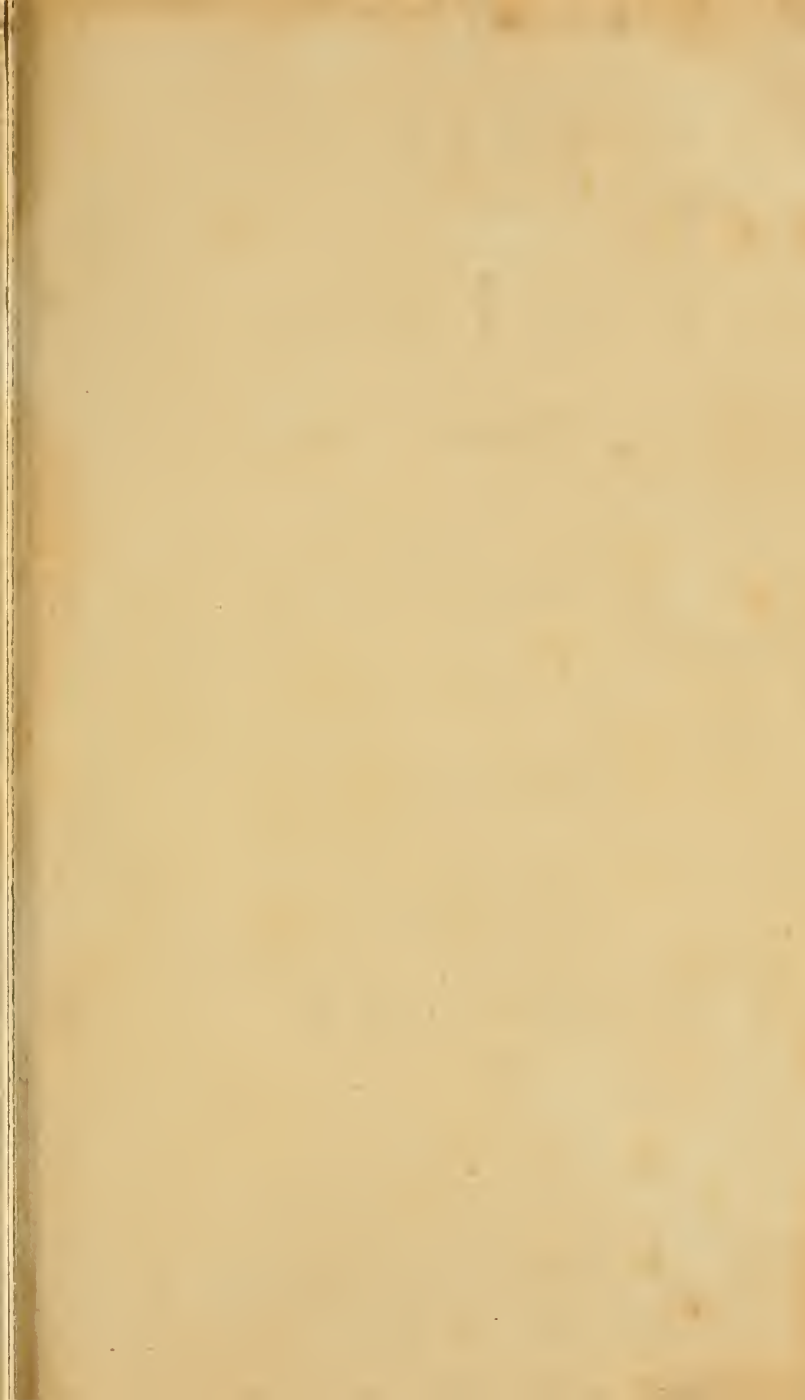

5. 22. '05.

From the Library of
Professor Samuel Miller
in Memory of
Judge Samuel Miller Breckinridge
Presented by
Samuel Miller Breckinridge Long
to the Library of
Princeton Theological Seminary

SCC
7649
v. 3

THE
L I F E
OF
E R A S M U S.

BY THE LATE REVEREND
JOHN JORTIN, D. D.

ARCHDEACON OF LONDON, RECTOR OF ST. DUNSTAN'S IN THE EAST,
AND VICAR OF KENSINGTON.

VOL. III.
APPENDIX,

CONTAINING EXTRACTS FROM ERASMUS AND FROM OTHER WRITERS,
WITH INDEX TO THE THREE VOLUMES.

LONDON:

Printed by RICHARD TAYLOR AND CO., *Shoe Lane*

FOR JOHN WHITE, FLEET-STREET;

LONGMAN, HURST, REES, AND ORME, PATERNOSTER-ROW;
F. C. AND J. RIVINGTON, ST. PAUL'S CHURCH YARD;
VERNOR, HOOD, AND SHARPE, POULTRY; AND
F. WINGRAVE, IN THE STRAND.

1808.

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
Princeton Theological Seminary Library

BOOK III.

APPENDIX,

CONTAINING

EXTRACTS FROM ERASMUS,

AND

FROM OTHER WRITERS.

IT is a common thing for Writers of History to give an Appendix, at the end of the work, containing original records, letters, instructions, memorials, vouchers, and so forth. If I may judge of others from myself, these collections are often passed over in a cursory manner by the reader ; and his attention is only fixed here and there upon some extract, which hath a promising aspect. And yet candid and reasonable judges will not hastily condemn an author for having given them such compilations : they know that in curious and critical disquisitions, those records may be very useful or absolutely necessary to be consulted.

The following Extracts, if I mistake not, are much better adapted to the general taste of the learned, than most of the above-mentioned appendages.

In the first place, these pieces are, for the most part, composed by Erasmus ; they are also usually upon interesting or entertaining subjects ; and they tend to illustrate the life of Erasmus ; for which reason the reader is here desired, when he takes this appendix in hand, to have the former volumes by him, and to consult the passages to which references are made.

Some of these pieces are indeed to be found in the editions of Leyden, or of Basil; and therefore it may be thought needless, in the opinion of certain persons, to reprint them. But how many men of letters have those editions by them to consult? —perhaps not one in five hundred.

Another design in this Appendix, is to give a supplement to the edition of Leyden, containing such smaller tracts, prefaces, and dedications of Erasmus, and such letters of him and of his correspondents, as are not in that edition.

CONTENTS

OF

THE APPENDIX.

*No. I. A LETTER of Erasmus to Grunnius, in which (under the name of Florentius) he desires to be absolved from his monastic vows.	1
*II. The Characters of Colet and Vitarius	14
*III. A letter of Erasmus to Servatius, in which he refuseth to return to his convent	26
IV. An Extract from Knight's Life of Erasmus, relating to cardinal Wolsey, and to Dr. Fiddes	30
*V. The Apotheosis of Reuchlin	35
VI. A letter of Dorpius to Erasmus	39
VII. A letter of Dorpius to Erasmus	42
*VIII. A letter of Erasmus to Franciscus	44
*IX. A letter of Erasmus to Brixius, concerning Canossa	45
X. A letter of Polydore Virgil to Edward Lee, and another to queen Mary	46
XI. Extract from a letter of Capito to Luther	48
XII. Preface of Erasmusto Suetonius	48
XIII. A letter of Pace to Erasmus	50
XIV. A letter of Pace to Wolsey	53
XV. Remarks on a Latin Treatise of Pace	53
XVI. Preface to Livy by Erasmus	54
XVII. A letter of Mossellanus to Pflug, concerning the conference at Leipsic	56
XVIII. A letter of Melanchthon to Oecolampadius on the same subject	61
*XIX. The character of More, by Erasmus	62
*XX. The same subject	63
XXI. A letter of Hutten to Erasmus	71
XXII. Letters against Lee	73
*XXIII. A letter of Erasmus to More, describing his conference with Egmond	80
XXIV. A letter of More to Erasmus, in which he defends himself against Brixius	85
*XXV. A letter of Erasmus to Pace	85
XXVI. A letter of Leo X. to Erasmus	87
*XXVII. Part of a letter of Erasmus, relating to St. Hilary, and to the Arian Controversy	88
XXVIII. The first Epistle dedicatory of the Colloquies of Erasmus	90
XXIX. A letter of Paracelsus to Erasmus, with the answer of Erasmus	90
*XXX. A letter of Erasmus to Gaverus	92
*XXXI. A letter of Erasmus to Hermannus	99
XXXII. Two letters of Erasmus to Morillonus	102

CONTENTS.

*XXXIII. A letter of Erasmus to Botzem, with a catalogue of his works	105
XXXIV. An answer given by Erasmus to the magistrate of Basil, concerning the Reformation	134
XXXV. An account of Ludovicus Berus, by Iselius	135
XXXVI. A letter of Erasmus to Pirckheimerus, prefixed to some tracts of Chrysostom	138
XXXVII. Prefaces of Erasmus to Ambrose	140
XXXVIII. A letter from George of Saxony to Erasmus	143
XXXIX. A letter of Erasmus to Carinus	144
XL. A letter of Wimphelingus to Erasmus, and the answer of Erasmus	144
XLI. Prefaces, &c. of Erasmus to Augustin	147
XLII. Letters between Agrippa and Erasmus	156
*XLIII. A letter of Erasmus to Vergara, in which is contained the character of Paungarten	160
*XLIV. A letter of Paungarten to Erasmus	164
XLV. Remarks on Erasmus by Seckendorf	165
XLVI. A letter from professor Burchard, with the will of Erasmus	174
XLVII. A letter of Erasmus to Schwebelius	177
XLVIII. A letter of Erasmus to Zuinglius	178
XLIX. A letter from Erasmus to the Faculty of Paris	181
L. A letter of Erasmus to Fisher	184
LI. A treatise of Erasmus against Lee	185
LII. The first Dedication of Jerom to Warham	216
LIII. The second Dedication of Jerom to Warham	224
LIV. A Dedication of the second tome of Jerom to Warham	224
LV. A Dedication of the third tome of Jerom to Warham	228
LVI. A Dedication of the fourth tome of Jerom to Warham	229
LVII. Preface to Jerom by Erasmus	230
LVIII. Preface to the fourth tome of Jerom, by Erasmus	232
LIX. Preface to the third Section of the fourth tome of Jerom by Erasmus	243
LX. The Life of Jerom by Erasmus	253
LXI. Extracts from Maittaire's <i>Annales Typographici</i>	278
LXII. Julius Exclusus, a dialogue	280
LXIII. Some Latin Epistles of sir Thomas More	308
Specimens of the hand-writing of Erasmus &c.	401
Index of Names in the three Volumes	414

The numbers in this appendix, which are marked thus (*) are to be found in the edition of Leyden: the rest are additional.

APPENDIX

TO

THE LIFE OF ERASMUS.

Nº I.

A Letter of Erasmus to Grunnius, in which (under the name of Florentius) he desires to be absolved by the Pope from his monastic vows.

Erasmus Rot. Lamberto Grunnio, Scribæ Apostolico, S.

HACTENUS, eruditissime Lamberte, ab hoc genere causarum lubens abstinui, licet a multis interpellatus, neque cuiquam amicorum molestus esse sustinui: verum hic singularis quædam pietas me depulit a vetere instituto, fecitque ut et ipse novum patrocinium susciperem, et tibi viro amicissimo in amici negotio negotium facerem. Quapropter hoc operæ primum abs te peto, ut totam rei seriem digneris cognoscere. Siquidem confido futurum, ut, si hoc impetro, et meum comprobes officium, et tuum non illibenter impertias jam non amicitie nostræ, cujus gratia scio te nihil non facturum, sed ipsi causæ. Agitur enim non de lana, quod aiunt, caprina, sed de salute indolis multo omnium felicissimæ, quæ plane viva spiransque defossa peribit, nisi nos fuerimus opitulati. Utinam tibi perinde nota esset atque mihi est totius negotii ratio; tribus verbis, sat scio, causam hanc apud te peroravero. Sed tamen rem omnem optima fide sic tibi depingam, ut nihil aut certe quam minimum te fugiat, quod scire sit operæ pretium. Nam et is, cujus causam ago, a puero mihi sic cognitus est, ut vix ipse mihi sim notior, et pleaque quæ ad causam pertinent, non audivi tantum, sed perspexi oculis. Tanta autem est rei indignitas, ut vix ipse hæc absque lacrimis commemorare queam, nec tu fortassis, quæ naturæ tuæ bonitas est, siccis oculis lecturus sis. Sed est hoc Christianæ pietatis, mi Grunni, non tantum gaudere cum gaudentibus, sed etiam flere cum flentibus. Scio tibi, vir optime, et probe notam, et insigniter invisam esse quorundam Pharisæicorum improbitatem, qui juxta testimonium Evangelicum, non solum per maria perque terras, sed per omnes principum aulas, per omnes divitum ædes, per omnes scholas, per omnes computationes obambulant, ut proselytum aliquem in nassam illiciant, vixque credendis artibus insidiantur puerorum ac puellarum simplicitati; norunt ætatem et injuriæ et fraudi idoneam, ut eos in vitæ genus pertrahant, unde se non possint extricare, semel irretiti, qua non alia servitutis species

miserior. Nam mancipium de lapide emtum ita potest demerere dominum suum, ut ex servo fiat libertus. Itaque non te remorabor nimium nota commemorando, posteaquam istorum stratagematis mundus undique plenus est. Quis enim fuit unquam eximia indolis, aut honesto loco natus, aut opulentus puer, quem isti non tentarint insidiis, cui non tetenderint retia, quem non captarint dolis, frequenter insciis, nonnunquam et invitis parentibus? Id quum sit quovis plagio sceleratius, tamen histriones pietatis etiam titulum audent sceleri prætexere. Ad Christum, inquit, etiam calcatis parentibus fugiendum est, et adversus afflatum divini Spiritus nihil valet parentum auctoritas: quasi vero Satanas non sit et inter Monachos, aut quasi quicumque cucullam accipiunt, afflati sint Christi Spiritu, quum multo maxima turba vel stultitia, vel inscitia, vel desperatione, vel otii ventrisque studio ducatur. Quod Deus jussit liberos parentibus obtemperare, extra controversiam est: quis spiritus instiget hominem ad Monachismum, nec ipsi certum est qui trahitur. Hic vides quantum campum nobis aperiat locus communis; sed non libet in eo commorari, quum quotidianis illaqueatorum querimoniis omnium aures caleant. Equidem nolim improbare cujusquam institutum, nec istis patrocinabor, qui ut incogitanter se præcipitarunt in foveam, ita quod male cæperant, pejus relinquunt, non ad libertatem, sed ad peccandi licentiam fugientes. Cæterum in tanta corporum et ingeniorum varietate, non omnibus omnia congruunt, neque quicquam accidere potest præclaris ingeniis infelicius, quam ut in aliquod vitæ genus vel arte inducantur, vel vi propellantur, unde se non possint explicare. In hoc enim potissimum sita est hominum felicitas, si quisque ad hoc applicetur, ad quod natura compositus est. Quosdam enim ad cœlibatum aut ad monachismum adigere, nihilo felicius cedat, quam si asinum ducas ad certamen Olympicum, aut bovem ad ceroma, ut aiunt. Hoc præfatum esse sat est. Nunc accipe simul et optimi juvenis calamitatem, et istorum plagiariorum detestandam improbitatem. Atque hic rursus oro, ut mihi te præbeas attentum. Vehementer enim cupio tuo judicio comprobari quod ago. Nam obsequii nonnunquam pœnituit: quod judicio fit, nunquam non placet. Duo fratres sunt, Florentius, et hoc natu major Antonius. Admodum pueri matre orbatii sunt, pater aliquando post decedens, exile quidem patrimonium reliquit, sed quod absolvendis studiis abunde sufficeret, nisi cognatorum rapacitas, qui morienti aderant, rem minuisset. Nam præsentis pecuniæ ne pilus quidem repertus est. Attamen quod supererat in rebus soli, aut in syngraphis, nec perinde promptum harpyiarum unguibus, utcunque satis erat perdiscendis artibus liberalibus, ni rursus tutorum indiligentia bona pars intercidisset. Scis quam pauci mortales sint, qui in alieno negotio bona fide vigilant. Tutores autem huc animum adjeccerant, ut eos educarent monasterio, miram existimantes pietatem, si illis de victu prospectum esset. Hac suapte sponte propensos Guardianus quidam, homo superciliosus, magnaue pietatis opinione, perpulerat, præsertim unum, sub quo ludi literarii magistro in prima pueritia grammatices prima rudimenta dederat. Erat autem is, juxta vulgarem existimationem, vir pius et innocens; hoc est, nec alea, nec scortis, nec luxu, nec temulentia, nec aliis criminibus infamis; sed homo sibi vivens, ac mire parvus, nec judicio quicquam vulgo præstantior, nec literas approbans, nisi quas ipse perturbatas ac paucas dederat. Nam Florentio decimum quartum annum agenti, quum illi scripsisset aliquanto politius, respondit severiter, ut, si posthac mitteret tales epistolas, adungeret commentarium: ipsi

semper hunc fuisse morem, ut plane scriberet et *punctuatim*, nam hoc verbo est usus. Is videtur hoc affectu fuisse, quo plurimos esse novi, ut existimaret se victimam Deo gratissimam immolare, si quem discipulorum addixisset vitæ monasticæ. Soletque gloriabundus commemorare quot adolescentulos quoque anno vel Francisco, vel Dominico, vel Benedicto, vel Augustino, vel Brigidæ lucrificisset. Proinde quum iam essent maturi scholis, quas *Universitates* appellant; nam et satis erant Grammatici, et Petri Hispani Dialecticam magna ex parte didicerant; tamen metuens ne illic haurirent aliquid mundani spiritus, ac jugum detrectarent, curavit illos ablegandos in contubernium quorundam, qui vulgo Fratres Collationarii vocantur, qui nusquam gentium non nidulantes, instituendis pueris quæstum faciunt. Horum illud præcipuum est studium, ut si quem puerum videant indole generosiore et alacriore, cujusmodi fere sunt ingenia felicissima, eam plagis, mihiis, objurgationibus, aliisque variis artibus frangant ac dejiciant, id appellant cicurare, vitæque monasticæ fingant. Quo quidem nomine satis amantur a Dominicanis ac Franciscanis, quod dicant ipsorum Ordines brevi interituros; nisi penes illos aleretur seminarium. Ex illorum enim cortibus legunt suos tirones. Equidem arbitror et inter illos esse viros quosdam minime malos; sed quum optimorum Auctorum inopia laborent, quum in suis tenebris, suis quibusdam moribus ac ritibus degant, seque non aliis, sed sibi ipsis comparent, quum bonam diei partem cogantur precum et operarum pensis impendere, non video quo pacto valeant liberaliter instituere pueritiam: certe res ipsa loquitur non aliunde prodire adolescentes in elegantius doctos, aut moribus deterioribus. Apud hos igitur biennium et eo amplius perdiderunt. Certe junior ille perdidit, ipsis præceptoribus aliquanto doctior, in his duntaxat literis, quas illi profitebantur. Unus præceptorum talis erat, ut Florentius neget se usquam vidisse monstrum vel indoctius, vel gloriosius. Et tales non raro præficiuntur pueris. Non enim eliguntur eruditorum judicio, sed arbitrio Patriarchæ, qui plerumque literas nescit. Alter vero, qui semper visus est unice delectari indole Florentiana, quum sentiret agi de reditu in patriam, cœpit privatis colloquiis sollicitare animum adolescentis, ut ipsorum accederet instituto, multa commemorans quibus pueri solent illectari. Quod utinam esset factum! Nam aut volentem pietatis amor apud illos detinisset, aut si res ita tulisset, licuisset in pristinam redire libertatem. Neque enim hoc hominum genus, quod habent præcipuum bonum, ac priscæ religionis vestigium, votis insolubilibus adstringitur: et si vere piorum ac spiritualium sententia plus valeret quam crassorum judicia, nullum posthac esset votum insolubile præter vota baptismi, præsertim ut nunc habet mortalium vel malitia, vel imbecillitas. Quum igitur instaret ille crebris hortatibus, interim addens et blanditiis et munuscula, et oscula denique, puer haud pueriliter respondit, nec vitæ genus, nec ipsum sibi satis adhuc notum esse, simul ac maturuisset ætas, tum hac de re deliberaturum. Cessit quidem ille vir non omnino stultus ac malus; verum ex hac hominum sodalitate novi, qui non modo terriculamenti ac blanditiis, verum etiam horrendis obtestationibus, ac, prope dixerim, exorcismis et incantamentis, pueros nondum egressos annum decimum quartum, divites ac bene natos conati sunt obtundere, ut, insciis parentibus, ipsorum instituto semet addicerent. Quid est plagium, si hoc non est? Ergo quum in patriam rediissent Antonius ac Florentius, tutores, qui rem, quamvis exilem, non optima fide tractarant, agunt de instituto monastico; partim quo citius expeditur a cura, partim quia

ille ludimagister, qui solus rem administrabat (nam unus pestilentia correptus subito decessit, nec ratione reddita, tertius homo negotiator leviter hac sollicitudine tangebatur) gratissima, ut dixi, victima se Deo litaturum arbitrabatur, si duas oves illi mactasset. Florentius ut sensit illos sic agere, quasi pupillorum voluntatem haberent obligatam, contulit cum germano, quem habebat fere triennio majorem, ipse vixdum egressus annum decimum quintum, numi vere esset ejus animi, ut se vellet illigari nodis, quos in posterum non posset explicare. Is ingenue fatebatur, se non duci amore religionis, sed trahi metu tutorum. Quid, inquit Florentius, te dementius, si stulto pudore metuque hominum, a quibus tibi certe non sunt metuenda verbera, temetipsum conjicias in vitæ genus, quod nec cujusmodi sit nosti, nec, si semel ingressus sis, queas referre pedem? Ibi Antonius allegare cœpit facultatulas, quum per se exiguas, tum tutorum etiam attritas negligentia. Nihil est, inquit Florentius, quod metuas: corrademus quicquid superest, et conflata summula petemus Academiam, non deerunt amici, et multi, quibus omnino nihil est, sua aluntur industria. Postremo Deus aderit ad honesta tendentibus. Hoc responsum adeo probavit Antonius, ut multas etiam spes ostenderit, quæ minori non venerant in mentem. Itaque communi consilio decretum est, ut monasticum negotium in aliud tempus rejiceretur, donec tres etiam aut quatuor annos in scholis versati, per ætatem ac rerum usum rectius possent dispicere quid expediret. Constanter ambobus placuit hæc sententia. Sed major augebatur etiamnum scrupulo, quomodo respondendum esset tutoribus, qui non explorata pupillorum voluntate negotium hoc sedulo serioque agebant. Hic concepta est responsionis formula; quam Antonius approbavit quidem, tantum orabat, ut minor esse vellet dux verbi, et amborum nomine respondere: nam erat is ad dicendum timidior, quemadmodum et indoctior. At Florentius accepit quidem conditionem, sed diligenter a fratre stipulatus propositi constantiam; ne, si me, inquit, post datum responsum destitueris, tota tragœdia devolvatur in caput meum. Nunc potius muta sententiam, si vel blandimentis vel sævis dictis putas te posse depelli gradu. Neque enim, mihi crede, res agitur ludicra. Sancte dejeravit Antonius, deditque fidem se dictis mansurum. Venit post aliquot dies tutor ille, multaque præfatus de sua erga pupillos pietate, deque miro studio ac vigilantia, cœpit illis gratulari, quod ambobus reperisset locum apud eos, qui bis Canonici gaudent appellari. Hic Florentius puer ex pacto pro utrisque respondens, egit quidem gratias pro benevolentia proque sedulitate. Cæterum negavit sibi fratrique suo videri consultum, ut id ætatis ad hæc rerum humanarum imperiti, semet addicerent alicui vitæ instituto, nec ipsi adhuc satis noti sibi, ac prorsus ignari quale foret illud quod aggredierentur. Nondum enim ullum monasterium fuerant ingressi. Nec suspicari poterant, quodnam animantis genus esset Monachus. Multo videri satius ut, post aliquot annos in studiis honestissimis actos, tempestivius hoc negotium ageretur. Ita rem feliciter successuram. Hanc pueri tam non puerilem responsionem, quum tutor debuerit exosculari, si vir fuisset vere pius et Evangelica prudentia præditus, imo quum adolescentes, si forte conspexisset eo puerili calore propensiores, remorari debuerit, nec statim affectui temporario fidere; tamen haud aliter incanduit, quam si pugno cæsus esset: et homo aliqui lenis, ut videbatur, ingenii, hic impotens iræ, vix manus pudore continuit, sed miro supercilio Florentium appellavit nebulonem, negavit habere spiritum: agnoscis Monachorum vocem: abdicavit tutelam, recusavit esse fide-

jussor apud eos, apud quos illis victum emerat : testatus est nihil superesse : ipsi dispicerent, ubi caperent cibum. His aliisque multis sævis ac plagosis convitiis verberabat minorem, quæ tum puero quidem excutiebat lacrimas, propositum tamen judicio susceptum non excutiebat. Accipimus, inquit, tutelæ abdicationem, teque nostri cura liberamus. Ita tum discessum est. Tutor ubi perspicit se minis et jurgiis nihil proficere, adhibet fratrem suum negotiatorem, de quo dictum est, virum mire comem et blandiloquentem. Convenitur in viridarium, jubentur considerare pueri, proferuntur pocula; post amicas fabulas cœptum est accuratius etiam agi negotium, sed alia ratione. Blanda omnia, multa mentiebantur de mirifica felicitate illius instituti, ostendebant magnarum rerum præclaras spes, addebant preces. Quid non? His delinitus major cœpit labascere, videlicet oblitus non semel dejeratæ constantiæ. Minor nihilo secius perstat in sententia. Breviter, perfidus ille, prodito fratre, accepit jugum, sed clam suffuratus si quid erat rei paratæ, quod tamen illi novum non erat. Atque illi quidem pulchre cessit res. Erat enim ut ingenio tardus, ita corpore robustus, attentus ad rem, ibi vafer et callidus, pecuniarum furax, strenuus compotor, nec scortator ignavus; in summa, adeo minori dissimilis, ut supposititius videri posset. Nec enim unquam aliud fuit germano quam malus genius. Non ita multo post, hoc munus gessit inter suos sodales, quod Iscariotes inter Apostolos. Is tamen ubi vidit fratrem misere illaqueatum, tactus conscientiæ stimulis deplorabat, quod eum in nassam protractum perdidisset. Audis Judæ confessionem, et utinam ad illius exemplum sese suspendisset, antequam facinus hoc tam impium admitteret! Erat Florentius, ut fere solent nati literis, rerum communium et imperitus et negligens, atque in his mira simplicitas. Reperias enim quosdam ante pilos, astutia puberes. Nec alibi quam in studiis valebat ingenium. Nam huc totum intenderat, et huc vi naturæ rapiebatur, ab infantiæ crepundiis versatus in scholis. Corpore delicato, sed tamen ingenii rebus satis accommo, vix dum ætatis annum ingressus decimum sextum. Postremo febris quartana languidus, quæ puerum jam supra annum tenebat, ex illa sordida et illiberali educatione collecta. Quo se verteret talis adolescentulus undiquaque proditus ac destitutus, rerum omnium rudis, nec a morbo liber? An non hic satis adhibitum est violentiæ ad propellendum quovis puerilem animum? Perstitit ille tamen in non temere concepta sententia. Interea tutor ille stolidus, ne non perficeret quod instituerat, ad peragendam fabulam subornat varias personas diversi status, atque etiam sexus, monachos, semi-monachos, cognatos et cognatas, juvenes ac senes, notos et ignotos. Inter quos erant quidam adeo natura fatui, ut nisi eos commendasset sacra vestis, pro morionibus cum auriculis et tintinnabulis publicitus obambulassent. Erant et alii, quos arbitror superstitione peccasse magis quam malitiosa voluntate; sed quid refert pereuntis, stultitia juguletur, an perverso studio? Ibi quot arietibus quatitur puerilis animus? Alius depingebat amabile simulacrum monasticæ tranquillitatis, optima quæque decerpens; sic laudari potest et quartana febris, non pauca largiter admetiens, sed diversa suppressens. Alius *μάλα τραγικῶς* exaggerabat hujus mundi pericula, quasi Monachi sint extra mundum, quemadmodum seipsos pingunt in bene munita navi, cæteros omnes undis jactari, perituros nisi ab illis contus porrigatur, aut funis. Alius ponebat ob oculos terrificos inferorum cruciatus, quasi ex monasteriis non pateat iter in tartara. Alius fabulosis exemplis territabat: sunt enim his instructissimi. Quidam viator labore fessus insedit tergo

draconis, putans truncum arboris esse. Excitatus draco, reflexo collo devoravit hominem. Sic mundus devorat suos. Quidam forte inviserat Monachorum sodalitatem, quum vehementer invitatus ut illic maneret, persisteret in sententia, discessit, sed in via obviu leo dilaceravit miserum. Narrabantur et visa prodigiosa. non minus inepta quam quæ aniculæ de spectris ac lemuriis solent commemorare. Quidam diverso fabularum genere sollicitabant, de Monacho, quicum horis aliquot quotidie confabulabatur Christus, de Catharina Senensi, cui puellæ tanta fuit cum Christo sponso vel amasio potius familiaritas, ut ultro citroque deambulant in cubiculo, nonnunquam et preces horarias simul absolverent. Cumprimis exaggerabant communionem illam bonorum operum; quasi ipsis hæc supersint, ac non potius interdum magis egeant misericordia Domini quam laici, aut quasi non sit in toto corpore Christi benefactorum communio. Ne longior sim, nullum machinarum genus non admotum est ingenio pueri simplicis, destituti perfidia fratris, denique valetudine fracti: nec minore cura, studio, vigilantiaque advigilatum est, quam si civitas opulenta fuisset capienda. Tanti visum est illis plusquam Pharisæis unum adolescentem spirantem ac vivum defodere. Inter hos erant qui sui Ordinis negotium agebant, cui tantopere favent, ut hæc gratia miris modis inter se dissideant, et Christianam professionem tantum non pro nihilo ducant. Puer erat et ingenio, et literis, et facundia præstantior quam pro ætate: unde sperabant exinimium aliquod ornamentum suo sodalitiis accessurum. Hæc erat illa pietas, hic erat ille zelus. Multa sciens prætereo, doctissime Grunni, ne singulis commemorandis tibi sim tædio; et tuæ prudentiæ est ex commemoratis conjicere cætera. Florentius interim hæret inter sacrum et saxum, ut est in proverbiiis. Dum ita pendet circumspectans sicunde Deus aliquis apparens spem salutis ostenderet, forte fortuna invisit quoddam Collegium, urbi, in qua tum agebat, vicinum. Ibi reperit Cantelium quendam, quicum ab infantia fuerat enutritus. Is erat annis aliquot natu grandior, ingenio vafro, et nunquam non spectante ad suum commodum, animi tamen excelsi. Hunc non tam pietas quam ventris studium et amor otii pellexerant in monasterium. Erat enim natura γλισχρός, et eximie piger, in literis parum feliciter progressus, tantum canendi peritus, quam ad rem fuerat a teneris exercitatus. In Italia frustra venatus fortunam, quum parentes rei familiaris angustiam, ac liberorum turbam occinerent, ad cucullæ confugit aram, quæ vel hoc nomine laudanda est, quod sat commode multa nutrit σπέρματα, alioqui fame peritura. Ibi Cantelius ex colloquio deprehendens quam feliciter Florentius processisset in literis, illico de suo negotio cogitans, incredibili affectu cæpit ad ejus vitæ consortium exhortari (erat autem natura Mercurialis) admirandam quandam ejus instituti imaginem verbis repræsentans, exaggerans beatam illam tranquillitatem, libertatem, concordiam, quid multis? Angelorum contubernium. Illud præcipue repetens et inculcans, quanta esset librorum copia, quantum otium studiis. Noverat escam qua capi poterat adolescentis animus. In summa, si audisses hominem, dixisses illic esse non monasterium, sed vireta Musarum. Amabat Florentius, pro naturæ suæ candore, Cantelium puerili vehementique affectu, præsertim ex tanto intervallo præter spem repertum, ut fere solet ea ætas fervidos amores in sodales quosdam concipere. Nondum enim noverat mortaliū ingenia, sed ex suo animo æstimabat omnes. Cantelius quidem nullum non movebat lapidem, in omnia se vertens, ut incautamentis subigeret animum pueri, nec flexit tamen. Ab eo colloquio digressus Flo-

rentius, ab alteris majore jam impetu exceptus est. Adornarantenim validiores arietes. Ingercbatur summa rerum desperatio, amicorum omnium simultas, denique, quo genere mortis non aliud cruciabilis, βουλιμία, ni mundo renuntiaret: sic enim illi loquuntur, contumelioso vocabulo mundum appellantes, quos Christus suo sanguine redemit a mundo, ac Monachis ceu proprium asserentes, quod est Christianorum omnium commune. Ab his diu vexatus magis quam labefactus, redit ad Cantelium tantum fabulandi gratia. Ille suinnis jam viribus hoc agebat, ut sibi secretum et gratuitum præceptorem adjungeret. Erat autem Florentius mire propensus ad amicitias, ac facilis ad obsequendum amiculis. Itaque quum nullus esset obtundendi finis, nec ulla spes affulgeret, ad collegium se contulit, non illud quod paraverat tutor, sed in quo forte reperit veterem collactaneum. Erat autem locus ille tam putris et insalubris, ut vix bubus alendis esset idoneus, nedum tam delicato corpusculo. Verum ætas illa nec ciborum, nec cœli, nec loci rationem ullam habere didicerat. Nec tamen huc eo se contulit animo, ut institutum amplecteretur, sed ut interim obtudentium voces effugeret, donec ipsa dies adferret melius consilium. Cantelius interim sedulo suam rem agebat, abutens sodalis et facilitate et simplicitate. Nam Florentius illi clam una nonnunquam nocte comœdiam Terentianam totam prælegebat, ut intra paucos menses præcipuos auctores absolverent furtivis ac nocturnis congressibus, magno discrimine tenelli corpusculi: verum hoc nihil ad Cantelium, qui nactus occasionem sibi iutus canebat, nec enim quenquam amabat ex animo præter seipsum. Interea, ne Florentius resili-ret a cœptis, nihil illi non permittebatur: arridebat puero æqualium grata sodalitas: canebatur, ludebatur, certabatur versiculis: non adigebatur ad jejunium, non excitabatur ad cantiones nocturnas: nemo monebat, nemo objurgabat, favebant et arridebant omnes. Atque ita per incogitantiam menses aliquot effluerunt. Ubi jam immineret dies deponendæ vestis profanæ, et induendæ sacræ, Florentius ad se rediens, cœpit canere veterem cantilenam, et accersitis tutoribus agere de libertate. Ibi rursus minæ crudeles, et ostensa rerum extrema desperatio, nisi pergeret in bene cœptis. Nec hic instrenue partes suas egit Cantelius, cui non expediebat amittere nocturnum et gratuitum præceptorem. Obsecro te, an non hæc mera vis est in puerum natura simplicem, imperitum, et incogitantem? Quid moror? Reclamanti injecta est vestis, quum scirent animum nihil immutatum. Eo facto, rursus blanditiis et indulgentia lactabatur puerilis animus. Itaque rursus per lulum et incogitantiam annus fere totus effluxit. At jam propemodum compererat illud vitæ genus nec animo nec corpusculo suo congruere. Nam animo præter studia nihil erat suave. Ibi vero nullus studiis vel honos, vel usus. Alioqui non abhorrebat a pietate, sed cantionibus ac ceremoniis non perinde capiebatur, quibus fere tota illorum vita constat. Ad hæc, in talia sodalitia plerumque protruduntur ingenio tardi, natura semifatui, ἀνασσι, ventrisque quam literarum amantiores. Inter hos si quod exoritur ingenium excellens, ac disciplinis natum, per illos opprimitur, ne emergat. Et tamen tales sibi vindicant tyrannidem, ac fere fit, ut qui stolidissimus est, maximeque improbus, modo robusto corpore, is in eo grege valeat plurimum. Jam mihi cogita quanta sit crux ingenio Musis nato, inter tales ætatem omnem degere. Nec ulla illic mauumissionis spes, nisi si forte contingat præfici collegio virginum, qua servitute nihil est infelicius. Nam præter fœminei gregis assiduam curam, quotidie desiderandum est in prolixis computationibus, non sine pudicitæ periculo;

neque raro fit, ut Patriarcham suum jam ætate fractum, et inutilem, ad pristina relegent præsepia, hoc etiam miseriorem, quod aliquamdiu voluptariam vitam egerit. Corpusculum autem adolescentis erat natura tam impatiens inediæ, ut, cibo ultra solitam horam prolato, frequenter sit periclitatus, quum ipse tamen sui ignarus nihil tale cogitaret, tantum stomachi cruciatu, et cordis defectu admonebatur. Hæc fortasse rident crassæ pecudes, quas etiamsi fœno pascas, lascivirent. At periti medici non ignorant hanc esse proprietatem corporis admodum rari, subtili-umque spirituum, cujusmodi præscribunt cibos concoctu faciles, frequenter ac parce sumtos, quum alios reperias qui semel expleto ventre sine ulla molestia diutius durent quam vultures. Eadem corpora medici docet impatientissima frigoris, ventorum, ac nebularum esse, ac citius offendi circumfuso aëre, quam infusis cibis. Habebat adolescens aliud peculiare incommodum, quod illi a teneris annis in hanc usque ætatem hæret, invincibile. Non nisi profunda vespera potest obdormiscere, et a semel interrupto somno non redormiscit, nisi post horas aliquot. Quoties hoc deplorare solet in familiaribus colloquiis, sibi negatum, aureis illis horis frui, suavissimamque diei partem somno perire? quoties conatus est vi naturam expellere, sed frustra! Porro, incœnem pervigilium excipit, non absque valetudinis incommodo. A piscibus sic abhorrebat adolescens, ut ad odorem modo, protinus sentiret gravem capitis dolorem, non sine feбри. Quid talis animus, quid tale corpus faciat in monasterio, præsertim ita sito? nimirum quod piscis faceret in arvo, aut bos in mari. Hæc quum illi patres non ignorarent, si fuisset in illis mica sinceræ charitatis, nonne debuerant ultro subvenire puerili vel inscitiae, vel incogitantiae, et his admonere verbis? Fili, stultum est frustra niti, nec tu congruis huic instituto, nec hoc institutum tibi: dum integrum est, aliud vitæ genus delige. Ubique Christus habitat, non hic tantum: sub quavis veste colitur pietas, si non desit animus. Dabimus operam, ut propitiis tutoribus et amicis redeas in libertatem. Ita nec tu nobis futurus es oneri, nec nos tibi exitio. Hæc erat digna vere piis oratio. At nullus verbo monuit, quin potius omnes machinas admovebant, ne miser ille thynnus elaberetur e nassa. Alius dicebat, hunc esse Satanæ morem, ut in tali articulo omnes technas, omnes dolos admoveat, quo supplantet novum Christi tironem. Hunc confictum si fortiter sustineret, cætera fore prona atque etiam jucunda. Affirmabat, idem ipsi usu venisse quondam, nunc sibi videri in paradiso vivere. Alius injiciebat scrupulum, ostendens ingens periculum, ne divus Augustinus irritatus, magnum aliquod malum immitteret ob contumeliam desertæ vestis: atque hujus rei commemorabat horrenda aliquot exempla: alius inciderat in morbum immedicabilem, alius perierat ictus fulmine, alius a vipera morsus interierat. Addebant, vestem sumtam habere tacitam professionem: nec apud Deum esse multo levius crimen, nec apud homines minus infamiæ, quam si professus descivisset. Nullo non genere telorum urgebant adolescentem, sed nullo graviore quam infamiæ metu. Nunc, inquit, serum est resilire, missa est manus ad aratrum, non est fas in tergum respicere: si vestem multis testibus acceptam deposueris, semper eris hominum fabulæ. Hic *Apostatæ* vocabulum miris tragædiis exaggerabant. Quo tandem ibis? inquit. Non poteris unquam in bonorum virorum venire conspectum. Et Monachis eris execrabilis, et profanis invisus. Erat autem adolescentis ingenium virgineo quodam pudore, ut mortem levius horreret quam probrum. Ex altera parte urgebant et tutores et amici, quorum aliqui rem furto minuerant. In

summa, vicerunt improbitate. Adolescens et animo abhorrens, et verbis reluctans, coactus est capistrum accipere, non aliter quam bello capti vincienda manus victori præbent, aut diutinis victi tormentis faciunt, non quod volunt, sed quod collibuit potentiori. Animum Florentius utcunque vicisset, cæterum corpus nemo sibi fingere potest. Interim fecit adolescens, quod solent ii qui carcere sunt conclusi, solabatur se studiis quatenus ibi licuit. Nam hoc ipsum furtim erat agendum, quum palam inebriari liceat. Literis igitur fallebat captivitatis tædium, donec casus insperatus, veluti Deus quispiam ἀπὸ μηχανῆς spem salutis ostenderet: id evenit, nam ab Episcopo quodam præpotente evocatus in ipsius familiam, inde gradu facto profectus est ad celebrem Academiam. Quod ni accidisset, tam insignis indoles in otio, in deliciis, in computationibus computruisset; non quod criminetur suum sodalitiū, sed quod ipsius naturæ non congruebat: frequenter enim quod aliis vita est, aliis mors est. Ea autem est juvenis verecundia, modestiaque, ut nihil inimice de suo sodalitiō veteri prædicet; sed quidam silentiō et pudore plus loquuntur, quam si multa verba facerent. Nec tamen horum quicquam factum est, nisi permissu atque adeo jussu Episcopi ordinarii, permissu Præpositi, tum domestici, tum generalis, denique cum pace totius sodalitatē. Quanquam autem esset libera conscientia, sciretque se voto adacto non teneri; illud tamen interim dedit partim verecundiæ naturali, prorsus immodicæ, quæ illi sæpenumero magno fuit malo, partim hominum imperitorum ac supersticiosorum invincibili offendiculo, ne vestem mutaret, quamvis ad hoc a suo præsule invitatus. Aliquanto post evenit per occasionem, ut in longinquam regionem amore studiorum proficisceretur. Ibi juxta morem Gallicæ gentis togulam lineam supra vestem gestabat, putans hoc illic non insolitum esse. Verum hinc bis in præsens capitis periculum incidit, quod illic chirurgi, qui pestilentia laborantes curant, candidum linteum gestant humero lævo, a fronte et a tergo pensile, quo facile conspicui, possint et ab obviis et a sequentibus vitari: qui tamen ipsi nisi per desertas vias obambulant, saxis impeterentur a concurrentibus; usque adeo gens ea mortem horret, ut ad thuris etiam odorem efferentur, quod in funeribus soleat accendi. Quodam tempore quum Florentius viseret amicum eruditum, duo forte obvii lenones, aut certe satellites, vocibus mire parricidalibus, ac strictis gladiis erant ipsum occisuri, nisi matrona commodum præteriens illos admonuisset, non chirurgi, sed Ecclesiastici cultum esse. Nec illi tamen desinebant fremere, nec gladios recondebant, donec pulsatis foribus (nam domus erat in proximo) intro receptus esset. Alio quodam die visebat quosdam sodales conterraneos. Ibi repente fit undique concursus cum saxis ac fustibus, furioso clamore invicem se cohortantium, Occidite canem, Occidite canem. Interim occurrit sacrificus, qui tantum arridens, illi dixit, sed voce tacita et Latina, *Asini, Asini*. Illis adhuc tumultuantibus, mox juvenis quidam perquam elegans et purpurata chlamyde prodiit ex ædibus. Ad hunc velut ad aram confugit Florentius. Nam vulgi linguam prorsus ignorabat: miratur quid sibi vellent. Hoc, inquit, certum habe, nisi ponis istud linteum, aliquo die lapidaberis; moneo te, tu monitus cave. Itaque linteolum non deposuit, sed texit summa veste. Bone Deus, quantum tragœdiarum ex re nihili! Hic exhorrescent stolidi, qui summam religionis in veste collocant, quam nec ego dixerim temere abjiciendam, sed hanc Cartusiani sæpe negotiatoria commutant, quo tutius perveniant ad Synodum. Canonici vero vel studii gratia, vel longinquæ profectionis causa mutant aut

celant nullius auctoritate, citra omnem reprehensionem. Non enim est eadem religio lineæ vestis quæ cæterarum: nam olim Canonici non erant Monachi, et nunc medium genus est, in favorabilibus Monachi, in odiosis non Monachi. Sed horrendum facinus est, si quis Dominicanus aut Franciscanus sacram vestem abiciat: nam Dominicanum pallium totam divitum domum sospitat prosperatque, et pueris aliquot annis ex voto matris gestatum, tuetur a morbis et horrendis casibus: Franciscana tunica, etiam mortuo inducta, liberat ab inferis. Quin et summus Pontifex Monachos quosdam, qui diversis vestium formis convenerant, admonet, ut, offendiculi vitandi gratia, simili cultu uterentur omnes. Nec Pontificia decretalis fulminat in eos, qui honestis de causis vestem sacram ponerent, sed qui id facerent, ut licentius cum profanis ea facerent quæ solet vulgus: nam lineæ vestis non est Monachorum, sed Episcoporum, et fortassis olim Clericorum. Nec Augustinus in sua regula formam ullam vestis præscribit, imo damnat potius insignem cultum, admonens ne sit notabilis Clericorum habitus, nec affectent vestibus placere, sed moribus: licet satis constet eam regulam mulieribus scriptam, non viris; sed cum illis nunc ago, qui viris scriptam existimant. Postremo, cultus hic est Romani Pontificis, quum maxime pontificaliter ornari solet. Hæc quum non ignoraret Florentius, tamen, ut omnem impleret justitiam, ex amicorum consilio facillime impetravit a summo Pontifice, ut pro suo arbitrio, quodcumque signum instituti quacunque corporis parte gestaret. Quum illinc revocatus esset ad suos Mecænates, quos habebat nec indoctos, nec infimæ sortis, recepit cultum Gallicum, qui, præter linteolum pensile, nihil differt a veste presbyteri secularis: sic enim ignominioso verbo nunc vocantur legitimi Ecclesiæ ministri, et ab Apostolis Christoque instituti. Nec id fecit absque gravium virorum consilio. Quum ita cultus prodisset in publicum, admonitus est ab amicissimis, eum ornatum in ea regione prorsus intolerabilem esse. Celaret linteum. Dices, poterat totum ejus gentis cultum sumere. Verum eo nihil est operosius, opus est qui sustineat fluentem caudam, læva retinenda est sinuosissima cuculla. Nam hoc illic in primis habetur magnificum, nimirum ad exemplum Cardinalium. Tum negotia cogeant eum subinde mutare regionem, ac veste polypum fieri. Nam cultus qui alicubi reverendus est, alibi prodigiosus habetur. Postremo erat hospes, et quotidie illi versandum erat cum magnatibus, qui non quavis veste delectantur. Tandem visum est sincerissimis amicis, ut, quemadmodum habebat liberam conscientiam, ita Pontificis auctoritate in totum omni scrupulo sublato, suæ libertati restitueretur, ne toties ponenda sumendaque veste gravius etiam scandalum pariat male loquacibus. Addam et illud: vitæ genus, in quod protrusus est adolescens, adeo liberum est, ut minimum absit a libertate secularium. Nec jam loquor de libertate arrepta, sed de concessa ab iis qui fuerunt auctores. Hoc admoneo, quod Pontifices solent in talibus esse faciliores ad relaxandum, quam quum disceditur ab ordine Seraphico, Cartusiano, aut Brigidensi. Nam hi nec recipiunt hic Pontificis auctoritatem, quum eandem largientem immensa privilegia, ac prærogativas, habeant sacro-ænetam, ac tantum non Christo præponant. Non hic disputabo de votis Monasticis, quæ quidam supra modum exaggerant, quum hoc genus obligationis, pene dixeram servitutis, nec in Novo nec in Vetere Testamento reperiatur. Deinde quum sabbatum, auctore Christo, sit constitutum propter hominem, non homo propter sabbatum, multo magis hujusmodi constitutiones cedere debent, quoties efficiunt hominis salutem, præsertim animæ, quum Dominus loquatur de salute corporis:

agitur enim de fame, et homine sanato die sabbati. Sed isti vere sunt illi Pharisæi, qui bovem et asinum delapsos in puteum extrahunt, violato Dei sabbato, hominem totum perire sinunt obsuū sabbatum. Non huc adducam, quanta sit turba monasteriorum, in quibus adeo nulla viget disciplina pietatis, ut præ his lupanaria sint et magis sobria, et magis pudica; tum quam multa, in quibus præter ceremonias et speciem externam nihil est religionis. Hi sunt illis propemodum deteriores, quod cum spiritu Christi careant, tamen ex illis Pharisæicis ceremoniis incredibile dictu quam attollant supercilium, universam pietatem in extraneis constituentes, et ob has pueros ad necem quotidie cædentes. Quanquam ipsi eas miræ tædio peragunt, nec omnino peracturi, nisi crederent hoc spectaculum populo videri mirificum. Postremo, quam mira paucitas collegiorum, in quibus ex animo vivitur juxta regulam pietatis, et in his ipsis, si Silem aperiās, si propius inspicias, si ad veræ pietatis coticulam explores, immane quam pauculos reperias sinceros! Quam callidæ sunt artes Satanæ, quam sinuosum est cor hominum, quanta simulandi vafrities, quibus rebus, etiam senibus rerum peritissimis frequenter imponitur, et hæc postulant ut paucis mensibus perspiciat puer? Atque hanc vocant professionem. Jam donemus repertum collegium, in quo constent omnia, quid fiet, quum mutatur corpus ejus qui professus est? quum in locum boni patriarchæ succedit stupidus, temulentus et tyrannus, quum probi sodales mutantur improbis? Mutet, inquit, vel domum, vel institutum. Verum hic quam ægre dimittunt suos, sed multo ægrius alii recipiunt, suspicantes aliquid latere monstri, quod a vetere sodalitia recesserit, et si quem ibi nutu offenderit, protinus audit, Quin redis ad tuos? Ad hæc, quam anxiosa disputatio, qui sit ordo strictior, qui laxior? nam suum quisque vult videri strictissimum. Et hæc est illa præclara facultas mutandæ domus aut instituti, ut denuo subeat aleam, ne miser in duriores incidat servitutem. Porro, quoniam plerosque fraudibus illectant, illectos non ad spiritualem pietatem, sed ad Pharisæismum instituunt, et ad servitutem hominem adigunt, plurimos sequitur instituti pœnitudo. Itaque veriti ne ipsorum orgia proferantur in publicum, virgis, devotionibus, brachio seculari, muris, cancellis, carceribus, atque etiam mortibus suos retinent. Mentior nisi Matthæus Cardinalis Sedunensis in convivio, multis audientibus, nominatim commemoravit vicum, personas, et monasterium, in quo vivum adolescentem defoderat Dominiciani, quod pater eques filium furtim eo pertractum minis reposceret. Tum in Polonia nobilis quidam, qui bene potus forte in templo obdormierat, vidit duos Franciscanos, post cantiones nocturnas, vivos defodi. Hic pondus habet illis Pontificum auctoritas, qui forte concessit hoc illis citra discrimen irregularitatis. Idem ubi liberat aliquem veste illa sacra, scinditur diploma, et qui procuravit conjecitur in carcerem. Et post hæc jactant auctores ordinum suorum Benedictum, Basilium, Hieronymum, Augustinum, Dominicum, Franciscum, Brunonem: excutiant vitam illorum, et videant numquid unquam tale fuerit ab illis institutum aut factum; longe aliam reperient politiam. Exemplis, salubri doctrina, amicis monitis, fraterna correptione tota res agebatur. Qui his modis non emendabatur, ejiciebatur e contubernio, etiamsi sua sponte non discessisset: tantum aberat ut abire volentem retinerent. Omitto tot constitutiones humanas, tot formas vestium, tot preces ac ceremonias, in quibus quod est levissimi momenti, nempe vestis, fit apud istos plurimi. Qui in sacra veste indulget quotidianæ temulentiae, qui gulæ servit et ventri, qui scortatur clam et palam, nihil enim addam obscœnius, qui luxu profundit Ecclesiæ pecuniam, qui sortilegiis, aliis-

que maleficis artibus dat operam, probus est Monachus, et vocatur ad Abbatiam : qui quacunque de causa posuit vestem, ut apostatam execrantur, quod nomen olim merito ducebatur abominandum, quum eo notarentur, qui defecissent a Christi professione, ad Judaismum seu Paganismum. Quod si latius porrigas, quicumque deditus est mundi deliciis, pompis, opibus, cæterisque cupiditatibus, quas abjuravit in baptismo, apostata est, isto nihilo melior, sed nocentior, utcunque turba levatur criminis invidia. Itidem Monachi qui impie vivunt, quod passim faciunt apostatæ sunt duplices, primum quia desciverunt ab illa sanctissima professione, qua Christo dedere nomen deinde ab instituto quod professi sunt. In hos, inquam, oportebat execrandum apostatæ nomen torquere, etiamsi decem cucullis essent obvoluti. Hæc quum ita habeant, mi Lamberte, quantum flagitium est simplicem ætatem vi, seu technis in nassam impellere ? Si palam mali sunt, ut sunt plerique, quid aliud quam pueros in perniciem pertrahunt ? Sin neque calidi, neque frigidi, in quam miseram servitutem implicant illos ? Sin probitatis specie commendabiles, quum sit tanta corporum et animorum varietas, quum tam ingeniosa simulatio, quum tanta pueritiæ simplicitas, quum nodus sit insolubilis, ut ipsi volunt, in quod periculum tum animi tum corporis mittunt adolescentes ? At pubertas, inquiunt, adfert boni malique discrimen. At non eodem anno pubescunt omnibus corpora, sed multo minus animi. Ut nihil intersit, pubertas fortasse reddit idoneum matrimonio, non item professioni monasticæ, quam quidam aggressi, annos nati plus minus triginta, et aliqui rerum humanarum peritissimi, resiliunt ante professionem, dicentes, Non putaram. Olim vix ad presbyterii gradum admittebantur triginta annos nati, et ad monasticam vitam statim idonei sunt pubescentes ? Et interim perperam usurpatis vocabulis imponunt imperitis : mundi, quasi ipsi sint extra-mundani : obedientiæ, quum Scriptura magis commendat obedientiam Dei quam hominum : voti insolubilis, quum nondum invenire potuerint differentiam inter votum solubile et insolubile, nisi quod Scotus commentus est, ideo Monachorum votum solvi non posse, quod per hominem fiat Deo : nam quod soli Deo fit, facile solvitur. Atqui quum istorum status omnis Romanorum Pontificum auctoritate nitatur, cur illi quoties libuit strenue oppedunt ? Is quum multos liberet a monachismo, licet non sine causa, si potest quod facit, cur illius auctoritatem hic pro nihilo ducunt ? Si negant illum posse quod facit, an non illi crimen atrox impingunt ? Ita quoties ipsis commodum est, Pontifex Christi Vicarius non potest errare : quoties secus visum est, nihil agit. Sed non est nunc animus adversus Ordines depugnare : sit hoc aut illud vitæ genus huic aut illi commodum, aut etiam necessarium, probetur nodus insolubilis ; quo sanctior, quo magis ardua professio est, hoc circumspectius, lentius ac serius esset suscipienda ; satis mature, si ante annum quadragesimum, mea quidem sententia. Cætera vota non sunt rata, nisi constet sanam fuisse mentem, sobrium animum, a terroribus aliisque violentis curis liberum : Et hic valebit, quum puer illecebris, minis, fucis, terriculamentis, reclamans in laqueum impulsus est ? Hic scilicet profertur metus cadens in constantem virum ; potius citetur fucus et terror, cadens in simplicem ac rerum imperitum adolescentem. Adde quod in multis genuina simplicitas est, ætatis et peculiaris naturæ. Nullum hic discrimen, si pubes habet lanuginem, valet votum, et adeo valet, ut hujus gratia deseratur sponsa nondum cognita. O leges ! Proinde Florentium, quando tot machinis, perpetuo reluctans ac reclamans huc protrusus est, nec unquam quicquam gestavit præter vestem, sed conscientiam habuit liberam, mihi videtur nullo te.

aeri voto, non magis quam si quid turpe jurasset piratis mortem intentantibus. Nec dubito quin Romani Pontificis pietas nihilo minus sit indignatura plagariis istis, quam hominis causæ fatura. Dices, Pontifex poterit illum suæ libertati restituere, quod ad forum humanum attinet, quando conscientiam habet ex se liberam; at hominum linguas non potest compescere. Atqui quum vere summi ille Pontifex Ecclesiæ Christus, et hujus haud degener discipulus Paulus, doceant neminem esse judicandum, præsertim in his rebus, quæ nec per se pium faciunt, nec impium, certe tantum momenti deberet habere summi Pontificis auctoritas, ut hominum suspiciones in bonam partem ibi deflecteret, ubi male suspicari vitium est. Sed quid tandem futurum est de rebus humanis, si talium hominum insulsis judiciis, et scurrilibus obtreptionibus perpetuo obsequemur? Infirmitati, seu persuasioni invincibili nos vult obsecundare Paulus, sed ad tempus: stultis autem ac malitiosis judiciis obsequi, quid aliud est quam christianæ pietatis vigorem obruere? Christus hactenus obsecutus est Cæsari, quod solvit didrachmum: hactenus Judæis, quod abstinuit a cibis lege vetitis: at in sananda contracta, in illuminando cæco, in restituendo manco, in vellendis specieis palam neglexit, imo studio provocavit scandalum Scribarum et Phariseorum: quod ni idem fecisset beatus Paulus, ubi nunc esset Christianismus? Quid autem obijciunt homines stolidissimi? Deposuit vestem lineam. Qui sciunt an intus gerat? Et si deposuit, unde sciunt quas ob causas deposuerit? Unde sciunt, quorum auctoritate id factum sit? Si nesciunt, cur judicant? Et si norunt hoc summi Pontificis auctoritate factum, cur non verentur damnare illius judicium, quod alibi volunt haberi inviolatum? Ubi est hic illa mirabilis totiesque jactata obedientia, quum nec auscultant Christo, et ecclesiæ principem Christique Vicarium lacerant? Ubi est illa simplicitas, quam incurvata cervice præ se ferunt? Ubi est ille spiritus mundo mortuus? Mittamus hæc, ubi est humanitas, ubi sensus communis? Quum tot sint scelera, non hic referenda, quæ ipsis possunt objici, ut in quibus quotidie pene palam deprehenduntur, ne moveam τὰ ἀπόρρητα καὶ ἀκίνητα, tamen sine fine mutatam vestem velut inexpiabile crimen obijciunt. Quid autem inhumanius quam objicere cuicumque suam calamitatem, in quam aliena malitia præcipitatus est? Quis tam incivillis est, ut claudicationem opprobre homini, cui mula calce fregit tibiam? Quis monophthalmum ei, quem in bello eluscat hostis? Quis morbum comitalem, aut lepram ei, quem natura sic genuit? Quis paupertatem ei, qui naufragio rem amisit? Qui vere sunt homines, talium miserentur potius ac favent, et si qua possunt opitulantur; et quo malum est atrocius, hoc impensius illis favent. Quod autem infortunium majus possit adolescenti felici ingenii accidere, quam si in tale vitæ genus protrudatur? Ergo si vehementer inhumanus est, qui calamitatem pro crimine obijcit, quid de illo dicendum est, qui malum opprobrat, quod ipse suo vitio dedit? Veluti si chirurgus imperitus per convitium luscum appellet eum, cui ipse perdidisset oculum; aut si pirata servitutem obijciat illi, quem ex libero traxisset in servitutem. Nonne id optimo jure dicant omnes, insignitæ cujusdam impudentiæ esse, suum scelus in altero criminari? Quid porro aliud isti faciunt, qui pessimis artibus imposuerunt ætati simplici, et postea suum crimen aliis exprobrant? An non hic vides summani inhumanitatem cum summa stultitia parique impudentia conjunctam? In istos recidit ignominia, et tantum alium volunt pudescere. Neque enim ignominia est ejus, qui delapsus est in foveam, sed eorum qui præcipitarunt. Posuit vestem, sed vos coëgistis accipere. Quis unquam vitio vertit homini capto, quod profugit a piratis? Ne piratæ quidem ipsi, opiaor. Cæteri gratulantur omnes. Quisque pirata est ei, qui

per vim adimit homini suam libertatem. Et, si placet minus odiosis exemplis uti, si sutor stomachetur in quempiam quod calceum elegantem quidem, sed pedi non congruentem, abjecit, nonne merito respondeat, Te ipsum accusas, qui talem calceum induxeris pedi. Pulchrum esse non nego, sed mihi misere torquet pedem. Nihil enim vetat quo minus aliquod institutum sit per se præclarum, quod tamen huic aut illi sit perniciosum. Ut finem faciam, vir amicissime, si tibi probavi causam mei Florentii, majorem in modum te rogo, ut negotium hoc et quam celerime, et quam maxime ex animi nostri sententia cures expediendum. De impendio ne fueris sollicitus, me fidejussorem accipe. In spatio, quod in hujus epistolæ calce vacare videtur, signavi quædam, quæ fortassis ad conficiendum diploma requirentur: signavi autem notulis, quas proximis literis ad te misi, nec has tamen leges, nisi chartam prunis admoveris. Per hunc veredarium exspecto responsum, hærebit enim Romæ dièbus quindecim, aut certe per proximum. Bene vale.

Epist. 442. C. 1821.

The Pope, to whom this request was presented, and who granted it, was (as I observed in the Life of Erasmus,) not Julius II, but Leo X. Here is proof of it.

Erasmus ad Julium secundum misit supplicem libellum, quo sibi religiosi cultus utendi aut non utendi gratiam faceret. Id—haud gravatim concessum:—quod Leo decimus dein—in plenissima (quod aiunt) forma corroboravit, &c. *Beat. Rhenanus*, Vit. Erasmi.

Add to this, that Grunnius, in his reply to the letter of Erasmus, says that he read it all to the Pope, and that, *Beatissimus Pater, ut stylo tuo visus est unice delectari, ita vix credas quam incanduerit adversus istos vere plagiaros, &c.*

This suits the character and temper of Leo X. a polite man and a man of letters; but not the character of Julius II.

Nº II.

^b The characters of Colet and Vitriarius.

Erasmus Rot. Jodoco Jonæ Erphordiensi S. D.

QUOD tam impense rogas, vir optime, ut tibi Joannis Coleti vitam paucis velut in brevi tabella depingam, hoc faciam lubentius, quod suspicer te tibi quærere egregium aliquod pietatis exemplar, ad quod tuum institutum attemperes. Equidem, mi Jona charissime, ut fateor me cum multis habuisse consuetudinem, quorum integritas mihi valde probaretur, tamen nullum adhuc vidi, in cujus moribus nescio quid adhuc Christianæ puritatis non desiderarem, quoties ad horum ducum sinceritatem conferrem aliquem: quorum alterum mihi nosse contigit apud oppidum Artesiæ, quod vulgo dicitur Sancti Audomari, dum huc me pestis, hac sane in parte mihi felix, Lutetia propulisset: alterum in Britannia, quo me Montjoi mei charitas pertraxerat. Lucrum facies, cujus scio te avidissimum; pro uno duos dabo. Prior dictus est Joannes Vitriarius Ordinis Franciscani: nam in hoc vitæ genus adolescens inciderat, meo judicio, nulla ex parte posthabendus Coletus, nisi quod, ob servitutem instituti, minus multis prodesse poterat. Annos natus erat ferme quadraginta quatuor, quum hominem nosse cœpissem. Ac statim adamare me cœpit, hominem sui multum dissimilem. Erat auctoritatis maximæ apud optimos quosque, multis magnatibus gratissimus, corpore procero et eleganti, natura felici, animo sic excelso, ut nihil esset illo humanius. Scoticas

^b Life of Erasmus, p. 6. 155.

argutias puer imbiberat, quas nec prorsus improbat, quod quædam scite dicerentur, licet sordidis verbis, nec rursus magni faciebat. Cæterum, tibi contigisset Ambrosium, Cyprianum, Hieronymum degustare, mirum quam præ his illa fastidiebat. Nullius ingenium magis admirabatur in Sacris Literis quam Origenis: quumque cavillarer me mirari, quod hominibus hæretici scriptis delectaretur, ille mira alacritate, fieri non potuit, inquit, quin hoc pectus inhabitarit Spiritus Sanctus, unde tot libri tam eruditi, tanto ardore scripti prodierunt. Quanquam autem illud vitæ institutum, in quod per incitiam ætatis fuerat vel delapsus, vel pertractus, nequaquam probabat, subinde dicitans apud me fatuorum esse vitam potius, quam religiosorum, ad nolæ signum dormire, expergisci, redormiscere, loqui, tacere, ire, redire, cibum capere, desinere pastu, denique nihil non facere ad præscriptum humanum, potius quam ad Christi regulam: nihil iniquius esse, quam inter tam inæquales, æqualitatem, maxime quod illic sæpenumero cœlestia ingenia, ac melioribus rebus nata, ceremoniis, et constitutionibus humanis, aut etiam livore sepelirentur: tamen nec cuiquam unquam fuit auctor mutandæ vitæ, nec ipse quicquam huiusmodi molitus est, paratus omnia ferre potius, quam ulli mortalium offendiculo esse, Pauli sui exemplum in hoc quoque referens. Nihil autem erat tam iniquum, quod ille pacis servandæ studio non summâ cum alacritate perpetetur. Libros divinos, præsertim Epistolas Pauli, sic edidicerat, ut nemo melius teneret unguis digitosque suos, quam ille Pauli sui sermones. Dedisses initium ex quacunque parte, ille mox totam Epistolam absque ullo lapsu fuisset prosecutus. Ambrosii pleraque tenebat memoriter. Vixque credibile est, quantum item ex aliis orthodoxis veteribus memoria complecteretur. Præstitit hoc illi partim memoria naturâ felix, partim assidua meditatio. Rogatus a me in familiari colloquio, quibus modis præpararet animum suum iturus ad concionandum; respondit se solitum in manus sumere Paulum, et in ejus lectione tam diu commorari, donec sentiret incallescere pectus. Illic hærebat, addens igneas ad Deum preces, donec admoneretur esse tempus incipiendi. Non dividebat fere conciones suas, quod vulgus ita facit, quasi secus facere non liceat, unde fit ut frequenter sit frigidissima distinctio. Quanquam omnis illa distinctionum cura frigus addit orationi, et artificii significationem præbens, fidem elevat dicentis. At hic perpetuo quodam sermonis fluxu connectebat sacram Epistolam cum Evangelica lectione, ut auditor domum rediret et eruditior et inflammator ad studium pietatis. Neque gesticulationibus ineptiebat, nec vociferationibus tumultuabatur, sed totus apud se sic promebat verba, ut sentires ex ardenti ac simplici, sed sobrio pectore proficisci: nec usquam immorabatur ad tædium usque, neque jactabat sese variis citationibus nominum, quemadmodum nunc e Scoto, Thoma, Durando, nunc e juris utriusque libris, nunc e Philosophis, nunc e Poëtis centones frigidos consarcinant, quo populo nihil nescire videantur. Totus sermo, quem promebat, erat sacræ Scripturæ plenus, nec aliud ructare poterat. Amabat quod loquebatur. Habebat hominem incredibilis quidam ardor pertrahendi mortales ad sinceram Christi philosophiam. Ambiebat ex huiusmodi laboribus martyrii gloriam. Proinde quemadmodum ex illius familiarissimis cognovi, olim a suis auctoribus impetrarat veniam adeundi regiones in quibus Christus aut ignoratur aut impie colitur, se felicem fore judicans, si hæc obiens, martyrii palmam meruisset. At e medio cursu revocatus est, voce velut cœlitus audita: *Redi; Joannes; non defuturum est tibi apud tuos martyrium.* Paruit oraculo, et reperit esse verum quod vox illa prædixerat. Erat illic monasterium sororcula-

rum, in quo sic erat prolapsa omnis religiosæ vitæ disciplina, ut lupanar verius esset quam monasterium. Et tamen inter has erant quæ sanari possent, et cuperent. Has dum crebris concionibus hortatibusque revocaret ad Christum, octo deploratæ ex eo numero conspirarant, et hominem observatum in locum semotum pertrahunt, atque ibi fasciis injectis præfocant. Nec finem faciunt donec casu nescio qui intervenientes impium facinus dirimunt. Atque ille jam exanimatus erat, vixque revocatus est, ut spiraret: nec tamen usquam hac de re questus est, ne his quidem quos habebat intimos, nec ullum officium prætermisit, quo solet illarum saluti subvenire; imo ne vultus quidem unquam visus est in illas solito tristior. Noverat auctorem hujus conspirationis, is erat Theologus Dominicanus, Episcopi Morinensis a suffragiis Episcopus, vir palam impiæ vitæ. Nec huic unquam verbo molestus fuit, tametsi nulli hominum generi erat iniquior, quam qui doctores ac duces pietatis professi, moribus ac doctrina impia populum a Christo alienarent. Nonnunquam septies concionabatur uno die, nec unquam illi deerat sermonis eruditi copia, quoties de Christo loquendum erat. Quanquam tota illius vita nihil erat nisi sacra concio. Erat alacer, minimeque tetricus in convivio: sed sic ut nullam unquam præberet speciem levitatis, aut ineptiæ, luxus aut intemperantiæ multo minus. Miscebat sermones eruditos, plerumque sacros, et ad pietatem facientes. Talia erant colloquia, si quis illum adibat, aut si quem ille videret. Aut si quo faceret iter, habebat potentes amicos, qui illi in itinere mulum aliquoties, aut equum subiciebant, quo commodius liceret confabulari: ibi promebat vir optimus exhilarato spiritu, quæ nullis gemmis poterant æstimari. Neminem ab se tristem dimittebat, imo neminem non dimittebat meliorem, et ad pietatis amorem animatiorem. Nihil erat in quo sentire possis illum ulli suo commodo servire, non ventri, non ambitioni, non avaritiæ, non voluptati, non odio, non livori, non ullis malis affectibus erat obnoxius. Quicquid acciderat, agebat gratias Deo: nec aliud erat gaudium, quam si quos inflammasset ad studium Evangelicæ pietatis. Nec irritus fuit illius conatus. Complures, tum viros, tum feminas lucrifecerat Christo: qui quantum differrent ab hoc Christianorum vulgo, mors arguebat: vidisses enim hujus discipulos summa cum alacritate spiritus mori, et sub mortem vere cygneam canere canticum, ea promentes quæ pectus afflatum sacro numine testarentur: cum cæteri peractis ceremoniis, et adhibitis solennibus illis protestationibus fidentes, diffidentes, exhalarent animam. Testis est hujus rei medicus eximius ejus oppidi Ghisbertus, ac pertinax veræ pietatis cultor, qui plurimis utriusque scholæ morientibus adfuit. Pertraxerat aliquot et e sui gregis sodalibus, sed pauciores: quemadmodum et Christus apud suos non potuit multas virtutes facere; nam illis fere placent qui sua doctrina plurimum commeatus convehunt in culinam, potius quam qui plurimas animas asserunt Christo. Cum autem ab omnibus vitiis abhorrebat animus ille purissimus, ac vere templum Christo dicatum, tum maxime a libidine, adeo ut odore talium gravissime offenderetur, tantum aberat ut turpiloquium ferre posset. In vitia nunquam odiose debacchabatur, neque quicquam afferebat e secretis confessionibus: sed ita depingebat honestatis imaginem, ut se quisque tacitus agnosceret. In consiliis dandis mira prudentia, mira integritas, mira dexteritas. Secretas confessiones non admodum volens audiebat, sed tamen in hoc quoque servebat charitati: anxias et subinde repetitas confessiones palam detestabatur. Superstitioni ac ceremoniis minimum tribuebat; vescebatur cibis quibuslibet sobrie et cum gratiarum actione. Vestitus erat nihil ab aliis differens.

Solet nonnunquam et valetudinis causa suscipere iter aliquod, si quando senserat corpus humore degravari. Quodam igitur die, cum persolveret pensum precum matutinarum cum suo sodali, sensissetque stomachum, fortassis ob pridianam inediam nauseantem, ingressus domum proximum sumsit cibi nonnihil, ac repetito itinere pergebat precari: ibi cum sodalis illius putaret omnia repetenda ab initio, quod primæ horæ precibus nondum dictis sumsisset cibum, ille alacer negavit quicquam esse admissum, inio Deo nonnihil fore lucrì. Antehac, inquit, languidi et segnes precabamur: nunc alacribus animis illi dicemus hymnos spirituales, et ejusmodi sacrificiis ille delectatur, quæ ab hilari datore offeruntur. Ego cum id temporis diversarer apud Antonium a Bergis Abbatem Bertinicum, nec nisi post meridiem illic pranderetur, neque meus stomachus ferret tam diuturnam inediam (erat autem tempus Quadragesimæ) præsertim cum totus essem in studiis, solebam ante prandium sorbitiuncula tepida fulcire stomachum, quo duraret in horam prandii. Hac de re cum illum consulerem num liceret, ille circumspecto sodali, quem tum habebat laicum, ne quid offenderetur, Imo, inquit, peccares nisi faceres, et ob cibulum omitteres ista tua sacra studia, tuoque corpusculo faceres injuriam. Cum Alexander Pontifex ex uno Jubilæo fecisset duos, quo quæstus esset uberior, ejusque dispensationem Episcopus Tornacensis præsentè pecunia suo periculo redemisset, summo studio adnitebantur Commissarii, ne sortem perderet Episcopus, imo ut lucrum non pænitendum accederet. Hic in primis ad fabulæ partes vocabantur ii qui in concionibus populo essent gratiosi. Noster sentiens id in scrinia conferri, quo sublevabantur ante pauperes, non improbabat quod offerebat Pontifex, nec probabat tamen. Cæterum, illud improbabat, quod tenues fraudarentur solito subsidio: damnabat stultam eorum fiduciam, qui nummo in scrinium coniecto putarent se liberos a peccatis. Tandem obtulerunt Commissarii centum florenos ad structuram templi, nam id tum ædificabatur in ejus Monasterio, ut si nollet commendare venias Pontificias, saltem ea taceret quæ officerent. Ibi vir velut afflatus sacro percitus, 'Abite, inquit, hinc, 'Simoniaci, cum vestra pecunia. An eum me putatis, qui ob pecuniam 'sim suppressurus Evangelicam veritatem? ea si vestro quæstui obstat, 'mibi major esse debet cura animarum quam vestri compendii.' Cessere tum vigori pectoris Evangelici, homines male sibi conscii, sed interim præter expectationem summo diluculo affixa est excommunication, quæ tamen a cive quodam detracta est priusquam multis innotesceret. Ille nihil his minis territus, summa cum animi tranquillitate docebat populum, et Christo sacrificabat: nec ullum metum præ se ferebat talis anathematis, quod ob Christum prædicatum intentaretur. Mox citatus est ad Episcopum Morinensem, paruit Episcopo suo, venit uno sodali comitatus, nihil ipse de se sollicitus: sed tamen inscio illo cives equitum præsidia collocarant in itinere, ne per insidias interceptus in antrum aliquod conjiceretur. Quid enim non audet auri sacra fames? Episcopus objecit articulos aliquot, quos ex illius collegerant concionibus: ille magnò animo respondit, et Episcopo satisfecit. Aliquanto post denuo vocatus est, objecti sunt plures. Ubi et ad hos respondisset, rogabat cur non adessent accusatores, ut suo quoque periculo accusarent: se jam bis venisse honoris illius gratia, quod Episcopus esset; cæterum, non venturum tertio, si simili modo vocaretur: esse sibi domi melius negotium. Ita suo ingenio relictus est, sive quia deerat ansa nocendi, sive quia timebant populi tumultum, in quo probitas illius habebat optimum quemque addictissimum: etiamsi ille tale nihil ambiebat. Jam tunc rogabis, scio,

quis hujus viri fuerit exitus. Non solum displicuit Commissariis, sed etiam suis fratribus aliquot, non quod non probarent vitam, sed quod ea melior esset quam ipsis expediebat. Totus inhiabat in lucrum animarum, cæterum ad instruendam culinam, aut extruendos parietes, ad illectandos dotatos adolescentes segnior erat quam illi vellent: etiamsi hoc quoque non negligebat vir optimus, duntaxat si quid ad sublevandam necessitatem pertineret, verum non, ut plerique, præpostere curabat ista. Imò quandam etiam *Thynnium* alienarat: is erat aulicus, ac prorsus aulicis moribus, foris per omnia cubilia se volvens, passim matrimonia aliena contaminans, et uxorem pro derelicta habens, quam habebat et claro genere natam, et aliquot liberorum matrem. Per occasionem evenit, ut hæc quoque seduceretur: illico rejecit mulierculam primo lapsu, qui sibi tot lapsus ignoverat. Illa tandem longius etiam prolapsa ad extremam devenit calamitatem, præter infamiam, scabiei etiam, quam Gallicam vocant, obnoxia. Hic cum omnibus tentatis, quo uxorem marito reconciliaret, nihil ageret, nec durus ille, vel affinium respectu, vel liberorum communium affectu, vel sua ipsius conscientia, qui tot adulteriis, qui suo neglectu occasionem dedisset, flecteretur, reliquit hominem ceu deploratum. Is paulo post ex more, petasone, aut armum suillum misit. Cæterum Joannes, nuntium *Guardianum* agebat, mandarat janitori, ne quid reciperet nisi se vocato. Cum adesset munus, vocatus est: ibi famulis, qui deferebant heri nomine, Referte, inquit, onus vestrum unde attulistis, nos non recipimus munera Diaboli. Itaque tametsi non ignorabant illius vitam ac doctrinam esse seminarium egregium Evangelicæ pietatis, tamen quoniam non perinde conducebat proventui culinæ, jussus est deponere *Guardiani* munus, quo nihil ille fecit lubentius: et suffectus est illi quidam, quem ego novi, aliunde adscitus, homo non dicam qualis, aut quam alteri dissimilis; in summa is mihi visus est, cui nemo prudens cauletum suum vellet committere: sive hunc obtruserunt, qui cupiebant abesse, sive is visus est ad rem magis idoneus. Porro cum ex ejus convictu subolesceret unus atque alter, qui simili spiritu raperetur ad studium consulendi pietati Christianæ potius quam ad augendum penu, relegarunt hominem Curtracum in monasterium Virginum. Ibi quantum licuit, sui similis, docens, consolans, adhortans, diem suum feliciter obiit, relictis aliquot libellis, quos e sacris auctoribus decerpserat Gallice, quos non dubito tales esse, qualis erat hominis vita et oratio. Et tamen audio nunc a nonnullis damnari, qui putant esse ingens periculum, si populus aliquid legat præter ineptas fabulas historiarum, aut somnia Monachorum. Vivit adhuc illius doctrinæ scintilla in multorum pectoribus, quos, si conferas cum cæteris, dices hos non esse Christianos, sed Judæos. Sic contemtim habitus est a suis vir ille singularis, qui si Paulo Apostolo collega contigisset, nihil addubito, quin illum suo Barnabæ aut Timotheo fuisset antepositurus. Habes vere gemmeum Vitarium nostrum, ignotum mundo, celebrem et clarum in regno Christi. Nunc Coletum huic simillimum accipe. Alterum alteri depinxeram, et uterque alterius videndi desiderio flagrabat, atque hac gratia Vitarius in Angliam trajecerat, ac mihi post narrabat Coletus apud se fuisse Minoritam quandam, cujus colloquio prudenti pioque mirum in modum fuisset delectatus, sed adhibitum alterum quandam ejusdem Ordinis Stoicum, qui visus indigne ferre, Christianum colloquium interruperit. Ac fortasse Coletus hoc nomine plus laudis meretur, quod nec indulgentia fortunæ, nec impetu naturæ, longe alio trahentis, potuerit ab Evangelicæ vitæ studio depelli. Natus est enim e claris et opulentis parentibus, idque Londini. Siquidem pater bis in urbe sua præfecturam sumnam

gessit, quam illi *Majoritatem* appellant. Mater, quæ adhuc superest, insigni probitate mulier, marito suo undecim filios peperit, ac totidem filias. Quorum omnium natu maximus erat Coletus, ac proinde solus hæres futurus juxta leges Britannicas, etiamsi illi fuissent superstites: sed ex omnibus ille superfuit solus, cum illum nosse cœpisssem. Accesserat his fortunæ cominodis corpus elegans ac procerum. Adolescens apud suos quicquid est scholasticæ philosophiæ diligenter perdidicit, ac titulum assecutus est, qui septem Liberalium Artium scientiam proficitur. Quorum nulla erat, in qua ille non fuisset gnavigator ac feliciter exercitatus: nam et libros Ciceronis avidissime devorarat, et Platonis Plotinique libros non oscitanter excusserat, nec ullam mathematices partem intactam reliquit. Post, tanquam avidus bonarum rerum negotiator, adiit Galliam, mox Italian. Ibi se totum evolvendis sacris Auctoribus dedit, sed prius per omnia literarum genera magno studio peregrinatus, priscis illis potissimum delectabatur, Dionysio, Origene, Cypriano, Ambrosio, Hieronymo. Atque inter Veteres nulli erat iniquior quam Augustino. Neque tamen non legit Scotum, ac Thomam, aliosque hujus farinæ, si quando locus postulabat. In utriusque Juris libris erat non indiligenter versatus. Denique nullus erat liber, historiam aut constitutiones continens majorum, quem ille non evolverat. Habet gens Britannica qui hoc præstiterunt apud suos, quod Dantes ac Petrarcha apud Italos. Et horum evolvendis scriptis linguam expolivit, jam tum se præparans ad præconium sermonis Evangelici. Reversus ex Italia, mox relictis parentum ædibus, Oxoniæ maluit agere. Illic publice et gratis Paulinas Epistolas omnes enarravit. Hic hominem nosse cœpi, nam eodem tum me Deus nescio quis adegerat; natus tum erat annos ferme triginta, me minor duobus aut tribus mensibus. In Theologica professione nullum omnino gradum nec assecutus erat, nec ambierat: tamen nullus erat illic doctor vel Theologiæ vel Juris, nullus Abbas, aut alioqui dignitate præditus, quin illum audiret, etiam allatis codicibus: sive hoc laudis debetur Coletî auctoritati, sive illorum studio, quos non puduerit senes a juvene, doctores a non doctore discere: tametsi post ultro delatus est Doctoris titulus, quem ille recepit magis ut illis gereret morem, quam quod ambiret. Ab his sacris laboribus, Regis Henrici, ejus nominis septimi, favore Londinum est revocatus, ac Decanus apud Divum Paulum factus, ut illius præesset Collegio, cujus literas sic adamabat. Est autem dignitas ejus nominis apud Anglos prima, tametsi sunt aliæ proventu magis opimo. Hic vir optimus tanquam ad opus vocatus, non ad dignitatem, collegii sui collapsam disciplinam sarsit, et, quod erat illic novum, singulis diebus festis in suo templo concionari instituit, præter conciones extraordinarias, quas nunc in regia, nunc aliis atque aliis locis habebat. Porro in suo templo non sumebat sibi carptim argumentum ex Evangelio, aut ex Epistolis Apostolicis, sed unum aliquod argumentum proponebat, quod diversis concionibus ad finem usque prosequeretur: puta Evangelium Matthæi, Symbolum fidei, Precationem Dominicam. Et habebat auditorium frequens, in quo plebsque primores suæ civitatis, et aulæ regiæ. Mensam Decani, quæ antea sub hospitalitatis titulo luxui servierat, contraxit ad frugalitatem. Nam cum et ante annos aliquot in totum abstinuisset a cœna, caruit vespertinis convivis. Porro quum serius pranderet, etiam tum minus habuit multos: sed hoc pauciores, quod et frugalis esset apparatus, tametsi nitidus, et brevis accubitus, denique sermones, qui non delectarent nisi doctos ac bonos. Consecrata mensa, mox puer aliquis clara voce distincte pronuntiabat caput aliquod ex Epistolis Pauli, aut Proverbiis Salomonis.

Ex eo delectum locum ipse fere repetebat, ac sermonis occasionem sumebat, sciscitans ab eruditiss, aut ingeniosis etiam idiotis, quod hoc aut illud dictum sibi vellet. Atque ita sermonem temperabat, ut quamquam et pius et gravis, tamen nihil haberet tædii aut supercilii. Rursus sub convivii finem, cum jam utcumque satisfactum esset, non voluptati, sed necessitati, aliud argumentum injecit: atque ita convivas dimisit et animo et corpore refectos, ut meliores discederent, quam venerant, et stomachum minime cibis onustum referrent. Impense delectabatur amicorum colloquiis, quæ sæpe differebat in multam noctem: sed omnis illius sermo, aut de literis erat, aut de Christo. Si grati confabulonis non erat copia (nec enim quibuslibet delectabatur) puer aliquis e sacris Libris aliquid pronunciabat. Me nonnunquam et peregrinationis comitem adscivit; nihil erat illic eo festivius; sed semper libellus erat itineris comes, nec alii sermones quam de Christo. Impatiens erat omnium sordium, adeo ut nec sermonem ferret solæcum ac barbaricè spurcum. Quicquid erat domesticæ suppellectilis, quicquid apparatus in cibis, quicquid in vestibus, quicquid in libris, nitidum esse volebat, de magnificentia non laborabat. Non nisi pullis vestibus utebatur, cum illic vulgo sacerdotes ac Theologi vestiantur purpura. Summa vestis semper erat lanea ac simplex; si frigus hoc postulabat, interulis pelliceis se muniebat. Quicquid e sacerdotiis redibat, id in usus domesticos œconomio suo dispensandum reliquit: quod erat patrimonii (erat autem amplissimum) ipse in pios usus distribuebat. Nam patre defuncto, cum ingentem pecuniæ vim accepisset ex hæreditate, ne servata gigneret in eo aliquid morbi, novam scholam extruxit in cœmeterio S. Pauli, puero Jesu sacram, opere magnifico: adjecit ædes magnificas, in quibus agerent duo Iudi-magistri, quibus amplum salarium designavit, quo gratuito docerent, sed sicuti schola non capiat nisi certum numerum. Eam distinxit in partes quatuor. Primus ingressus habet ceu Catechumenos. Nullus autem admittitur, nisi qui jam norit et legere et scribere. Secunda pars habet eos, quos hypodidasculus instituit. Tertia quos Superior erudit. Alteram ab altera dirimit velum quoddam, quod adducitur ac diducitur, cum libet. Supra cathedram præceptoris sedet puer Jesus singulari opere, docentis gestu, quem totus grex adiens scholam ac relinquens hymno salutat. Et imminet Patris facies, dicentis, *Ipsam audite*: nam hæc verba, me auctore, adscripsit. In postremo sacellum est, in quo licet rem divinam facere. Tota schola nullos habet angulos, aut secessus, adeo ut nec cœnaculum sit ullum, aut cubiculum. Pueris singulis suis est locus in gradibus paulatim ascendentibus, distinctis spatiis. Quæque classis habet sedecim, et qui in sua classe præcellit, sellulam habet cæteris paululo eminentiorem. Nec quosvis admittunt temere, sed delectus sit indolis et ingeniorum. Vidit illud vir perspicacissimus, in hoc esse præcipuam Reipublicæ spem, si prima ætas bonis rationibus institueretur. Ea res cum constet immensa pecunia, tamen nullum in hujus consortium admisit. Quidam legarat in eam structuram centum libras monetæ Britannicæ: ubi sensit Coletus hac gratia sibi nescio quid juris vindicare laicos, permissu Episcopi sui, eam pecuniam contulit in sacras vestes templi. Reditibus totique negotio præfecit, non sacerdotes, non Episcopum, aut capitulum, ut vocant, non magnates, sed cives aliquot conjugatos, probatæ tanæ. Roganti causam ait, nihil quidem esse certi in rebus humanis, sed tamen in his se minimum invenire corruptelæ. Atque ut hoc opus nemo non probavit, ita multi demirabantur, cur magnificentissimas ædes exstrueret intra pomæria Monasterii Carthusiensium, quod non

procul abest a regia quæ dicitur Richemonda. Aiebat se parare sedem illam suæ senectuti, cum jam impar laboribus, aut morbo fractus cogere-
tur se submovere aut hominum consortio. Illic erat animus philosophari cum duobus aut tribus amiculis eximiis, inter quos me solitus est nume-
rare, sed mors antevertit. Nam cum ante paucos annos correptus esset sudore pestilenti, qui morbus peculiariter infestat Britanniam, et ab eo-
dem tertio repetitus, utcumque tamen revixit; sed ex morbi reliquiis contracta viscerum tabes, quæ periit. Medicus unus hydropem esse ju-
dicavit. Anatomia nihil indicavit novi, nisi quod hepar repertum est extremas fibras cirrhis prominentibus hirsutum. Sepultus est ad aus-
trale chori latus in suo templo humili sepulchro, quod in eum usum jam ante annos aliquod delegerat, inscriptione addita, JOAN. COL. ^c

Finem faciam, mi Jona, si pauca commemoraro primum de ipsius natura, deinde de opinionibus paradoxis, postremo de procellis, quibus explorata est hominis ingenua pietas, cujus minimam portionem debebat naturæ suæ. Siquidem animo præditus erat insigniter excelso, et om-
nis injuriæ impatientissimo, ad venerem, ac luxum, ac somnum mire propensus, ad jocos et facetias supra modum proclivis: hæc ipse mihi fassus est, nec omnino tutus a morbo philargyriæ. Adversus hæc ita pugnavit philosophia, sacrisque studiis, vigiliis, jejuniis, ac precibus, ut totum vitæ cursum ab hujus seculi inquinamenti purum peregerit. Nam quantum mihi licuit ex illius consuetudine, colloquiisque familiari-
bus colligere, virginitatis florem ad mortem usque servavit. Opes in pios usus dissipavit, adversus animi celsitudinem ratione pugnavit, adeo ut a puero quoque moneri se pateretur. Venerem, somnum, ac luxum, abstinencia cœnæ perpetua, jugi sobrietate, indefessis laboribus studio-
rum, sanctisque colloquiis profligavit, et tamen si quando sese obtulisset occasio, vel jocandi apud facetos, vel colloquendi cum scæminis, vel ac-
cumbendi in opiparis conviviis, vidisses aliqua naturæ vestigia. Et ob id fere a laicorum consuetudine abstinuit, sed præcipue a conviviis: ad quæ si quando cogebatur, me aut mei similem adhibebat, quo Latinis fa-
bulis declinaret profana colloquia. Atque interim sumto ex uno tantum genere cibi pusillo, uno aut altero cerevisiæ haustu contentus erat, a vino temperans, quo tamen delectabatur eleganti, sed temperatissime utens. Ita se sibi semper habens suspectum, cavebat ab omnibus, quibus esse posset offendiulo cuiquam. Nec enim ignorabat omnium oculos in se conjectos. Nunquam vidi ingenium felicius, atque ob id similibus inge-
niis unice delectabatur: sed ad hæc se malebat demittere, quæ præpara-
rent ad immortalitatem vitæ futuræ. Nulla in re non philosophabatur, si quando se laxaret fabulis amœnioribus. In pueris ac puellis delecta-
bat naturæ puritas, ac simplicitas, ad ejus imitationem suos vocat Chris-
tus, Angelis eos solitus comparare. Jam ut alteram exsolvam partem, opinionibus a vulgo multum dissidebat, sed mira prudentia hac in re sese attemperabat aliis, ne quos offenderet, aut ne quid labiis in famam contraheret, non ignarus quam iniqua sint hominum judicia, quamque prona in malum credulitas, quantoque facilius sit maledicis linguis con-
taminare famam hominibus, quam benedictis sarcire: inter amicos ac doc-
tos liberrime profitebatur quid sentiret. *Scotistas*, quibus hominum val-
gus ceu peculiare tribuit acumen, aiebat sibi videri stupidos, et hebetes, et quidvis potius quam ingeniosos. Nam arguari circa alienas senten-

^c See Knight's Life of Colet, p. 200.

tias ac verba, nunc hoc arroderet nunc illud, et omnia minutatim dissecare, ingenii esse sterilis et inopis. *Thomæ* tamen, nescio qua de causa, iniquior erat quam *Scoto*. Etenim cum hunc apud illum aliquando laudarem, ut inter recentiores non aspernandum, quod et sacras Literas et auctores veteres videretur evolvisse, cujus rei suspicionem mihi fecerat *Catena*, quæ vocatur *aurea*, et aliquid haberet in scriptis affectuum, semel atque iterum dissimulavit obticescens: verum, ubi rursus in aliò colloquio inculcarem eadem vehementius, obtutus est me, velut observans serione hæc dicerem, an εἰρωνεύων. Cum animadverteret me ex animo loqui, tanquam afflatus spiritu quodam, Quid tu, inquit, mihi prædicas istum, qui nisi habuisset multum arrogantiae, non tanta temeritate, tantoque supercilio definisset omnia: et nisi habuisset aliquid spiritus mundani, non ita totam Christi doctrinam sua profana philosophia contaminasset? Admiratus sum hominis ἐνθουσιασµόν, cæpique diligentius ejus viri scripta evolvere. Quid verbis opus est? omnino decessit aliquid meæ de illo existimationi. Cum nemo magis faveret Christianæ pietati, tamen erga Monasteria, quæ nunc falso nomine pleraque sic vocantur, minimum habebat affectus: eisque aut nihil, aut quam minimum largiebatur, ac ne moriens quidem aliquid illis decedit: non quod invisos haberet ordines, sed quod homines suæ professioni non responderent. Nam ipsi in votis erat, se prorsus ab hoc mundo extricare, sicubi reperisset Sodalitium vere conjuratum in vitam Evangelicam. Atque id negotiū mihi delegarat Italiam adituro, narrans sese apud Italos comperisse quosdam Monachos vere prudentes ac pios. Nec enim ille judicabat esse religionem quam vulgus judicat, cum sit aliquoties ingenii penuria. Laudabat et Germanos aliquot, apud quos residerent etiamnum priscæ religionis vestigia. Dictitare solet se nusquam reperire minus corruptos mores quam inter conjugatos, quod hos affectus naturæ, cura liberorum ac res familiaris ita veluti cancellis quibusdam distringerent, ut non possint in omne flagitii genus prolabi. Cum ipse castissime viveret, tamen inter illaudatos, minus erat iniquus his, qui tametsi sacerdotes essent, aut etiam Monachi, Venere duntaxat peccarent: non quod impudicitiae vitium non detestaretur, sed quod hos experiretur multo minus malos, quoties eos cum aliis conferret, qui cum essent elatis animis, invidi, maledici, obrectatores, fucati, vani, indocti, toto pectore pecuniæ et ambitioni dediti, tamen sibi magnum quiddam esse viderentur, cum alteros infirmitas agnita redderet humiliores ac modestiores. Aiebat magis execrandam in sacerdote avaritiam et superbiam, quam si centum haberet concubinas. Ne vero quisquam hæc huc rapiat, ut putet leve crimen esse in sacerdote aut Monacho libidinem, sed ut intelligat alterum genus longius abesse a vera pietate. Nulli mortalium generi erat infensior quam Episcopis, qui pro pastoribus lupos agebant, nec ullos magis execrabatur, quod cultu sacro, ceremoniis, benedictionibus, ac venioliis sese venditarent populo, cum toto pectore servirent mundo, hoc est, gloriæ et quæstui. E Dionysio cæterisque priscis Theologis quædam hauserat, quibus non ita favebat, ut usquam contenderet adversus decreta Ecclesiastica, sed tamen ut minus esset iniquus iis, qui non probarent sic passim in templis adorari imagines pictas, ligneas, saxeas, æreas, aureas, argenteas; item iis, qui dubitarent an sacerdos insigniter ac palam improbus conficeret aliquid sacramentali functione, haudquaquam favens istorum errori, sed indignans iis, qui vita palam et undique contaminata, præberent causam hujusmodi suspicionis. Coilegia, quæ multo magnificoque sum-

tu sunt apud Anglos instituta, dicebat officere bonis studiis, nec aliud esse quam invitabula otiosorum: neque scholis publicis perinde multum tribuebat, quod ambitio profitendi et quæstus omnia vitians, corrumpere sinceritatem omnium disciplinarum. Ut confessionem secretam vehementer probabat, negans se ulla ex re capere tantundem consolationis ac boni spiritus, ita anxiam ac subinde repetitam vehementer damnabat. Cum apud Anglos mos sit, ut sacerdotes fere quotidie faciant rem divinam, ille tamen contentus erat diebus Dominicis ac festis sacrificare, aut certe pauculis diebus extra hos: sive quod sacris studiis, quibus se parabat ad concionandum, et Ecclesiæ suæ negotiis distineretur: sive quod comperiret se majore cum affectu sacrificare, si id ex intervallo faceret: haudquaquam tamen improbabat illorum institutum, quibus placebat quotidie adire mensam Dominicam. Cum esset ipse doctissimus, tamen anxiam hanc et laboriosam sapientiam non probabat, quæ ex omnium disciplinarum cognitione, et ex omnium auctorum lectione, velut ansis omnibus absolvitur: dictitans ita deteri nativam illam ingenii sanitatem ac sinceritatem, hominesque reddi minus sanos, et ad Christianam innocentiam puramque ac simplicem charitatem minus idoneos. Plurimum tribuebat Epistolis Apostolicis, sed ita suspiciebat admirabilem illam Christi majestatem, ut ad hanc quodammodo sordescerent Apostolorum scripta. Omnia fere Christi dicta mro ingenio revocarat ad terniones, unde et librum instituerat scribere. Quod sacerdotes etiam occupati quotidie tam prolixas preces exhaurire cogerentur, etiam domi atque in itinere, vehementer admirabatur. Nam cultum Ecclesiasticum magnifice fieri valde probabat. Innumera sunt hodie in publicis scholis receptissima, a quibus ille plurimum dissentiebat, de quibus inter amiculos solet aliquando conferre: apud alios dissimulabat, ne geminum caperet incommodum: ut et nihil proficeret nisi in pejus, et existimationis suæ jacturam faceret. Nullus erat liber tam hæreticus, quem ille non attente evolveret, dicens se plus aliquoties ex illis capere fructus, quam ex horum libris, qui sic omnia definiunt, ut frequenter adulentur coryphæis, nonnunquam et sibi ipsis. Recte loquendi copiam non ferebat peti e præceptionibus Grammaticorum, quas asseverabat officere ad bene dicendum, nec id contingere nisi evolvendis optimis auctoribus, sed hujus opinionis ipse pœnas dedit. Cum enim esset et natura et eruditione facundus, ac ^d dicenti mira suppetere orationis ubertas, tamen scribens subinde laborabatur in his quæ solent notare Critici. Atque hac, ni fallor, gratia a libris scribendis abstinebat; atque utinam non abstinuisset, nam hujus viri cogitationes quacunque etiam lingua proditas optarim. Jam ne quid defuisse putetur absolutæ Coleti pietati, tempestates, quibus agitatus est, accipe. Nunquam illi bene convenerat cum suo Episcopo, de cujus moribus ne quid dicam, superstitiosus atque invictus erat *Scotista*, et hoc nomine sibi semideus videbatur: quo quidem ex genere cum aliquot noverim, quos nolim improbos appellare, nullum tamen adhuc vidi, quem, mea quidem sententia, possis vere pureque dicere Christianum. Nec admodum gratus erat plerisque sui collegii, quod tenacior esset disciplinæ regularis, ac subinde quirabantur se pro Monachiis haberi, quamquam hoc collegium olim fuit, et in vetustis sygraphis vocatur orientale Monasterium. Sed cum jam odium senis Episcopi, erat enim non minor annis octoginta, atrocior esset, quam, ut premi posset, adscitis duo-

bus Episcopis æque cordatis, nec minus virulentis, incipit Coletus negotium facessere, non alio telo quam quo solent isti, si quando cui exitium moliantur. Defert eum apud Archiepiscopum Cantuariensem, articulis aliquot notatis, quos ex illius concionibus decerpserat. Quorum unus erat, quod docuisset non adorandas imagines: Alter, quod sustulisset a Paulo laudatam hospitalitatem, qui enarrans illud ex Evangelio, *Pasce, pasce, pasce oves meas*, cum in prioribus duobus cum reliquis Interpretibus consentiret, pasce exemplis vitæ, pasce sermone doctrinæ, in tertio dissensisset, negans convenire, ut Apostoli, qui tum erant pauperes, juberentur oves suas pascere subsidio temporali, et hujus loco aliud quiddam substituisset. Tertius, quod cum in concione dixisset, quosdam de charta concionari (id quod multi frigide faciunt in Anglia) oblique taxasset Episcopum, qui ob senium id solitus sit facere. Archiepiscopus, cui Coleti dotes erant egregie cognitæ, patrocinium innocentis suscepit, e iudice factus patronus, cum ipse Coletus ad hæc aliaque stultiora respondere dedignaretur. Non conquievit tamen senis odium, tentavit aulam regiam in Coletum concitare, atque inprimis regem ipsum, jam aliud telum nacti, quod publice dixisset in concione, pacem iniquam præferendam bello æquissimo. Id enim temporis adornabatur bellum in Gallos, et hujus fabulæ non minimam partem Minoritæ duo agebant: quorum alter, fax belli, mitram meruit, alter bonis lateribus vociferabatur in concionibus in Poëtas: sic enim designabat Coletum, cum is a poëticis numeris esset alienissimus, alioqui non-imperitus Musices. Hic Rex, egregius juvenis, dedit evidens specimen ingenii sui regno dignissimi, privatim hortans Coletum, pergeret sua doctrina libere succurrere moribus ejus seculi corruptissimis, neque subduceret lucem suam temporibus tenebrosissimis: se non ignorare quid in illum stimularet Episcopos illos, neque nescire quantum ipse fructus attulisset genti Britannicæ sua vita sacraque doctrina. Addebat sese sic cohibiturum illorum conatus, ut aliis liqueret non impune fore, si qui Coletum impeterent. Hic Coletus egit quidem gratias pro animo regio; cæterum, quod obtulit, deprecatus est, negans se velle, ut cuiquam pejus esset sua causa, se potius cessurum munus quod gerebat. Sed aliquando post data est illis ansa, ut sperarent jam posse confici Coletum. A Pascha parabatur expeditio in Gallos: in die Parasceves Coletus apud Regem et aulicos mire concionatus est de victoria Christi, adhortans Christianos omnes, ut sub Regis sui vexillo militarent ac vincerent. Etenim qui odio, qui ambitione mali pugnarent cum malis, seque vicissim trucidarent, non sub Christi, sed sub Diaboli signis militare: simulque ostendit, quam res esset ardua Christianam obire mortem, quam pauci bellum susciperent non odio aut cupiditate vitati; quam vix consisteret eundem habere fraternam charitatem sine qua nemo visurus esset Deum, et ferrum in fratris viscera demergere. Addidit, ut Christum Principem suum imitarentur potius quam Julios et Alexandros. Multaque alia tum declamavit in hanc sententiam, sic ut Rex nonnihil metueret, ne hæc concio adimeret animos militibus quos educebat. Huc velut ad bubonem omnes convolant mali sperantes fore, ut Regis animus jam in illum posset exacerbari. Accersitus est Coletus jussu Regis; venit, pransus est in Monasterio Franciscanorum, quod adhæret regiæ Grienwikensi. Rex ubi sensit, descendit in hortum Monasterii, et, Coletus prodeunte, dimisit suos omnes. Ubi solus esset cum solo, jussit ut tecto capite familiariter colloqueretur, atque ita exorsus est juvenis humanissimus: Ne quid temere

suspiceris, Decane, non huc accersivi te, quo turbem tuos sanctissimos labores, quibus unice faveo, sed ut exonerem conscientiam meam scrupulis aliquot, tuoque consilio rectius satisfaciam officio meo. Verum ne totum colloquium repetam, quod fere sesquihoram productum est; interim in aula ferociebat Bricotus ex Franciscano Episcopus, existimans periclitari Coletum, cum per omnia conveniret illi cum Rege: nisi quod Rex optabat, ut quod Coletus vere dixisset, diceret aliquando explanatius ob rudes milites, qui secus interpretarentur, quam ipse dixisset, videlicet Christianis nullum esse bellum justum. Coletus pro sua prudentia, proque singulari animi moderatione, non solum animo regio satisfacit, verum etiam auxit gratiam pristinam. Ubi reditum est in regiam, Rex dimissurus Coletum, allato poculo præbuit, et complexus hominem humanissime, omniaque pollicitus, quæ sint ab amantissimo rege expectanda, dimisit. Jam aulica turba circumstans, expectabat exitum ejus colloquii. Ibi Rex, omnibus audientibus, *Suus*, inquit, *cuique Doctor esto, et suo quisque faveat; hic est Doctor meus*. Ita discesserant quidam lupi, quod aiunt, hiantes, et præcipue Bricotus, nec ab eo die quisquam est ausus impetere Coletum. Habes, Jodoce, duos, quos ætas nostra tulit, mea sententia, vere sincereque Christianos, non tam depictos, quam delineatos, quantum passa est epistolaris angustia. Tuum erit ex utroque decerpere, quod tibi videbitur ad veram pietatem maxime conducere. Jam si quæres utrum alteri præferam, mihi videntur pari laude digni, cum dissimili fuerint conditione. Siquidem ut magnum erat, Coletum in ea fortuna constanter secutum esse, non quo vocabat Natura, sed quo Christus: ita speciosior est laus Vittrarii, quod in eo genere vitæ tantum obtinuerit ac præstiterit spiritus Evangelici: perinde quasi piscis in palude vivens, nihil trahat de sapore palustri. Sed in Coeto quædam erant; quæ testarentur illum hominem esse: in Vittrario nihil unquam vidi, quod ullo pacto saperet affectum humanam. Quod si me audies, Jona; non dubitabis hos duos Divorum adscribere catalogo: etiamsi nullus unquam Pontifex eos referat in canonem. Felices animæ, quibus ego multum debeo, vestris precibus adjuvate luctantem adhuc in hujus vitæ malis Erasmus, ut in vestrum contubernium remigrem, nusquam postea divellendus. Vale, mi Jona. Bene habet, si tuo desiderio feci satis: nam argumento scio nequaquam esse satisfactum.

Ep. 435. See also Ep. 671. in this Appendix, N^o. xxx.

Nº III.

A Letter of Erasmus to Servatius, in which he refuseth to return to his Convent.

* Reverendo Patri Servatio Erasmus S. P. D.

^f **HUMANISSIME** Pater, Literæ tuæ per plurimorum manus jactatæ tandem ad me quoque pervenerunt jam Angliam egressum, quæ mihi sane voluptatem incredibilem attulerunt, quod veterem illum tuum in me animum adhuc spirant. Paucis autem respondeo, utpote ex itinere jam scribens, et ad ea potissimum quæ tu scribis ad rem maxime pertinere. Tam varia est hominum sententia, et ^g suus cuique avium cantus, ut omnibus satisfieri non possit. Ego certe hoc sum animo, ut quod sit factu optimum, sequi velim, testis est mihi Deus: nam si quid olim juveniliter sensi, id partim ætas, partim rerum correxit usus. Nunquam fuit consilium, vel vitæ genus, vel cultum mutare, non quod probarem, sed ne cui scandalo essem. Scis enim me ad id vitæ genus tutorum pertinacia, et aliorum improbis hortatibus adactum magis quam inductum. Tunc Cornelii Werdeni ^h conviciis et pudore quodam puerili fuisse retentum, quum intelligerem mihi hoc vitæ genus haudquaquam aptum esse. Nam non omnibus congruunt omnia. Jejuniorum impatientis semper fui, idque peculiari quadam corporis ratione. Semel excitatus a somno, nunquam potui redormiscere, nisi post horas aliquot. Ad literas tantum rapiebatur animus, quarum isthic nullus usus. Adeo ut non dubitem, quin si in liberius aliquod vitæ genus incidissem, non solum inter felices, verum etiam inter bonos potuissem numerari. Itaque cum intelligerem me nequaquam esse idoneum isti generi vitæ, et coactum, non sponte suscepisse, tamen quia receptum est publica nostri seculi opinione piaculum esse a semel suscepto vitæ genere desistere, decreveram et hanc infelicitatis meæ partem fortiter perpeti. Scis enim me multis in rebus infortunatum esse, at unum hoc cæteris omnibus gravius semper duxi, quod in hujusmodi vitæ genus detrusus essem, a quo tum animo tum corpore essem alienissimus: animo, quod a cæremoniis abhorrerem, et libertatis amans essem; corpore, quod, etiamsi maxime placuisset vitæ institutum, corporis natura non ferebat istiusmodi labores. At objiciet mihi aliquis annum probationis, ut vocant, et ætatem maturam. Ridiculum, quasi quis postulet, ut puer anno decimo septimo, maxime in literis educatus, norit seipsum, quod magnum est

* Life of Erasm. p. 30. 54.

^f This letter is inserted in the first volume of Erasmus; and again, amongst his Epistles, Ep. 8. c. 1537. There is a considerable difference between these two copies of the same letter. I have here selected from each of them those readings which I take to be the best.

^g Perhaps *ut*.

^h In the other copy *Wertemi*.

etiam in senē. An anno uno id discere potuerit, quod multi canī nondum intelligunt? Quanquam ipse nunquam probavi, et gustatum jam multo minus, sed iis, quas dixi, rationibus sum irretitus. Tametsi fateor eum, qui vere sit bonus, in quovis vitæ genere bene victurum. Nec diffiteor me ad magna vitia fuisse propensum, non tamen usque adeo corrupta natura, quin si commodus accessisset gubernator, et vere Christianus, non Judaice superstitiosus, potueram ad bonam perducī frugem. Hoc igitur interim spectavi, in quo vitæ genere minime malus essem, atque id sane me assecutum puto. Vixi interim inter sobrios, vixi in studiis literarum, quæ me a multis vitiis avocaverunt. Licuit consuetudinem habere cum viris vere Christum sapientibus, quorum colloquiis factus sum melior. Nihil jam jacto de libris meis, quos fortassis vos contemnitis: at multi fatentur se redditos eorum lectione non solum eruditiores, verum etiam meliores. Pecuniæ studium nunquam me attigit. Famæ gloria nec tantillum tangor. Voluptatibus, etsi quondam fui inquinatus, nunquam servivi. Crapulam, ebrietatem, semper horruī fugique. Quoties cogitabam de repetendo contubernio vestro, succurrebat invidia multorum, contemptus omnium, colloquia quam frigida, quam inepta, quam non sapientia Christum! convivium quam laica! denique tota vitæ ratio, cui ἡν ἀφαιρῆς τὰς, ὡς καλοῦσι, καίρεμονίας, οὐκ οἶδα τί ἀν ἀπολείποις ἐξαιρετόν. Postremo succurrebat corporis imbecillitas, quæ jam ætate et morbis ac laboribus aucta est, quæ facit, ut nec vobis satisfactorius essem, et meipsum occiderem. Jam annis aliquot obnoxius sum calculo, gravi sane morbo et capitali. Jam annis aliquot nihil bibo, nisi vinum, neque quodvis vinum, idque cogente morbo. Non fero quemvis cibum, nec cælum quidem quodlibet. Nam morbus hic facile recurrens, maximam postulat vitæ moderationem: et novi cælum Hollandicum, novi victus vestri rationem, ut de moribus nihil dicam. Itaque si redissem, nihil aliud fuisset assecutus, nisi quod vobis molestiam attulissem, mihi mortem. Sed tu fortassis bonam felicitatis partem existimas inter confratres emori. At fallit ac imponit ista persuasio non solum tibi, verum etiam propemodum universis. In loco, in cultu, in victu, in cæremoniis quibusdam Christum et pietatem collocamus. Actum putamus de illo, qui vestem albam commutavit in nigram, aut qui cucullam pileo verterit, qui locum subinde mutet. Ausim illud dicere μέγιστον τῆς Χριστιανῆς εὐσεβείας ὄλεθρον, ἐκ τούτων, ὡς καλοῦσι, βελιγιῶνων ἐκπεπορευθῆναι tametsi pio fortassis studio primum inductæ sint. Deinde paulatim creverunt, et in sex millia sese discriminum sparserunt. Accessit summorum Pontificum auctoritas nimium ad multa facilis et indulgens. Quid enim laxis istis religionibus ἢ μισρώτερον, ἢ ἀσεβέστερον; Jam ad laudatas si te conferas, imo laudatissimas, εἰ μὴ ψύχρας τινὰς καὶ Ἰουδαϊκὰς * θρησκείας, haud scio quam Christi reperias imaginem. Ex his sibi placent, ex his alios judicant et contemnunt. Quanto majus est e Christi sententia totum orbem Christianum unam domum, et velut unum habere Monasterium, omnes concanonicos et confratres putare? baptismi sacramentum summam religionem ducere, nec spectare ubi vivas, sed quam bene vivas? Vis me sedem stabilem figere, quod etiam ipsa suadet senectus. At laudatur Solonis, Pythagoræ, Platonisque peregrinatio. Vagabantur et Apostoli, præcipue Paulus: D. Hieronymus etiam monachus nunc Romæ est, nunc in Syria, nunc in Africa, nunc

* Read θρησκείας.

alibi atque alibi; et canus etiam sacras prosequitur literas. At non surre, cum hoc conferendus, fateor; sed tamen nunquam mutavi locum, nisi vel peste cogente, vel studii causa, vel valetudinis; et ubicumque vixi (dicam enim de me fortassis arrogantius, sed tamen vere) probatus sum a probatissimis, laudatus sum a laudatissimis. Nec ulla est regio, nec Hispania, nec Italia, nec Germania, nec Gallia, nec Anglia, nec Scotia, quæ me ad suum non invitet hospitium. ¹ Etsi non probor ab omnibus (quod nec studeo) certe primis placeo. Romæ nullus erat Cardinalis, qui me non tanquam fratrem acciperet, cum ipse nihil tale ambirem: præcipue vero Cardinalis S. Georgii, Cardinalis Bononiensis, Cardinalis Grimani, Cardinalis ^m Navetensis, et hic ipse qui nunc Pontifex Maximus est, ut ne dicam de Episcopis, Archidiaconis, et viris eruditis. Atque hic honos non tribuebatur opibus, quas nec habeo nec desidero; non ambitioni, a qua semper fui alienissimus; sed literis duntaxat, quas nostrates ridet, Itali adorant. In Anglia nullus est Episcopus, qui non gaudeat a me saluari, qui non cupiat me convivam, qui nolit domesticum. Rex ipse paulo ante patris obitum, cum essem in Italia, scripsit ad me suapte manu literas amantissimas, nunc quoque sæpe sic de me loquitur, ut nemo honorificentius, nemo amantius; et quoties eum saluto, blandissime amplectitur, et oculis amicissimis obtuetur, ut intelligas eum non minus bene de me sentire, quam loqui. Regina conata est me sibi præceptorem adsciscere. Nemo est, qui nesciat, quin si vel paucos menses velim in aula Regis vivere, quantum libeat sacerdotiorum mihi accumulaturum; sed ego huic otio meo, et studio, et laboribus omnia posthabeo. Cantuariensis Archiepiscopus totius Angliæ primas, et regni hujus Cancellarius, vir doctus et probus, me sic amplectitur, ut, si pater esset, aut frater, non posset amantius. Et ut intelligas hoc eum ex animo facere, dedit mihi sacerdotium centum fere nobilium, quod postea, volente me, in pensionem centum coronatorum mutavit, ex mea resignatione: ad hæc dedit dono supra cccc nobiles, his pauculis annis, idque nihil unquam petenti. Dedit uno die nobiles cl. Ab aliis Episcopis supra centum nobiles accepi gratuita liberalitate oblatos. D. Montjoius, hujus regni Baro, quondam meus discipulus, dat annue mihi pensionem centum coronatorum. Rex et Episcopus Lincolnensis, qui nunc per regem omnia potest, magnifice multa promittit. Sunt hic duæ Universitates, Oxonia et Cantabrigia, quarum utraque ambit habere me: nam Cantabrigiæ menses complures docui Græcas et sacras literas, sed gratis, et ita facere semper decretum est. Sunt hic Collegia, in quibus tantum est religionis, tanta vitæ modestia, ut nullam Religionem præ hac non sis contenturus, si videas. Est Londini D. Joannes Coletus, D. Pauli Decanus, vir, qui summam doctrinam cum admirabili pietate copulavit, magnæ apud omnes auctoritatis: is me sic amat, id quod sciunt omnes, ut cum nemine vivat libentius quam mecum: ut omittam alios innumeros, ne sim bis molestus, et jactantia et loquacitate. Jam ut de operibus meis dicam aliqua; Enchiridion, opinor, te legisse, quo non pauci fatentur sese ad pietatis studium inflammati; nihil mihi arrego, sed gratulor Christo, si quid per me boni contigit illius dono. Adagiorum opus ab Aldo impressum an videris nescio: est quidem profanum, sed ad omnem doctrinam utilissimum; mihi certe inæstimabilibus constitit laboribus ac

¹ Read *Et si.*

^m In the other copy *Novoforensis.*

vigiliis. Edidi opus de Rerum Verborumque Copia, quod inscripsi Co-
leto meo, opus utilissimum concionaturis: at ista contemnunt ii, qui
omnes bonas contemnunt literas. His duobus annis, præter alia multa,
castigavi Hieronymi Epistolas; adulterina et subditiua obelis jugulavi,
obscura scholiis illustravi. Ex Græcorum et antiquorum codicum col-
latione castigavi Novum totum Testamentum, ac supra nulle loca anno-
tavi non sine fructu Theologorum. Commentarios in Epistolas Pauli
cœpi, quos absolvam, ubi hæc edidero: nam mihi decretum est in sacris
emori literis. In hisce rebus colloco otium et negotium meum. In his
magni viri dicunt me valere, quod alii non valent. In vestro vitæ ge-
nere nihil valiturus sum. Cum tam multis doctis et gravibus viris habui
consuetudinem et hic, et in Italia et in Gallia: neminem adhuc reperi,
qui mihi consuleret, ut ad vos me reciperem, aut qui hoc judicaverit
melius. Quin et ipse felicitis memorie D. Nicolaus Wercerus^a, qui te
præcessit, semper mihi hoc solitus est dissuadere, suadens ut alicui Epi-
scopo potius me adjungerem, addens se nosse et animum meum, et fra-
terculorum suorum mores: nam iis utebatur verbis lingua ^o vernacula.
Et in hoc vitæ genere, in quo sum, video quæ fugiam; sed, quid potius
sequar, non video. Nunc restat, ut de ornatu quoque tibi satisfaciam.
Semper antehac usus sum cultu Canonicorum, et ab Episcopo Trajectino,
cum essem Lovanii, impetravi, ut sine scrupulo uter scapulari lineo,
pro veste linea integra, et caputio nigro, pro pallio nigro, juxta morem
Lutetiorum. Cum autem adirem Italiam, videremque toto itinere Cano-
nicos nigra veste uti cum scapulari, ne quid offenderem novitate cultus,
veste nigra illic uti cœpi cum scapulari. Postea pestis orta est Bononiæ,
et illic qui curant peste laborantes, linteum album ex humeris pendens,
ex more gestant: hi congressus hominum fugitant. Itaque cum die
quodam doctum amicum viserem, quidam nebulones eductis gladiis para-
bant me invadere: fecissentque, ni matrona quædam admonuisset Eccle-
siasticum me esse. Altero item die, cum Thesaurarii filios adirem, un-
dique cum fistibus in me concurrerunt, et pessimis clamoribus. Itaque
a bonis viris admonitus, occultavi scapulare, et impetravi veniam a Julio
II. ut ornatu religionis uter, aut non uter, ut mihi visum esset, mo-
do vestem haberem sacerdotalem: et siquid ante peccatum esset ea in
re, is Literis id totum condonavit. In Italia ergo perseveravi veste sacer-
dotali, ne mutatio esset alicui scandalo. Postquam autem in Angliam
redii, decrevi meo solito uti ornatu, et domum arcessito amico quodam
primæ laudis et in vita et in doctrina, ostendi cultum, quo uti statuisssem.
Rogavi an in Anglia conveniret? probavit, atque ita in publicum prodii.
Statin admonitus sum ab illis amicis, eum cultum in Anglia ferri non
posse; ut celarem; celavi: et quoniam ita celari non potest, quin ali-
quando deprehensus scandalum pariat, reposui scrinio, et veteri Pontificis
auctoritate sum usus usque adhuc. Excommunicant Pontificiæ leges
eum, qui religionis habitum abjecerit, quo liberius inter seculares verse-
tur. Ego coactus deposui in Italia, ne occiderer quidem; deinde coactus
deposui in Anglia, quia tolerari non poterat quum ipse multo maluerim
uti. At nunc denuo recipere plus gigneret scandali, quam mutatio ipsa
gignebat. Habes universam vitæ meæ rationem, habes meum consilium.
Cupio et hoc vitæ genus mutare, si quod videro melius. Sed in Hollandia

^a In the other copy *Wittenherus*.

^o In the other copy; *vernacula, sed quid potius sequar non video*.

quid agam, non video. Scio non conventurum cum cœlo, neque cum victu: omnium oculos in me excitabo. Redibo senex et canus, qui juvenis exivi: redibo valetudinarius: exponar contemptui etiam infimorum, solitus et a maximis honorari: studia mea computationibus permutabo. Nam quod polliceris officium tuum in quærenda sede, ubi cum maximo, ut scribis, vivam emolumento; quid sit non possum cogitare, nisi forte collocabis me apud monachas aliquas, et serviam mulieribus, qui nec Archiepiscopis, nec Regibus servire volui. Emolumentum nihil moror, neque enim studeo discere, modo tantum sit fortunæ, ut valetudini et otio literarum suppetat, et vivam nulli gravis. Atque utinam liceat hisce de rebus coram commentari: nam literis nec satis commode nec tuto licet. Tuæ enim quanquam per certissimos missæ, sic tamen aberrant, ut nisi ipse casu in arcem hanc me contulissem, nunquam fuero visurus; et accepi jam a pluribus inspectas. Quare ne quid scripseris arcani, ni certo cognoveris ubi sim, et nuncium nactus sis fidelissimum. Peto nunc Germaniam, i. e. Basileam, editurus lucubrationes meas. Hac hieme fortassis futurus Romæ. In reditu dabo operam, ut pariter colloquamur alicubi. Sed nunc ætas ferme præteriit, et longum est iter. De morte Guilhelmi, Francisci, et Andreæ, sciebam ex ^p Rasbondo, et ejus uxore. Dominum Henricum resaluta diligenter, reliquosque, qui tecum vivunt, omnes, in quos habeo eum animum, quem debeo. Nam pristinas tragœdias meis imputo erratis, aut, si ita vis, meis fatis. Literas tuas tertio a Pascha die scriptas accepi Nonis Juliis. Rogo ut salutem meam tuis piis votis Christo commendare non negligas: cui si certo scirem rectius fore consultum, si ad vestrum rediero contubernium, hac die ad iter accingerer. Bene vale, quondam sodalis suavissime, nunc pater observande. Ex arce ^q Hanniensi juxta * Calecium, postridie Nonas Julias.

Nº IV.

An Extract, from Knight's Life of Erasmus, relating to Cardinal Wolsey, and to Fiddes, p. 370.

^r I think it incumbent upon me to vindicate Erasmus from the aspersions thrown upon him by a late writer [Fiddes], who having mentioned several passages out of the writings of Erasmus, which seem very favourable to Wolsey's character, concludes: *After all the advantageous things spoken by Erasmus of the Cardinal, did he not at last expose him to the view of the world in a new, and perhaps a much truer light, as being no longer under the awe of his power and promises? or as having nothing more either to fear or to hope from him? This is an exception which may*

^p In the other copy *Ronstondo*.

^q Read *Hammensi*.

* In the other copy *Caleum 9 Julii, Anno 1514*.

^r Life of E. p. 50.

be naturally made, and I am willing to give it all the force I can : but at the same time recommend it to be considered, how far a change of fortune in our patrons and friends is commonly apt (though that is an effect which ought not to follow in generous minds) to cause a change both in our sentiments, and our behaviour towards them : and especially if we have thought ourselves much neglected, or very ill used by them.

By this insinuation, it is plain, he would make Erasmus a time-server, who flattered the Cardinal while in his prosperity, and was hard upon him after his fall. But Erasmus, in what he says both before and after his misfortunes, doth not deviate from the common stream of writers, who own not only that he had magnificent designs of promoting learning and good discipline, in Oxford especially; but also that his ambition and insolence had justly rendered him very obnoxious to the censure of all mankind.—One instance, instead of many, may serve to prove how ill Erasmus was treated by him, viz. in the affair of a prebend * in Tournay, of which see Wolsey was for some time bishop. When the Cardinal had actually given him this prebend,—on a sudden he proved false, and Erasmus lost his preferment. Indeed Sir T. More tells Erasmus that the Cardinal had written him word, that this preferment was not proper for Erasmus (i. e. he had no mind to give it him), but that he should soon have something better: but this was so far from coming to pass, that it seemed not to be so much as thought of by him.—

Demolendinus, one of the Canons of Tournay, in a letter to Erasmus, directly says that the Cardinal had not only given Erasmus an expectation of a Canonry at Tournay (as Doctor Fiddes would have it) but actually had granted it to him.—

We do not find that Erasmus did much depend upon the Cardinal after this disappointment, or ever was inclined to inscribe any of his books to him. But I much wonder that Fiddes should be so great a stranger to the works of Erasmus, as not to know that he had dedicated more than one of his books to the Cardinal. His paraphrase on the Epistles of St Peter, and a piece of Plutarch relating to the benefit we may gain from our enemies, were both inscribed to him, and we may from them collect his character drawn to great advantage by Erasmus, I mean that part of it which belonged to him, as being a great patron of learning and learned men, and his being likewise a great statesman, and an able counsellor to King Henry. It is certain that the kingdom very much flourished under his administration, till at last he became *inebriated with success*, as Archbishop Warham said of him, and spoilt all by his ambition and insolence: but yet in this best part of his character, of being a *Mecænas* to learned men, it is plain that he was not so to Erasmus, otherwise Erasmus would not so often have complained of being deceived, and of the empty promises that were made him, chiefly by Cardinal Wolsey, on whom he most relied, and by whom he had been more than once induced to come over to England, with a design to settle here the remainder of his life.

In an Epistle to Sir T. More, he acquaints him with the doublings and artifices of the Cardinal, who at that time was Chancellor; for Warham, quite wearied out by Wolsey's encroachments upon that office, had resigned it. Wolsey it seems paid Erasmus part of his pension, but

* See Life of E. p. 49. 63.

he knew how to be repaid; and to deceive him further, promised him a bishopric, which Erasmus looked upon only as a sham, to avoid paying him what was further promised, and was really due to him. We do not find any thing certain settled upon him, unless a small pension out of the Church of York, which was much below his expectation and deserts, as well as the promises made to him at his coming hither. And if he had not been helped out by the favours of his best patrons, Archbishop Warham, and Lord Montjoy, we had to our great disadvantage lost him much sooner out of England. Doth not such treatment of the most learned man then in Europe quite mar the best part of the Cardinal's character, his being a Mecænas and an encourager of learning? though towards the gaining of it he made such havoc of Religious Houses, that, even the writer of his life being judge, he incurred more than a suspicion of being both sacrilegious and unjust, and paved the way for that thorough dissolution of them, which soon after ensued by the King himself.

Let it be considered also, that though Erasmus doth in some of his Epistles resent the usage he met with from the Cardinal; yet as he was very far removed from ambition, and had himself the offer of being made a Cardinal, as also more than once of being a Bishop, and despised both the honour and the advantages arising from them, it cannot be supposed that he was under any temptation either to daub and flatter, or to be afraid of Wolsey; and therefore we must attribute the change of his style to the alterations visible in the Cardinal some time before his fall. For though in no part of his life he could be called a good man, yet, towards the latter part of his administration, he had arrived to that insolence and haughtiness of temper, that he became the very scourge of the kingdom; which might reasonably cause Erasmus to apply that aphorism of Solomon to him, that *a haughty spirit goeth before a fall*; being, no doubt, an intimation of his unprecedented treatment of Archbishop Warham, and picking a quarrel with him for subscribing himself *Your brother William of Canterbury*, as too familiar a style from the Metropolitan of all England, and just before Lord Chancellor, to an Archbishop of York, because the Pope's Legate. Erasmus occasionally mentions the Cardinal as not ordinarily civil, or easy of access to his inferiors; but that he should use one that was his superior no better, is, I think, the finishing of his character as to haughtiness and pride. Therefore we find that Erasmus had conceived a terrible idea of the Cardinal, by an expression he uses to one who had some matters to transact with him, intimating that *there was no standing before him*. I have already, as occasion offered, mentioned how ill most of the friends of Erasmus were used by the Cardinal: I shall only add, that, in one of his epistles, he blesses himself that he had nothing to do with him, and pities his friends for the hardships he put upon them, under the semblance of love and favour. And yet when this great oppressor was upon the decline, and to the joy of the people was losing that power, with which he had so harassed mankind, it must be imputed as a crime in Erasmus, not to

¹ Nihil moror episcopatus, quos promittit Regia Majestas: exanimant me præsentæ pecunia, quæ satis exigua est; onerarent me ære alieno; involverent curis; eriperent hanc libertatem, sine qua non viverem triduum. *Ep. Franc. Molino.*

express his concern for it; and it can be called nothing less than *insulting a great man under circumstances of distress*.—

But why should this author be so angry with Erasmus for saying no more in the Cardinal's favour, when he owns (p. 3.) that all historians but himself had given him a very bad character? And though he set himself towards restoring the discipline of the Church, and reforming abuses amongst the Clergy, must this atone for his accumulated vices? It is to little purpose that he has taken so much pains to make his birth less ignoble, no wise man regarding him the less for what was not in his power to prevent; but if he could have cleared him from those foul immoralities, of which he stands charged, he had done something towards finishing his hero. Dr. Fiddes wishes that the Cardinal would have handed down to us his own life; but he was too wise to engage in it, knowing the part he had acted, and the flagrant crimes he had been guilty of were too notorious to admit of any colour or varnish. And indeed he must be looked upon as a very bold man, who, even two hundred years after his death, should offer to labour out an encomium on him, and put all his actions in a false light, running against the stream of all who have writ concerning him. His character is briefly and more truly summed up in what is said of him by an eminent writer in the following words: *The intolerable pride, extortion, bribery, and luxury of Wolsey, who can be ignorant of? Selling dispensations by his power Legantine for all offences; insulting over the dukes and peers, of whom some he brought to destruction by bloody policy; playing with state affairs according to his humour or benefit; causing Tournay, got with the blood of many a good soldier, to be rendered at the French King's secret request made to him, not without bribes, with whom one while siding, another while with the Emperor, he sold the honour and peace of England; and other crimes, &c.*

As to his opposition to the Reformation, our author vindicates him from that charge, and shows his own zeal also upon the same topic, gives hard names to the poor Lollards and Waldenses (p. 34.) and thinks they deserved the punishment adjudged them. Our countryman Wickliff has likewise no better quarter from him. In short, he has most partially, and indeed scandalously, reflected upon the opening of the Reformation, laying on the grossest colours to hide the deformities of Popery. But all this, and a great deal more that might be added, plainly shows how little regard the author had to truth, and how good an inclination to Popery; which will appear very evident, if we do but give the true rise and occasion of writing this life of Wolsey, which was as follows:

Dr. Wake, now archbishop of Canterbury, in the beginning of the Convocation Controversy, had justly reflected upon the exorbitant power of Cardinal Wolsey. Upon which Dr. Atterbury, late Bishop of Rochester, was angry, and upbraided Dr. Wake with ingratitude to the founder of Christ's-Church in Oxford, where he ate his bread. Dr. Wake, in his defence, had made answer, that their proper founder was not the Cardinal, but Henry VIII. Dr. Atterbury for reply was hunting long for materials to illustrate the character of Cardinal Wolsey; but finding that with all his art they would not make a good piece, he threw-by his collections to be put together by another hand. And hearing at last of a writer capable of dressing up a panegyric upon the worst of men, he set him upon the life of this great Cardinal, supplied him with

his own collections, directed him to the stock of others, procured him the whole party of subscribers, entertained him at his Deanry of Westminster, suggested matter and method, turned him to authorities and conjectures, and laid the whole plan for forming such a life as might blacken the Reformation, cast lighter colours upon Popery, and even make way for a Popish Pretender; and, under all, to show that the great restorer of the Church must be another English Cardinal. This was really the design of the work, and a workman was found suitable to it, for none but a man in the worst circumstances would have submitted to such drudgery. The character then that this performance deserves, is plainly this, that nothing ever was undertaken with a meaner and more mercenary spirit, or executed with such implicit faith. The compiler, when told of many curious manuscripts and other papers proper for the true purpose of such a life, made no other reply, but that he had *enough*: too much indeed of such materials, which had been cooked up for him.

As then nothing can be more destructive to our constitution, and nothing at that juncture especially could have a more fatal influence on the minds of the people, than to believe such a story to be true; I hope I have not said too much, or expressed myself with more than suitable warmth, where both our Religion and Constitution are so much concerned. For truth is what every one has a right to, and it is every man's duty to disabuse those who have been wronged by any evil arts whatsoever, especially in matters of so much moment as these before us. Though at the same time I must profess myself to have a hearty love and esteem for good men, let them be of what party or denomination soever. A man of wit, upon reading this performance, told a person of eminence and character, that *he should have thought it impossible that any one could make such a saint of such a devil.*

It is not to be omitted that this author, to make his work the more complete, passes the seas, and brings in Luther for a share of obloquy; and no wonder, he being so great an agent in the Reformation, as well as having shown a just indignation against Wolsey for his bigotry and vices, which he sufficiently lashes in his answer to King Henry's book. And though Luther's zeal might have carried him too far from the rules of decency, in treating a crowned head in so very uncourtly a manner (for which afterwards he submitted himself and begged pardon), yet we do not find he ever did make any acknowledgments, or soften any thing he had therein said against the Cardinal; judging rightly that all mankind agreed in his character.

May we not then, from what has been said, very reasonably conclude, that Erasmus's using his pen in ridiculing the corrupt practices of the Church, and exposing the senseless jargon of the schools, of which the Cardinal was very fond, occasioned Wolsey's spleen against him, and his breaking his promises to him? Wolsey was aiming at St. Peter's chair; how then could he affect one who had made it totter? or give any encouragement to Erasmus, in whom he found so much heretical pravity, as appeared by his satirical way of writing? Since then the Cardinal had engrossed all power, and disposed of all preferments as he

^v He was so: he was a zealous Scotist. See Strype's Memor. vol. iii. p. (235.)

thought fit, and did really more reign than the King himself, Erasmus's way to preferment was quite precluded, and he had reason to repent his coming hither, and refusing greater offers abroad.

But I need say no more, since the severest thing that Erasmus says against the Cardinal, that *he was feared by all, and beloved by few or none*, is confirmed by all the historians of that time, who also give a general consent as to the other parts of his character, being the very reverse to what we find of him in this panegyrist. But if he or any other writer will make use of such varnish, and have a mind to appear singular in their accounts of things and persons, making vice virtue, and virtue vice, it is to be hoped they do not expect to be believed.—

Nº V.

** De incomparabili heroe Joanne Reuchlino in Divorum numerum relato.*

POMPILIUS, BRASSICANUS.

PO. UNDE nobis petasatus? BR. E Tubinga. PO. Nihilne istic rei novæ? BR. Equidem demiror usque adeo mortales omnes teneri siti quadam rerum novarum. At ego Lovanii * Camelum quendam audiui concionantem, fugiendum quicquid esset novum. PO. Vocem Camelo dignam. Dignus erat homo, si tamen homo fuit, qui nunquam mutet veteres calceos, aut putre subligar, semper vescatur putribus ovis, nec aliud bibat quam vappam. BR. At idem, ne sis inscius, non usque adeo delectatur rebus veteribus, ut malit jus pridianum quam recens. PO. Sed, omisso Camelo, dic si quid adfers novi. BR. Adfero quidem, sed, ut ille aiebat, malum. PO. Atqui istuc ipsum olim erit vetus. Ita fieri necesse est, ut si omnia vetera sint bona, omnia nova mala, quæcunque nunc bona sunt, fuerint olim mala; et quæ nunc sunt mala, sint olim futura bona. BR. Ita videtur juxta decretum Cameli. Imo consequitur, ut qui olim adolescens fuit malus fatuus, quia recens; idem nunc sit bonus fatuus, quia senuit. PO. Sed age, prome quicquid est. BR. Egregius ille trilinguis eruditionis phœnix Joannes Reuchlinus vita defunctus est. PO. Rem certam narras? BR. Certiorem quam vellem. PO. Sed quid istuc mali, relicta posteris honestissimi nominis immortalī memoria, ab hujus vitæ malis demigrare in consortium beatorum? BR. Quis istuc tibi indicavit? PO. Res ipsa. Nec enim potest aliter mori, qui sic vixit. BR. At magis etiam istuc diceres, si scias quod ego. PO. Quidnam? obsecro. BR. Non est fas referre. PO. Quam ob rem? BR. Quia qui credidit, stipulatus est arcani silentium. PO. Eadem lege committe et mihi: recipio tibi silentium optima fide. BR. Quamquam ista fides me jam sæpenumero fefellit; tamen age, committam: præ-

* Life of Erasmus, p. 60.

* Egmond the *Carmelite*, whom Erasmus and others, out of derision, used to call the *Camelite*.

tertium cum res sit ejus generis, ut expediat etiam esse notam bonis omnibus. Est Tubingæ quidam instituti Franciscani, vir omnibus habitus eximie sanctimonie, præterquam ipsi. PO. Magnum dicis argumentum veræ sanctimonie. BR. Agnosceres hominem, et fatereris verum, si nomen ederem. PO. Quid, si divinem? BR. Licet. PO. Admove aurem. BR. Quid opus, cum simus soli? PO. Ita mos est. BR. Is ipse est. PO. Est homo certissimæ fidei. Mihi Sibyllæ folium erit quicquid ille dixerit. BR. Audi igitur totum dialogum bona fide. Ægrotabat noster Reuchlinus, satis quidem periculose, sed ita ut bona spes esset fore, ut revaleretur; vir dignus qui nunquam senesceret, ægrotaret, aut moreretur. Mane visebam meum Franciscanum, ut animi mei molestiam oratione sua leniret. Nam ægrotabam una cum ægrotante amico, quem amabam ut patrem, PO. Phy! quis illum usquam non amavit, nisi vir pessimus? BR. Hic Franciscanus mens, Brassicane, inquit, Emove penitus ex animo mœrorem omnem: Reuchlinus noster desiit ægrotare. Quid? inquam, an subito revaluit? nam ante biduum non admodum læta promittebant medici. Tum ille, Revaluit, inquit, sed ita ut posthac non sit illi formidanda valetudo adversa. Noli flere (nam videbat erumpentes lacrymas) priusquam audias rem omnem. Sex dies sunt, quod hominem non inviseram, sed tamen quotidianis precibus illius salutem Domino commendabam. Hodierna nocte cum me a matutinis hymnis in strato composuissem, blandus quidam minimeque gravis somnus obrepsit. PO. Nescio quid læti mihi præagit animus. BR. Non est tibi læva mens. Visus sum mihi, inquit, consistere ad ponticulum quendam, per quem transitus erat in pratum quoddam longe amœnissimum. Adeo blandiebatur oculis graminum et frondium plusquam smaragdinus viror, sic arridebant incredibili colorum varietate flosculorum stellæ; sic spirabant omnia, ut quod erat pratorum citra rivum, quo dirimebatur felicissimus ille campus, nec vivere nec virere videretur, sed mortua, inamœna, putidaque omnia. Atque interim dum totus sum in eo spectaculo, commodum præterierat Reuchlinus; præteriens Hebraice precatus est pacem. Jam medium pontis transierat priusquam sentirem: parantem accurrere, respiciens vetuit. *Nondum fas, inquit. Quinto abhinc anno nos sequeris. Interim eorum quæ aguntur, testis ac spectator assistito.* Hic ego: Nudus erat, inquam, Reuchlinus, an vestitus? solus, an comitatus? Vestium, inquit, nihil habebat, præter unam candidissimam: Damascenam esse dixisses, candore mire lucido: pone sequebatur puer incredibili specie, alatus: suspicabar illius esse genium bonum. PO. Sed nullusne comitabatur genius malus? BR. Imo aliquot, ut Franciscanus ille arbitrabatur. Procul, inquit, a tergo sequebantur 7 aves aliquot pennis cætera nigris, nisi quod explicatu alarum gilvas verius quam candidas plumas ostenderent. Picæ, inquit, videri poterant colore et voce, nisi quod singulæ sedecim picas æquarent magnitudine corporis, nihilo minores vulturibus cristam gestantes vertice, rostris et unguibus aduncis, ventre prominente. Harpyiæ videri poterant, si tres modo fuissent. PO. Quid moliebantur istæ furie? BR. Procul, inquit, obstrepebant heroi Reuchlino et impetituræ videbantur si licuisset. PO. Qui minus licuit? BR. Quia versus Reuchlinus, objecta manu crucis imaginem exprimens, Abite, inquit, quo dignum est, malæ pestes. Satis sit vobis negotium facescere mor-

talibus: in me jam immortalibus adscriptum nihil habet juris vestra dementia. Vix ea dixerat, inquit Franciscanus, mox aberant foedissimæ volucres, sed relicto fœtore, ad quem collatum oletum videri posset ² samsuchinum, aut foliatum. Dejerabat se citius vel ad inferos descendurum, quam sustineret iterum afflari tali thymiamate. PO. Male sit illis pestibus. BR. Sed audi cætera quæ narravit mihi Franciscanus. Dum hæc intentus contemplor, inquit, jam ponti vicinus erat divus Hieronymus, qui Reuchlinum hisce verbis compellabat: *Salve, collega sanctissime. Datum est hoc mihi negotium, ut te exceptum deducam in consortium cœlitum, quod tuis sanctissimis laboribus destinavit divina benignitas.* Simulque vestem protulit, qua Reuchlinum induit. Tum ego, Dic, inquam, mihi quo cultu, quave specie videbatur Hieronymus? Eratne tam senilis, quam illum pingunt? aut cucullam habebat, aut galerum ³, ac pallium cardinalitium, aut leonem comitem? Ad hæc ille: Nihil, inquit, istiusmodi. Species erat amœna, quæ sic ætatem testabatur, ut nihil haberet squaloris, dignitatis plurimum. Quorsum autem illic opus erat comite leone, quem illi pictores adjunxerunt? vestem gerebat ad talos usque demissam; crystallum diceres pellucidum. Ejusdem erat formæ, quam Reuchlino tradidit. Tota undique picta erat linguis, triplici colorum varietate. Quædam pyropon præ se ferebant, nonnullæ smaragdum, tertiæ sapphirum. Pellucebant omnia, nec mediocrem gratiam addebat ordo. PO. Conjicio id fuisse insigne trium linguarum, quas calluerunt. BR. Non est dubium. Nam et fimbriæ, ut aiebat, trium linguarum literis, triplici colore distinctis, visebantur inscriptæ. PO. Num incomitatus aderat Hieronymus? BR. Incomitatus, inquis? Totus ille campus obsidebatur myriadibus Geniorum, nec aliter oppleverant ærem totum, quam videmus in solis radiis volitare minuta corpuscula, quæ vocant *ἀτράκτα*, si tamen a re tam humili huc ducenda est comparatio. Neque cœlum videre licuisset, neque campum, nisi pellucerent omnia. PO. Euge, Reuchlino gratulor. Quid deinde factum est? BR. Hieronymus, inquit, honoris gratia complexus dextrum Reuchlinum, deduxit in medium pratum. Ibi collis erat in medio prominens. In hujus vertice uterque alterum blando osculo complexus est. Atque interea vasto hiatu cœlum superne diduxit sese, majestatem quandam inenarrabilem exhibens, sic ut ad eam speciem, cætera pene sorderent, quæ tamen antea videbantur esse mirifica. PO. Non possis aliquam imaginem nobis depingere? BR. Qui possim ego, qui non vidi? Is qui vidit, negabat se ullis vocibus vel somnium rei posse depingere: tantum hoc aiebat, se vel millies mori paratum, si liceat iterum eo spectaculo, quamlibet exiguo momento, frui. PO. Quid tandem? BR. Ex hiatu cœli demissa est ingens columna igne pellucida, sed amœno: per eam in complexu duæ sanctissimæ animæ subvectæ sunt in cœlum, choris angelicis tanta melodia delinientibus omnia, ut Franciscanus neget se unquam ejus voluptatis meminisse posse, quin erumpant lacrymæ. Secuta est mira fragrantia. Ubi somnus reliquit hominem, si tamen ille somnus dicendus est, erat dementi similis; non credebat se esse in cellula sua; requirebat pontem ac pratum suum;

² Oleum, quod Samsuchinum vocatur. *Plin.* xxi. 22.

³ Imperiti, nimirum, non ita multum ante Erasmi ætatem, ex putidis fabulis, existimabant Hieronymum fuisse Romanæ Ecclesiæ Cardinalem; quod commentum non semel risit Erasmus, in Scholiis ad Hieronymi Opera. *Clericus.*

nec aliud loqui, nec aliud cogitare poterat. Seniores ejus collegii, ubi senserunt rem non esse fabulosam (nam compertum est eadem hora terris excessisse Reuchlinum qua visio viro illi sanctissimo apparuit) concordibus animis egerunt gratias Deo, qui benefacta piorum præmiis amplissimis remuneratur. po. Quid igitur superest, nisi ut sanctissimi viri nomen adscribamus calendario Sanctorum? BR. Id ego facturus eram, etiam si nihil tale vidisset Franciscanus, et quidem aureis literis, proxime divum Hieronymum. po. Emoriar, nisi idem facturus sum in codice meo. BR. Quin et in meo larario stabit aureus inter divos selectos. po. Stabit et in meo vel gemmeus, si suppetat animo facultas. BR. Ponetur et in bibliotheca, Hieronymo proximus. po. Addetur et meæ. BR. Imo si grati volent esse, idem facient omnes, qui colunt et amant linguas ac bonas literas, præsertim sacras. po. Dignus est videlicet. Sed nihil te movet ille scrupulus, quod nondum relatus est in numerum divorum, auctoritate Romani Pontificis? BR. Quis canonizavit (sic enim vocant) divum Hieronymum? quis Paulum? quis Virginem Matrem? Utrorum memoria sanctior apud pios omnes? horum quos insignis pietas, quos ingenii, vitæque monumenta commendant affectibus omnium; an Catharinæ Senensis, quam in divarum numerum retulisse fertur Pius, ejus nominis secundus, in gratiam ordinis et urbis? po. Vera prædicas. Ille demum verus cultus est, qui sponte cælo dignis meritis defunctorum exhibetur, quorum beneficia perpetuo sentiuntur. BR. Quid igitur? Putas tu hujus viri mortem deplorandam? Diu vixit, si quid ea res facit ad felicitatem hominis. Reliquit nunquam intermorigitura virtutis suæ monimenta. Benefactis consecravit nomen suum immortalitati. Nunc exemptus malis, cælo fruitur, et cum Hieronymo confabulatur. po. At multa passus est in vita. BR. Sed plura passus est divus Hieronymus. Felicitas est ob bona pati a malis. po. Fateor certe; ob optima a pessimis multa perpassus est Hieronymus. BR. Quod olim fecit Satanas per Scribas et Phariseos in Dominum Jesum, hoc et nunc facit per Pharisæicos quosdam in optimos quosque viros, ac de genere mortalium suis vigiliis bene merentes. Nunc ille metit optimam messem pro semente, quam fecit. Interim nostræ partes erunt, illius memoriam habere sacrosanciam; illius nomen ferre laudibus; ac subinde illum salutare verbis hujusmodi: *O sancta anima, sis felix linguis, sis felix linguarum cultoribus, fave o linguis sanctis, perditio malas linguas, infectas veneno gehennæ.* po. Ita faciam, ac sedulo prædicabo cæteris, ut idem faciant. At non dubito, multos futuros, qui precatiunculam aliquam desiderent, quandoquidem hoc receptum, qua sanctissimi herois memoriam celebrent. BR. Hoc dicis, quod isti *Collectam* appellant? po. Scilicet. BR. Hanc paraveram et ante mortem. po. Recita, quæso. BR. *Amator humani generis Deus, qui donum linguarum, quo quondam Apostolos tuos ad Evangelii prædicationem per Spiritum tuum sanctum cælitus instruxeras, per electum famulum tuum Joannem Reuchlinum mundo renovasti: da, ut omnibus linguis, omnes ubique prædicent gloriam illi tui Jesu, ut confundas linguas pseudapostolorum, qui conjurati substruant impiam turrim Babel, tuam gloriam obscurare conantes, dum suam student attollere: cum uai tibi debeat omnis gloria cum Jesu filio tuo unigenito, Domino nostro, et Spiritu Sancto, in æterna sæcula. Amen.* po. Elegans profecto et pia precatio: dispeream nisi mihi quotidie dicetur. Et hunc occursum mihi felicem duco, qui rem tam lætam ex te didicerim. BR. Isto gaudio diu fruire, ac vale. po. Vale tu quoque.——

Nº VI.

^b *Martinus Dorpius Erasmo Roterodamo sacræ Theologiæ professori undecunque doctissimo S. D. P.*

^c CAVE credas, mi Erasme, nam hoc solum nomen ita nunc est doctrinæ excellentiæque nomen, ut nihil sit adjiciendum, cave credas, inquam, ullum esse omnium amicorum tuorum, quos tu sane pro ista eruditione, istisque tam candidis moribus plurimos habes, ubique ferme, qua patet Christiana ditio, sparsos, qui te sinceriore complectatur amore, quam ego primum olim tibi familiarissimus: deinde nuper cum hic esses, humanissime abs te jussus accersi pene solus. Postremo, quod in prima parte puto, contraneus etiam tuus, ut ne dicam tantus admirator ingenii, præcoque gloriæ tuæ, quantus nemo alius. Proinde quicquid ad te, quamvis libere, scribam, id ex amicissimo proficisci pectore tibi persuadeas, ut tuo nomini consulatur. Nam tua, arbitror, refert resciscere quid de ^d absentia vulgo homines sentiant. Primum itaque scito *Moriam* tuam multum omnino turbarum excitasse, idque inter tui nominis pridem studiosissimos. Quis enim non candide faveat isti pectori, quod sibi Musæ, quod sibi Philosophia, quod sibi Theologia gratissimum deligit hospitium? Nec defuerunt tamen, uti et nunc minime desunt, qui rem ^e graviter excusaverint, sed qui omnibus numeris probarint ii sane fuerunt perpauca. Quid enim, inquiunt, etiam si verissima scripserunt ^f, nonne dementia est, nihil aliud se fatigando, quam odium quærere? nonne stultum sit, si vel optimam agas fabulam, quam nemo sportet ^g inoffensus, quaque plurimi offendantur? Jam vero Theologorum ordinem, quem tantopere expedit non contemni a plebe, quid ^h profuit, imo vero quantum oberit, tam acriter sugillasse, ut donemus interim vera dixisse de quibusdam? Præterea de Christo, vitæque beata, an hoc ⁱ p̄ aures ferant, quod illi stultitiam tribuat, hanc nihil aliud futuram dicat, quam demensum quiddam? Neque enim quod falsum est, id solum esse scandalo, sed quicquid infirmis fratribus possit esse ruinæ occasio, pro quibus ^k æquæ ac pro magnis sophis animam suam Christus impendit. Multaque in plerisque Conciliis damnata fuisse ejusmodi, alioqui verissima; id quod de Concilio Constantiensi Gerson Doctor præclarus, quique ejus pars magna fuerit, affirmet. Equidem, ni charissime Erasme, quid ego iis argumentis responderim, longum foret narrare, certe nunquam obmutui, nunquam cessavi quod ex ^l te tua esse censuerim, animadvertere, non modo quid ii de te loquantur, ut amusi, ita neutiquam mali, verum etiam quid pessimus quisque effutiat, quo possit vel coram ab amicis, vel abs te absente literis repelli. Neque eo confugas velim, Quid ad me pertinet, quidnam blaterones isti illiterati

^b From Von der Hardt. ^c Life of Erasme. p. 66. ^d Perhaps *absenti*.

^e Perhaps *graviter*. ^f Perhaps *scripserit*. ^g *spectet*, I suppose.

^h Perhaps *profuerit* or *proderit*. ⁱ *Piæ* or *piorum*.

^k *Æquæ*, read *æque*. ^l Read *re*.

ac barbari moleste obstreperet? Mihi quidem ad conscientiam abunde satis est ^m doctissimus quibusdam me meaque probare, etsi ab iis, qui ⁿ damnet, numero superatis. Quid enim vetuit et parum literatos, ne dicam barbaros, tuam eruditionem admirari, ^o prædicarer atqui, quod sedulo prius facitabant, in cælum ferre? Deinde, quid inde fructus, imo vero quantum mali, si iidem illi offensi palinodiam canant, detrachant, calumnientur, ac toto agmine, tuo intesti nomini, obscurare nitantur? Asperæ ^p facietiae, ubi multum est veri admixtum, acrem sui memoriam relinquunt. Pridem mirabantur te omnes, tua legebant, præsentem expetebant summi Theologorum, summi etiam Jurisconsultorum, et ecce repente infausta Moria, quasi Davus, inturbat omnia. Stylum quidem et inventionem acumenque probant, irisiones non probant, ne literati quidem. Et profecto, mi Erasme multo eruditissime, quid istuc sit velle literatis solis placere, nequiquam intelligo. Nonne præstat vel a rusticis probari quam reprehendi? nonne volupe est, si vel catelli cauda, velut amicitiae symbolo, blandiantur? Sed ut bonus sis, recteque facias, præstare potes; ut alii de te bene sentiant, ut nihil obloquantur, id præstare videlicet non in tua ^q manu. Ideoque Christi exemplo Pharisæos contemnitis, utpote malevolos, cæcosque, ac duces cæcorum. Audio sane, mi Erasme longe omnium charissime. Atqui humanum patiuntur, qui te tuaque damnant, vel oderunt; infirmitate faciunt, non malitia: nisi putes sola humanitatis studia, non etiam philosophiam, non item Sacras Literas bonos efficere. Occasione faciunt, non accepta solum ab eis, verum etiam abs te, ut videtur, data, quam ut ne dares in te situm erat. Sed quid, inquires, faciendum tandem? Quod semel factum est, fieri non potest ut non sit factum. Cupio mutare consilium, cupio ut quicumque amice unquam faverint, ii nunc etiam faveant. O mi Erasme mellitissime, o si istuc dicas a me persuasus, o si istuc sentias! Tibi pro ista industria non deerit consilium, neque convenit ut ego tibi Minervæ sus. Sed spero pro meo captu omnia consequeris, si contra Moriam composueris Sapientiae apologiam, eamque edideris. Argumentum est fecundum, dignum tuo ingenio tuique studiis, amabile gratissimumque futurum universis, et, quod multo plus tibi est favoris, amicitiae, celebritatis, addo etiam emolumentum, etsi hoc contentuias, conciliaturum, quam Moria ista tam, uti videtur, inauspicata. Habes meum consilium, quod sive probes, sive minus, ego certe tuus sum, eroque semper. Quod reliquum est hujus tam verbosissimæ epistolæ argumentum, audio ^r de divi Hieronymi Epistolas a mendis, quibus perscatabant, repurgasse, adulterina ^s injugulasse obelis, obscura elucidasse, rem profecto te dignam, ut qua de Theologis optime sis meritis, iis potissimum, qui sacris literis ornatum elegantiamque ^t convertere volunt. Sed Novum quoque Testamentum te castigasse intelligo, et supra mille locos annotasse, non sine fructu Theologorum. Hic denuo est quod ^v amicissimi amicum commonitum esse volui; et taceo in primis quod ^w Laurentius et Jacobus Faber eadem in arena desudaverint; quos tu quidem, nihil ambigo, longe superabis. Verum ejusmodi istuc sit sacras Literas castigare, idque Latinos codices ex Græcis, dispicien-

^m Read *doctissimis*.

ⁿ Read *damnet*.

^o Read *prædicare, atque*.

^p Taken from Tacitus, *Annal.* xv. 58.

^q Perhaps, *manu est*.

^r Read *te*.

^s He should have said *jugulasse*.

^t Nonsense. Perhaps *conferre*.

^v Perhaps *amicissime*.

^w *Valla*.

dum est. Nam si ostendam Latinam translationem nihil habere falsi errorisve admixtum, nonne fateberis supervacuum esse operam omnem, qui eam student emendare, nisi subinde admoneant, sicubi significantius quippiam Interpres vertere potuisset? Sed ego nunc de veritate integritateque disputo, eamque nostræ pervulgatæ Editioni assero. Non enim est consentaneum universam Ecclesiam tot jam seculis errasse, quæ et usa est semper, et mire quoque tum probat, tum utitur hac editione, neque simile est vero, falsos fuisse tot sanctos Patres, tot consummatissimos viros, qui eidem innixi, arduissima quæque in Conciliis generalibus definiverunt, fidem defenderunt, elucidaruntque, ac Canones ediderunt, quibus et reges suos fasces submiserunt. Et hujusmodi Concilia rite congregata nunquam errare, quatenus fidem contingunt, apud plurimos tum Theologos, tum Jureconsultos, in confesso est. Quod si qua nova necessitas novum exposceret generale Concilium, hanc dubio procul editionem * sequerentur, quoties de fide nodus incideret. Aut ergo temere fatendum est fecisse Patres, temereque facturos si hanc editionem interpretationemque sequantur, aut eam veram integramque esse. Quid autem, an libros Græcos credas esse Latinis emendatiores? numquid illis major fuit quam Latinis cura integre servandi libros sacros, apud quos Christiana Religio sæpenumero sit labefactata, quique præter unum Joannis Evangelium cætera omnia affirmant non-nihil erroris continere, ut alia interim taceam, cum apud Latinos semper inviolata perseveraverit sponsa Christi Ecclesia? Jam vero quinam scias te in castigata, si modo pluscula sis nactus, y inedis exemplaria, ut vel maxime donem aliqua esse Græcis castigata? His rationibus adducor, mi Erasme, ut Laurentii Fabrique operas non ita magnificiam, nam contemnere nihil volui non omnino malum. Neque video quid illi tanto molimine contulerint, nisi quoties significantius, ut dixi, aliquid verti potuisse admonent, hoc libenter recipio, si quando etiam Græcis-sare interpretem, si quando Barbare vertisse notent. Nam elegantius multo verti potuisse quis nescit? Quod si sententiam a Latino Interprete redditam, a Græco codice z veritati contendunt, ibi vero valedictis Græcis, Latinis adhæreo, quod animum a inducere non possim Latinis codicibus Græcos esse integrioribus. Atqui Augustinus jubet Latinos rivulos ex Græcanicis fontibus irrigari. Ita sane ipsius seculo, quo neque ita erat ab Ecclesia recepta una aliqua Editio Latina, neque ita corrupti Græci fontes, ut nunc esse verisimile est. At enim dices: Nolim in tuo codice quicquam immutes, neque credas falsam esse Latinam editionem: solum ostendo quid in Græcis voluminibus deprehenderim, quod discrepat a Latinis; et hoc quid officiat? Ita mehercle officiet, mi Erasme. Nam de sacrarum Literarum integritate plurimi disputabunt, multi ambigent, si vel tantillum, in iis esse falsi, non dico ex tua opera didicerint, sed narrantem duntaxat quempiam audiverint, et fieri quod Augustinus scribit ad Hieronymum: Si ad sacras Scripturas admissa fuerint vel officiosa mendacia, quid in eis remanebit autoritatis? Hæc omnia ne induxerunt, charissime Erasme, ut te orem obsecremque per amicitiam inter nos mutuam, quam tu absens tueris, perque nativam humanitatem candoremque tuum, ut vel solos illos Novi Testamenti libros emendes, ubi, manente sententia, significantius aliquid

* He was a true prophet: the Council of Trent did so.

y Read *incidisse*.

z Perhaps *variare*.

a *Inducere*, I suppose.

substituere potes ; vel si omnino sententiam mutandam esse annotabis, his rationibus in Epistola liminari respondeas. Habes epistolam prolixam ac ineptam, sed quæ tibi ingrata esse non potest, utpote ab amantissimo tui profecta. Theodoricus Martinus Alostensis, Chalcographus noster, qui Enchiridion et Panegyricum impressit, oravit me uti se commendem tuæ humanitati. Cupivit plurimum videre te, cupivit hospitio liberaliter excipere, et ea de causa Antuuerpiam profectus : ut rescivit te non illic sed Lovanii esse, illico recurrit, ac totam noctem ambulans, venit postridie Lovanium, sesquihora ferme postquam abivisses. Si qua in re potest tibi gratificari, omnia pollicetur, et laud scio an omnium hominum vivat homo tui amantior. Catonem abs te castigatum, mihiq̃ creditum, ^b castigare impressit, me erratorum ^c vindicet. Eam operam M. Joanni Nævio Lillianorum Gymnasiarchæ, uti jussisti, dicavi, qui te ob hoc beneficium ita complectitur, ut, cum redieris, sis aliquando sensurus. Editionum tuarum si aliquam D. Abbati Hæcmundensi, patrono meo dicaveris, scio gratissimum illi futurum, et beneficium haud illiberaliter pensaturum. Quod ut facias, te etiam atque etiam oro. Hollandus est, et Hollandiæ nostræ primas ^d religionis vir doctus quidem, sed religiosior tamen, quam doctior, tametsi omnes doctos non mediocriter amet, ^e ut qui sibi, si usu veniat, multis in rebus possit esse auxilio. Nomen ejus est Menardus Vir. Vale, doctissime, mihiq̃ multo charissime Erasme.

Nº VII.

^f *Martinus Dorpius clarissimo Domino Erasmo Roterdamo S. D. P.*

^g **M**IOR vehementer, eruditissime Domine, quid acciderit istis, ut ita sursum ac deorsum omnia versent, ut eximios aliquot, sic de studiis, sic de re Christiana meritos male vexent. Polliceor tibi et Domino Deo, me non habebunt istius turbæ consortem. Quanto Christianius est recte omnia ac sane intelligere, et in meliorem partem interpretari ? Secus qui faciunt, nonne ipsi malum ^h inferant doctorum virorum lucubrationibus ? Quæso te, per gloriam Christi, mi Erasme, omnis eruditionis princeps, ut ne animo frangaris ob quorundam et paucorum, et inermium ineptissimam simul et stultissimam importunitatem. Magis te consolentur tot eximiorum tum Principum, tum Episcoporum, tum eruditissimorum toto orbe virorum amicissima de te tuaque eruditione judicia, eaque quum verissima, tum constantissima. Hic ⁱ certe ita ex animo favent tibi, ita admirantur, ita prædicant opera tua insignia, ut non

^b Read *castigate*.

^c Read *vindice*.

^d Perhaps *regionis*.

^e Perhaps, *et qui tibi*.

^f From Von der Hardt.

^g Life of Erasme. p. 66. 125. 348.

^h Perhaps *inferunt*.

ⁱ Perhaps *Hi*.

credam simile contigisse cuiquam mortalium omnibus retro seculis : ne Hieronymo quidem ipsi. Non fingo hoc, teste Deo, mi Erasme : omnes eruditi gratulantur mihi de *Orationis* meæ editione, quod animum sententiamque meam ingenue testatus sim sine ullo fūco. Magnificus idemque eruditissimus Jurisconsultus D. Nicolaus, Præses Hollandiæ, et cæterarum Provinciarum, ita amplectitur, ut nunquam lætius prandeat, quam de te cum est proluxa et imprimis honorifica mentio, eaque de causa magno favore me prosequitur. Quidam Domini Consilarii omnibus modis student bene mereri de me, quod audierint, et in *Oratione* aperte legerint, ex animo me tuum esse. Omnes Scholæ, omnia eruditorum conventicula, omnis Magnatum corona Erasmum prædicat, inter quos præcipuus est magnificus, idemque illustris ac doctus Dominus de Assensfeldt, qui tuis monumentis unice delectatur, ea in manibus habet pene assidue, quum vacat. Me student hic inaurare. Non desunt passim eximie viri religiosi, qui te, uti par est, summis in cælum efferrunt laudibus. Inter quos duo præcipue me hortati sunt summo studio, tuus ut essem, quum hortatione non foret opus. Alter est Guardianus Mechliniensis, vir cordatus, rerum experientissimus, idem eximie doctus. Proximus Amandus, Græce Hebraiceque doctus, quem nosti, opinor. Il sic favent tuis sanctis laboribus, ut ne suis quidem magis queant. In Germania, in Anglia, in Francia, quot sunt chiliades mortalium, sic ex animo faventium Erasmo, ut ne aris quidem ac focis impensius ! et o me dementem, qui non semper nixus sim manibus ac pedibus, ne nasceretur de me pessima suspicio, quasi is ego essem, qui tali viro adversarer, staremque ab nescio quibus, &c. Cur non ab initio id palam testatus fui ? Cur tamdiu distuli ? Malo fato actus fui, o mi Erasme : sed præstat recurrere, quam cursum male institutum pergere. Quam gaudeo me *Orationem* illam edidisse, quo omnibus constet, quam repugnante animo meo facta fuerunt, quæ contigerunt ! Neque enim unquam mihi placuerunt, quæ moliebantur. Sed in hoc errorem meum ingenue confiteor tibi, mi Erasme humanissime, quod non aperte explicuerim quid sentirem. Id si denuo futurum est, male peream, quantus quantus sum. Quæso te, ut aliquo in loco, quum erit opportunum, mei mentionem facias amicam, quo intelligant omnes pulchre inter nos convenire : hoc mihi gratius facere non potes. Non desunt epistolæ quædam ad me tuæ, et meæ ad te ; harum si quæ erunt idoneæ quæ imprimantur, per illas fieri poterit, quod peto. R. D. Edmondensis amice sentit de te, vir pius, et qui nativa bonitate dissidia ista odit. Apud eum et apud omnes nihil cessabit Dorpius tuus, neque id clam habebit. *Orationem* meam, etsi ineptam et indoctam, mire tamen cupio Basileæ impressum iri typis Frobenianis. Id tu si voles, factum est. Quid enim tibi neget vel Rhenanus, vel Frobenius ? Cum scribis ad Morum, ad Paceum, ad Rhenanum, ad Huttenum, ad Budæum, facito, quæso, amicam Dorpii tui mentionem. Pater meus, vir senex et * bene octogenarius, plurimam salutem tibi adscribi iussit. Fortasse non meministi, unde te norit : collocutus est tecum suavissime annis abhinc paulo plus duobus in Collegio Atrebatensi. Magister Jacobus Mauricius, Consiliarius, qui olim fuit Pensionarius Goudensis, toto pectore tibi addictissimus, jubet te salvere meis verbis. Rapior hic a viris doctrina fortunaque præstantibus. Raro prandeo domi, non quod amem convivia, sed ut confabulemur.

* Perhaps *pene*.

Nº VIII.

*Erasmus Rot. Francisco, Cardinalis Eboracensis
Medico, S.*

^k FREQUENTER et admirari et dolere soleo, quí fiat ut Britannia tot jam annis assidua pestilentia vexetur, præsertim sudore lethali, quod malum pene videtur habere peculiare. Legimas civitatem a diutina pestilentia liberatam, consilio Philosophi mutatis ædificiis. Aut me fallit animus, aut simili ratione liberari possit Anglia. Primum quam cœli partem spectent fenestræ ostiave, nihil habent pensi: deinde sic fere constructa sunt conclavia, ut nequaquam sint perflabilia, quod inprimis admonet Galenus. Tum magnam parietis partem habent vitreis tessellis pellucidam, qui sic admittunt lucem, ut ventos excludant, et tamen per rimulas admittunt auram illam colatam, aliquanto pestilentior, ^libi diu quiescentem. Tum sola fere strata sunt argilla, tum scirpis palustribus, qui subinde sic renovantur, ut fundamentum maneat aliquoties annos viginti, sub se fovens sputa, vomitus, mictum canum et hominum, projectam cervisiam, et piscium reliquias, aliasque sordes non nominandas. Hinc mutato cœlo vapor quidam exhalatur, mea sententia minime salubris humano corpori. Adde quod Anglia non solum undique circumfusa est mari, verum etiam multis in locis palustris est, salsisque fluminibus intersecta, ne quid dicam interim de ^msalsamentis, quibus vulgus nigrum in modum delectatur. Confiderem insulam fore multo salubriorem, si scirporum usus tolleretur, tum si sic extruerentur cubacula, ut duobus aut tribus lateribus paterent cœlo, fenestris omnibus vitreis ita confectis, ut totæ possint aperiri, totæ claudi, et sic claudi, ut non pateat per hiantes rimas aditus ventis noxiis. Siquidem ut aliquando salutiferum est admittere cœlum, ita nonnunquam salutiferum est excludere. Ridet vulgus si quis offëndatur cœlo nubiloso. Ego et ante annos triginta si fuisset ingressus cubiculum, in quo mensibus aliquot nemo versatus esset, illico incipiebam febricitari. Conferret huc, si vulgo parcius victus persuaderi posset, ac salsamentorum moderatio usus. Tum si publica cura demandaretur Ædilibus, ut viæ mundiores essent a corvo mictuque: curarentur et ea quæ civitati vicina sint. Scio ridebis otium meum, qui his de rebus sollicitus sim. Faveo regioni, quæ mihi tam diu præbuit hospitium: in qua libens finirem quod superest ævi, si liceat. Non dubito, quin tu hæc pro prudentia rectius noris; libuit tamen admonere, ut si meum iudicium cum tuo consentit, hæc viris Principibus persuadeas. Hæc enim olim Regum cura consuevit esse. Scripsissen perlibenter Rev. D. Cardinali; sed nec otium erat, nec argumentum, nec ignoro quibus ille negotiis distringatur. Bene vale, vir humanissime, cui debeo plurimum.

Ep. 432. c. 1815.

^k Life of Erasm. p. 69.

^l Perhaps *ubi*.

^m That is, not only *salt fish*, but *salt meat*, beef, pork, &c.

Nº IX.

Erasmus Rot. Germano Brixio.

ⁿ DECRETISTI, ut video, Canossæ nomen immortalitati consecrare. Ante complures annos novi hominem in Anglia, sed ignotum notus. Rumor erat tum illuc venisse Legatum Pontificium Cardinalem, sed cultu profano. Invitarat me Andreas Ammonius ad prandium, veni nihil suspicans insidiarum: amabam enim hominem familiariter. Apud eum reperi quendam veste oblonga, sed capillis in reticulum collectis, unico tantum famulo. Multa fabulatus sum cum Andrea, nihil omnino suspicans de Canossa. Admirabar tamen hominis militarem ferociam, itaque Græce percunctatus sum Andream, *Τίς ἐστίν ἄνθρωπος;* Is respondit, *ἐμπόρος μέγας.* Atque ego contra, *ἄνθρωπος τε πάντων δοκεῖ,* et persuasus esse negotiatorem, plane neglexi hominem. Accubitus est. Canossa præsedet, ego proximus. Toto convivio cum Andrea familiariter ex more fabulas miscui, non dissimulans negotiatoris contemptum. Tandem percunctatus sum Andream, num verus esset rumor venisse Legatum, qui jussu Leonis X. dissidium inter Galliarum et Angliæ reges componeret. Annuebat. Summus, inquam, Pontifex non eget meis consiliis, si tamen hic me adhibuisset, aliud suasissem. Quid? inquit Ammonius. Non expediebat, inquam, fieri mentionem pacis. Quamobrem? Quoniam pax, inquam, subito coire non potest. Atque interea dum Monarchæ tractant de conditionibus, milites ad odorem pacis pejora moliantur quam in bello. Per inducias autem subito cohibentur militum manus. Inducias autem præscriberem trium annorum, quo liceret commode de duraturi fœderis legibus dispicere. Approbavit Andreas, et hoc, inquit, opinor, agit hic Legatus. His ita dissertis redi ad id, quod Ammonius non responderat liquido. Estne, inquam, Cardinalis? Unde, inquit, tibi istuc in mentem venit? Quoniam, inquam, hoc narrant Itali. Et illi, inquit, unde norunt? Hic, inquam, te novi: si post annos aliquot te videre in Brabantia, quæreres unde te agnoscerem? Subriserunt inter sese, me ne tantulum quidem etiam suspicante. Mox urgebam, num revera esset Cardinalis. Tergiversatus est Ammonius: tandem, Est, inquit, animo Cardinalitio. Hic ego suaviter arridens, Istuc aliquid est, inquam, gerere animum Cardinalitium. Hæc aliaque multa Canossa audivit tacitus. Tandem dixit nescio quid Italice. Mox admiscuit voces Latinas, sed sic ut posses negotiatorem ingeniosum agnoscere. Quum nihil responderem, ad me versus, dixit: ° Demiror te in hac barbara natione velle vivere, nisi forte hic mavis esse solus, quam Romæ primus. Hanc argutiam demiratus in negotiatore, respondi me vivere in ea regione, quæ plurimos haberet insigniter doctos, inter quos

ⁿ Life of Erasm. p. 81.

° Sed tu velim — nos aliquando revisas: sed ibi malis esse ubi aliquo numero sis, quam istic ubi solus sapere videare. Cicero, Epist. ad Famil. i. 10.

mihi satis esset ultimum tenere locum, quum Romæ nullo in numero futurus essem. Hæc aliaque dixi, nonnihil iratus negotiatori. Puto mihi tunc genium aliquem bonum adfuisse, alioqui in summum discrimen me pertraxerat Ammonius, qui non ignorabat, quanta libertate soleam apud amicos effutire quicquid in buccam venerit. Surreximus. Andreas et ego diutius ambulavimus in horto, qui ædes dirimit, ac post diutinam confabulationem officii causa produxit ad ostium terrestre, nam ea pars domus, in qua pransi fueramus, spectat flumen Thamisin, malebam enim redire pedibus quam cymba. Post aliquot dies, quum redissemus in colloquium, aperit Andreas fabulæ scenam, ac mecum sedulo agit, ut Canossam comiter in Italiam, plurima testificans quam ille de me magnifice tum loqueretur, tum sentiret. Sed surdo canebar fabulam. At interim parum amice factum est ab Ammonio, qui non ignorabat linguæ meæ *παρρησίαν*. Poteram aliquid vel in Pontificem, vel in Legatum effutire, quod mihi post fraudi fuisset. Si nunc Canossa parum bene est in Erasmus animatus, nihil est novæ rei: solet spretus amor in iram verti. Et video quosdam esse, qui similem pestem conantur injicere studiis, qualem injecerunt religioni. Apud Italos fervet Ciceronianorum factio, quum nulli sint minus, quam qui vociferantur maxime. De fortuna tua non ignorabam, de animo tuo credo tibi, et gratulor. Sed arbitror dignitatem vel non adscitam accessuram. In Chrysostomo malueram te minus esse Callipidem, id enim fit luculenta fraude typographi. Bene vale. Friburgo Brisgoiæ, anno 1532.

Ep. 1239.

Nº X.

A letter of Polydore Vergil to Edward Lee.

^q — Nos 4 Septembris in Betica datas abhinc triduo accepi, quæ me summa perfuderunt lætitia, erant enim aliquot menses cum ne sacerdos tuus quidem quicquam literarum a te habebat. Perlegi Satyros ^r Germani nostri omni prope tempore in te scriptos, quorum ipse bonam partem ignorabam, qui non libenter in iis versor scriptis, quæ de canina loquentia plena sunt. A principio cum Erasmus scripserit dolere se esse ^s q vestras similitates senescere non sinerent, totum illud æquè bonique feci, ac idcirco ad te omnia detuli. Verum cum nunc sim a te recte edoctus, unde tantum injuriarum per vestros animos pervadat, si rem amplius ^t tetiger ego illi describam caput literarum tuarum, in quo reconciliationis conditiones existunt, id est, ut palinodiam cantet, id quod ei faciundum est, qui prior offenderit, cupidusque sit pacificationis. Quare

^r Life of Erasmi. p. 90. and 256.

^q Transcribed by me from the original, in the *Museum Britannicum*, which is somewhat damaged.

^r He means Erasmus, I suppose.

^s *Quæ*, or *qui*.

^t *Tetigeris*, or *tetigerit*, ego—

proxime ad me scribas, an malis ut occasionem scribendi ab eo ^vg—ram, vel caput literarum tuarum ipse sponte recitem, quo intelligat, ubi culpa resideat. Nam in ejusmodi negotio cavendum censeo, ne noceas dum vis prodesse. Quod admones ut caute cum homine agam, sedulo cum omnibus facio, quos præsertim intus et in cute ^wn—. Quod etiam scribis me illius insinuassee amicitie, erras; nam mea illi multo, quam ejus amicitia mihi fructuosior est. Hoc tamen boni artificis est, qui modum ser—. Tu vero interim rogo, ne te maceres, quod ^xto—desta in te collata sint quæ apud posteros ^y auctori — fraudi, quam ullo nomini tuo malo erunt. Sed dum ista scribo ipse jam jam ^zmoveor si tot conficta sint, cujus rei, si volueris, periculum faciam, an ^a ut Erasmo bellum quam pax potius sit. Hæc hæc. Expectabam a te aliquid de hominum locorumque ingenio istius Beticæ, cum tu nihil docuisti. Quare in posterum scribas, cum Hispania alia sit quam olim fuerit. Talia sunt cognitu digna, si tuto scribi possunt. Apud nos statuer, et recte, Dei opt. beneficio. Tu vale, et, ut facis, scribe. De Dialogo recte consulis, non enim res apud me tanti momenti committenda tabelariis, qui ob temporum calamitatem, nusquam facile inveniuntur. Ego putabam pacem diuturniorem, quæ vix nata subito cecidit, id quod Turca in rem suam esse cognoscit, qui nos possessione multarum rerum sibi cedere in dies singulos cogit, ut nuper ad vos quoque fama amissæ Pannoniæ, credo, pertulit. Sed Deus faxit ut de altera vita, magis quam de imperio cogitationem suscipere maturam possimus. Iterum vale. Lond. die 19 Oct. MDXXVI. Tuus Poly. Verg.

THE superscription is preserved, and put at the bottom of the second page, by another and a modern hand.

Rdo. in Chro pri. D. Edouardo Lælio Regis Angliæ Eleemosynario, ejusque apud Cæsarem Oratori Digno. In Hispania.

It should not have been *Lælio*, but *Leo*.

It may seem from this letter, that Polydore sided with Lee against Erasmus.

There is also, in our *Museum*, a letter of Polydore Vergil to Queen Mary, complimenting her upon her accession to the throne, and exhorting her to re-establish true religion, and correct the faults of the licentious times, *pie, modice, severeque*; that is, by *fair* and by *foul* means. He concludes:

Ego vero homo senecta jam ætate volui te Dominam sicut servus literis salutare, officii causa, quod deinceps coram sæpius præstabo. Die 5 Augusti, 1553.

He begins his letter with an allusion to the Salutation of the Virgin Mary:

Salve, Regina, Virgo, Maria, brevi futura renascentis Regni Genetrix.

As though she had been the *Virgin Mary*, and he the *Angel Gabriel*! He understood the cant of the times; for the Papists extolled Mary beyond measure, vaunted her sobriety, and mercy, and love for her

^v Perhaps *quæram*.

^w Perhaps *non novi*.

^x Perhaps *tot immodesta*.

^y Perhaps *auctori potius fraudi*.

^z Or *moneor*.

^a Perhaps *et* that is *etiam*.

subjects (says Strype), called her a *Miroir* of these *virtues*, styled her *Mary the Virgin*, nay, blasphemously *The most blessed Virgin*. Memor. vol. iii. p. 12.

Polydore Vergil left England A. 1551. and died A. 1555. at Urbino, the city in which he was born. See Bayle, &c.

Nº XI.

Extract from a letter of Wolfg. Fabricius Capito to Luther.

^b PROXIMIS tuæ charitati ex Argentina respondi, simul addens de te judicium Erasmi, quam videlicet honorifice, quam candide tuam Veniarum istani disputationem miratur.——

Habes non unum Theseum, Carolstadium, Spalatinum, Joannem Egranum, et Melanchthonem, quibus si communicaveris consilia, nihil vellecandum aut infirmum evulgabis.—Egrani libellum Erasmus mire probat, quam nerve-e agit, se statim expedit, arguit clare. Voluit ut Basileæ nunc denuo edatur, quem tamen sine stonacho hic primum impressum nunquam legisset.—Basileæ, A. 1518.

Hasai Eibl. Lrem. class. iv. fasc. v. p. 894.

Nº XII.

Præfatio Erasmi in Suetonium, &c.

Cum hanc editionem jam adornassem, commodum jam allatus est Suetonius, Aldinis typis excusus, sed emendatus opera Bapt. Egnatii, viri cum primis tum integri, tum eruditi: nam utrumque juxta requirendum arbitror in eo, qui veterum lucubrationes emendandas aut explicandas suscipit. Equidem Aldi mei mortem hoc fere moderatius fero, quod in hanc restituendi bonos auctores provinciam ei successerit, qui demortui per se clari gloriam obscuret, si tamen hoc est obscurare, virtutem virtute vincere. Atque utinam ut Suetonium, Aurelium Victorem, et Eutropium dedit, itidem et Ælium Spartianum, cæterosque huic adjunctos nobis dedisset in quibus nos permulta restituimus. Nam omnia, qui poteram, nisi codicum antiquorum auxilio adjutus? Tametsi et in Tranquillo nonnulla restituimus, quæ Egnatium licet oculatissimum

^a Life of Erasmi. p. 105.

^c Life of Erasmi. p. 124.

suffugerant. Velut in Cæsare Dictatore, 17. *Eodem modo Nonium Quæstorem quod compellari apud se majorem potestatem passus esset. Modo expunximus ex fide vetustissimi codicis, siquidem eodem heic adverbium est, ut subadias, coniecit.* Sunt hoc genus et alia nonnulla, sed minutiora, quam ut operæ pretium sit sigillatim recensere. Ceterum quod in Othone 7. Egnatius legendum putat, *τί γάρ με δεῖ καὶ τοῖς μακροῖς ἀνλοῖς ἀνλεῖν*; ab illo dissentio, quod hæc fere verba Beroaldus ab erudito quodam admonitus ex Dione huc transtulerit. Neque variant heic quæ viderim exemplaria: tantum in nonnullis pro *ἀνλοῖς* vitiatum erat *ἀσυλοῖς*. Legendum igitur haud dubie, *τί γάρ μοι καὶ μακροῖς ἀνλοῖς*; id est, *quid mihi cum longis tibiis*? Qua de re copiosius nobis dictum in Adagiorum chiliadibus. In Caligula 38. pro *nec dicendi finem factum*, restitueramus ex exemplari pervetusto, *nec licendi finem factum*: etiamsi post coniperi locum hunc a Budæo nostro correctum in *Asse*. Hoc admonere visum est, quo plus ponderis habeat Budæana castigatio, quamquam ea nullius vetusti codicis præfert auctoritatem. Porro quod in Augusto 99. legitur, *Δότε κρότον, καὶ πάντες ὑμεῖς μετὰ χαρᾶς τι ποιεῖτε*, id est, *Date plausum, et omnes vos cum gaudio quippiam facite*: in quo et Egnatius hallucinatus est: ego, ni fallor, et unus, et primus restitui, idque ex qualibuscumque vestigiis antiquissimi codicis. Legendum igitur ad hunc modum, *Δότε κρότον, καὶ πάντες ὑμεῖς μετὰ χαρᾶς κτυπήσατε*, id est, *Date plausum, et vos omnes cum gaudio plaudite*. Est enim versus trochaicus. Præcesserat autem in exemplari nostro et alter huic similis trochaicus, aut certe hemistichion, sed figuris elementorum adeo depravatis, ut quid scriptum esset, non quiverimus conicere. Jam quod est in Vespasiano, 23. *ὦ Λάχης Λάχης, ὅταν ἀποθάνης, αὖθις ἐξ ὑπαρχῆς εἰρήσῃ Κήρυλος*. Si quid suffragarentur exemplaria, lubens legerim ad hunc modum, *ὦ Λάχης Λάχης, ὅταν δ' ἀποθάνης, αὖθις ἔσῃ Κήρυλος*: id est, *O Laches Laches, at ubi mortuus fueris, rursus eris Cerylus*: ut *ὦ Λάχης Λάχης* sit clausula prioris carminis, cui succedit integer Iambicus trimeter, tametsi hac de re nolin contendere. Ceterum de nummorum analogia, si quid a Budæo^c dissentit Egnatius, Portium suum secutus, quod nobis nec otium suppetebat, nec ad hunc laborem proprie pertinebat, non fuit studium excutere. Addidimus autem indicem, quo potissimum annotavimus, si quid nove, præterque superiorum auctorum consuetudinem, aut si quid etiam Græcanice dictum sit, ne nihil sit lucri, quod lectorem ad emendum invitet. Nec hoc tamen solum accedet, quin et quicquid adjecit Egnatius, heic habes, et præterea nonnulla, quæ nos soli etiam restituimus. Bene vale, carissime lector, et hisce nostris laboribus feliciter frui. Anno 1517.

^c Life of Erasm. vol. ii. p. 54.

N° XIII.

^d *A letter of Pace^e to Erasmus.*

^f *Ri. Pacæus Erasmo suo, S. P. D.*

^g **JAMPRIDEM**, suavissime mi Erasme, allatæ mihi fuerunt complures Epistolæ tuæ, Budæi, Ammonii, Mori, aliorumque doctorum virorum, Lovanii typis excusæ. Inter has unam tuam ad ^h Bovillum reperi, in qua mentionem facis literarum duorum ad te Cardinalium, Grymani et Georgiani, quas ais te nunquam accepisse; ejusque rei culpam in me transferre videris. A qua tamen vel te iudice (nisi nimium fallor) facillime me liberabo. Etenim apertissime ostendam, nihil in illis literis ad te fidelissime perferendis a me factum esse, quod a nostra amicitia, quam ego religiosissime colo, semperque colam, alienum fuerit. Fateor igitur illas literas mihi ab Ammonio nostro fuisse missas atque redditas, cum in castris Elveticis essem prope Mediolanum. Sed eo tempore mihi fuerunt allatæ, quo non modo non tibi tuas, sed nec Regi meo (re id maxime postulante) tabellarium aliquem mittere potuerim. Nam omnia itinera quæ Germaniam versus tendebant ab hostibus undique occupata fuere: idque consulto factum fuit, ut, et literæ meæ, et pecunia in stipendium militum missa interciperetur. Quo factum est, ut tuas apud me literas compluribus diebus retinere cogerer, ne negligentia mea manifeste perirent. Sed ut primum hostes, cum vi tum necessitate compulsi, illa reliquerunt loca, literas perferendas ad te dedi cuidam (ut videbatur) perquam honesto viro, recta Basileam profecturo, et cui fama tu (quod mihi pergratum fuit) fuisti notissimus. Uno vero post mense perveni Tridentum, ubi intellexi te ex Basilea nescio quo discessisse: id quod fortasse feceras ante adventum illius, cui tuas ad te dedi literas. Itaque hinc conjicio evenisse, ut literæ illæ perierint, et fortasse nuncius una cum literis. Nam ut periculum ab hostibus imminens taceam, latronum plena erant omnia. Hac de re sæpius tibi scripturus eram: sed ab illo tempore nunquam ubi locorum esses audire potui, ante instantis mensis diem decimum quintum, quo literas a Moro nostro, non tam Britanno nunc quam Utopiano accepi, quibus intellexi tibi apud illustrissimum Principem tuum, Regem Catholicum, optime esse et honorifice. Es enim (ut audio) amplo auctus Sacerdotio; et in Consiliariorum Regionum ordinem ascitus. De quo ut vehementer gaudeo, ita supra modum doleo te Britanniam nostram reliquisse, nec ulla illic conditione retineri potuisse: tametsi, ut Morus mihi scripsit, a reverendissimo Domino Cardinali Eboracensi magnifica esset tibi oblata conditio. Sed ubicumque terrarum eris, Deum immortalem precor, ut omnia secunda fausta et felicia tibi eveniant. Postquam ex Basilea mihi scripsisti, vitam odiosissimam, et a natura mea alienissimam traduxi: nam partim bello

^d Transcribed by me from the manuscript in the *Museum Britannicum*.

^e Life of Eras. p. 135. ^f Pace's hand. ^g Another hand. ^h Ep. 148.

(quod cum Musis nihil habet commune) interfui : (in quo magis strenue spoliatum est, quam pugnatum) partim Principum negotiis implicatissimus fui. In quibus maxime laboratum est, ut nihil bene fieret. Nam quem finem hæc omnia sunt sortita, fama, certum scio, ad te perlatum est ; vel saltem in nova Mori nostri Utopiana Republica clare intellexisti, ubi agit more suo de fugiente Neapoli et aliis omnibus huc spectantibus. In eadem, cujus supra mentionem feci epistola, effusissimum mihi risum movit Collegium illud, quod gravi, ut ais, senatus-consulto cavit, ne quis Novum Testamentum, tua industria maximisque laboribus instauratum, equis aut navibus aut plaustris aut bajulis intra ejus Collegii pomeria inveheret. Istud Collegium tu *Θεολογικώτατον* vocas : sed ego ne *Θεόλογον* quidem, imo vix *ἀνθρώπινον* judico. Nam si esset inter illos vel pietas (quæ Theologorum præcipue mater esse debet) vel humanitas, vel doctrina, non optimum et doctissimum opus pessime et imperitissime vituperarent, convellerent, lacerarent ; et quæ fortasse nunquam viderunt, et si viderent non intelligerent, turpissime damnaverent : qua in re judicium est nullum, sed malevolentia, quidvis potius quam Theologica, ne dicam plane impia. Quod nihil hujusmodi nisi ex auctoritate generalis Concilii fieri volunt, istud magis mihi ridiculum videtur, quam ipsi homines. Quasi vero non liceat errores emendari, et menda insignia ex libris tolli, nisi hoc Concilii mandet auctoritas ! Quod si omnino volunt defendere, cur homines quotidie peccantes a peccatis absolunt, absque Synodi auctoritate ? Nam hoc, meo judicio, majus est quam quod tu fecisti ; siquidem ad liberandam ipsam animam, vel perpetuis suppliciis damnamendam pertinet : nisi fortasse volunt objicere hoc Synodi decretis imperatum esse. Quod si est, equidem nec illud a Synodi decretis abhorreere opinor, ut omnes libri vel continentes vel explanantes Christi præcepta, emendati, puri, et incorrupti legantur. Atque ut tibi et quid de isto Collegio, et Novi Testamenti Editione brevibus dicam, quod sentio ; si nunc indicta esset Synodus, ego mallem tuis libris legendis, vacare quam illi interesse, si penes istud Collegium esset de rebus omnibus consulendi et judicandi potestas. Qui enim fieri potest ut recte de fide Christiana consulere possint, vel velint, qui ejus præcepta incorrupta videre et legere gravantur. Præterea, quod ad istorum facundiam pertinet, barbaras eorum orationes Christus (ut opinor) ipse aversaretur, malletque fidem suam periclitari, quam tanta barbarie fœdari. Sane miror, mi Erasme, cur in Epistola tua tam longa oratione usus es ad istos asinos ad lyram placandos ; nisi fortasse illud eleganti gravique epistola agere velles, ut alios quoque id genus homines (quod difficile est) a consimili fatuitate deterres. Satis enim erat istis illud quod scripsisti de *mumpsimus* et *sumpsimus* nostri Sacrifici. Quod si ulterius progredi, et in eos scribere vis, cupio hoc unum abs te impleretur, ut hoc titulo Epistolam ad illos scribas : *Τῇ τῶν ἀνοήτων συνόδῳ κακῶς πράττειν*. Principium autem Epistolæ : ** Ἀπαγε εἰς τὸ βάρβαρον τῆς ἀμαθίας ὑμῶν, ἀτεχνῶς κ' ἀελύσιον ἄχθος ἀρέρης*. Budæi viri eruditissimi atque humanissimi ad te epistolam, et tuam ad ipsum, in quibus disputatis de interpretando Lucæ Evangelistæ loco in operis præfatione, vidi ; ac translationem tuam et illius opinionem notavi. Et, ut summam loquar, nihil in illo loco difficultatis, aut *δυσνόητόν τι*, ut Budæus sentit, video, sed *παρηκολοθητόν* in sua trita et vulgari significatione

ⁱ Ep. 149. Life of Erasme. p. 45. ^k He should have said *ἐπ' αὐσίον*.

accipiendum censeo : ut cum dicimus, *ταῦτα παρακολοθεῖ τῷ προσώπῳ, sequuntur*. Ut sit sensus : *Visum est mihi ætate posteriori, et eis succedenti et sequenti, ut scriberem, &c.* Sequi autem Lucas se ait, non *αὐτόπιας*, ut opinatur Budæus, sed posterioris ætatis auctores, qui *αὐτόπιας* istos sunt secuti. Itaque nec *prosecuto* nec *persecuto*, nec *assecuto* in hoc loco admitto. At vero in secundo loco, quem Budæus ex Demosthene citat, cum ipso sentio. Nam nullus aliqui ibi esset intellectus, sicut nec apud Galenum. Sed notandum est Demosthenem illo in loco *ἀπικρίζειν*. Nam in primo, qui ab eodem Budæo citatur, loco, etiam in usitata significatione accipiendum est verbum *παρακολοθεῖν*, quod vel hinc liquet, quod verbum *εἰδώς* præposuit. Nam si Demosthenes vidit Æschinis flagitia, necesse est eum fuisse secutum ; nec intellectu assecutum illa, sed præsentem affuisse. Illud verbum *ἐπεχειρήσαν* in principio positum videtur te movisse ut *diligenter persecuto* verteres. Scribis enim in tua in hunc locum annotatione, *ἐπεχειρήσαν* dixit, ut intelligamus illos priores scriptores maluisse magis quam præstitisse. Sed ego de hoc quoque verbo tibi dicam quod sentio. *Ἐπιχειρεῖν* aggredi quidem significat : sed non magis de his dicitur, qui male vel parum bene, quam de his, qui optime efficiunt quod volunt, et præstant quæ pollicentur, cui est contrarium *conari* apud Latinos. Itaque magis probo tuum *aggressi*, quam alterius interpretis *conati* hoc loco : non solum propter verbi proprietatem, sed etiam propter ipsam sententiam. Non enim mihi videtur Lucas notare prioris ætatis scriptores, tanquam parum diligentes ; quippe quos fatetur scripsisse, referentibus illis qui interfuerunt rebus gestis, et viderunt, a quibus solis, et non aliis veritas scribenda intelligi potest. Ego de illo *λόγῳ* quod sequitur, longe magis dubito ; ad Christumne referendum sit, ut Valla sentit (quem tu cavillari dicis) an ad res gestas. Nam si ad res gestas Lucas referri voluisset, deberet potius uti numero plurali quam singulari, meo quidem iudicio, ideo quod sic magis Græce fuisset locutus. Præterea non video cur hic locus non possit commode sic verti : *Sicuti tradiderunt nobis ii qui Christum viderunt, eique ministrarunt*. Sed istud tibi discutiendum diligentius relinquo. Sed heus tu, Richarde, retrahe calamum. Sentisne quantum deliras, quantumque bellum tibi paraturus es, ut qui imbecillis homuncio duos conaris robustissimos provocare in certamen Hercules ? Bona verba, quæso. Neminem provoco, neminem improbo, meo memet metior pede, amice amicis meam dico sententiam, ut amice, si quid erro, corrigar. Vale. ¹ *Ex Constantia ix Idus Aug.*

Non potui per negotia manu mea in præsentia ad te scribere. Ignosce igitur dictanti, et epistolæ male scriptæ : male autem scriptæ non modo ad manum et ^m

¹ Pace's hand.

^m Thus it breaks off, abruptly.

N° XIV.

^a *A letter of Pace to Wolsey.*

^f PLEAS itt your Grace. I advertise the same as of myselfe, that we be nowe troblydde here wyth fere of the greate plage : for the yonge Lorde Graye is thys nyght past deade of that sykenesse, and an Almayne servante to the Kynge dyede affore him off the same, and some othre be disseasydde here in lyke manner as it is thoght. *Deus bene vortat.* Here arrivydde thys daye a Spanishe frere, namydde by his cumpany a Saynte : allegynge that in the late grete tempeste in the see, he by hys prayers schewed miracles, and causydde the sayde tempest to cease : *ipso celo id protestante, dimissis in navim magnis luminaribus.* The sayde frere desyrydde to have wyth the Kynge secrete communication, and hadde by the space of Ƴ ooy houre : but of what matiers I know nott. Albeitt thys I knowe, that the Kynge estemyth hym more a frere than a Saynte. He haith professydde the Ordre off S. Hierome many yers ; and yitt haith no maner of lernynge. *Audaciam enim habet plusquam Hispanicam.* The Kynge is passe tyme nowe is all in hawkyng. And thus Jesu preserve your Grace in longe helth and continuall prosperitie. Ffrom Wyndesore this xv off Octo. By your Graces most humble and faythfull servant

Ri. Pace.

N° XV.

^q *Richardi Pacei De Fructu qui ex doctrina percipitur*
Liber. Basil. apud Frobenium, A. 1517.

THERE is a Preface of Paulus Bombasius to this treatise. Pace takes occasion in it to praise Bombasius, Colet, Erasmus very often, John Clerke, Thomas Langton bishop of Winchester, who had been his first patron, pope Julius II, (but ironically, I fancy) Leo X very seriously, sir Thomas More, Linacer, Leonicus, Leonicensus, Budæus, Tonsal, Latimer, Stokesly, Henry VIII, and Wolsey.

He gently blames Erasmus and More for spelling some Latin words contrary to the rules of orthography. He insults those who censured the New Testament and the Adages of Erasmus. He defends him also against the cavils of some illiterate Italian Scotist.

He introduces a sort of English Esquire and Fox-hunter railing at learning, and saying :

^a Transcribed by me from the manuscript in the *Museum Britannicum*.

^o Life of Erasm. p. 136. ^f Perhaps one. ^q Life of Erasm. p. 135, 136, 141.

Abeant in malam rem istæ stultæ literæ : omnes docti sunt mendici ; etiam Erasmus ille doctissimus (ut audio) pauper est, et in quadam epistola vocat execrandam Paupertatem uxorem suam, &c.

Afterwards Pace says :

Doctrina [Erasmii] tam admirabilis est et multiplex, ut Pontifices Maximi, omnes Cardinales, omnes Reges et Principes, uno consensu de eo certare videantur, nec immerito. Nam apud quemcumque is orbis doctrinæ erit, is vivam habebit imaginem, quam omnibus suis stemmatis longe possit anteferre. Verum, quod risum mihi movit, Erasmus ipse dixisse fertur, nihil sibi hoc certamine longo tempore infelicius accidisse. Nam dum illi strenue certarunt, ipse misere eguit, propterea quod hujus tempestatis homines libentius admirantur doctos quam nutriunt.

Cujus [Henrici VIII] doctrinæ experientiam ego non ex hoc solo habeo, quod audiivi eum promte et expedite lingua loqui Latina, sed etiam quod olim adhuc pene puer, ausus est Erasmum nostrum, epistola sua ipsius manu scripta, provocare, quæ nihil non Latinissimum sapiebat : nam hanc mihi Erasmus Ferrariæ legendam olim exhibuit. Solebat enim eam, quocumque ibat, in arcula quadam, ceu thesaurum reconditam, secum circumferre.

These are some of the passages which seem to have offended Erasmus.

There is in this book, as Erasmus truly observed, a perpetual endeavour to be arch and witty, which disappoints and disgusts the reader.

Nº XVI.

Preface to Livy.

Erasmus Rot. Misobarbaris atque iisdem Philomusis omnibus S. D.

¹Si laudem haudquaquam vulgarem meruerunt, qui Origeni et Hieronymo notarios ac membranas suppeditaverunt, quantum vero laudis debetur typographorum officinis, quæ nobis cotidie bonorum voluminum effundunt examina, idque minimo pretio ? Si Ptolemæus ille Philadelphus memoriam apud posteros sibi paravit immortalem, ob bibliothecam Alexandriæ comparatam, insignem quidem illam ac locupletem, sed tamen unam, quid præmii debetur iis, qui nobis cotidie totas bibliothecas totosque, ut ita dixerim, librorum mundos in omni genere linguarum ac literarum subministrant ? Atque hujus quidem laudis præcipua portio debetur, hujus pæne divini dixerim opificii repertoribus, quorum princeps fuisse fertur totius ævi memoria celebrandus Joannes Faust, avus ejus, cui Livium hunc, tum auctum duobus voluminibus, tum innumeris locis ex codice vetustissimo castigatum, debemus ; ut hoc egregium decus partim ad Joannem Scheffer veint hæreditario jure devolvatur, partim ad Moguntiæ civitatis, et alias multis nominibus inclytæ, gloriam

pertineat. Etenim si de laude reperti tormenti, quod novo vocabulo *Bombardam* vocant, non pauci certant, quanto justius laudibus vehendi sunt, quorum industria pulcherrimum hoc eruditionis ac veræ felicitatis instrumentum contigit? Atque utinam ut inventum est eximium, ita non nisi libris ac disciplinis egregiis excudendis dedicetur. Atque hic rursum malim veterum monumentis restituendis, quam novis adglomerandis, operam dari. Tametsi non desunt his quoque temporibus, fateor, qui scribant haud indigna posteris. In hujus igitur pulcherrimæ laudis studium incumbat nostra Germania, cui multos bonos authores, ab inferis in lucem revocatos, cum olim debet orbis, tum nuper Cornelli Taciti libros aliquot. Pergat ex tam vasto librorum ac disciplinarum omnium incendio, ex inaudito naufragio, ex miserabili ruina, fragmenta, quæ licet, rapere, rumpantur ut illa Codris istis, qui cum rursus in hoc conspirarunt, ut sub prætextu tuendæ religionis, quicquid est elegantioris eruditionis, conspurcent atque extinguant, nihil aliud assequantur, quam ut, quod oppugnant, reddant illustrius, et suum livorem stoliditati parem magis ac magis denobilitent. Hanc laudem expetant Germani Principes, hæcenus ornamentis rei bellicæ abunde clari. Fuit hoc olim Regum studium, aut exstructis pontibus, aut communitis fluminum ripis, aut alio deductis amnibus, tum thermis, porticibus, basilicis, aquæductibus, stratis viis, oppidis erectis, aliove quopiam insigni monumento sui memoriam posteris relinquere; nunc fere ex miserandis urbium ac vicorum ruinis, ex vastatis atque incensis agris nobiles sunt. Belli gloria tum verum habet decus, cum ad id coëgit necessitas, aut patriæ pietas; hujus laudis semper parata seges est, neque desunt exempla. Huc provocat insignis ille nobilitatis pariter ac religionis antistes Albertus Cardinalis et Archiepiscopus Moguntinus. Huc clarissimus Saxonæ Dux Fridericus, ne quid interim dicam de notæ inferioris proceribus. Porro tametsi ex hac editione non ita multum accessit Tito Livio, tamen habenda non mediocris gratia primum incomparabili viro Theodorico Tzobel, ædis Moguntinæ summæ Scholastico, et Reverendissimi Domini Moguntinensis Vicario, qui singulari studio curavit hoc laudis suæ civitati asserere; deinde non vulgariter erudito viro Nicolao Carbachio, quinquennium jam Titum Livium publico salario summa cum laude profitenti, tum Wolphgango Augusto, a quibus quantum laboris exhaustum sit, dum ex codice non scripto sed picto coguntur addivinare quid sit legendum, difficile fuerit æstimare. Nullum autem tam depravatum exemplar, unde solers conjectator non multa queat restituere. Proinde, juvenes optimi, Livium illum, olim orbis delictum, veluti renatum emite, complectimini, legite, ediscite, præter uberrimam rerum gestarum cognitionem, haud mediocrem eloquentiæ fructum lucrifacuri. Bene valete. VII Cal. Mart. An. MDXXIX.

From *Drakenborch's Livy*, tom. vii. p. 267.

Nº XVII.

*Petri Mosellani * ad Jul. Pflugium, de Disputatione
Lipsiensi Epistola.*

— QUOD[†] ad Martini [Lutheri] Theologi causam tanta tot sophistarum æmulatione in summam invidiam hic adductam attinet, cujus historiæ te imprimis cupidum video, quamquam ita habet mea sententia, ut eam literis quantumvis obsignandis committere parum sit tutum, ne tamen Julio meo negare videar quicquam, paucis totius tragiæ summam bona cum fide repræsentabo. Sed heus tu, cave quenquam præterea spectatorem admittas. Alioqui scito mihi personam in media actione casuram. Principio satis constat, ut nullus repetam, quantæ fuerit invidiæ Martino suus conatus apud omnes, et qui vel Romanensium istorum impietatem ignorant, vel eorum vitiis aluntur, et qui totam ætatem in sophisticis tricis consumserunt; quamque conclusionibus per totam Germaniam sparsis utrinque sit pugnatum, dum ille philosophiam Aristotelicam, quam solam, quamvis nunquam intellectam, isti tenent, ex Theologorum theatro explodit, hi eam ceu amasiam suam mordicus tenent, et quibus possunt armis tueri student, dolone an virtute, quis in hoste requirat? Non enim soli Lipsienses nostri conclusiones suas Martinianis opposuerunt, sed et Eccius in Bavaris Theologum agens, *αεροβαλῶν τε καὶ τὸν Θεὸν ὥσπερ Σωκράτης ἀπὸ τὰρξιν ὑπερφρονῶν*, rei novitate permotus, Episcopo Eistettensi corollaria aliquot contra Martinum exhibuit. Quod ubi Martinus per amicos rescivisset, mox Carolostadium, Wittenbergensem Archidiaconum, in eum immisit, hominem ad *παλισηδῖαν* cogere nisus. Ille semel atque iterum respondit, sed, meo iudicio, frigidius, quam ut doctrinæ alicujus eminentis fidem lectori cordato facere videatur. Neque enim Eccius, quam est lingua promtus, tam et calamus habet expeditum, *δεινὸς μὲν λαλεῖν, ἀδύνατος δὲ λέγειν*. Quare hoc genere pugnæ victoriam desperans, ad theatricum illum publicæ disceptationis congressum provocat: nimirum *ἵππος εἰς πεδῖον*. Non detrectant certamen Wittenbergenses. Sic utrisque pugnandi fit copia in Theologorum nostrorum vere *φρονις-ήριω*, xxvii Junii mensis die ad congregiendum condita. Mature utrique advenerunt. Eccius solus cum solo ministro eoque commodatitio, Principi nostro[‡] Fuccari literis commendatus. Martinus ac Carolostadius optimam Academiam partem secum trahebant: inter quos insignis erat Barnimus, Pomeranorum Princeps, juvenis modestissimus, et literarum amantissimus, et mihi peculiariter favens. Confluebant autem eventus videndi studio omnis ordinis homines, Abbates, Comites, Equites aurati, docti simul atque indocti, ut ex tot auditoriis, quot amplissima habet hæc schola, nullum tantæ multitudinis capax esset. Qua in re Principis providentia clarissime ex-

* From Gerdesius, H. Evang. Renov. tom. i. Append. p. 192.

† Life of Erasm. p. 147.

‡ Id est Fuggeri.

stituit. Is enim quod futurum erat animo prospiciens, capacissimum illud atrium, quod est in arce, in præsentem usum destinatum apparari iussit. Et quia invito Episcopo Merseburgense, reclamantibus Theologis nostris, partibus disputandi copiam fecerat, in se quoque omne procurandæ rei onus sponte suscepit. Dat negotium Senatui, ut pro hospitem dignitate hospitium procuraret, et, ne in re tanta quid tumultus oboriatur, in armis esse jubet. Curantur omnia recte: præsertim cum Principis nomine * pater tuus non solum omnibus interesset, sed et præset. Jam dies conducta illuxerat, cum mane hora (ut hic numeramus) sexta in prosperiorem cæpti negotii successum, apud Divi Thomæ, Sacram, omne genus musicis adhibitis, magnifice peragebatur. Post magnifica plane instructa pompa agminatim in arcem festinarunt omnes. Verum ne turba omnis citra delectum irrueret, armatis aliquot, qui fores obsidebant, cautum erat. Ut vero introgressi jam quisque pro suo ordine sedem caperant, miser ego homuncio nonnihil adhuc febricitans per posticum intromissus suggestum ascendo, Principis nomine, et summa omnium expectatione dicturus. Terrebat me primum, fateor, tantus tantorum hominum consessus, tanta omnium expectatio, tanta tanti Principis persona: cui gerendæ ut par futurus essem, verebar. Dixi tamen, si non magna cum laude, ita tamen ut cum optimis quibusque id Princeps ipse boni consuleret. Ubi jam peroratum esset, et jam omnes finem cupebant (effluerant enim duæ pene clepsydræ) musici aliquot, meo consilio in hoc adornati, itidem per posticum introducti canticum illud, cujus initium est: *Veni, sancte Spiritus*, suavissimo concentu modulabantur, auditoribus omnibus in genua venerabunde procumbentibus. His quasi *παρὰ μεσημέριον* antemeridiano tempore consunto, in prandium discessum est, et per præconem totum auditorium a prandio redire jussum. Redire omnes expectabundi. Carolostadius atque Eccius, uterque pro se ex more veniam præfati in arenam descendere. Inter hos certatum est de libero arbitrio, videlicet ut illud se haberet erga opus hominis salutare. Nam Carolostadius obtinere studebat, quicquid in dictis ac factis hominis salutare esset, id totum Deo ceu soli bonorum omnium fonti deberi; porro hominis voluntatem suo consensu nihil bonitatis addere, sed tantum cœlestis gratiæ influxum excipere: breviter Deum esse fabricum, nostrum arbitrium malleum, quo ille nostram salutem fabricet. Cui sententiæ haudquaquam absurdæ (si quid in his ipse intelligo) totum pene triduum ab Eccio reclamatum est, opus meritorium (sic enim vocare solebat) partim gratiæ, partim hominis voluntati tribuente. Huc tandem res devolvebatur, ut Eccius daret, totum opus bonum esse a Deo, sed non totaliter.—Quam distinctiunculam non tantum in præsens elusit Carolostadius, sed et postea longissima epistola in vulgus edita frigidissimum commentum confutavit.—Successit Carolostadio Martinus, sustentaturus hoc, Romanam Ecclesiam ejusque Episcopum cæteris superiorem probari tantum ex decretis nuper natis: contra quæ staret et Scripturæ et Niceni Concilii auctoritas. Quam sententiam ut everteret,

* Cæsar Pflugius, Ducis Georgii Minister primarius. Ejus mentionem facit Seckendorffius, Hist. Luth. p. 89. et 389.

† Inseruit hanc Mosellani Orationem Ven. Loescherus Actis Reformationis.—Edita ea primum fuerat Lipsiæ, et Ottoni à Pack inscripta, ipso illo anno 1519.

Eccius nihil non tentavit, hucque omnes ingenii sui machinas admovit, et dies continuos octo impendit, obiter illud potissimum studens, ut plerisque Bojemicæ factionis articulis objectis, hominem in maiorem invidiam adduceret. Quas insidias statim intelligens Martinus, graviter et velut spiritu quodam infremuit, huc se *παρέργως* insidiose trahi. Porro objecta dogmata partim magna cum indignatione rejecit, partim etiam ut Christiana amplectebatur, nisus ubique vel Scripturæ libratissimis testimoniis, vel veterum Conciliorum decretis. In summa, nihil tam studuit, quam Bojemici dissidii per se approbandi suspicionem procul a se arnovere. Rursus Eccius in hoc erat totus, ut hanc de Martino opinionem omnibus ingereret, ipso Martino quantumvis reclamante. His et id genus aliis, de statu animarum in Purgatorio degentium, de penitentiae scintilla timore, de ² condonationibus, viginti pene dies consumebantur—Itaque sic est discessum, ut utraque factio victoriae, palmam sibi vendicaret. Eccius enim triumphat apud omnes, qui vel *ὄνοι λύρας ἀκροαταὶ* totum negotium non intelligunt, vel jam inde a pueris in Petro Hispano consenuerunt, vel qui alia aliqua ex causa Wittenbergensibus male volunt. Martini ac Carolostadii victoria eo minus est celebris, quo docti et iudicio præditi sunt pauciores, et in suis rebus de prædicandis modestiores. Habes fabulam breviter et quasi saltuatim, multis parum ad causæ statum facientibus in medio relictis, a me tibi perscriptam. Sed quid? non plausum etiam attollis; ineptus fortasse tibi videor *ὑποκριτής*, aut necdum satur plura exspectas. Explebo igitur te vel ad fastidium usque his epulis, et ipsos belli hujus duces tibi quasi in tabula depictos ostendam. Martinus statura est mediocri, corpore gracilento, curis pariter ac studiis exhausto, sic, ut propius intuenti omnia pene ossa liceat dinumerare; ætate virili adhuc et integra: voce acuta et clara: doctrina vero et Scripturæ cognitio in eo admirabilis, adeo ut omnia pene in numero habeat. Græce et Hebraice hactenus didicit, ut de interpretationibus iudicium facere possit. Nec ei deest dicendi materia; suppetit enim et rerum, et verborum silva ingens. Iudicium fortasse et utendi rationem in eo desideres. Porro in ipsa vita ac moribus civilis et facilis, nihil Stoicum, nihil superciliosum præ se fert, imo omnium horarum hominem agit: in congressibus festivus et jucundus nugator: alacris et securus, ubique et semper læta facie florens, quantumvis atrociam comminentur adversarii: ut haud facile credas, hominem tam ardua sine numine Divum moliri. Sed quod ei vitio dant plerique omnes, in reprehendendo imprudentior paulo et mordacior quam vel tutum sit *τῷ τῷ θεῷ καινολογῆναι*, vel decorum homini Theologo. Quod vitium haud scio, an non cum omnibus *τοῖς ὀψιμαθέσιν* habeat commune. Hæc pleraque omnia in Carolostadio paulo minora deprehendas: nisi quod huic statura est brevior, facies et nigricans et adusta, vox obscura et inamœna, memoria infirmior, et iracundia promptior. Jam Eccio status est procerus, corpus solidum et quadratum, vox plena et plane Germanica, lateribus fortissimis subnixæ, ut non tragædis tantum, sed et præconibus sufficere possit; aspera tamen magis, quam expressa. Tantum abest ut nativam illam Romani oris suavitatem, Fabio ac Ciceroni tantopere laudatam, referat. Os et oculi, totus denique vultus, sunt ejusmodi, ut hinc certe quemvis lanium aut Carem militem citius quam theologum,

² i. e. indulgentiis.

possis agnoscere. Quod ad ingenium attinet, memoria pollet insigni: quæ si in parem incidisset intellectum, jam omnibus numeris naturæ opus fuisset absolutum. Deest homini intelligendi prompta vis, deest judicandi acumen: sine quo cæteræ dotes omnes frustra contingunt. Atque hæc causa est, quod, cum disputat, tot argumenta, tot Scripturæ testimonia, tot auctorum dicta citra ullam omnino delectum congerit, interim non advertens, quam pleraque sint frigida, quam suis locis recte intellecta ad præsens nihil faciant, quam denique sint ^a ἀπόκρυφα, vel sophistica. Hoc enim tantum curat, ut copiosam farraginem spargens auditoribus magna ex parte stupidis fucum faciat, et victoriæ opinionem de se præbeat. Adde his incredibilem audaciam, quam admirabili tegit vafricie. Etenim si quando per hanc in adversarii laqueos incidisse se sentit, disputationem paulatim alio deflectit: nonnunquam vero et adversarii sententiam aliis verbis conceptam pro sua amplectens, absurdam suam in adversarium mirabili calliditate detorquet: ut quemvis Socratem vincere videri possit: nisi quod ille τὸ εἰρωνεύεσθαι professus nihil decernebat; hic Peripateticam sciendi fiduciam professus, τὴν παρασίτην exprimit. En tibi bona fide Apellem, si non, quam fuit ille, artificem, sedulum tamen et industrium. Jam vero animus erat et de meis rebus ad te perscribere. Sed quia vel hæc epistolæ modum excedunt, et Decanus tuus major est, quam ut plurimis chartis sit onerandus, finem faciam, paucula prius aliena si adjecero. Non credis, quam pene omnes, ex quo hic concessimus, in Martinum mitiores redditi sint: imprimis ὁ γραμματοφόρος: tantum abest, ut in eum quicquam scribat: quid enim scriberet γέρον παλίμπαις? Doctor Heinritz tuus de hoc negotio recte sentit, Doctor Gabelentz item, Henricus monachus, Doctor Hermestorf, Joannes de Maltitz, homo optimus, hoc est, tui simillimus. Cum reliquis non multum mihi nec rei est nec spei. At vero Archiepiscopus Trevirensis, cui Martini causa a Pontifice est commissa, homini non admodum vult male: id quod ex mutuo colloquio, cum nuper in patria ad prandium ab eo vocatus essem, didici. Hic heros prudentissimus est, et animi plane magni; ut Romanenses istos nihil moretur. Franciscus de Sickengen, ille magnus in Germania dux, Hogestratum ac suos sodales graviter urget, quo Capnioni nostro rei familiaris jacturam, quam propter eos fecit, intra statum tempus resarciant: alioqui se eos pariter et Coloniensem rempublicam afflicturum. Devoluti enim sunt hostes Reuchlini in expensarum condemnationem, ut vocant. Ulrichus Huttenus Principis sui sumtibus Moguntiae trium linguarum scholam adornat. Vides quam paucis annis tota Germania literas cœperit amplecti. Et in hac laude Friderico, Principi Electori, primæ debentur. Is jam ingentibus præmiis ^c Matthæum Hadrianum, Hebræum nostræ memoriæ doctissimum suæ linguæ, medicum, e Lovanio Wittenbergam accersit. Quod Gymnasium, velimus nolimus, in Lipsiæ perniciem, supra quam credi possit, accrescit: usque adeo, ut me Lipsiensium pœniteret, nisi spes quædam in te tuique similibus juvenibus meliorum temporum ostenderetur. Paravit me in Treviris detinere nuper Princeps meus. Idem

^a Id est, *supposititia*.

^b Id est, Emserus.

^c Erat Judæus gente, religione Christianus. Videtur idem esse, quem laudavit Wolfius.—De eo satis discas e Colomesii Hispania Orientali. De eodem multa collegit Kraftius.

Erphurdienses aliquoties sunt conati. Nec Moguntia excipere nos dedignatur. Quid tu nobis suadeas, nescio. Ipse hoc animo sum, ut non libenter hirundinum ritu migrem ac remigrem. At Italia certe tituli Doctoris coëmendi causa omnino est adeunda: cui rei annum destinavi unum aut alterum, non amplius. Sed consilia in hac re mea ad te alias per otium scribam. Princeps mihi faventior reddi videtur, item pater tuus, ceterique magnates. Imprimis autem me fovet nunc exsulem Reverendus Pater, Martinus, Abbas Cellensis, e cujus ædibus, quas Misnæ habet, hæc ad te scribo. Wolfgangus Fabricius Capito, doctissimus trium linguarum Theologus, Moguntinæ Ecclesiæ concionator lectus est: quod quæstuosum illic est sacerdotium, hactenus a Theologistis possessum. Theologia in pristinam sinceritatem strenue restituitur. Quod ut pro mea virili adjuvem, quatuor libros de Theologia Gregorii Nazianzeni in Latinum vertere cœpi. Verum hand scio an feliciter. Nam his diebus scripsit Oecolampadius, concionator Augustanus, et se idem moliri: quare cupere se, ut meis literis de meo instituto certior reddatur; se enim si resciat nos idem conari, nobis cessurum. At me tanto viro cedere æquius, opinor, erit. Erasmus in Paulo illustrando commentariis versatur. Germania jam a bellis quiescit, sed pestilentia pene tota laborat. Vix angulum habemus, in quo tuti resideamus. Hæsum nostrum rectissime valere cupio, cui libellos Croci, quos cupit, jamdiu misissem, si haberi possent. Nusquam, quod sciam, prostant. Is noster Crocus in aula Regis sui agit, et me jam literis in Angliam vocat. Sed an fidentum sit nescio. Meas nugas, quas edidi, propterea ad vos non mitto, quod Italarum nasum metuam: tametsi Beatus Rhenanus ad me scripsit, eas Basileæ denuo excusas, a Calvo bibliopola istuc in Italiam deportari. Spigelio omnia fausta precor. Petrus Suavenius^d, Eques Pomeranus, meus discipulus, tui amantissimus, quia simillimus, te reverenter salutat. Insinuabo te tuasque virtutes hic omnibus, præsertim doctis. Neque enim est aliquis in Germania celebriter doctus, cum quo mihi non intercedat familiaritas: Laus Superis. Plus mihi tribuitur, quam vel ipse agnoscam, vel hæc ætas et tenuitas capere possit. Tu bene vale, et longissimis literis per Decanum nobis responde. Tecum jam agerem in Italia, si de reditu tuo quicquam præcivissem, et in hoc res meas domi et hic cum Principe composuissem. Iterum vale.—Misnæ octavo Idus Decembr. an. MDCIX. raptim ac celerrime, ut vides.

^d Hujus pro præceptore Petro Mosellano, Apologia, hoc ipso anno 1519. edita, exhibetur a Loescherio.

N° XVIII.

Ph. Melancththonis^e ad Jo. Oecolampadium Epistola de Colloquio Lipsiensi.

—HÆC^f disceptandi provincia primum non ob aliud suscepta est, nisi ut palam fieret, inter veterem et Christi Theologiam, ac novitiam et Aristotelicam, quantum intersit.—Varia proculdubio fama ad vos perferet, quapropter fide historica, et^g quæ simplicissime subnotatis capitibus disceptationis agam.—Lipsiam veniunt Joannes Eckius Ingolstadiensis, Andreas Carolostadius et Martinus Lutherus Wittenbergenses.—Congrediuntur Eckius et Carolostadius. De libero arbitrio propositum est.—His auctoribus primum didici, quid sit, quod veteres σοφιστεύειν dixerunt. Mirum hæc omnia, quo tumultu, quam tragice tractata sint, quo minus mirum est parum profectum esse.—Sub hæc et D. Martinus Lutherus in arenam descendit.—Agi cœptum est de Romani Pontificis auctoritate.—Posthæc de Purgatorio agi cœptum, cujus quæstionis arbitror scopum ne attigisse quidem.—De Indulgentiis minore contentione disputatum est, imo ipsi Eckio jocus et ludum ciebant. Ad summum de pœnitentia actum est.—Cæterum apud nos magnæ admirationi plerisque fuit Eckius, ob varias et insignes ingenii dotes. Carolostadium e scriptis, credo, novisti. Bonus est vir, et rara doctrina, planeque nonnihil extra vulgi aleam eruditus. In Luthero, longo jam usu mihi familiariter cognito, vivax ingenium, eruditionem et facundiam admiror, sincerum et pure Christianum animum non possum non deamare.—Scis, quod dici Græcis solet, πολέμῳ καὶ ἂν πολλῷ. Quare non est ut de hujus disceptationis eventu, neque famæ, neque iis qui in ea famæ studuerant, omnia credas.

Melancthon afterwards wrote a defence of himself, and of this Epistle, against Eccius, who, it seems, had been greatly, but unreasonably, displeased at it. See Epist. Melancth. p. 127. Ed. Lond.

^e From Gerdesius H. Ev. Ren. tom. i. Append. p. 203.

^f Life of Erasmi. p. 147. ^g Read *quam*.

^h It should be καὶ ἂν. Cicero ad Attic. v. 20. Scis enim dici quædam πανικά: dici item τὰ καὶ ἂν τῷ πολέμῳ.

Nº XIX.

A character of More.

Erasmus Rot. Ulrico Hutteno S. D.

QUODⁱ Thomæ Mori ingenium sic deamas, ac, pene dixerim, deperis, nimirum scriptis illius inflammatus, quibus, ut vere scribis, nihil esse potest neque doctius, neque festivius, istuc, mihi crede, clarissime Hut- tene, tibi cum ıoultis commune est, cum Moro mutuum etiam. Nam is vicissim adeo scriptorum tuorum genio delectatur, ut ipse tibi prope- modum invideam. Hæc videlicet est illa Platonis omnium maxime amabilis sapientia, quæ longe flagrantiores amores excitat inter mortales, quam ullæ quamlibet admirabiles corporum formæ. Non cernitur illa quidem oculis corporeis, sed et animo sui sunt oculi, ut hic quoque ve- rum comperiat illud Græcorum, ἐκ τῆ ὁρᾶν γίνεσθαι ἀνθρώποις ἐρᾶν. Per hos fit aliquoties, ut ardentissima charitate conglutinentur, inter quos nec colloquium, nec mutuus conspectus intercessit. Et quemadmodum vulgo fit, ut incertis de causis alia forma alios rapiat: ita videtur et in- geniorum esse tacita quædam cognatio, quæ facit ut certis ingeniis im- pense delectemur, cæteris non item. Cæterum, quod a me flagitas, ut tibi totum Morum velut in tabula depingam, utinam tam absolute præ- stare queam, quam tu vehementer cupis. Nam mihi quoque non inju- cundum fuerit, interim in amici multo omnium suavissimi contempla- tione versari. Sed primum ἐ παντὸς ἀνδρός ἐστὶν omnes Mori dotes per- spexisse. Deinde haud scio an ille laturus sit, a quolibet artifice depingi sese. Nec enim arbitror levioris esse operæ Morum effingere, quam Alexandrum magnum, aut Achillem, nec illi quam hic noster immor- talitate digniores erant. Tale argumentum prorsus Apellis cujuspiam manum desiderat: at vereor, ne ipse Fulvii Rutubæque similior sim quam Apellis. Experiar tamen tibi totius hominis simulacrum delineare verius quam exprimere, quantum ex diutina domesticaque consuetudine vel animadvertere licuit, vel meminisse. Quod si quando fiet, ut vos aliqua legatio committat, tum demum intelliges, quam non probum ar- tificem ad hoc negotii delegeris, vereorque plane, ne me aut invidentiæ incuses, vel cæcutientiæ, qui ex tam multis bonis tam pauca vel viderim lippus, vel commemorare voluerim invidus. Atque ut ab ea parte exor- diar, qua tibi Morus est ignotissimus, statura modoque corporis est infra proceritatem, supra tamen notabilem humilitatem. Verum omnium membrorum tanta est symmetria, ut nihil hic omnino desideres; cute corporis candida, facies magis ad candorem^k vergi, quam ad pallorem, quanquam a rubore procul abest, nisi quod tenuis admodum rubor ubi- que sublucet, capilli subnigro flavore, sive mavis, sufflavo nigrore, barba rarior, oculi subcæsi, inæculis quibusdam interspersi, quæ species

ⁱ Life of Erasm. p. 162.^k It should be *vergit*.

ingenium arguere solet felicissimum, apud Britannos etiam amabilis habetur, cum nostri nigrore magis capiantur. Negant ullum oculorum genus minus infestari vitiis. Vultus ingenio respondet, gratam et amicam festivitatem semper præ se ferens, ac nonnihil ad ridentis habitum compositus; atque, ut ingenue dicam, appositior ad iucunditatem, quam ad gravitatem aut dignitatem, etiamsi longissime abest ab ineptia scurrilitateque. Dexter humerus paulo videtur eminentior lævo, præsertim cum incedit, id quod illi non accidit natura, sed assuetudine, qualia per multa nobis solent adherere. In reliquo corpore nihil est quod offendant, manus tantum subrusticæ sunt; ita duntaxat, si ad reliquam corporis speciem conferantur. Ipse omnium quæ ad corporis cultum attinent semper a puero negligentissimus fuit, adeo ut nec illa magnopere curare sit solitus, quæ sola viris esse curanda docet Ovidius. Formæ venustas quæ fuerit adolescenti, nunc etiam libet ἐκ τῆς καλότητος conjicere: quanquam ipse novi hominem, non majorem annis viginti tribus, nam nunc non multum excessit quadragesimum. Valetudo prospera magis quam robusta, sed tamen quæ quantislibet laboribus sufficiat, honesto cive dignis, nullis aut certe paucissimis morbis obnoxia. Spes est vivacem fore, quando patrem habet admodum natu grandem, sed mire virenti vegetaque senectute. Neminem adhuc vidi minus morosum in delectu ciborum. Ad juvenilem usque ætatem aquæ potu delectatus est, id illi patrium fuit. Verum hac in re ne cui molestus esset, fallebat convivæ e stanneo poculo cervisiam bibens, eamque aquæ proximam, frequenter aquam meram. Vinum, quoniam illic mos est ad idem poculum vicissim invitare sese, summo ore nonnunquam libabat, ne prorsus abhorrere videretur, simul ut ipse communibus rebus assuesceret. Carnibus bubulis, salsamentis, pane secundario ac vehementer fermentato libentius vesebatur, quam his cibis, quos vulgus habet in deliciis. Alioqui nequiquam abhorrens ab omnibus quæ *volutatem* [voluptatem] innoxiam adferunt etiam corpori. Lactariorum, et eorum fætuum, qui nascuntur in arboribus, semper fuit appetentior: esum ovorum in deliciis habet. Vox neque grandis est, nec admodum exilis, sed quæ facile penetret aures, nihil habens canorum ac molle, sed plane loquentis est: nam ad musicam vocalem a natura non videtur esse compositus, etiamsi delectatur omni musices genere. Lingua mire explanata articulataque, nihil habens nec præceps nec hæsitans. Cultu simplici delectatur, nec sericis, purpurave, aut catenis aureis utitur, nisi cum integrum non est ponere. Dictu mirum, quam negligens sit ceremoniarum, quibus hominum vulgus æstimat morum civilitatem: has ut a nemine exigit, ita aliis non anxie præstat, nec in congressibus, nec in conviviis, licet hæc non sit ignarus, si lubeat uti. Sed muliebrem putat, viroque indignum, ejusmodi ineptiis bonam temporis partem absumere. Ab aula Principumque familiaritate olim fuit alienior, quod illi semper peculiariter invisa fuerit tyrannis, quemadmodum æqualitas gratissima. Vix autem reperias ullam aulam tam modestam, quæ non multum habeat strepitus atque ambitionis, multum fuci, multum luxus, quæque prorsus absit ab omni specie tyrannidis. Quin nec in Henrici octavi aulam pertrahi potuit, nisi multo negotio, cum hoc Principe nec optari quicquam possit civilius ac modestius. Natura libertatis atque otii est avidior, sed quemadmodum otio cum datur lubens utitur; ita quoties poscit res, nemo vigilantior aut patientior. Ad amicitiam natus factusque videtur, cujus et

sincerissimus est cultor, et longe tenacissimus est. Nec ille metuit ¹ πολυφιλία ab Hesiodo parum laudatam. Nulli non patet ad necessitudinis fœdus. Nequaquam inorosus in deligendo, commodissimus in alendo, constantissimus in retinendo. Si fors incidit in quempiam, cuius vitis mederi non possit, hunc per occasionem dimittit, dissuens amicitiam, non abrumpens. Quos sinceros reperit, et ad ingenium suum appositos, horum consuetudine fabulisque sic delectatur, ut in his rebus præcipuam vitæ voluptatem ponere videatur. Nam a pila, alea, chartis, cæterisque lusibus, quibus vulgus procerum temporis tædium solet fallere, prorsus abhorret. Porro ut propriarum rerum est negligentior, ita nemo diligentior in curandis amicorum negotiis. Quid multis? si quis absolutum veræ amicitiae requirat exemplar, a nemine rectius petierit quam a Moro. In convictu tam rara comitas, ac morum suavitas, ut nemo tam tristi sit ingenio, quem non exhilaret: nulla res tam atrox, cuius tædium non discutiat. Jam inde a puero sic joci est delectatus, ut ad hos natus videri possit, sed in his nec ad scurrilitatem usque progressus est, nec mordacitatem unquam amavit. Adolescens comœdiolas et scripsit et egit. Si quod dictum esset salsius etiam in ipsum tortum, tamen amabat; usque adeo gaudet salibus argutis, et ingenium redolentibus; unde et epigrammatis lusit juvenis, et Luciano cum primis est delectatus, quin et mihi ut Morias Encomium scriberem, hoc est, ut camelus saltarem, fuit auctor. Nihil autem in rebus humanis obvium est, unde ille non venetur voluptatem, etiam in rebus maxime seriis. Si cum eruditis et cordatis res est, delectatur ingenio: si cum indoctis ac stultis, fruitur illorum stultitia. Nec offenditur morionibus, mira dexteritate ad omnium affectus sese accommodans. Cum mulieribus fere, atque etiam cum uxore, non nisi lusus jocosque tractat. Diceret alterum quendam esse Democritum, aut potius Pythagoricum illum philosophum, qui vacuus animo per mercatum obambulans, contemplatur tumultus vendentium atque ementium. Nemo minus ducitur vulgi judicio, sed rursus nemo minus abest a sensu communi. Præcipua illi voluptas est spectare formas ingenia et affectus diversorum animantium: proinde nullum fere genus est avium, quod domi non alat, si quod aliud animal vulgo rarum, veluti simia, vulpes, viverra, mustela, et his consimilia. Ad hæc si quid exoticum, aut alioqui spectandum occurrat, avidissime mercari solet, atque his rebus undique domum habet instructam, ut nusquam non sit obvium, quod oculis ingredientium demoretur: ac toties sibi renovat voluptatem, quoties alios conspiciit oblectari. Cum ætas ferret, non abhorruit a puellarum amoribus, sed citra infamiam, et sic ut oblati magis frueretur quam captatis, et animo mutuo caperetur, potius quam coitu. Bonas literas a primis statim annis hauserat. Juvenis ad Græcas literas ac philosophiæ studium sese applicuit, adeo non opitulante patre, viro alioqui prudenti proboque, ut ea conante omni subsidio destitueret; ac pene pro abdicato haberet, quod a patriis studiis desciscere videretur, nam is Britannicarum legum peritiam proficitur. Quæ professio, ut est a veris literis alienissima: ita apud Britannos cum primis habentur magni clarique, qui in hoc genere sibi pararunt auctoritatem, nec temere apud illos alia via ad rem ac gloriam parandam magis idonea. Siquidem ple-

¹ See Hesiod, 'Epy. 715.

ramque nobilitatem illius insulæ peperit hoc studiorum genus. In eo negant quenquam absolvi posse, nisi plurimos annos insudarit. Ab hoc igitur cum non injuria abhorreret adolescentis ingenium, melioribus rebus natum, tamen post degustatas scholasticas disciplinas, sic in hoc versatus est, ut neque consulerent quenquam libentius litigatores, neque quæstum uberiores faceret quisquam eorum, qui nihil aliud agebant. Tanta erat vis ac celeritas ingenii. Quin et evolvendis orthodoxorum voluminibus non segnem operam impendit. Augustini libros de Civitate Dei publice professus est adhuc pene adolescens auditorio frequenti, nec puduit nec pœnituit sacerdotes ac senes a juvene profano sacra discere. Interim et ad pietatis studium totum animum appulit, vigiliis, jejuniis, precationibus, aliisque consimilibus progymnasinatis sacerdotium meditans. Qua quidem in re non paulo plus ille sapiebat, quam plerique isti, qui temere ad tam arduam professionem ingerunt sese, nullo prius sui periculo facto. Neque quicquam obstabat quo minus sese huic vitæ generi addiceret, nisi quod uxoris desiderium non posset excutere. Maluit igitur maritus esse castus, quam sacerdos impurus. Tamen virginem duxit admodum puellam, claro genere natam, rudem adhuc, utpote ruri inter parentes ac sorores semper habitam, quo magis illi liceret illam ad suos mores fingere. Hanc et literis instruendam curavit, et omni musicis genere doctam reddidit, planeque talem finxerat, quicum libuisset universam ætatem exigere, ni mors præmatura puellam sustulisset e medio, sed enixam liberos aliquot, quorum adhuc supersunt puellæ tres, Margareta, Aloysia, Cecilia, puer unus Joannes. Neque diu cœlebs vivere sustinuit, licet alio vocantibus amicorum consiliis; paucis mensibus a funere uxoris viduam duxit magis curandæ familiæ quam voluptati, quippe nec bellam admodum nec puellam, ut ipse joculari solet, sed acrem ac vigilantem matrem familias, quicum tamen perinde comiter suaviterque vivit, ac si puella foret forma quantumlibet amabili. Vix ullus maritus a sua tantum obsequiî impetrat imperio atque severitudine, quantum hic blanditiis jocosque. Quid enim non impetret, posteaquam effecit, ut mulier jam ad senium vergens, ad hoc animi minime mollis, postremo ad rem attentissima, cithara, testudine, monochordo, tibiis canere disceret, et in hisce rebus quotidie præscriptum operæ pensum exigenti marito redderet? Consimili comitate totam familiam moderatur, in qua nulla tragœdia, nulla rixa. Si quid exstiterit, protinus aut medetur, aut componit. Neque quenquam unquam dimisit ut inimicum, aut ut inimicus. Quin hujus domus fatalis quædam videtur felicitas, in qua nemo vixit, qui non proventus sit ad meliorem fortunam, nullus unquam ullam famæ labem contraxit. Quin vix ullos reperias, quibus sic convenerit cum matre, ut huic cum noverca, nam pater jam alteram induxerat; utramque non minus adamavit, ac matrem. Nuper induxit tertiam, hæc Morus sancte dejerat se nihil unquam vidisse melius. Porro erga parentes ac liberos, sororesque, sic affectus est, ut nec amet moleste, nec unquam desit officio pietatis. Animus est a sordido lucro alienissimus. Liberis suis semovit e facultatibus, quod illis satis esse putat, quod superest largiter effundit. Cum advocationibus adhuc aleretur, nulli non dedit amicum verumque consilium, magis illorum commodis prospiciens quam suis; plerisque solitus persuadere, uti litem componerent, minus enim hic fore dispendiî. Id si minus impetrabat, tum rationem indicabat, qua possent quam minimo dispendio litigare, quando quibusdam hic animus est, ut litibus etiam delectentur. In urbe Londiniensi, in qua natus est,

annos aliquot judicem egit in causis civilibus ; id munus, ut minimum habet oneris (nam non sedetur nisi die Jovis usque ad prandium) ita cum primis honorificum habetur. Nemo plures causas absolvit, nemo se gessit integrius, remissa plerisque pecunia, quam ex præscripto debent, qui litigant. Siquidem ante litis contestationem actor deponit tres drachmas, totidem reus, nec amplius quicquam fas est exigere. His moribus effecit, ut civitati suæ longe charissimus esset. Deceverat autem hac fortuna esse contentus, quæ et satis haberet auctoritatis, nec tamen esset gravibus obnoxia periculis. Semel atque iterum extrusus est in legationem, in qua cum se cordatissime gessisset, non conquievit serenissimus Rex Henricus, ejus nominis octavus, donec hominem in aulam suam pertraheret. Cur enim non dicam pertraheret? Nullus unquam vehementius ambiit in aulam admitti, quam hic studuit effugere. Verum cum esset optimo Regi in animo familiam suam eruditis, gravibus, cordatis, et integris viris differtam reddere, cum alios permultos, tum Morum in primis accivit, quem sic in intimis habet, ut a se nunquam patiatur discedere. Sive seriis utendum est, nihil illo consultius ; sive visum est Regi fabulis amœnioribus laxare animum, nullus comes festivior. Sæpe res arduæ judicem gravem et cordatum postulant, has sic Morus discutit, ut utraque pars habeat gratiam. Nec tamen ab eo quisquam impetravit, ut munus a quoquam acciperet. Felices res publicas, si Mori similes magistratus ubique præficeret Princeps. Nec interim ullum accessit supercilium. Inter tantas negotiorum moles, et veterum amiculorum meminit, et ad literas adamas subinde redit. Quicquid dignitate valet, quicquid apud amplissimum Regem gratia pollet, id omne juvandæ Reipublicæ, juvandis amicis impendit. Semper quidem adfuit animus de cunctis bene merendi cupidissimus, mireque pronus ad misericordiam : eum nunc magis exserit, quando potest plus prodesse. Alios pecunia sublevat, alios auctoritate tuetur, alios commendatione provehit : quos alioqui juvare non potest, his consilio succurrit, nullum unquam a se tristem dimisit. Diceres Morum esse publicum omnium inopum patronum. Ingens lucrum sibi putat accessisse, si quem oppressum sublevavit, si perplexum et impeditum explicuit, si alienatum redegit in gratiam. Nemo lubentius collocat beneficium, nemo minus exprobrat. Jam cum tot nominibus sit felicissimus, et felicitatis comes fere soleat esse jactantia, nullum adhuc mortalium mihi videre contigit, qui longius abesset ab hoc vitio. Sed ad studiorum commemorationem redeo, quæ me Moro, mihiq; Morum potissimum conciliarunt. Primam ætatem carmine potissimum exercuit, mox diu luctatus est, ut prosam orationem redderet molliorem, per omne scripti genus stylum exercens, qui cujusmodi sit, quid attinet commemorare? tibi præsertim, qui libros ejus semper habeas in manibus. Declamationibus præcipue delectatus est, et in his, materiis adoxis, quod in his acrior sit ingeniorum exercitatio. Unde adolescens etiamnum dialogum moliebatur, in quo Platonis communitatem ad uxores usque defendit. Luciani Tyrannicidæ respondit, quo in argumento me voluit antagonistam habere : quo certius periculum faceret, ecquid profecisset in hoc genere. Utopiam hoc concilio edidit, ut indicaret quibus rebus fiat, ut minus commode habeant Respublicæ, sed Britannicam potissimum effinxit, quam habet penitus perspectam cognitamque. Secundum librum prius scripserat per otium, mox per occasionem primum adjeceit ex tempore. Atque hinc nonnulla dictionis inæqualitas. Vix alium reperias, qui feliciter dicat ex tempore, adeo felici ingenio felix

lingua subservit. Ingenium præsens et ubique prævolans, memoria parata, quæ cum omnia habeat velut in numerato, promte et incunctanter suggerit quicquid tempus aut res postulat. In disputationibus nihil fingi potest acutius, adeo ut summis etiam Theologis sæpe negotium facessat, in ipsorum arena versans. Joannes Coletus, vir acris, exactique judicii, in familiaribus colloquiis subinde dicere solet, *Britanniæ non nisi unicum esse Ingenium*; cum hæc insula tot egregiis ingeniis floreat. Veræ pietatis non indiligens cultor est, etiamsi ab omni superstitione alienissimus. Habet suas horas, quibus Deo litet precibus non ex^m more, sed e pectore deproptis. Cum amicis sic fabulatur de vita futuri seculi, ut agnoscas illum ex animo loqui, neque sine optima spe. Ac talis Morus est etiam in aula. Et postea sunt, qui putent Christianos non inveniri nisi in monasteriis. Tales viros cordatissimus Rex in familiam suam atque adeo in cubiculum non solum admittit, verum etiam invitat, nec invitat modo, verum etiam pertrahit. Hos habet arbitros ac testes perpetuos vitæ suæ, hos habet in consiliis, hos habet itinerum comites. Ab his stipari gaudet, potius quam luxu perditis juvenibus, aut mulierculis, aut etiam torquatis Midis, aut insinceris officiis, quorum alius ad voluptates ineptas avocet, alius ad tyrannidem inflammet, alius ad expilandum populum novas technas suggerat. In hac aula si vixisses, Huttene, sat scio rursus aliam aulam describeres, et *misaulos* esse desineres, quanquam tu quoque cum eo Principe vivis, ut integriorem nec optare possis. Neque desunt qui rebus optimis faveant, veluti Stromerus ac Cippus. Sed quid ista paucitas ad tantum examen insignium virorum, Montjoii, Linaeri, Pacæi, Coleti, Stoeschleii, Latimeri, Mori, Toastalli, Clerici, atque aliorum his adsimilium? quorum quemcumque nominaris, mundum omnium virtutum ac disciplinarum semel dixeris. Mihi vero spes est haudquaquam vulgaris, fore ut Albertus, unicum his temporibus nostræ Germaniæ ornamentum, et plures sui similes in suam allegat familiam, et cæteris Principibus gravi sit exemplo, ut idem et ipsi suæ quisque domi facere studeant. Habes imaginem ad optimum exemplar a pessimo artifice non optime delineatam. Ea tibi minus placebit, si continget Morum nosse propius. Sed illud tamen interim cavi, ne mihi possis impingere, quod tibi minus paruerim, neve semper opprobres nimium breves epistolas. Etiamsi hæc nec mihi scribenti visa est longior, nec tibi legenti, sat scio, prolixa videbitur: id faciet Mori nostri suavitas. Verum, ne nihil ad postremam tuam epistolam respondeam, quam prius excusam legi quam scriptam, clarissimi Principis Alberti humanitatem ex ipsius etiam ad me literis intellexi. Sed qui, quæso, factum, ut patera prius ad omnes pervenerit tuis literis quam ad me? Certe per neminem certius mittere poteras, quam per Richardum Pacæum, serenissimæ Angliæ Regis Oratorem, sive me haberet Brabantia, sive Britannia. Tu, quantum video, et calamo et ense gnæviter belligeraris, nec minus tamen feliciter quam fortiter. Nam apud Cardinalem Cajetanum audio te magnam etiam iniisse gratiam. Capnioni bene esse gaudeo. Francisci Sichnii nomen non sinent emori literæ, nisi velint ingratitudinis postulari. De rebus nostris alias: nunc illud tantum. Res hic sor-

^m Some may conjecture *ex ore*; but it is not necessary to alter the place.

didissimis sycophantiis agitur, quibus artibus ut imparem me fatear, necesse est. Si quis est isthic qui cupiat artem sycophanticam discere, indicabo illi quendam hujus disciplinæ mirum artificem, quem huic rei plane natum dicas. Minus bonus orator Cicero, quam hic sycophanta: et reperit dociles multos apud nos. Nondum tempus est, verum brevi vobis hominem commendabo, ut quo dignus est, quodque misere ambit, omnium eruditorum literis celebretur, portentum verius quam homo. Bene vale. Antuerpia 23 Julii, Anno 1519.

Ep. 447.

Nº XX.

A character of More.

Erasmus Rot. Guil. Budæo, S. D.

—ⁿ EST quod Moro gratuleris: nam Rex hunc, nec ambientem, nec flagitantem, munere magnifico honestavit, addito salario nequaquam pœnitendo: est enim Principi suo a Thesauris. Ea functio apud Britannos, ut est splendida cum primis atque honorifica, ita non admodum est obnoxia nec invidiæ, nec molestis negotiis. Erat ° competitor, homo sat gratus, qui sic ambiebat hoc muneris, ut non gravaretur suo victu ciboque gerere. At Rex optimus hic certissimum in Morum favoris argumentum dedit, qui non ambienti salarium etiam addere maluerit, quam gratuitum magistratum admittere. Nec hoc contentus Princeps benignissimus, equitis aurati dignitatem adjecit. Neque dubitandum est, quin illum sit amplioribus ornamentis aliquando cumulaturus, quum sese offeret occasio. Siquidem cœlibes evehere longe proclivius est Principibus. At Morus sic est admixtus ordini conjugum, ut nec uxoris obitu sit emancipandus. Priorem enim, quam virginem duxerat, extulit, et hanc viduus viduam duxit. Sed hunc Principis animum hoc magis gratulor Moro, quod quicquid huic accesserit vel auctoritatis vel gratiæ, id existimem bonis studiis accedere, quibus ille sic favet ut si pares essent animo facultates, non deesset apud Britannos felicibus ingeniis candidus ac benignus Mæcenas. Solent aulæ Principum idem facere quod Medici, qui corpus sibi traditum primum inaniunt, mox implent ac vegetant. Nec dubito quin Moro nostro simile quippiam acciderit hactenus. Quid tibi venerit usu, tute melius nosti. Et tamen illius benignitatem senserunt ingenia, quum adeo non abundaret illi quod largiretur, ut ære gravaretur alieno. Nec hac parte solum ornat studia, quod ipse doctissimus candide favet doctis omnibus, verum etiam quod universam familiam honestissimis literarum studiis excollandam curat, novo quidem hactenus exemplo, sed quod brevi plures, ni fallor, sint imitaturi: adeo feliciter succedit. Habet filias tres, quarum

ⁿ Life of Erasm. vol. i. p. 260.

° Who was he?

maxima natu, Margareta, jam nupta est juveni, primum beato, deinde moribus integerrimis ac modestissimis, postremo non alieno a nostris studiis. Omnes a teneris annis curavit imbuendas, primum castis ac sanctis moribus, deinde politioribus literis. Filiabus tribus quartam adjunxit puellam, quam benignitatis gratia alit, ut illis sit sodalis. Habet privignam mira forma raroque ingenio puellam, annos jam aliquot nuptam juveni non indocto, sed cujus moribus nihil sit magis aureum. Habet filium ex uxore priore, natum annos plus minus tredecim, ex liberis natu minimum. Ante annum visum est Moro mihi specimen aliquod exhibere, quantum in literis profecissent. Jussit ut omnes ad me scriberent, et quidem suo quisque Marte: nec argumentum est suppeddatum, nec in sermone quicquam est correctum; etenim cum illi schedas obtulissent patri castigandas, ille velut offensus incommoda scriptura, jussit ut eadem accuratius ac purius describerent. Id ubi factum est, ne syllaba quidem mutata, literas obsignatas ad me misit. Crede mihi, Budæe, nihil æque sum admiratus. In sensibus nihil erat ineptum aut puellare: sermo talis, ut sentires esse quotidie proficientium. Hunc chorum amabilem una cum sponsis duobus domi habet. Nullam illic videbis otiosam, nullam ineptis muliebribus occupatam. Illis T. Livius est in manibus. Nam eo progressæ sunt, ut auctores hujusmodi legant et intelligant citra interpretem, nisi si quod incidat verbum, quod me quoque fortassis aut mei similem fuerat remoraturum. Uxor, ingenio magis ac rerum usu quam eruditione valens, mira dexteritate moderatur omne collegium, ἐργασίας cujuspiam vicibus fungens, pensum cuique præscribens atque exigens, neque sinens cessare quemquam, nec frivolis occupari. Soles in literis tuis subinde queri, quod tua causa male audiret philologia, quæ tibi duo mala conciliasset, valetudinis ac rei familiaris dispendium. At Morus hoc agit, ut omnibus nominibus, et apud omnes bene audiat, hoc literis debere se prædicans, quod prosperiore sit valetudine, quod optimo Principi, quod suis et exteris charus et gratosus, quod re lautiore, quod sibi, quod amicis jucundior, quod patriæ, quod cognatis et affinibus utilior, quod ad aulæ commercium, quod ad procerum convictum, quod ad omnem vitæ consuetudinem accommodatior, denique quod Superis gratior. Primum male audiebant studia, quod sensum communem adimerent addicto cultori. Nulla est profectio, nulla negotia tam multa, tam ardua, quæ libellos Moro de manibus excutiant, et tamen vix alium reperies, qui magis sit omnibus omnium horarum homo, qui ad obsequium facilius, ad congressus magis obuius, in colloquio magis alacer, quique tantum veræ prudentiæ cum tanta morum suavitate conjunxerit. Quibus rebus factum est, ut quum ante paucos dies literarum amor ad omne vitæ vel præsidium, vel ornamentum haberetur inutilis, nunc nemo pene sit magnatum, qui liberos ut majorum imaginibus dignos agnoscat, nisi bonis literis eruditos. Quin et Monarchis ipsis bona regaliū decorum pars abesse videtur, in quibus literarum peritia desideretur. Jam neminem fere mortalium non habebat hæc persuasio, sexui fœminino literas et ad castitatem et ad famam esse inutiles. Nec ipse quondam prorsus ab hac abhorruī sententia; verum hanc mihi Morus penitus excussit animo. Etenim quum duabus rebus potissimum periclitetur puellarum castitas, otio ac lascivis lusibus, ab horum utroque literarum arcet amor. Nec alia res melius tuetur famam integram, quam mores incontaminati. Nec ullæ firmitus castæ sunt, quam quæ judicio

castæ sunt. Neque vero improbo consilium eorum, qui manuâriis operis prospiciunt pudicitiae filiarum. Verum nulla res sic totum puellæ pectus occupat, ut studium. Atque hinc præter hoc fructus, quod animus ab otio pernicioso prohibetur, hauriuntur optima præcepta, quæ mentem ad virtutem et instituunt et inflamment. Multis simplicitas et rerum inscitia pudicitie jacturam attulit, priusquam scirent quibus rebus tantus thesaurus periclitaretur. Neque video cur maritis sit metuentum, ne minus habeant morigeras, si doctas habeant, nisi si qui tales sint, ut ea velint exigere ab uxoribus, quæ non sunt exigenda a probis matronis. Imo mea sententia nihil est intractabilius inscitia. Certe hoc præstat animus cultura studiorum exercitatus, ut intelligat æquas probasque rationes, videatque quid deceat, quid expediat. Atqui propemodum persuasit, qui rem docuit. Ad hæc quum jucunditas firmitasque conjugii magis ab animorum benevolentia, quam corporum amore profiscatur, multo tenacioribus vinculis junguntur, quos ingeniorum quoque charitas copulat: magisque veretur maritum uxor, quem agnoscit et præceptorem. Nec ideo minus habebit pietatis, quia minus habebit superstitionis. Equidem malo talentum auri puri, quam tria talenta multo plumbo scoriaque vitata. Audimus passim alias mulierculas sic a concione redeunt, ut prædicent, mirifice fuisse concionatum qui dixit, ac vultum hominis graphice depingunt. Cæterum neque quid dixerit, neque quale sit quod dixit, recensere possunt. Hæ tibi totam pene concionem ordine referunt non sine delectu; si quid stulte, si quid impie, si quid extra rem effluit Ecclesiastes, quemadmodum hodie non raro fieri videmus, id norunt vel ridere, vel negligere, vel detestari. Atque hoc demum est audire sacras conciones. Cum hujusmodi demum vere jucundum est convivere. Plurimum enim ab istis dissentio, qui conjuges non in alium usum habent, quam ad obsequium voluptatis, quam ad rem magis appositæ sunt semifatæ. Pectus habet oportet, quæ familiam contineat in officio, quæ liberorum mores fingat ac formet, quæ marito per omnia satisfaciât. Cæterum cum proximo colloquio illud objecissem Moro, quod si quid humanitus accideret, fore ut gravius discrucietur earum desiderio, in quibus instituendis tantum insumsisset operæ, respondit incunctanter, si quid acciderit, quod vitari non potest, malim eas mori doctas quam indoctas. Moxque mihi venit in mentem Phocionis, ni fallor, apophthegma, cui bibituro cicutam cum uxor acclamaret, Mi vir, innocens morieris: Quid, inquit, ais, uxor, an me malles nocentem mori? Interim illa cogitatio subiit animum meum, ut vos duos ceu duces quosdam eximios in hoc laudis genere componam, veluti si quis Camillum committat cum Scipione Africano. Tu et pluribus annis et iniquiore seculo cum literarum hostibus es conflictatus, hoc certe calculo Moro superior. Cæterum quod tu in filiis tantum ac fratribus ausus es moliri, hoc ille non dubitat et in uxoribus et in filiabus facere, fortiter contempta novi exempli invidia. Quo nomine vicissim ille te præcellit. Tu rursus libris editis utriusque literaturæ proventum magis auxisti quam ille, copiosius etiam, uti nobis pollicemur, in posterum aucturus, si modo cœperis opes tuas e scriniis depromptas in populum elargiri. Quanquam et a Moro magnum aliquid expectat juventus, quod ille multum adhuc absit a senectute, et patrem habet non minorem annis octoginta, mire virenti senectute, ut vix alium reperias, qui bellus gestet ætatem. Unde licet et Moro longævitatē ominari. Video qua in re plurimum adju-

menti possis adferre Græcanicis studiis, nimirum si copiosissimo Lexico nobis non tantum recenseas vocabula, verum etiam idiomatica, et Græci sermonis tropos non quibuslibet notos et obvios explices. Est quidem, fateor, hoc argumentum humiliter et infra tuam dignitatem, sed arbitrari esse boni viri, publicæ utilitatis gratia semet aliquo usque demittere, quod a sapienti suo exigit Plato. Aleander jam diu apud nos est, sed hujus hactenus nobis maligna fuit copia, quod satergit in hoc Lutherano negotio, in quo sane fortem ac strenuum virum se præbuit. Hoc ubi defunctus erit, imo quia jam prope defunctus est, licebit aliquoties hominis consuetudine frui, non minus amœna quam erudita. Vives in stadio literario non minus feliciter quam guaviter decertat; at si satis ingenium hominis novi, non conquiescet, donec omnes a tergo reliquerit. Amo vos omnes, quod Brixium vestro consilio viceritis, et illum amo, quod se amicorum judiciis permiserit. Morus adeo nihil molietur hostile, ut ne meminerit quidem superioris conflictatiunculæ. Valde mihi placuit, quod ad exemplum tuum, sese bilinguibus epistolis exercet: nec dubito quin illi sit successurum quod tu sane juveniliter, sed felicissime primus es ausus, et apud Gallos, et hoc seculo. Ejus literis non minus humanis quam eruditis respondebo, si quid dabitur otii. Hæc scripsimus ex rure Anderlacensi, quando tuo exemplo provocati, cœpimus et ipsi rusticari; sed utinam liceat et tuo exemplo ædificare. Utcumque habet, sic mihi successit hæc rusticatio, ut posthac singulis annis eam sim repetiturus. Bene vale. Anderlaco, Anno 1521.

Ep. 605.

Nº XXI.

P A letter of Hutten to Erasmus.

HUTTENUS Erasmo suo S. Tuas infinitas ad me epistolas non vidi: nam unam accepi in exercitu cum Tubingam obsideremus, eamque perbreve: quod videre te oportet, cui infinitas illas committas. Verum de eo, quem huc cum libro ^r Principi offerendo misisti, nihil est quod sollicitus sis: omnia pertulit. Neque ego segnius rem curavi tuam; et Principem habui ad id negotium alacrem. Non egebat præconio meo tuum munus; ornatum ipsum semet abunde. Ut legendo percurrerat: En dignam, inquit, Erasmo rem! sic ille ut diu faciat, diu nobis supersit! precatusque est felicitatem tibi omnem, plenus optimæ de te spei. Quippe intelligit quam tu lucem studiis, quod studiosis commodum invelas. Venit post Stromer; nam in Saxonia uxorem duxerat, neque statim secutus erat aulam, qui quum tua alioquin omnia,

^P This letter was printed in some editions of Erasmus *De ratione veræ Theologiæ*. I have taken it from Burekhard's Life of Hutten. T. iii. p. 167. It was written A. 1519.

^r Life of Eras. vol. i. p. 188. ^r Alberto Archiep. Moguntinensi, &c.

magis quam * credas aliquis, admiretur, tum vel in primis hoc opus adorat. Gregorium Coppum, alterum Principis medicum, fecisti totum Erasmi- cum. Habet tuos labores in manibus semper, legitque, ut vix alius, avide. Hoc nomine irascuntur tibi multi, quod ex Medicis aiunt Theologos facere te. Jam et Jureconsultis molestus es, quosdam a Bartolo transversos agens, qui in tuis nunc otiantur, relicto penitus foro. Eandem cladem Theologistarum studio quum intuleris, adhuc miraris quod te oderint? faciunt ipsum hoc suo quodam jure: nam bene raro faciunt aliquid. Fuit totum hic mensem rumor, et credo ad vos usque pervenit, in bello occubuisse me. Hoc illi exsultabant, hoc triumphabant. Quod si mihi accidisset, certum habeo, a Christo hoc impetrasse se, dicturos fuisse. Jam scio enim, male precari nobis. Legi Dialogum Latomi, et risi. Tu vero non debes putare te hoc perdidisse tempus, quod scribendæ Apologiæ dedisti; nam id nobis magni lucri vice fuit. Quod scribis de Ferdinando, mire placet, studia nostra amare adolescentem. Erexisti animum mihi speranti fore ut orbis capita adversus barbariem nobiscum conspirent. Albertus Cardinalis strenue nos tuetur, meque adhuc habet liberaliter; et tui desiderio tenetur maximo. Inique facis, qui te non offers illi; non credens mihi toties clamitanti propensam illius erga te benignitatem. Mihi commisit munus, quo te vicissim honorat. Patera est ex argento deaurato, præter id quod pondere permagna est, arte adhuc commendabilis. Non judicabis indignum Principe munus: quamquam ipse dicat, hoc se dare fugienti tibi, daturum, si quando accedas, ampliora multa; vocatque *Amoris* hoc *Poculum*. Ipse quo tibi mittam dubius sum. Nam in Angliam aiunt abire te. Scribe quid fieri velis de patera primum, deinde quid tibi proponas. Belli prospere omnia evenerunt. Magno Germaniam periculo, publico metu liberavimus. Quid magnopere curemus enim, quod vivat † ille, cui, quia ademimus omnia, vivendum misere est? totam aliquando rem leges. Studgardix Capnionem conveni, positum magno in timore. Militares furores metuebat bonus pater. Sed ego, † Francisco ductore apud duces intercedente, caveram, si vi capienda Stutgardia esset, in exercitu ut proclamaretur, Capnionis penatibus ne quis noceret. Hoc nescis quantum ille et quale beneficium interpretetur: quum ego conscius mihi sim, officii mei fuisse ut viderem ne quid pateretur se indignum vir doctissimus atque optimus. Præcipue eo in negotio magnitudinem suam ostendit Franciscus, vir, qualem diu non habuit Germania; et qui meretur ut eum tuis quoque literis posteritati commendes. Mihi quidem spes est, magnam hoc ex viro laudem accessuram huic nationi. Nihil in antiquis admiramur, quod non studiose imitetur ille. Viget in homine consilium, viget eloquentia: alacriter omnia adgreditur: industria est, qualem in summo Duce quæras: nihil humiliter dicit; nihil facit. Et jam forte rem molitur longe pulcherrimam. Deus opt. max. fortissimi viri conatus adjuvet. Mecum ipse Capnionem adfatus est perquam familiariter, qui nos salutando *Flagellum Dei* appellabat. Promisitque Franciscus opem nobis omnem suam. Quid multa? Intelligis quale nobis ex illo præsidium esse possit: in primis Capnionem non patietur opprimi. Hæc magna nobis fiducia esto. Vale, mihi que ocysissime scribe de rebus communibus copiose. Quid enim breves tuas epistolas mihi objicis? Iterum vale. Moguntix.

* Perhaps *credat*.

† Ulrichus Wittenberg. Dux.

‡ Sickingio.

N° XXII.*Letters against Lee.*

IN a collection of Tracts in Quarto, which was put into my hands by a Friend, there is, besides some pieces of Erasmus, and a Dialogue of Jacobus Latomus, a Book called:

* *Epistolæ aliquot eruditorum virorum, ex quibus perspicuum quanta sit Eduardi Lei virulentia. Basileæ, ex Ædibus Joannis Frobenii, A. 1520.*

It contains:

1. A letter of Hermannus Nuenarius to Erasmus.
2. Of Erasmus to Lupset: which is in the Edition of Leyden, Ep. 481. c. 523.
- * 3. Of Lupset to Nesenus.
- * 4. Of Nesenus to Lupset: with two epigrams of Contr. Goclenius against Lee.
- * 5. Of More to Lee.
- * 6. Of Lupset to Lee.
- * 7. Of Lupset to Paynell.
8. Of More to Lee.
9. Of More to Lee.
10. Of Pace to Lee.
- * 11. Of Bonif. Amorbachius to Erasmus.
- * 12. Of More to an anonymous Monk. In this long and elegant letter, there is nothing against Lee.
13. Of Marquard de Hastein to Colet.
- * 14. Of Capito to Erasmus.
15. Of Listrius to Rhenanus.
16. Of Hutten to Lee.
17. Of Buschius to Erasmus; which in the Ed. of Leyden is Ep. 513. c. 559.
18. Of Pirckheimer to Erasmus; which in the Ed. of Leyden is Ep. 504. c. 549.
19. Of Pace to Erasmus.
20. Of Engentinus to Erasmus.
21. Of Zasius to Rhenanus.
22. Of Volzius to Dorpius.
23. Of Beatus Rhenanus to Spiegellius.
24. Of Sapidus to Lee.
25. Of Henner to Herm. Buschius.
26. Of Buschius to Henner: with a poem against Lee.

Then follows another book, without the name of the place or printer. The title is:

Epistolæ aliquot Eruditorum, nunquam antehac excusæ, multis nomini-

* Life of Erasmi. vol. i. p. 90.

bus dignæ quæ legantur a bonis omnibus, quo magis liqueat quanta sit insignis cujusdam Sycophantæ virulentia.

This is a smaller collection, containing only those eight letters above mentioned, which are marked thus, *.

The same Friend lent me a collection of poems against Lee. It is a very thin book in quarto.

In Edvardum Leum quorundam e sodalitate literaria Erphurdiensi Erasmici nominis studiosorum Epigrammata. Moguntiae M. D. XX.

These books are very scarce. I imagine that Lee and his friends destroyed as many copies as fell into their hands. From this collection of letters I have here given five, addressed to Erasmus.

I.

Doctissimo Erasmo Roterodamo Theologo Hermannus v Nuenarius Comes, S. D.

PRODIIT tandem larvatus iste Leus, non Leo, sed Asinus ille Cumanus, cujus rugitus toto biennio studiosis hominibus magnum minabatur periculum. Sed nunc demum minus nobis incussit terroris illius ferox conspectus, quam qui de illo sonitus ferebatur. ὁ γὰρ Λεῖος ἄτος, ὃν ἡμεῖς ὡς ἀγριότιε καὶ μάλα θυμολέον* ἐφοβήσαμεν, εἰδὼν ὅτι κράτος ἔχει, μόνον δὲ καὶ τῷ σώματι ἀμέτριος ὢν, ἀναθλος καὶ πάνυ ἡγελεῖος, πρὸς τὴν μάχην εἰσπηδήσεν. * Hæc sunt illæ adnotationes cælum atque terram (si Diis placet) obturbaturæ? Hic ille triumphus de quo tantam tragediam præluserunt apud nos atrati quidam? Quod si sic triumphant, Leo ac suis plausoribus, nihil aliud his optamus, quam perpetuo ut agant triumphos. Cum primum huc perlata sunt exemplaria Leicarum adnotationum, cœpimus conferre loca Gerardus noster et ego, anxii interim, ne id esset Leus quod dicebatur. Sed vidimus statim rem in tuto esse. Nihil enim nisi meram invidiam, et odii fraterni seminaria continet hæc seditiosa charta. Cæcus ira odioque non intelligit quid loquatur, sed fundit sine mente sonum. Apologiam illius ideo nolui perlegere, quod videbatur mihi Christianas aures ferre vix posse tam contentiosam objurgationem, quæ parum contineret eruditionis, multo minus utilitatis, prorsus vero nihil charitatis. Nunquam mihi sic displicuerunt sophistica hæc ingenia, etsi displicuerint semper illa, quod ad excitandas in religione Christiana turbas seditionesque, et ad publicam pacem pervertendam nata. Si hoc est sacras profiteri literas, quem non pudeat Christianum dici? Si his artibus ornatur Theologiæ studium, quid non esse malim quam Theologus? Est enim temperantiæ quædam ratio, quam ne vulgus quidem mortalium facile transgreditur; sed hæc adeo nihil obtinet loci apud quosdam qui se Theologiæ ornant ἐπιβέτω, ut incidere in latrones, quam in horum manus præstare videatur. Expertus hæc Capnion noster vix etiamnum respirat. Hoc ego malum sensi: eadem te sors manet, o Erasme. Me nihil æque pudet quam non tacuisse; re-

v Life of Eras. vol. i. p. 121.
should have said, θυμολέοντα.

* Nuenarius would have said, or
Read γελοῖος. * Read Hæ.

quiro nunc meam modestiam : sed quis non aliquando limitem excedat temperantiæ, nimirum tantopere provocatus ? Tu vero germanum veri Theologi animum geres, nec acceptam dissimulabis, nec agnitam atrocius ulcisceris injuriam, ut salva tibi maneat Theologicæ et gravitatis et modestiæ palma; neque quid egerit ille curandum tibi est, sed quod te deceat, quod bona studia promoveat, quod nos ornet. Hæc cum mihi monitor esses nuper tu ipse sentiebas, et erat sane digna te sententia, qua meæ modestiæ consultum cupiebas; nunc invicem moneri a me, et quidem tuis verbis, non feres gravate, *καίτοι πρεσβύτης ὑπὸ νέῃ*. Augebit fiduciam atque spem X. Leonis Pont. patrociniū, sub quo quantum incrementi bona studia ceperint, nemo tam stupidus est, qui non intelligat. Porro pro Cæsare Maximiliano ortum est nobis Sidus Carolinum, in quo paternus et avitus adhuc splendor relucet, imo, si dicere licet, in quo parentum radii velut in sole quodam luculentissimo deficiunt. De Germanis nostris polliceor tibi faustissima, tot habet hæc natio principes, satrapas, cives plebeios in bonis artibus versatos et candidos ut alia nulla. Pauci adhuc restant ^b *πρωχοὶ κολοσιὶ καὶ μέλανες ἄνδρες*, illa filix nullo mansuescit aratro. Sunt qui putent ab iis subornatum esse Leum, quo ad hoc negotium perficiendum velut emissario abuterentur, interim ipsi in suis culinis satis tuti. Quod hominum genus quo pacto nobis exemplum patientiæ exhibeat Christi, fatis exploratum tibi credo, nam et ipsos suis coloribus depinxisti. Deus vero hoc nunc agit, quod in apologo ^c *ἡ μὲν ὄνος ἐν τοῖς πικρῆσιν*. Sed caveat sibi ne reliquum fabellæ absolvat, priorem enim partem satis infelicitate lusit. Apologiam tuam avide expectamus, fac ut exeat brevi, et clamosas istas obtine ranas. Qua in re si quid est quod ipse tibi præstare queam, non deero; me semper fidum experieris Achatem. Satis felicem me puto si ab hoc hominum genere persecutiones sustineam, *εἶναι γὰρ τῆς ἀναγκῆς ἀκόληθος ποθῶ*. Adventum tuum ad proximum ver expectamus. Nulla hic pestilens grassatur, qua absterreri debeas; tantum huc advola, et inter nemora Bedburtina miscibimus prolixiorē de nostris rebus sermonem. Nam multa adhuc dicenda restant. Vel si libebit invisere nostrum Principem, accedes mecum, facturus illi proculdubio rem gratissimam. Favent tibi in illius aula primarii, ipse quoque Princeps de te honorificentissime sentit, ac itidem factitant illius germani fratres. Breviter nobilitas Germaniæ ad mentem redit, incipit nunc odisse barbariem, amplecti candorem. Meus frater cum tota familia et cognatione te observant. Vale feliciter. Colonix xiiii Martii, Anno 1520.

^b Read *πρωχοὶ κολοσιὶ*.

^c Read *ὁ μὲν*. Concerning this proverb see Erasmus *Adag.* c. 198.

II.

Magno Erasmo Roterodamo Bonifacius Amorbachius S. D.

VIDE nunquid verum sit, quod Græci dicere solent, unicum seculi decus Erasme, ὅτι ἡ ἀμαθεΐα θρασυΐς, ὀκνηροῦς δὲ τὸ λελογισμένον ἀπεργάζεται. Quousque tua humanitate abutor? Scio quantæ in maximis veræ Theologiæ studiis sint occupationes tuæ. Scio quam hæc te velut ἀλεξίκακον Herculem continuo implorare soleant, quamque pro illis indefatigabili excubens animo, nec tamen interim meis nugis te molestare cesso. Verum si quid temeritatis ea in re incurro, nemini acceptum referas velim, nisi summo meo in te amoris, qui cum semper solliciti timoris plenus sit, quo plus scribo, hoc minus mihi ipsi satisfacio. Quippe vel nolentem trahit, vel invitum cogit, ut animi studium in te meum novis subinde, velim nolim, literis declarem. Qua de causa si forsitan tibi molestior sum quam me deceat, et magna tua patiantur studia, non gravaberis quicquid id erit in meliorem interpretari partem. Esto, tuo favore sim indignus, habeasque alios amicos eruditionis nomine insignes, quæ tamen tua est humanitas, non aversaberis hominem tibi toto pectore addictissimum. Certe ut omnibus eruditione sum inferior, ita studio et amore in te meo nulli, quisquis ille fuerit, cessurus sum unquam. Quare ne semper longo verborum paratu tibi æquo molestior sim, breviculo hoc rursus animum meum tibi testatum volo eum fore, quem a tuorum deditissimo expectare et conveniet et par est. Quod felix faustumque sit, audio Martinum Dorpium resipuisse, nuncque a tuis doctrinis, imo a veræ Theologiæ stare præscriptis. Id tum omnibus apud nos, tum maxime D. Ulrico Zazio maximo Jureconsulto summæ voluptati fuit. Gratulatus sum homini per literas, licet invitus, nempe alieno stomacho, compellente huc me Zazio, et sacramento suo adigente. Cui cum nihil denegare debeam, certe hac in parte morigerari volui, præsertim cum Dorpius tuus factus sit, quo quid poterat nobis evenisse optatius? Felicem te et vere magnum, qui non solum optima studia in integrum restituis, sed in debellandis etiam barbarorum copiis, ex sophistis homines, ex matæologis Theologos facis! De rebus nostris quid attinet dicere? Ni fallar, quam misere præteritus annus nos acceperit, tenes. Brunonem fratrem peste jugulatum non sine spirantibus lacrymis amisimus. Cujus obitus quin tibi vulnus inflixerit haud dubito; non enim nobis tam sanguine, quam tibi summa devotione erat conjunctissimus, qui tua adorare, te complecti solebat religiosissime. Sed mortuus est, quem vivum cupieramus; decessit, qui nunc primum literas adjuvare poterat; obiit non sine summa nostra jactura. Ego Basileæ hucusque ob fratris mortem me continui. Vere tamen ineunte ad Avenionam proficiscor, cæpta studia prosecuturus, et ordini juridico si e re mea videbitur, nomen daturus: tametsi nesciam si quid minus possim quam linguam habere venalem; verum aliud vitæ institutum erit. Domino Ulrico Zazio Principum quorundam negotiis involuto nunc scribere non fuit integrum. Proximo tamen nuncio ad te et ad Dorpium literas dabit, interim omnia fausta tibi adscribi jussit. Sed heus tu, quisnam iste et re et nomine λαῖος, qui in tuas in Novum Testamentum annotationes non

tam sinistre quam sophistice cavillare pergit? o deploratum ingenium, quam eximium insignis suæ stoliditatis specimen præbuit? Cave quicquam me tuis auribus dare putes: ex animo loquor. Quæ, malum, impudentia est frivolis nugis vera et inexpugnabilia oppugnare? Unde homini tantum licentiæ, ne dicam amentię? Quam valide pugnat convitiis, quam pueriliter, imo stulte, rationibus? Sicne a Sycophantæ morsu nihil uspiam tutum est? Bene ab Apollonio dictum est, sapienti magis periculum imminere ab invidia, quam vel naviganti a tempestate, vel prælianti ab hostibus. Quamquam quid culex contra elephantum? sed quid ego te hæc majoribus occupatissimum? Deus opt. max. te omnibus nobis et bonis studiis longævum foveat atque conservet. Salve et vale feliciter, orbis literati lumen Erasme, Bonifaciumque te quam maxime amantem, colentem et observantem tuo favore prosequi, quin et redamare non cessa. Basileæ Rauracorum XIII Cal. April. Anno 1520.

Paucis abhinc diebus, cum quædam mihi Zazio scribenda fuerant, inter cætera etiam de novis Lei annotationibus facta est mentio. Dum hæc scribo, is mihi ad omnia respondit, nescio tamen si ad quæ vel verius vel elegantius, quam ad istud Lei attentatum facinus. Hæc, quoniam ad te pertinere videbatur, nolui committere quin his meis subjungerem literis, quo doctissimi illius viri de te iudicium vel eo certius deprehenderes, quod ad alium hæc, non ad te scripsisset. Sed audi.

“De sophista Edvardo quid scribis? Quam bene majores nostri dicere solebant in fatis aliquando esse, ut ad perniciem adcurratur velut ad brabium? Quod nisi esset, non tentassent Gigantes oppugnare cælum. Quid enim aliud sophista ille, quam cælum, quam omnium divinarum humanarumque literarum præsidium oppugnare aggreditur? Tantum laborum heros ille incomparabilis exantlat, semper ad novos labores integer, ut nobis post Hieronymos, post Cyprianos Theologiæ majestatem nobis adferat, applaudentibus Diis atque hominibus quotquot aut adest eruditio, aut mentissanitas; et exoritur e suis tenebris iste gurgulio, qui tam eximiam segetem nobis arrodat, ipse nullo literarum genere conspicuus. Si grammaticam requiras, solæcissat subinde; si rhetoricam, balbutit et Battalum agit; si dialecticam, pistillum esse jures, aut si quid magis etiam abest ab acumine. Philosophiæ nusquam ullum sese exserit specimen. Theologicam supellectilem his modis tractat, ut ipsa res clamitet ei quod adfert ab aliis suggestum esse. Et hujusmodi nugones audent libros scribere hoc seculo tam erudito: et audent scribere in Erasmmum. Quis enim non ausit posthac, postquam ausus est Leus? Væ tibi, sophista infelix, væ matri quæ te peperit, væ utero, væ sideri quod tibi præsidet. Ineptias tuas cum viderint Gerinani, viri doctissimi, quid credis futurum esse? Quam tu misere tractaberis? Quam tu infame traduceris? Mille modis et te et tua^d laceras, non erit satis nisi usque ad exitiosum interitum concerparis.”

Hactenus Zasius noster. Denuo vale, bonis avibus, omnis eruditionis princeps et monarcha.

^d This is not sense. Perhaps: *lacerabunt.* Non, &c.

III.

Guolphangus Capito Erasmo Roterodamo, S. D.

SCRIPSI proximis literis, opinor nudius quartus, de libro Eduardi. Lei, quem Conradus bibliopola Parisiensis Frobenio affinis, suo illic sumtu excusum huc attulit. Si pateris ut Capito consilium det Erasmo, hoc est, sus Minervæ, præstiterit rem totam, et inane fulgur ex vitro quod aiunt, negligere ridereque secure. Non est enim quod metuas, ne liber tam insulsus, ne dicam rabiosus, apud graves et eruditos viros noceat existimationi tuæ. Verum hoc ambit gloriosulus, ut tecum videatur fuisse congressus. Si teipsum satis nosti, non dignaberis illum hoc honore. Nemo non perspicit Leum ad tantam impudentiam existimatum nominis et famæ desiderio. Postquam extorquere non potuit ut et sui memoria exstaret in annotationibus tuis, tentavit vel suo periculo noscitari. Dolet ingenio gloriosulo, quod quicquid habes eruditionis, ipsi non tuleris acceptum. Famam sitiit misellus, et habebit quod sitiit, usque ad satietatem. Nam reddemus illum et Erostrato nobiliorem, si quid poterunt styli Germaniæ. Mihi blanditur etiam laudatiuncula fucata. Adeo nos judicat hebetes, ut non odoremur tales technas. Habeat sibi suas laudes: nemo Germanus feret talem præconem, a quo laudari turpius sit quam vituperari. Blanditur etiam Hutteno et Capnioni stultulus iste. Nos credo, pro stipitibus habet, non pro hominibus. At sentiet homines, non fungos. Tractabitur cornicula ut meretur, nec hac pœna erimus contenti, ut illi plumas non suas detrahamus. Audio Hutteni stylum jam esse in opere. Œcolampadius tametsi mitissimus est ingenio, tamen ac tam insignes sycophantias mirum quam excanduerit homo vere Christiani pectoris. Eximius Cæsarei juris professor Zasius, non potest satis admirari in homine tam indocto tantum arrogantiae; in sacerdote tantum Diabolici veneni. De eo quod bis jam admones, faciam quantum potero. Nam quod suades ut nihil omnino respondeam, non possum imperare animo meo. Porro quod proximum concedis, ut siquid respondeam, inodeste respondeam, facturus sum, quatenus illius patitur modestia. Quanquam ille magis eget medico quam redargutore, si satis ex illius scriptis ingenium colligo. Certe genti parceretur, ut jubes, et æquum jubes. Nihil enim illa commuerit: non magis quam hortulus in quo suboritur aconitum, alias optimorum olerum ferax. Jam nunc ad te misissem operis mei gustum, si certus aliquis obtigisset. Non edam tamen nisi recognitum aut approbatum a Rhenano, ne mihi novitas inventionis imponat. Lei libellum nondum perlegi totum. Illud video, si ademeris calida convicia, et mendaces indices, reliqua esse frigidissima. Plura scripturus eram, sed ultima navis jam hinc abit Frankfordiam: properandum erat. Agam amici partes fidelissimi. Res ipsa declarabit brevi. Vale. Basileæ xvi Cal. April. A. 1540.

IV.

Pacæus Erasmo suo.

EPISTOLIO mihi significasti te Lei respondisse apologiis. Legi ipse versum, imo perlegi ἀμύσι a capite ad calcem, pellectus admiratione illius qua uteris ubique modestiæ: quod nunquam in tali re credidissem te præstare potuisse, nisi vidissem. Res mirifice arridet eruditis auribus. Cavebunt, opinor, in posterum alii, ne te impetant conviciis, qui tam modeste et sancte mordere nosti. Quod Germani frendent in Leum, sicut non miror, ita vehementer doleo. Non miror idcirco, quod conetur Leus coronæ Germanorum pretiosissimam conspurcare gemmam: doleo, quod frendendi ansam in conterraneum meum et amicum nacti sint. Vale. Ex Grenvico, ii. April.

V.

Erasmo Roterodamo Theologo Philippus Engentinus, S. D.

NON possum non scribere ad te, Erasme candidissime, præsertim cum ad manus nunc sit qui meas tibi commodissime reddere potest. Intellexi autem Zasium nostrum et Bonifacium Amorbachium idem facturos, unde piaculum arbitrarer, si literariæ militiæ, quamquam forte satis infeliciter, eodem sacramento adstrictus, ex hoc munere me subtraherem, quamquam non sim nescius te esse in bonis literis amplificandis longe occupatissimum, ut ad te scribentium quantumvis breves epistolas vix legere queas. Tamen ut tibi veteris convictus memoriam refricem, simulque admoneam me esse tui nominis studiosissimum, nolui committere ut absque meis literis tam opportune oblatus nuncijs ad te proficisceretur. Atque eo nomine minime gravari debes, poteris enim tantillum temporis suffurari tuis negotiis ut citra nauseam, quasi ludendo mihi nonnihil impertias. Neque a tua humanitate alienum fuerit, si candidum meum in te animum meliori calculo comprobaveris: quod si feceris, exsilii mei perpetuam meam molestiam sublevare videbere, quod usque adeo me fregit pene, ut etiam post reditum ad nostra studia vix mihi ipsi constem. Exsulavimus autem mensibus decem ob inclementem aëris intemperiem, quæ multas centurias hominum, imo chiliadas absorpsit. Eo tamen gratior fuit mihi isthæc absentia, quod publico Senatus nostri literarii decreto decenter abesse licuit. Interim a quibusdam accepi esse quendam, qui, egregie cordatus homo (si Diis placet) contra tuas in Novum Testamentum annotationes ingentem paravit Iliada. Erant qui summo desiderio talem censuram expectare videbantur, ut vel ea nomenclatura elevaretur in Erasmo summæ eruditionis auctoritas. At rursum qui te extra omnem ingeniorum aleam positum venerabantur, in hoc tantummodo efflagitare

eas se nugas dicebant, ut viderent quam novitatis speciem camelus Bactriana esset allatura. Hic vero eandem audivimus cantilenam, accessione tamen facta auctoris, qui in te superciliose talia meditatur, quem in postrema tuæ farraginis epistola satis luculenter expressisti, * amicus admonuisti, ne in eam arenam descendat. Statim partum istum addivinabam, non qui alicubi a te dissentiret, quando hoc semper inter eruditos licuit, ut interim homini ignoto eam doctrinæ gloriam condonemus, sed conjecturam faciebat felix illa tardidiscencia, qua tantum intra paucos menses Græcitatibus et Hebraismi devoravit, ut tanquam ad Lesbiam regulam omnis earum literarum usus ad hunc unum devolvi debeat, qua potissimum ratione eam fœturam anxie expectamus, ut ea novitas mirifice suis gratis nos oblectet, et fortassis pariet, quod nunc ad biennium non sine laboribus parturiit, nisi Elephantum conceperit. Apologiam autem contra istum tuam nunc animo fingimus; neque enim tibi deesse poteris, qua ita adversarium conficies, ut eo nihil unquam miserius futurum ducam, habebit enim Marsyas suum Apollinem. Quanquam ex mediocriter illis eruditus nullus unquam sit dignus cui tu respondeas, merebitur tamen hoc quorundam colluvies, qui ex tua taciturnitate amplissimum sibi triumphum sperarent: scis enim quale sit hoc hominum genus, quod sub eximia religionis specie tyrannidem exercet impudentissimam; utcumque ferendam, nisi in bonas quoque literas debaccharetur. Tale quoddam portentum nuper ad plebem rudere audivimus, non sine risu, nam plerumque excogitat *Grande aliquid, quod pulmo animæ prælargus anhelet*; quod ubi introspexeris, cum Evangelicis doctrinis nihil habet commune. Tu macte ingenio, Erasme, Theologiæ maxime antistes, tuorum laborum pensum (ut facere soles) nunquam intermitte; plane enim persuasum est omnibus eruditis ad infelicia monstra conficienda te natum esse Herculem. Nemo ex hoc fastigio te dejiciet, quando tua omnia Christum Deum opt. max. feliciter spirant. Salutat te frater meus Antonius tibi addictissimus, qui nunc Spirensis ecclesiæ suffraganeum agit Episcopum. Vale, optime Erasme. Ex Friburgo Brisgoico, Nono Calend. Junias, Anno MDXX.

Nº XXIII.

** Erasmus Rot. Thomæ Moro S. D.*

QUÆ tibi narrata sunt de concertatiuncula, quæ mihi fuit apud hujus Academiæ Rectorem, cum Nicolao Egmondano, nec omnino vera sunt, neque tamen nihil habent veri: sic enim solet rumor, et augere quod gestum est, et variare fabulas: neque vero mihi tam inimicus est, ut patiar illum mendaciis traduci. Rem igitur ut habet accipe; quandoquidem video vobis isthic tantum esse otii, ut quid hic ineptiamus vacet cognoscere. Ubi literis expostulassem apud hujus Academiæ Rectorem,

* Perhaps *amicusque*.

* Life of Erasm. vol. i. p. 217.

quod Egmondanus in concione nos perstrinxisset, rescripsit ille: Si placeret ipsum audire coram sua verba sonantem, fortasse rem posse componi. Respondi, me nihil detrectare, tametsi non essem nescius, ab illo μηδὲν ὑγιὲς proditurum. Convenimus, consedit rector; huic ego dexter assedi, sinister ille. Nec erat inanis ordo; noverat Egmondani mores, ac de me sibi falso persuaserat eum esse, qui possem irritari: proinde medius consedit, quo pugnam dirimeret, si forte λογομαχία ad ungues ac pugnōs effervesceret. Rem igitur paucis exponit Rector. Ibi composito ad miram, sed ridiculam gravitatem vultu, inquit Egmondanus: Ego nulli feci injuriam in sacris concionibus; si Erasmus se putat læsum, proferat, sum illi responsurus. Rogabam, an putaret ullam atrociorē injuriam, quam hominem immerentem in publica concione traducere mendaciis. Ibi continuo permotus homo, et relicta quam ceperat persona, magis etiam purpurascens (nam rubeat et antea, erat enim tempus pomeridianum). Et cur, inquit, tu nos traducis tuis sacris libris? In libris, inquam, meis nusquam est nomen tuum. Nec in concionibus, inquit, meis auditum est nomen tuum. Negavi libros meos esse sacros, in quibus aliquando narrem etiam somnia mea, nihilque non nuger; non idem licere in sacris concionibus. Præterea longe minus, inquam, scripsi de te quam res habet. Tu de me publice mentitus es, dicens fuisse Luthero, cui nunquam favi in eum sensum, in quem tua dicta interpretatur populus, et ipse sentis. Ibi jam non conmotus, sed furenti similis: Imo, inquit, tu es auctor horum omnium, tu es versipellis ac veterator, et nihil non intorques cauda quadam. Atque his similia multa evomit verius quam dixit, quæ illi tum suggererat splendida bilis. Sensi et mihi concitari stomachum, jamque vox quædam eruperat, sermonis non satis temperati præmium, non quidem *racha*, sed aliud quiddam, quod pejus oleat quam sonat^f. Sed repressi me illico, satius ducens et meæ (nam parum valebam) et Rectoris parcere valetudini, cui et ipsi cum medicis res erat, postremo stultum et indecorum ratus adversus furentem furere: itaque subridens verti me ad Rectorem: Possem, inquam, testari de insigni contumelia, possem regerere convicia: appellat me versipellem, liceret ipsum vicissim appellare vulpem: appellat me duplicem, possem ipsum appellare quadruplicem: ait me cauda contorquere omnia, possem dicere illum lingua sua inficere omnia: sed hæc nec viris digna sunt, ac vix etiam mulieribus. Agamus argumentis: Finge me—Hic ille protinus interpellans magno clamore nautico: Non fingo, inquit, nolo fingere, hoc vestrum est, vos poetæ fingitis, ac mentimini omnia. Jam magis ridere libebat, quam indignari. Si fingere non vis, inquam, da igitur. Nolo, inquit, dare. Fac, inquam, ita esse. Non faciam, inquit. At pone ita esse, inquam. Non ponam, inquit. Sit igitur ita, inquam. At non est, inquit. Quid igitur, inquam, vis me dicere? Dic, inquit, ita est. Vix Rector impetravit, ut sineret me loqui. Ut verum sit, inquam, me in libris meis quædam scripsisse secus quam oportet, non tamen hoc erat tuum, ad animi tui vindictam abuti sacri loci, sacræ concionis auctoritate, et populi simplicis credulitate. Poteras vicissim in me scribere, poteras me in jus vocare. Nunc non tam mihi facis injuriam, quam toti huic academix, quam toti populo, quam sacræ

^f Perhaps it was *sterquilinium*.

concioni, quæ longe aliis fabulis dicata est. Hic quum deesset homini quod responderet, alio, ut solet, deflexit. *Ja*, inquit, optares tibi similem auctoritatem. Quam, inquam, concionandi? Annuuit. Atqui, inquam, et olim sum concionatus, et arbitror me posse meliora dicere, quam audio te aliquando proferentem. Quin igitur, inquit, facis? Quia puto me, inquam, majus operæ pretium facere scribendis libris, tametsi tuam industriam non improbarem, si modo doceres ea quæ faciunt ad bonos mores. Ibi venit homini in mentem quod scripsissem ad Rectorem (legerat enim) hæc mihi immerenti, imo bene merenti, indigne fieri. Ubi, inquit, tu bene mereris? Patentur, inquam, hoc plurimi, me non male meritum de bonis literis. *Ja*, inquit, sic voseas appellatis, sunt malæ literæ. Et in sacris, inquam, literis multa restitui. Imo, inquit, multa falsasti. Cur igitur, inquam, approbat Romanus pontifex suo diplomate? *Ja*, diplomate, inquit: quis vidit tuum diploma? subindicans a me confictum esse. An postulas, inquam, ut diploma per singulos circumferam, aut in foro exhibeam? Exhibui Atensi, vidit Dorpius. *Ja*, Dorpius, inquit, additurus et in illum aliquid convitii, ni Rector illum suo vultu compescuisset. Videbis et tu, si voles, inquam. Nolo, inquit, videre tua. Cur igitur damnas, inquam? Cur in Luthero damnando tantum apud te valet pontificis auctoritas, in meis probandis pluma levior est? Hoc sermone omisso, cœpit commemorare, jam velut affectum moturus arte rhetorica, quantis honoribus affecissent me theologi Lovanienses, priusquam in eos scripsissem. Quid non fecimus, inquit, tibi? Cæterum de virulentis obtrectationibus, quibus me laniarat Egmondanus, etiam priusquam Lovanium commigrarem, nulla mentio. Respondi, non esse mei moris extenuare cujusquam in me beneficium: cæterum me hactenus theologorum beneficio non admodum usum fuisse. Ibi nescio quo pacto factus mitior. Verum, inquit, quia non potuimus, Ergo, inquam, ne imputes, quod non præstitistis. Nam quantum poteritis male faciendo sensi; officii nihil expertus sum, nisi quod me vocastis ad *Actus*, quos vocatis, et convivia quædam solennia, a quibus nemo magis abhorret quam ego: tantum abest ut existimem me hoc nomine multum debere vobis. Vos me ultro invitastis ad amicitiam; ego ut nunquam ambii, ita nunquam dedi ansam dirimendæ. Ex hoc sermone venit homini in mentem, de sarta inter nos amicitia, uno ipso nondum satis placato, cum nemo stolidius læsisset, quam ille. Putant hoc esse religionis Colophonem, ut illis supplices sint, etiam qui non ferendis injuriis sint affecti: tantum abest ut quenquam ipsi reconcilient, aut juxta doctrinam evangelicam benefaciant ei qui læserit. Bene mones, inquit, jactas inter nos sartam fuisse concordiam. Quid? an non fuit, inquam? Nonne computavimus splendide in collegio Falconis? (Constiterat hoc prandium ejus domus moderatori non mediocri pecunia. Et quoniam erat dies Mercurii, tantum piscium erat paratum uni Egmondano, quantum satis esset quatuor athletis) nonne proposita pacis conditio, ut utriusque deleret offensas omnes amnestia? Negavit ille fortiter, quod tot testibus actum erat. Rector interpellans ita moderatus est litem, ut fateretur inter omnes Christianos esse aliquam concordiam, cæterum eam pacem non fuisse numeris omnibus absolutam. Ego arridens rogabam, quata computatione pax theologica absolveretur. Me simplicem arbitrari, vel sine computatione confici pacem inter bonos. Ilinc rursus aliud illi venit in mentem. Recte admones, inquit, tu nos habes ludibrio, et

traducis tanquam ebrios. Expostulante me ubi vocassem eum ebrium, Scribis, inquit, me fuisse uvidum a prandio largiore, quid hoc aliud est, quam esse ebriosum? Hoc, inquam, neque te nominato scripsi, et narro ab aliis dictum: nam tui *Carmelitæ* hoc lemmate te excusabant, ne quis gravius ferret, quod dixeras uvidus a prandio largiore. *Ja*, tui, inquit, indignans opinor, quod tui dixissem, non *vestri*. Quod si maxime, inquam, edidissem nomen, quid erat flagitii, si quod tu publice ausus es dicere, ego simili libertate retulissem? nunc honoris tui gratia sup- primo nomen tuum, et rem atrocem civiliter narro. Dixeras *Fabrum*, ac me, qui nunc pugnaremus inter nos, olim pugnatu- ros in profundo tartaro. *Ja*, inquit, hoc ab aliis audisti. Verum, inquam, non ab uno, sed audes tu negare dictum? Obtulit, qua quidem in re primum sum ad- miratus novum hominis pudorem. Mox in alium campum exspatiatus, negavit se unquam facturum finem vociferandi in Lutherum, donec illum confecisset. Respondi, per me licere illi vociferari usque ad ilium diruptionem, modo ne in me blateraret: neque me queri, quod in Lutherum clamasset, sed quod in me: quod ipsum, si illi usque adeo cordi esset, pergeret, nihil tamen lucri facturum, nisi ut esset bonis omnibus lu- dibrio, quandoquidem in ea concione vidissem passim omnes ridentes. Hic ille, *Ja*, inquit, illi tui erant. Quam mei sint, inquam, nescio, plerosque ne de facie quidem noveram. Inter cætera crimina objecit et hoc, quod alle- garem epistolam illustrium virorum, qui mihi nonnihil tribuerent; signifi- cans eas a me confingi, nec ullos esse qui mea probarent, cum ego ferme totum hoc epistolarum genus premam: simulque indicans nihil oportere probatum haberi, quod ipsius calculo non esset commendatum. Hinc conjicere licet simul et modestiam hominis, qui sibi tam parum tribuat, et simplicem pureque Christianum animum, qui nihil mali non suspice- tur de proximo. Cum inter cætera dixissem, non debere videri mirum, sicubi querar nonnihil de theologis in libris meis, cum *Joannes Stan- ditius* Minorita, theologus, episcopus a *Sancto Asino*, apud regem et reginam Angliæ, multis proceribus et eruditis adstantibus, impudentis- sime me detulerit tribus nominibus, primum, quod tollerem resurrec- tionem: deinde quod nihili facerem sacramentum matrimonii: præ- terea, quod male sentirem de eucharistia: cum in omnibus libris meis nihil magis asseram quam resurrectionem ac matrimonium, edita de- clamatione, sic prædicarim, ut theologi putarint errorem esse hæreticum, quod matrimonio plus satis tribuerim: postremo cum de eucharistia nusquam neque scripserim, neque locutus sim, nisi sicut deçet, id est, summa cum reverentia. *Ja*, inquit, hæc omnia fortasse sunt vera. O vocem impotentis animi, sibi que nihil non indulgentis! Cur hæc potius in me vera essent, quam si quis dicat *Egmondanum* compilasse sacrarum ædium gazophylacium? quam incantasse morituros, ut sibi traderent hæreditatem, frustratis hæredibus? quam ad quæstum pro- didisse, quæ audivit in arcanis confessionibus? hæc fortasse probabilius in illum competerent, quam quæ volebat ille videri non abhorrentia a veris in me. Huic divo committant parentes liberos suos ut imbibant veræ religionis semina. Quid tibi nunc referam singula? quicquid quocunque casu dicebatur, rapiebatur in occasionem convicii; non aliter quam solent pueri rixantes, ac mulierculæ procaces, quicquid dixeram regerebat in diversum. Obiciebat epistolam ad Lutherum scriptam. Illic, inquam, moneo quæ debuerit vitare. Imo, inquit, doces eum scribere. Etiam hoc videbatur male habiturum hominem, si *Lutherus*

aliquanto melius scripsisset: adeo illum perire cupiebat, non corrigi. Sed illud nullo modo concoquebat, quod adjecissem: *Non admeone quid facias, sed ut quod facis perpetuo facias*. Hic cum excusarem civilitatem rhetoricam, qua negamus nos admonere, cum maxime admoneamus, rursus incanduit. Pulchre, inquit, dixti, hoc vere rhetorum est; omnia fucare, fingere, mentiri. Arridens fassus sum aliquando mentiri rhetores, sed interim mentiri nonnunquam et *magistros nostros*. Rursum cum dicerem me consuluisse dignitati theologorum, respondit: Nobis hanc curam relinque, nos prospiciemus. Cum adderem exurendis Lutheri libris, eum e bibliothecis eximi posse, ex animis non item. *Ja*, inquit, ex animis: ibi eum tu posuisti. Cum nihil inter nos conveniret, adeo ut si dicerem literas bonas, ille continuo vocaret malas: si librum castigatum, ille falsatum: si me dixissem alienum a factione, ille protinus caput factionis appellaret, negaturus et intra oleam esse duri quicquam, si quid tale affirmassem, Rector intersecans rixam jam nimis longam, negavit hæc esse digna theologis: se lubentius auditurum, si quid faceret ad concordiam sarcendam. Age, inquam, quando negas eam concordiam unica computatione potuisse coire, quid superest ad consummandam? Hortante Rectore, dixit: ut sarcias famam nostram abs te læsam. Ubi, inquam? in epistolis? annuit. Illis, inquam, jam evulgatis, mihi non est in manu quod petis, quanquam illic nullius famam læsi. Ergo palinodiam, inquit, cane. Quam? scribe Lovanii sinceros et probos esse Theologos. Id, inquam, haud unquam negavi; sed quos ego taxavi, si mihi præbent probam materiam, magnifice de illis scribam. Hic irritatus: Et tu, inquit, si nobis præbueris bene loquendi materiam, bene de te loquemur. Tu stylum habes, nos linguam habemus. Taxas, inquit, nos quod tibi oblatremus a tergo, audeo tibi in os dicere. Nec mirum, inquam, tu quibus es moribus, auderes etiam conspuere os boni viri. Negavit se adhuc esse tam contumacem. Hoc sermone interrupto, Rector admonuit ut de Luthero, quod erat caput, ageretur. Age, inquit, scripsisti pro Luthero, nunc scribe adversus illum. Hic inficiatus me scripsisse pro illo, sed pro theologis potius adversus illum, cum excusassem multa, otium, imperitiam, metum, inter alia prætexui suspicionem crudelitatis; si sævirem stylo meo in hominem prostratum ac victum. Imo hoc ipsum, inquit, scribe, Lutherum a nobis victum esse. Respondi non deesse qui vociferarentur, vel me tacente. Præterea magis fore decorum, si ipsi suam celebrarent victoriam, qui peperissent. Postremo mihi non constare, quod eum vicissent, cum libri illorum nondum prodissent in lucem. Sub hæc desperans, versus ad Rectorem ait: Nonne prædixi nos nihil acturos? Quamdiu, inquit, detrectat scribere adversus Lutherum, tamdiu habebimus eum pro Lutherano. At isthoc, inquam, nomine tu mihi Lutheranus eris, qui nihil scribas adversum illum, neque tu solus tantum, sed innumeri tecum. Atque ita non dicto, sed significato Vale, Rectori, non mihi, discessit: quemadmodum qui in gladiatoria schola vulnus præter certaminis leges acceperunt, cæteris quidem dant dextram, ei a quo læsi sunt non dant. Habes fere summam illius præclari colloquii, quod illi tamen visum est admodum blandum, cum hoc ageretur, ut me pelliceret eloquentia sua ad insectandum stylo meo Lutherum. Neque passus est ille sibi perire hujus conflictationis gloriam. Jactitavit apud compotiores suos, quam fortiter obstitisset in os Erasmo. Rector eadem suis denarrans, non sine risu, negavit se unquam crediturum fuisse, mihi tantum esse tem-

perantiæ. Quanquam non hinc mihi laudem hanc arrogo, qui prorsus insanus fuisset, si cum illo contendissem. Et tamen est unus aut alter hoc sceleratior. Nam hic ut molestus est et pertinax, ita minus habet fuci, semper sui similis, Talem aiunt fuisse puerum, talem magistellum, talem baccalaureum, talem theologiæ professorem, qualis nunc est Carmelita. Ne Vulcanus quidem hunc recudat, neque refingat Mercurius. Sibi tamen videtur præcipua basis Christianæ religionis, et ordinis Carmelitici decus. Tam jucundus est huic academix, quam sunt fici in oculis. Sed vomitum hanc nemo potest excutere. Bene vale, mi More. Lovanio, anno 1520.

Ep. 554.

Nº XXIV.

Thomas Morus Des. Erasmo.

Ecquid vidisti, &c.

[In the present Edition this Letter will be found in its proper place, as the 4th of the Latin Epistles of Sir Thomas More, Nº LXIII.]

Nº XXV.

§ Erasmus Richardo Pacæo salutem.

^bUTINAM huic fabulæ, quam nobis parum auspicato exorsus est Lutherus, Deus aliquis ἀπὸ μηχανῆς felicem imponat finem. Dedit ipse telum hostibus suis, quo confoderetur; atque ita rem gessit quasi servari nollet, frequenter et meis literis, et amicorum vocibus admonitus, ut styli mucronem temperaret. Tanta est enim in eo acerbitas, ut etiamsi omnia essent verissima, quæ scripsit, tamen res non potuerit habere felicem exitum. At vereor ne Jacobitæ et theologi quidam parum moderate sint usuri victoria sua: præsertim Lovanienses, quos habet privatum quoddam in me odium, et nacti sunt ad eam rem organum longe accomodatissimum Hieronymum Aleandrum. Is satis insanit suapte natura, etiamsi nullus instiget; nunc habet instigatores, qui possint etiam moderatissimum ingenium ad insaniam adigere. Provolant undique libelli virulentissimi; hos omnes mihi tribuit Aleander, cum ego multos nescirem natos, priusquam ex illo cognoscerem. Agnovit Lutherus suos libros apud

§ Life of Erasm. vol. i. p. 249.

^b This Letter is amongst the Epistles of Erasmus, with various readings at the end, *Ep.* 583. I have transcribed it from the *original*, in the *Museum Britannicum*.

Cæsarem, et tamen ex his mihi ⁱ tribuit Captivitatem Babylonicam. O me ^k fœcundum, qui tot libellis scribendis sufficerem, cum interim difficilimo labore ^l reconcinnem Novum Testamentum, ^m castigem Augustini libros, præter alias studii portiones. Dispeream si in omnibus Lutheri libris est ⁿ unica syllaba mea, aut si ullus maledicus liber me auctore prodiit. Imo deterreo sedulo. Nunc hoc agunt, ut doceant Lutherum quædam hausisse ex meis libris, quasi non plura hauserit ex Epistolis Paulinis. Nunc demum sentio hoc fuisse consilium Germanorum, ut me volentem nolentem pertraherent in Lutheri negotium. Inconsultum me hercle consilium. Qua re me potius alienassent? Aut quid ego potuissem opitulari Luthero, si me periculi comitem fecissem, nisi ut pro uno perirent duo? Quo spiritu ille scripserit non queo satis demirari, certe bonarum literarum cultores ingenti gravavit invidia. Multa quidem præclare et docuit et monuit. Atque utinam sua bona malis intolerabilibus non vitiasset. Quod si omnia pie scripsisset, non tamen erat animus ob veritatem capite periclitari. Non omnes ad martyrium satis habent roboris, vereor autem, ne si quid inciderit tumultus, Petrum sim imitaturus. Pontifices ac Cæsares bene decernentes sequor, quod pium est; male ^o statuentes fero, quod tutum est. Id opinor etiam bonis viris licere, si nulla sit spes profectus. Ac rursus libellum de Julio mihi impingunt; adeo nihil relinquunt intentatum, quo lædant non tam me quam bona studia, quæ nollent isti sic efflorescere. Sed de me viderit Christus, cui semper meæ servierunt literulæ. Posteaquam Lutherus abiit in favillas, ^p undique laudem sibi vindicant prædicatores ac theologi quidam non admodum sinceri. Videndum est cordatis Principibus, ne jus laxetur istis sæviendi in innoxios ac de religione Christiana bene merentes; neve ita feramur odio in ea, quæ male scripsit Lutherus, ut e bene dictis fructum amittamus. Cætera cognosces e Mori literis. R. D. Cardinali, patrono ac domino meo incomparabili, facies, quam potes, commendatissimum. Bene vale, Pacæe clarissime. Bruxellis, 3 Nonas Julias. Anno 1521. Erasmus tuus.

ⁱ *tribuit*, nempe, Aleander.
it is blindly written.

^k *fœcundum*, as I conjecture, for
^l *reconcinnem*: or *reconcinnarem*, for I know
not which it is.

^m Of *castigem* there is nothing left but *castig*.
ⁿ *una*, or *unica*, I know not which.

^o *statuentes*, I think.
^p Libri ejus ex mandato Caroli V. Wormatiæ fuerant combusti.

N° XXVL

^q *A letter of Leo X. to Erasmus.*

^r Desiderio Erasmo Roterodamo.

DILECTE fili, salutem &c. Gratae nobis admodum fuerunt literae tuae; declararunt enim id, de quo addubitare aliquantum cœperamus, neque tantum ex quorundam quamvis prudentium et proborum testimonio, quantum ex scriptis nonnullis tuis quæ circumferuntur; te nihilominus egregia et constante esse cum in nos sanctamque hanc apostolicam sedem, tum erga communem pacem concordiamque, et imprimis publicam Christianam et rem et legem voluntate; quod profecto præclare convenit, et huic ingenio, quod Dei beneficio summum ad optimas disciplinas attulisti, et eis studiis pietatis, quæ semper es professus. Itaque nos, quorum sæpe ob animum versabatur tui quamquam absentis memoria, cum de tuis eximiis virtutibus aliquo præmio honestandis cogitaremus, paulisper ex ea opinione deturbati, valde jucunde accipimus, restitutam in nobis esse, officio et diligentia litterarum tuarum, mentem pristinam diligendi tui. Atque utinam, quod jam nobis constat certumque est de officio et voluntate tua in hanc sedem sanctam, communemque Dei fidem, id apud cæteros omnes cerneremus constare. Nam nec tempus ullum opportunius, nec causa justior unquam fuit, ingenium atque doctrinam implis hominibus opponendi: nec vero quisquam ipso te, ut nostrum est de tua eruditione iudicium, ad tam laudabile opus aptior; in quo elaborant quidem et elaborarunt permulti summa cum pietatis et scientiæ fama. Sed et illorum corda direxit Deus, et de te tuæ prudentiæ permittendum est. Nos ad probra et contumelias seditiosorum hominum, divina ope et patientia armati, illud magis moleste ferimus, quod cum zizaniis non parum bonæ segetis corrumpitur, omnisque de grege nobis credito jactura animum nostrum solitudine afficit. Qui enim possumus non dolere detrimento bonarum mentium, quæ trahuntur in errorem, cum istos ipsos errorum et impietatis auctores salvos esse cupiamus? Sed neque deerit nobis Deus, neque nos muneri atque officio nostro sumus defuturi. Quod autem ad litteras tuas attinet, nos et de tua optima voluntate certum jam habemus, et tuum adventum in hanc urbem, quandocumque is fuerit, læte et gratanter sumus accepturi. Datum Romæ 11 Januar. 1521. Anno octavo.

Jacobus Sadoletus.

^q Life of Erasm. vol. i. p. 261. From this letter it appears that the court of Rome was dissatisfied with the conduct of Erasmus.

^r Epistolæ Clarorum Virorum, &c. et Sadoleti. Romæ, 1754. p. 397.

N° XXVII.

Extract from Erasmus, Ep. 613. relating to the Writings of Hilary, and to the Arian Controversy.

* IN his evolvendis, illud obiter subiit animum meum, fortasse non defuturos, qui mirentur, quod quum tot libris, tanto studio, tantoque molimine, tot argumentis, tot sententiis, tot anathematis agatur, ut credamus Filium esse verum Deum ejusdem essentiæ; sive, ut aliquoties loquitur Hilarius, ejusdem generis, aut naturæ cum Patre, quod Græci vocant [†] *ὁμοσίον*, potentia, sapientia, bonitate, æternitate, immortalitate, cæterisque rebus omnibus parem; de Spiritu Sancto interim vix ulla fiat mentio; cum tota controversia de cognomine veri Dei, de cognomine hominii, de æqualitate, non minus pertineat ad Spiritum, quam ad Filium. Imo nusquam scribit [Hilarius] adorandum Spiritum Sanctum, nusquam tribuit Dei vocabulum, nisi quod uno aut altero loco in *synodis* refert improbatos eos, qui Patrem, Filium, et Spiritum Sanctum auderent dicere tres Deos: sive quia putarit tum magis patrocinandum Filio, cujus humana natura faciebat, ut difficilior persuaderetur Deumesse, qui idem esset homo, et hunc Ariani divinitate spoliare tentabant, quum de Spiritu Sancto nondum esset agitata quæstio; sive hæc veterum religio fuit, ut licet Deum pie venerarentur, nihil tamen de eo pronunciare auderent, quod non esset aperte traditum in sacris voluminibus. In quibus ut aliquoties Filio tribuitur Dei cognomen, ita Spiritui Sancto nusquam aperte; etiam si post orthodoxorum pia curiositas idoneis argumentis comperit e sacris libris, in Spiritum Sanctum competere quicquid Filio tribuebatur, excepta personarum proprietate: sed ob impervestigabilem rerum divinarum obscuritatem, in nominibus tribuendis erat religio: de re divina nefas esse ducebant aliis verbis loqui, quam sacræ literæ loquerentur, et publica ecclesiæ traderet auctoritas, Spiritum Sanctum legerant, Spiritum Dei legerant, Spiritum Christi legerant. Didicerant ex evangelio Spiritum Sanctum non sejungi a Patre et Filio. Docentur enim apostoli baptizare in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Servant trium Personarum consortium solennes illæ preculæ, ex antiquissimo ecclesiæ ritu nobis relictæ, breves juxta ac doctæ, in quibus Pater rogatur per Filium, in unitate Spiritus Sancti. Pater frequentissime Deus vocatur, Filius aliquoties, Spiritus Sanctus exserte nunquam. Atque hæc dixerim, non ut in dubium vocem, quod nobis e divinis literis patrum orthodoxorum tradidit auctoritas, sed ut ostendam, quanta fuerit antiquis religio pronunciandi de rebus divinis, cum sanctius etiam eas colerent, quam nos, qui huc audaciæ prorupimus, ut non vereamur Filio præscribere, quibus modis debuerit honorare Matrem suam. Audeamus Spiritum Sanctum appellare Deum verum, ex Patre Filioque procedentem, quod veteres aliquamdiu non videntur ausi: sed iidem non veremur illum subinde nostris sceleribus ex animi nostri templo deturbare, perinde quasi crederemus Spiritum Sanctum nihil aliud esse quam inane

* Life of Erasm. vol. i. p. 266.

† *ὁμοσίον*.

nomen. Quemadmodum plerique veterum qui summa pietate colebant Filium, tamen hominibus dicere verebantur, quod ea vox nusquam in sacris literis haberetur. Adeo prior fuit ecclesiæ profectus in puritate vitæ, quam in exacta cognitione divinitatis; nec unquam plus accepit dispendii, quam quum in eruditione philosophica, demum et opibus hujus mundi quam maxime promovisse videbatur: non quod per se malæ sint opes, sed quod plerumque involvant hominem curis hujus mundi. Nec per se mala est eruditio, sed plerumque gignit factiones ac dissidia. Prætexitur fidei catholicæ defensio, et interim admiscet sese affectus privati, et sub Christi titulo Satanæ negotium agitur. Non quod tale quippiam suspicer de Hilario, quale certo comperimus in quibusdam hujus ætatis: sed tamen quum viveret, homo erat: non carebat humanis affectibus: falli poterat, corrumpi poterat. Ejectus erat, ac damnatus erat per Saturninum: apud Phrygas barbarie nobiles exulabat annos aliquot: urgebat modis omnibus Ariana factio. Hæc aliaque permulta poterant etiam boni viri affectibus imponere sub specie pietatis. Non inficior execrandam hæreticam pervicaciam, si sanari non possit. Sed illud interim cavendum, ne erroris unius odio, devolvamur in alium errorem; eamque servemus animi moderationem, ne simulatas nobis persuadeat, esse pravum quod rectum est; esse dulce quod amarum est, et contra. Id si nulli fere veterum non aliqua ex parte accidit, equidem non deprecabor hominis otiosi notam, qui hæc admoneam. Tertullianus dum nimis acriter pugnat adversus eos, qui plus satis tribuebant matrimonio, delatus est in alteram foveam, damnans quod Christus approbavit, et exigens quod Christus non exegit, sed suasit. Hieronymus tanto ardore pugnat adversus eos, qui matrimonium efferebant, cum injuria virginitatis, ut ipse sub iniquo judice vix possit suam tueri causam, si reus fiat parum reverenter tractati conjugii ac digamiae. Montanus dum ardentius oppugnat illos, qui passim dignis et indignis aperiebant ecclesiæ fores, plus satis laxata severitate disciplinæ ecclesiasticæ, in diversum incidit malum. Divus Augustinus adversus Pelagium toto studio dimicans, alicubi minus tribuit libero arbitrio quamtribuendum putant qui nunc in scholis regnant theologicis. Possem hujus generis exempla permulta commemorare, etiam ex recentioribus, sed præstat, opinor, in re odiosa non esse admodum copiosum. De Hilario nunc agimus, qui tum ob vitæ sanctimoniam, tum ob insignem eruditionem, tum ob eloquentiam admirabilem, ævi sui lumen fuit. Quanto stomacho sævit in Arianos, identidem impios, diabolos, blasphemos, Satanas, pestes, antichristos eos appellans, jam enim leve est hæretici cognomen? Et tamen probabile est inter Arianæ factionis homines fuisse, quibus persuasum esset, hoc, quod de Christo prædicabant, verum ac pium esse. Dogma magnis ac multis auctoribus nitebatur: suffragabantur in speciem aliquot loca scripturæ divinæ: nec deerant rationes, quæ nonnullam veri speciem præ se ferrent. Accessit Cæsaris auctoritas, et præter hanc ingens subscribentium numerus, cui merito fuisset accedendum, si semper melior pars esset quæ major. Postremo, certamen erat de rebus longe semotis ab humani ingenii captu. Monendum ac docendum ego censuissem, si quis cum Ario sensisset, non autem protinus appellasset Satanam aut antichristum. Etenim si hæc torquenda sunt in eum, quisquis errat alicubi, quid faciemus, præter tot egregios ecclesiæ doctores, ipsi huic Hilario, qui tot locis sentire videtur Christo fuisse corpus, quod doloris capax non esset, &c.—Quin et alia loca sunt, quæ civilem et commodum requirunt interpretem. Quam autem legem in se statuit, qui sic sævit in alios? Hæc nequaquam

ideo nobis dicuntur, ut sanctissimi doctissimique viri gloriam obscuremus, famamque sugillumus; sed ut hujus temporis episcopos ac theologos admoneamus, ne quid tale sinant ipsis subrepere, quale videmus summis alioqui viris accidisse. —

Nº XXVIII.

The first Epistle Dedicatory of the Colloquies of Erasmus.

D. Erasmus Roter. Joanni Erasmio Frobenio S. D.

✓ **GRATULARER** tibi raram istam felicitatem, Erasmi suavissime, cui contigerit in officina paterna, velut in optimorum auctorum ubere quodam fonte, nasci, tum inter tot trium linguarum scientia præstantes viros educari, nisi magis conveniret isti ætati bene ominari quam gratulari. Neque vero vulgarem sustines expectationem, ut amantissimo patri, cui vere es, quod diceris, *ἐξόσμιος*, cujusque spes omnis in te uno sita est; ut Beato Rhenano, mihiq; respondeas, qui tuo nomine fidejussimus in baptismo; ut Guolphango Capitoni, quo fidejussore confirmationis sacramentum accepisti. A nobis curatum est, ut prima linguæ tuæ balbuties Latinis Græcisque literis formaretur. Libellus hic nonnihil conducet et ad pictatis elementa perdiscenda. Quo nomine debet tibi chorus innumerablem æqualium, quod hæc utilitas per te ad ipsos pervenerit. Visum est enim nobis tua causa, dies aliquot repuerascere, dum stylum ac sententias ad tuam ætatulam attemperamus. Jesus te servet ad meliora proficientem. Bene vale. Basileæ, Pridie Kalendas Martias. Anno 1523, *Maittaire* II. 679.

Nº XXIX.

I.

✕ Theologorum Patrono eximio D. Erasmo Roterodamo doctissimo, suoque optimo, Theophrastus Paracelsus.

✓ **QUÆ** mihi sagax musa et Astoos tribuit medica, candide apud me clatuans: similium judiciorum manifestus sum auctor. Regio hepatis pharmacis non indiget, nec aliæ duræ species indigent laxativis. Medicamen est magistrale arcaum potius ex re comfortativa, specifica et melleis abstersivis, id est, consolidativis. In defectum hepatis essentia est secunda, quæ de pinguedine renum, medicamina regalia sunt peritæ

✓ Life of Erasmi. vol. i. p. 270. ✕ From Melchior Adam, *Vit. Paracelsi*.

✓ Life of Erasmi. vol. i. p. 285.

laudis. Scio corpusculum Mesuaticas tuum non posse sufferre colloquintidas, nec aliquid turbidatum, sed minimum de pharmaco : scio me aptiorem, et in arte mea peritiorem, et scio quæ corpusculo tuo valeant in vitam longam, quietam, et sanam : non indiges vacationibus. Tertius morbus est (ut apertius loquar) quædam materia seu ulcerata putrefactio, seu natum phlegma, vel accidentale colligatum, vel si fæx urinæ, vel tartarum vasis, vel mucilago de reliquiis e spermate, vel si humor nutriens viscosus, vel bituminosus : pinguedo resoluta, vel quicquid hujusmodi sit, quando de potentia salis, in quo coagulandi vis est, coagulabitur, quemadmodum in silice, in beryllo potius similis est hæc generatio. Hæc non in te nata perspexi. Sed quicquid judicavi, de minera frusticulata marmorea existente in renibus ipsis, judicium feci, sub nomine rerum coagularum. Si, optime Erasme, mea praxis specifica tuæ excellentiæ placuerit, curo ego ut habeas et medicum et medicinam. Vale. Theophrastus.

Nº XXIX.

II.

Rei medicæ peritissimo Doctori Theophrasto Heremitæ Erasmus Roterodamus S.

NON est absurdum, medico, per quem Deus nobis suppeditat salutem corporis, animæ perpetuam optare salutem. Demiror unde me tam penitus noris semel duntaxat visum. Ænigmata tua non ex arte medica, quam nunquam didici, sed ex misero sensu verissima esse agnosco. In regione hepatis jam olim sensi dolores, nec divinare potui, quis esset mali fons. Renum pinguedines ante complures annos in lotio conspexi. Tertium quid sit non satis intelligo : tamen videtur esse probabile mihi id molestare, ut dixi. Hisce diebus aliquot, nec medicari vacat, nec ægrotare, nec mori ; tot studiorum laboribus obruor. Si quid tamen est, quod citra solutionem corporis mihi potest lenire malum, rogo ut communices. Quod si distraheris, paucissimis verbis ea, quæ plusquam Latconice notasti, fusius explices, aliaque præscribas remedia, quæ, dum vacabit, queam sumere. Non possum polliceri præmium arti tuæ studioque par : certe gratum animum polliceor. Frobenium ab inferis revocasti, hoc est, dimidium mei : si me quoque restitueris, in singulis utraque restitues. Utinam sit ea fortuna, quæ te Basileæ remoretur. Hæc ex tempore scripta, vereor ut possis legere. Bene vale. Erasmus Roterodamus suapte manu.

Nº XXX.

Erasmus Rot. Jodoco Gavero, Viro præter Juris Professionem undequaque doctissimo, S. D.

² JOANNIS Nævii communis amici nunciata mors quemadmodum mihi gravem mœrorem attulit, ita attulit et salubrem admonitionem. Non enim possum non graviter ferre tam singularis amici jacturam, præsertim quum ipse multis noninibus esset vita longissima dignissimus. Rursum, tam subita mors admonet nos omnes, ne quis in eo statu velit vivere, in quo nolit mori. Ex amicorum enim literis intelligo, illum cum amicis hilariter ac jucunde cœnasse: mox quum ascenderet gradus illos, a me toties calcatos (nam demigrarat in cubiculum meum) subito morbo correptum ad horam ferme decimam, nec ab hoc paroxysmo vixisse nisi sex horas. Quanquam haud scio an ista mors possit videri subita, cum illi tot annis res fuerit cum paralyti. Ac mea sententia nimium indulsit medicinæ, cujus ipse non erat ignarus: nam quæ pars est liberalis eruditionis, in qua vir ille non fuerit felicissime versatus? Tanta erat ingenii dexteritas. Proinde in familiaribus colloquiis soleo nonnunquam illud in illum jacere, ingenium Nævii male habitare. Profecto dignus erat animus ille feliciori domicilio. Rursus indigna mens erat, quæ curis humilioribus inquinaretur, sed semel irretitus explicare sese non poterat. Jam quæ linguæ felicitas, quam prompta, quam parata dicendi facultas, si de re seria dicendum esset! Qui lepos, quæ argutia, si jocos aut salibus ludere libuisset! Tum qui morum candor! quæ convictus suavitas! Quam erat amicus amico! Quam arcani crediti continens! Quam non sordidus! Unum in eo desiderabam, ne nullus esset nævus in Nævio. Tenacior erat simultatum quam ego volebam: eas non facile quidem concipiebat, sed semel conceptas ægre ponebat. Hac una de re nonnunquam inter animos tam concordēs erat, ut scis, aliqua discordia. Non poteram illi persuadere, quam facile nonnunquam graves inimicitias comis appellatio solveret, quamque verum esset illud Græcorum proverbium, *πολλὰς φίλιας ἀπροσγηγορία διέλυσε*. Solebam illi occinere fabulam de Joanne Coleto, viro perenni hominum memoria digno. Pessime illi conveniebat cum patruo, viro admodum sene ac præfractis moribus. Lis erat non de lana caprina, nec de asini, quod aiunt, umbra; sed de magna summa pecuniarum, ob quantam vel filius bellum indiceret patri. Coletus pransurus apud R. P. Guilhelmum archiepiscopum Cantuariensem, junxit me sibi in cymba. Interea legebat ex Enchiridio meo remedium iracundiæ, nec tamen indicabat cur ea legeret. Accubitus ordo forte sic dabat, ut Coletus sederet e regione patruī, vultu subtristi, nec loquens, nec prandens. Archiepiscopi vero rara quædam est hac in re dexteritas, ut curet, ne quis parum hilaris sit in convivio, sermones ad omnium affectus attemperans. Per eum itaque injectus est sermo de collatione ætatum. Hinc orta est inter mutos confabulatio. Denique patruus, senum more, gloriari

² Life of Erasm vol. i. p. 300.

crepit, quod tantus natu tantopere polleret viribus. A prandio nescio quid seorsim agitatum est inter illos. Ubi Coletus mecum repetisset cynibam: Video, inquit, Erasme, te felicem esse. Ego admirabar, cur hominem infelicissimum diceret felicem. Ibi denarravit, quam atroci animo fuerit in patruum, adeo ut propemodum statuisset, omnibus Christianæ modestiæ repagulis refractis, et cognationis affectu contempto, manifestum bellum suscipere cum patruo. Eaque gratia cepisse meum Enchiridium in manus, ut iracundiæ remedium quæreretur, et profuisse. Mox ex ea qualicunque confabulatione, quæ orta est in prandio, utrinque dilutam amarulentiam, sicut mox, archiepiscopo sequestro, facile res omnis inter eos composita sit. Hujus generis exemplis apud ipsum commemorandis non admodum promovebam. Sed hunc naturæ nævum, quot eximiiis virtutibus ille pensabat! Hic non pergam te consolari, Jodoce, virum juxta prudentem ac doctum, ob mortem amici. Sciebas enim te habere mortalem: et ab omni philosophia videtur alienus, qui miserius ducit mori natum, quam nasci moriturum, quum utrumque pariter secundum naturam sit hominis. Verum, dictu mirum, quam vulgus exsecretur subitam mortem, adeo ut nihil frequentius, nihil vehementius apud Deum et divos deprecentur, quam mortem subitanam et improvisam. Subito mori piis pariter atque impiis commune est. ^a Herodes repente percussus ab angelo periit. Heli sacerdos, vir pius, e sella prolapsus obiit. Horrendum est male mori, non subito. Atque hic superstitiosus mortalium timor sibi vana fingit remedia, simulacrum Christophori, certas preculas ad Virginem matrem, voces ac notulas quasdam magicis non dissimiles. Qui tantopere formidant subitam mortem, quanto rectius facerent, si a Superis precentur bonam vitam! Quid enim stultius, quam vitæ correctionem differe in mortem! Quam vero paucos corrigit longa ægrotatio! si tamen ullos corrigit. De nemine quidem desperandum est; sed tamen sero discit Christianismum, qui jam quod discit, exercere non potest: sero confessionis remedium adhibet, quum jam in summis labris est anima. Da mihi, inquit, veram contritionem et puram confessionem ante mortem. Et hoc petunt nonnunquam a diva Barbara aut Erasmo. Obsecro, quid aliud isti petunt, quam, liceat mihi male vivere, et da tu bene mori. Nolunt odisse commissa sua nisi sub horam mortis; volunt frui peccatis suis quamdiu valent. Alioqui dicerent Christo, non Barbaræ, Da mihi nunc odium peccatorum omnium, da salutiferum de commissis dolorem, da ut mihi semper amara sit recordatio superiorum malorum, da dum valeo sic confiteri semel ut posthac non sit opus confessione. Quidam illud etiam nominatim a Deo flagitant, quo genere mortis mori velint, et quot menses decumbere. Quanto christianius est nihil interim aliud curare, quam ut sic instituamus vitam, ne quandocunque dies ille supremus advenerit, opprimat nos imparatos, reliqua Numinis arbitrio relinquamus! Novit Deus quid cuique maxime expediat. Una nascendi ratio est omnibus: moriendi mira varietas. Eligat ille quodcunque voluerit. Non potest male mori qui bene vixerit. Quod si pio homini deligere fas esset mortis genus, nullam, arbitror, magis optandam, quam subitam, quæ velut e medio cursu bonorum operum repente subvehat in cælum. Jam ægrotanti, ac velit nolit corpusculi malis servienti, quantum perit temporis ab officiis pietatis! Non studet, non docet, non concionatur,

^a Herod did not die suddenly.

non visit ægrotos, non laborat manibus, unde sublevet fratris egestatem; imo potius interim aliis onerosus est, quos charitas nollet gravari. Narant Theodoricum Franciscani sodalitiî, qui Lovanii diem suum obiit, virum, ut scis, habitum et pium et integrum, quum sentiret corpusculum gravari lassitudine, unde conjiciebat morbum sequuturum, solitum inter suos dicere, Utinam Deus, ubi visum ipsi fuerit, hinc me subito tollat, ne diutino morbo gravis sim fratribus meis. Adeo vir bonus non vult cuiquam in vita molestus esse, ut ne morte quidem sua velit ullum gravari. Quod optarat contigit. Eo die, quo defunctus est, bis fuerat concionatus, peregerat rem divinam, interfuerat solenni liturgiæ, accumbebat in prandio; sub finem prandii petiit abundi veniam, dicens se sentire nescio quid nauseæ. Abiit solus in cellulam, creditus est quiescere. Ubi diu non prodiret, ingressi sunt fratres, et repperunt in lecto vestitum ac mortuum, sed dormienti similem. Quis eam mortem non judicaret feliciorē, quam lentam ægrotationem? Sed absunt ceremoniæ, aqua sacra, cereus sacer, signum crucis, turba acclamantium aut etiam ejulantium. Non dicam hic, quod hæc aliquoties nihil aliud quam mortis molestiam duplicant; illud tantum respondebo, quod sic baptizatus est eunuchus ille Candaces regiæ. Nec aliter baptizatos quos baptizavit Paulus. Num ideo noster baptismus felicior, quia tot ceremoniis peragitur? Miserum est, inquit, mori solum. Atqui morienti sufficit unus Angelus, qui animulam elapsam deferat in cœlum. Adsunt nonnunquam qui solatio sint morienti, sed frequentius adsunt qui dolorem addant ac desperationem. Uxor morosa, liberi inobedientes, sodales alexæ, temulentix, ac scortationum, concubina, inimicus qui læsit. Nosti senatorem illum Mechliniensem, sodalem et æqualem Bogardi medici, nam uterque vixit usque ad decrepitam ætatem. Gronsellus autem ille superabat etiam aliquot annis, ut ex ipsorum colloquio didici. Hujus hospitio sum usus aliquandiu Mechliniæ. Ibi ex filiis cognovi, quum jam decumberet (nam senio periit verius quam morbo) cognatos apud ipsum pernoctare volentes, jussit abire cubitum: Nihil, inquit, opus mea causa quenquam gravari; facile vel solus morior, nimirum paratus quodocunque me vocarit Deus. O vocem verè Christiano dignam! Quum agerem Romæ, narrabant Saxonem quendam cum sodalibus aliquot eo religionis gratia venisse; quumque surrexisset a pœnitentiario, apud quem exoneraverat conscientiam suam, procubuit, genibus flexis, ad altare quoddam, sic innitens scipioni suo complosis manibus orans. Hujus sodales quum vellent abire, mirantur quid ille tam diu moraretur in precibus. Quum ille finem non faceret, vellicant hominem, admonentes esse tempus abeundi, et reperiunt mortuum sed prorsus oranti similem. Narrant et physici subitam ac vehementem affectus mutationem parere mortem; quod ferunt usu venisse mulieri, cui mœrenti, quod falso rumore persuasum esset filium in bello periisse, repentinam mortem attulit filius præter expectationem salvus ingressus domum. Idem videtur huic accidisse. Præcesserat ingens dolor de commissis. Successerat ingens gaudium ex absolutionis fiducia. Hinc mors subitanea. *Mortuus est, inquit, sine lux, sine crux, sine Deus.* At quis eam mortem non optaret ut longe felicissimam? Nullum apostolorum, aut veterum illorum, quos Christus unice charos habuit, legimus morbo periisse, sed omnes fuisse *βιβανδρας*, quemadmodum fuit ipse Dominus. Atque ego quidem arbitror hoc mortis genus, magni muneris loco illis donatum fuisse. Totā vitā impendebatur evangelio, mors ipsa plurimum habebat gloriæ, minimūque

cruciatu. Quid enim martyris morte lætius, minusve luctuosum? Tum quam multi morbi sunt, qui vincunt virgas, ungulas, secures, et cruces? Quot annis multos discruciat podagra? Quot excoxiatio renum ac vesicæ? Quot calculus, meus carnifex? Quæ crux conferenda est cum pleuritidis cruciatu? Leges quum maxime sæviunt, dissecant vivum in quatuor partes, priusquam attingant vitalia. At ego crediderim minus sensurum cruciatu, si cui membratim corpus dissecetur, quam qui sentit calculum sub inis costis, ac circa venarum, quas meseraicas appellant medici, angustias sævientem. Quanquam medici veteres inter extremos cruciatu, qui subitam mortem adferunt, primas tribuunt calculo vesicæ. Qui fortassis hoc est acerbior, quod fere sit inmedicabilis, nisi velis remedium morte crudelius, atque ipsam plerumque mortem. Certe huic proximum malum est renum calculus, quum sævit acerbius. Me vero tam subinde repetit, tamque capitaliter adoritur, ut si quis odit Erasmm, merito iam inimicus esse desinere debeat, nimirum odio tot malis saturato. Porro cruciatum tam inimicem secum adfert calculus, ut quamvis validum ac robustum corpus intra triduum nonnunquam interimat; et si se remittat dolor, in hoc remittit, ut mox atrocius sæviat. Quid hoc est aliud quam frequenter regustare mortem? Quis autem cuperet reviviscere, paulo post iterum moriturus? proinde graves auctores, non sine causa, repentinam mortem summam vitæ felicitatem dixerunt. Hujus exempla multa commemorat Plinius lib. vii. c. 53. Sed multo plura quotidianæ vitæ casus suppeditant. Quanquam inter hos feliciores videntur, qui vehementi gaudio subito efflarunt animam. Sed longe felicissimi, qui post multos annos feliciter actos, in re jucunda pariter atque honesta subito defecerunt. Quemadmodum accepimus quibusdam rem divinam facientibus aut concionantibus, aut cœlestium rerum contemplationi intentis repentinam mortem accidisse. Sunt qui felicius existimant bene vivere quam diu: sunt rursus qui longævitatē in maximis bonis numerant. Ego me inter felices numerare non possum. Vix enim arbitror quemquam vivere, qui minus debeat fortunæ. Tametsi bonam malorum partem, ut ingenue loquar, meæ ipsius incogitantia debeo. De longævitate queri non possum, jam enim non procul absum ab anno LX. quantum ætatis si quis astrologus aut chiromantis mihi juveni promisisset, nunquam fueram crediturus. Ac tum etiam mihi videor vivacior, quoties me confero cum his qui paucioribus vixerunt annis. Ante diem morior, si me conferam cum divo Hieronymo, si cum Varrone, qui LXXX agens annum, scripsit libros De Re Rustica, et ita scripsit, ut ex his videatur adhuc alacri animo fuisse, et sensisse studiorum dulcedinem. Cum his potius me confero, qui cum tanto me præcesserint eruditione, tanto paucioribus annis vixerunt. Non jam loquor Lucanos et Persios. Virgilius anno LI periit. Ovidius non multo major. Cicero anno LXIV. Et hæc ingenia inter homines numero. Magis nos movent exempla viciniore. Laurentium Vallam pono inter eos, qui sempiternam posteritatis memoriam promeruerunt: videtur ^b ante senectutem obiisse diem. Hermolaus ad justam senectutem pervenit, sed multo ante decrepitam excessit ætatem. Picus Mirandulanus, Angelus Politianus, quæ sui seculi decora! viginti adhuc ætate perierunt. Si veterum monumenta revolvās, comperies multos in literis celebres viros, ad multam ætatem vixisse; hac nostra memoria perpauca reperias, sive hoc imputandum mundo vergenti ad senium,

^b Vixit annos quinquaginta. *Boissard.*

sive quod nunc eruditio majore dispendio comparatur. Veniam ad illos, quos mihi ante annos non ita multos videre contigit. Quum primum adirem Italiam, jam perierat Philippus Beroaldus Bononiensis: cujus memoria tum mire celebris erat et gratiosa, et tamen ille decessit me, ut nunc sum, natu minor. Hujus cognatum, eodem nomine et cognomine referentem illum, vidi Romæ: juvenem moribus candidissimis, stylo et eruditione non inferiorem illo majore, judicio multorum, et, ut mihi visum est, etiam superiorem. Hunc juvenem fata e terris eripuerunt. Bononiæ primum videre contigit Scipionem Carteromachum, reconditæ et absolutæ eruditionis hominem, sed usque adeo alienum ab ostentatione, ut ni provocasses, jurares esse literarum ignarum. Cum eo post Romæ fuit mihi propior familiaritas. Et decessit haud multo major annis quadraginta duobus. Patavii neminem vidi celebrem, mortuos tantum commemoro, præter Raphaëlem Regium, hominem admodum natu grandem, sed cruda viro viridisque senectus. Erat tum, ut opinor, non minor annis LXX. et tamen nulla fuit hyems tam aspera, quin ille mane hora septima adiret M. Musurum Græce profitentem, qui toto anno vix quatuor intermittebat dies, quin publice profiteretur: juvenes hyemis rigorem ferre non poterant; illum senem nec pudor nec hyems abigebat ab auditorio. Musurus autem ante senectutem periit, posteaquam ex benignitate Leonis cœperat esse archiepiscopus; vir natione Græcus, nimirum Cretensis, sed Latinæ linguæ usque ad miraculum doctus, quod vix ulli Græco contigit præter Theodorum Gazam, et Joannem Lascarem, qui adhuc in vivis est. Deinde totius philosophiæ non tantum studiosissimus, vir summis rebus natus, si licuisset superesse. Quodam die quum domi ipsius cœnaturus essem, et adesset pater seniculus, qui nihil nisi Græce sciebat, jamque in chernibe, ut fit, alius alii deferret, ego, ut finirem moram inutilem, arrepta patris manu, dixi Græce, ἡμεῖς δύο γέροντες. Mire exhilaratus senex, lavit mecum. Quanquam id temporis haud multo major eram Musuro. Musurus autem amplexus Zachariam juvenem eximie doctum καὶ ἡμεῖς, inquit, δύο νέοι. Venetiæ vidi Paulum Canalem Patricium, juvenem summis rebus natum, nisi mors illud ingenium tertis invidisset. Is phthisi periit, me illic agente. Aldus, hospes meus, multis post annis periit, haud multo minor annis septuaginta, sed tamen animo ad literas mire juvenili. Petrum Cottam uno prandio vidi, et audiavi tantum, ætate florenti, pari modestia atque eruditione virum. Romæ vidi Petrum Marsum longævum potius quam celebrem. Non multum aberat ab annis LXXX. et florebat animus in corpore non infelici. Mihi visus est vir probus et integer, neque potui non mirari industriam. In tanta ætate scribebat commentarios in librum De Senectute, aliosque nonnullos Ciceronis libellos. Licebat in eo perspicere vestigia veteris seculi. Ibidem cognovi et amavi Petrum Phædrum, lingua verius quam calamo celebrem: mira erat in dicendo tum copia, tum auctoritas. Magna felicitatis pars est Romæ innotuisse: ille primum innotuit ex Senecæ tragœdia, cui titulus Hippolytus, in qua repræsentavit personam Phædræ, in area, quæ est ante palatium cardinalis Raphaëlis Georgiani. Sic ex ipso cardinale didici, unde et Phædro cognomen additum. Is obiit minor annis, ni fallor, quinquaginta, dictus sui seculi Cicero. Hieronymum Donatum tantum videre contigit per occasionem. Nec post data est congregiendi facultas: senex erat, sed florantissimo corpore, vir ob raram ingenii dexteritatem, non solum ad literas, verum etiam ad omnem publicorum munerum functionem appositus. Procul abest ab Italia Britannia, sed eruditorum hominum æstimatione

proxima est. Quam multos hic ex vetere sodalities desidero! Primum Andream Lucensem, Deum immortalem, quanta ingenii dexterritate, quam fideli memoria præditum! Tum animus quam erat excelsus, quam alienus a sordibus! Hunc et suis dotibus et omni principum applausu florentem, maximis rebus destinatum subita mors interceptit, natum minorem annis quadraginta. Cujus equidem decessum non possum non dolere, quoties in mentem venit, quam mihi fuerit jucunda ejus familiaritas. Erat hujus sodalitates et Joannes Sixtinus Frisius, qui non multo post obiit, sed illo major; cæterum corpore, quod nisi si qua morbi vis incidisset, in Nestoris ætatem durare potuisset. Ingenium erat ad omnia versatile, memoria prompta, tenaxque. Præter juris utriusque scientiam, quam habebat loco viatici, in nulla disciplina non feliciter versatus. Successit his Joannes Coletus, qui decessit anno ferme quinquagesimo tertio. Hujus eximias dotes quid oportet recensere, quum eum in literis meis satis depinxerim, idque ex vero? nam hominem multis annis domesticæ novi. Haud multo post periit Guilielmus Grocinus, præter theologiæ professionem, in omni genere disciplinarum usque ad morositatem exacte versatus. Is tamen ut ad multam vixit ætatem, ita nihil scriptum reliquit. Attactus paralyti plus minus annum ipse sibi superstes fuit. Ex Germanis amicis nullum desidero præter Joannem Capnionem, qui florenti quidem senectute, sed tamen iusta, defunctus est. Poterat adhuc diu succurrere publicis studiis, nisi sic visum esset superis condere quædam animalia, quæ nihil aliud quam lædant. Bos arat, equus gestat, ovis pascit: Quid faciunt crabrones, cynomyiæ, viperæ, et cantharides? His accessit publica bellorum tempestas. Urinam liceret Huttenum in hoc catalogo ponere. Nunc, circuitu facto, redeo Lovanium. Illic triduum frui sum consuetudine Christophori Longolii Brabanti: nam Mechliniæ natum aiunt. Is nuper periit Patavii, natus annos plus minus triginta. Juvenis ad literas natus, et in his mature feliciterque institutus, inter nobiles futurus, si licuisset vivere. Postremus omnium nos reliquit Nævius. Sic solent milites nobilium ducum commemorare fata, et, ex illorum exemplis, sibi proponere quid possit accidere. Nos itaque restamus. Quid dixi, restamus? Ego, nam de me loquor, ultra colum, quod aiunt, vivo. Felix si cum eorum quæ expertus sum memoria liceret repubescere. Verum, ut hoc votum est ἀνεμώλιον, nam Homérico verbo libenter utimur, ita nihil me torquet. Volens sequor, quo vocat communis naturæ cursus. De vitæ spatio nihil queror, ultra spem contigit; quanquam poteram annos aliquot in amicorum favoribus, quos industria mearum lucubrationum mihi per universum orbem non paucos paravi, conquiescere, nisi veluti mus, quod Græco proverbio dicitur, in picem, in hoc tragicum seculum incidissem. Quo minus obtigit hic felicitatis, hoc confido melius mihi futurum in altero seculo. Et tamen mihi fui infelix potius quam alius. Sunt qui sibi nati, sibi vivunt, omnibus incommodi, sibi solis felices, neque cuiquam benefaciunt nisi quum moriuntur. Ne tum quidem deest animus incommodandi. Onerant posteros parentibus, precibus, sacris, vestibus, ceremoniis, nolarum strepitu, ut vel mortui negotium facessant vivis. Ego malim Herculanis immori laboribus. De moris genere, quo non aliud cruciabilis, sic me consolor, quod nihil habet omnino contagii, cum leviora etiam corporis vitia, quod genus sunt lippitudo, aut linguæ balbuties, afficiant convictorem: cui cum calculo res est, solus dolet, solus periclitatur. Nullus autem est cruciatus

tantus, quem humana natura non ferat, si assueverit, præsertim si adsit fortis animus. Nec muliebriter dictum est apud Euripidem ab Electra ^c:

‘Οὐκ ἔστιν ἁδὲν δεινόν, ὧδ’ εἰπεῖν ἕπος,
 ‘Οὐδὲ πάθος, ἑδὲ συμφορὰ θεήλατος,
 Ἥς δὲκ ἂν ἄραιτ’ ἄγθος ἀνδράπων φύσις.

Porro, quod ad animum attinet, non solum sic cogito mitius reddi malum, si quis ferat æquo animo quod vitari non potest: verum etiam hoc Evangelicæ debeo philosophiæ, quod corpusculum hoc totum semel dedidi Christo, non aliter quam ægrotus ac de vita periclitans se credit medico ungenti, proluenti, secanti, urenti, persuasus quod quibuscunque modis ille tractaverit hoc animæ domicilium, salutis meæ causa facturus sit. Nihil illi præscribo, tantum servet, ac faciat quod velit. Scio illum nihil velle, nisi quod nobis est optimum. Cæterum ab his remoris, quæ non patiuntur alios æquo animo superstitibus dicere, Valet et plaudite, jam propemodum sum liber. Et juvenis cibum ac potum semper ita sumsi, ut pharmacum. Ac sæpenumero doluit, non licere sine cibo potuque perpetuo degere. Veneri nunquam servitum est, ne vacavit quidem in tantis studiorum laboribus. Et si quid fuit hujus mali, jam olim ab eo tyranno me vindicavit ætas, quæ mihi hoc nomine gratissima est. Ab ambitione semper abhorruì, cujus rei nunc me suppænitet. Tantum honoris accipiendum erat, quantum sat erat ad vindicandum a contemptu. Sed nec tum poteram imaginari, tales esse belluas sub humana specie, quales exior: et nunc ambire serum est, quod obire non possim. Senectus solet ad rem attentos reddere. Hujus morbi ne tantulum quidem adhuc attigit animum meum. Atque utinam sic liceat moderari sumtus, ut morienti nec proprium æs nec alienum supersit, præterquam quod huic ubicunque reponendo corpusculo sit satis. Porro famæ sarcinam utinam liceat et antequam corpus deponere. Tantum abest ut me gloriæ pœniteat, si quid tamen omnino est gloria. Nulli sunt affectus privati, puta liberorum aut parentum, qui me remorentur in vita. Omnes amo ex æquo qui Christum diligunt. Nonnihil mihi luctandum fuit cum animo meo, ut erga eos, qui scientes volentes, destinata malitia, nihil commerito, imo bene merito oblatrant, obtrectant, atque etiam exitium moliantur, sumeret affectum pure Christianum. Impetravimus et hoc, ut non solum non cogitemus de vindicta, sed ne male quidem precemur. Videmus hanc lenitatem etiam in militibus, quam certa mors urget; quanto magis hunc affectum nobis præstare debet evangelica philosophia? Nunc aliquantulum in hoc luctor, ut certam fiduciam animo concipiam de salute. Atque hac de re frequenter ipse mecum confabulor, nonnunquam et cum eruditis amicis communico. Nec adhuc fit satis, nec a Lutheranis, nec ab Antilutheranis. Itaque mihi nihil videtur consultius, quam hanc securitatem modis omnibus ambire precibus ac beneficiis a Christo, usque ad supremum vitæ diem, ac tum hujus quoque rei iudicium illi permittere: sic tamen ut quam est minimum spei ex nostris meritis, tam sit plurimum fiduciæ ex illius immensa erga nos charitate, eque pro-

^c In *Oreste*, ver. 1. But this passage seems not to suit the purpose of Erasmus. The sense of it is, that there is no kind of misery to which poor mortals are not obnoxious.

missis adeo benignis, In hac philosophia nunc versor, eruditissime Gavere, ad quam te quoque hortarer, nisi scirem te, virum juxta pium ac doctum, jam olim hæc omnia fuisse meditatum. Incusas incommodam valetudinem, nec injuria quereris. Erat istud ingenium omnino dignum meliore domicilio, sed vide ne multum adjiciat mali, morbi imaginatio. Deinde medicis uti laudo; indulgere non laudo. Salutabis diligenter veteres congerrones nostros Joannem Paludanum, Theodoricum Alutensem, Joannem Armentheriensem, et Petrum Curtium, qui in Nævii vicēs successerunt; cumque his totum sodalitiū trilingue. Basilea, 1 Martii, Anno a Christo nato 1524.

Ep. 671.

N° XXXI.

Erasmus Rot. Hajoni Hermannō Frisio, Juveni cumprimis erudito,
S. D.

AMICE^d candidissime, sic age, sic pergito ranam agere, donec impera-
vero tibi silentium. Quid enim mihi tam eruditis, tam amicis epistolis
possit accidere jucundius? Sed ut tribus verbis ad singulas epistolæ tuæ
partes respondeam: Lazarum Bayfium gaudeo vehementer hoc præstitisse
in vestibus, quod Budæus in asse. Cumprimis autem exosculor hominis
candorem cum exquisita conjunctum eruditione, quod inter literatos
rarissimum est. Sciebam lænam esse genus vestis, et suspicabar respon-
dere *χλαίνη*, verum vitabam dictionem primum minus notam, deinde
incipitem. Penulam hybernā noverunt omnes. Mutabo tamen hunc
locum ubi librum Lazari videro, quod equidem opto ut quam primum
fiat. Quod ad *ἀναξυρίν* pertinet, arbitrabar subligar idem esse quod
braccas, aut aliquid certe simillimum; legeram apud Juvenalem, ni
fallor, *et subligar Acci*^e. Cæterum utcumque hoc habet, si quis errasset
in vocabulo *vestis*, an hoc tibi videtur protinus conviciis exagitandum? Ac
plane demiror si quis hodie de priscarum vestium nominibus certo queat
pronunciare, quum, me vivo, toties mutatas videam vestimentorum for-
mas. Criticos istos, de quibus scribis, rideo, qui, si vicissim ederent sua,
invenirent fortassis et ipsi censores suos. Et tamen æquo animo patior
mihi laudem detrahi, qui mihi nihil laudis arrego. Alicubi, sicut opinor,
scripsi Budæum cum Hermolais et Politianis certamen sustinere, et
fortasse *ἐν τῷ γε γράφειν Ἑλληνιστῇ*, primas illi tribui. Nec adhuc video
quenquam qui tantum etiam possit ex tempore. Nam frequenter ad me
scribit quavis de re totas Græcas aut semigræcas epistolas, idque ex tem-
pore. Cæterum quum essem in Italia, doctos omnes veneratus sum, nec
quisquam a me contemptus est. Angeli Colicii nomen ne audivi quidem
unquam, unde miror quod ille reperit invectivæ argumentum. De Ita-
lorum ingeniis semper candidissime et sensi et prædicavi. Ne Casalium

^d Life of Erasm. vol. i. p. 322.

^e Sat. vi. 70.

quidem novi, qui utinam docuisset certam Proverbiorum interpretationem, quam in me desiderat. De *mali corvi malo ovo* refero quod est in Græcorum commentariis, de *cornicis oculis* torquebar, et consulto uno aut altero, nihil indispisci poni quod mihi satisfaceret. Nec mihi puto ignominiosum, si quis quid reperiat exactius, in tanta rerum tum turba, tum obscuritate. De sene illo nihil admiror, eo ingenio natus est, ut ipse sibi literas invidet. Talis fuit ante annos xxv. nec morbus hic solet ætate reddi mitior. Cæterum quod addidit de *ἀφες*, quod sonet *remitte*, et *ἀφες*, cui respondeat *dimitte*, frivolum esse vel illud arguit, quod Lucæ capite quinto et septimo idem interpres, qui alias gaudet verbo *dimittendi*, ἀπέσπλαι [read ἀπέσπλαι] vertit *remittuntur*, non *dimittuntur*, &c. Cæterum denus aliquid interesse inter ἀφες et ἀφες, an ideo loquendum erat male Latine, *dimitte* pro *remitte*, quum sint tot voces Latinæ, *condona*, *ignosce*, *remitte*? Vides quam isti non serio cogitent de sacris literis. Quod præcipito lucubrationes meas, ipse jampridem confessus sum hoc peccatum, et pœnas de me sumo. Nunc excuduntur Epistolæ Hieronymi, in quibus plurima loca correxî. Ante annum exierant Proverbia, non paucis in locis vel locupletata vel castigata. Et est parata rursus editio nova. Id polliceor me facturum quamdiu vixero. Hæc nos molimur in publicam utilitatem studiorum, destituti codicum et eruditorem hominum adminiculis, dum interim isti, in tanta rerum copia, sibi habent quicquid habent. Si censent nihil edendum, in quo sit quod possit reprehendi, proferant nobis aliquem Italum, qui hoc præstiterit. Theodorus Gaza in nonnullis locis jure reprehensus est a Trapezontio, nec puduit eruditissimum virum ea mutare. Hermolaus in præfatione Themistii vertenda, velut in ipso portu, quod aiunt, impegit insigniter. Laurentius Valla nonne locis aliquot evidenter labitur? Ne commoremur Valas, Pios, Beroaldos, et Raphaëles. Dolet istis in vulgus spargi, quæ sibi magnis laboribus compararunt. Agnosco vocem isto sene dignam. Tanto magis optare debuit, ut fierent vulgo communia, ne periret tot annorum industria. Ego vero nunc mihi videor frui laboribus meis, postquam senex vincor a tam multis juvenibus: in hoc enim suscepî tantum vigiliarum. Sunt qui pro officio reponunt maleficium; fateor et experior in dies magis. At non est æquum ob ingratitudinem quorundam frustrari cunctos. Vel ingratîs benefecisse bono viro dignum arbitror, sed multo magis Christiano. Nihil edunt isti, sed interim, ut aiunt, non decipiunt quenquam. Quis decipit? Isne qui locum depravatū indicat, et ubi non succurrit vetustus codex, addit suam conjecturam? An parum debent studiosi divinationibus Hermolai Barbari in Plinium? Nec ista molimur absque veterum exemplariorum præsidîis, ubi nancisci licuit; ne errent, qui me nihil aliud putant quam divinationem. In Seneca fefellit nos amicus quidam, qui quod susceperat, præstare vel noluit, vel non potuit, (nam ipsi huic editioni non adfuimus,) qui sentiens male navatam operam, exemplar denique mea manu notatum sustulit. Pannonium illum tot nullia mendarum sustulisse ex Naturalibus Quæstionibus Senecæ sane gaudeo: nam in hoc opus nullum erat exemplar vetustum. Tantum ad aliam editionem contulimus, neque quicquam mutavimus, nisi quod palam esset librariorum incuria depravatū. Divinationes margini adjecimus, quarum aliquot, ni fallor, ille non improbabit. Itaque si mendas prodidit, meas non prodidit. De Plauto apud Aldum castigato quadraginta aureis, næ iste modeste mentitus est: viginti duntaxat coronati numerati sunt, nec aliud suscepërā quam castigationem versuum confusorum, idque præstiti in his in quibus

carminis genus erat perpetuum. De mendis tollendis nihil receperam. In Cypriano, ubicunque suppetebat auxilium vetusti codicis, non dormitatum est, et vident totos libros additos, non modo versus. Si quid erratum est incuria typographi, præstare non potui, qui tum agebam in Brabantia. In Suetonio nihil a me depravatum est, sed vetustissimi codicis fidem sequutus sum, nec ideo præclusa est via iis, qui plus utilitatis adferre possunt. Ex istorum igitur industria, si proferant sua, tantum abest ut ignominiam metuam, ut laudis etiam mihi nonnihil sinæ arrogaturus, certe hoc, quod istis dormitantibus calear subjecerim. De styli formula nunquam fui superstitiose sollicitus. Sat est, si utcumque, non spurce loquens, intelligor. Quam vero veterem Latini sermonis formulam in me desiderant, quum inter veteres scriptores tam multa sint phraseos discrimina? Quid convenit Senecæ cum Quintiliano? Quid Quintiliano cum Cicerone? Quid Valerio Maximo cum Sallustio? Quid Livio cum Quinto Curtio? Quid Ovidio cum Horatio? Non obсто quo minus alii mirentur dictionem Pontani: ego præter orationis non inamænum fluxum et verborum tinnitum, nihil in illo magnopere suspicio. Marullus mihi videtur nihil aliud sonare quam Paganisnum. Et ob hoc ipsum fortassis istis grator est Marullus quam Mantuanus. Oderunt Christi nomen, quod nostra barbaries utinam perinde sinceriter ac vehementer amplecteretur. Verum quid hæc ad rem? Ut palatorum ita ingeniorum semper fuere diversa judicia, nec ideo non cuique libera. Bella vero facetia de porrophago, quasi toties utar hac dictione, aut quasi utar tam inscite. Quod alius hoc, alius illud in me desiderat, bis morose faciunt: primum qui ab uno requirant omnia; denique qui requirant hoc a scriptore quod non profitetur. Mihi satis est: si in argumento suscepto sic versor, ut præcurram superiores. Etiansi nominasses istum qui Aleandrum Erasmo præfert in omnibus, nihil erat periculi. Nam et ipse plurimum tribuere soleo Aleandro, præsertim in literis, nihiloque magis me lædi puto, si doctior est, quam quod ditior est, aut formosior: nisi forte me tam invidum existimant, ut ægre laturus sim, si quis me sit sanctor. Aleander si amicus est, ego certe hominis ingenium amo, mihi quoque privatim gratulor meum esse ducens quod habet amicus. Sin parum amicus, tamen gratulor publice studiis: nam spes est illum aliquando divitem istum eruditionis thesaurum orbi communicaturum. Quid audio? Negant Hecubam et Iphigeniam a me versas, sed alicubi repertas mihi vindicasse? Ubi repertas? In Italia? Jam Badius excuderat antequam adirem Italiam. Apud nos? Quis aliquid hujusmodi vidit? Bene habet quod supersunt adhuc qui mihi semper adfuerunt ista molienti, Joannes Paludanus, Montjoius, Thomas Morus, Thomas Linacer, Guilhelmus Grocinus, Guilhelmus Latamerus. Aliena pro suis usurpare non est Erasmicum, qui in cæteris satis declaravi meam ingenuitatem, adeo nihil alienum mihi vindicans, ut æquo animo feram me passim meis pennis vulnerari. Si parum respondent quæ vertimus in Proverbiis, causam nemo melius reddet quam Aleander, qui me vidit ex tempore tantum scribentem in hoc opere, quantum illi exadebant. Exadebant autem singulis diebus senionem, hoc est, geminum paginarum ternionem. Si videor aliquanto felicior in Tragædiis, quam in Adagiis, causa in promptu est. Quum verterem tragædias, hoc tantum agebam, quanquam et tum sæpenumero centum versus unico impetu transtuli. In Adagiis eadem celeritate verti carmina qua prosam. Postremo, quod me negant orthodoxum, ad id crimen respondebo, si isti nobis definiierint, quid sit orthodoxus, et suum Christianismum proferant. Si non est or-

thodoxus, qui reprehendit aliquid in episcopis aut sacerdotibus, nec Hieronymus, nec Cyprianus erit orthodoxus. Quis autem exspectabat ut isti in me desiderarent pietatem? Cæterum quis divinasset hoc seculum exoriturum? Romana sedes nulli potius acceptam ferre debet suam calamitatem, si qua est hic, quam istis qui sic adamant profanas literas, ut minus habeant Christianismi, quam illi ipsi quorum libris immoriuntur. Hæc morosis censoribus et malignis arrosoribus responsa sunt, quorum odium te crebra contentione nolim exacerbare. Benevolorum catalogum libenter legi; inter quos nullius nomen agnosco, præterquam Sadoleti, Alcyonii et Coricii. Loca, de quibus amanter admones, jam ante tres annos mihi restituta sunt, sed non ista tantum, o bone. Mindesio scribam si quid dabitur otii. Posthac igitur exspectabo tuas literas Græce scriptas, quas scito mihi fore gratissimas. Video te feliciter quidem esse progressum in hoc studiorum genere, verum immori te nolim, sed suaserim adjungeres animum ad philosophiæ studium. Novi enim quantum absint a Christianismo, qui in bonis literis, velut ad scopulos Sireneos, consenescent, præsertim apud Italos. Patavii sanctius vivitur, et habes vicinos Venetos, inter quos complures invenies citra professionem egregie doctos, præcipue Leonicum. Deceveram plane hybernare in Italia, sed pestilentia dissuasit. Excuditur nunc liber De Libero Arbitrio. Hic non me fugit, quos crabrones irritarim in caput meum, qui Christum et Evangelium habent in ore, Satanam in pectore. Lutherus etiam ipse conatur illos cohibere, sed nihil agit. Bene vale. Basilea 31 Augusti, Anno 1524.

Ep. 689.

See also Ep. 693. to Alexander, upon the same subject.

Nº XXXII.

† Two Letters of Erasmus to Morillonus.

I.

D. Guidoni Morillono, Cæsareæ Majestatis Secretario, S. P.

Amice candidissime,

AD literas tuas 21 Augusti scriptas, sed prid. Parasceves redditas, respondebo paucis, quod vereor ne tu isthinc discesseris, priusquam eo literæ perveniant. Animus Barbirii mihi semper fuit perspectissimus. De libris quid actum sit inquiram. Nicolaus Buschiducensis quum hic ageret, et hac de re frequenter sermo nasceretur, dissimulavit siquid recepit. Maximiliani literas accepi mire candidas et amicas, cui respon-

[†] Transcribed by Mr. De Missy from the originals, which belong to the Dutch Church in Austin Fryars.

dimus, licet occupatissimi. Domino de la Roche veteri amico meo ac patrono nunc scribo. D. Cancellario Mercurino ac Joanni Almano pridem scripsimus. Illustrissima D. Margareta scriptis ad me literis promittit pensionem si redeam. Non deesset pecunia, si mihi liceret per sycophantas tranquille vivere. Stunica furit Romæ: cui pontifex tandem indixit silentium. Hic sunt multi, qui subinde novis libellis in caput meum debacchantur. Id fit impune in Germania ob favorem evangelii. Et tamen nihil adhuc scripsi in Lutherum, nisi quod testatus sum me esse alienissimum ab illa factione. Hic est plane furor Evangelicus: hi sunt mores nascentes s. Ecclesiæ. Ego istas præbendas ac primarias p....^h nihil moror. Sunt lentæ spes, et ego jam morior. Quare tui arbitrii esto, sub cuius nomine velis expeⁱ. Novi et amo Nicolaum Barbirium. Absolvi jam paraphrases in totum Novum Testamentum, excepta Apocalypsi. Nescio an legeris postremam editionem Epistolarum mearum. In his aliquoties est mentio Morillon. Et tamen curabimus ut^k si quid mearum lucubrationum merebit posteritatem, ut mecum vivat candidissimus Morillonus, idque propediem fiet, jamque curatum fuisset, si tuæ literæ venissent in t[em]pore. Ne^l brisse [nsem¹ desider] assem [c] andidiorem. Et tamen ibi nihil est quod ad me pertinet, et rixa est de lana caprina. Salutabis mihi amicos Hispanienses R. D. Archiepiscopum Compostellanum; Doctorem Coronell; D.^m Guilhelmo Le Moine. Miror te non meminisse Guilhelmi Vergaræ. Gaudeo istam nationem mihi favere. Ad quam utinam me contulissem, quum me conferrem in Germaniam, in qua tales repperi pestes, ut si præscissem, citius abiturus fuero ad Turcas, quam huc. Sed hæc fatis imputanda. Tibi cumⁿ Camelo nihil est negotii; sed mihi, nolim volim, cum multis hydrys res est. Bene vale. Basileæ, Parasceves An. 15....^o

^s It should be *renascentis*.

^h The word is not legible: it begins with an abbreviation which seems to stand for *præ*. Perhaps *præposituras*.

ⁱ Vel *expediri*, vel, *experiri*. D. M.

^k *sic*.

^l Videtur etiam legi posse *judicassem*, &c. D. M.

^m *sic*.

ⁿ He seems to mean Egmond the Carnelite.

^o The date is not legible. Perhaps it was 1524. ¹ It could not be after 1524; because he had not yet, as he says in this letter, published any thing against Luther.

N° XXXII.

II.

Ornatiss. Viro D. Guidoni Morillono, Cæsaris ab Epistolis, in Hispaniis.

S. P.

QUUM te tantum amicum habeamus in Hispaniis, miror jam annis aliquot me nullis admoneri literis quid istic agatur. Si quid Erasmus agat nosse cupis, mihi gravis ac pene assidua lucta est cum senecta atque ejus comitibus podagra et chiragra, vel holagra potius; cum calculo rarior ac levior. Debemus Cæsaris commoditati, quod pacem habet Germania, qui maluerit pacem iniquam quam bellum æquum. Sectarum negotium adhuc serpit, inundaturum aliquando, ni cohibeatur. Anabaptistæ non aliter inundarunt Germaniam inferiorem, quam olim ranæ et locustæ Ægyptum; genus hominum lymphatum ac morti devotum. Irreperunt sub umbra pietatis, sed exitus erit publicum latrocinium, et quod prodigii simile est, quum doceant absurda, ne dicam ἀδύνατα, quum præscribant inamœna, tamen populus fatali quodam affectu, seu potius mali dæmonis instinctu rapitur in eam sectam. Petrus Barbirius nunc plane me deridet ex alto. Hactenus miris coloribus tergiversatus, tamen professus se velle solvere, proximis literis scribet ^p se donasse quamdiu potuit, nunc non posse amplius. Suspicio illum suo commodo mutasse instrumentum. Præter superiora debita, jam ultra quinquennium singulis annis accipit de pecunia centum et triginta libras Francicas. Quomodo portentum hoc mihi tractandum sit nondum statui. Pudet cum amico rixari. Vives ^q scribit Joannem Vergaram cum fratre Tobare ^r, cumque aliis nonnullis bene doctis, esse in carcere. Scitis, opinor, tres viros totius Angliæ doctissimos esse in carcere, Episcopum Roffensem, Episcopum Londoniensem, et, quo nihil unquam habui amicius, Thomam Morum. Bene vale. Datum Friburgi Brisgoiæ, 3. Cal. Sept. 1534.

Erasmus Rot. mea manu.

^p Perhaps he would have said *scripsit*.

^q See the letter of Vives to Erasmus. Ep. 1270. c. 1492.

^r In the letter of Vives he is called *Tovar*.

N° XXXIII.

* Erasmus Joanni Botzhemio Absternio, &c. S. D.

'NON pateris, Abstemi vir clarissime, quicquam mearum lucubrationum deesse tuæ bibliothecæ, sed quereris idem opus tibi subinde commercandum, vel retextum, vel locupletatum, vel recognitum. Proinde rogas, ut tibi catalogum omnium nugarum mearum verius quam librorum describam, et cui postremam manum addiderim indicem; ne vel fugiat aliquid, quod non habeas, vel emas aliquid, quod mox denuo cogaris emere. Morem geram voluntati tuæ, per te quamplurimis etiam aliis, ni fallor, eadem opera gratificaturus. Ornare gaudes, ut ais, tuam bibliothecam Erasmi monumentis: ego vero meos libros arbitror ornari tua bibliotheca, qua vix quicquam videre contigit ornatus: dicas Musarum esse domicilium. Itaque mihi magis placeo, quod^v meas lucubrationes dignaris hospitio tuæ bibliothecæ, quam si cedrinis capsulis in Apollinis templo reponerentur. Non arbitror victuras, tantum abest ut immortalitatem illis ausim sperare: tamen si continget aliquot annos superesse parenti, tuæ, nimirum, bibliothecæ debebunt: Existimabuntur enim aliquid esse, quas Absternius ille tam sobrius iudex suo museo dignatus sit. Quamquam ipse interim non aliter affectus sum erga meas vigilias, quam parentes solent erga liberos, quibus fuit parum felix fecunditas, vel quod deformes ac valetudinarios genuerint, vel quod aliqui tales, ut probrum et exitium attulerint suis progenitoribus. Qua quidem in re hoc magis ipse mihi displiceo, quod librorum mala non semper imputari possunt parentibus: librorum autem vitia non aliis quam auctoribus accepta feruntur: nisi forte causari velim temporum ac regionis infelicitatem: nam, me puero, repullulascere quidem cœperant apud Italos bonæ literæ, sed ob typographorum artem aut nondum repertam, aut paucissimis cognitam, nihil ad nos librorum perferebatur, et altissima quiete regnabant ubique qui literas docebant illiteratissimas. Rodolphus Agricola primus omnium aurulam quandam melioris literaturæ nobis inexit ex Italia, quem mihi puero, ferme duodecim annos nato, Daventriæ videre contigit, nec aliud contigit. Tum autem magni refert, quo seculo, qua regione, et ad quorum iudicium scribas, quibuscumq; certe: acuit enim ingenii vim et antagonistes insignis, quin et honos alit artes. His omnibus destitutus, tamen velut occulta naturæ vi rapiebar ad bonas literas, ac interminantibus etiam magistris, furtim e libris, si quos forte nactus fuisssem, hausi quod potui, calamum exercui, provocatis sodalibus, quibuscumq; decertarem, nihil minus cogitans, quam ut hujusmodi nœniæ typographorum opera mundo proderentur. Hæc culpam si non diluere poterant, certe poterant elevare. Sed sunt, in quibus nec possim, nec velim ipse mihi patrocinari. Siquidem illud præcipuum est, ut qui scriptis sibi nomen honestum parare velit, argumentum deligat, ad quod natura sit compositus, et in quo plurimum valeat. Nec enim omnia congruunt

* *Epistola ad Botzhemum, sive, Catalogus Lucubrationum.*

* *Life of Erasm. vol. i. p. 335.*

^v In the Edit. of Leyden, they have four times printed *quæ* instead of *quod*, by mistaking the abbreviations in that of Basil.

omnibus. Id a me nunquam est factum, sed vel temere incidi in materiam, vel amicorum affectibus potius quam meo iudicio obsequens, suscepi. Proximum est ut quod delegeris, tractes accurate, diu premas, ac frequenter sub limam revoces, priusquam in lucem exeat. Ego quod semel aggressus sum, fere perpetuo cursu absolve, nec castigandi tædium unquam devorare potui. Itaque mihi fere usu venit, quod scripsit Plato : *Ut plus satis properans in initio, serius perveniam ad finem*. Nam editione præcipitata res ipsa me cogit nonnunquam totum opus a capite usque ad calcem retexere. Proinde miror ipse esse, præsertim hoc tam erudito seculo, qui nostra legant ; et tamen esse vel illud arguit, quod typographi lucubrationes nostras toties excudunt, sed tu jamdudum catalogum expectas, non apologiam. Age fiet, ac primum recensebo, quæ carmine scripserim, ad quod studium puer eram propensior, adeo ut ægre me converterim ad meditationem orationis solutæ. Nec hic parum diu luctatus sum, priusquam succederet, si quid tamen successit. Nullum autem carminis genus non tentavi. Quæ feliciter interciderunt aut latent, ea sinemus quiescere, ne, quod Græci vocant, *ἐν κέλμενον κακὸν κινήσωμεν*. Lutetiæ primum cœpit nostra temeritas prodi mundo. Nam illic editum est ab amicis carmen heroicum, admixto ejusdem generis tetrametro, ad Faustum Andrelinum, quicum mihi tum recens coierat sodalitas. Rursus aliud hendecasyllabum ad Robertum Gaguinum, cujus tum apud Parisios non mediocris erat auctoritas. Rursus aliud ad eundem, alterne mixtis Glyconico et Asclepiadeo. Præterea carmen de casa natalitia pueri Jesu : nec satis memini, si quid præterea. Rursus alias edidimus expostulationem Jesu ad hominem suapte culpa pereuntem. Sed multis ante annis scripseram Sapphicum carmen de Michaële Archangelo, non sponte, sed compulsus precibus cujusdam magni viri, qui templo præerat, cui præsidebat Michaël : in quo cum ita temperarim stylum, ut possit oratio prosa videri ; tamen ille non ausus est affigere, quod esset tam poëticum, ut Græce, quemadmodum aiebat, scriptum videri posset. Ea erat illorum temporum infelicitas. Quumque tantum laboris exhaussissem, reddito carmine, homo liberalis obtulit pecuniam, qua sextarium emerem vini, munus ipso poemate dignum. Egi gratias pro tanta liberalitate, atque hoc lemmate recusavi munus, quod dicerem majus, quam ut conveniret exiguitati meæ. Nullo in genere ine minus exercui, quam in Epigrammatis, et tamen interdum inter ambulandum, aut etiam in comotationibus lusinus aliquot, diversis temporibus, quorum nonnulla ab amicis nimium mei nominis studiosis collecta sunt, et edita Basileæ : quoque magis riderentur, adjunxerunt Thomæ Mori Epigrammatis, in hoc genere felicissimi. Carmen ad Guilhelmum Copum, de Senectute, scriptum est nobis in Alpibus, cum primum adirem Italiam. Inciderat odiosa contentio inter caduceatorem regis Angliæ, qui nos, quo tutius iremus, comitatus est Bononiam usque, et inter curatorem adolescentum, quos tum pacto velut nassæ implicitus, ducebam in Italiam, non quidem ut pædagogus, nam morum curam exceperam ; nec ut præceptor ; sed ut inspector futurus, ac studiorum viam commonstraturus, ne quid calamitatis deesset fati meis. Nullum enim annum vixi insuavius. Inter hos igitur duos adeo incaluerat rixa, ut post furiosa convicia ventum sit ad gladios ; ac tum quidem alteri duntaxat irascebar. Verum ubi post tantam tempestatem vidissem illos ultro factos amicos epoto vini cyatho, utrumque ex æquo oderam. Etenim ut pro insanis habeo, qui sic debacchantur, nisi gravissime lacessiti : ita nulli fidos esse duco, qui tam subito fiunt amici, post iras capitales. Itaque quo tædium inter

equitandum fallerem, abstinens a colloquio partium, carmen hoc absolvi, notans interim in charta super sellam, ne quid excideret, dum, ut fit, nova cogitatio veterem propellit. E notulis describebam, quod erat natum, ubi ventum est in diversorium. Habes carmen equestre, vel potius Alpestre, quod tamen docti negant prorsus infelix, utcumque natum est. Scripsi diversis temporibus epitaphia non pauca, rogatus ab amicis, quæ non refert numerasse. Sed annis aliquot antequam adirem Italiam, exercendæ Græcitatæ causa, quando non erat præceptorum copia, verteram Hecubam Euripidis, tum agens Lovanii. Ad id audendum provocarat F. Philelphus, qui primam ejus fabulæ scenam vertit in oratione quadam funebri, parum, ut tum mihi visum est, feliciter. Porro quum stimulos adderet tum hospes meus Joannes Paludanus, ejus academiciæ rhetor, vir si quis alius, exacto judicio, perrexi-quo cœperam. Deinde ubi literis ac montibus, quod aiunt, aureis amicorum pellectus redissem in Angliam, addidi præfationem et carmen Iambicum plusquam extemporarium, quum forte vacaret membrana, atque auctoribus eruditis amicis, sed præcipue Guilhelmo Grocino, qui tum inter multos Britanniciæ doctos primam laudem tenebat, obtuli libellum dicatum R. P. Guilhelmo, archiepiscopo Cantuariensi, totius Angliæ primati, et ejus regni cancellario, *h. e.* judici summo. Hoc erat tum notitiæ nostræ felix auspicium. Is quum me paucis salutasset ante prandium, hominem minime multiloquum aut ambitiosum, rursus a prandio paucis confabulatus, ut est et ipse moribus minime molestis, dimisit cum honorario munere, quod, suo more, solus soli dedit, ne vel pudore vel invidia gravaret accipientem: id actum est Lambethæ. Dum ab hoc redimus cymba vecti, quemadmodum illic mos est, inter navigandum rogat me Grocinus, quantum accepissem muneris: dico summam immensam, ludens. Quum ille rideret, quæro causam risus, et annon crederet præsulis animum esse talem, qui tantum dare vellet: aut fortunam esse talem ut tantam benignitatem ferre non posset: aut opus non esse dignum aliquo magnifico munere. Tandem edito muneris modo, quum ludens rogarem, quor tantillum dedisset, urgenti respondit, nihil horum esse, sed obstitisse suspicionem, ne forte idem operis alibi dedicasset alteri. Eam vocem admiratus, quum rogarem, undenam ea suspicio venisset homini in mentem, ridens, sed τὸν Σαχρόδονον γέλωτα, *Quia sic*, inquit, *soletis vos*: significans id solere fieri a nostræ farinæ hominibus. Hic aculeus quum hæreret animo meo rudi talium dicteriorum, simulatque me Lutetiam recepissem, inde petiturus Italiam, librum Badio tradidi formulis excudendum, adjecta Iphigenia Aulidensi, quam fusius ac liberius verteram agens in Anglia: et quum unam duntaxat obtulissem præsuli, utramque dicavi eidem. Sic ultus sum Grocini dictum, quum interim non haberem in animo revisere Britanniam, nec de repetendo archiepiscopo cogitarem: tanta tum erat in tam tenui fortuna superbia. Hoc opus semel atque iterum recognitum, postremum hoc anno recognovi. Adolescens nondum annos natus octodecim elegiaco carmine, quoniam in eo minus valebam, declamare cœperam adversus vitia, libidinem, ambitionem. Has ineptias amici, me procul agente, prodiderunt formulis, non sine famæ meæ jactura, plura prodituri, ni redissem. Nam carmen prorsus extemporale, quo gratulatus sum Philippo primum ex Hispania reduci, ipse curavi edendum ante annos, ni fallor, viginti tres. Sed multo prius edideram carmen heroico hexametro et iambico trimetro mixtum, de laudibus regis Henrici septimi, et illius liberorum, nec non ipsius Britanniciæ. Is erat labor tridui, et tamen labor, quod jam annos aliquot nec legeram nec scripseram ullum carmen. Id

partim pudor a nobis extorsit, partim dolor. Pertraxerat me Thomas Morus, qui tum me in prædio Montjoii agentem inviserat, ut animi causa in proximum vicum exspatiaremur. Nam illic educabantur omnes liberi regii, uno Arcturo excepto, qui tum erat natu maximus. Ubi ventum est in aulam, convenit tota pompa, non solum domus illius, verum etiam Montijoicæ. Stabat in medio Henricus annos natus novem, jam tum indolem quandam regiam præ se ferens, *h.e.* animi celsitudinem cum singulari quadam humanitate conjunctam. A dextris erat Margareta, undecim ferme annos nata, quæ post nupsit Jacobo Scotorum regi. A sinistris, Maria lusitana, annos nata quatuor: nam Edmondus adhuc infans, in ulnis gestabatur. Morus cum Arnolde sodali, salutato puero Henrico, quo rege nunc floret Britannia, nescio quid scriptorum obtulit. Ego, quoniam hujusmodi nihil exspectabam, nihil habens, quod exhiberem, pollicitus sum aliquo pacto meum erga ipsum studium aliquando declaraturum. Interim subirascebar Moro, quod non præmonuisset: et eo magis, quod puer epistolio inter prandendum ad me misso, meum calamum provocaret. Abii domum, ac vel invitis Musis, cum quibus jam longum fuerat divortium, carmen intra triduum absolvi. Sic et ultus sum dolorem meum et pudorem sarsi. Editum est et carmen, rudimenta complectens hominis Christiani. Id scriptum est stylo simplicissimo. Sic enim jussit Joannes Coletus, qui tum magnis impendiis novum ludum literarium instituerat, in quo non minus in pietate quam in doctrina volebat institui formarique pueritiam: vir enim singulari prudentia præditus, videns seculum suum deploratissimum, teneram ætatem delegit, ut novum Christi vinum novis utribus committeret. Vertere cœperam Podagram Luciani priorem, opus mire festivum; sed destiti, potissimum deterritus epithetis, quibus abundant chori, in quibus non erat spes in Latinis assequi compositionis felicitatem, quam videmus in Græcis dictionibus. Quod si dictiones singulas pluribus explicuissem, peribat gratia totius carminis. Nam hymni sacri fere constant hujusmodi Deorum cognomentis, religiose compositis, præsertim apud Græcos. Quod genus sunt illa apud Homerum:

* Ἀρες ὑπερμένετα, βρισάριματε, χρυσευπήληξ,
Ὀμήριμβιμε, φέρασπι, πέλισσός, χαλκοκορυσαί.

Itidem et Lucianus *: Ἐπίδεσμοχαρὲς, κατακλινοβατὲς, κωλυσοδρόμα, βατανασφαγάλα, σφυροπρησιπύρα, μυγισαφεδάφα, διδυκοζόδα, γονυκλαυσαγρύπνα, περικονδυλοπωροφίλα, γονυκαμψιπέπικυρτε. Hæc atque id genus, quum apud Græcos plurimum habeant gratiæ ob facetissimam imitationem, Latinus sermo nec umbram horum possit reddere. Ad Græcas literas utunque puero degustatas jam grandior redii, *h. e.* annos natus plus minus triginta, sed tum quum apud nos nulla Græcorum codicum esset copia, neque minor penuria doctiorum. Lutetiæ tantum unus Georgius Hermonymus Græce balbutiebat, sed talis, ut neque potuisset docere si voluisset; neque voluisset si potuisset. Itaque coactus ipse mihi præceptor esse, verti multos Luciani libellos, vel in hunc usum, ut attentius Græca legerem, Saturnalia, Cronosolonom, Epistolas Saturnales, De Luctu, Declamationem de Abdicato, Icaromenippuni, Toxaridem, Pseudomantem, Gallum, Timonem, Declamationem pro Tyrannicida,

* ——— πολισσόε, χαλκοκορυσαί.

• Tom. iii. p. 656.

De his, qui mercede vivunt in aulis principum. Ad hæc ex minutioribus dialogis delectos octodecim, præterea Herculem Gallicum, Eunuchum, De Sacrificiis, Convivium, De Astrologia. Hujusmodi ceu strenulis diversis temporibus salutabamus amicos, qui mos est apud Anglos. Verteramus et Longævos, dictantes tantum, sed notarius suffuratus libellum Montjoio dictum pro suo edidit Latetiae. Rapiebantur hæc nugæ primum magno studiosorum applausu; sed ubi Græcæ linguæ peritia cœpit esse vulgo communis, id quod miro successu factum est apud nos, cœpere negligi: quod ego sane ut futurum sciebam, ita factum gaudeo. Ausi sumus idem in Plutarchi Moralibus, cujus et phrasîs aliquanto difficilior est, et res habent plus obscuritatis, ob reconditam hominis eruditionem. Ex hoc vertimus libellum, cui titulus, Quomodo sit dignoscendus adulator ab amico. Eum dicavimus Henrico Britanniae regi, ejus nominis octavo: Præterea, cui titulus est, Quo pacto fieri possit, ut utilitatem capias ex inimico: hunc dicavimus ei, qui nunc est cardinalis et archiepiscopus Eboracensis, tum eleemosynis regis erat præfectus, sed tamen jam tum rebus maximis destinatus; adeo ut, prius quam daretur opportunitas offerendi, ter mihi mutanda fuerit præfatio. Quin et prius quam excudi poterat, jam accesserat ei cardinalitæ dignitatis fastigium. Ante hos verteram, De taenda valetudine: Quod in principe requiratur eruditio: Quod cum principibus maxime versari debeat philosophus: Utrum graviores sint animi morbi, an corporis: Num recte dictum sit, *Αλθε βιωσας*: De cupiditate divitiarum. In his eo libentius exercebar, quod præter linguæ peritiam vehementer conducirerent et ad mores instituendos. Nihil enim legi, secundum literas divinas, hoc auctore sanctius. Hoc unum erat incommodi, quod Aldus hoc opus excudit, sequutus exemplar multis locis depravatum, nec apud nos vetustorum exemplarium erat copia. Vertimus unam Libanii declamationem, nomine Menelai repetentis uxorem apud Trojanos, atque hinc primum jecimus transferendi aleam. Vertimus et alias aliquot declamatiunculas incerto auctore. Nonnulla cripimus, quæ facerent ad institutionem studiorum, inter quæ sunt libri De copia verborum ac rerum duo, olim per lusum designati verius quam cœpti in gratiam Joannis Coleti, qui multis precibus hoc extorsit potius quam impetravit, ut novum opus novæ scholæ dedicarem. Ad ejusdem preces castigavi libellum Lillii, quem suo ludo præfecerat, de Syntaxi, sed mutatis tam multis, ut nec Lilius vellet opus agnoscere, nec ego possem. In gratiam Petri Viterii, non vulgaris amici, licet humilioris, scripsi libellum De ratione studiorum et instituendi pueros, quod is ingenuos aliquot bonæque spei adolescentulos erudiendos haberet. Fortassis ad hunc ordinem pertinent duò primi libri grammatices Theodori Gazæ, quos ideo Latine vertimus, ut plures alliceremus ad studium Græcanici sermonis, vel ipsa facilitate, velut esca quadam. Et adeo successit id, quicquid erat laboris, ut jam videatur inutilis. Adnotaram quædam Anglo cuidam, De ratione scribendarum epistolarum, sed non in hoc ut ederentur. Eo defuncto, quem viderem opus, ut erat, mutilum ac mendosum, editum in Anglia, coactus sum paucos dies in ejusmodi nugis perdere, quas plane cupiebam abolitas, si qua fieri potuisset. Prodierat et Colloquiorum libellus, partim e confabulationibus domesticis, partim e schedis meis consarcinatus; sed admixtis naniis quibusdam, non tantum ineptis, verum etiam male Latinis, planeque solæcis; et hoc nugamentum miro applausu exceptum est, ut in his quoque rebus ludit fortuna. Coactus sum igitur et hisce naniis admoliri manum: Tandem adhibita paulo majore cura, non pauca ad-

jecimus, ut esset justa libelli magnitudo, jamque vel hoc honore dignus videri posset, ut Joanni Erasmo Joannis Frobenii filio, puero tum sex annos nato, sed indole incredibili dicaretur. Id factum est Anno 1522. Quamquam hujus operis natura est, ut, quoties visum fuerit, recipiat accessionem. Itaque in gratiam studiosorum et Joannis Frobenii frequenter jam auctarium adjecimus, sed ita temperatis argumentis, ut præter lectionis voluptatem, ac sermonis expoliendi fructum, inesset quod ad mores quoque formandos conducere. Porro, donec præter meras ineptias nihil haberet ille libellus, miro omnium favore legebatur. Ubi accessit uberior utilitas, non potuit effugere τῶν σοφῶν δῆγμαλα. Theologus quidam Lovaniensis mire lippiens oculis, sed multo magis ingenio, vidit illic quatuor locos hæreticos. Accidit et aliud quiddam huic operi memorabile. Excusum est nuper Lutetiæ correctis, hoc est, depravatis aliquot locis, quæ videbantur attingere monachos, vota, peregrinationes, indulgentias, aliaque hujus generis, quæ si plurimum valerent apud populum, uberior esset istis quæstus. Verum hoc ipsum fecit adeo stulte, adeoque indocte, ut scurrani quempiam e trivio fecisse jures, quum auctor tam insulsæ fabulæ feratur theologus P quidam ordinis Dominicani, natione Saxo. Quorsum attinet addere nomen et cognomen, quod nec ipse cupit suppressi? nescit tale portentum pudescere, citius laudem etiam petat ex scelere. Addidit impostor novam præfationem meo nomine, in qua facit tres viros in uno puero instituendo sudantes: Capitonem, qui tradiderit literas Hebraicas: Beatum, qui Græcas: me, qui Latinas. Horum utroque facit me tum literatura, tum pietate inferiorem, significans in Colloquiis inspersa quædam, quæ Lutheri respiciant dogmata. Atque hic scio quosdam sublaturus cachinnum, quum legent Capitonem ab isto, qui sic odit Lutherum, optimi doctissimique viri elogio prædicatum. Hæc atque hujusmodi multa me loquentem facit, hujus audaciæ exemplo sumto ex Epistolis Hieronymi, qui queritur æmulos suos ipsius nomine confictam epistolam sparsisse apud Afros in conventu episcoporum, in quo fateretur se deceptum a Judæis quibusdam falso vertisse Vetus Testamentum ex Hebræis. Et omnino persuadissent eam epistolam esse Hieronymi, si stylum Hieronymi aliqua ex parte potuissent assequi. Hoc facinus quum Hieronymus referat velut extremæ deploratæque malitiæ, tamen unum hoc arrisit isti Phormioni, quod est quovis libello famoso sceleratius; sed defuit malitiæ voluntati facultas perficiendi quod destinarat. Stylum Erasmi quamvis inecultum assequi non potuit, sic enim claudit florulentam suam præfationem: *Ita monuit ætas, ita jussit pietas, ut, dum vivere datur, pręgravi senecta scripta mea repurgem, ne functos manes tristibus transcribant sequaces inferiis.* Quum talis sit totus hominis sermo, tamen non veritus est suos flosculos nostris coronis intextere, aut insanissime sibi placens, aut pessime sentiens de judiciis theologorum, nam his ista cudit, quos omnes tam stupidos esse putet, ut non statim deprehensuri sint infelicitèr assutos hujus pannos. Tam abjecte ubique adulatur Galliæ, Lutetiæ, Theologis, Sorbonæ, collegiis, ut nemo mendicis possit abjectius. Itaque si quid parum magnifice dictum videtur in Gallos, transfert in Britannos; si quid in Lutetiam, vertit in Londinum. Addit quædam odiosa, velut a me dicta, quo mihi conflet invidiam apud eos, quibus dolet me esse carum. Quid multis? Passim suo commodo re-

secat, addit, mutat, veluti sus oblita cœno volutans sese in horto alieno, nihilque non conspurcans, perturbans, evellens, nec interim sentit perire captatam a nobis argutiam. Etenim quum illic cuidam dicenti, *ex Hollando versus es in Gallum*, respondetur: *Quid? an capus eram, quum hinc abirem?* ille mutavit, *Ex Hollando versus es in Britannum*. *Quid? an Sato eram, quum hinc abirem?* Rursum quum quidam dixisset, *Festis indicit te mutatum ex Batavo in Gallum*: ille ex Gallo facit Britannum. Quumque ille respondisset, *Hunc metamorphosin malim quam in Gallinam*: alludens ad Gallum; ille mutavit Gallinam in Bohemum. Mox quum quidam jocatur se Latinum quoque sermonem sonare *Gallice*: ille pro *Gallice* vertit *Britannice*: et tamen relinquit, quod sequitur, *Nunquam igitur bona carmina facies, quia peristi tibi syllabarum quantitas*: quod in Britannos non congruit. Item quum illic aliquis dicit, *Quid accidit Gallis, ut bellum suscipiant cum Aquila*: ille sic corrumpit jocum, *Quid accidit pardis, ut bellum suscipiant cum lilis*: quasi Lilia soleant prodire in bellum. Interdum non sentit ea, quæ sequuntur, cum his, quæ mutavit, non cohærere, velut hoc ipso in loco. Ego scripseram: *Estne Lutetia immunis a pestilentia?* Ille mutat, *Estne Londinum immunis a pestilentia?* Rursus alio loco, quod a quodam dicitur, *Quid trepidamus hunc Gallum lacerare?* ille *Gallum* vertit in *leporem*: nec tamen mutavit, quod sequitur, *Utrum mavis de ala, an de poplitis?* Porro quum Dominicalibus adeo tenere faveat, ut voluerit apud illos sedere commissarios, tamen Scotum atrociter attactum æquo fert animo. Nec enim mutavit, quod illic dicit quidam, *Citius patiar perire totum Scotum, quam libros unius Ciceronis*. Verum ut hæc stultitiæ plena sunt, ita insunt permulta, quæ parem habent stultitiæ junctam malitiam. Quidam illic irridet sodalem, qui, quum esset perditæ vitæ, tamen fideret bullis indulgentiariis: hic corrector facit illum fatentem se cum Luthero suo sentire, indulgentias pontificias nihil valere. Ac mox fingit eundem resipiscentem, profiteri erroris sui pœnitentiam. Atque hæc videri vult, velut a me correctæ. O miros fidei nutantis Atlantes! Hoc perinde est, ac si quis ossis sanguine inbutis vulnus mentiat in humano corpore, ac mox idem sublati, quæ admovebat, vulneri medeatur. Dicit illic puer quispian, confessionem, quæ fit Deo, præcipuam esse. Ille correxit, asseverans confessionem, quæ fit sacerdoti, præcipuam esse. Ita prospexit periclitanti confessioni. Unum hoc exemplum causa retuli, quum in hujus generis sycophantiis creber sit. Atque hæc scilicet respondent palinodiæ, quam ille sub meo nomine pollicetur in falsaria præfatione, quasi cujusquam sit canere palinodiam erroris alieni, aut quasi, quicquid illic sub quacunque persona dicitur, meum sit dogma. Nihil enim me movet, quod hominem nondum sexagenarium facit prægravi senecta. Olim capitale erat edere quicquam alieno nomine, nunc tales sycophantias in vulgus spargere ficto ipsius nomine, qui traducitur, ludus est Theologorum. Nam vult theologus videri, quum res illum clamitet ne pilum quidem tenere rei theologicæ. Nec dubito, quin furcifer ille mendacis suis imposuerit famelico typographo: non enim arbitror quenquam esse tam insanum, qui sciens tam indoctas nœnias velit excudere. Deploratam hominis audaciam mirari desii, postea quam intellexi illum esse pullum e nido Bernensi quondam elapsum, plane *ἐκ κακίστου κόρακος κάκιστον ὄν*. Illud demiror, si verum est, quod adfertur, apud Parisios esse theologos, qui sibi plaudant, quod tandem nacti sunt hominem, qui eloquentiæ suæ fulmine disjiciat universam Lutheri factionem, et ecclesiam pristina restituat tranquillitati. Nam scripsit et adversus Lutherum, ut audio. Et postea theologi querantur se a nobis traduci, qui studia ipsorum tantis

vigiliis adjuvamus, quum ipsi volentes amplectantur talia monstra, quæ plus dedecoris adferunt ordini theologorum, atque etiam monachorum, quam quivis, quamlibet maledicus, hostis posset. Qui tale facinus audet, idem non dubitabit incendium aut veneficium admittere. Atque hæc excuduntur Lutetiæ, ubi nefas est vel evangelium excudi, nisi theologorum censura comprobatum. Hoc Colloquiorum opus postremum exiit auctum coronide, A. 1524. mense Septembri. Cæterum quoniam videbam multos scriptores vel negligi prorsus, vel minore cum fructu legi, quod undique scaterent mendis, tum autem quosdam etiam commentariis insulsissimis esse contaminatos verius quam expositos, studuimus et in hac parte consulere studiis juventutis, nec juxta Græcorum proverbium, in dolo τὴν κεραμικὴν sumus adgressi, sed in libello puerili, cui titulus *Cato*. Adjecimus Mimos Publianos sane quam festivos, qui inter Senecæ lucubrations falso titulo latebant, sed depravatissimi: tum admixtu multarum sententiarum, qui Mimi non erant, contaminati. His omnibus scholia adjecimus. Adjunximus et alia quædam a nobis recognita, minutiora, quam ut sit operæ pretium referre, quod quidem ad operam a nobis insutam attinet. In hanc classem referenda videtur *Nux* Ovidii, quam emendatam commentariolo enarravimus in gratiam optimæ spei adolescentis Joannis Moii, cui adjunximus duos Hymnos Prudentianos, alterum γενεθλιακόν, alterum ἐπιφανειακόν pueri *Jesu*. Quos itidem emaculatos commentariolis enarravimus in gratiam clarissimæ puellæ Margaretæ Roperæ. Id factum est A. 1524. Moliti sumus simile quiddam apud Aldum, post edita Proverbia, in Comœdias Terentii et Plauti omnes, sed hic nihil aliud professi, quam versuum confusorum digestionem, ubi licuisset, tum in tragœdias Senecæ, in quibus non pauca feliciter mihi visus sum restituisse, at non sine præsidio veterum codicum. Exemplaria reliquimus Aldo, permittentes illius arbitrio, quid de his statuere vellet: nisi quod Senecæ Tragœdias, post in Anglia denuo recognitas, Padio transmisimus, qui visus est nostra cum alienis miscuisse. Porro Cantabrigiæ nacti veteres aliquot codices, adgressi sumus Senecam oratorem, magnis quidem laboribus nostris, sed quorum editio parum feliciter cesserit. Etenim quum meæ res me revocarent in patriam, dedecram hoc negotii doctis amicis, ut ex his, quæ notaram in margine, deligerent, quibus videretur utendum, atque illi sane quam magnifice receperunt. Sed illic primum didici, et apud eos, qui putantur in promissis adamantini, nonnullos esse, qui parum probæ sint fidei, frustra que pœnituit non obtemperasse *Cassitæ* consilio, *Ne quid exspectes amicos facere, quod per te queas*. Quin et ea pars exemplaris, quæ plurimas habebat annotationes, periit. Nonnulli suspicabantur, et erat verisimile, eum, qui negotium magnificis promissis susceptum haud scio pejore fide an judicio gesserat, clam sustulisse, ne deprehenderetur. In nonnullos libros non succurrebat aliquid vetustiorum codicum, velut in *Naturales Quaestiones*, in *Controversias*. His locis non ita multis addideramus conjecturam nostram non mutata scriptura. In alios, ubi licuit veterum librorum uti præsidii, totas margines expleveramus annotationibus, sed quæ requirerent expensorem. Huic operi excudendo si præsens adfuissem, fateretur candidus lector, hoc, quicquid est operæ, non sine fructu fuisse susceptum: nunc infelicitatem meam et ipse deploro, perfidiam nemo potest objicere. Audio quosdam apud Italos moliri novam hujus auctoris editionem, ex fide vetustissimorum codicum. Horum industriæ favebimus utroque pollice, et adeo non putabimus illorum felicitatem ad nostram ignominiam pertinere, ut hinc aliquid etiam laudis simus decepturi, nimirum quod nostro qualicumque conatu præbuerimus illis ansam stimu-

lumque subjecerimus ad honestissimam provinciam suscipiendam. Ab his progymnasmatis adgressus sum Novum Testamentum, in quo decreveram adeo verborum parvus esse, ut statuerim singula loca tribus verbis adnotare, præsertim quum Laurentii [Valle] castigationem jam edidissem, quæ mihi verbosior quam pro re videbatur. Cæterum ubi jam accinctus esset Frobenius ad excudendum, perpulerunt amici docti, quibus aliquoties obsequenter sumi, quam expedit, ut mutarem etiam editionem vulgatam, et in adnotationibus essem aliquanto copiosior. Is labor noster ut plurimos excitavit vel ad Græcas literas, vel ad studium sincerioris theologiæ, ita mihi gloriam peperit, multa invidia fermentatam. Deditimus et hic mox pernas non leves temeritatis, vel nimix facilitatis, in obsequendo amicorum voluntati potius quam iudicio. Non credendis laboribus totum opus retexuimus, ac rursus officinæ tradidimus. Rursum tertio manum admovimus, magnaque cura locupletavimus A. 1522. quæ quidem hætenus fuit nobis operis editio novissima. Quartam habemus paratam, quod, dum paraphrases scriberemus, multa deprehenderimus, quæ prius fefellerant. Quin et Hieronymianæ epistolas, quod hæc ut plurimum habent eruditionis et eloquentiæ, ita habebantur mendosissimæ, castigavimus, ac scholiis explicuimus, nota [reul notha] semovimus adjectis censuris. Quod opus rursus recognovimus A. 1522. non paucis locis vel correctis vel additis, quæ nos in priore editione fefellerant. Hoc rursus excusum est A. 1524. In hoc labore sic versati sumus, ut attentus lector facile deprehensurus sit, me non frustra recognitionem hanc suscepisse. Non defuerunt hic veterum codicum præsidia, sed quæ non præstarent, quin aliquot locis fuerit divinandum. Verum eam divinationem in scholiis ita temperavimus, ut ne qui facile falli possit, sed tantum excitetur ad investigandum lectoris studium. Et speramus fore, ut aliquis adjutus emendationibus exemplaribus restituat et illa, quæ nos fugerunt: quibus ut libenter tribuimus meritam industriæ laudem, ita non habebunt, quod nostros conatus insectentur, qui quum multa feliciter restituerimus, in quibusdam coacti sumus vetus sequi proverbium, *ὅχι ὡς θέλομεν, ἀλλ' ὡς δυνάμεθα*. Sunt enim quidam eo ingenio, ut si quid possint superiorum conatibus adjicere, totam laudem sibi vindicent, magnis conviciis exagitant^a, sicubi dormitatum est, aut sicubi non præstitit alter, quod exabatur. Quorum equidem haud scio utrum magis detestandam arbitrer inhumanitatem an ingratitudinem. Nullus illis præclaudit viam, si velint dare absolutiora. Negant quicquam edendum, nisi quod sit absolutum. Hoc qui præscribunt, dicunt nihil omnino edendum; neque tale quicquam a quoquam adhuc editum. Dabamus illa Batavis, dabamus monachis ac theologis magna ex parte *ἀπύτοις*. Nondum enim hucusque promoverant bonæ literæ. Hæc si quis reputet, intelliget me nec ignavam, nec infrugiferam obisse provinciam. An Itali critici non dabunt hanc veniam Barbaris, quam ipsi, velint nolint, dare coguntur suis, *Philolpho, Hermolao, Valis* *: breviter quotquot intra annos sexaginta, vel vertendis Græcis, vel enarrandis corrigendisve Latinis industria sua juverunt publica studia? Qui nihil edunt, sic vitant culpam, ut nihil laudis promereantur: imo dum stulte vitant culpam humanam, in gravissimam culpam incidunt: nisi forte minus culpandus est, qui ex lautiore

^a Perhaps *exagitant*.

* He means Georgius Vala, or Valla, whom he hath mentioned in Epist. 1091. See Bayle, *Nemesius*.

penu nihil depromit famelicis amicis, quam qui gratis et candide profert, quicquid habet, libenter daturus lautiora, si haberet. Quis insectatur annotationes Hermolai in Plinium, quod destitutus emendatorum codicum auxilio plurima non potuerit assequi, in multis etiam parum feliciter divinarit? Ego me plurimum debere profiteor Beato Rhenano, qui nobis dederit Tertullianum, multis in locis emendatum, quanquam nec totum dedit, et innumeris adhuc mendis obsitum. Non fraudatur sua laude, qui pro tempore, quod potuit, præstitit, ac viam aperuit cæteris elimatoria moliendi. Nec ullos patimur iudices iniquiores, quam istos, qui nihil omnino edunt, ac ne docent quidem, velut invidentes utilitati publicæ, perinde quasi ipsis pereat, quicquid compererint, esse multis commune. Et scubi lapsus humanum deprehenderint, qui cachinni, quæ convicia, quæ tragædiæ? Omnium felicissimus in vertendo fuit Theodorus Gaza. Et tamen in hujus libris deprehendit aliquot errores Trapezuntius, quos ille monitus correxit. Hermolaus, vir tantus, nonne statim in Præfatione Themistii in libros Aristotelis De Anima, pueriliter lapsus est, in ipso (quod aiunt) portu impingens? Quid hic memorem de Philippo Beroaldo, de Baptista Pio, deque similibus, ad quorum errores connivent Itali? Quid de omnibus fere, qui intra octoginta annos verterunt Græca, Diodorum Siculum, Herodotum, Thucydidem, Vitas Plutarchi, atque etiam libellos Morales? Si his ignoscimus, quod in tanta doctorum hominum, ac vetustissimorum librorum copia labuntur aliquoties insigniter, cælum terræ miscent, si in Batavo præsidiis omnibus destituto reperiant, quod sit emendandum? Quanquam nos ipsi in nostras lucubrationes censores agimus, multaque in his, quæ vertimus ex Græcis emendavimus: idem facturi, donec vixerimus. Sed video, mi Botzheme, jamdudum ad Catalogum revocas. Ergo Suetonium Tranquillum cum miræ vetustatis codice contulimus, ac loca nonnulla satis feliciter restituimus, a nemine antea animadversa. Idem fecimus in operibus Cypriani. Recognovimus et Arnobii Commentarios in sacros Psalmos, quem laborem inscripsimus Adriano pontifici Romano ejus nominis sexto, tum recens electo. Idem fecimus in Hilario, qui miris modis nos torsit. Hoc laboris dedicavimus Joanni Carondileto archiepiscopo Panormitano, Caroli Cæsaris in Brabantia cancellario summo. Cæterum, ubi perpenderemus quantum ad elegantiam et copiam dictionis adferant momenti sententiæ argutæ, metaphoræ aptæ, proverbia, similiaque schemata, decreveramus ex omni scriptorum probatorum genere, quam maximam harum rerum vim congerere, et in suam quæque classem digerere, quo magis essent in promptu his, qui stylum exercere vellent ad parandam orationis facultatem et copiam. Hujus rei periculum fecimus ante annos (ni fallor) viginti septem. Occasio fuit hæc. In litore Dovariensi priusquam ingrederer mare, naufragium fecit tota mea pecunia, quæ tum erat exigua, sed tamen mihi maxima, quum nihil superesset. Id factum est a præfecto, pene dixeram, a prædōne litoris, Regio nomine, quum mihi Morus et Montjoius persuassent nihil esse periculi, nisi monetam Britannicam efferrem. At ego nec Britannicam habebam, nec in Anglia partam aut acceptam. Verum in litore didici, non esse fas ullam efferre pecuniam, ne ferream quidem, ultra pretium sex angelatorum. Tanti mihi constitit unicam legem Britannicam didicisse. Ubi nudus redissem Lutetiam, non dubitabam, quin multi expectarent futurum, ut (quod solent literati) fortunam hanc ulcisceretur calamò, scribens aliquid in odium regis, aut Angliæ: simulque verebar, ne Guilielmus Montjoius, quoniam dederat occasionem perdendæ pecuniæ, subvereretur, ne verte-

rem animum erga se meum. Ut igitur et illorum expectationem fallerem, imo potius declararem me non esse tam iniquum, ut privatum casum imputarem regioni, aut tam incogitantem, ut ob jacturam tantulam vel in me vel in amicos, quos in Anglia reliqueram, provocarem tanti principis iram, simulque Montjoio meo testatum facerem, me nihilo secius affectum esse in amicitia, quam antea fueram affectus, visum est protinus aliquid edere. Quum nihil esset ad manum, tumultuarie paucorum dierum lectione congeffi sylvam aliquam Adagiorum, divinsans hoc libelli, qualis qualis esset, vel ob utilitatem versaturum in manibus studiosorum. Hoc argumento declaravi, quam non refrixissem in amicitia. Tum adjecto carmine, cujus ante memini, testificatus sum, quam non essem infensus vel regi vel regioni, ob pecuniam ereptam; nec male cessit hoc meum consilium. Ea moderato candorque mihi tum plurimos amicos conciliavit apud Britannos, viros eruditos, probos, ac potentes. Id opusculum paucis post annis excudit Badius noster, adjectis a me pauculis, et recognitis Græcis potissimum. Mox Matthias Schurerius Argentorati, quum ego interim copiosiore sylvam collegissem in Venetam editionem, quæ prodiit ex officina Aldina. Porro quoniam videbam hoc opus sic esse gratiosum apud studiosos ut victurum appareret, et a multis typographis certatim ederetur, iterum atque iterum locupletavi, ut se dabat vel otium vel major librorum copia. Postrema manus edita est apud Joannem Frobenium, anno a natali Servatoris 1523. Porro dum locupletandis Adagiis nonnullos auctores relego, obiter collationes aliquot adnotavi, magis indicans ac præbens aliis exemplum futuri operis, quam librum justa cura absolvens. Est autem liber unus de Parabolis sive Similibus ad Petrum Ægidium jureconsultum et civem Antverpiensem quondam mihi studiosorum sodalem. Fortasse non abs re fuerit huic generi subnectere opus Epistolarum, quanquam non est aliud omnium cui minus faveam. Indultum est hic plus satis amicorum affectibus, præsertim quum hi sæpenumero pro tempore mutantur in diversos, qua de re satis testati sumus, in prima postremæ editionis Epistola, quæ prodiit ex officina Frobeniana A. 1521. Et quod tum divinabam, post nimum veris experimentis comperi. Res enim ipsa docet quosdam ex juratissimis amicis, quos Pylades poteram dicere, factos hostes acerrimos, summam ingratitudinem cum summa perfidia copulantes, non ob aliud, nisi quod nollem palam dare nomen periculoso negotio, quod semper hariolatus sum in perniciosam seditionem exiturum. Atqui ego nemini renunciavi amicitiam, quod vel in Lutherum esset propensior, vel quod a Luthero alienior. Tali sum ingenio, ut vel Judæum amare possim, modo sit aliqui commodus convivor et amicus, nec me coram blasphemias evomat in Christum. Atque hanc civilitatem arbitror utiliorem ad finiendum dissidium. Ac leviter sane me commovet, quod, quibus ante scribebar, Sidus Germaniæ, Princeps veræ theologiæ, Antistes bonarum literarum, nunc sim alga vilior. Siquidem gloriosos illos titulos, qui mihi nunquam non fuere molesti, lubens illis resigno, amicitiaæ fœdus nulli volens remitto. Tentavimus et declamationem, ad quam magis eramus natura compositi, quam ad illa collectanea, in quæ tamen maxime nos impulit nescio quis genius. Itaque lusimus olim laudem ac vituperationem Matrimonii; quæ nunc pars est libelli De Ratione conscribendi Epistolas. Id fecimus in gratiam clarissimi juvenis Guilhelmi Montjoui, quem tum in rhetoricis instituebamus. Hunc quum rogassem, Ecquid placeret, quod scripseram: ille festiviter, Adeo placet, ut mihi planè persuaseris esse ducendam uxorem. Tum ego. Suspende sententiam, donec legeris

diversam partem. Istam, inquit, tibi habe: mihi prior placet. Is jam post tertiam uxorem cœlebs est, fortasse ducturus quartam, adeo facile est percussisse plastrum, quo sua sponte iuclinatur. Sed admodum juvenes, vix annos nati viginti, scripsimus in eodem genere laudem vitæ morasticæ, hoc est, solitariae, in gratiam amici cujusdam, qui nepotem quandam venabatur proselytum, quem in nassam pelliceret. Item ante annos viginti tres Encomium Artis Medicæ, rogatu cujusdam amici, qui nuper Caroli Cæsaris medicus fuit. Reperi inter schedas episcopi responsionem ad populum sibi gratulantem, nec satis memini, quam occasione ea mihi scripta fuerit. Nam consolationem de morte filii præmature prærepti, scripsi Senæ, quum Alexandrum archiepiscopum ecclesiæ Divi Andreæ, Jacobi Scotorum regis filium instituerem. Sed multo ante apud Ang'los descripseram Declamationem Lucianicæ respondentem contra Tyrannicidam, huc provocante Thoma Moro, tum studiorum sodali, qui nunc Anglorum regi est a thesauris. Querimoniam pacis scripsimus ante annos ferme septem, tum primum in aulam principis acciti. Agebatur magnis studiis, ut Cameraci synodus esset summorum orbis principum, Cæsaris, regis Galliarum, regis Angliæ, Caroli nostri, atque ibi pax coiret inter illos, adamantinis, ut aiunt, vinculis. Hæc res potissimum agebatur per clarissimum virum Guillelmum a Ciervia, et Reipublicæ juvandæ natum Joannem Sylvagium, cancellarium summum. Obstabant huic consilio quidam, quibus inutilis est rerum tranquillitas, quibusque, juxta Philoxeni sententiam, qui dixit suavissimas esse carnes, quæ carnes non essent; suavissimos pisces, qui pisces non essent, maxime placebat pax, quæ pax non esset, et bellum, quod bellum non esset. Itaque jussu Joannis Sylvagii scripsi Pacis Querelam. Nunc res eo profecerunt, ut parandum sit Paci Epitaphium, quandoquidem nulla spes est eam revicturam; sed in his sunt, *quæ seria ducunt*, ut ait Flaccus. Moriam lusimus apud Thomam Morum, tum ex Italia reversi, quod opus quum mihi sic esset contentum, ut nec editione dignarer (nam aderam Lutetiæ, quum per nescio quos pessimis formulis depravatissime excuderetur) tamen vix aliud majore plausu exceptum est, præsertim apud Magnates: Paucos tantum monachos, eosque deterrimos, ac theologos nonnullos morosiores offendit libertas: sed plures offensi sunt, ubi Lystrius adjecit commentarios, quod antea profuerat non intelligi. Conceperamus id temporis animo tres simul declamationes: *Encomium Meritæ, Naturæ, et Gratiæ*; sed quorundam morositas fecit, ut verterem consilium. Admodum adolescens adgressus sum *Antibarbaros*: nam et hoc opus arbitror ad declamatorium genus pertinere. Quanquam autem et in his, quæ recensui, pleraque sunt, quæ pertinent ad institutionem vitæ, tamen hæc, quæ nunc commemorabo, serio nobis scripta sunt ad vitæ rationem ac pietatem. In his est panegyricus, quem Philippo principi porreximus, primum ex Hispania reverso: quem sic laudavimus, ut eadem opera submoneremus, quid esset bono principi spectandum, quod satis testati sumus in epistola ad Joannem Paludanum, quam tum operi adjecimus. Præterea libellus de principe Christiano, quem Carolo nunc Cæsari porreximus, recens in aulæ principalis famulitium acciti, ut essemus inter principis consiliarios. Atque hoc pacto primum fidælis consiliarii partes sumus auspicati: hoc enim epitheton solenniter addi solet consiliariis, quum plerique principes nihil minus ament, quam vere fidos consiliarios, et plerique consiliarii nihil minus præstent, quam cognomen suum. Et tamen hujus libelli libertate nemo magnatum offen-

eius est. Ferunt boni principes liberam admonitionem, seditiosam licentiam non ferunt. Enchiridion Militis Christiani cœpinus ante annos ferme triginta, tum agentes in arce Tornabensi, quo nos pestis, quæ tum Lutetiæ desæviebat, propulerat. Res est casu nata. Erat in ea arce quidam amicus mihi Battoque communis. Huic erat uxor singulari pietate prædita; ipse nulli peior quam sibi: homo profusus scortationibus, et adulteriis opertus: alioqui comis ad omnem convictum. Theologos omnes fortiter contemnebat, uno me excepto. Uxor mire satagebat de salute viri. Hæc per Battum mecum agit ut aliqua notarem scripto, quæ religionem incuterent homini; sic tamen, ne sentiret hæc uxoris impulsu geri: nam erat et in hanc sævus usque ad plagas, more videlicet militari. Obsequutus sum, adnotavi quædam ei temporis congrua. Ea quam placerent etiam eruditis, præsertim Joanni Vitrario, Franciscano, cujus erat in illis regionibus auctoritas summa; posteaquam rursus e Lutetia pestis undique sæviens, Lovanium nos profligasset, per otium absolvimus. Libellus erat aliquamdiu neglectus. Mox mire cœpit esse vendibilis, idque potissimum commendatione quorundam Dominicalium, quorum aliquam multos nuper alienavit addita Præfatio ad Paulum Volzium, abbatem, virum moribus, ut si quis alius, pure Christianis. Huic adjeceramus Epistolam Paræneticam ad Adolphum principem Veriensem, tum admodum puerum. Præterea duas Precationes, ad Virginem Matrem, in gratiam matris illius, *h. e.* Annæ, dominæ Verianæ, stylo juvenili, et ad illius affectum accommodato, potius quam ad meum iudicium. Post, unam addidi ad Jesum, magis ex animo meo. Accessit pars temporariæ disputationis olim habitæ cum Joanne Coletto, *De tædio Jesu*, si tamen hæc pertinent ad morum institutionem. Hoc anno, *h. e.* 1524. emisimus Exomelogesim, sive, De ratione confitendi commissa sacerdoti. Quin his majora sum ausus; explicui Paraphrasi Epistolam Pauli ad Romanos. Mox ubi successus audaciæ et amicorum hortatus me subinde longius provocarent, absolvimus Paraphrases in omnes Epistolas Apostolorum. Hoc opus quoniam non perpetuo labore, sed ex intervallis absolutum est, sic ut post unamquamque portionem absolutam statueremus ab hoc genere temperare; factum est ut præter morem meum operis summa non sit uni dedicata. Post, hortatu Matthæi cardinalis Sedunensis, hoc nuper ausi sumus in Matthæum. Hoc lucubrationis dedicavimus Carolo Cæsari, cui scimus industriam nostram fuisse gratissimam. Jam desieram cogitare *περὶ τῆ παραφράσεων*, et ecce multis in hoc stadium revocantibus, absolvi Paraphrasim in Joannem, quod is præ ceteris, multis difficultatibus remoratur lectorem. Nec hic licuit quiescere: cœpit efflagitari Lucas, quod apud hunc multa sint cum nulla [*read* nullo] Evangelistarum communia, adeo nunquam deerat efflagitandi lemma. Hic labor dicatus est Anglorum regi Henrico, ejus nominis octavo, Marcum denique quidam insignis amicus suasit addendum, ne lacuna in medio vacans invitaret aliquem, qui, suis admixtis, operis integritatem interrumperet. Hoc opus dicatum est Galliarum regi Francisco, ejus nominis primo. Restabant Apostolorum Acta, pars Evangelii secundum Lucam. Ea dedicavimus Clementi, summo pontifici, hujus nominis septimo. Apocalypsis nullo modo recipit paraphrasten. Hic itaque tandem Paraphraseōn finis satis felix. Nec enim alius labor mihi minus invidiæ conflavit quam Paraphraseōn. Scripsimus et in Psalmos duos commentarium, quibusdam magnis flagitationibus ad hunc laborem vocantibus. Verum hic non solum deterret operis tum magnitudo, tum difficultas, verum etiam turba conimentariorum, ut periculum sit, ne prophetiam obruant

citius quam explanent. Attamen tertium Psalmum Paraphrasi explicuimus, in gratiam eruditi amici Melchioris Viandali. Scripsimus et in Precationem Dominicam Paraphrasim, rogatu Jodoci sive Justi Wissemburgensis, secretarii regis Poloniæ. Nuper absolvimus Concionem de misericordia Domini, ad preces sanctissimi præsulis D. Christophori episcopi Basiliensis, qui huic titulo sacellum quoddam dedicarat. Et eodem tempore Comparationem Virginitatis et Martyrii, ad preces integerrimi viri Heliæ Maccabæitici apud Agrippinam Collegii moderatoris. Nam Concionem de puero Jesu pridem scripseram rogatu Joannis Coleti. Methodum veræ Theologiæ jam sæpius editam recognovimus ac locupletavimus anno 1522. ac rursus anno proximo. Equidem gloriari consueveram, quod quum tam multa joco serioque scripsissem, nullum adhuc mortalium meo stylo nominatim lacerassem, sed hanc gloriam invidit mihi nescio quis malus genius. Quamquam hactenus defendi laudem innoxii styli, quod in neminem strinxì ferrum, nisi provocatus odiose: neque cuiquam respondi, nisi modestia vicerim adversarium, inferior virulentia. Nam arbitror hoc ita liquere e scriptis meis, ut mihi tantum laudis liceat citra jactantiæ notam arrogare. Primum illud erat in votis, ut nec impetitus a quoquam, nec impetens quemquam, inçruento calamo luderem perpetuo. Sed hic bis infelix fui: primum quod a multis sum odiosissime libris editis impetitus: atque etiam ab his, de quibus nihil unquam fueram male meritus: deinde ab his, quos mihi nec pulchrum erat vincere, nec concertatores habuisse magnificum, ac ne frugiferum quidem. Itaque quoties huc necessitatis adactus sum, λακωνίζω, rem quam possum verbis paucissimis perstringens. Nec ulli mortalium hujusmodi lucubrationum mearum quicquam dicavi, sive quod eas victuras esse nec sperarem, nec optarem; sive quod nollem quemquam invidia degravare, quod ego per omnem vitam pro viribus cavi, ne quid ex me molestiæ rediret ad amicos.

Martinus Dorpius, instigantibus quibusdam, primus omnium cœpit in me velitari, cui respondimus ut amico amice, unica Epistola patrocinales Moriæ et Novo Testamento. Nec ob hanc velitationem discissa est nostra necessitudo, quod scirem illum non odio mei huc venisse, sed juvenem tum ac natura facilem, aliorum impulsu protrudi.

Successit huic Jacobus Faber Stapulensis, vir integer et eruditus, mihi que vetere junctus amicitia. Cui sic respondimus, ut eam necessitatem fati imputare maluerimus quam homini: nec ob eum casum tametsi gravem, illi nostram amicitiam renunciaverimus. Nam et hodie manet incolunis inter nos benevolentia mutua. Hic mihi perii opera dierum duodecim.

Nec ita multo post prosiliit Edvardus Leus, ex amico subito factus hostis, qui sic adgressus est, ut plane nollet ζωαρχεῖν, sed interneccione conficere totum Erasmus: cui respondimus tribus libellis, tametsi secunda editione primum omisimus, quod is tantum ad virulentias illius et plusquam muliebres rixas responderet, ex quibus ad lectorem nulla redire posset vel utilitas, vel voluptas. Hic mihi perierunt dies, simul scribendo et edendo (nam omnes paginas ipse correxi) quinquaginta. Id possum docere testibus.

Prorepsit deinde Jacobus Latomus, tum laureæ theologiæ candidatus, quæ, nescio quo pacto, jam annis aliquot Lovanii vix ulli contigit, nisi prius edito specimine συκοφαντίας. Hujus libello, quoniam obliquis strophis hominis ingenium referebat, plusquam λακωνικῶς respondimus, interim et ab affectibus temperantes: quoniam spes tum erat hominem

aliquando sumtuum mores aliquanto candidiores. Hic mihi periit tri-duum, excepto tempore, quo legi libellos illius, dum curru vehor.

Subornarant et Atensem, ejus academiæ tum vicecancellarium, pro-bum virum, et in re theologica nullo illic non superiore, denique nec inhumanum, et mihi satis amicum, sed ingenio irritabili. Et aderant artifices, qui quamvis placidum ingenium possent in rabiem agere, certe illum impulerunt in mortem. Nec enim erat illius ætas ac valetudo par hujusmodi tragædiis sustinendis. Hunc, inquam, subornarant, ut in publica schola, in actu solenni, miris strophis ac dicteriis obliquis per-stringeret me, etiam hæreseos notam impingens, quod plus satis laudas-sem matrimonium. Hic mihi jam satis fecerat, primum missis ad me hujus rei gratia Martino Dorpio, et Ægidio Delphio, deinde colloquio familiari.

Mox igitur edito libello respondi, non Atensi, sed hominum suspicio-nibus, magis illius causam agens quam meam. Et quoniam hæc ex com-posito gerebantur, tumultus tumultum excipiebat. Sic enim putabant fore, ut me profligato ex Academia, simul omnes linguæ cum bonis literis demigrarent in rem malam. Eodem ferme tempore clamaturn est a monachis Londini in Anglia, Lutetiæ in Gallia, Bruxellæ in Brabantia, idque in frequentissimis concionibus in me, quod vertissem: *In principio erat sermo*, pro eo, quod erat, *In principio erat verbum*. Et hunc tu-multum libello compecuimus, declarantes eos, qui sic clamassent, pror-sus insanire. Quanquam id eruditis abunde perspicuum erat etiam ante quam nos verbum ullum faceremus.

Primus omnium scripserat adversus Novum Testamentum obscurus quidam, cui satis habuimus epistola respondere, suppresso nomine.

Jamque finis videbatur futurus hujus mali, quum ecce de repente nobis ex Hispania prosiliit Jacobus Lopis Stunica, homo (quod illius scripta declarant) gloriosus, effrons, excors, sibi mire pulcer, sermonis amari, dicas natum hujusmodi tragædiis. Præcesserat rumor atrox, et liber ipso miros habebat fumos. Huic paucis respondimus, nec æque pœnituit ulli respondisse. Is ubi se Romam contulit, illic triumphum acturus de tam bello libello, rursus emisit in me librum, cui titulum fecit: *Blas-phemiæ et impietates Erasmi*, quo nihil unquam prodiit insanius. Itaque cardinalium ordo vetuerat excudi: excusum tamen clam per monachos quosdam, apud quos sacrosancta est pontificis auctoritas, quoties ipsis est inmodum. Rursum vetuerunt distrahi. Vix huic responderam paucis et contentim, ut merebatur, dum alius provolat libellus, præcursor il-lorum trium, in quibus velut optimus histrio declaravit, quantum valeat maledicendo. Itaque de eodem (quod aiunt) oleo responsum est huic quoque.

Aderat frater viro, Sanctius Caranza, theologus Complutensis, qui Stunicam defenderet in tribus duntaxat locis, quos delegerat; et dum me conatur hæreticum facere, sese declarat impudentem sycphantam: et hujus libello respondimus. Et invenit Roma, qui tales nœnias legant. Arguit enim esse, qui legant, quod sint, qui emant, quum vix usquam illic invenias venales libros sanctorum patrum, qui faciunt ad pietatem. Imo non desunt, qui credant talibus præsiidiis recte defendi statum ecclesiæ: cujus negotii quum illud sit caput, ut apud omnes pondus habeant Romani pontificis constitutiones; iste re ipsa docet quantum illis sittribuendum apud alias nationes, quum ipse Romæ toties impune rideat pontificum et cardi-nalium edicta. Respondent non aliter Stunicam tolerari Romæ, quam Pasquillum. Verum Pasquillus et levius insanit, et semel duntaxat in

anno. Iste posthabitis rebus omnibus, nihil aliud agit: et hanc putat mirificam quandam felicitatem. De Caranza nihil audio, sed Stunica totus etiamnum in negotio est: obambulat, ambit, satagit apud pontificem, ut liceat tres illos admirandos libellos edere cum auctoritate. Equidem deamiror quorundam hominum perditam impudentiam, qui quum ultro tanta virulentia incessant alios bene mereri studentes, toties deprehensi in manifestis erroribus, tamen quasi re bene gesta rursus prodeant in arenam, ultro provocantes ad certamen. Nec se purgant interim, sed pergunt in alios lutum jacere. Ego certe, si quid mihi simile accidisset, abderem memet in solitudinem, et puderet rursus in eruditorum hominum prodire theatrum. Veniam exorat, qui studens promereri, labitur. Quis autem ignoscat his, qui sic impetentes alium, ipsi turpissime labuntur? Stunica primitias suæ maledicentiæ ediderat Compluti. Verum quum essent pauci, qui talem librum vellent emtum, velut *ἔμπορος* Romam merces suas deportavit. Quumque reliquas sycophantias per Leonem pontificem non liceret edere, post hujus obitum interregni tempore vulgavit, ut dixi, quædam, editurus plura, ni cardinalium edicto semel atque iterum fuisset cohibitus. Nam Adrianus complures menses hæsit in Hispania priusquam se Romam conferret. Quumque apud hunc quoque frustra molitus esset, ut liceret, quod scripserat, emitte, mox ab hujus obitu rediit ad ingenium: dumque cardinales inclusi de novo pontifice creando decertant, emisit conclusiones aliquot ex omnibus meis lucubrationibus decerptas, adornans interim et reliqua in vulgus dare. Et fecisset, ni Clementis VII. auctoritas hominem palam furentem compescuisset. Et huic igitur libello paucis respondimus, quanquam et ante jam responderamus.

Est Lovanii theologus quidam Carmelita^s, qui se gloriari solet habere linguam pro calamo, et omnino linguam habet, sed dignam usu, quem indicavit Catullus. Huic ludus est Erasmum, in computationibus, in prælectionibus theologicis, ac publicis etiam concionibus, hæreticum vocare, ac tantum proficere, ut apud omnes, qui sani sunt, insanus habeatur. Et hujus exemplum imitantur complures, qui vel hoc solo nomine putant se videri magnos theologos, si quos libuerit, appellant hæreticos, aut schismaticos, aut falsarios, quasi idem non possint aurigæ. Is igitur publicitus in ordinaria lectione, mihi duo levia crimina impexit, hæreseos, et falsatæ Scripturæ Sacræ: quod in Epistola ad Corinthios priore, verterim id, quod solum reperi apud Græcos: *Non omnes quidem dormiemus, sed omnes immutabimur*. Hanc calumniam insigniter impudentem libello brevi refellimus, sed absque convicio, suppresso etiam hominis nomine; et tamen indignatur. Age, si ipse putat æquum fore, ut aliquis ipsi indignetur abstergenti lutum, quod quispiam injecisset in candidum ipsius pallium, quod solum habet candidum; fatebor æquum, ut mihi indigne-
tur, quod tam impudentem calumniam refello, etiam ipsius interim nomini parcens. Et quum hisce moribus omnibus bonis displiceat, uni sibi displicere non potest. Clamat in libellos fumosos. Non sunt libelli famosi, qui tentur innocentiam adversus furiosam calumniam: sed lingua famosa est, quæ manifesto mendacio tam atrox crimen impingit immerenti, vel potius benemerenti. Idem nuper in libello Colloquiorum quatuor hæreses deprehenderat, atque hoc nomine nusquam non triumphabat in computationibus, in concionibus, in colloquiis, in prælectionibus, præter hæreses nihil habens in ore. Et huic calumniæ paucis re-

spondimus. Hujus intemperii Adrianus pontifex imposuerat silentium, nullo diplomate, quo diligenter præcipiebat, ne quid blateraret in Erasmus. Siluit ad tempus, licet ægre. Mox a morte pontificis rediit ad pristinos clamores, quasi quod recte præcipit pontifex, non oporteat esse perpetuum. Itaque reversus ad ingenium, pristini silentii jacturam diligentia maledicenti sarcit. Prælegebat Evangelium Matthæi, nec raro jaciebat aliquod saxum in caput meum e cathedra theologica, sed tam impudenter, ut nullus securi possit impudentius: tam ridicule, ut bona pars non ob aliud veniat in illius auditorium, quam ut rideat: nec desunt, qui interpretentur hominem studio sic ineptire, ut inveniât auditores. Emiseram Apologiam de loco in Epistola ad Corinthios *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.* Ea quum tam manifestis argumentis diluisssem hominis calumniam ut digitis (quod aiunt) res sentiri possit, tamen perinde quasi nihil esset responsum, non pudeat hæc dicere publicitus: *Hic inquit, multi sunt, qui favent Erasmo, ego tamen non taceo verum. Quicquid tenet Ecclesia, hujus contradictorium est falsum et hæreticum: Erasmus lectiois contradictorium tenet Ecclesia. ergo Erasmi lectio est falsa et hæretica.* Capite Matthæi tertio, quo pro eo, quod erat, *penitentiam agite*, verteram, *re-ipsis ite.* Hic ille: *Erasmus*, inquit, *negat penitentiam, quasi penitentiam agere sit Latini idem quod explere satisfactionem pro commissis iudicam:* aut quasi *penitentia* vox dicta sit a pœna, ac non potius a *ponere tenendo*, h. e. a posterius intelligendo, quemadmodum Græcis *πενάρον*: aut quasi ideo sublati sit satisfactio, si peccator jubeatur respicere. Capite sexto plane floreat illi theologia. Negabat quicquam absurdius potuisse fieri, quam quod pro *dimitte*, et *dimittimus*, novasset *remitte*, et *remittimus.* *Remittere*, inquit, *declarat iterum ad aliquem mittere.* Quis nunc erat, ut iterum ad se mittat Deus peccata per confessionem abolita? Demiror cur non eadem opera rideat in symbolo fidei, atque adeo in ipsis evangelii *remissionem peccatorum* toties iteratam: cur hic non jubet scribi, *dimissionem*? Quia iisdem dicteris exagitat caput Lucæ septimum, ubi bis ponitur *remittendi* verbum: *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum.* Et mox: *Remittuntur tibi peccata.* Non vidit ille Coræbus, quicquid hic blateravit in meam versionem, cadere in lectionem ecclesiasticam. Secundo Matthæi capite, pro *Omnis Hierosolyma*, verteram, *Tota Hierosolymorum urbs:* non damnans, quod erat verum, sed explanatius eloquens quod sensit interpres. Hic e suppositionibus Sophistarum demonstravit non posse eundem esse sensum in verbis meis, qui est in verbis interpretis, propterea quod in meis non possit esse *suppositio*, pro *singulis generum*, aut pro *generibus singulorum.* Hujusmodi nœnias quotidie debaterat homo senex, theologorum Lovaniensium coryphæus: et mirantur pontificis negotium parum succedere, quum per tales hisce modis administretur. O dignos homines, quos otiosos alat mundus! O theologum gravem ac dignum cui cordati cives credant suos liberos! Nam hanc provinciam suscipit, quo plures areat a bonis literis. Nulla res magis commendavit Lutherum orbi, quam hominum hujusmodi mores. Quin et Novo Testamento prodituro, unam atque alteram apologiam adjecimus, divinsantes non celuturos, qui calumniarentur. Sunt et epistolæ cæteris admixtæ, aut separatim excusæ, quæ videri possunt Apologia, qualis est illa ad Marcum Laurentium, ad Jacobum Hogestratum.

Sed a rixarum commemoratione libenter discedo, et jam rixandi videbatur finis, nisi subito ac præter omnem spem exortus fuisset Ulricus Huttenus ex amico repente versus in hostem, tantum valet apud leves homines mala lingua: hoc nemo scripsit in Erasmus hostilius. Et tamen

non eramus responsuri, nisi graves amici judicassent hoc ad meam extinctionionem interesse. Exiit itaque *Spongia* ipso titulo styli moderationem pollicens, quam tamen videor nonnullis nequaquam præstitisse; quum ego, teste conscientia, summo studio sim adnixus, ne quem omnino per occasionem attingeret mea defensio: ipsi etiam Hutteno parcere studens, quantum res ipsa pateretur. Qui Hutteni famam apud omnes sartam tectam volunt, illis indignantur, qui hominem suis mendaciis huc perpulerunt, magis etiam istis, aut iisdem potius, qui hoc summis viribus agunt, ut in mortuum etiam stringam calamum. Quod tamen a me nunquam extorquebunt: nec enim libet furere. Et video rem prorsus exisse in rabiem.

Proinde posthac non est animus cum istiusmodi gladiatoris libellis congre-
di. Primum adnitur, ut hanc conscientiam approbem Christo, spe-
roque futurum, ut consilii mei rationem optimus quisque suo calculo
comprobet. Istis vero rabulis, qui prorsus nescire videntur, quid intersit
inter scribere et furere, equidem malefacere malim, quam maledicere,
si Christianum esset omnino cuiquam male velle. Ab iis vero, qui *Spon-*
giam atrocem ac procacem videri volunt, tantum illud petam, cogitent,
quam non vulgariter dilexerim Hutteni ingenium, quanto candore, quot
editis scriptis illum nondum admodum celebrem orbi commendarim: quot
epistolis illum prædicarim apud amicos, præsertim apud reveren-
dissimum cardinalem Moguntinum. In quadam Epistola confero illum
cum Thoma Moro, quo viro multis jam seculis nihil sol vidit integrius,
candidius, amicus, cordatius. Hujus se vehementer dissimilem probavit
Huttenus, meque vanum præconem fecit. In opere Novi Testamenti
jam tertium edito, quam non vulgari affectu laudes illius persono? Jam
et illud cogitent, quam illi nulla a me præbita est occasio recedendi ab
amicitia, quam non oportuit absque gravissimis causis rescindere. Deinde
quam ille non solum violarit amicitiae jura, verum etiam, velut ex insi-
diis, plusquam hostiliter impetierit et famam et vitam amici. Nam
omnino res ipsa loquitur, Huttenum non alio consilio scripsisse sic in me,
quam ut calamo jugularet, quem gladio non poterat. Et, ut sibi videba-
tur vir fortis, sic cogitabat: Seniculus est, valetudinarius est meticulosus
et imbecillus est; mox efflabit animam, ubi legerit hæc tam atrocia. Hoc
illum cogitasse, voces etiam, quas jactabat, arguebant. Nunc appellabo
conscientiam illorum, qui Huttenum domesticè noverant, quanquam
et hi, quibus cum illo nulla erat familiaritas, norunt quam fuerit omnis
illius vita militaris, ne verbo utar acerbior: et tamen in tota *Spongia*
nusquam objicio luxum, quem illum nec miserabilis ille morbus dedocere
potuit, nusquam aleam aut sortam, nusquam profusione decoctam pecu-
niam, conflatum æs alienum, ac frustratos creditores. Jam illa facinora,
quæ designavit extorta a Cartusiensibus pecunia, truncatis aliquot mona-
chis, impetitis in via publica tribus abbatibus, ob quod facinus unum e
famulis deprehensum decollavit Comes Palatinus. Hæc, inquam, atque
hujus generis permulta etiam populus ubique novit, ego tamen nihil ho-
rum in *Spongia* refrico, nec in hostem regeo vera notaque crimina, quum
ille in amicum atque etiam benemeritum tantam falsissimorum criminum
Lernam impudentissime congesserit. At in tota *Spongia* nullum præ-
donis, raptoris, aut latronis, aut decoctoris convicium. Nam quod illic
in genere dicitur, ad nullius contumeliam, sed ad omnium utilitatem
pertinet. Et sunt, quibus videor atrox in *Spongia*. Quas nugas ille ex-
postulator, quam atrocibus verbis exaggerat? Ego in tam multis et vulgo
notis, an non potuissem esse disertus, nisi meum ingenium vehementer

abhorreret a maledicentia? De vulgata ad cardinalem Moguntinum epistola sic refero, ut ipse solus fuerit intellecturus. Alterum facinus hoc etiam perfidiosius nec attingo, quod utrumque condonaram amicitiae nostrae: et ille putabat æquum, ut ob excusatum colloquium sic debaccharetur in amicum, idque in gratiam unius aut alterius, quibuscum contraxerat novam amicitiam, ipsi non magno futuram usui. Si falsa crimina falsis retaliassem, par pari relatum erat, nisi quod plausibilior est ejus causa, qui laecessitus prodit in pugnam. Nunc acerbus videor, qui sic laecessus tot sycophantiis, ne veris quidem ac populo notis criminibus abutor ad mei defensionem. Jam in invidiam mei vulgarunt Martini Lutheri epistolam, privatim ad amicum scriptam, de Spengia. Quantum sit huic Lutheri judicio tribuendum, in præsentia non disputo: me certe nihil movet, illud requiro, quur, qui hanc epistolam ediderunt, non eadem opera vulgarunt epistolas Philippi Melanchthonis, quibus hunc Hurteni conatum detestatur, ut pestiferum Evangelico negotio, et non semel insaniam vocat. Sunt apud me tres illius epistolæ ad diversos amicos scriptæ, in quibus exsecratur rabiosos libellos, quos nobis subinde mittit novum hoc Evangelium. Quamquam plura scripsit aliis. Ea premunt homines callidi, interim furiosis et anonymis aut pseudepigraphis libellis debacchantur, et post hæc jactant, se pro Evangelio decies mori paratos. Quur igitur non docent Romæ? Magna est vivæ vocis energia. Quur non debacchantur in Cæsarem æque atque pontificem? quia minus tutum est. Ubi igitur votum martyrii? Certe docere debuerant, si nolunt provocare. Non me fugit, hoc fuisse consilium quorundam, qui se falso jactant Evangelii nomine, ut me libellis rabiosis obruerent, ne quid molirer in Lutherum. Fingant lapidatum Erasmus, an illico res illis bene sit habitura? Nec perpendunt, si mihi tanta esset ulciscendi libido, quanta illis lædendi, quantopere et potuerim et possim istorum causam affligere. Quis non agnoscat hic spiritum evangelicum, quo mille jam annis caruit mundus? Esto, sit evangelicum libere debacchari conviciis in noxios, verum manifestis mendaciis impetere caput immerentium, an et isthuc exemplum evangelicum est? Vinum infundit vulneribus medicus evangelicus, sed idem addit oleum: et vinum infundit, non acetum. Isti quidam¹ venenum infundunt pro vino. Neminem occidunt gladio, sed sceleratius linguis et calamo. Et tamen non habent, quod objiciant mihi, nisi quod nolim mei capitis periculo profiteri, quæ vel non assequor, vel pro dubiis habeo, vel non probo, vel nullo fructu professurus sim. Alioqui quis plura scripsit adversus fiduciam cærimoniarum? Adversus superstitionem ciborum, cultus, et votorum, adversus eos, qui plus tribuunt hominum commentis, quam literis divinis; qui plures faciunt humanas constitutiones, quam præcepta Dei; qui plus præsidii collocant in divinis, quam in ipso Christo; adversus theologiam scholasticam philosophicis et sophisticis argutis corruptam, adversus temeritatem quidvis definiendi, adversus præpostera vulgi judicia? Quam vero non blandiar summis etiam principibus, libri mei satis declarant.

Hæc aliæque permulta, quæ pro modulo gratiæ mihi data docui, constanter docui, non obstrepens cuiquam, qui doceret meliora. Et Erasmus nihil docuit nisi eloquentiam. Utinam istud persuadeant amicis meis *μαλαισόλοις*, qui constanter jactant, quicquid docuit Lutherus, hausisse

¹ Read *quidem*.

e scriptis meis. Tametsi non invideo laudem istam Luthero, habeat in solidum, modo glorificetur evangelium. Summa criminum meorum est, quod sum moderatior, et hoc nomine male audio utrumque, quod utramque partem horter ad tranquilliora consilia: libertatem non improbo caritate conditam. Ex rabiosa maledicentia quid nasci potest, nisi cruenta seditio? Si nos Romanam ecclesiam infamemus, et illa vicissim nostra prodant mala, nonne præclarum spectaculum edetur hostibus nostræ religionis? Clemens offert se paratum ad corrigendam ecclesiæ corruptelam; misit Legatum, [†] quo nullus optari potuit vel æquior vel humanior. Et isti tantum maledicunt, quasi nihil sit illis dulcius rerum omnium confusione. His imputent, si principes tandem efferati sævire promiscue cœperint in fortunas et in capita plurimorum. Id si fiat, vereor, ne quidam sero probaturi sint meam moderationem. Quis enim ferat istos quosdam, qui prætextu evangelii nec principes audiant, nec pontifices, nec ipsi auscultent Luthero, nisi quum est ipsis commodum? Alioqui ut Lutherus illis homo est, et humano spiritu ducitur, aut non scripsit ex animo suo. Magnum vero crimen, si, quod nunc seditiose fit, cupio citra seditionem fieri, principum assensu, qui si non facturi sunt, quod optimum est, quid sceleris admissum est, quod illos admoneo? Nec revoco volentes incendium restinguere, sed eos damno, qui oleum addunt camino, et morbum, qui jam annis plus mille inveteravit, violentis pharmacis subito volunt tollere, maximo totius corporis periculo. Quam moderationem apostoli præbuerunt Judæis, qui a saliva legis inolitæ non poterant abduci; eandem, opinor, recte præstarent his, qui plurimis jam seculis, tot conciliorum, tot pontificum, tot insignium doctorum auctoritatem sequuti, gravatim hujus recentis doctrinæ mustum recipiunt. Et interim pono illos errasse, hos omnia vera docere. Agat utraque pars Christianis rationibus Christi negotium, et videbit, quid sim pro mea qualicunque portione in medium allaturus. Sed longius efferor: ad Huttenum redeo.

Utinam, qui tragediam hanc excitarunt primum, et nunc renovant, paterentur Hutteni manes quiescere, neque nos huc perpererent, ut (quod dici solet) cum larvis luctemur? Quamquam cum larvis pugnat, non qui maledico libro, quem aliquis velut injecto jaculo venenis tincto relinquens fugit e vita, respondet, sed qui mortuum non responsurum ultro criminatur. Ego Hutteni manibus, ubi mors hominis est nunciata, animo Christiano precatus sum Dei misericordiam: et audio hominem sub mortem deplorasce quod deceptus quorundam versutia, lacescisset amicum.

Video me longius digressum ab eo, quod institueram, sed tamen non possum mihi temperare, quin in amici sinum effundam, quod hisce diebus comperi, quo plane intelligas quam non evangelico spiritu quidam dissidiorum materias captent ac gignant, qui se vehementer evangelii nomine jactitant. Rem narrabo. Auctorem ipse facile divinabis, de quo quum mihi frequenter relatum esset, quod parum amice de me loqueretur, neglexi, adeo ut nec expostularim in colloquio. Tandem ubi renunciatum esset, quod me satis odiose dixisset *Prophetam Balaam*, quasi mercede conductus essem ad maledicendum populo Dei, non arbitratus sum tam atrocem contumeliam dissimulandam. Itaque casu nactus hominem, seduco; rogo num verum esset, quod ad me delatum erat. Ille tergiver-

satur, nec inficiens, nec confitens. Tandem urgenti respondet, id dictum fuisse a mercatore quodam Gallo, qui tum hinc abierat. Et fieri potest, ut hoc mercator dixerit, sed ab hoc doctus. Quum iustarem, ut redderet causas, quur illi viderer dignus eo convicio, respondit, se audisse, quod jactassent me habere consilium, quo prorsus extingui posset hoc incendium Lutheranium, *h. e.* Evangelium. Nam hanc interpretationem ille adiecit. Ego nondum intelligens, unde natum* est hoc mali, respondi me principibus pollicitum esse consilium, quo posset componi dissidium hoc quam minimo tumultu, citraque dispendium libertatis evangelicæ, modo id vellet fieri clam ac tuto. Verum hoc consilium esse tale, ut verear ne principes non sint admissuri. Post aliquot dies, originem hujus mali forte fortune didici ex oratione Pellicani nostri. Narrabat enim clarissimum Poloniæ baronem Hierolaum, Palatinum Siradiensem, quum hic ageret, nescio quid minitatum in Lutheranos, ubi redisset in patriam. Eum quoniam senserant anantissimum mei, crebroque nos invisere, suspicati sunt quidam meis verbis exasperatum, meoque armatum consilio. Nunc rem, ut habet, accipe, mi Botzheme, et intelliges quod frequenter

Maxima de nihilo nascitur historia.

Quum induxissem Hieroslaum in bibliothecam, ille iniecit mentionem de Luthero: rogavit, num doctus esset? Probavi doctrinam. Quid sentirem de dogmatibus ejus? Aio rem esse supra meam cognitionem: tametsi negari non posset illum multa præclare docuisse, multa recte monuisse, et ulcera quædam fortiter exagitasse. Rogat quos illius libros potissimum probarem. Nomino Commentarios in viginti Psalmos, et opus De quatuordecim spectris; addo eos libros etiam illis probari, qui reliquos damnaient: quanquam et in his, inquam, admiscet quædam sua. Ille repetens pronomen *Sua*, risit. Hoc fuit nobis primum colloquium de Luthero, ex quo nec ille satis percepit, quid mihi esset animi in Lutherum, nec ego, quid illi. Rursum quum iterum inviseret me, forte jacebat in mensa inter multas chartas epistola, quam Lutherus recens ad me scripserat. Ex hac ille nescio quo pacto verba quædam oculis rapuerat, quibus Lutherus videbatur parum magnifice de me sentire. Mox inter confabulandum visus est velle suffurari literas. Id ego dissimulans receptas e manibus illius reposui. Post hæc ingressi sumus *μυστεῖον* nostrum, et aliquamdiu confabulati sumus de rebus, quæ nihil ad Lutherum attinebant. Interim animadverto illum rursus eandem epistolam tenere clanculum. Ibi ridens, *Ut video*, inquam, *moliris hic furtum aliquod*. Arrisit ille, et fassus est. Rogo in quem usum vellet eam tollere: *Dicam*, inquit, *multi conati sunt nostro quoque regi persuadere tibi cum Luthero fœdus esse arctissimum: eos coarguent hæc literæ. Ad hoc*, inquam, *reddam te instructiorem, et hanc dabo αὐτόγραφον, simulatque fuerit descripta, et addam duas alteras, in quibus odiosius etiam de me prædicat, quarum alteram excuderant Argentorati, alteram nuper ediderunt nescio qui. His*, inquam, *potes et apud Cæsarem* (nam eo proficiscebatur legatus) *docere, mihi non tam arctam esse necessitudinem cum Luthero, quam multi prædicant*. Rursus alio colloquio, roganti numquid scriberem contra Lutherum, aio me tot laboribus necessariis distrahi, ut ad alia nul-

* Perhaps *æset*.

lum esset otium. Tum aperit mihi quantopere Poloniæ rex infensus esset Luthero, narrans cujusdam prædivitis fortunas omnes addictas fisco regio, ob unicum Lutheri libellum, in illius ædibus repertum. Ibi satis præ me tuli mihi non probari vel sævitiam, vel exemplum, per occasionem, invadendi domos civium. Denique consensurus equos redit ad me, ac deposito in mensam vasculo argenteo; *Rogo*, inquit, *ut hoc animi mei pignus sinas esse apud te*. Quum ego recusarem, causans me nihil unquam de illo promeritum, nec esse in quo possem illi gratificari: *Nihil*, inquit, *aliud abs te peto, quam ut ames hunc hominem*. Tandem tradit et regium edictum, formulis excusum. Hæc est tota nostra de Luthero confabulatio. Sic ille decessit a me instructus et exasperatus in Lutherum. Hunc igitur, ut nunc intelligo, interpretati sunt esse Balac, qui me vasculo conduxerit, ut maledicerem evangelico populo. Atqui hanc amicitiam non conflagavit inter nos Lutherus, ante tres annos coierat inter nos notitia: primum Bruxellæ, mox Coloniz, quum id temporis regis sui nomine apud Cæsarem legatione fungeretur. Comperi juvenem quum non vulgariter eruditum, tum erga meliores literas favore singulari ac religiosa quadam veneratione affectum. In hac legatione secum ducebat duos fratres suos, Joannem aliquanto natu minorem, et Stanislaum, utrumque pulchre literatum, nec aliter affectum erga bonas literas, quam erat ipse: in quibus quoniam omnes sibi persuaserant me esse aliquid, ipsis oculis ac fronte, totoque, quod dicitur, corpore miram quandam in me spirabant benevolentiam. Talium hominum favorem ut non illibenter amplexus sum, ita gratulor bonis literis, quod incipiant a summatis etiam viris coli. Jam si iniquior erat Luthero, cum animum secum huc attulerat, non hic hauserat. Per me citius mitior factus est quam irritatior. An mihi submovendus erat a colloquio, quod non probaret Lutherum? At eodem tempore non submovi qui venerant Wittenberga Luthero addictissimi, cupidissime visurus ipsum etiam Philippum Melancthonem si huc se contulisset. Ego nulli unquam renunciavi amicitiam, vel quod in Luthero sit propensior, vel quod a Luthero alienior; modo mihi fidum et comem præstet amicum. Sed istos quosdam ingratos, perfidos, leves, furiosos, seditiosos, maledicos, vanos, perniciosissimos hostes et evangelii, et bonarum literarum, et publicæ tranquillitatis odi, in utracunque parte fuerint. An Hierosolai munusculum, quod ille sui *μνημόσυνον* apud me residere voluit, ideo rusticana incivilitate rejicere debui, quod ille male sentiret de Luthero? Certe nullus principum hactenus mihi quicquam potuit obtrudere hoc nomine, ut scriberem in Lutherum, quod tamen evangelici quidam contra suam ipsorum conscientiam impudentissime mentiuntur. Habes totam comædiam.

Jam scio dicturus es, *τί ταῦτα πρὸς τὸν Διόνυσον*; Recte mones, itaque recurro ad Catalogum. Ad Apologiarum genus referri potest et Epistola, quam nuper scripsimus ad omnibus episcopalibus dotibus ornatissimum dominum Christophorum, præsulem Basiliensem, *De esu Carnium*: quam tamen non in hoc scripseramus, ut ederetur. Verum ubi sparsam sensissemus, et omnino futurum, ut alius ederet, ipse recognitam edere malui: præsertim submonitus, ut id facerem, a quibusdam hujus academiz proceribus. Nunc indicabimus, quæ prodierint mutila, quæque adhuc sint in manibus nondum absoluta. Opusculo de *Copia* deest exemplum argumenti summa brevitate perstricti, ac rursus tussissime tractati. Thema delectum erat; *Pueros statim literis instituendos*. Est adhuc apud me, sed duæ paginæ mediæ minutissimis literis descriptæ

perierunt Romæ, culpa eorum, qui librum descripserant. *Antibarbarorum* libros duos recognoveramus ac locupletaveramus Bononiæ: in reliquos sylvam jam olim congestam habebamus. Hæc cum nonnullis aliis perierunt: non quidem perfidia Richardi Pacæi sincerissimi amici, apud quem Ferrariæ deposueram, Romam abiturus: sed alterius ejusdam, qui dum sibi nimium esset amicus, nulli poterat esse fidus amicus, quanquam post forte nactus sum ex Anglia secundi libri principium, et Brugis finem, multis paginis in medio desideratis. Si secundus contingeret, cæteros facile absolverem: nec dubito quin lateat apud aliquam Lavernam, quum ego geminum exemplar deposuerim. Sunt adhuc apud me nonnulla, jam olim cæpta, quorum de numero sunt, *Commentarii in Epistolam Pauli ad Romanos*: cujus operis absolveramus libros quatuor, ante annos, ni fallor, viginti duos. In opus *De Ratione Concionandi*, tantum adnotaveramus quædam rerum capita. Et tamen si Christus dabit vitam ac tranquillitatem, est animus *Opus Concionandi* in publicam utilitatem absolvere, præsertim huc adhortantibus magnis auctoribus. Tribus dialogis pridem adgressi sumus collationem verius, quam disputationem de negotio Martini Lutheri, sed mutatis nominibus. Nam Thrasymachus Lutheri partes aget, Eubulus diversas, Philalethes aget arbitrum. Primus dialogus inquit, an expedierit hac via rem tractari, etiamsi Lutherus omnia vere scripsisset. Secundus excuiet aliquot illius dogmata. Tertius ostendet viam, qua tumultus hic ita possit sopiri, ut in posterum non facile repullulascant. Res peragetur inter duos absque conviciis, nulla contentione, nullo furore, tantum nuda simplex et rusticana veritas proponetur, tanta æquitate, tantaque moderatione, ut majus periculum videatur, ne mihi succenseat pars diversa, videlicet lenitatem meam interpretans collusionem, quam Lutherus ipse, si modo unicam ullam habet ejus mentis, quam multi de illo prædicant: et ego certe gratulor, si habet: opto, si non habet. Video multis magis placere sævitiam, ac per me quidem licebit, ut suum cuique judicium blandiatur. Sævire facilius est, sed hoc mihi visum est conducibilis. Si corporis affectio in uno quopiam membro versetur, fortasse profuerit cauterium aut sectio: cæterum ubi malum per omne corpus fustum est, ubi per intimas venas ac fibras sparsum est, fortassis aliquo Mercurio sit opus, qui quemadmodum lethalem soporem exemit ex omnibus membris Psyche, ita paulatim ex intimis educat id, quod est noxium. Suscepimus autem hoc opus complurium hortatu. Primum, ne commemorem omnes, R. P. Marini Caracciolæ, nuncii apud Cæsarem Apostolici: præterea clarissimi viri Hieronymi Aleandri, trilinguis eruditionis hoc ævo sine controversia principis, qui et ipse tum apud Carolum Cæsarem nomine pontificis nuncium agebat. Ad hæc R. P. Joannis Glapionis, qui Cæsari erat a concionibus. Nam is ex Cæsaris voluntate frequenter hac de re ad me scripsit, non minus diligenter quam amanter. Hortatus est eodem pridem Gulielmus Montjouis: nuper etiam illustrissimus dux Georgius Misnæ princeps. Multa tamen intercurrerunt, quæ me non patiebantur longius in opere cæpto progredi, quam ad unam aut alteram pagellam, ut opus conceptum sit magis quam cæptum: quanquam et alias ab hoc scripti genere natura satis abhorreo. Odi cruenta dissidia, lusibus innoxiiis magis capior, velut huc natus. Tum mihi probe conscius sum, quantum Herculem hæc res postulet, et quantulus ego sim pygmæus. Ac prorsus nondum mihi satis decretum est, an velim, quid institutum est, absolvere. Quicquid fiet, non fiet temere; nec exhibit omnino, nisi privatim lectum ac probatum ab his, quos max-

ime decet favere gloriæ Christi: nam in hoc certe cudetur, si tamen cudetur unquam. Siquidem video partem utramque sic esse accensam, ut aut tota velit vincere, aut tota perire. Porro altera devicta magnam evangelicæ veritatis ac libertatis ruinam secum trahet: altera non opprimetur, nisi perniciosissimo orbis tumultu, qui multos etiam innoxios involvet. Ego malim rem ita componi, ut utraque pars victoriam concederet veritati et gloriæ Christi. Hac de re obtuli secretum consilium meum monarchis, si jubeant exhiberi. Nolim igitur interim, ut quisquam ex hoc promisso præsumat sententiam vel in hanc partem, vel in illam. Absit præjudicium, sed ex edito libro *γ* fiet judicium.

Quod hactenus de hoc opere recensui, vulgatum erat in prima Catalogi editione. Ea res quum neminem æqui judicii commovere debuerit, tamen Evangelicos quosdam, ut vocari gaudent, præter Evangelii doctrinam pene adegit in rabiem, quasi piaculum esset lapidatione publica dignum cum Luthero vel discendi gratia disputare. Nunc amicis, ejus consilii mysterium aperiā, et tibi nominatim, mi Botzheme, qui me tetrico vultu, minimeque tuo castigabas, quod in re seria viderer ludere. Ego vix ulli concesserim, ut magis faveat Evangelio quam faveo. Cæterum hoc negotium ea moderatione tractari cupiebam, ut absque seditione fieret omnium commune. Proinde scripto publico spem feci hujus argumenti, captans id, quod optabam, ut utraque pars amore concordiae hortaretur me ad promissi voluminis editionem. Et hac de re nonnihil actum est apud Cæsarem. Sed ut animadverti neutram partem de se præbere spem componendi dissidii, nolui frustra sumere operam, utrimque malam gratiam initurus mea sedulitate. Hæc erat illa techna mea, non aliunde profecta, quam ab animo dissidiorum osore, pacis avido. Nunc precor, ut Dominus Jesus, qui solus potest, has rerum undas et hanc ecclesiæ tempestatem jussu suo tranquillet. Aggressi sumus et omnia divi Aurelii Augustini opera e vetustis exemplaribus emendata, scholiis adjectis edere, notatis ac semotis, quæ illi falso inscribuntur. Summa librorum omnium in septem partes seu tomos distributa. Primus designatus erat *πρὸς τὴν θεωρητικὴν, h. e.* quæ scripsit Catechumenus, aut circiter id temporis. Secundus Epistolis, quarum aliquot scripsit juvenis. Tertius destinatus erat *τοῖς θεωρητικοῖς, i. e.* contemplativis: cujus ordinis sunt libri Confessionum et Soliloquiorum, hisque consimiles: quibus adjungere erat animus libellos, qui faciunt ad institutionem vitæ. Quartus decretus erat *τοῖς διδασκαλοῖς, h. e.* in quibus docet rem theologiam. Hujus classis sunt libri De Doctrina Christiana et libri De Trinitate. Quintus exhibuisset *τὰ πολεμικά, in* quibus belligeratur adversus varias hæresiarcharum pestes: quo quidem in genere scripsit plurima: in quibus sunt libri De Civitate Dei. Sextus habuisset *τὰ ἐξηγηματικά, quibus* enarrat Divinæ Scripturæ libros. Septimus habuisset *τὰ νόθα καὶ ἀμφίβολα, h. e.* vel falso illi inscripta, vel ejus generis, ut merito de auctore dubites. Idem indicaturus erat, quæ temporum injuria interciderunt. Deterrebat negotii magnitudo, sed invitabat auctoris erudita pietas, invitabat publica utilitas. Proinde provinciam immensam in doctos aliquot partiti sumus, sic ut sua cuique laudis portio maneat incolumis.

Tantum laborum quum gratis suscipiamus, juvandis publicis studiis,

tamen fortiter oblatrant quidam, qui mallet me scribere de indulgentiis, ac de colligendis caseis. Epistolarum tantum scripsimus et hodie scribimus, ut oneri ferendo duo vix plaustra sint futura paria. Ipse multas casu nactus exussi, nam sensi servari a compluribus. Bononiæ scripseram declamatiunculam in genere suasorio, dehortans a vita monachorum, et rursus adhortans ad hoc vitæ genus, meo iudicio non indignam, quæ vulgaretur, si quid tamen meum hoc honore dignum est, sed perierunt utrimque extremæ paginæ, reliquum adhuc est in chartis meis. Romæ quum agerem, in gratiam reverendissimi domini Raphaëlis cardinalis tituli sancti Georgii, dissuasi bellum suscipiendum adversus Venetos, qui hoc a me flagitabat Julii nomine: nam id tum agebatur in senatu cardinalitio. Rursum suasi bellum in Venetos. Posterior oratio vicit, tametsi ego priorem majore studio magisque ex animo tractaveram. Periiit perfidia cujusdam archetypum. Cæperam ex memoria rursus notare quædam arguimenti capita, et arbitror alicubi latitare inter schedas meas. Intercidère permulta, quæ nolim superesse: cupiam autem exstare orationes aliquot concionatorias, quas olim habui Lutetiæ, quum agerem in collegio Montis Acuti.

Habes, ornatissime Botzheme, nugarum mearum elenchum, quo magis irritem tuam emacitatem. Porro quod quereris exauriri loculos, quod eundem librum cogaris identidem emere, ita velim apud te rationem in eas. Finge nunc primum prodisse Proverbiorum opus, ac me protinus ab opere vulgato mortem oppetiisse: num futurum esset, ut te pœniteret impendii? Non opinor. Jam et illud mihi finge, me post annos aliquot reviviscere, simulque opus idem mecum renasci melius, ac locupletius; utrum deplorares dispendium, an simul et amico et amici monumento gratulareris? Jam scio quid dicas, redivivo quidem gratularer, at quod fingis non est. Utrum igitur tu judicas esse felicius, a morte reviviscere, an non mori? Si gratulareris redivivo, multo magis gratulare superstiti. Postremo, si postrema editio nihil habet novo pretio dignum, liberum est non emere: si habet, lucrum est, non dispendium. Si prior editio fructum attulit tantilla pecunia dignum, et si posterior idem facit, nimirum auctus es gemino lucro, non mulctatus es damno. Poteras, inquires, prima statim editione librum absolutum dare. Imo quemadmodum ipsi semper hoc agimus, dum vivimus, ut nobis ipsis reddamur meliores: ita non prius desinemus nostras lucubrationes elaboratius ac locupletiores reddere, quam desierimus vivere. Quemadmodum nemo tam bonus est, quin fieri possit melior: ita nullus liber tam est elaboratus, quin reddi possit absolutior. Quamquam ipse jamdudum ingenue fassus sum, me hic indiligentiorum esse, quam par est: sed interim alii, mea sententia, gravius peccant; qui quum sint longe doctiores, superstitione quadam aut nihil edunt, aut sero. Proinde ne quid speres per me quidem liberum te fore hac molestia, prius quam exiens e proscenio, semel dicam vobis omnibus, Valet et plaudite. Id, mihi crede, brevi futurum erat, nisi vinum Burgundiacum, velut ἀπὸ μηχανῆς Θεός succurrisset. Tu delibera, utrum malis hoc optare, an subinde mercari librum auctum aut recognitum. Porro, si recolas quantam pecuniæ vim in quas nugæ olim collocaris, minus, opinor, te pigebit hujus impendii. Jam audio quosdam amicos subinde mussitantes de lucubrationibus meis omnibus in tomos digerendis. An sit quicquam meorum scriptorum quod posteritatem mereatur, aliorum esto iudicium; certe si ad posteros pervenient, optarim mihi Tironem quempiam fidum ac doctum, qui hoc mihi vita defuncto

præstet, quod ille suo Ciceroni. Et tamen si cui visum erit hoc conari, age, viam indicabimus, quo id fiat commodius.

In primum totum conferri poterunt, quæ spectant ad institutionem literarum, &c.

Nolim hic omitti præfationes, quæ declarant, quid cuique dicatum sit.

Secundus tomus dedicetur Adagiis, quæ sola justum volumen conficiunt, et argumentum non abhorret a titulo superioris tomi.

Tertius assignetur Epistolis, quod in his quoque complura sunt, quæ faciunt ad exercitamenta studiorum: nam plerasque lusimus adolescentes, aut certe juvenes: his repurgatis addemus nonnullas, aliquot fortasse submovebimus. In hunc ordinem addi velim præfationes aliquot dedicatorias, quas typographi suo arbitratu solent vel omittere vel mutare, Talis est Præfatio in Opera Divi Hilarii et Cypriani, in Lexicon Græcum, Epistola ad Joannem Paludanum addita Panegyrico ad Philippum, Præfatio addita Libello de Principe ad Ferdinandum Caroli Fratrem, aut si quæ videbuntur indignæ quæ pereant.

Quartus detur his, quæ faciunt ad morum institutionem, &c.

Quintus attribuitur his, quæ instituunt ad pietatem, &c.

Sextus designetur Novo Testamento, a nobis verso, et nostris in idem annotationibus, quod opus jam quintum recognovimus et locupletavimus. Id dividi poterit in duo volumina, si cui non placet codicum magnitudo.

Septimus assignetur Paraphrasis in totum Testamentum Novum, excepta Apocalypsi, &c.

Octavum occupent Apologiæ. Me miserum! Et hæc justum volumen efficient.—Quibus utinam nihil accedat, &c.

Nonus dicetur Epistolis Hieronymi, in quibus tantum laboris, a nobis exhaustum est, ut non impudenter possim hoc opus meorum catalogo attexere: quanquam et in Hilario non parum erat negotii, nonnihil in Cypriano, de Q. Curtio nihil dicam, de Seneca nihil mihi possum vindicare, nisi quod illic dum nimium fido promissis amicorum, multum laboris peridi. Si Christus suppedabit vitam ac vires, ut absolvam Commentarios in Epistolam ad Romanos, occupabunt volumen decimum.

Scio tibi jamdudum molestam esse tam prolixam supputationem, verum hoc est Catalogum scribere: atque adeo si cui placebit in hoc genere omnes diligentiae numeros absolvere, addat singulis operibus initia: quod a nobis in perpaucis factum est obscurioribus, ne fallerent. Video, cupis dimitti: id faciam, ubi paucis respondero istis, qui jactant, me ex lucubrationum mearum dedicationibus amplas prædas referre, propterea quod permulta dicarum principibus. Hinc me calumniantur quidam vel famam venari vel pecuniam, aut fortassis utrumque. De fama responsum est alias, me hic studiis ambitio-um fuisse potius quam mihi. His provehendis captavimus illorum favorem, neque defuit successus nostro proposito. Quibusdam bene de me meritis hoc officio volui non quidem referre gratiam, sed animum accepti beneficii memorem testari. De proventu nunc accipe rationem. Apud amicos mediocres scis ipse quam non sim φιλόδοκος, qui tentatis omnibus nihil mihi potueris obtrudere. Nam hic sincerus animus mihi quovis dono pretiosior est. Porro quum artis sit, munus vel accipere dextre, vel recusare comiter, sciunt amici, me longe disertio-rem esse in recusando, quam in accipiendo. Quod si quando quid ab his sic offertur, ut non liceat recusare, soleo pro viribus paria

facere, aut etiam vincere, si queam. Ex his igitur, quæ non pauca dicavimus amicis mediocribus, amplissimum fructum capio, quod illis gratificatus sum, quod illorum memoriam cum mea conjunxi, fortassis et apud posteros victuram. De principibus illud mihi præfandum est, me quibusdam non minus debere, qui nihil dederunt, quam qui dederunt: et his qui dederunt, hoc amplius debere, quod ultro dederunt. Guilielmus Montjoii clarissimus Angliæ baro, cui Proverbiorum opus et totum et toties jam locupletatum dedicavi, scit me sibi multo plus debere benevolentiae, quam munificentiae nomine. Reverendissimus dominus Guilielmus archiepiscopus Cantuariensis promptissima in me benignitate est usus, sed et hic mihi testis erit, quam sæpe delatam munificentiam recusavi, affirmans mihi plus satis esse pecuniarum. Eas quum scirem mihi amicitiae jure cum illo communes, tutius arbitratus sum apud illum custodiri. A Leone decimo cui dedicavi Novum Testamentum, ducatum unum nec exspectavi, nec accepi. Tantundem ab Adriano sexto, cui misi libellum, cujus apparatus mihi constitit quatuor florenis; additus est unus eunti nuncio, rursus reduci nonnihil. Ille codicem læta fronte accepit, et bajulo numeravit ducatos sex: mihi detulit sacerdotium satis honorificum, quod simpliciter recusavi. Misi Clementi septimo suam Paraphrasim, ne verbo quidem vel per me vel per amicos significans, me quicquam muneris ab eo exspectare: et adeo non exspectavi, ut Adriano paranti munus honorarium mittere scripserim, ne quid mitteret: misit tamen Clemens florenos ducentos, non alio nomine quam ob inscriptam Paraphrasim Actorum; plane recusaturo, si missum fuisset alio titulo. Id ipso diplomate docere possum. Et tamen non defuit rabula, qui Sacras Literas non didicit, nisi ad maledicendum, qui me ex Erasmo faceret Balaam. Cardinalis Grimanus, cui dedicavi Paraphrasim in Epistolam ad Romanos, teruncium non misit, nec ego exspectavi. Quod ambiebam, præstitit, favorem ac benevolentiam, non mihi, sed studiis et Reuchlino. Cardinalis Campegius ante complures annos annulum misit ex Anglia, amicitiae pignus, cui postea dedicavi Paraphrasim, non captans, sed rependere studens beneficium. Cardinalis Sedunensis obtulit permulta, si Romam venissem. Cæterum is per me non est teruncio factus pauperior, neque me vel una drachma ditioorem fecit cardinalis sanctorum quatuor, cui dicavi Cyprianum emendatum. Reverendissimi patris Joannis Carondileti archiepiscopi Panormitani scriniis non decessit obolus ob Hilarium, quum ego illi per proprium famulum misissem volumen. Præstitit ille totum, quod venabar, nempe favorem et benevolentiam. Philippus a Burgundia episcopus Trajectensis, ad cujus diocesin ego pertineo, post dicatam Pacis querimoniam, quum præbendam oblatam recusassem, donavit annulum incluso sapphiro, quem olim gestarat David ipsius germanus, quondam ejusdem ecclesiae præsul. Atque hoc munus misit nec ambient, nec exspectanti. Nihilo magis vel expetitur vel expectatum est poculum amoris, quod misit cardinalis Moguntinus. Cardinali Eboracensi, cui dedicavimus libellum Plutarchi, puto me nihil non debere ob singularem favorem, quo me jam olim prosequitur, et tamen hactenus ex illius munificentia non sum pilo factus ditior. Episcopo Leodiensi nunc cardinali, cui inscripsimus Epistolas ad Corinthios, cui libellum inauratum misimus, cui donavimus duo volumina Novi Testamenti in membranis non ineleganter adornata neque pretii mediocris, ut libenter debemus pro splendidis promissis, quæ non semel obtulit: ita non est, quod illi pro donato teruncio gratias agamus. Tantum do-

navit, quantum si incidat in oculum quamvis tenerum, nihil tormenti sit allaturum : id ipse non inficiabitur. Carolus, princeps meus, me jam adsciverat in ordinem Consiliariorum, jam sacerdotio donarat, antequam illi libellum de Principe vel inscriberem vel exhiberem, ut hic non captatam prædam, sed relatam gratiam intelligas. Eidem Paraphrasim e Basilea Bruxellam per proprium famulum meo sumtu misi. Dati sunt redituro duo floreni, et tamen animus principis alacriter accipientis munus meum, non minus gratus fuit, quam si numerasset aureos mille. Ante complures annos Plutarchi librum De discrimine adulatoris et amici consecram regi Britanniae Henrico octavo. Huic me puto tantum debere, quantum obtulit, si voluissem accipere : obtulit autem fortunam meis meritis longe majorem. Cæterum multo post jam oblito dedicationis illius misit angelaros sexaginta, impulsu vel admonitu potius Joannis Coleti. Eidem post dedicavi Paraphrasim in Lucam. Ferdinandus Caroli Cæsaris germanus, ut est animi generosissimus, Paraphrasim in Joannem summa cum alacritate accepit, misitque cum literis suis honorarium munus florenos centum, quum ego nihil minus expectarem. Si spectem animum regis Galliarum in me, si reputem, quid in me conferre voluerit, vix ulli principi plus debeo : verum Hilario meo, qui codicem reddidit, numerati sunt coronati triginta, viatici nomine. Ad me præter benevolentiam nihil pervenit ; nec enim aliud ambiebam. Breviter, ex universis Paraphrasis obolus ad me non rediit, præterquam a Ferdinando, et Clemente pontifice. Sed pene fugerat me Philippus Ferdinandi pater : is olim pro Panegyrico exhibito numeravit Philippicos quinquaginta. A cæteris aut nihil est datum, aut exilius erat, quam ut sit memorandum : loquor de his duntaxat, quibus inscripsi lucubrationes meas. Jam si quis nominum ac titulorum pompam spectet, meque talem esse credat, quales sunt plerique mortalium, nonne suspicabitur ex dedicationibus meis Midæ opes collegisse ? Non hæc commemoro, quod me pœniteat benignitatis principum. Meis scripsiis accrevisse credo, quicquid accessit honestis studiis ; in horum profectum captavi principum favorem. Porro quod hic non sordide captarim illorum munificentiam vel illud arguit, quod toties mihi laborandum fuit, ut illorum in me munificentiam possem citra illorum offensam recusare.

Anni reditus statim sunt paulo plus quam quadringenti floreni aurei. Atque hic census impar est, fateor, sumptibus, quos exigit hæc ætas ac valetudo, famulorum et scribarum necessaria studiis meis opera, tum *incomposita*, crebra migratio, atque etiam hic animus, ne quid aliud dicam, abhorrens a sordibus, nec ferens appellantiem creditorem, aut non pensatum officium, aut neglectam amiculi inopiam. Itaque sunt amici, qui, quod censui deest, suppleant sua munificentia, sed obtrudentes potius quam dantes. Quod largiuntur, negant se dare Erasmo, sed publicis studiis impendere. Sunt autem ea fortuna, ut opes illorum hanc jacturam non sentiant, tum eo animo, ut nec prædicari postulent suam benignitatem, nec agi sibi gratias patiuntur, atque hoc quidem indigniores, quorum bonitatem ignoret posteritas. Hæc thesaurum ex ambitiosis meis inscriptionibus censuram.

Locus hic admonet ut placeamus et figulos quosdam, qui mihi condant inviliam apud ignaros, quasi necesse opinamur demeritam ex benignitate Joannis Frobenii, cui non alio nomine magis faveo, quam quod vix alias typographorum majore studio propagat honesta studia, idque facit majore fama quam lucro. Et certe non parum emolumentum ex eo consequemur,

si quicquid ille detulit (est enim perbenignus) acceperem. Nunc ipse mihi testis erit, quam hoc sit exiguum, quod mihi obtrudi passus sum, nec hoc erat a me impetraturus, nisi docuisset eam pecuniam ex societate dari, ut portione, quæ ipsum contingeret, minimum gravaretur. Et tamen si nihil aliud quam famulorum meorum operam pensare voluisset, plus erat dandum quam accepi. Nec mensam apud illum mihi gratuitam esse passus sum. Nam decem fere menses in illius ædibus vixi, sed pro his compulsus est a me accipere florenos aureos centum et quinquaginta, magnopere quidem reluctans, maluerat enim tantum addere, sed tamen compulsus est. Et ne quis me credat ex Frobenii benignitate pendere, testis erit idem Frobenius, qui bonam partem suis manibus Francfordiæ meo nomine recepit, summam pecuniæ, quam partim huc mecum attuli ante biennium, partim ex Brabantia missam recepi, excedere mille nongentos florenos aureos. Cujus summæ nunc non ita multum superest. Et tamen interim differtur Cæsaris pensio, sed ita differtur, ut parata sit illico redempti. Id enim suis ad me literis pollicetur illustrissima domina Margareta Caroli Cæsaris amita : cui nuper scripsit ex Hispaniis ipse Cæsar, ut mihi extra ordinem pensio numeraretur. Nam cæteris officiis ob bellorum onera, suspensæ sunt pensiones. Itaque qui Frobenio invidet, certet potius cum illo benefactis, et vincenti favebimus. Certe nulla causa est quæ mihi illius amicitiam quisquam invidet. Sic per illum prosum studiis, ut nemini noceam, aut obstem *εἰς ὄφελον σπουδῶντι* : nec ullum mihi cum illo fœdus est, præter liberam ac mutuum benevolentiam, qua non patiar me a quoquam superari si quis provocaverit.

Reddidi bona fide rationem ; æquum est ut desinant obmurmurare. Hæc misera necessitas nos habet, qui libris editis populo fabulam agere cœpimus, ut omnes nobis placandi sint vel infimæ plebis homines. Scripsit mihi R. D. Ennius, episcopus Verulanus, isthic esse quendam, qui polliceatur certissima remedia calculi, tanta artis fiducia, ut nolit mercedem, nisi depulso morbo. Sed quem sponso rem dabit, non recursurum, ubi fuerit depulsus ? Denique quis præstabit, ne morbum sic expellat, ut simul et vitam ? Non arbitror tutum hoc corpusculum ignoto medico committere. Nactus sum hic juvenem quendam Joannem Antoninum Cassoviensem, natione Hungarum, eleganter eruditum, moribus candidissimis et perquam amœnis, qui mihi, præter alia remedia, dedit Leonem astrologicum, unde bibo. His quæ sapiunt magiam, an aliquid tribuendum sit nescio ; certe dies jam complures mitius me tractat calculus, sive hoc vino mutato, sive aliis remediis, sive Leoni debeo. Nec me fugit vetus proverbium, juvenem tonsorem, medicum senem arcesendum esse. Verum in Antonino meo nihil juvenile video præter faciem : mores et eruditio suam habent caniciem, quum ætate non sit major annis viginti quinque, Græce Latineque doctus, mei sic observans, ut, si filius esset, non posset religiosius. Cura, ut quam bellissime valeas, ornatissime Botzheme, cum optima sodalitate, cum gratis ac musis tuis, inter quas tibi contingat diu ac suaviter vivere. — Basileæ, tertio kal. Feb. anno a Christo nato MDXXIV.

Erasmus, in his Epistle to Bærotius, which was written some years after, gave an ampler catalogue of his works ; and yet not a complete one, because he was always composing something or other, almost to the last day of his life.

The authors whom Erasmus published, were Plautus, Terentius, Cato, Mimi Publani, Officia Ciceronis, and Tusculanæ Quæstiones,

Ovid's *Nux*, the Senecas, Suetonius, Pliny the elder, Q. Curtius, Arnobius Junior, Hieronymus, Cyprianus, Hilarius, Irenæus, Ambrosius, Lactantius de Opificio Dei, Augustinus, Algerus, Origen, two Hymns of Prudentius, Basil, Ptolemy's Geography, Haimon, the New Testament, &c.

In the first edition the following note is at the end of the Addenda: it has now seemed right to place it here, as being connected with the foregoing Epistle.

ERASMUS published two catalogues of his works. The first is an epistle to Botzem, which I have inserted in the Appendix, and which contains a large account of his writings. The second is a short epistle to Bæotius, written some years after, with a bare catalogue or index added to it.

Clement, in his *Bibliothèque*, tom. viii. p. 81. censures Le Clerc for altering and interpolating these catalogues. He makes a great outcry about a small matter; for the case is thus:

Le Clerc's edition, or the Leyden edition, of Erasmus was copied throughout, as he also tells us, from the Basil edition of 1540, and some additional pieces were inserted; and from this edition these two catalogues are taken, without any alteration.

I have an edition of these catalogues, printed at Basil, A. 1537, in the first page; A. 1536, in the last page; in which the second catalogue differs in some things from that which was afterwards published in 1540.

N° XXXIV.

Answer given by Erasmus to the Magistrates of Basii, concerning the Reformation.

* ERASMUS cum Magistratui Basileensi, uti circa alia quædam Reformationem concernentia, ita circa licentiam imprimendorum librorum, quod ea videretur nimia, expetenti consilium denegare non posset, satis candide tuam respondisse fertur: Enimvero, postquam in hanc sententiam præfatus esset, "Primo quidem se peregrinum esse, nec satis aptum ad hanc causam, gravissimam in se, et circa quam divisi essent ipsi Helvetii, quinimo urbis et senatus Basileensis proceres, definiendam. Deinceps se

* Life of Erasm. vol. i. p. 346.

† Vid. Urstis. Chronic. Basil. lib. vii. c. 14. qui et hoc consilium Germanice verum nobis suppeditat. Erasmus autem hanc rem commemorat in Ep. ad Jo. à Lasco.

intra breve tempus Basilea excessurum, ne amplius illo privaretur, quod a Cæsare habebat salario, quodque jam per integrum triennium ipsi persolutum non erat; ipsas, porro addebat, partes litigantes nimium præ se ferre fervoris, atque ultra quam satis hanc contentionem protelare. Neque tamen, ultimo, ita se alienum esse a judicio suo ipsis impertiendo referebat, ut ipsa officia, quibus apud Basileenses durante suæ commorationis apud ipsos tempore gavisus erat, id quoque efflagitarent." Is ita demum judicabat; sibi videri 1. Quantum ad causam imprimendorum librorum, æquum non esse, ut sine discrimine quivis imprimeretur; sed posse tamen tuto imprimi libros Pellicani², et Æcolampadii: imagines, cantica, chrisma, aliaque ejus generis inter res indifferentes haberi posse. Apprime opportunum esse, si ad resarciendam concordiam inter Helvetios, Tigurinis ea quæ circa missam et imagines acta erant, remitterentur usque ad concilii universalis convocationem: quod si autem Tigurini vel his non contenti essent, non tamen utile esse ut bellum in ipsos susceperetur. A papa facile quoque obtineri posse communionem sub utraque specie. 2. Neque difficile esse impetratu papalem circa cibos dispensationem, cum ejusmodi dispensationes apud Italos omnibus ferme quadagesimis essent venales. 3. Consultius esse ut quidam, vitæ sustentandæ ignari, in ipsis claustris conventualibus retinerentur. De reliquo vero vel comitia imperii, vel concilium quoddam, facili negotio clericis permittere posse conjugia; itemque monialibus, ut sicubi vellent, libere conventibus exire possent. Gerdesius Hist. Evang. Ren. tom. ii. p. 295.

From this account it may be collected that Erasmus had very little of the papist in him, and was much more inclined to the protestant cause.

Nº XXXV.

Jo. Christ. Iseln de Vita Lud. Beri Relatio.

^a NATUS est ante finem seculi XV. Lud. Berus. — Puer adhuc Parisios missus est. — Quum in patriam revertisset, nomenque dedisset academix Basileensi, statim anno insequente 1513. in collegium ordinis theologicæ adscitus est. — Quin anno post, rector academix pariter, et ordinis theologicæ caput, quod decanum vocari moris est, creatus fuit. — Postea et collegii canonicorum Petrinorum hujusce urbis [Basileæ] quæ præcipua erat in eo dignitas, præpositus creatus est; et demum etiam ab episcopo Basileensi, ad quem inde a prima origine hujus academix suprema ejus potestas ac præfectura spectat, quam cancellarii appellatione complecti placuit, munus hoc vicario nomine administrare jus-

² Ruchat. tom. i. p. 322. habet: *les livres de Pomeran et d'Æcolampade*. Sed legi, procul omni dubio, debet *Pellican*. Pellicanus enim tum quoque Basileæ versabatur, et ipsi Erasmo in conficiendo Indice in Hieronymi Opera atque in Plinium dabat operam.

^a Life of Erasim. vol. i. p. 346.

sus est; et supremum denique academix magistratum iterum gessit A. 1520. —

Vocat eum absolutissimum theologum Erasmus: — quæ nimirum ipi causa vel sola sufficiebat, cur hunc potissimum libelli sui *De Libero Arbitrio* vellet Aristarchum esse, ejusque judicio ante alios quosvis stare constituisset, hominis in omni contentiosa ac disputatrice theologia versatissimi, cujus spinas et aculeos nimis omni ætate reformidarat fugeratque Erasmus, quam ut sibi satis ab ea ad grave ac serium, quod tum aggrediebatur, certamen paratus esse videretur.

Cæterum illud quoque constat, antequam de emendanda religione contentiones vehementius effervescerent, nequaquam ita sententiis a præceptoribus atque in schola haustus mordicus inhæsisse Berum, neque adeo ei cultui religionis, quem a puero usurpari viderat, deditum fuisse, ut non utrobique nævos complures et agnosceret ultro, et volens lubensque confiteretur. Jam tum A. 1516. literis ad Erasmum scriptis aperitissime declaraverat, libros ejus, quibus nimirum haud pauca in pervulgata ejus temporis religione passim vellicabantur, aliis plerisque monachis atque theologis vehementer licet obrectantibus ac reprehendentibus, mirifice probari. Quod vero idem Erasmus Lutheri doctrinam sibi sic satis placere, etiam qua tempestate editus jam ab hoc fuerat de *Captivitate Babylonica* liber, cremataque media Wittenberga pontificum decretalia, ad Berum scripsit; rationem duntaxat ac viam, qua utebatur Lutherus, acerrimumque illum viri fervorem improbens, ac optimam causam non optime agi ab ipso dicens: quod item in mores pravissimos hominum sacris initiatorum consecratorumque liberrime multa apud eundem jacit; denique quod ipsius, quæ vocabatur *Scholasticæ Theologiæ* nævos missis ad eum epistolis aperte demonstrat carpitque Erasmus, homo, id quod omnes norunt, non libenter amicorum offensam incurrens, id omne argumento esse nobis debet, minime in initiis illis quidem cæco plane studio affectuque quicquid erat receptarum ac pervulgatarum opinionum ac religionum tueri ac venerari solitum hunc Berum fuisse; planeque in ista parte alteri ejus ætatis celebrato theologo, pariterque ex amicis Erasmi, Martino Dorpio fuisse dissimilem, qui quantopere propter hujuscemodi sententias in libris quibusdam positas Erasmo succensuerit, quamque acriter cum ipso ea causa expostularit, ex epistolis liquet utriusque, quas etiamdum habemus.

Sed nimirum utcumque non pessime de multis religionis capitibus, quæ tum in controversiam erant adducta, senserit, emendationemque pariter cum Erasmo desideraverit Berus; tamen idem eum ad extremum, qui Erasmus, qui Glareanum, qui Joannem Fabrum, qui Gropperum, qui alios, aliquanto tempore religionis emendationi faventes, ab hac causa abstraxit avulsitque sive animorum æstus, sive tempestatum. — Sane ubi primum illæ religionis disputationes hinc in proscriptionem atque anathemata, illinc in secessionem necessariam erupere, ac in duas partes veluti in justas acies discessum est, adhæsit utique pontificiæ sectæ Berus; cumque eam omni modo tuendam et confirmandam suscepisset, non familiam modo suam atque affinitates et cognationes, quibus magna pars procerum hujusce civitatis continebatur, apud quos ille tam propter dignitatem, qua erat præditus, quam ob existimationem doctrinæ et ingenii, auctoritate impræmis pollebat, quoad potuit, in ea retinere annisus est: qua de re præter alia inedita testimonia, aliquamque, sed, ut fit in rebus vetustis, quæque nullis literis sunt consignatæ, paulo nunc obscuriorem

incertioremq; famam sive traditionem, epistola inprimis illa ad capitonem Œcolampadii nos docet, quam in Annalibus Evangelicis ad annum 1529. publicavit vir eximius ac in hujusce generis fragmentis colligendis diligentissimus Abrahamus Scultetus ^b p. 185. &c. Sed et aliis rebus omnibus studium acre et incitatum illarum partium præ se tulit.

Disputationem religionis, quæ ^c A. 1526. apud Aquas Helveticas (vernacule *Badam* vocamus) celebrata est, cum aliis tribus moderari jussus, sine controversia cunctis auctoritate antecelluit, partesque istas plurimum juxta Ecclii sententiis postremo subscribens.

Postea cum nutarent in hac urbe pontificiæ religiones, missaque et imagines, ac reliquæ illæ cærimonix nulla sacrarum literarum auctoritate subnixæ, prorsus essent abolitæ, ex primis doctorum hominum, qui urbem ea causa desererent, ac sese Friburgum, quod est in Brigovia, conferrent, Berus fuit, quum ordinis theologici cum maxime caput esset, sive, ut loquimur, decanus. Secuti eum cum alii ex eodem ordine, tum inprimis Erasmus atque Glareanus.

Et Erasmus quidem certe revertit post non ita multi spatium temporis, et in hac urbe diem suum obiit. Berus autem mansit Friburgi, ac illi academix operam diligenter ad finem usque vitæ navavit.

Surgit hinc igitur veluti nova quædam ei honorum series. Namque in Friburgensem academiam cooptatus, præcipuum ibi ordinis theologici columnam atque ornamentum, quoad vixit, deinde est habitus. —

Edidit non valde multa in lucem publicam Berus. Cæterum paucis illis libellis, quos ipsius industria elaboratos accepimus, tractanda atque explicanda sibi sumsit argumenta hujusmodi, non quæ ad vexatas passim eo tempore controversias religionis pertinerent, sed potiùs, quæ ad excitandam pietatem ac vitæ sanctimoniam essent apta. Ita ille *de Christiana ad mortem præparatione* libellum scripsit; deinde et *Psalmorum* quorundam expositionem; ac demum *Discussionem Quæstionis, Numquid Christiano homini, ingruente pestilentia, fugere liceat?* Quod nostri institutum, uti in illo partium studio, quo flagrasse videtur, ac in ea item scientia *Theologiæ Scholasticæ*, quam in ipso constat fuisse, aliquis fortasse miretur; ita, sine dubio, laudi dari homini debet ac nescio quo pacto aliunde conceptam opinionem, de nimio quodam ipsius in puriorem religionem odio, non parum imminuit.

Superest ut de arctissima, quæ Bero cum Erasmo intercessit, amicitia ac necessitudine verbum adjiciam. Plane amavisse plurimum inter se, et arcana omnia mutuo credidisse, ex Erasmi Epistolarum opere liquido patet. Cujus rei præter eam, quam supra commemoravi, mentis ac sententiæ Erasmi de religione, de cæimoniis, de hominum ecclesiasticorum vita ac moribus, liberam atque luculentam declarationem, illud quoque

^b Et Hottinger. Hist. Eccl. tom. ix. p. 17. T. d. H.

^c De illo Colloquio Badensi vide Urst. Chron. Basil. lib. vii. c. 17. Sculteti Ann. ad A. 1526. tom. ii. p. 10. J. Jac. Hottingeri nunquam satis laudatam Hist. Eccl. Helv. tom. iii. p. 295.—331. — In libello quodam, qui de illa disputatione tum temporis editus est Argentorati, narratur Berum accessisse Œcolampadium in diversorio, et illum rogasse, ut vel ab unico de eucharistia articulo desisteret, tum de reliquis facile inter illos conventurum. — T. d. H.

præcipuo argumento est, quod in literis datis A. 1529. quo tempore Friburgum Berus jam concesserat, Erasmus autem adhuc dum ob morbum Basileæ morabatur, palam hic illi diserteque confessus est, quum a monachis et reliquo illo hominum genere, qui tum rem pontificiam furore potius et rabie, quam ratione aliqua ac modo defendebant, identidem læderetur, sic se nonnunquam vindictæ studio exardescere, ut sese adversariis eorum adungere cupiat; mox tamen iterum hosce motus animi sedare et reprimere. Profecto non levis momenti confessio, et quæ, uti erant ejus ævi mores, si continuo emanasset in vulgus, sine dubio, plerorumque animos in iis partibus, in quibus tamen manere Erasmus perseverabat, adversus ipsum exacerbasset. Sed sciebat omnino, id quod et in eadem hac epistola præfatur, *exploratæ fidei amicum* sibi Berum, cujus *in sinum suos affectus omnes*, sicuti lubenter *effundebat*, ita etiam tuto posset effundere.

Etiam quo tempore Friburgo Basileam Erasmus rediit, res suas ibi relictas custodiendas, procuranda item reliqua negotia, ædesque vendundas Bero potissimum commisit; qua de re in iisdem, quas jam sæpe citavi, epistolis exstant testimonia. Ad extremum, moriens Erasmus, ut post obitum quoque amoris sui pignus ac monumentum Bero relinqueret, testamento suamet manu exarato, quod etiamdum inter bibliothecæ Basileensis visenda adservatur monstraturque, et, ut hoc obiter adnotem, in editione Batava operum Erasmi excusum est quidem, sed nimium multis mendis deformatum; eo, inquam, testamento primum ei locum inter legatarios complures, delectos ex omni multitudine amicorum, tribuens, id quod in suppellectile sua pretiosissimum habebat Bero legavit, aureum videlicet horologium. Superfuit deinde Erasmo annos pæne integros duodeviginti. Mortuus est Friburgi, A. 1554. —

Nº XXXVI.

* *Ex Erasmi Epistola ad Bilibaldum Pirckheimerum præfixa Chrysostomi Libris de Sacerdotio.*

* — REDDITUS est mihi bona fide anulus, sane quam elegans, quem apud me tui *μνημόσυνοι* esse voluisti. Scio gemmam hoc nomine commendari, quod salutem adferat in casu: sed addunt, si casus erat exitium allaturus homini, malum in gemmam averti, eoque ruptam conspici post lapsum. Olim apud Britannos una cum equo delapsus sum ex aggere non mediocriter alto; nihil quidem noxæ deprehensum est vel in me vel in equo, gemma tamen, quam gestabam, integra. Id erat munus Alexandri archiepiscopi S. Andreae. Quum Senæ discederem ab eo, detractum e digito tradidit, &c. Tibi contigit Apelles tuus, videlicet Albertus Durerus, vir ita laudem primam obtinens in arte sua, ut nihilo minus admirandus sit ob singularem quandam prudentiam. Utinam in fusili tibi perinde contigisset Lysippus aliquis. Utramque imaginem, unam ex ære fusilem, alteram pictam accepi. Cubiculi mei paries habet

* From Maittaire, Ann. Typ. ii, 661. * Life of Erasm. vol. i. p. 362.

te fusilem, lævus pictum, &c. Quod si tuto commenceant epistolæ mutuae, quantulum esset, obsecro, quod vel ego tui vel tu mei desiderares. Habes Erasmus fusilem: A Durerio tanto nimirum artifice pingi non recusum: sed qui possit, non video. Nam olim me Bruxellæ delineavit tantum, at cœptum opus interruperunt aulici salutatores. Quamquam jam olim infelix exemplar exhibeo pictoribus, in dies exhibiturus infelicius, &c. Satis declaras, quam tibi sit curæ mea salus, qui tot remediis me armaris adversus calculum. Terebinthino vix assuevi, nunc utor aliquoties. Ritii pharmaco nondum usus sum, quod hiems quædam nobis negaret, quæ ille præscripsit, &c. Remedium habebam, quod nunquam fefellit, nisi proximo paroxysmo, qui me sic adortus est sub calendas Februarias, ut speraverim malorum finem. — Calculus e potu cerevisiæ conceptus hæserat in sinu quoque sex hebdomadas; interim non urgebat quidem dolor, sed ipsa natura sollicita ac dejecta monebat subesse magnum periculum. Remedium non prius scies, quam indicem auctorem. Is erat Thomas Linacrus regis Anglorum medicus primarius, vir ut in omni genere disciplinarum exacte doctus, ita nusquam non substitutiōis, pene dixerim, diligentiae. — Accersius pharmacopola: decoctum in cubiculo meo pharmacum; admotum ipso præsentem medico. Bis admotum fuerat, et mox a somno sum enixus calculum parem nucleo amygdalino. Hujus remedii vice, Germani utuntur balneis. Verum hoc quum idem efficiat, multo parabilius est. Camamillas * ac petroselinum involvo linteo, decoquo in vase puro, aquâ mundâ, ferme usque ad dimidium: linteum, ut est fervens, eximō ex olla, et, humore celeriter quantum potest expresso, admoveo lateri. Si fervor est intolerabilis, sacculum, in quo sunt herbæ, obvolvo linteo sicco, sic ut velut ansis hinc atque hinc teneri possit. Et si initio latus non fert contactum ob fervorem, suspendo supra locum, ut vapor afficiat corpus, donec fervor cœperit esse tolerabilis. Mox compono me ad somnum, post quem si recrudescat dolor, reservefactum linteum admoveo. Id a me nunquam bis factum est, quin calculus descenderit ad loca vicina vesicæ, in quibus dolor est mitior. Id tamen præsidium fefellit me primum in proximo nixu. Hoc malum ad te quoque pervenisse doleo. Medici dicunt podagram et lithiasim sorores esse, &c. Mitto ad te Joannis Chrysostomi Dialogos sex. — Eruditi quidam literis hoc a me postularunt, ut studiosis gustum aliquem præberem Chrysostomi sua lingua loquentis. — Nam eo jam ubique profecerunt Græcicæ literaturæ studia, ut interpretum opera non sit ita necessaria, etiamsi Chrysostomum haberemus fideliter versum. Nunc nec totum habemus; et quod habemus, habemus incuria scribarum multis mendis inquinatum; deinde non ea felicitate translatum, quam merebatur auctoris vel erudita facilitas, vel pia jucunditas. Hujus rei exemplum in promptu est [*Hic addit locum in Comment. ad Matth. ab Aniano perperam versum.*] — Impegit non minus insigniter, idque in ipso statim limine Hermolaus Barbarus, vertens Themistium in Aristotelis libros de anima. Tantum abest, ut his negem humani lapsus gratiam, quam ipse cogor toties petere, ut ingenue profitear me talibus etiam interpretibus plurimam debere gratiam. — Spero futurum, ut hic gustus simul studiosos exstimulet ad flagitandum cætera Chrysostomi volumina, et principes viros animet ad hanc utilitatem sua benignitate parandam communi-

* *Chamæmelon*, I suppose.

bus ac justissimis studiosorum votis. Certe primitias has largimur interim ego et Joannes Frobenius, ille suo sumtu, ego describendi conferendique studio. — Juvabis autem, si quæ parum feliciter habemus versa ex Chrysostomi monumentis, tu rursus eadem vertendo efficias, ut qui Græcus plane *Chrysostomus* est, apud Latinos etiam hoc cognomine dignus appareat, &c. Floret Lovanii supra quam credas trilingue Collegium, adeo ut jam nunc sophorum istorum invidiam meruerit. Hoc exemplum imitatur vir quidam Tornaci. Moliebatur idem Christianissimus rex Galliarum Franciscus, et hac potissimum de causa me toties invitavit in Galliam. Non ille quidem mutavit animum; sed vides rerum tumultus, &c. Bene vale. Basileæ, prid. id. Martias. 1525.

N° XXXVII.

Erasmi Præfationes et Censuræ in Ambrosium.

Erasmus Roterodamus pio Lectori S. D.

^fPRIMUS hic tomus continet τὰ ἤθη, hoc est, quæ ad mores Christianorum instituendos faciunt, quorum oportet primam esse curam. Quæ videbantur ῥῶς non semovimus; vel quia pauca sunt, vel quia non indigna lectu cujus-cunque sunt. Pagina 174. Libellos cui titulus ad virginem devotam, nihil prorsus habet Ambrosii, nec in phrasi, nec in sententiis. Ad id persuadendum, satis arbitror monuisse lectorem ut inspiciat.

Pagina 178. Libellus qui hunc proxime sequitur titulo ad virginem lapsam, videtur non ineruditus. Apparet declamationem esse, qualis est illa sancti Hieronymi de matre et filia reconciliandis. Et habetur inter hujus opera, si titulis habenda fides: quanquam hic, ne deprehenderetur fucus, scribe omisit principium, et in fine quædam adjecit, aliaque nonnulla variavit. Hujus extrema pars in qua consolatur virginem, non est novus libellus ut a typographis distinctus est, sed extremum caput superioris. —

CENSURA ERASMI ROTEROD.

Nihil ex his quæ prius fuerant excusa detraxi. Quæ videbantur esse notha, suis tomis indicavi. Primus nihil habet in quod cadat ulla suspicio. Nam libros de vocatione gentium in aliud semovimus volumen, de quo nostram opinionem et illud confirmat, quod Augustinus libris ad Bonifacium, quam ex Ambrosianis lucubrationibus recenseat aliquot testimonia adversus Pelagianam hæresim, multo post exortam quam illa scriberet

^f Life of Erasm. vol. i. p. 380.

Ambrosius, tamen ex his libris, qui, velut ex professo, pugnant adversus illorum dogmata, nullum adfert: ut alterutrum fuerit necesse, aut Ambrosium extrema senectute congressum cum Pelagianis, aut opus alterius esse, quod mihi fit probabilius. Extra controversiam est, Ambrosium jam vita defunctum quam Augustinus scriberet adversus Julianum: lege primum librum. Creditur Hegesippum de excidio urbis Hierosolymitanæ vertisse e Græco, quod opus non addidimus, vel quia vix credibile est esse Ambrosii, vel quia jam toties excusum nusquam non est ad manum. Sanctus Augustinus libro ad Bonifacium quarto, capite undecimo, non semel profert testimonium ex Ambrosii commentariis quibus exposuit Esaiam. Quod opus sane dolemus hactenus inveniri non potuisse. Rursus contra Julianum Pelagianæ hæreseos instauratorem refert ejus verba ex commentariis in Psalmum quadragesimum octavum, nec hos hactenus invenire licuit. Idem adversus eundem libro secundo crebro refert Ambrosii testimonium ex libro de sacramento regenerationis, vel de philosophia. Joannes Tritheimicus abbas in catalogo refert, illius in Psalmos libros undecim, quos tamen negat sibi conspectos esse. Idem recenset librum de judiciis, de quadraginta duabus mansionibus, nec hos repertos. Addit librum Hymnorum et Præfationum, quem intercidisse doleo. Declarant enim hæc fragmenta quæ nunc in templis canuntur depravatissima, illum in modulandis lyricis haud quaquam infelici fuisse vena. Et tamen his subinotis quidam maluerunt nugaces nœnias, fortasse deliri cujuspiam, in quibus nec sensus est sanus, nec latinitas pura, nec ulla metri ratio. Hoc tantum præferuntur Ambrosianis, quod ab ejusdem ordinis sodali venerint. Ex Anglia quidam docti miserunt ad me, speciminis loco, paginam descriptam ex commentariis in epistolam ad Hebræos, quibus præfixum erat Ambrosii nomen; sed tota phrasis magis referebat Remigium aut Anselmum, aut alium ejus notæ scriptorem, quam Ambrosium. Qui vitam Ambrosii descripsit, titulo S. Paulini, meminit cujusdam libri quem Ambrosius scripserit infanti, quem excitarat a mortuis, de quo sentiens nescio. Porro, si quis me roget, quid de hoc historico sentiam, dicam paucis, hæc lege, ut nihilo secius suo quisque fruatur judicio. Idem est artifex, qui tam multa contaminavit in scriptis Hieronymianis, et Augustinianis, natus ad hunc ludum. Hæbebat historiam Ambrosianæ vitæ, ei attexuit præfationem, ut vides, lepidam, intertexuit interloquutiones, addidit coronidem, et affinxit aliquot prodigia. Adjungerem causas quare ita sentiam, sed apud imperitos id frustra fecero, peritos monuisse satis fuerit. Conferat, qui volet, Paulini stylum cum hujus assutis pannis, deinde perpendat quanta sit orationis inæqualitas. Postremo, quot locis sic frigeat ut facile appareat illum fingere. Bene vale, Lector, et fructu quod damus bonis auspiciis.

HIC secundus tomus, optime lector, exhibebit tibi pugnas adversus hæreticos, quanquam ea res frequenter et in cæteris operibus incidit, præsertim in enarrationibus. In hoc ordine sunt duo libelli de vocatione omnium gentium, quos arbitror alterius esse. Cujus rei si nullum esset aliud argumentum, tanta tamen e t totius phraseos dissimilitudo, ut primo statim gustu lector deprehendat alium loqui quam Ambrosium. Atque utinam tales multos libellos Ambrosianis admiscuisset, qui hos admiscuit.

Tales imposturas facile tulerimus, quæ pro auro supponant aurum. Ineptum autem sit nec admodum refert divinare quis fuerit, quum ætas illa tot habuerit eruditos ac eloquentes viros. Res ipsa loquitur hominem fuisse in sacris literis diligenter exercitatum, ingenio sano et acuto. Ipsa phrasis sic Isocraticis illis schematibus modulata tinnulaque est ut, quod in hac affectatione difficillimum, præsertim in argumento subtili, nusquam desideres sermonis perspicuitatem, nusquam offendaris odio captatæ concinnitatis, nec usquam frigeat affectatio sententiarum argutularum, sed quod puer in scholis didicerat, feliciter accommodat ad seriam Scripturarum tractationem. Nec deest orationis copia, idque citra tædii sensum. Pelagianorum meminit cap. 7. quos haud scio an noverit Ambrosius. Siquidem Pelagius sub extremam Hieronymi ætatem cœpit apud Italos impietate celebris esse. Nec Hieronymus in Catalogo meminit librorum quos scripsit adversus Pelagium. Contextuit autem catalogum, vivo etiamnum Ambrosio. Rursus, lib. ii. cap. 8. refert hæc verba, ex libro cujusdam Pelagiani, *habet gratia quod adoptet, non habet unda quod diluat*. Capite decimo, hoc est ultimo, subindicat se fuisse Romanum aut certe Italum, hunc in modum loquens: *At alii barbari dum Romanis auxiliantur, quod in suis nosse non poterant, in nostris didicere regionibus, et ad suas sedes cum Christianæ religionis institutione remearunt*. Quanquam fateor hoc argumentum esse dilutius, eo quod id temporis pleræque mundi regiones parebant imperio Romano. Stylus non prorsus abhorret a phrasi Eucharîi * Lugdunensis episcopi. In Veteris Testamenti citatione nusquam utitur nostra translatione, ne in novo quidem per omnia convenit cum hac nostra, quod sane vetustatis est indicium. —

TERTIUS hic tomus exhibebit orationes, epistolas, et conciones ad populum breves, quas supposititias esse nihil addubito, nihil enim in his Ambrosianæ venæ. Videntur ejusdem cujus multos habemus sermones Augustini titulo, ad fratres cremitas, de tempore, &c. Quin hic non pauci sunt, quos videmus inter eos qui Augustino tribuuntur, veluti qui hic est novus Ambrosii, illic est xxv, Augustini de verbis apostoli. Rursum qui hic est xxxvii, illic est inter sermones de tempore lxxviii; et qui hic lxxix, illic est de Sanctis xxvi; et qui hic lxxii, illic de Sanctis est xxxi. Rursus idem sermo bis habebatur in hoc volumine sub numero ix et lxx, et idem habebatur inter Augustinianos. Sermo de Agne cujus sit nescio. Appendix in fine indicat artificem: *Hæc ego Ambrosius, &c.* Quis enim unquam appellavit *Divina Volumina*, præter scripturas canonicas? Ultimus de baptismo divi Augustini, citra controversiam, impostoris est ac blateronis, adeo nihil est illic Ambrosianum. Verum dum Augustinum in baptismo statim ornat cuculla nigra, et cingulo coriaceo, satis indicat de quo grege fuerit, qui hæc confinxit. Nam hac specie pingunt etiam illum bonum virum ii qui nunc vulgo dicuntur Augustinen-ses. Simili stultitia adjecit Augustinum esse religionis exordium. Si religionem sentit monachismum, bis fallitur, quum Augustinus nec monachus fuerit, nec exordium hujus instituti, si monachus fuisset. Postremo nullus illa ætate monachismum appellavit religionem.

* Eucharîi.

Sed impudentius est quod addit, jam vaticinans, ex eo multas religionis constitutiones oriri posse, et eum a posteris divinis honoribus colendum. Quis unquam Christianus, homini tribuit honores divinos? Male sit talibus rabulis.

HIC quartus tomus complectitur Scripturarum explanationes, in quibus est libellus de Salomone argutus et eruditus, sed nonnihil dissonans a stylo Ambrosiano. —

Additæ sunt duæ preces præparantes sacerdotem aditurum missæ munus, quas ut piæ nec indoctas fateor, ita judico non esse Ambrosii. —

In Novi Testamenti voluminibus nihil admixtum alienum comperi, nisi quod in singulas Pauli epistolas adjecit argumenta nescio quis, Ambrosii titulo, aut certe quæ posuerat Ambrosius, contaminavit, præsertim in epistolas ad Romanos, ad Corinthios, et ad Galatas: et in ipsis commentariis alicubi videntur adjecta quædam, alicubi decurtata.

Nº XXXVIII.

: *A Letter from George of Saxony to Erasmus.*

—LEGITUR quoque Georgii Saxonie ducis ad Erasmum epistolæ Dresdæ kal. Jan. 1527. data; in qua infensissimum in Lutherum animum acerbissimis criminationibus prodit, quas divulgare et viri innocentia et pudor vetat. In calce epistolæ ait, se Henrici VIII. regis Angliæ responsionem ad Lutheri librum Erasmo mittere, eundemque, ut Luthero se opponat, his verbis cohortatur: *Tu vero ex usu rerum Christianarum nobis facere videris, si et tu, magni illius regis exemplo, animo forti et sincero parias tandem, quod jamdudum te in hæresiarchæ istius dogmata parturire scripsisti.*

Index Epistol. MSS. Wolfii, p. 24.

z Life of Erasm. vol. i. p. 382.

N° XXXIX.

A Letter of Erasmus to Carinus.

Habe tibi sequentem Erasmi Epistolam Ludovico Carino, Confluentiæ tunc degenti, Basilea, 9 Kal. Apr. 1527. datam, nec adhuc editam.

SI recte vales, ignoscemus Jovi, qui te tam duriter tractavit, ut hominum mollius *duret*, *Ceres*^h. Plus satis indulges medicis. Si veredarius esses, melius haberes. Leodegarium video nusquam. Quantum periculum est, quosdam demeruisse! Tuos sex coronatos nondum quoque concoquere, quos præter meum et morem et ingenium obtrusisti, homo violentissime. Respondi tuo Furstero, sed paucis. Fac sciam, quid agas, quidque vales,

P. S. Respondissem D. Cancellario, sed illius epistola inter tot acervos schedarum non venit ad manum. Tu fac epistolæ partes explicas tua facundia.

Index Epistol. MSS. Wolfii, p. 138.

N° XL.

I.

ⁱ D. Erasmo Rot. Jacobus Wimphelingus Selestadiensis, Nomine Sodalitatis Literariæ Argentinensis S. D.

JUMENTO nonnunquam ineptiori manticiæ et sarcinæ imponuntur: sic et mihi veterano, minusque idoneo, sodalitas literaria apud Argentoratū id oneris imposuit, ut te omnium nomine salvum jubeam, tibi bene esse exoptem; tuas literas, quæ status tui certiores nos efficiant, ad nos propediem mittendas exoptulem. Credimus te quoque a Basileensi gymnasio humaniter exceptum, atque perbenigne foveri inter doctos doctissimum. Præcipue vero in convictu philosophico nihil tibi, quodjucun-

^h *Duret, Ceres.* It should be *duresceres*. It is somewhat strange that the editor should let such nonsense pass, and not see so obvious an emendation.

Amongst the letters of Erasmus, there is one to this Carinus, Ep. 391.

ⁱ Life of Erasmi. vol. i. p. 425. Hæ duæ epistolæ excuduntur ad finem Erasmi. De Copia Verbor. in editione Simonis Colingei, 1528. Maittaire, An. Typ. tom. ii. p. 60.

ditatem præstare possit, Beatum Rhenanum, qui te aliquin colit, amat, observat, speramus negaturum. Commendat sese tibi universa nostra sodalitas literaria: Sebastianus Brantus, Jacobus Sturus^k, Thomas Rappius, Thomas Aucuparius, Matthias Schurerius, Joannes Rudaltingius, Stephanus Tielerus, Johannes Guida, Petrus Heldungus, Hieronymus Gebuillerus, Joannes Ruserius, Otomarus, et cæteri, quorum nomina me fugiunt, et ego in primis. Vale. Ex Argentorato, prima Septembris, 1514.

II.

D. Erasmus Rot. Jacobo Wimphelingo, Germanus Germano, Theologus
Theologo, Literarum scientissimo, Literarum sitientissimus S. D.

QUID ais, mi Wimpheling? Itane tu vocas istud, bovi clitellas, quod tibi potissimum ad nos scribendi datum est negotium? At mihi plane videtur illud quod Græci dicunt *παροικιαζόμενοι, τὸν ἴππον εἰς πωδῖον*. Nam cujus humeris aptius ista sedisset sarcina, aut cui rectius hoc muneris delegare poterat Argentinensis illa sodalitas (sic enim tu vocas) non literatissima modo, sed humanissima, quam Wimphelingo, cum bonarum literarum apud suos facile principi, tum omnis humanitatis antistiti? — Magnopere te rogo ut elegantissimam istam sodalitatem, hoc est, Musarum et Gratiarum omnium collegium, diligentissime meis resalutes verbis: nominatim incomparabilem illum juvenem Jacobum Sturmium, qui majorum imagines morum illustrat integritate, juventutem ornat senili morum gravitate, doctrinam haudquaquam vulgarem incredibili modestia mire condecorat: deinde Thomam Rappium, ipsis oculis, ipso vultu, suavitatem et candorem ingenii præ se ferentem: Thomam item Aucuparium, quem ego sane vel ob hoc laurea dignum existimo, quod ab omni fastu longe sit alienissimus, cui morbo fere genus hoc hominum videmus obnoxium. Hunc cum plurimi faciam, tamen quo parcius laudem, ipse fuit in causa, qui me suo carmine laudavit, non dicam quam vere, sed prorsus amantissime, ne *quid*^l illud in nos jaciatur, *Mutuum nulli scabunt*. Ad hæc Matthiam Scurerium, virum cum aliis multis nominibus egregie charum mihi, tum hoc etiam chariorem, quod hunc quoque fertilis illa tot eruditorum hominum, tot felicium ingeniorum, edidit Selestadium, cui et Beatum Rhenanum et Joannem Sapidum debeo, et ipsum denique Wimphelingum. Matthiam igitur, nisi vehementer amem, merito dicar ferrum et adamantem gestare in pectore; adeo me prior et officiis suis, et beneficiis ad amicitiam provocavit: reque committam, ut animo certe studioque superatus videar; etiamsi ille priores occupavit, assequar aliquando et officiis, si modo non desint animo vires. Ad hæc salutabis accuratissime Hieronymum Gebuilerium unum omnium, quos adhuc viderim, humanissimum, qui me suis laudibus, doctissimis quidem illis, sed plane, ut Germanus germane dicam, vanissimis ad cælum usque vexit: et sic orationis suæ præstigiis mihi imposuit, ut prorsus ipsi mihi

^k So Maittaire hath given it: but it should be *Sturmius*.

^l Rather *quis*.

viderer aliquid esse, vixque post biduum ad me redierim, quid essent agnoscens. Præterea Joannem Rudalplingium plane *μυσικωτάτων* non arte solum, sed et moribus : hoc est, festivissimum et compositissimum, qui me una cum Hieronymo ad proximum diversorium est persecutus. Neque præteribis Otomarum, hominem citra ostentationem, ut mihi videtur, eruditum : qui nos suis toties vocem imitantibus cānis, ut vel lusciniam vincerent, adeo delectavit, ut divina quadam voluptate rapti videremur. Eadem opera salutabis optimæ spei juvenem Joannem Ruserium, nostri, ut visus est, studiosissimum. Item elegantissimos juvenes, Stephanum Tulerum, Joannem Guidam, Petrum Heldungum, et, ut finiam, cæteros omnes, quorum, etsi nomina me fugiunt, tamen memoria præcordiis intimis penitissime insculpta est, ac semper erit. Nam Sebastianum Brant, ut eximium, extra omnem et ordinem et aleam pono : quem ego virum, mi Wimphelinge, tanti facio, sic amo, sic suspicio, sic veneror, ut magna quædam felicitatis pars accessisse mihi videatur, quod illum coram intueri, coram alloqui et amplecti contigerit. — Joannes Sapidus, tuus in literis alumnus, qui te moribus quoque mire refert, quique te non secus ac patrem et amat et suspicit, Basileam usque nos est persecutus. Illic admonueram hominem ne me proderet : delectari me paucis amiculis, sed exquisitis ac delectis. Primum itaque non aderant alii, quam ii, quos maxime volebam. Beatus Rhenanus, cujus ego prudenti modestia, et acerrimo in literis judicio vehementer delector, nec est quicquam hujus quotidiana consuetudine mihi jucundius. Item Gerardus Listrius medicæ rei non vulgariter peritus, adhæc Latinæ, Græcæ, et Hebraicæ literaturæ pulchre gnarus, denique juvenis ad me amandum natus. Ad hæc Bruno Amerbachius singulari doctrina trilinguis et hic. Joanni Frobenio reddidi literas ab Erasmo missas, addens esse mihi cum eo familiaritatem arcissimam, ab eodem edendis illius lucubrationibus negotii summam mihi commissam, ut quicquid egissem, id perinde ut ab Erasmo gestum, ratum fore. Denique me illi adeo similem, ut qui me videret, Erasmus videret. Is postea risit, intellecta fraude. Socer Frobenii resolutis omnibus, quæ debebantur in diversorio, nos una cum equis et sarcinis, in suas ædes traduxit. — Basileæ, xi Calend. Oct. MDXIV.

N° XLI.m *Erasmi Præfationes ac Censuræ in Augustinum.*

n Epistola ad Alphonsum Forisecam, Archiepiscopum Toletanum.

TOM. I.

Erasmi Censura in Libros Retractationum et Confessionum Augustini.

ERIT fortasse qui miretur, cur his duobus operibus primum dederimus locum. Is rationem accipiat: Duæ res sunt quæ vehementer et accendunt ad lectionem, et conducunt ad intellectum voluminis, vita auctoris cognita, et operis non ignotum argumentum. Plurimum enim refert, quam existimationem, quem animum afferas ad legendum: nec facile dictu fit, quantum in judicando momenti habeat præsumpta de homine opinio. Frequenter exosculamur dictum ab eo profectum quem amamus, de quo magnifice sentimus, consputuri si ab alio quem odimus venisse crederetur. Utramque commoditatem vir sanctus juxta ac prudens Augustinus his duabus lucubrationibus nobis procuravit. Libris Retractationum omnium operum suorum argumenta contexuit, et Confessionum libris vitam omnem suam depinxit, quorum utrumque tam diligenter ab illo factum est, ut iniquior aliquis suspicari possit non prorsus abfuisse humanum affectum *νεροδοξία* seu *εὐλαστία* culpam affinem. Verum res longe secus habet, si quis optimi viri consilium expendat. Olim solemne erat præstantium virorum gesta libris et orationibus celebrare. Hoc exemplum a militia ad studia, a Græcis ad Latinos et Barbaros, a ducibus ac philosophis ad episcopos demanavit. Perspiciens itaque frequenter in historiis hujusmodi multum falsitatis inveniri, sive immodico studio, sive errore scriptoris, sive etiam inopia fidei ac laudis amore, maluit ipse sui historiographus esse; nimirum, sibi conscius quam non assentaretur sibi; deinde probe cognitum habens, se nulli mortalium notiozem esse posse, quam esset sibi; nam ut omittam animorum abstrusos sinus, quos quisque suos novit, nec quilibet tamen pernovit, quotam vitæ portionem noverunt, qui nobis arctissima familiaritate juncti sunt? Porro famæ quanta levitas, quanta vanitas! Ad hoc quantum humanæ memoriæ perfluvium^o! cum duo rem aut orationem eandem, cui pariter interfuerunt, referunt, quanta narrationis diversitas! Jam quid istos memorem qui fabulis impudenter vanis et confictis miraculis memoriam eorum quibus favent, student vulgo commendare, nonnunquam ea laudantes quæ laudatus nec fecit, nec probavit? Et arbitror fuisse qui pium existimarint hujusmodi fucis

m Taken from the *Appendix Augustiniana*, published by Le Clerc, under the name of *Joannes Phereponis*.

n This Dedication, which I omit, is to be found amongst the Epistles of Erasmus, *Ep.* 1084. See *Life of Erasmus*, vol. i. p. 434.

o It should be *profusum*.

animos ad religionis studium accendere. Ego pestilens hoc rabularum genus inter Christianos semper sum exsecratus, qui neque sciunt veram pietatis imaginem adumbrare, quod nemo novit nisi vere pius, quales si essent illi, nunquam talibus mendacis fallerent discipulos illius, qui Veritas est, et hujusmodi technis hoc efficiunt, ut nec vera narrantibus habeatur fides. Horum ne quid accidere posset, Augustinus suo penicillo seipsum nobis depinxit, idque ut majore cum fide faceret, nec mala sua reticuit, nec hominibus ista loquitur, sed Deo confitetur, cui mentiri nec pium est, nec tutum. Jam in voluminibus quanta fuerit inscriptionum vel impostura vel infelicitas reputans, dum vel incuria multa celebrium scriptorum lucubrationes intercidunt, vel incitia studiove fraudatis auctoribus in alienum nomen plagio transferuntur, vel sub gratioso piorum hominum titulo supposititi nugonum, ne dicam hæreticorum libelli sparguntur in vulgus, libris Retractationum his malis occurrit tanta cura, ut singulorum operum et titulos et tempora et argumenta et occasiones et initia notarit, adeo nihil prætermittens, ut nec ea quæ prælusit catechumenus, quæ vix orsus fuerat, quæ non agnoscebat, denique nec Psalmum vulgari rythmo scriptum in Donati factionem præterierit. Patiar ut hanc diligentiam reprehendas, si prius supputaris quantum egregiorum voluminum nobis aliorum indiligentia perierit, quantum nænarum mendacibus titulis obtrusum sit orbi Christiano. Atque utinam pari diligentia quod cæperat absolvisset. Recognovit enim quicquid aliquo pacto libri nomen meretur. Supererant Epistolæ et Tractatus, quas ipse testatur ab aliis Homilias vocari; hos dividit bifariam, in dictatos, et dictos ad populum. Quædam enim sic dicebantur, ut ex consensu dicentis ad preces amicorum a notariis exciperentur quæ dicebantur. Idem nonnunquam fiebat et apud populum velut in actis sollemnibus. Quanquam id temporis fere notariorum celeritas excipiebat, quicquid publicitus apud multitudinem dicebatur. Quod quidem ut ubique facere molestum sit, ita in seriis disputationibus aut concionibus facere vehementer conducibile fuerit. Nunc quidem apud multitudinem quamlibet frequentem dicunt quicquid animo collubitum fuerit: cum urgentur, dejerant se nihil ejusmodi dixisse: ex adverso nonnullis exhibetur negotium, quasi dixerint quod non dixerunt. Hic si quis citet testem populum, bellua multorum est capitum, ut ait ille: scriptura manens certius litem dirimit. Recognita certum habent parentem. De Epistolis et Tractatibus aliunde sumendum est judicium. Neque tamen protinus adulterinum haberi debet, quicquid in Catalogo non recensetur, cum nec epistola sit nec homilia. Quanquam enim senex hoc opus accuravit, tamen certum est illum postea quædam dedisse in hunc ordinem accersenda, veluti librum de hæresibus ad Quodvult-deum. Aliis igitur argumentis docendum est quædam esse ambigui partus, quædam certo notha. Porro libri Confessionum non solum huc conducunt, ut avidius legamus illius scripta, cujus et sincerissimam erga Deum pietatem et flagrantissimam erga proximum caritatem cognovimus. Verum habent et aliam utilitatem, eamque geminam. Altera est, qua hinc cognitis personis rectius intelligimus Dialogos illius et Epistolas: altera est, qua qui familiariter noverant ^P ingenium, sensum ac dictionem hominis, multis non offenduntur quibus graviter erant offendendi, si hæc

ignorarent: id esse verissimum, abunde docet vitæ communis experientia. Quosdam natura tristiores, parum amicos crederes, ni perspectum haberes ingenium. Alios blandiores vel adulari vel ridere credas: rursus alios occulta naturæ vi proclives ad jocandum, parum graves arbitrare, ni propius ac domestice nosses. Nec dubito quin hoc ipluris usu veniat eorum, qui recens ad Augustinianorum voluminum lectionem, velut in colloquium illius veniunt. Offendit species quedam loquacitatis, offendunt in longum productæ periodi, offendit oratio nonnunquam ad popularem sermonem degenerans, offendit earundem rerum crebra repetitio; dicas alicubi quiddam esse subinane, et affectum hominis sibi plus æquo placentis. Cæterum ubi diutina lectione factus sis familiarior, sermonis copiam et eadem subinde iterata facile excusat docendi studium, et quod docuit, penitus animis hominum infigendi: circuitus prolixiores quibus comes esse solet obscuritas, arguunt admirandam memoriæ felicitatem, et ut ingenio fecundissimo plurima sese confertim offerunt, multa paucis complectendi studium: dictionis humilitatem excusat caritas, *ἐχ' ὑψηλοφρονῆσα, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγομένη*: Paulinis enim verbis libenter utimur. Quemadmodum autem erat alienarum virtutum candidissimus æstimator, ita mire *φιλόστοργος* fuisse videtur erga cognatos et amicos, quod ipsum eximiæ cuiusdam humanitatis indicium est. Suas vero dotes nec ignoravit ob stultitiam, nec odit ob putiditatem. Verum hactenus, ut ea res nihil officiat hominis insigni modestiæ. Non aliter amat, non aliter prædicat in se dona Dei, quam amaret ac prædicaret in aliis. Ignorare tua bona, stupiditatis est: non prædicare Domini benignitatem, ingratitude: non expendere in utilitatem proximi quod acceperis, impietas est. Non gaudere de fructu fraterno quem Dominus per te contulit, impii simul et ingrati livoris est. Quomodo depromes talentum in usuram, si non agnoscas quod tibi traditum sit? Quomodo possis inde tollere cristas, quod intelligas totum esse gratuitæ Dei benignitatis? Quoties autem divina bonitas te velut organo dignatur uti, ad juvandos alios, non habes quod insolescas, sed habes unde gratulere fratribus, unde gratias agas Deo, tuo pariter et illorum nomine. Sic amavit, sic prædicavit suas dotes vir sanctissimus. Quamquam in iis libris quos scripsit catechumenus, deprehendas nonnihil humanæ gloriæ, quem affectum minime malum generosissimis quibusque ingeniis potissimum videmus insitum esse. Non enim excusare conabor quod ipse putavit accusandum, dicens eos libros quos scripsit rudis adhuc velut infans in philosophia Christiana, ita servisse Christo, ut adhuc resiperent scholam superbiæ, magisque spirarent Platonis dogmata, quam divinarum Scripturarum mysteria. Habet Africa suum quoddam ingenium, et habebat omnino quiddam suæ gentis Augustinus, nisi Christus illum in alium virum transformasset. Porro Confessionum libri, quos et otiosus et otiosis scripsisse videtur, habent quiddam peculiaris molestiæ. Primum in hoc quod multa de seipso commemorat, partim minutiora, quam ut ea severiore præditus ingenio commemoranda putaret, partim ad gloriæ speciem accedentia. Quid autem fastidiosius, quam humani livor ingenii, si quis quid quamlibet modeste de seipso prædicet? Ad hæc, dum de rebus humilioribus, ne dicam sordidioribus, velut de infantia, de ephebia, de affectu libidinis, deque similibus verba faciens, studet iis quæ dicuntur orationis honorem addere, veluti pudorem sententiarum hoc velo tegens, fit hac occasione nonnunquam obscurior. Verum hæc tædiola si devoraveris, reliqua cum majore tum fructu, tum voluptate perleges.

In Soliloquiorum Libros Censura.

OPUS mire resipiens optimi viri infantiam in Christo. Nam Rationem ita loquentem facit cum Augustino, quasi Ratio non sit potior Augustini pars. Tolerabilius Seneca fingit Rationis et Sensus Dialogum. Ad hæc, quasi vero duo loquantur homines, in disputationes et libros dissectur sermo, ne defatigentur: nonnunquam et in sophistica leviculaque argutatione imploratur auxilium divinum, Lectorem requirit patientem et candidum.

In Libros de Moribus Ecclesiæ Catholicæ et Manichæorum Censura.

DUO opuscula quæ sequuntur, alteri loco fuerant destinata, prius πολεμικῶν, posterius διδακτικῶν. Verum quoniam altero fortissimus tiro velitatus est in hæreticos, altero mirandus doctor futurus, prælusit in expositionem mysticarum Scripturarum, quæ juxta varios sensus tractantur, visum est huic tomo clausulam addere. Mox ut nomen dederat imperatori Christo, quo commilitonibus suis certissimam fidem faceret, se bona fide a Manichæis transfugisse, sub quorum siguis novem annis militaverat, prodit illorum mysteria. Idque facit admirabili sermonis elegantia, qua utinam illi licuisset in cæteris uti lucubrationibus. Hoc sane opere declaravit, si quid offendit eruditos in ipsius dictione, non fuisse incitiæ, sed caritatis, qua stylum demisit ad imperitorum intelligentiam. Quandoquidem et textores et textrices id temporis intelligebant Latinam orationem simplicibus verbis ac sensibus contextam, qualis est divi Gregorii, non intellecturi dictionem Hilarii. Itaque quo latius pateret lectionis utilitas, ad vulgi captum mutavit stylum in opere posteriore, quod idem in plerisque suis operibus fecisse videtur. Tandem usus, ut fit, in naturam abiit. Itaque demum factum est, ut hodie nec a tenuiter literatis satis intelligatur, et a politioribus non sine tædio legatur, nisi pietas excludat fastidium.

In Regulam ad Servos Dei Censura.

HÆC regula et sententiis et dictionis figura refert Augustinum, quin et pia civilitate humanitateque præfert auctorem suum: quamquam probabile est eam non clericis, sed fœminis esse scriptam, quæ in unum collectæ sub moderatione sororis Augustini vivebant: eam præpositam vocat, sed omnium summa potestas erat penes presbyterum. Nonnullis autem immutatis accommodarunt eam viris, velut ubi de modestia cultus præcipit fœminis: *Non sit notabilis habitus vester, nec affectetis vestibus placere, sed moribus: ne sint vobis tam tenuia caput tegmina, ut retiola sulter appareant.* Sic enim arbitror legendum. *Capillos ex nulla parte nudos habeatis, nec foris vel spargat negligentia, vel componat industria: quod viris accommodari non poterat, omiserunt.* Et in proximo: *In*

omnibus motibus nihil fiat quod cujusquam illiciat libidinem : sic mutatum est : quod cujusquam offendant aspectum. Rursus, quod præcipit, de non aspiciendis feminis : item de hoc, ut bini aut terni procedant : de lavandis propriis vestibus : de operando in commune : aliaque permulta parum congruunt in clericos ejus temporis, quorum tum erat major et libertas et dignitas. In calce alludens ad fornicæ studium, speculum et odores quibus fœmineum genus peculiariter delectatur, quæ dicit : *Donet Dominus ut observetis hæc omnia tamquam spiritalis pulchritudinis amatrices, et bono Christi odore, de bona conversatione fragrantés, et vos autem in hoc libello tamquam in speculo, possitis inspicere, &c.* non perinde quadrant in viros. Sunt alia quædam, verum hæc exempli causa proposuisse sufficit. Postremo, ut nihil sit quod non possit ad clericos detorqueri, certe nihil est hic quod illis cum fœminis non sit commune. At quam multa erant præscribenda de presbyterorum, hypodiaconorum, ac diaconorum officiis, si illis regulam præscribendam judicasset ? Et tamen hæc regula fundamentum est multorum ordinum, quam fœminis traditam utinam bene servarent viri. Habetur autem in Epistola cxix. Ineptum est autem de hujus viri titulo contendere : magis ad rem pertinet pietatis et eruditionis illius æmulatione decernere, ut ii optimo jure dicantur Augustinenses, qui virtutes Augustini proxime referunt. Illud constat orationem quæ *cucullæ* et *balthei* meminit, sub Ambrosii nomine confictam esse. Nec ipse Augustinus usquam se monachum vocat, nec suos clericos eo nomine designat, quamquam exiguum in cognomine momentum est. Ipse fatetur se reliquisse omnia, et eodem multis provocasse : tum in oratione quadam apud populum, negat se usurum *pileo rubro*, quod *pyrrhum* dicitur, nos corrupte *byrrhum* vocamus. *Decet, inquit, episcopum, at non decet Augustinum* : ubi magis dicendum erat, non decet monachum. In libris de Moribus Ecclesiæ, præter anachoretas et cœnobitas, tradit genus tertium, eorum qui, quoniam in eremum secedere non erat commodum, vel ob parentes, vel ob liberos, aut alias causas, tamen non quietius^a viverent, complures in iisdem ædibus commorabantur, nullo imperio, sed libera caritate omnia moderante. Eos conventus *diversoria* vocat, quæ Romæ permulta viderat. Hoc exemplum videtur imitatus in Africa, sic ut nec cultu notabiles essent, quoniam admodum monachi, et liceret ab eo convictu discedere, si cui parum esset commodus : licet Possidius appellet ea *Monasteria*.

TOM. II.

Pio Lectori S. D.

EX calce secundi libri Retractationum, item ex Epistola quæ præfixa est Catalogo Hæreseon ad Quodvultdeum, satis quidem perspicuum est, id temporis nec epistolas, nec populares orationes ab Augustino fuisse digestas : nec post id ab eo curatum, vel illud arguit, quod in hoc volumine, neque temporum, neque personarum, neque materiarum ulla videtur

^a I suppose it should be *quo quietius*.

habita ratio. Certius autem id arguit, quod quædam admistæ fuerant, quæ primo statim gustu deprehendebantur Augustini non esse, quas addita Censura, notavimus: nonnullæ simpliciter confictæ, quod genus sunt illæ Bonifacii ad Augustinum, Augustini ad Bonifacium. Nullam tamen omnino loco movimus, præter unam et vehementer prolixam, et insigniter illiteratam: ne id quidem facturî, nisi eadem in tomis haberetur. Tanta nobis cautio fuit, ne quis quid de nostra queri possit industria. Ad hæc iuspersæ sunt nonnullæ, quas Augustinus ipse in Retractationibus Libros appellat. Quamquam interdum subdificile est Epistolam a Libro distinguere. Augustinus alicubi sic loquitur, quasi brevitæ aut prolixitas tribuat adimative nomen Epistolæ verius, quam orationis genus, aut argumenti ratio: præsertim quum hoc exemplum ab Apostolis venerit, ut argumenta quamvis seria committerentur Epistolis. Siquidem exceptis Evangeliiis, quo nomine complectimur et Apostolorum Gesta, præter Epistolas nihil scripto prodiderunt, sed eas de rebus haudquaquam familiaribus, tum quas vellent ob omnibus legi. Alicubi putat Epistolam non videri, quæ non præferat nomen et scribentis, et ejus ad quem scribitur. Et sane sunt aliquot, quas vere possis Epistolas dicere, referentes familiare quiddam, et instar humani colloquii, licet perpaucæ. Verum de hac re liberum esto suum cuique judicium. Illud ausim affirmare, non alio in opere magis elucescere sanctissimi viri pietatem, caritatem, mansuetudinem, humanitatem, civilitatem, studium crediti gregis, amorem concordiæ, et zelum domus Dei. Ut satagit, ut molitur, ut se vertit in omnia, quoties affulsit aliqua spes pertrahendi vel Paganum ad Christum, vel Hæreticum ad Ecclesiæ communionem? Ut se submittit, ut (juxta Paulum) mutat vocem suam, undeque venans occasionem excitandæ propagandæque pietatis, ubicumque sentit aliquam bonæ mentis scintillam residere? Cui mulierculæ, cui plebeio, cui aulico, cui pagano, cui hæretico, non promte, mansuete, blandeque respondet? Quam anxia sollicitudine pro sceleratissimis, nec una morte dignis circumcellionibus intercedit? Quis majori studio pro suis amicis interpellavit, quam ille pro suis hostibus? Quanto nixu parturit omnes Christo, quam giatulatur resipiscentibus, quam sollicite prospicit periclitantibus, quam sedulo docet errantes, mederi studens omnibus, perdere neminem? Quam misere uritur, ad quodvis exortum offendiculum? Videas vere gallinam Evangelicam sollicitam et anxiam, ut sub alas colligat foveatque pullos suos. In nonnullis Epistolis agnoscere licebit et illud forense dicendi genus, quod Græci *δικανικὸν* appellant: præcipue cum agit adversus Donati factionem: nec deest argumentorum subtilitati, quæ illi peculiaris est, *δελνωσις*. Verum sive docet, sive corripit, sive pugnat cum deploratis hostibus, nusquam tamen non sentias Christianæ caritatis nativam dulcedinem: ut (si tamen congruit hæc collatio) mihi videatur quemdam e comædia referre Mitionem, qui tum etiam mitis est, quum objurgat maxime. In hoc uno, velut in speculo, contemplari licet episcopum, qualem depinxit Paulus, *ἀνεπίληπτον, νηφάλιον, σώφρονα, κόσμιον, φιλόξενον, διδακτικόν, μὴ πάροινον, μὴ πλῆκτην, μὴ αἰσχροκερδῆ, ἀλλ' ἐπεικῆ, ἄμαχον, ἀφιλάργυρον, μὴ αὐθάδη, μὴ ὀργίλον, φιλάγαθον, ἐγκρατῆ, ὁσίον, δίκαιον, ἀντεχόμενον τῷ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστῷ λόγῳ, δυνατόν καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαίνουσῃ, καὶ τὸς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν μετὰ πάσης πραότητος*. Ad hoc speculum si sese contemplantur episcopi, et qui præcipuam episcoporum functionem occupant theologi, pudebit, opinor, quosdam sui supercilii cum inscitia conjuncti: pudebit sævitæ cum impuris moribus

copulatæ. Ex aliis Augustini libris perspicere licebit, qualis fuerit adhuc infans in Christo: ex aliis, qualis fuerit juvenis, qualis senex: ex hoc uno volumine semel totum Augustinum cognosces. Uberiores fructus nobis dedisset illud ingenium, si in Italia, Galliave, vel nasci, vel vivere contigisset. Rudis erat Africa, voluptatum avida, studiorum inimica, curiosarum rerum appetens. Unde frequenter exercent illum quæstionibus subfrivolis, nec multum facientibus ad pietatem: et ad suæ gentis affectus sæpe cogitur attemperare calanum. Verum tali excolendo senticeto tali opus erat agricola. Quamquam digniora lectu scripturus erat, si vel ad Romanorum aut Græcorum judicia se composuisset, vel minus indulsisset simplicium imperitiæ. Sed Christiana caritas prius habet prodesse quam plurimis, quam probari præcipuis, fraternæ salutis quam suæ gloriæ sitientior. Quosdam autem, præcipue mulierculas, pia quædam habebat ambitio, pulchrum esse ducentes, qualecumque scriptum impetrasse ab episcopo. Ita factum est, ut dum vir pius omnium votis obsequitur, minus alicubi satisfaciatur lectori fastidioso. Vix quemquam crediturum opinor, quantum mihi sudoris exhaustum sit in tollendis mendis, ac reponenda sermonis confusissima distinctione. Sed ea demum perfecta est eleemosyna, quæ confertur nescienti; generosior etiam, quæ confertur aversanti. Hæc Christo fœneramus, non hominibus; quorum vix credibilem ingratitudinem in nimium multis experimur. Quamquam horum malitia nequaquam nos a benefaciendi studio deterrebit umquam: cum optimæ fidei debitore nobis res est. Ne quid omittam, ab hujus voluminis calce resecurimus loquacissimam coronidem sub titulis Cyrilli, subito Latine loquentis, et Augustini Græco male Latine scribentis, impudentissime confictam: cujus tamen legendæ si quem forte tenet libido, reperiat inter ea quæ divi Hieronymi tomis adjuncta sunt. Illic expleat sese affatim, qui talibus capitur deliciis. Hæc, cordate lector, fac evolvas attente: non pænitebit insumti operis. Bene vale. Dat. Basileæ, Anno M.D.XXVII.

TOM. III.

IN hunc Tertium et Quartum sequentem Tomos digessimus τὰ διδακτικά, hoc est, quæ nec sunt epistolæ, nec ad populum dicta, nec adversus hæreticos pugnantiæ, sed lectori erudiendo scripta. Notha cepsuris additis indidavimus, ne quis erret insciens.

In Speculum Censura.

HOC opus vix eram adscripturus Augustino, nisi Posidonius, sive, ut quidam malunt, Possidius in vita nominatim illi tribuisset: et præfatio non abhorret ab ejus stylo. Versatus est in simili negotio Cyprianus, et apud Græcos nonnulli, sed majore ingenio curaque. Cæterum infimæ etiam inservire gaudet Christianæ caritas.

TOM. IV.

Ad Lectorem.

ENARRATIONES sacrorum voluminum apud populum habitas, quas Græci vocant Homilias, divus Augustinus appellat *Tractatus*: nos *Conciones* possumus appellare. In his fere solebant notarii quod dicebatur excipere: nonnunquam qui dicturus erat, vel antequam diceret, digerebat in schedulam quod parabat disserere, vel quod dixerat literis mandabat. In hoc dictionis genere, multa dantur auribus imperitæ promiscuæque multitudinis. In primis aliquot Psalmis adstrictior est et accuratior. In posterioribus identidem exspatiatur in longas digressiones, mutata, ut apparet, voluntate. Lege diligenter, reperies arcanæ doctrinæ thesaurum inæstimabilem. Vale.

TOM. V.

QUÆ sine controversia sunt Augustini, primo posuimus loco. Impudentissimum figmentum Sermonum ad Fratres in eremo agentes, in suum angulum rejecimus: de quo suo loco nonnihil dicemus. Insunt et cæteris multa parum referentia phrasim et eruditionem Augustini, quorum aliquot notavimus.

TOM. VI.

De Quæstionibus LXXXIII.

AGNOSCIT quidem hoc opus Augustinus, mihi tamen videtur a studiosa quopiam ex omnibus illius libris collectum, in quod congestum est si quid habetur argutius dissertum. Huic studio favens Augustinus recognovit, et quædam eliminavit. Hanc conjecturam non omnino somnium esse declarat illud, quod q. xii habet fragmentum ex Fontei libris excerptum. Et cap. xxxi habet locum ex secundo M. Tullii de Inventione libro descriptum. Sunt autem et alia quæ mihi non videntur per omnia sapere phrasim Augustini. Ad hæc erant quædam confusa, vel huc translata ex quæstionibus Evangeliorum, vel hinc illo transmissa. Postremo multa sunt, quæ non habent ullam speciem quæstionis, nisi quod quicquid doceri potest, idem et quæri potest. Ita tot nascentur quæstiones, quot sunt sententiæ, sive proloquia. Ipsum tamen opus eruditum est, et lectu dignum.

Libri de Fide Censura.

LIBELLUS hic ex diversis Augustini epistolis consarcinatus est, maxime quod ad sententias attinet. Probabile est hunc esse Hugonis Victorini.

At hanc Erasmi Censuram recte confutarunt Benedictini.

In Librum de Continentia Censura.

LIBELLUS pius nec indoctus: Augustini non esse, phrasis arguit. Mihi videtur Hugonis Victorini.

Sed vide editores Parisienses, in admonitione huic libello præfixa, ubi Erasmus confutant.

In Librum de Bono Viduitatis Censura.

MIRA dictionis facilitas et candor clamitat non esse Augustini. Probabile est esse Juliani, cujus exstat epistola ad Demetriadem de Virginitate. Nam et orationis filum congruit, et hic bis citat eum libellum. Sunt tamen quedam de libero arbitrio, quæ videntur ab alio correctæ. Adde quod titulus alienissimus sit ab Augustini consuetudine. Hunc affixit aliquis, ut opusculum alioquin pium gratioso nomini vindicaret.

Sed de hac Censura vide admonitionem editorum Parisiensium huic libro præfixam.

In Librum de Patientia Censura.

AUGUSTINI non esse, phrasis arguit, congruens cum ea, quam habeat libelli superiores.

Vide admonitionem, &c.

In Sermones ad Fratres in Eremita Censura.

ORATIO consarcinata ex Augustini Regula, nihil alioqui habens Augustini. Artifex qui finxit, hoc agit ut ordinem, qui Augustinensium dicitur, orbi commendaret. Itaque quotquot sunt hujus generis, & præfixa notavimus.

Quoniam Benedictini omnes hosce sermones, quorum plerisque & præfixerat Erasmus, exceptis duobus, otelo critico jugularunt, nihil opus iudicari eos, quos vir summus damnavat.

TOM. VIII.

Lectori S. D.

QUEMADMODUM in præliis solet potissimum emicare virtus et ardor militum ducumque, ita divus Augustinus, quum nusquam non sit multis suspiciendus nominibus, haud alibi tamen eluxit, quantum valuerit acumine ingenii, subtilitate judicii, vehementia copiaque disserendi, quam in his libris; in quibus pro tranquillitate domus Dei, quam unice diligebat, pugnat adversus hæreses; quas quum hoc odio majore prosequeretur, quo impensius amabat Christi sponsam Ecclesiam, tamen ubique singulari caritate laborat, ut homines sanet potius quam perdat. Lege feliciter, ac vale.

IN this *Appendix Augustiniana*, Le Clerc hath given us his own remarks upon all the writings of Augustin; remarks very useful, and well deserving to be carefully perused by all who apply themselves to the study of divinity. His principal design is, to expose the false reasonings of this father, particularly his trifling and injudicious interpretations of the Scriptures, his defence of persecution, and his predestinarian jargon.

Nº XLII.

Letters of Agrippa and Erasmus,

I.

Agrippa ad Erasmum.

LITERAS tuas, colendissime Erasme, a 13 Calend. Octobris ad me datas, accepi quinta Nonas Novembris. Vix dici queat, neque tu forte, si dicatur, fidem habeas, quam incomparabili lætitiâ affectus sim hac insigni in me animi tui humanitate, qui me ignotum tibi hominem non solum literis tuis illustrare dignatus sis, sed etiam plus præstas, quam sperare liceat. Declamationem nostram de Vanitate Scientiarum atque excellentia Verbi Dei totam te lecturum, tuamque de illa sententiam te mihi uberius perscripturum, polliceris. Age ergo nunc, precor, Domine mi Erasme, tantillum laboris tui Agrippæ causa ne refugas, et quid tua præstantia de hac sentiat mihi significes. Tuus enim sum, et in tua juratus verba tibi me fidissimum militem dedo, condono, et commendo, cujus judicium erit semper mihi loco antiquæ et venerandæ auctoritatis,

tantumque de humanitate tua mihi persuadeo, ut te credam nostram libertatem dicendique licentiam boni consulturum. Nosti enim quid sit Declamatio. Sed et illud te admonitum volo, me de his, quæ ad religionem attinent, nequaquam æcus sentire, quam sentit Ecclesia Catholica. Andream sacerdotem, tuarum literarum latorem, virum pium ac modestum, et propriis virtutibus et tuis literis mihi commendatissimum, detinui apud me aliquot diebus. Utinam is sim qui suis desideriis satisfacere queam; aut talis aliquando futurus sim, qualem ille me existimat. Vale felicissime, illudque certo scias, nihil posse mihi gratius contingere, quam si spiritus meus tibi consecratus, eadem, qua offertur, animi magnitudine recipiatur. Iterum vale. Ex hac omnium bonarum literarum virtutumque noverca, Aula Cæsarea, apud Bruxellas, decimo tertio Cal. Jan. Anno 1531.

Epist. Agrippæ, xxxvi. p. 999.

II.

Erasmus ad Agrippam.

QUUM huc rediisset Polyphemus e Ratisbona, et languebam, et ædificabam, quo mihi nihil molestius; et obruebar studiorum laboribus: itaque mallem serius ad te scribere, quam committere ut jure queri possis te non accepisse justam epistolam. Bellum cum Turca suscepimus, cunctis male ominantibus. Eo mittendi erant illi robusti^s bonis lateribus, ac bene vocales. Bene vale, Corneli doctissime. Ex nundinis scribam et alacrius, et copiosius. Friburgi, Jacobi, Anno 1532.

Epist. Agrippæ xi. p. 1010.

III.

Agrippa ad Erasmus.

EX literis tuis, candidissime Erasme, quas mihi Polyphemus ante nundinas reddidit, accepi te et languore corpusculi, et labore studiorum, et ædificandi molestia obrutum non potuisse tunc longiores ad me literas dedisse: pollicebaris tamen post nundinas et alacrius et copiosius te scripturum. Itaque expectabundus tuarum literarum, nolui tibi molestus esse usque adhuc: nunc vero nactus nuntii hujus opportunitatem, statui rursus silentia rumpere, non quod tecum expostulem, sed ut te admoneam me nullas tuas accepisse, ne quando si forte scripsisses, et interceptæ mihi perierint, meum in respondendo silentium ignaviæ aut ingrati tudinis vitio abs te jure argui possit. Scripturus itaque ad me literas, destinabis Coloniam, ad Tilmannum de Fossa. Ego quas ad te redditurus sum, destinabo Basileam, ad Frobenium, vel Cratandrum. Sic, spero, neuter nostrum fraudabitur. Cæterum, quod te scire volo, bellum mihi est cum Lova-

* Hæ means the monks.

riensibus Theosophistis. Hactenus variis insidiis in meis castris oppugnatus, velitari eruptione me defendi: nunc autem ingravescente prælio, patefactis foribus, in apertam pugnam prorupi cataphractus. Non sunt illos destituta^t Coloniensium et Parisiensium subsidia: mihi quæ futura sint præsidia, nescio, nisi quod ea causa fretus, quam nulla expugnare potest contradictio, non ulla maculare potest falsitas, quæ nec ab advocatorum penuria, nec a fraude iudicum ullum pati potest detrimentum. Sic munitus non dubito me vel solum exponere periculo: sed si vicero certamen, non minor tua, quam mea futura est gloria, qui non minus tuis, quam propriis armis atque telis strenue pugno, eoque audentius in hunc campum prosilio, videbisque proxime prodeuntem imperterrita libertate novum in arma militem. Tunc tu ridebis, scio: alii admirabuntur: Sophistæ crepabunt medium. Ego interea aut vicero aut evasero. Vale, et boni consule. Ex Bonna, 13 Novemb. Anno 1532.

Epist. Agrippæ xvii. p. 1015.

IV.

Agrippa ad Erasum.

PUDET me, colendissime Erasme, tot infundis^v literis, et quæ, præter Salve et Vale nihil habent amplius, occupationes tuas interpellare: sed cum huc transiret iste tuus servulus, tuas mihi impartiens salutes, turpissimæ ingratitude accusari possem, si non scriberem. Impatiens itaque silentii tui nominis veneratio hunc abortivum calamum coëgit, non aliud nunciantem, quam si quid apud me est, quod tibi conducere putes, utere opera mea: nam neque tardum neque defatigatum offendes tui Agrippæ animum. Scripsi præstantiæ tuæ a decimo tertio hujus mensis per reverendissimi cardinalis Campegii chartophorum, quas literas tibi redditurus erat Cratander Basileensis typographus, ex quibus intelliges, quale bellum mihi est cum theologis. Vale felicissime. Ex Bonnæ, 22 Novemb. Anno 1532.

Epist. Agrippæ xviii. p. 1016.

V.

Erasmus ad Agrippam.

SALUTEM P. Hactenus, vir eruditissime, tuis literis non respondi, satius esse ducens, omnino silere, quam negligenter respondere. Hactenus sane expectatum est otium, sed hactenus non datum. Quem Cartophorum narres, nescio: nec tuam epistolam historiæ theologicæ narratricem Cratander reddidit. Si quid posthac autem mihi bona fide reddi cupis, fac tradas Hieronymo Frobenio. Tibi cum erabronibus rem esse

^t Perhaps destitutura.

^v Perhaps infacundis, or, infœcundis.

doleo. Explica te quantum potes. Paucis bene cessit cum illis conflicteri. Ad novam hirundinem scribam copiosius, favente Christo. Interim tibi persuade Erasmus esse de numero bene cupientium Agrippæ. Vale. Friburgi, nono die Decembris, Anno 1532.

Epist. Agrippæ xix., p. 1017.

VI.

Agrippa ad Erasmus.

MULTIS et magnis de rebus ad te scripturus forem, ter maxime Erasme, nisi ex te plura majoraque exspectarem: sic namque prioribus literis tuis polliceris, te per ocium longas easque necessarias literas ad me daturum: sed occupationes tuas ulterius interpellare non audeo, eo quod talein me fateor, qui tibi, quod te dignum est, retribuere non possim. Tuas tamen literas summo desiderio exopto, rogoque, ut qui te grandi diligit affectu, Agrippam tuum ne contemnas. Libellus meus quem adversus aliquot theologistas Basileæ excudendum tradidi, re infecta ad me rediit, eo quod nonnullos offēdisset. Is nunc excudetur alibi. Scripsi ad te de hac re latius, sed eas literas tibi non fuisse redditas, ex tuis cognovi, pariterque ex Cratandro intellexi: sed de his alias. Cæterum nunc quod te scire convenit, reverendissimus atque illustrissimus princeps elector archiepiscopus Coloniensis, qui scriptorum tuorum studiosissimus, te unice diligit, amat, observat, et veneratur, tecum auspicari cupit amicitiam, teque coram videre et audire desiderat, jussitque ad te scriberem, sciremque ex te, si per hanc ætatem sese accedere velis Bonnam, sive Coloniam, aliquot vel pauculos dies illi morem gesturus; effecturum se, ut te itineris illius minime pœnitcat. Tu quid facturus sis, rescribe. Unum hoc scio, si venturus sis, offēdes principem Christianissimi animi, et penes quem Christianæ reipublicæ, ac publicæ tranquillitati tu plurimum conferre atque prodesse poteris. Vale felicissime. 10 April. Anno 1523. festino calamo.

Epist. Agrippæ xxxviii. p. 1054.

VII.

Amicus (i. e. Erasmus) ad Agrippam.

SCRIPSI pridem ad te paucis, significans in opere illo tuo, libro de vanitate scientiarum, doctrinam hic doctissimis quibusque placuisse: nondum enim ipse legeram; aliquanto post nactus librum commodato, jussit famulum a cœna recitare. Nec enim alias vacabat, et ipse cœnatus ab omni studio temperare cogor. Placuit *δεινωσις*, et copia, nec video cur tantopere indignantur monachi. Ut vituperas malos, ita laudas bonos, sed illi tantum amant laudari. Quod tum tibi suasi, rursus suadeo, ut, si commode possis, extrices te ab ista contentione. Sit tibi exemplo Lucretius.

vicus Barguinus *, quem nihil aliud perdidit, quam in monachos ac theologos simplex libertas, vir alioqui moribus inculpatissimis. Sæpius illi suasi ut arte explicaret sese ex eo negotio; illum sefellit victoriæ spes. Quod si non potes effugere, quàm experiare Martis aleam, vide ut e turri pugnes, nec te committas illorum manibus. Illud imprimis cave, ne me isti negotio admisceas. Plus satis oneror invidia; ea res et me gravabit, et tibi magis obfuerit quam profuerit. Idem rogaram Barguinum, et ille promittebat; sed sefellit, plus suo tribuens animo, quam meo consilio. Exitum vides. Ne tantulum quidem fuisset periculi, si meis consiliis obtemperasset. Toties illi occinebam, nec theologos nec monachos vinci posse, etiamsi haberet causam meliorem, quam habuit S. Paulus. Et si quid haberem apud te auctoritatis, etiam atque etiam monerem, ut istuc operæ, quod insunturus es periculossæ digladiationi, impendas liberalibus studiis provehendis. In præsentia non vacabat pluribus scribo enim plurimis amicis. Vale Friburgi, 21 April. Anno 1533.

Epist. Agrippæ xl. p. 1056.

Nº XLIII.

A Character of Paungarten.

Desid. Erasmus Roter. D. Joanni Vergaræ, insigni Theologo, S. D.

* FORTASSE visus sum vobis paulo impotentius ferre mortem Guilielmi Warami archiepiscopi Cantuariensis, qui literis tam plorabundis ac lamentatricibus animi mei dolorem in sinum tuum effuderim. Idem, opinor, visum archiepiscopo patrono tuo; nam simile fere responsum accepi a R. D. Bernardo episcopo et cardinali Tridentino, et a Christophoro episcopo Augustensi. Solco quidem, uti scribitis, in simili casu aliorum mederi luctui, sed ipsa re sum expertus esse verissimum illud comœdiæ, *Tu si hic sis, aliter sentias*. Et tamen ne quod res est dissimulem, ipse mihi nonnihil in tanta tamque diuturna animi ægrimonia displicui, eademque tum mihi dixi, quæ aliis eram dicturus: Mortalis erat, ad extremam pene senectutem pervenit, summa cum dignitate vixit, pietatem insigniter coluit, honestam sui memoriam reliquit, ex hoc infelici exsilio migravit ad æternam tranquillitatem, ibi te exspectat, mox sequuturum. Si vere diligis virum, est quod illi gratuleris, non est quod deplores. Hæc aliaque permulta colloquebar cum animo meo, sed ad omnia surdo. Neque vero hic locus erat illi satyrico,

Ploratur lacrymis amissa pecunia veris.

Si æstimetur quod illius obtulit benignitas, maximum erat; si quod accepit, minimum erat emolumenti. Sed in illius amicitia sic conquies-

* Berquin.

* Life of Erasmi. vol. ii. p. 45.

cebam, ut mihi viderer abunde dives, qui talem haberem patronum, unde petere quidvis possem, si qua incidisset necessitas. Ea non incidit, nec facile potest incidere frugaliter viventi, atque iis rebus contento, quas postulat corporis necessitas. Conduplicavit hunc luctum meum mors Christophori Seydlovicii, hominis apud Polonos summæ auctoritatis, ac nostri amantissimi. Sed Dominus pro sua elementia multis solatiis mitigavit hæc vulnera, fecitque cum tentatione proventum, ut possim sustinere. Siquidem in archiepiscopi demortui locum ac dignitatem successit R. D. Thomas Crammarus, professione theologus, vir integerrimus candidissimisque moribus, qui ultro pollicitus est sese in studio ac benevolentia erga me, priori nequaquam cessurum, et quæd sponte pollicitus est, sponte præstare cœpit, ut mihi Waramus non ereptus, sed in Crammaro renatus videri queat. Dedit et Vindelicorum Augusta candidos aliquot amicos, eosque ultroneos. Quorum, ut tempore, ita benevolentia primus est R. D. Christophorus a Stadio episcopus Augustanus, vir ut majorum imaginibus illustris, ita prudentia, consilio, pietatis amore, ac munificentia vix ulli in hisce regionibus secundus. Huic accessit vir animi decoribus quam imaginibus clarior, ac virtutibus quam opibus ditior, Antonius Fuggerus. Cui adhæret nivei pectoris amicus Joannes Cholerus præpositus curiensis. At vir antiquæ nobilitatis, moribus aureis, Joannes Paungartnerus a Paungarten et Erubach, ut tempore postremus est, ita nemini cedit parata munificentia, non in unum alterumve, sed erga omnes qui doctrinæ ac pietatis elogio commendantur. Hunc vir clarissimus Ulricus Zasius, hujus seculi ornamentum, multis jam annis possidet: nunc ut est candidissimi pectoris, hoc nomine sibi gratulatur, quod eum mecum habet communem. Fuggeri nomen arbitror Hispanis esse notum ac celebre. Joannis a Paungarten an vobis auditum sit nescio. Itaque paucis hominem tibi depingam, quo sicut pridem meo dolore doluisti, ita nunc meo gaudeas gaudio; et quemadmodum ibi consolando declarasti tuam in me benevolentiam, ita hic gratulatione declares inter veros amicos tristia simul ac læta esse communia. Ergo quod Joannes a Paungarten amplissime dives est, cum aliis aliquot habet commune; sed illud eum paucis habet commune, quod opes suas possidet, non ab eis possidetur; quodque illi servit pecunia, non ipse pecuniæ. Possidet autem ista fortunæ quæ vocantur munera, non tantum heriliter, verum etiam philosophice; persuasum habens, hæc non esse propria hominis bona, quæ promiscue probis et improbis contingunt, nec tam egregium existimat divitias habere, quam contemnere. Contemnit autem, qui juxta sapientis consilium illis affluentibus non adjicit animum, qui nec lucro tali fit obesus, nec jactura macilentus: quippe perpendens hæc quoque a cœlesti principe dari, non ut amentur, sed ut recte prudenterque dispensentur. Dominus hortatur, ut divites de iniquo Mammona sibi parent amicos, a quibus recipiantur in æterna tabernacula. Majus est, quod præstat Paungartnerus, qui de justæ partis mira benignitate reficit egenorum viscera, bene fœneratum existimans, quod Christi membris fuerit impensum. Juxta Stoicos nulla felicitatis pars est habere divitias, sed sic habere, meo juidem judicio, magna felicitatis pars est. Sic Deo charus fuit ille prædives Abraham hospitalitatis et magister et exemplum. Accedit huc generis pervetusta nobilitas. Exstant enim instrumenta testantia familiam illam inter claras habitam ante multa secula. Origo gentis fuit e Franconia Orientali vetustissima nobilium virorum parente, unde qui nunc apud Gallos Franci dicuntur profecti

sunt. Ibi sedem olim habuerunt majores hujus. Est etiamnum in ea regione monasterium, horum benignitate tum ornatum magnifice, tum amplissimis dotatum censibus. Verum, ne nimis antiqua persequar, pater hujus, de quo nunc agimus, ob eximias animi virtutes, integritatem in moribus, prudentiam in consiliis, fidem ac dexteritatem in negotiis, pietatem erga patriam, in summa, tum gratia, tum auctoritate fuit apud supremos orbis monarchas, Matthiam Hungariæ regem, excussi judicii virum, Fredericum imperatorem, quem nominasse satis est laudasse, et hujus filium Maximilianum. Quibus omnibus sæpenumero belli domique fidem ac præclaram navavit operam. Non ultima laus est principibus placuisse viris, præsertim laudatis, et ob laudanda. Nec minus interim gratiosus apud proceres, ac populum, ob morum amabilem comitatem, ac promptam perpetuamque de omnibus benemerendi voluntatem. Cæterum ut sunt humanarum rerum æstuarie vices, hujus familiæ clarissimæ facultates per se quidem amplissimæ, sub majoribus vehementer decreverant partim bellorum inundationibus, partim filiabus multis summa cum dote splendide elocatis, quæ magnam opum partem secum in familias alienas attraxerant. Quanquam autem veræ nobilitatis minima portio est opulentia, tamen hoc quicquid est decoris, Joannes a Paungarten non passus est suo decedere generi: sed facturam sub progenitoribus acceptam singulari prudentia, vigilantiaque ita sarsit, ita lacunas omnes explevit, ut nullum usquam restet facultatum attritarum vestigium. Ne in principum quidem amicitii parente fuit aut est inferior, apud quos ob raram ingenii dexteritatem ac singularem prudentiam, summa in gratia summoque in pretio et fuit hactenus, et est hodie, nobilibus ac popularibus tam charus ob expositam in omnes præceterum egenos liberalitatem, ut optimo jure patriæ delictum possit appellari. In expeditione Turcarum a Carolo Cæsare accitus, illi et facultatibus largiter, et consiliis fideliter, et opera fortiter adfuit, omnium periculorum socius, paratus et vitam patriæ ac Cæsari impendere, quam ante id temporis in hoc ipsum bellum suis impendiis Cæsari misisset xxxii cataphractos pulchre instructos, non numerum hercle, sed viros e multis selectos, quorum plerique poterant egregios belli duces præstare. Porro fidem, studium, et operam, quam præstitit Caroli Cæsaro, eandem nunc præstat hujus germano Ferdinando, cui et ipsi ob raras animi dotes cum primis charus est. Habes hominis pietatem in patriam et in principem. Nunc audi qua pietate foreat liberos suos. Quatuor habet filios, filias totidem, omnes felici indole. Dices forsitan, Felicitatem hominis mihi narras, non pietatem. Sed mane, mox audies eximiam. Tanta solitudine, tanta sanctimonia prudentiaque curat omnes educandos, ut, non corporum modo, verum etiam animorum parens optimo jure dici possit. Nullum omnium destinavit negotiationi, aut aliis sordidioribus artibus. Ad eruditionem, ad pietatem, ad gerenda principum ac reipublicæ splendida munia instituit omnes: ad quæ frequenter evadunt parum appositi, qui libris ac disciplinis insenuerunt: nam umbris assueti, nescio quo pacto stupeſcunt, ac veluti glaucomate oculis oborto mentis vertiginem quandam patiuntur quoties in pulverem ac solem, hoc est, ad civilia munia adsciscuntur. Tenera ætas domi formatur ad omnem probitatem atque innocentiam. Adhibentur præceptores, non de trivio, sed exploratis moribus ac literatura non vulgari. Adolescentia prima statim ab ædibus paternis ablegatur in Italiam, aut in Galliam: quo simul et linguis et moribus alienis assuescant. Hæc est ingeniorum velut insitio, qua

mitescunt ac naturam exuunt silvestrem, si quam habent. Nihil enim fere morosius iis, qui in patria consenuerunt; oderunt exteros, ac damnant quicquid a vernaculis ritibus diversum est. Quibusdam permittit ut principum aulas degustent, sed electas: neque enim parum interest inter aulam et aulam: tametsi, in omnibus aulis ut est varia rerum experientia, ita non desunt illecebræ, quæ juventutem ad dulcia quam ad salubria propiorem corrumpant. Verum ab his periculis nullum vitæ genus liberum est, etiam si te abdas in Cartusiam. Adversus has Sirenes non locus nos tutos reddit, sed pro auribus animus diligenter obturatus, non cera quemadmodum fecit Ulysses Homericus, sed philosophiæ præceptis. Itaque natu maximus Joannes, parentem nomine et cognomine referens nec minus indole, primum in Gallia, deinde in Italia literis haudquaquam infeliciter institutus, nunc agit in aula D. Mariæ, quondam Hungariæ reginæ, qua femina nihil habet hæc ætas sanctius ac prudentius. Huic proximus Georgius jurisprudentiæ destinatus est, qui jam et in his literis, et in legum sapientia supra modum ætatis promovit. Tertius Antonius agit Venetiæ, velut in theatro totius Italiæ splendidissimo, variis linguis expeditus, et omni morum elegantia perpolitus ad unguem. Daniel natu minimus, adhuc domi fingitur a innocentiam, mox dicendus instituto, ad quod videbitur natura compositus. Nimirum intelligit vir ingenii perspicacissimi, ad hominis felicitatem plurimum referre, ut in teneris annis ad hoc quisque institutum applicetur, ad quod videatur natura compositus. An non istuc demum est vere patrem esse? Car enim patres appellantur, qui nihil aliud gignunt quam corpora, ac mox natorum curam omnem abjiciunt, aut, si quid curant, præter corpora nihil curant? animi, quæ præcipua pars hominis est, nulla ratio. Sed his quoque deteriores sunt, qui pueros ad honestum vitæ institutum ut a natura factos ita et animo propensos, ad illiberalia studia retrahunt. Hoc profecto non est educare liberos, sed exponere. Ac, mea quidem sententia, sceleratius est ingenium exponere vitis, quam corpus incertis casibus. Sit aliqua felicitatis pars ex opulenti nasci, e claris et illustribus progigni; summa tamen ac proinde rara felicitas est ex tali parente nasci, qualem se præstat suis Joannes Paungartnerus. Quid ego nunc memorem, quam pia, quam vigilantī sollicitudine filias educet, qua comitate regat uxorem, qua pietate foveat optimæ matris senectutem? Dicas hominem virtuti natum, qui nusquam cessat in officio. Quid hoc viro felicius, si qua omnino in hac vita felicitas? Contigit antiqua majorum nobilitas; contigerunt opes imaginibus dignæ; contigit uxor ex animi sententia, claris et ipsa majoribus; contigerunt liberi a parentis optimis moribus haudquaquam degeneres. Ipse corpore felici, ætate integra virentique, sed aninio cano, tot egregiis dotibus prædito, ut in ratione beatitudinis extremum calculum occupent opes ac generis claritudo. Arces duas possidet, alteram cognomento Paungarten, quam superiorum incuria neglectam magnifice refecit, exornatque structuris. Altera cognomento Erubach, hactenus corrupte vulgo dicta Erbach, sita est ad Danubium paulo supra Ulmam, loco amœnissimo, ditione satis ampla, cui oppidum subjacet ejusdem nominis. Felix ille populus tali domino, cujus auspiciis omnia redduntur floridiora. Tanta hominis est in negotiis dexteritas, ut hunc vel unum dicas esse, qui ex parva civitate magnam, ex obscura possit illustrem reddere. Abundat Germania magnis et excellentibus viris; sed utinam quamplurimos haberet Paungartnero pares. Adde his, quod quam eximia virtus ac magna felicitas semper

obnoxia soleat esse invidiæ, Paungartneri successibus applaudunt omnes, invidet nemo. Tanta est ingenii suavitas, tantus animi candor, tanta erga omnes homines morum comitas, ac, ut Græce dicam significantius, *χρηστότης*. Quantum bonorum in hoc uno viro possidet hæc natio, qui Cæsaribus in negotiis civilibus præstat fidelem juxta ac prudentem consiliarium, in rebus bellicis fortem ac promptum ducem, idque *ἀδάπανον*, patriæ civem pacificum ac salutarem, domui suæ commodum ac vigilantem curatorem, probitatis ac literarum amatoribus benignum Mæcenatem, amicis jucundum convictorem, egenis liberalem nutricium, aut parentem verius? Felix Germania tali heroë. Felix ego tali amico, quicum mihi sunt omnia communia. Hoc jus non exstat quidem in Cæsarum legibus, sed in Gratiarum tabulis descriptum est, quo meum esse duco, quicquid est in bonis Paungartnericis. Non quod illius fortunas velim imminuere, quod nec animus hic postulat, nec res familiaris exigit: sed ob hoc ipsum vivo tranquillius, quod existimem in meo esse mundo quicquid possidet sincerus amicus. Proin nunquam videbor mihi inops aut destitutus, quamdiu tales supersunt amici, non ita multi quidem illi, sed eximii, ut horum quilibet esse possit *πολλῶν ἀνίσχιστος ἄλλων*. Sincero amico nulla possessio pretiosior: in hac soleo præcipue conquiescere, meque ipsum adversus *τὸ τῶν βλαπάρχων καὶ* consolari: sed quoniam in hoc seculo nihil est proprium aut perpetuum, consultum est, juxta Sancti Pauli consilium, hanc quoque possessionem sic habere quasi non habeamus. Volubiles sunt animi mortalium, et ut tale nihil accidat, a morte nemo tutus est. Sed absit omen sinistrum. Communi patrono archiepiscopo Toletano fac me commendes, quoties inciderit opportunitas. Complures sunt anni, quod me dignatus est in amicorum numerum adscribere, et tamen ut omnes uno ore prædicant, totus adhuc in benevolentia recens est. Bene vale. Datum apud Friburgum Brisgoiæ 19 Novembris, Anno 1533.

Ep. 1261.

Nº XLIV.

Omnium facile Principi, ac bonarum Literarum Instauratori, Domino
D. Erasmo Rot. Domino suo honorandissimo, Jo. Paumgartnerus
S. P.

^y VIR excellentissime, accepi tuas literas, quibus intellexi, missum a me poculum ad te pervenisse. Non erat necessitas, accurate agere gratias. Nam tibi de me optime merito majora debeo, totusque in ære tuo hæreo. Non rem ipsam ponderare velis, quæ parvi est momenti, sed animum tibi serviendi promptum annecti. Ais in senem beneficium non esse conferendum. At ita ego sum affectus, ut non modo amicos senes, sed fato etiam defunctos soleam deamare, ac eorum memoria delectari impendio. Zasius, ut scis, erat mihi amicus sincerus. Hujus egodemortui

filium, Joannem Ulrichum, nunc curo Patavii meis impensis imbuendum artibus liberalibus, præcipue, quod is præ cæteris liberis forma genitorem referat, uti ad me perlatum est. Quod si æquum est de amicis, qui e vita excesserunt, bene mereri, quanto magis tibi vivo vel seni debeam gratificari? Tuus sum, quantus quantus sum, et tuus ero, quoad vixero. Feliciter vale. Ex Augusta, 25 Junii, Anno 1536.

Tuus ex animo Joannes Paumgartnerus a Paumgarten.

Ep. 383. c. 1773.

Nº XLV.

Remarks on Erasmus, by Seckendorf.

^z INTEREA dum Concilii spes jam multos teneret, Erasmus enarrationem Psalmi lxxxiv. *Quam dilecta tabernacula*, &c. edidit; et ut semper ad pacem Ecclesiæ suo ingenio propensus erat, ita hoc tempore, cum pacto illo Norimbergensi aliqua inter dissidentes de religione in Germania quies constituta, et spes Concilii tam propinqua esset, liberius, quam ante hac ausus erat, cogitationes suas explicavit, qua nempe ratione concordia in religione constitui posset. Ex iis compendium quoddam hic exhibere haud inconveniens esse duxi, non quod promiscue approbem Erasmi consilia, sed ut appareat quæ ejus sententia fuerit, et quam frustra nuper aliquis ex Gallia auctor, Romanæ Ecclesiæ placita omnia ex Erasmo stabilire conatus fuerit. Neque dubitandum est, multos earum partium viros, pietate et doctrina illustres, qui conciliationem controversiarum optabant, et aliquando proponebant, Erasmi ductum secutos esse. — Postquam igitur multa in Psalmum, quem tractat, pie et erudite commentatus esset, nec pauca libere sparsisset, in vitia clericorum non minus quam laicorum, circa finem propositum exsequitur. Taxat ex parte Pontificia eos, qui impotenter vociferantur: *Hæresis, hæresis; ad ignem, ad ignem*; et qui in pejorem partem ambigue dicta interpretarentur, et pie dicta per calumniam depravarent; ex altera vero parte illos, qui plausibili Evangelii titulo molirentur, quæ ex diametro pugnant cum Evangelio; utrosque, quod nimium tendant funiculum contentionis, ut utraque pars rupto fune in tergum cadat. Dein præcipuum mali fontem indicat, impios mores hominum, neutros enim culpa carere existimat, et pravo protoplastorum exemplo, frustra alios eam in alios rejicere. Itaque ante omnia suadet, ut “quisque sit quod esse debet. Sint pontifices Christi vicarii, sincero corde gregis Domini curam agentes: sint principes, divinæ justitiæ ministri, tanquam Deo reddituri rationem: quem ob hoc magis oportet ab illis timeri, quo liberioribus sunt a timore hominum: magistratus rempublicam bona fide administrent: monachi perfectionem quam titulo profitentur, moribus præstent: sacerdotes

^z Life of Erasm. vol. ii. p. 48.

noctes et dies meditentur in lege Domini, quo possint esse sal populi : qui laici sunt, sint quod dicuntur; non præcant, sed reverenter obtinuerent sacerdotibus; fideliter pareant principum legibus; in suo quisque officio probet suam conscientiam summo illi *καρδιογυῖν*." In genere postea exigit *συγκατάθεσιν*, accommodationem mutuam, et ut ponatur ambitio et pertinax vincendi studium. Principium autem esse statuit, quod penitus infixum omnibus esse oporteat, "non desciscere temere ab iis, quæ auctoritate majorum tradita sunt, quæque longo seculorum usu consensuque confirmata, nec quicquam omnino novandum esse, nisi aut cogat necessitas, aut insignis invitet utilitas." Hoc quidem, si de ritibus et opinionibus, quæ manifeste non sunt in Scripturis decisæ, quæstio est, etiam Lutherus multoties inculcabat, ut multis exemplis maxime ex actis contra Carolostadium et Fanaticos, comprobatur. Jam ex iis, quæ de controversiarum præcipuis capitulis Erasmus commentatur, sequentia integre ascribi merentur. "De libero arbitrio" (ita loquitur) "spinosa verius est, quam frugifera disputatio : et si quid de hoc quærendum est, in theologicis diatribis sobrie discutiatur. Interim inter nos illud convenire satis est, hominem ex suis viribus nihil posse, et si quid ulla in re potest, totum ejus deberi gratiæ, cujus munere sumus, quicquid sumus, ut in omnibus agnoscamus imbecillitatem nostram, et glorificemus Domini misericordiam. Conveniat inter nos, fidei plurimum esse tribuendum, modo fateamur et hoc, peculiare Spiritus Sancti esse donum, idque multo latius patere, quam vulgus hominum credit, nec omnibus adesse, qui dicunt : 'Credo Christum pro me passum esse.' Concedamus fide justificari, hoc est, purificari corda credentium, modo fateamur, ad consequendam salutem necessaria charitatis opera. Neque enim vera fides potest esse otiosa, quum sit fons et seminarium omnium bonorum operum. Quin potius distinguamus justitiam repurgantem mentis nostræ domicilium, quam recte dixeris innocentiam, et justitiam ornantem et locupletantem etiam bonis operibus. Deus proprie debitor non est, nisi forsitan ex gratuito promisso : quanquam et hoc ipsum, ut præstemus promissi conditionem, illius est munificentiae. Nec tamen rejiciendum est 'mercendis' aut 'meriti' vocabulum, quod Deus, quæ in nobis aut per nos operatur, pro sua bonitate acceptat ac pensat. De verbis nulla sit digladiatio, modo de re conveniat. Nec interim ingerantur auribus imperitiæ multitudinis illa *παράδοξα*, 'Nihil refert, qualia sint opera nostra ; tantum habeto fidem, et servaberis :' et, 'Homo quicquid agit, nihil aliud quam peccat.' Quæ ut in aliquo sensu vera sint, tamen ab imperitis alio rapiuntur, quam expedit. Quemadmodum et illæ voces : 'Christus pro nostris peccatis dependit.' An ille pro nobis mortuus est, ut nos vivamus in peccatis ? an potius, ut semel illius sanguine loti abstineamus ab omnibus inquinamentis ? mortuus est et resurrexit, ut ipsum imitantes moriamur peccatis, et in vitæ novitatem resurgamus. Pro nobis crucem gestavit ; sed idem clamat : 'Qui non tollit crucem suam quotidie, non est me dignus.' Cæterum, qui Dominum suis sceleribus quotidie, quod in ipsis est, crucifigunt, iis mors illius adeo nihil profutura est, ut cessura sit in gravem supplicii accessionem."

Ex his pleraque iisdem prope verbis Lutheri exprimere possemus, licet Erasmus stylium ita temperaverit, ne in scopulos formularum sectæ, cujus partes palam deserere non audebat, manifesto nimis allideretur.—Stulta vero illa jactatio, qua aliquos usos esse scribit, dicentes : "Nihil refert qualia sint opéra nostra, tantum habeto fidem et servaberis," Lutheri non est, sed per calumniam consuitur, omissis quæ orthodoxum sensum satis

explanant. Misere porro se torquet vir doctissimus in palliandis et excusandis aliis, quæ Lutherus impugnaverat: "Pii," ait, "cujusdam affectus est, credere preces ac bona opera viventium prodesse defunctis, præsertim, si hæc illi, dum viverent, facienda curarunt. Tantum admonentur, qui funebres pompas ac missas gloriæ causa instituunt, perdere mercedem suam, ac certius esse lucrum, si quod morientes legant, vivi ac sani in pios usus erogent. At quibus hoc nondum persuasum est, ne obstrepant aliorum simplicitati, sed ipsi tanto benignius sublevant pauperum inopiam, tantoque ferventius incumbant bonis operibus, quo minus credunt defunctos vivorum benefactis juvari." Si animus auctori fuisset, qui esse debebat, ingenue profiteri potuisset, merum abusum esse, quem ille sub simplicitatis et pii affectus nomine obvelat. Quæ a Lutheranis exigit, alterum quidem satis præstabant, quod ignoscere errantibus, neque vel hujus vel graviorum etiam errorum causa hostili erga eos animo essent, sua libertate satis contenti; alterum, ut tanto magis bonis operibus incumbere, haud improbabant aut recusabant; sed homines erant, et quam hic ab illis Erasmus poscit benignitatem, vicissim ab aliis merito expectabant, nempe ut labentibus sibi quoque ignosceretur: interim lapsus suos auxissent, si morum inbecillitati etiam errorem dogmaticum adlidissent. De invocatione Sanctorum ita loquitur: "Religiosi item affectus est credere sanctos et sanctas, quos Deus adhuc mortali corpore gravatos tanti fecit, ut ad illorum preces dæmones expulerit, mortuos ad vitam revocaverit, nunc quoque nonnihil apud eum posse. At quibus diversa sedet opinio, pura mente sinceraque fide invocent Patrem, Filium, et Spiritum Sanctum, ne obturbent odiose iis, qui citra superstitionem implorant divorum suffragia. Superstitio, quam fateor in invocatione divorum esse plurimam, coarguenda est prius, ac simplex affectus interdum tolerandus est, etiamsi sit conjunctus cum aliquo errore. Ut nostra vota non sentiant divi, sentit tamen Christus, qui et amat simplices animos: si minus per sanctos, certe pro sanctis dabit nobis, quæ petimus." Religiosum affectum eo sensu credo dixisse, quem vir, ut ita dicam Latinnissimus, non ignorabat; satis enim indicat, superstitionem esse invocationem, quam excusat. Quid enim aliud est, quam excusatio, cum dicit, sanctos "nonnihil" apud Deum posse, et affectum illum cum "aliquo errore" conjunctum esse, et "interdum" tolerari debere? Quanto rectius scapham scapham nominasset? Et quid impediabat pontifices, ne id facerent, et fermento hoc ecclesiam purgarent, nisi respectus gloriæ utilitatisque suæ? Et cur hodie, tanta luce non solum a Luthero et Erasmo, sed et ab optimis doctissimisque ex suis, affulgente, easdem superstitiones in gentes remotissimas, quas tanto cum periculo et labore adeunt, statim, aut pene prius, quam veram et capitalem Evangelii doctrinam invehunt? Quam parum vero pie Erasmus "Christum" sperat "pro sanctis daturum, quæ per sanctos petuntur?" Si enim per sanctos non nisi cum aliqua idololatriæ imitatione petitur, non magis speranda est a Christo propitia exauditiō, quam a Deo, ut preces idolis factas sibi attribuat. Videamus jam quæ de imaginibus statuatur. "Qui sævierunt in divorum imagines, non prorsus abs re concitati sunt ad eum zelum, licet immodicum, mea quidem sententia. Nam horribile crimen est idololatria, hoc est, simulacrorum cultus: qui tametsi jam olim sublatus est e moribus hominum, tamen periculum est, ne technis dæmonum eodem revolvantur incauti. Sed cum statuarum et pictura olim inter liberales artes habita sit tacita poësis, plus interdum repræsentans affectibus hominum, quam homo, quamvis

facundus, verbis possit exprimere; et Plato agnoscens poësin plurimum habere momenti ad rempublicam bene secusve instituendam, non omnes poëtas submoverit ex illa, quam fingit civitate, sed Homerum tantum, aut Homeri similem, qui Diis ac Deorum filiis attribuit adulteria, puerorum amores, furta, mendacia, impotentes iras, dissidia, aliaque vitia, quæ nemo bonus reipublicæ gubernator ferret in suis civibus, aut frugi paterfamilias in sua uxore, liberis, aut famulis: corrigendum erat, quod per imagines irrepserat superstitionis, utilitas erat servanda. Utinam omnes omnium ædium parietes haberent vitam Jesu Christi decenter expressam! In templis autem, quemadmodum in Africano Concilio decretum fuit, ne quid recitaretur præter Scripturas Canonicas; ita conveniret nullam esse picturam, nisi cujus argumentum in Scripturis Canonicis contineretur. In peristyllis, porticibus, et ambulacris possent et alia pingi ex humanis historiis desumpta, modo facerent ad bonos mores; stultas vero aut obscenas aut seditiosas tabulas oportuit non solum e templis, verum etiam ab omnibus civitatibus sublatas esse. Et quemadmodum blasphemix genus est, sacras literas ad ineptos ac profanos detorquere jocos, ita gravi pœna digni sunt, qui cum pingunt Sacrarum Scripturarum argumenta, de suo capite miscent ridicula quædam ac sanctis indigna. Si libet ineptire, a Philostrato potius petant argumenta. Quamquam sunt et in Ethnicorum annalibus multa argumenta, quæ idiotarum oculis utiliter exponi possent.” Quis vero ad hæc, quæ pleraque cum Lutheri sententia conveniunt, non aliam ab Erasmo expectet, quam, quæ sequitur, epicrisin? “Ergo quibus persuasum est, Divorum imaginibus, quoniam non sentiunt, nihil habendum honoris, fruantur suo sensu; ne tamen obstrepant iis, qui citra superstitionem, sic venerantur imagines, eorum amore, quos repræsentant, quemadmodum nova nupta sponsi absentis amore exosculatur anulum aut stophium ab illo relictum aut missum.” Nonne a Protestantibus responderi potuisset: Fruimur merito sensu nostro, qui imaginibus non alium honorem exhibemus, quam ut eas, quæ ad modum ab Erasmo probatum conformatæ sunt, toleremus, aut, ut commodum est, locemus; et, licet improbemus abusum aliorum, non tamen ita illis obstrepimus, quemadmodum obstrepunt, qui gladios, ignes, exilia nobis minantur, et cum possunt, inferunt, qui “simplicitatis” illius, aut, ut dicere debuisset, “superstitionis” participes esse nolumus. Quæ denique de “affectu Deo placituro” conjectat, qui in cultu imaginum “non a superstitione, sed ab abundantia quadam amoris” proficiscatur, et quæ de amantium ineptiis inserit, talia sunt, propter quæ tanti viri non possum non misereri. Ejusdem frigiditatis sunt, quæ de reliquiarum cultu subjungit. At mire falsus est, cum scribit: “In his Paulus, opinor, concederet, ut in suo quisque sensu acquiescat.” Cave credas ullum unquam apostolorum concessurum fuisse, quæ sub simplicis religiosique affectus specie superstitionis manifestæ rea sunt. Neque rigor Judaicæ disciplinæ, ab apostolis, quantum salva fide licebat, retentæ, quæ ab omnibus imaginibus abhorrebat, ullam ejus indulgentiæ occasionem tunc ferebat. Recentius est malum iconolatricum, quam ut natales ejus ignorentur. Longum foret, quæ de confessione in medium contulit, adscribere. Summa est: “Ab illis, quibus nondum,” ut ait, “persuasum est, confessionem sacramentalem horum temporum a Christo esse institutam, servari eam posse, ut salutarem et multis utilitatibus commendabilem, ac multorum seculorum usu comprobatam.” Sed addit restrictiones, ut non confitean-

tur homines, nisi lethalia, quæ enumerat, crimina, nempe enormia. "Absit," inquit, "repetendi confessionem superstitio, absit anxietas numerandi commissa et circumstantias," &c. Et paulo post: "Illud omnium caput est, sic instituere vitam, ut non incidamus in ullum crimen lethale: id qui potest, liber est ab onere confitendi." Hæc et alia non præcipit, sed suadet, et eos qui confessionem renuunt, in suo sensu ad definitionem concilii usque, relinqui debere putat. De Missa ita statuit, corrigenda esse, quæ irrepperint superstitionum et sordium; retinenda, quæ pia sunt et veneranda; eaque enumerat, quæ Lutherus fere omnia retinuit, "psalmodiam, introitum, doxologiam, preces, recitationes Evangelii et Epistolæ, et symboli Apostolici, orationem Dominicam, Communionem, pacis impertitionem, benedictionem." Concedit postea "imminutionem et remotionem sordidæ turbæ sacerdotum conductorum," et ut omittantur "prose," quas vocat, "indoctæ, Romæ ignotæ," item "preces; Missæ subungi solitæ pro pace," aut "contra pestilentiam," aut "pro felici proventu frugum:" neque enim tale quid Romanam Ecclesiam agnoscere. "In sacello Pontificis non nisi unum esse altare, et unicum sacrum: in multis etiam ecclesiis Romanæ imitantibus non licere privatim sacrificare, duntaxat id temporis, cum summum peragitur sacrum." Omitti etiam posse citra pietatis jacturam, dicit, "organi et modulatæ musicæ usum." Fatetur, "ad superstitionem vergere tot peculiaria Missarum argumenta, de spinea corona, de tribus clavis, de præputio Christi, pro navigantibus, peregrinantibus, sterilibus, gravidis, parturientibus, febricitantibus." His et aliis correctis, "non exigendam esse Missam, ut rem pestilentem." Explicat quomodo "sacrificium" dici possit et "hostia," quia per mortem Filii Patrem obtestamur pro vivis et mortuis, et quia Deum laudamus. Fatetur, "Communionem," ex instituto Christi, "in Missa requiri, sed quo minus id fiat, non stare per sacerdotes, sed per populum." Hæc etiam hodie, sed frustra, dicunt aliqui, manifestos abusus pulcre incrustantes; quis enim sacerdotem ad missificandum cogit, si non habeat, qui communionem celebrent? Nil nempe, quam invecta opinio de sacrificio propitiatorio, ex opere operato, et inde resultans Cleri sacrificatorii utilitas. Quærit et aliud effugium, quod communio celebrari videatur etiam in Missa solitaria; "esse enim," ait, "communionem sacræ doctrinæ, piæ exhortationis, preces, laudis et gratiarum actionis." Sed hoc nihil ad rem facit, communio enim hæc est perpetua et generalis in omni cœtu piorum absque omni Missa. Desideratur itaque institutio Christi, ratione sacrificii solitarii. Adorationem ita defendit, quia "Christus totus est in Eucharistia:" agnoscit tamen, eum cibi et potus, non adorationis causa, adesse, nec ut ostentetur, aut in publicis pompis circumferatur: hæc enim nequaquam veteris exempli, et plus satis indultum esse affectui populi. Nec præteriri debet quod scribit: "Nullus est tam stolidus, ut humanam Christi naturam adoret pro divina, aut ut panem et vinum adoret pro Christo. Quoniam autem nemo certus est, an sacerdos vere consecraverit, præter ipsum unum, nullus ibi adorat Christum, nisi sub tacita conditione, et tamen id, quod in Christo proprie adoratur, nusquam non adest." Addit quædam, quibus evinceat, "ut in omni sacramento, ita etiam in hoc, cum veneratione et nudo capite adstandum esse." Id vero non solum, sed et genuflexionem Lutherani plurimi præstant. Cæterum Christum in spiritu et veritate, ut Deum et hominem, adorant, sicut par et præceptum est, non vero elementa sacramentalia, de quibus nihil tale præcepit, aut

exemplum dedit. Reprehendit postea "Sacramentariorum varias," ut ipse appellat, "formas," seu opiniones adversus præsentiam realem, et hanc, cum nihil magis certum in contrarium afferri possit, omnino tenendam esse contendit, ut traditionem Ecclesiæ Catholicæ, quæ statuit verum corpus et sanguinem Christi adesse, et quidem vivum. "Quod si credimus," ait, "divinam naturam in sepulcro non fuisse separatam ab exanimi corpore Domini; quanto credibilis est, eam non esse separatam a vivo corpore in Sacramento? Itaque, si in hoc concordēs essemus, cætera quæ disquiruntur, quomodo sit ibi corpus et sanguis Domini, sub panis substantia, an sub speciebus panis et vini, et quid accidat sumto corpori, et si quæ sunt his similia, poterant in synodo definiri." Notandum tamen, omnia, quæ ad synodum differt, ejus ipsi generis esse censerī, quæ salva fide, affirmari aut negari, servari aut omitti, possint. Iude de festorum multitudine queritur, et nullum retineri debere suadet, quam cujus argumentum exstet in Sacris Literis. Sic festa Conceptionis et Nativitatis B. Virginis, imo et præsentationis in templo eliminat. Delectum ciborum non nisi ad sanitatem corporis et animi ab ecclesia inductum esse tradit: excludit itaque meriti opinionem et jejunandi necessitatem, et nullum ob jejunia ab alio vult judicari. "Idem," ait, "sentio de cæteris episcoporum constitutionibus: quæ si piæ sunt, si utiles, si æquæ, ob hoc ipsum servandæ sunt, quod tales sunt, et si displicet legis vocabulum, amplectamur eas, ut salubria consilia. Tandem adversus Anabaptistas pugnat, qui baptismum infantium improbant, et communionem bonorum reducunt. Epilogum addit memorabilem, mixtis non sine artificio suasionibus et minis. "Quid nobis felicius, si positis dissidiis, concordēs versemur in domo Domini? agit hoc summo studio Carolus Cæsar: agit idem Romanorum, Hungariæ, Bohemiæ Rex Ferdinandus, princeps singulari pietate præditus. Nec Christianissimus Gallorum Rex in hoc negotio suo nomini non est responsurus. Nec Anglorum Rex obliviscetur, se non ita pridem Defensoris Fidei Catholicæ speciosum meruisse titulum. Qui Clementis Pontificis ingenium propius norunt, pollicentur, illum ad æquissimas condiciones descensurum, modo sarciat Ecclesiæ pax. Nec defutura est eruditorum cardinalium æquitas. Res auspice Christo feliciter cessura est, si cæteri quoque principes ac civitates huc intendant animum. Jam nimium diu rixis indultum est: vel delassati quæramus concordiam. Si Domini lenitas nos provocat ad licentiam, quæ ad pœnitentiam debebat invitare, verendum est, ne furor fiat læsa sæpius patientia, et quod de Judæis scripsit Paulus: 'Perveniat in nos ira Dei in finem.' Ne regum quidem mansuetudine abuti consultum est. Non ignorant illi vires suas, sed pro sua elementia, mollioribus, si fieri possit, remediis huic malo mederi malunt, quam cauteriis aut sectionibus. Fortasse nos credimus dormire Cæsarem: at is plane vigilat in hoc negotio: lentior est, sicut oportet principem summa potentia præditum non esse præcipientem in rebus gerendis; sed tamen ille tandem perficiet, quicquid animo destinavit semel. Regis Ferdinandi bonitas et animus plane philosophicus, qualem in principe requirit Plato, non meretur contemptum; sed abundantiore reverentiam, ac religiosiorem obedientiam. Nunquam habuere felicem exitum ausus Cyclopi et inconsulta temeritas.—Ergo si moderatis consiliis, affectibusque sedatis incubuerimus ad sarcendam ecclesiæ concordiam, fiet, quod vaticinatur Esaias: 'Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, et in tabernaculis fiduciæ, et in requie opulenta:' jainque simul omnes

uno ore gratulantes nobis invicem dicemus: ‘Quam amabilia tabernacula tua, Domine virtutum!’”

Hæc concordiæ meditamenta Argentoratensibus theologis aliquatenus placuisse, inde colligitur, quod libellum Erasmi in linguam Germanicam translatus, et typis editum per Germaniam sparserunt. Moleste id tulit Wolfgangus Musculus, antea Argentoratensis, tunc Augustanus Ecclesiastes, sed cum Zuinglianis sentiens, apud quos tandem Bernæ ministerio functus decessit. Epistolam ejus ad Bucerum exhibet Scultetus. In ea, omnem cum pontificiis concordiæ spein abjiciendam esse contendit. Quamvis autem Erasmus in tractandis, quæ exposui, capitibus, de Pontificis et Ecclesiæ auctoritate diserte non egerit (sicut et alia quædam odiosa, *v. g.* de cœlibatu Cleri, et de Purgatorio prætervectus est) Ecclesiæ tamen unitatem ad salutem necessariam esse duxit. De illa ejus thesi, hæc ad Bucerum scribens, monet Musculus: “Video Erasmus totum in hoc esse, ut ostendat extra Ecclesiæ Christi unitatem salvari neminem: quæ unitas Ecclesiæ si ita accipienda, ut referatur ad externam Ecclesiam, quid, quæso, faciemus parti nostræ, in qua tot fideles jam annos aliquot ab hoc seculo migrarunt? An forte perierunt, quia cum externa illa Romana Ecclesia unanimes non fuerunt? Placeret hoc Eccio. Tibi vero non placere certo scio. Non negamus extra corpus Christi, seu Ecclesiam Christi, non esse salutem. Cum vero istud credamus, non respicimus ad externam aliquam Ecclesiam, certo loco collectam, sed ad eam, quæ in electis est, cujus caput Christus est. Quemadmodum enim fide membra Christi constituimur, ita et fidelium per Spiritum Dei coordinatione copulatur, et regitur Ecclesia illa Christi unita, sanctificata et munda, extra quam non est salus. Non, quod illa salutem det, sed quod caput habeat Christum, qui salvator est corporis sui unus, ex quo vita et salus in membra disfluit, quo privatum esse capite, omnis salutis est expertum esse.”

Edidit autem paulo post Antonius Corvinus dissertationem, “Quatenus expediat editam recens Erasmi de sancienda Ecclesiæ concordia opinionem sequi, tantisper dum apparetur synodus.” Ex libro Corvini, quem nondum vidi, nihil afferre possum, sed Præfationem Lutheri manuscriptam nactus, non possum lectoribus præcipua ejus contenta invidere. Laudat Corvini librum ob elegantiam et modestiam. Fatetur non esse ingenii sui et moris in re tali tam placide et leniter agere, tanta præsertim in collisione, quæ inter se et theologos Erasmos versetur; vincere tamen velle seipsum, et posita vehementia scribere. Credere quidem Erasmus forte et discipulos ejus bono animo consulere velle rebus, ne in nervum erumpant, sed rationem concordiæ, quam proponant, sequi non licere, salva conscientia. “Alia est enim (scribit) concordia fidei, alia charitatis. Secundum charitatem nihil est ex parte nostra unquam omissum, quod non sit plenissima voluntate oblatum, pro pace et concordia vel servanda, vel resarcienda. Omnia facere, pati, servare paratissimi semper fuimus, quæcunque salva fide præcipi, injungi et inferri possent ab adversariis. Id quidem et opere ipso et fructibus, perpetuo tenore ostendimus. Nunquam enim eorum sanguinem sitivimus, multo minus fudimus. Nihil eis nocuimus aut rapuimus. Quin pro eis contra seditiosos ac fanaticos spiritus strenue semper stetimus, fecimus, et laboravimus, atque (ut pii et boni, imo et multi inter ipsos fatentur) plus effecimus quam ipsi, pro ipsorum statu conservando, unde et majore et acerbiori odio nos ipsos oneravimus. Nam spiritus isti

seditioni et furiosi multo clementius Papistas oderunt, quam Lutheranos: cum interim non cessent Papistæ nostrum sanguinem fundere et haurire, deinde ferro, igne, aqua et omni furoris genere nos persequi, nullam ob causam, nisi quod contra conscientiam non possumus humanas ipsorum traditiones Deo et verbo ejus æquare, vel potius super Deum et cultum ejus exaltare. Deus igitur hic judicabit, an ex parte ipsorum vel nostra stet, quo minus inter nos servetur concordia. Nam gloria nostra hæc est, testimonium lætissimum securæ conscientiae, quod concordiam quantum ad charitatem attinet, summis studiis quæsimus, oravimus, efflagitavimus, etiam fuso valde multo nostrorum sanguine, et toleratis infinitis crudelitatibus et odiis adversariorum. Verum concordiam fidei seu doctrinæ frustra quærit Erasmus, eo consilio, ut mutuum cedamus et condonemus; non tantum, quod adversarii prorsus nihil cedunt, nec cedere volunt, ^a quia potius rigidius et obstinatius nunc omnia defendunt, quam unquam antea, etiam talia ausi nunc exigere, quæ ante Lutherum ipsimet damnaverant, et reprobaverant; verum etiam, quod et nos non possumus ea probare, quæ manifeste cum Scripturis Divinis pugnant, et quæ prorsus nullum (ut dicitur) medium admittunt. Nam doctrina fidei non luctatur cum carne et sanguine, sicut charitas, quæ cum hominibus et eorum vitiis exercetur, tolerandis, corrigendis, emendandis, qua mutari possunt, et ipsa spem habet perseverantem usque ad mortem convertendi peccatoris; sed luctatur cum spiritibus nequitiae, et desperatis, quorum malitia est obstinata in æternum, sine ulla spe convertendi aut mutandi animi: ideo inter fidem seu doctrinam Christi et dæmonum voluntates nulla pax, nulla concordia, nulla amicitia tentari debet. Ipse est homicida et pater mendacii, et tam non potest non odisse fidei doctrinam, quam mendacem et nocendi voluntatem ^b non mutare. Quæ est enim conventio Christi et Belial? Quæ societas lucis et tenebrarum? At Papistæ, inquires, doctrinam Christi æque jactant, et dæmonum errotes nolunt docere videri. Jactant sane, sed ex fructibus arbor cognoscitur. Ac ne hic disputem prolixè, id satis constat, nihil eos curare, quod certo et solide doceant pro firmandis conscientiis. Una est eorum vociferatio: Ecclesia, Ecclesia, Ecclesia. Et Ecclesiam vocant homines etiam impios, qui supra et contra Scripturam sentire et statrere possint, idque auctoritate divina. Hanc eorum vocem et Erasmus confirmat, qui ubique Ecclesiam sequi sese promittit, et interim omnia dubia et incerta docet. Sed si Ecclesiam hoc vocare debemus, quod illi Ecclesiam esse vociferantur; deinde credere, quod illa Ecclesia eorum facit et dicit: quid opus est Divina Scriptura? cur reprehenduntur vitia? cur periclitamur confessione veritatis? quando brevissimo compendio et otiose dormientes possumus salvi fieri, tantum sic dicendo: Credo Papistas esse Ecclesiam, et credo veritatem esse, quicquid Papistæ statuunt. Sed quid facies piis et bonis animabus? Quæ Scripturæ auctoritate captæ, ut verbo veritatis divinæ, non possunt credere, quod manifeste contra Scripturam docetur? Istisne dicemus, Audiendus est Papa, ut pax constet et concordia, aut incertæ sunt relinquendæ, suspensæ interim sententiæ, donec aliud Papa decreverit cum suis? At sint alii tam securi, et suæ salutis tam negligentes, qui volent. Certe animus Deum timens, et serio metuens mortem æternam, et cu-

^a quia: Perhaps quin. ^b non mutare: He would have said *mutare*.

piens æternam vitam, non potest incertis et dubiis doctrinis quietari. Unde et in meo Servo Arbitrio in Erasmi theologia reprehendi istam scepticorum sententiam. Necesse est enim in Ecclesia, certum dogma, certum verbum Dei haberi, cui certo et secure possimus credere, et in eadem certitudine fidei et vivere et mori. Quam certitudinem quia et Erasmus parum curat, et Papistæ non docent (nec enim possunt, cum eam non intelligant prorsus) sed oderunt et persequuntur; coire nulla concordia in fide et doctrina potest, quia Ecclesia hæc certa fidei anchora carere non potest, et extra seu supra verbum Dei nulla fides subsistere potest. Ideo quicquid Papistæ vel Erasmus hic vel docent vel consulunt, frustra et inutiliter consulunt. Conscientiæ istis remediis et consiliis humanis juvari non possunt neque volunt, sed vocem Sponsi sui cupiunt audire, et vocem Pastoris et Magistri sui unici. Ad vocem aliorum dicunt; hoc, quia de Scripturis auctoritatem non habet, eadem facilitate contemnitur, qua probatur. Non loquor jam de controversiis in Scripturis agitis, sed de his, quæ extra Scripturas et contra Scripturas ab adversariis defenduntur et exiguntur per vim et omne genus furoris. Talia non sunt hæretica (hæreses enim ex Scripturis fingunt spiritus impii) sed prorsus profana, et certissime diabolica. Quare tutius Erasmus a theologia abstineret, et pro suo ingenio in aliis rebus eloquentiam suam exerceret. Theologia requirit animum serio et simpliciter verbum Dei quærentem et amantem

———Et satis magna miseria experti sumus sub Papatu, quam variis ventis doctrinæ agitati simus, dum extra Scripturas proprios humana voluntate articulos finximus, donec etiam cucullos monachorum adoraverimus, qua idololatria omnium gentium portenta plane vicimus. Nam qui clamant, multos credi ab Ecclesia articulos, qui in Scripturis non habeantur, suis aguntur furiis, aliam sibi fingentes Ecclesiam, scilicet Satanae synagogam, et nomine sanctæ Ecclesiæ, virginis et sponsæ Christi, impudentissimis mendaciis scortum et lenam diaboli ornantes et venditantes. Sed de hac re, si Dominus otium et vires concesserit, cum de Ecclesia scripsero, latius disputabo. Interim durante regno diaboli, non est quod pacem et concordiam speremus in doctrina. Una tantum via est, scilicet, patientia in charitate Christi, ut illos sinamus furere, et nos quieto spiritu eorum odia et malitiam sustineamus.”———

Hæc tam solida et pia sunt, ut etiam illorum conscientiam excitare possint, qui ferventissimo in Protestantium doctrinam odio accensi sunt. At nostratibus eo proficiant, ut videant, post excultam licet per tot annos a Lutheri tempore theologiam et philosophiam, inventasque ab utraque parte novas et accuratiores disputandi methodos et artes, nihil tamen afferri facile posse ad simplicis veritatis assertionem, et defendendam Reformationis necessitatem magnopere pertinens, quod Lutherus non viderit et scripserit. Sufficere vel hæc una præfatiuncula ejus posset ad formandum de omnibus conciliationum et concordie moliminibus judicium.

Nº XLVI.

A Letter from Mr. Professor Burcard, with a Copy of the Will of Erasmus, &c.

TESTAMENTUM Erasmi ex autographo, quantum potui accuratissime cum omnibus abbreviaturis descripsi, et idem sigillum, quod in autographo occurrit, "Terminum" affixi; præterea inscriptionem notarii publici, uti in autographi aversa parte ab utroque latere invenitur, adjecti.

De sigillo Testamento affixo hæc sunt notanda :

Primum; non referre illud imaginem annuli Erasmiani, licet hoc Erasmus expresse dicat. Forsitan voluit, cum hæc scriberet, annulum ceræ imprimere, et cum ille ad manus non esset, alterum (quod in prioribus meis per errorem Inventarii nostri Academici "plumbeum" vocavi, cum sit "argenteum") argenteum scilicet sigillum apposuit.

Uti istud sigillum, sine omni dubio, imaginem Termini exhibet, sic quod ad formam illius externam et materiam attinet, sigillum ipsum est argenteum, cui ab ima parte Terminus est insculptus, a superiore parte infixum habet manubrium osseum, majore parte truncatum.

Imago in annulo expressa diversa est ab imagine sigilli argentei. Erasmus tamen utramque imaginem Termini referre sibi persuasit. Vide ejus Epistolam ad Valdesium, tom. x. c. 1758.

Erasmus, quum ignoraret quid imago in gemma sibi vellet, ab Italo quodam rerum antiquarum curioso auditus esse Terminus.

Et Italus ille, et Erasmus (uti certe nos omnes) gemmam istam antiquam crediderunt. Fieri tamen potest ut Italus in conjectura sua de Termino falsus sit. Nondum evictum est esse Terminus. Video quidem saxum; sed operimentum capitis scrupulum injicit. Cl. Birrius Serapidem referre existimat. Ego nihil audeo definire.

Sigillum ergo argenteum cum expressiore forma Termini confici curavit Erasmus.—

Gemma annuli est lapis coloris rubentis sardonyx, ^c "Carniol" Germanice, ab Erasmo, ut videtur, in usum annuli signatori, auro revinctus.

Cæterum in vulgus notum est Erasmum hic Basileæ primo in ædibus Frobenianis, in monte divi Petri sitis, "Zum Sessel," commoratum; postea Friburgo Brigavorum reducem in ædes Hieronymi Frobenii, "Zum Luft am Baunleim," divertisse. Visitur hodie ibi, cum ejus imagine (non tamen Holbenii manu facta) cubiculum Erasmi; sed totum mutatum, et ad morem seculi exstructum.

In Montfaucon, tom. i. p. 136. no. 19. there is a head not unlike to that on the gemm of Erasmus, and it is there called a "Jupiter Terminalis."

The Will of Erasmus.

IN NOMINE SANCTÆ TRINITATIS.

^d **DESIDERIUS** Erasmus Roterodamus, fretus diplomatibus Cæsaris, summi pontificis, ac magnifici magistratus inclytæ civitatis Basileensis, hoc meo chirographo renovo supremam voluntatem meam, quam quocumque titulo firmam ac ratam haberi volo, irritum voco si quid alias testatus sum.

Principio certus me nullum habere legitimum hæredem, præstantissimum virum D. Bonifacium Amerbachium omnium facultatum mearum hæredem instituo; exequutores vero Hieronymum Frobenium et Nicolaum Episcopium.

Bibliothecam meam jampridem vendidi D.^e Joanni a Lasko Polono juxta syngrapham super hoc contractu inter nos confectam. Non tradentur libri, nisi hæredi numeret ducentos florenos. Quod si ille pactum remiserit, aut me prior e vita excesserit, liberum esto hæredi de libris statuere quod velit.

D. Ludovico Bero lego horologium aureum. Beato Rhenano cochleare aureum cum fuscina aurea.

M. Petro Vetereo centum quinquaginta coronatos aureos. Tantundem Philippo Montano. Lamberto famulo, si mihi morienti adfuerit, ducentos florenos aureos, nisi ego vivus ei hanc summam numeravero. D. Joanni Brisgoo lagenam argenteam. D. Paulo Volzio florenos aureos centum. Sigismundo Gelenio ducatos centum et quinquaginta. Joanni Erasmo Frobenio duos annulos quorum alter non habet gemmam, alter gemmam subviridem Gallis dictam Turcois. Hieronymo Frobenio lego omnes vestes meas omnemque supellectilem laneam, lineam, et ligneam, præterea poculum quod habet insignia cardinalis Mogontini. Uxori ejus annulum qui habet imaginem mulieris in tergum respicientis. Nicolao Episcopo poculum cum operculo, quod in pede habet versiculos insculptos. Justinæ uxori ejus duos annulos, quorum alter habet adamantem, alter Turcois minorem.

M. Conrado Goclenio poculum argenteum quod in summo habet imaginem Fortunæ. Si quis legatariorum interciderit, quod legatum erat in hæredis arbitrio esto.

Hæres, præter ea quæ ipsi per syngrapham designavi, sibi accipiet quicquid superfuerit poculorum, aut annulorum, aut rerum similium, ad hæc munismata insignia et Lusitanos cruciatis, regis Poloniæ ac Severini Boneri faciem exprimentia, aliaque his similia. Præterea ducatos

^d Life of Erasm. vol. ii. p. 77.

^e In Bibliotheca Emdana, nonnulli libri reperiuntur ex bibliotheca Erasmi, quam totam Joannes a Lasco, juxta pactum cum Erasmo initum, ducentis florenis sibi coëmit, et nonnullos ex iis Jo. a Lasco dono dedit Alberto Hardenberg, in quibus propria manus scriptione Erasmus testatur: "Sum Erasmi, nec muto dominum." Hæzi Biblioth. class. vii. fasc. ii. p. 237.

omnes duplices et quadruplices. Pecuniam apud Conradum Goclenium depositam, illi in Brabantia dispensandam relinquet, quemadmodum ei mandavi. Si quid apud Erasmum Schetum erit reliquum, ab eo repetet, eanique pecuniam ac reliquam omnem quæ superfuerit, suo arbitrio et ex consilio exequutorum distribuet in usus pauperum, ætate aut valetudine infirmorum. Item in puellas nupturas, in adolescentes bonæ spei, breviter quoscumque subsidio dignos judicant.

Hanc extremam voluntatem meam, quo plenior sit fides, propria manu descripsi, ac peculiare annuli mei sigillum Terminum affixi Basileæ, in ædibus Hieronymi Frobenii duodecimo die Februarii, anno a natali Dominico millesimo quingentesimo tricesimo sexto.

On the Back of the Will.

ANNO a Christo nato millesimo quingentesimo trigesimo sexto, Indictione nona, die decima quarta Februarii, hora quasi tertia pomeridiana, in ædibus honesti et circumspecti Domini Hieronymi Frobenii typographi et civis Basileensis, inque superiori aula ejusdem domus, constitutus coram me notario publico et fide digno, testibus subscriptis, clarissimus et omnium eruditissimus vir Dⁿ. Desiderius Erasmus Roterodamus, licet corpore non admodum firmo, sanus tamen mente, hanc chartam clausam in manu habens, in qua dicebat ultimam suam voluntatem sua manu conscriptam contineri, quam jure testamenti, vel codicillorum donationis causa mortis vel cujuscunque alterius voluntatis, omni meliori via, modo et forma, quo efficacius posset, valere volebat, hæredem nominans et instituens ornatissimum Dⁿ. Bonifacium Amerbachium legum doctorem, executores vero egregios viros Dⁿ. Hieronymum Frobenium et Nicolaum Episcopium, typographos et cives Basileenses, qui omnes præsentés, munera injuncta benevole acceptantes sese ea omnia in præsentí charta contenta bona fide observaturos et exequuturos sancte promittebant † quare nunc in prædictorum fidem, meam tanquam publici notarii attestationem et subscriptionem requireret, veritati testimonium perhibiturus subscripsi. Acta sunt hæc Anno Domini, Indictorum, die, hora, loco et aliis præscriptis, regnante invictissimo Carolo Quinto Romanorum imperatore semper augusto, &c. Anno Impèrii sedecimo. Præsentibus eximiis et eruditis viris D^{no}. Hieronymo Frobenio, Nicolao Episcopo, Sigismundo Gelenio et Lamberto Coomanno testibus ad præmissa specialiter vocatis et rogatis.

Adelbertus Salandronius, vulgo Salzman, sacris apostolica et Imperiali auctoritatibus notarius juratus, sic audiit et suapte manu

B. f.

In an opposite Column.

† **PRÆTEREA** tametsi juris communis sit, ut posteriore testamento perfecto, priora tollantur, tamen si et in quantum opus est renovatione, si qua ante a se quomodocunque vel quandocunque conscripta sunt, vigore non solum juris communis, sed et diplomatum a pontifice, Cæsare ac magistratu Basileensi concessorum, per omnia et singula, ut hac scheda continentur vel renovata vel mutata volens, et si quæ aliter constituisset, conceptis verbis revocans, in hac scheda sua manu scripta et sigillo subsignata suam ultimam voluntatem contineri dicens, quam in vim ultimæ voluntatis qualiscunque, aut si sic subsistere non possit in vim donationis etiam inter vivos mediante insinuatione et traditione facta qualitercunque aut quandocunque, omni meliori modo, via fortiore ut supra valere et inviolabiliter observari vult. Testibus ut supra prædictis. S.

A. Salzman Notar.

Nº XLVII.

A Letter of Erasmus to Schwebelius, a Lutheran Divine.

TABELLIO meus properantior fuit ad reditum, quam volebam. Nam R. tuæ D. literas potissimum expectabam. Fortassis hic hærebo diutius quam vellem. R. D. episcopus Augustensis scribit se huc proprium missurum famulum; per eum expectabo literas tuas. Si Cæsar minis belli terret adversarios, non possum non laudare prudentiam. Sin serio expectat^f bellum, nollem esse sinistra avis. Sic^g inhorrescit mihi animus, quoties rerum faciem animo contueor, quam arbitror futuram, si semel ad arma ventum fuerit, adeo malum hoc late sparsum est. Fateor summam esse Cæsaris potentiam, sed non omnes nationes hoc nomen agnoscunt certis^h conditionibus, ut imperent verius quam pareant. Adde tot profectionibus exhaustas nunc ipsius ditiones, belli incendium jam excitatum in Frisia nobis vicina, cujus princeps profiteri dicitur Evangelium Lutheri, ejusⁱ etiam sunt multæ civitatis inter Orientales et Danos. Hinc catena malorum porrigitur ad Helvetios. Jam si Cæsar pro sua pietate præ se ferat animum ex pontificis arbitrio gesturum omnia, periculum est, ne non ita multos habiturus sit sibi faventes. Adde quod indies expectatur Turcarum incursus, cujus potentiam vix oppresserimus, etiamsi concordēs auxilia nostra in unum contulerimus. Porro quid sit belligerare invito milite, declaravit Romæ excidium, et nuper res apud Viennam gestæ. Non dubito, quin optimi principis animus propendeat ad pacem, clementiam et tranquillitatem, sed nescio quo fato, præter illius animum, nobis bellum e bello seritur. Quam diu, quam

^f expectat: Perhaps expectat.

^g Sic: Perhaps Sed.

^h agnoscunt certis: Perhaps agnoscunt, nisi certis.

ⁱ ejus: Read cujus.

misere vexata Gallia? quam miserius afflicta Italia? ubi novum etiam bellum incruduit. Nunc eo res spectare videtur, ut urbis^k maxima pars sanguine misceatur; atque, ut est anceps omnium bellorum alea, incutendum est, ne tumultus hic tendat ad subversionem totius ecclesiæ; præsertim cum vulgus persuasum habeat, hoc negotium non geri nisi auctore pontifice, maxima ex parte per episcopos et abbates. Atque adeo vereor ne Cæsar ipse non sit prorsus abfuturus a periculo, quod omne^l avertant superi. Novi et exsecror eorum protervitatem, qui sectis præsumunt ac favent; sed magis spectandum, quid postulet totius orbis tranquillitas, quam quid mereatur illorum improbitas. Nec usque adeo desperandum est de statu ecclesiæ; fuit olim longe majoribus jactata procellis^m sub Arcadio et Theodosio. Quis fuit orbis status? Eadem civitas habebat Arianos, Paganos, et Orthodoxos. In Africa furebant Donatistæ et Circumcelliones multis in locis. Adhuc vigilabatⁿ Manichæorum insania, et Marcionis virus, præter incursiones barbararum gentium; et tamen in tantis dissidiis, imperator, citra sanguinis effusionem, habenas rerum moderabatur, et paulatim hæresium monstra resecebat. Ipsum tempus interdum adfert remedium immedicabilibus malis. Si certis conditionibus sectæ sinerentur, ut dissimulantur Bohemi, grave quidem fateor malum esse, sed bello, et tali bello lenius. Hoc rerum statu nusquam esse malim, quam in Italia, sed alio trahunt fata. Sed^o trahant, quo velint, modo non distrahant a consortio Columbæ. Audio quosdam agere apud Cæsarem, qui mihi non admodum favcant. Friburgi, 18 Augusti. Anno 30. Scripsi ex tempore, tabellio urgebat. Ignosce.

Centuria Epistolarum ad Joannem Schwebelium, Ecclesiarum Ducatus Bipontini Præsidem. Pag. 144.

Nº XLVIII.

A Letter of Erasmus to Zuinglius.

^p **SALUTEM.** Optime Zuingli! grata mihi fuit tuæ epistolæ confabulatio. Rumor ad nos allatus est, etiam tertium illum Augustinensem exustum postridie visitationis, nam pridie ejus diei exusti sunt duo^q. Quorum mortem an deplorare debeam, nescio. Certe summa et inaudita constantia mortui sunt. Scio pro Christo mori gloriosum esse.

^k *urbis*: Read *orbis*.

^l *omne*: Read *amen*.

^m Or perhaps—*procellis*. Sub *Arcadio*—*quis fuit*, &c.

ⁿ Perhaps—*Circumcelliones*. *Multis in locis adhuc vigeat Manichæorum insania*.

^o *Sed*: Perhaps this word should be struck out: *Trahant quo velint*.

^p This remarkable letter is plainly an hasty composition, written "*currente calamo*."

^q *Bruxellæ* hoc accidit calendis Julii, 1523. Vide *Sleidanum*, lib. iv. et *Henr. Pantaleonis Historiam Martyrum*, p. 38.

Nunquam defuit piis afflictio: sed affliguntur et impii; et πολυτεχνης est ille, qui se subinde transfigurat in angelum lucis; et raram est donum discretio spirituum.

Lutherus proponit quædam ænigmata in speciem absurda: omnia opera sanctorum esse peccata, quæ indigna^r ignoscantur Dei misericordia; liberum arbitrium esse nomen inane; sola fide justificari; hominem prope nihil ad rem^s facere. De his contendere, quomodo velit intelligi Lutherus, non video quem fructum asserat. Deinde video in plerisque illi addietis miram pervicaciam. Et in Lutheri scriptis quantum male^t dicuntur, sæpe præter rem. Ista me cogunt subdubitare de spiritu illorum, quem, ob causam cui faveo, velim esse sincerum. Nulum monitorem ferunt: jure^v nobili, se referunt in partem diversam, ac involvunt hominem quavis occasione.

Appellas me contutorem^x. Obsecro, Tu quid velles me facere? Adhuc quæ scripsi, labore^y scripsi; et sicubi sum blandior, non prodo veritatem Evangelicam, sed assero quæ^z licet. De hoc pontifice^a comparavi^b bonam quandam spem. Nunc vereor ne me fallat. Et tamen hunc admonui officii sui, blandius quidem, sed ita credebam expedire. Scripsi illi privatim prolixam epistolam^c liberrime: nihil respondet. Vereor ne sit offensus. Eam si legisses, diceres me non esse blandum, quum se dat occasio. Et liberior essem, si viderem me profecturum. Dementiæ est, Tibi perniciem accersere, si nulli prosis.

Ego florentissimam regionem^d reliqui, ne miscerer negotio Pharisæico. Nam alia lege non licuisset illic vivere. Et ea est valetudo niea, ut non possim quovis loco vivere. Pontificia tyrannis his placet^e, quibus displicet Lutherus. Episcopus ex patribus factos principes profanos, et cum monarchis colludere, quis non videt, quis non dolet? Hæc mihi non uno loco dicta sunt. Quæ nunc aguntur, video recta ad tumultum tendere: ejus finis qui sit futurus, nescio. Mundus est plenus pessimis. Hi demum erumpunt^f excitata rerum tempestate. Satis admonui episcopos, satis principes, vel in libello, De Principe; homo

^r Perhaps *indignis*.

^s *ad rem* may be right; yet I have some doubt whether it should not be *ad fidem*, or *ad salutem*.

^t Perhaps *quantum maledicentiæ*!

^v *jure—occasione*. This is obscure.

^x *contutorem*. It should be *contatorem*, that is *cunctatorem*.

^y *labore*: Read *libere*. The honest man who hath published these letters was very little of a critic, to let such things pass, without attempting to mend them.

^z *quæ*: Perhaps *qua*; though *quæ* is not much amiss.

^a Hadriano VI.

^b He should have said *comparaveram*, or rather *conceperam*.

^c It is *Ep* 649.

^d Forte, Brabantiam, ubi, post reditum ex Anglia, in aula Caroli, postea imperatoris, aliquantulum temporis transegit.

^e *his placet*: Read *displicet*, or *nec his placet*; that is, *displicet etiam iis quibus Lutherus displicet*.

^f *erumpunt* is what I would not alter; but perhaps it should be *erumpent*.

nullius auctoritatis. Quid me velles facere præterea? Etiam si vitam contemnerem, non video quid esset insuper faciendum.

Tu in nonnullis dissentis a Lutero: dissentit et Œcolampadius. An ergo propter illius doctrinam objiciam me meosque libros periculis? Omnia recusavi, quæ mihi hoc nomine offerebantur, ut adversus illum scriberem. A pontifice, a Cæsare, a regibus, a principibus, a doctissimis et carissimis amicis huc provocor. Et tamen certum est, me non scribere, aut ita scribere, ut mea scriptio non sit placitura Pharisæis.

Non est opus ut testibus citatis tibi jus asseras admonendi mei. Eruditorum admonitio mihi semper fuit gratissima. Œcolampadius proposuerat quædam disputare, jamque schedas prodiderat. Jussus est in aliud tempus prorogare: nunc permissum est disputare, quum volet. Vir optimus est, sed impatiens monitoris, quamvis amici. Scripsit ad illum Lutherus, "sibi narratum, illum enarrare Jesaiam; me vehementer obstituisse:" quum nemo magis faveat Œcolampadio. Addit, "mihi non multum tribuendum in his quæ sunt Spiritus." Hoc quid sit, non intelligo. Adjicit, "me veluti Moesen eduxisse Israëlitas ex Ægypto, cæterum moriturum in campestribus &." Utinam ipse sit Josua, qui perducatur omnes in terram promissionis.

Expostulatio^h Hutteni non est reddita, nisi postquam jam esset vulgata multis exemplaribus, et ambiret apographos. Ego illi non invideo tuorum civium favorem. Miror tamen quo nomine faveant. Tanquam Lutheranis? Nemo magis officit causæ Evangelicæ. Ob bonas literas? Nemo æque nocet bonis literis. Hic ille libellus scriptus sine causa in amicum, multam invidiam conciliabit nomini Germanico. Quid enim barbarius, quam tot fictis criminibus incessere amicum bene cupientem ipsi, et de ipso bene meritum? Scio illum instructum alieno fuisse, ac hoc fuisse per quosdam agitatam, ut ab amicis meis extorqueretur pecunia. De cæteris illius factis non disputo: satis nota sunt. Sed amicitiam colunt veramⁱ Piratæ. Respondimus illi. ^k jure non respondimus, sed impudentem calumniam a nobis depulimus. Magis me movet causa Evangelica ac bonarum literarum, quam mea injuria. Nihil moror illorum amicitiam, qui tali delectantur ingenio.

Nulli non persuasum est hoc, quicquid isthic habet furoris, te auctore nactum esse, utcumque tu tergiversaris. Aliquid mali ille potest adferre vestræ civitati, boni nihil. Porro quod auxerit^l maledicum libellum, ipse narravit Œcolampadius. Quanquam et illius video ingenium: ille

^g This is a witty saying of Luther's; and the reply of Erasmus is not amiss.

^h Libelli titulus est: "Ulrichi ab Hutten cum Erasmo Roterodamo Presbytero Theologo Expostulatio." Inprimis in hoc libro inquit, Cur Erasmus, qui Rom. pontificem paulo ante in ordinem redigendum cum ipso et reliquis sociis decreverit, nunc retro actus cum hostili parte societatem inferit?

ⁱ veram: Perhaps etiam.

^k jure: This is obscure. Perhaps injuriis, or rather *re non respondimus*, *re, in reality, reapse*.

^l Erasmus wrote *auxeris*, not *auxerit*.

non desinet furere, non tam meo malo, quam bonarum literarum. Quod si non desinet fragili quærens illudere * * * illudet solido^m. In curatis hominem coërcendum, si putes hoc interesse et politioris literature, et causæ Evangelicæ, et nominis Germanici, quandoquidem hodie vulgus Germanos vocat, quicumque Germanice loquuntur.

Æcolampadius heri disputavit, disputaturus denuo proximo dominico. Lutherus scripsit ad Æcolampadium, “ mihi non multum esse tribuendum in his, quæ sunt Spiritus.” Velim hoc ex te discere, doctissime Zuingli, quis sit ille spiritus? Nam videor mihi fere omnia docuisse, quæ docet Lutherus, nisi quod non tam atrociter, quodque abstinui a quibusdam ænigmatibus et paradoxis, unde cupiam plurimum denique fructum * * * ⁿ sed ego malo fructum magis præsentem. Valde gravat istos invidiæ^o, quod vos præbetis palam copiam omnibus contradicendi. Precor ut Dominus Jesus dirigat ac bene fortunet spiritum vestrum. Quod Hilarius noster dixit, per te potuisse premi libellum Hutteni, ex suo animo dixit, non ex meis mandatis. Bene vale. Basileæ pridie kalendas Septembris. 1523.

Epistolæ Reformatorum, quas edidit Fueslinus. A. 1742. p. 9.

Nº XLIX.

A Letter of Erasmus to the Faculty of Paris.

SALUTEM. Magnifici doctores et fratres honorandi. Equidem sperabam, si pugnans adversus Lutherum defecissem, isthinc mihi venturas suppetias, et si hinc factionis^q, cum qua decerto, fuisset profligatus, apud vos mihi tranquillum portum tutumque refugium. Nunc isthinc veniunt libelli amarulentiores, quam unquam scripti sunt in Lutherum a quoquam vestrum. Ego, ne deficerem ab ecclesiæ consortio, me ipsum apud Germanos ex gratissimo feci invidiosissimum: provocavi in me Lutherum, quàm venenatam bestiam, liber ejus quem ad vos mitto, declarabit. Totius factionis (quæ potentior est, quam quisquam credat, et indies invalescit) fremitus, minas, convitia, famosos ac furiosos libellos jamdiu perpetior. Aggressus sum provinciam viribus meis majorem, sed morem gero pontifici, Cæsari, et principibus. Audax faci-

^m It should be thus :

*Quod si non desinet,
fragili quærens illidere dentem,*

Offendet solido,

though Erasmus, citing from memory, might say, *Illidet solido.*

ⁿ Perhaps *fructum* provenire ; *sed*, &c.

^o Perhaps *invidia*.

^p Hoc scriptionis tempus alia manu notatum est. Cæterum hanc epistolam ex parte publicavit Hottingerus in H. E. tom. vi. p. 28.

^q Perhaps *factione*.

nus, præsertim in hac parte Germaniæ! Quid profecerim, testantur ipsi, qui clamitant, neminem magis obstitisse Evangelio, quam Erasmus.

Et quasi parum esset Lutheranorum vim sustinere, cum Zwinglianis, qui in Eucharistiæ negotio a Lutheranis dissident, bellum erat suscipiendum. Quæ quidem in re, non instrenuam operam navavi in conciliabulo, quod nuper habitum est in Baden, civitate Helvetiorum^r. Id indicabunt liber et epistola quam ruitto: ea Germanice versa fuit, recitata coram universo concilio, et in hujus urbis item senatu.

Et hæc pro viribus agentem, cum vestra eruditio me sublevare debuerit, a tergo adoriuntur plusquam hostiliter *Sutores* et *Bedæ*, ex quorum libris dici vix potest, quantum animorum accesserit Lutheranis et Zwinglianis. Ex meis libris nullus adhuc factus est seditiosus aut factiosus, et si quid erroris excidit, hominum more, animus certe sincerus est, et facile corripitur^s poterat quod offendit. Istos tumultus quorsum attinebat suscitare? Palam est, rem agi privatis odiis, verum in hac causa omnium periculosissima conveniebat, si quid esset privatæ simultatis, mouere, donec orbi rediisset tranquillitas. Quid autem sibi vult Sutor? Novum Testamentum a me verum in exemplaria centies millia propagatum est per typographos. Ista debuit in tempore scribere. Porro cum Bedæ censuris respondiis sic, ut in multis nihil esset scrupuli, quo spiritu ductus edidit suas censuras, in quibus sunt tot evidentes calumniæ, tot manifesta mendacia, etsi nemo respondeat verbum? Quam exsultant Lutherani, dum tales legunt libellos? In Fabrum^t habebat ex re justiorum^v debacchandi causam, et tamen in illum mitior est: ad me cum ventum est, fit censor, et nihil crepat nisi blasphemias et hæreses. Neque me fugit, quid exasperet animum hominis, quod Colloquium tribus verbis attigit, Collegium ipsius ludens, de patribus. Gravis vero causa, cur cælum terræ misceatur! Si ad istam modum nos mutuis morsibus laceramus, quid superest nisi ut mutuis vulneribus confossi pereamus, juxta Pauli sententiam^x?

Hæc si meam tantam famam læderent, tolerabilis esset jactura; nunc confortatur^y causa Lutheri, et theologi nominis odium exacerbatur. Apud istos Bedæ me magnifice contemnit, idque facit tuto, quod non sum

^r Ab Helvetiis ad disputationem Badensem invitatus, noluit venire, sed epistolam excusatoriam misit, valetudinem obtendens. Dein in illos debacchatur, qui in doctrina de S. Cæna ab Ecclesia Catholica recedant. Est hæc inter ejus Epistolas, 818.

^s *corripitur*: Read *corrigi*.

^t Stapulensem.

^v *justiorum*: Read *justiorem*.

^x Quanquam jam ante hanc epistolam ab Erasmo scriptam, ipse rex parlamento mandavisset, ut edicto prohiberet, ne liber Bedæ contra Erasmus divulgaretur, neque tamen minis regiis, neque hac epistola humanissima moveri poterant theologi Parisienses, quin paulo post acerbissimas censuras in Erasmi Paraphrases vulgaverint, quæ reperiuntur Oper. Erasmi tom. ix. p. 814.

^y *confortatur*: Erasmus, writing to ecclesiastics, makes use of ecclesiastical Latin.

talis, qualem ipse fingit, qui si essem, res ipsa indicaret quantam in o hō tempestatem excitare posset Erasmus, Quid ^z si per vos isthinc licebit tales libros edere, quales nobis mittit Sutor et Beda (de in me scriptis proprie loquor) et nostra excludentur, certa nimirum penes istos victoria est. Atqui hoc non est coarguere, sed violentia tyrannica opprimere. A me nihil est periculi, sed vereor ne tales experiamur ^a illud Evangelii: Qui gladio percutit, gladio peribit. Somniat Beda profligatam Lutheranam factionem. Utinam esset! Tantum proœmia sunt, nescio quem finem habitura, si talibus modis res peragatur. Si vestra prudentia pernosceret ^b quo in statu res sunt per universam Germaniam, judicaretis majore favore dignum, quam exhibet Sutor et Beda. Lutherani jactitant neminem esse mortaliū, qui possit refeilere, quæ congegissit argumenta Lutherus de libero arbitrio. Præfationem meam extemporariam ^c, in reliquo sudabam, perfecturus ante kalend. Aug. ni Sutor et Beda suis libris interpellassent. Ego posthac quietem agam, si tales auxiliares copias mittit Lutetia, quicum ^d hostes habeo communes ecclesiæ, negotium vobis felicioribus et Christo commendo, qui vos omnes conservet incolumes, Bedæ et Sutori det mentem magis Christianam in posterum. ix kalend. Julias, anno 1526^e.

Epistolæ Reformatorum, &c. p. 39.

^z *Quid*: Read *Quod*.

^a Read *experiantur*.

^b Read *pernosceret*.

^c *extemporariam*:—Something is wanting, as, *jam conscripseram*, or words to the same effect.

^d *quicum*, or, *qui cum*, &c. This is obscure.

^e Hanc epistolam Zuinglii amici, quos Parisiis habuit, ad eum miserunt, ut apparet ex schedula adjecta, quam una cum hac epistola ad Halлерum miserat: "Vide, mi Berchtolde, quomodo perdoctos habemus hostes, et quibus artibus res ab illis geritur. Remitte, si habes amanuensem qui describat; sin minus, retine hoc exemplum, nam fratres qui Parisiis sunt, multo labore penetrarunt ad eam, atque ad nos miserunt. Huld. Zwinglius tuus."

Utramque hanc epistolam jam inseruit Hottingerus. Hist. Eccl. tom. vi. p. 605.

N^o L.

An original Letter of Erasmus to Bishop Fisher, in the Museum Britannicum, transcribed by me. It is very rotten and damaged: I have endeavoured to decypher it, and have inserted here and there some conjectures, in Italics, to supply some of the chasms.

Rdo. in Christo Patri ac D. D. Joanni Episcopo Roffensi

In Anglia.

This superscription on the out-side is not the hand of Erasmus.

ABSOLUTISSIME præsul, epistola tua mihi magno solatio fuit, in tantis malis. Conficior enim non perinde studi—— in laboribus, sine quibus nec viverem, ac morbis subinde me repetentibus, primum pestilente pituita, non sine febris, mox calculo, qui quoties repetit, repetit autem pene quarto quoque die, toties moriendum est. Proximo nixu, qui fuit omnium gravissimus, sic concussus est stomachus ut natur—— non queat recipere. Manet languor —— febricula, corpusculum alvi proluvio indies [*magis*] ac magis attenuatur. Videtur esse phthisis [*quæd*]am senilis. Auget nonnihil molestiam pertinax quorundam stolidorum in me conspiratio. Extre[*ma*] fabulæ pars nunc Romæ agitur. Prædicatores [*subornarunt*] Stunicam quandam Hispanum ad insa[n]iam usque gloriosum et impudentem. Res pen[*det ab*] hujus pontificis ^r animo. Is qualis olim fue[*rit*] —— qualis futurus sit in magistratu —— Illud unum scio, totus est scholasticus —— [*non ad*]modum æquus bonis literis. Quam amico —— quamque [*constantissimo* ^s] et scio et memini. De ar[*gen*]to ^h Warhamio jam dies aliquot consultab[*amus*] quon: tuæ literæ redderentur. Idque omnibus —— agam ubi consedero. Nam valetudo cog——. [*It*]erum Romam invitor multorum litteris. [*Cardinalis*] Sedunensis jam iterum præter viaticum [*pollicetur*] quingentos ducatos. Sed territant —— Apenninus, quibus haud scio autem [*sit hoc*] corpusculum credere. Expecto et in [*Gallia*]. Rex lætus diplomaⁱ misit. Sed —— inter monarchas coisse pacem —— magnus tumultus est de Luther —— [*com*]missa est iis, qui nunc non ob Lutherum —— [*pe*]jus oderunt quam Lu —— Et tamen quicquid facturus sum, brevi [*faciam*] oportet. Quicquid id erit, faciam ut sci[*as*.] —— Commodius hyemasset quam hic, ob res ad[*ver*]sas. Sed cum viris —— hujus regionis mihi —— convenit. Qui has reddit Lodovicus Vives, [*qualis*] sit, opinor te jam ex ipsius monumentis [*cognos*]cere. Quod reliquum est, cognosces ex ho[*minis*] colloquio.

^r Adriani VI.

^h argento, or, argumento.

^s That seems to be the word.

ⁱ See Ep. 637.

Est de numero meorum amicorum — Robertus tuts Thubingæ profitetur — et Hebraicas litteras salario satis [*amplo.*] Reuchlinus nos præcessit ad superos. [*Eum ego*] rettuli in numerum divorum, in Collo[*quiis*] — æstate excusis. Bene valeat T. R. D. [*quam*] diu felicem faciat ac servet omnium ser[*vator Christus*] cui dignaberis aliquando hunc mise — precibus commendare. Basileæ, Cal — An. 1522.

Erasmus D. T. —

Nº LI.

A Treatise of Erasmus against Lee.

In the Museum Britannicum there is a Book in Quarto, which was Cranmer's, and which contains the following Tracts :

I.

APOLOGIA Erasmi — qua respondet duabus invectivis Ed. Leei — Antuerp. 1520.

II.

Erasmi responsio ad annotationes Leei, &c. Liber secundus. Antuerp. 1520.

III.

Ejusdem Liber tertius. Antuerp. 1520.

IV.

Apologia Edovardi Leei ad diruendas quorundam calumnias, &c. Prostant Parrhisiis in edibus Egidii Gourmont, &c.

V.

Annotationes Edovardi Leei in Annotationes Novi Testamenti Desid. Erasmi, &c. 1519.

VI.

Ed. Leeus Desid. Erasmo Salutem, &c. Lovanii, 1520.

VII.

Ægidii Delphi — Conclusiones in sententias Magistri.

Erasmus, in his letter to Botzem, containing a catalogue of his works, informs us that he suppressed ^k the first of these tracts, and omitted it when he published a second edition of his Replies to Lee. But the reader will, I believe, be of my opinion, that it deserves a place in this Appendix.

Nº LI.

II.

Apologia Erasmi Roterodami, nihil habens, neque nasi, neque dentis, neque stomachi, neque unguium, qua respondet duabus invectivis Eduardi Lei, nihil addo qualibus, ipse judicato, lector.

Erasmus Roterodamus æquo Lectori S. D.

OBSECRO te, lector, quisquis es, qui Eduardi Lei conflictationem nuper obortam adversum me legisti, quando unquam Ethnicus in Ethnicum impotentius debacchatus est, quam ille Christianus in Christianum, sacerdos in sacerdotem, atque etiam amicus in amicum? Nam amicitiam ne nunc quidem in totum renunciat. Quis unquam legit quicquam inimicitius, aut seditiosius? Celsus ex professo conviciis impiis totam Christi tum vitam, tum doctrinam proscidit; adversus hunc libris aliquot depugnat Origenes. Sed quanto mitior ille in Celsum, quam in me Leus? Expectabam equidem librum haudquaquam edentulum, sed ille modis omnibus vicit expectationem meam. Non suffecit illius animo totus liber passim aculeatus, passim ad seditionem classicum intonans, nisi apologiam apologia cumularet. Tametsi sua cuique fama chara est, tamen, ita me Deus amet, magis me cruciat, quod hujusmodi virulentis conflictationibus perit simul et fructus studiorum, et tranquillitas vitæ Christianæ. Atque hac sane in parte Leus per me feret palmam. Cedo harena, porrigo herbam, agnosco victorem, idem facturus etiamsi juvenis essem, tantum abest ut senex cum juvene putem mihi præter decorum, plusquam muliebrem rixationem esse suscipiendam. Feruntur, aut fructum etiam habent nonnullum, humanæ conflictationes, si citra rabiem consistent. Quo ^l simul atque excaudit pugna, quid aliud est, quam fœda concertatio, duobus ceu gladiatoribus in harena commissis? Nec aliud spectaculum, quam si vindemiator in viatorem ^m, aut nauta in nautam, auriga in aurigam, scurra in scurram convivia regerat. Proinde ne sine fine rixa rixam pariat, testor, primum conviciis non respondebo: certe non rēgeram. Rem ut habet exponam, idque nudo sermone, et Attico more *ἀνευ παθῶν*, ne se queratur opprimi præsidii eloquentiæ, quæ mihi tribuit immodicam, quo simul et mihi fidem abroget, et ipse

^k See page 119.

^l Perhaps *qua*, scil. *ratio*.

^m See Horace, *serm.* i. vii. 30.

magis videatur veritate niti, cum nulla re me gravet magis quam orationis technis, ac vafricie, quasque verborum torrente quodam. Deinde carptim id faciam ac paucis, ne tua studia diutius morer his nostris naniis, tum argumentis brevibus agam cum illius annotationibus, quibus utinam et ille fuisset contentus. Ita et sibi plus bonæ famæ conciliasset apud graves et eruditos viros, et minus nocuisset optimis studiis, et meam opinionem levius offendisset. Nam ex argumentis, utcumque me tractasset, poterat aliquid fructus accidere bonis studiis. Atque huc ferme tendit summa totius operis Leici, ut secundæ editionis gloriam magna ex parte sibi vindicet. Quæ res si illi usque adeo cordi est, ut tanto tumultu putet vindicandam, per me quidem licebit, ut non solum veniat in societatem hujus laudis, si qua est, verum etiam abolito nomine meo totum opus sibi asserat. Pleraque sic gesta sunt, ut citare testes non possimus, nisi conscientiam utriusque. De sua ipse viderit. Ego, inæ Christum iratum imprecor, si vel in illis duabus epistolis, vel in hac apologia verbum unum mentiar sciens, aut hic mentiri velim. Hoc, opinor, mihi donabit Deus, in priore Novi Testamenti editione nihil sibi deberi. Atque utinam deberem multis, modo opus exisset emendatius. Eam cum absolvissem Basileæ, repeto Britanniam, quam mihi charam esse non nego, cuique me plurimum debere semper præ me tuli, cum multis aliis nominibus, tum hoc præcipue, quod non alibi possideam amicos, neque plures, neque sinceriores. His salutatis reddo me Brabantiae: sic enim visum est principi Carolo, in cujus consilium tum eram recens ascitus, ut in Brabantia sedem figerem ubi vellem, sed maxime Lovanii. Hic nihil mihi prius curæ fuit, quam ut Novum Testamentum denuo recognoscerem, id quod palam facturum me pollicitus eram jam tum in priore editione. Id aggressus sum primum Antuerpiæ, apud hospitem et amicum meum Petrum Ægidium. Is hujus rei testis esse potest, cumque hoc duo famuli mei Joannes Phrysius, et Jacobus Nepos. Id ideo clam accurabam, quod vererem, ne, si rumor hic exisset. Frobenio sua volumina domi manerent: nam excuderat supra mille ducenta. Qua de re rescripsimus et Budæo, priusquam mihi Leus esset de facie notus. Hic absoluta parte operis aliquanta, Bruxellam demigro, ita volente clarissimo viro D. Joanne Sylbaggio, tum regis catholici cancellario summo. Hic idem ago, majore etiam nisu, menses complures, conscio et adjutore etiam Cuthberto Tunstallo, tum serenissimi regis Anglorum apud Carolum nostrum et Maximilianum oratore; conscio clarissimo D. Hieronymo Buslidio, conscio Petro Barbirio. Nec his solis tum consciis; jam enim rumor, ut fit, ad plures serpsit Bruxellæ. Primus omnium, qui mihi admodum familiares erant, deprehendit laborem meum juvenis haudquaquam vulgariter doctus Joannes Ludovicus Vives, per quem res serpsit etiam latius, non sine meo dolore. Hinc Gandavum, mox Brugas profecti, totum Novum Testamentum, collatis utriusque linguae voluminibus, excussimus. Cuthbertus Tunstallus unum exemplar sat emendatum suppediavit, et in conferendis Græcis codicibus, quum id ab uno præstari non poterat, fidelissimam atque amicissimam navavit operam, nec paucis de rebus admonuit. Inde ubi princeps in Zelandiam se recepit, ego Lovanium commigro, non aliud agens, quam egeram. Hic Lei notitiam nactus sum. Uter alterum prior salutaverit, nec admodum refert, nec satis commemini. Etiam si ille valde putat ad rem pertinere, ut prior ipsius ædes adisse credar. Ac mihi sane tum non fuit injucunda hominis consuetudo, ut sum ad amicitiam amplectendam perfacilis, et

multorum iudicio, plus satis, etiãmsi non essem nescius, illum parum amice de me locutum, antequam nosset aut conspicatus esset. Grata erat morum facilitas, placuit ingenium, probavi studium. Ille tum Græcissare cœperat, nec alia de re aliquamdiu fuit inter nos sermo. Hac in re me sibi faventem habuit, nam adiutorem dicere, religio est. Tandem usque ad cubiculi secreta processit familiaritas. Ostendo illi meos labores. Jam enim opus ferme totum absolveram, nisi quod in hoc argumenti genere nihil unquam satis est absolutum, sed subinde redit labor actus in orbem. Ipse sæpe vidit omnes undique plenas margines, chartas passim additas. Tot enim mensibus nihil aliud egeram, homo, quod plerique norunt, neque somniculosus, neque lentus. Tandem per occasionem indicat se quoque nonnulla loca annotasse. Gaudebam. Hortor ut communicet. Nam quod ille multis verbis inculcat, me improbis precibus perpulisse hominem, ut relictis studiis suis, mihi serviret, longe secus habet, mihi crede. Sponte sua susceperat negotium, et sibi susceperat. Communicat chartas aliquot, sed singulas, ei plerasque dimidiatas, nec eas ordine, verum nunc in Matthæum, nunc in Paulum. Incertum vero quo consilio. Inter conferendum sensi submolestum esse, quod alicubi dissentirem ab illo. Itaque pactus sum cum homine, ita jus esset illi quæ vellet admonere libere, ut mihi vicissim liceret, in opere primum meo, deinde quod non uni cuipiam, sed orbi scriberetur, ab illo nonnunquam dissentire. Et hactenus res civiliter est acta. Tandem prolatae sunt schedæ, in quibus nonnihil erat aculeorum, ut mihi quidem videbatur, præter causam. Adjeci nonnullis locis duo aut tria verbum, quæ forte veniebant in mentem. Nihil enim minus suspicabar futurum, quam ut ea, sic notata ut ipse qui scripsi vix queam legere, in suum dialogum esset relaturus. Postremo ubi videretur plus satis incandescere, adjeci hæc: Memento quod hominem mones, sed homo. Id quo animo tulerit nescio, certe post eum diem desiit mittere, desiit etiam salutare. Et jam vultus erat alius. Ego suspicabar linguam aliquam improbam intercessisse, quæ mala pestis sæpe dirimit bonas amicitias. Post dies aliquot, forte fortuna offendo hominem in templo canonicorum Martinensium. Rogo quamobrem factus sit sui dissimilis. Negat illic esse locum explicandi. Nam absolvebat, opinor, pensum precum vespertinarum. Abeo, et pergo facturus id cuius gratia veneram. Aliquanto post in feriis paschalibus utrique prandemus apud Hadrianum Hebræum. Lei vultus erat parum alacer: sed tamen illic locus non erat hisce de rebus commentandi. Ego nihil atrocioris mali suspicatus, repeto Basileam, editurus denuo Novum Testamentum, nihil omnino mecum adferens Leicaram annotationum, præter unam pagellam, in qua describi curaveram quæ ille annotarat de genealogia Christi secundum Lucam, quod res esset prolixior, et tum mihi non suppeteret otium relegendi quæ sunt apud Annium, Philonem, Ambrosium, ac Hieronymum. Nec tamen ea mihi fuit usui, atque utinam fuisset. Latuerat enim inter schedas, nec unquam reperta est, nisi cum, excussis omnibus, pararem reditum. Eam duobus amicis tum ostendi, Capitoni et Æcolampadio. Eram mutaturus chartam excusam, sed illi mecum negabant esse, cur quicquam mutaretur. Hæc non aliis argumentis docere possum, quam testimonio duorum famulorum, Joannis Hovii, et Jacobi Nepotis, quibus nihil chartarum erat occlusum. Porro Basileæ totum annotationum opus, rursus a capite, quod aiunt, usque ad calcem recognovi, magnisque auctariis locupletavi. Sciunt me nihil mentiri, qui tum me familiariter utebantur. Jam pars

operis, quæ complectebatur annotationes, erat absoluta, altera nondum cœpta: non enim visum est Frobenio ante nundinas absolvere. Ita redeo Lovanium periculose laborans. Ubi sum factus aliquanto recreator, audio rumorem esse sparsum atrocem, Eduardum Leum innumeros locos taxasse in meis annotationibus. Demiror quid rei sit, et vix credo, non ignarus etiam extra bellum esse multa inania. Hominem ad colloquium evoco. Expostulanti fatetur ille sibi trecentos locos notatos, cum ego ducentos duntaxat acceperissem ex rumore. Rogo quid accidisset, ut ex tali amico subito factus esset inimicus. Adducit causas tres. Primum quod nescio quis ex Anglia scripsisset ad me, caverem a theologo, quo dicto se designatum interpretabatur. Deinde expostulabat, quod se provocassem ad dialecticam, quod ulcus nunc etiam refricat. Postremo quod contemsissem suas annotationes, minutias ac nugas vocans. Ad primum tum respondeo; id quod res erat, neminem ad me dedisse literas unquam, quæ Lei inveniissent, sive in bonam partem, sive in malam. Ad secundum æque vere respondeo, me nunquam provocasse eum ad dialecticam, sed in familiaribus colloquiis effutisse me, quendam nostratum dixisse: Veniat ad nos Leus, docebimus illum dialecticam. Nec is tamen id dixerat amarulente, sed ludens, nec a me narratum est odiose. Ad tertium, rogo num contemnere videretur, qui pro singulis schedis gratias ageret, per ministrum, perinde quasi pro magno officio, ita ut a me factum novit Leus ipse, nec inficiatur. Et sane non inficior officium fuisse. Pro studio certe debeo. Annotationes, quas tum impertiit, haud equidem numeravi; sed erant pleræque minutæ, ac de rebus minutis, ex quibus admodum paucæ mihi fuerunt usui, et hactenus fuerunt, ut loca quædam attentius relegerem, quarum una fuit de sponso et sponsa, altera de principio in Joanne. Et tamen pro omnibus gratias egi, quasi valde profuissent omnes. Neque enim fieri potuit, quin multæ essent jam supervacaneæ, nimirum opere maxima ex parte absoluto, nisi forte putat nullos mihi esse oculos, neque quicquam actum tot autoribus relegendis, toties conferendis exemplaribus. Nam Augustini, Ambrosii, Hilarii, Hieronymi, Chrysostomi, Theophylacti libros, si non excussi, certe percurri hujus negotii gratia. Testatur hoc posterior editio, crebris horum nomenclaturis. Ad hæc negabam me meminisse, quod eas appellassem nugas ac minutias; et si maxime appellassem, non esse causam, cur ex amico fieret hostis, præsertim citra expostulationem. His ita dilutis, rogo quid decrevisset de locis a se annotatis. Ac primum hortor, ut animo Christiano sua communicet, me, si quid esset gravioris momenti, correcturum, mea jactura. Nam sic altera pars operis erat excusa, ut totum opus intra sex menses non esset prodituum; me ingenue testaturum, cui lector hoc commoditatis deberet. Hoc ubi negasset, ad proximum venio. Veniremus in rem (ut aiunt) præsentem, et volumen annotationum posteriorum (nam volumen unicum mecum advexeram) conferremus cum illius annotationibus. Cum ne id quidem illi probaretur, provoco ut librum evulget communi periculo. Cum ille negaret id fore ex dignitate mea, respondeo me malle eam subire aleam, quam invidia rumoris diutius premi, qui sæpenumero ita re major est, ut umbra corpore. Hic ille cœpit ad arbitros provocare. Ait se de episcopo Roffensi meminisse, non refragor admodum. Mihi sane non liquet, certe de Atensi memini. Hic nonnihil hærebam, sic mecum cogitans: Si recuso judicem, offendam Atensem; sin accipio, videbor opus jam editum denuo in judicii discrimen revocare. Et quid opus est verbis? Sic erat amicus

Atensis, ut illi non fiderem toto pectore, videlicet mōitus alieno periculo. Respondeo non opus iudice Atensi, cum ille jam semel de opere pronuntiasset. Etenim paucis ante diebus, quam me ad iter accingerer ⁿ Basiliense, D. Atensis ad cœnam vocat. Aderat M. N. Nicolaus Edmondanus ^o, ac Joannes Ludovicus Vives. A cœna nonnihil semoti colloquimur. Aio me proficisci Basileam, rogo moneat, si quid admonendum videretur. Nam id ante tres menses roganti mihi se facturum promiserat, et quidem fraterna, ut aiebat, sinceritate. Respondit sibi totum opus esse perfectum, videri doctum juxta ac pium. At malim, inquam, admoneri quam laudari. Repetit eadem. Cur igitur, inquam, quidam vociferati sunt in opus meum, siquidem est quale tu prædicas? Erant, inquit, fa-teor, multa delata ad me priusquam legerem: ubi legi, comperi rem secus habere. Quid sis editurus nescio; quod editum est mihi valde probatur. Cum respondissem hic omnia fore meliōra, adjecit, Oro ut istis sanctis tuis laboribus studeas bene mereri de republica Christiana. Quod narro sic habere, non inficiatus est Atensis. Nam expostulanti mihi, quod opus antea suo calculo comprobatum, nunc verso, quod aiunt, pollice improbaret, negavit se mutasse sententiam. Atqui non mutas, inquam, cum probas annotationes Lei, meo operi adversantes? Probo, inquit, quasdam illius annotationes, nec ideo protinus improbo tuum opus. Velut tu, inquit, quædam annotasti in Thomam, nec ideo tamen non bonus auctor est Thomas. Sed ad ordinem narrationis redeo. Cum dixissem Leo, Quid opus est rursus Atensem iudicem facere, cum ille semel pronunciarit, et pronunciarit tam constanter? respondit tanquam familiariter rem seriā dicturus: Si ita dixit Atensis, ergo mutavit sententiam. Esto, inquam, mutarit, mihi magis libet fidere priori, quam integer pronunciarit, quam huic, quam nunc laturus sit, per te menses aliquot occupatus. Cæterum cum Leus urgeret, et omnino iudicem vellet, Age, inquam, ne hoc quidem recuso, modo veljt negotium suscipere, tametsi iniquum est. Ut rem in pauca conferam, neu te tædio enecem, optime lector, cum Atensis posceret tres menses, foreque prospicerem, ut interim opus novum penderet sub iudice, tanquam reum, non sive gravi dispendio Frobenij, negavi tam diu posse rem differri. Nam opus brevi proditum, vellem, nollem. Itaque Atensis librum remisit. Deinde rursus ago multis modis, ut Leus mihi suum librum communicet. Ille nihil minus, quam hoc exorari potuit. Verum efflagitat, ut meum exemplar ipsi committerem. Et facturus eram, ni quidam, me nasutior, submonuisset, nihil aliud agere Leum, quam ut hinc suas annotationes redderet adversum me instructiores. Proinde negavi æquum esse, illi me credere librum meum, qui mihi non crederet suum. Itaque nihil actum est hac quidem in re. Atensis tamen constanter in hac fuit sententia, nec apud me tantum, sed apud alios etiam testatus est, æquum sibi videri, ut Leus mihi suas annotationes communicaret, quas in me scripsisset, atque illum parum se dignum facere. Interea, velut aura, auctum incendium. Indies gliscit rumor dira minitantibus, qui Leo favere volebant videri; ut solent ad hujusmodi tumultus concurrere, qui pugnam hinc atque hinc accendant. Liber opera scribarum in exemplaria complura propagatur; nam sexies Lovanii fuisse descriptum, et ipse fatetur

ⁿ Perhaps *accingerem*.

^o Egmondanus.

Leus. Primum apud Martinenses, mox apud Minoritas, postremo apud alium quendam sæpius descriptus est. Mittitur in Angliam, primum ad unum atque alterum, mox ad plures, sic ut nullus esset, nec hic nec apud Anglos, qui nesciret Leum in me scripsisse trecentas annotationes. Ego interim technis omnibus venor librum, nullas non tendens insidias, videlicet quo paratior essem ad respondendum, si quando ille sua evulgasset. Sed frustra omnia, nam ille non paulo vigilantior erat in celando, quam ego in vestigando. Tematus est scriba ille tertius promissa pecunia. Cœperat apud Atensem describi. Olfeceram, et jam duas pagellas interceperam, habiturus et cæteras, ni ex meo colloquio suboluisset Atensi, scribam non sat bona fide celasse rem. Id ubi sentit Leus, ab Atensi repetit codicem. Adnissus est, meo hortatu, ille quoque quem Leus proditorum vocat, ut librum suis epistolis à Leo eliceret. Datum est negotium in Anglia non paucis. Hic mei laqueos alios alii tendunt, neque quicquam profectum est. Tandem amici, qui mihi sunt apud Anglos cum Leo communes, illud agunt scriptis ad utrumque literis, ut inter nos instauremus veterem amicitiam, Leus librum suum premat, ego veterum injuriarum obliviscar. Viderant, opinor, librum ejusmodi, ut magnum aliquid incendium excitare posset, præsertim in ea conspiratione, quæ tum fervebat, hodieque fervet adversus bonas literas. Ego tametsi non crederem fore, ut Leus perpetuo premeret annotationes suas, neque non viderem me, presso velut in meam gratiam libro (id enim odiosissime passim jactabant Lei fautores) magis etiam gravatum iri, rumore ac suspitione, tamen amicorum voluntati me permitto. Coimus in colloquium Leus et ego; rursus ago, quantum possum, ut libri faciat copiam; me editurum, si vellet; non editurum, si nollet. Cum ille nullis rationibus flecti posset, rogo tandem, quodnam esset mihi futurum præmium sartæ cum illo concordiæ, quando futurum esset ut rumore magis etiam premerer, et alioqui nihil ad me fructus esset rediturum: si hic esset fructus instauratæ amicitix, me præoptare simultatem. Tandem pollicetur se capita annotationum mihi communicaturum. Roganti cur non eadem opera communicaret et librum, respondit inesse quæ mihi moverent stomachum. At nunc non movent, inquam, cum ab aliis leguntur? Malim apud me mihi dicas convicium, quam apud alios. His ubi nihil ille commoveretur, rogo ad quem diem esset communicaturus ea capita. Obtulit. Iterum roganti, nihil respondit. Ego suspicans, ne hoc quidem facturum quod promisisset; aut, si fecisset, quædam modo designaturum, quæ non multum ad rem pertinerent; non exegi, fateor, quod promiserat. Interim ubi nullus esset neque inodus neque finis jactandi trecentas annotationes, cœpi odiosius etiam provocare ad editionem, primum verbis, mox per epistolam editam, sed quæ sic haberet nonnihil aculeorum, ut Leum extimulare posset, atrum facere non posset. Exstat epistola, ut in proclivi sit doctis et integris de ea judicare, et tamen multo antequam hæc prodisset epistola, Leus jam tentarat librum suum committere typographis, provocatus, ut ait, nescio qua syngrapha affixa foveibus ipsius, quæ nescio quid habebat in illum convicii. Quæ res mihi vehementer displicuit. Fortassis id qui fecit, fecit vel odio Lei, vel mei studio. At ego ut sciebam, ita sæpe testatus sum, hisce rationibus nihil aliud effici, quam ut gravarent causam bonarum literarum, et adversariorum causam redderent meliorem: denique alienarent ab se bonorum virorum animos, quibus oportebat nos modestia civilitateque commendari. Tentavit primum Antuerpiæ: gaudebam,

sperans fore ut aliquæ paginæ recentes etiamnum venirent in manus meas : neque enim alio consilio cupiebam scire, cujus officinæ opera Leus uteretur. Egerat cum Hillenio : Is mihi per eruditum juxta atque integrum virum D. Nicolaum Buscoducensem significavit se nihil excusurum ejusmodi, nisi meo permissu. Respondi primum, me nec hortaturum illum ad edendum, nec impedimento futurum, etiamsi cuperem exire librum. Tantum admonui, advigilarent amici, ut illico mihi fieret paginarum excusarum copia. Atque ita respondi, ne Leus queri posset apud suos, me auctorem fuisse editionis ; neque enim addubitabam, quin liber esset propediem in lucem exiturus. Addo mihi non ingratum fore, si res ad sesquimensam differretur, nam tum totus eram in absolvenda Paraphrasi Epistolarum ad Titum ac Timotheum ; videlicet ut mihi esset otium respondendi. Respondent, etiam si id non monuissem, tamen ante natalem Christi nihil futurum fuisse. Ubi video rem non succedere, adhortor ut pergant, mihi gratissimum etiam futurum. Fatetur hæc esse vera typographus, vir neque stultus, neque malæ fidei ; testantur meæ ad Buscoducensem literæ. Deinde agit cum Gallo typographo. Rursus gaudeo, quod mihi major etiam esset spes illum corrumpendi in hoc duntaxat, ut paginas excusas communicaret. Mitto qui explorent, comperio rem cœptam fuisse, sed rursus intermissam. Doleo, et accerso typographum, hortor ut instauret negotium. Ille nihil non promittit. Quid hic referam lemmata, quæ congerit Leus in posterioris Apologiæ calce, qua respondet meæ ad Thomam Lupsetum epistolæ, rem, ut ait, de-novo ab ovo repetens, quæ nec ego potui sine risu legere, nec quisquam, opinor, erit tam patiens, aut otiosus, qui sustineat me vel referentem, vel refellentem. Famulus tuus visus est ingredi typographi ædes. Quæro quid egerit. Abjurat typographus, mox mutat pacti fidem. Aiunt allatam ad te primam chartulam : dolum meditatus est typographus, sed abs te pellectus. Aliaque permulta his adsimilia. Quid viderint alii nescio, chartam ipse non vidi ; et tamen videre cupiebam. Quin et hoc negotii dederam amicis, ut, si possent, efficerent ut mihi mature voluminis excusi fieret copia ; ut impediretur editio nunquam egi. Atque hic rursus Leus utitur arte suâ : quod alia dictum est occasione, ad hanc causæ partem accommodat. In primo illo colloquio, quemadmodum narra-vi, cum ille duas priores conditiones non reciperet, provocavi ut ederet librum. Hac de re, cum ille altero quodam colloquio mecum expostularet, quod procaciter provocassem ad editionem, id sibi esse ægre, respondi id quod res erat, me non simpliciter provocasse ad editionem, sed dixisse, citius curaturum me meo sumtu, ut exiret opus, quam commissurum ut eo rumore gravarer. Quid hoc ad præsens negotium ? Nondum id temporis quicquam agi cœptum erat cum typographis. Sed audi, te quæso, lector, technam hæc etiam magis bellam. Possem, inquit, nominare, cui dixisti jam pœnitere te, quod editionem libri impedisses. Et hujus dicti auctorem vult videri graviorem, atque etiam mei studiosiorem, quam qui velit quicquam mentiri, præsertim adversum me. Quis hic non statim putet rem evictam esse ? Non inficior me tale quiddam dixisse, me impedimento fui, quo, minus Antuerpiæ excuderetur, qui non dissimulari^a me captare, ut manibus operarum

^a Perhaps *fuisse*.

^a Perhaps *dissimulavi*.

chartæ mihi traderentur, opere nondum absoluto. Id si non subodoratus fuisset Leus, liber Antuerpiæ fuisset excusus. At magis in rem meam erat illic excudi, quam alibi procul, quod postea factum est. Ita ut dixi res habet, nunc perpendat prudens lector, quam hic scite Leus, linum, quod aiunt, lino connexuerit. Talibus lemmatis me redarguit impudentis mendacii. Nec multo melioribus docet, quo minus pactio cum Hillenio cæpta processerit. Ambiebat Hillenius opus, tantum (ut ipse ait) lucrum ex eo facturum, post horulam mutatus recusavit, non dubium, inquit, quin abs te ac tuis, aut pecunia corruptus, aut minis deteritus. Ac mox quasi rem adamantinis argumentis evicisset, me appellat, rogans ecquid pudeat tam impudentis mendacii, qui dixerim me dolere, quod res ad nihilum reciderit. Atque hæc cum legeret Hillenius ipse, magis etiam et demiratus et indignatus est, hæc tam impudenter in se confingi, ac meditatur actionem injuriarum. Pergit linum lino connectere. Reliqui Antuerpiam, Tu proximo consequeris curru; descendisti, inspexisti carrum meum, testis Unoculus. Hæc cum legerem, non aliter eram affectus quam si quis mihi narrasset somnium. His atque hujusmodi argumentis putat satis liquere, me technis obstitisse, quo minus peractum sit aliquid cum Hillenio. Nisi quod hæc esse vera, sedulo negat Hillenius. Porro cur ille mutarit sententiam, si tamen mutavit, ipse si libet, respondeat. Ego cum illo nihil egi, neque quisquam alius, me certe conscio. Verum operæ pretium est excutere duo cavilla, quæ lemmatis admiscet. Unoculum vocat meæ gloriæ præconem, significans, opinor, mihi non esse præcones alios; nam illum ut sordidum quempiam induxit. Ego sane nec mereor præcones gloriæ meæ, nec affecto, quippe qui sentiam me laudibus hujusmodi onerari verius quam honorari. Verum cum obscurum non sit, quales in re literaria proceres, quot, quantaque dignitate præcellentes viri, usque ad cardinales, atque ipsum etiam Romanum pontificem, ne quid dicam de primatibus ac regibus, me frequenter et scriptis suis ornarint, et voce, quorsum attinebat cavillari in Unoculum gloriæ meæ præconem? Si meos præcones contemnit Leus, quæso quos producat suos? Quod si clamat indignum me talibus præconiis, plane mecum sentit. Sed interim quorsum opus erat tam intempestivo cavillo? Huic non admodum dissimile est quod addit, eo consilio rem per me dilatam in diem quadragesimum, ut post absolutam Paraphrasim, concinnarem epistolam ad Lupsetum, quo fucis ac mendaciis omnium animos occuparem. Sic enim senem et canum subinde alloquitur juvenis modestiæ pene immodicæ. Atqui de epistola, tum ne somniabam quidem, sed ea res multo post in mentem incidit, ex occasione literarum, quas amicus quidam scripserat ex Anglia de rumore formidabili undequaque sparso, non sine periculo meæ opinionis apud multos, qui crederent annotationes Lei, longe quam essent *δευολέγας*. Deinde sic meminit de concinnanda epistola, quasi mihi ad eam aut similem epistolam non satis sit diei dimidium. Queritur simili dolo sese exclusum ab omnibus officinis Germaniæ, si vellet suæ salutis consultum. Ridebunt hæc cum legent ii, qui Coloniae meas habent literas, quibus admoneo, vigilant, ut quod excusum esset ad me deportaretur, ne vero impedirent editionem. Jam Theodorici fidei diffidebat, qui mihi sit tam juratus. At quid appellat fidem? Bona fide sequi exemplar? In eo si quid esset admissum, poterat ipse castigator operis obsistere. Sin bona fide geri putet, quod celatur, ut subito, velut ex insidiis, erumpat ibi, quando hoc unquam a me factum est? Si sic fidebat suo libro ut,

non metueret responsionem, cur tantopere volebat celatum? Sin diffidebat, quantulum hoc erat lucri, ad pauculos dies inanem triumphum agere? Atqui cum tam sollicitus fuerit Leus, ut in occultissimo quopiam nido poneret hoc ovum, quod plusquam biennio parturierat, ne quisquam sentiret pullum enatum, nisi posteaquam esset jam factus volucris, quis non intelligit illum hoc captasse, quod mihi impingit, ut me nondum ad respondendum parato, prior ipse lectorum animos occuparet? At vel hoc argumento satis colliget prudens lector mihi non fuisse librum Lei, quod ipse toties repetit et inculcat, quasi quod per se falsum est, verum reddi possit sæpius iterando. Si mihi vel quindecim dies fuisset exemplar, antequam excuderetur, ne sex quidem dies ille lucrificasset. Sed præstat his omissis, ad institutam narrationem recurrere. Rebus igitur hoc loco stantibus, data opera per Anglos, rumor sparsus est Lovanii, et ne quid illis diffiderem, persuasum est et meis, ut ipsi decepti me deciperent, Lei librum formulis excudi Bonnæ, id est oppidum sex millibus passuum supra Coloniam Agrippinam. Ego qui et ante nonnihil ea de re inaudieram, constanter nego mihi videri verisimile. Neque enim sat tutum esse illic rem aggredi, siquidem nec Antuerpiæ sat tutum erat futurum, si cognitum fuisset, librum usque adeo esse impotentem. Verum omnibus uno ore asseverantibus, ut rem compertam, emando illuc meo sumtu, scribens amicis, ne rem impediant, sed advigilent ut mihi mox ejus portionis, quæ jam esset excusa, fieret copia. Id esse verum literis ad amicos mea manu scriptis, atque illorum vicissim ad me doceri potest. Porro is rumor hoc consilio sparsus erat, ut me a suspitione Parisiensis editionis averterent. Tandem literis e Lutetia redditis, intelligo illic excudi volumen. Protinus et illuc lego quandam cum literis ad Nicolaum Beraldum, admonens ne quid ob id factum esset molesti cuiquam Anglorum; mihi cum uno Leo rem esse, cæterum gentem esse charissimam; ad hæc ne quis stylum acueret in Leum conviciis illum aggrediens, etiamsi non dubitarem quin liber illius scateret conviciis; tantum curarent, ut mihi cum primis voluminis fieret copia. Hæc nisi doceri possunt literis ad Beraldum scriptis, non recusabo haberi, quod me Leus vocat, nempe mendacissimus. Sed antequam de Parisiensi editione rescissem, redditæ sunt mihi literæ a R. patre episcopo Roffensi, quibus aperit vir optimus prudens quidem et amicum consilium, atque etiam salutiferum, si in tempore fuisset datum. Et quod ad me sane pertinebat, in tempore datum erat: nisi literæ illius diutius hæsisent in manibus negotiatorum. Id erat hujusmodi, Ne periret fructus mei laboris, quo de Christiana Ecclesia optime, ut aiebat ille, meritus essem, sibi videri consultum, ut Leus persuasus ab amicis, mihi faceret copiam sui libri: deinde res ita temperaretur per aliquos idoneos, ut et ejus annotationes exirent citra mei nominis injuriam, et ego vicissim ita temperarem responsionem, ut ne quid læderem famam Lei. Nam rumorem esse tam late sparsum ipsa etiam re, ut fit, atrocior, ut expediret magis evulgari quam premi quæ scripserat Leus. Non poterat rectius dari consilium, nec a communi amico, utrique nostrum amicus. Atque utinam idem in mentem venisset iis, qui me dissentiente librum premi maluerant. Sed paucis ante diebus quam hæc reddita est epistola, mea jam ad Thomam Lupsetum exierat in vulgus, et ante hanc editam Leus suum librum miserat Lutetiam. Itaque tametsi scirem propemodum otiosum fore, tamen visum est hac de re cum Leo miscere colloquium. Habes, optime lector, negotii summam, in qua si verbum affixi sciens, in meum ipsius caput imprecor, quicquid dignum est homine vanissimo. Non in-

ficior me hominem esse, multis obnoxium vitiis, certe vanum me nullus adhuc neque comperit nec appellavit ante Leum, qui me non uno in loco mendacissimum vocat, non opinor quod ita sentiat, sed quo plus fidei suæ adstruat narrationi, si mihi fidem ademerit. Nam qui haecenus me norunt, citius incusant immodicæ ejusdam libertatis ac simplicitatis, quam mendacii. Neque vero regei crimen in Leum, potest fieri ut aut non meminerit, aut sibi ita persuaserit, etiamsi hoc ipse, ne quid dicam dolo, mihi vix persuadeo. Unum illud habe persuasissimum, æquissime lector, quicquid ab hac mea narratione dissidet, a vero dissidet. Perspectum est hoc iis qui vel vivunt nobiscum, vel mutuis literis subinde confabulantur. Iis quidem nihil opus erat narratione, nec illis hæc scribimus, aliis scribimus, quibus neuter nostrum propius est cognitus, si quis tamen omnino lecturus est hæc nœnias, tam frigidæ ac pueriliter rixosas. Nunc carptim attingemus quædam ex illius narratione, et quod verum est ingenue fatebimur, quod secus diluemus, aut certe negabimus. Principio, quod tam improbis precibus toties repetitis, quod toties admotis incantamenti, toties tensis pedicis ac laqueis, tandem illum adegerim, ut intermissis præclaris studiis suis, otioque dulcissimo, susciperet provinciam admonendi mei, mihi crede, lector, rhetorice magis quam vere, verbis exaggeratum est, nisi forte preces improbas appellat, quod subinde gratias egi pro missis schedis, civiliter agnoscens etiam quaecumque officium: cum ille me mortalium omnium ingratisimum appellet, fortassis ob id quod in posteriore editione nullam illius fecerim mentionem, quod tamen nec ille petiit unquam, nec ego sum ausus facere, incertus velletne sui fieri mentionem in opere, quod videbatur expositum invidiæ multorum. Interim illud mihi perpende, lector, quam hic inique mecum agat Leus, testatus alicubi se rejecisse delatam a me immortalitatem, nimirum sentiens se nolle fieri sui mentionem in meis scriptis, et tamen toties ingratitudinis extremæ reum peragit, qui dissimulem per quem tantopere profecerim. Religio mihi fuisset illius nomen inserere libris meis, etiamsi nec annuisset, nec recusasset; nunc quæ fuisset improbitas id facere, illo fieri vetante? Postremo (ut ingenue dicam) mihi non videbatur id quod ex illius schedis accesserat, satis habere momenti ad hoc, ut ejus nomen insererem. Hic scio rursus me clamabit ingratum, qui studio elevem illius in me beneficium. Agnosco convicium, nisi primæ illæ schedæ, quas apud se servat mea manu notatas, si velit ostendere, plane declarabunt primas illas annotationes tum paucas fuisse, tum jejunas. Quas utinam, sic ut tum erant edidisset. Quod si hæc mecum communicasset, in quibus pugnat mecum omni armorum genere, in quibus admonet tam severe, objurgat tam acriter, incessit tam inimice, vociferatur tam seditiose, dubitandum non est, quin et ad hæc fuerim nonnihil responsurus, cum ad alia, tum minutiora, tum mitiora responderim. Imo nihil addubito futurum, quin eruditi, quibus est nasus, sensuri sint, quicquid in hoc libro Lei nervosius est, ac solidioris eruditionis, sibi que constans, aut quicquid est styli cultioris, ac magis æquabilis, alienum esse. Inficietur hoc Leus, quantum velit; ego meam conjecturam suis aperiam locis, cui nolim esse quicquam ponderis, nisi doctorum hominum calenlis approbetur. Sed ut ad rem revertar: Etiamsi Leus non vetuisset sui fieri mentionem, tamen non existimabam esse causam satis gravem cur id facerem. Præsertim cum et alii monuissent nonnulla longe majoris momenti, quorum tamen non sum ausus facere mentionem. Quod si mihi nomenclatura facienda fuerat olim, quorum admonitu nonnihil accessisset

editioni, famuli mei fuerant cum honoris præfatione nominandi, quibus negotium dedi, ut in annotationibus ordinem inversum restituerent, aut nonnunquam Græca cum Latinis conferrent. Sed de hoc alias erit dicendi locus commodior. Jam non est necesse refellere, quod scribit me accitis palponibus meis protulisse schedam, ipsius annotationibus plenam, quo illum deridendum propinarem, cum ipse fateatur ex animi sui conjectura loqui sese. Neque enim illius chartas cuiquam unquam ostendi, nec insectatus sum apud amicos, imo perpauca hac de re meminera; candide prædicans hominis ingenium, cum theologis etiam expostulans, quod non agnoscerent quid honoris Leo deberetur. Horum si non meminit Leus, meminerunt theologi, quibus illum non semel commendavi. Porro quod addit me præstigiis ac blanditiis meis, nescio quid pollicitationis adjecisse, non satis intelligo quid sibi velit, nisi quod suspicor id esse, quod alibi, ludos (ni fallor) faciens dicit, me sibi immortalitatem fuisse pollicitum. Et fieri potest, ut in domesticis colloquiis tale quippiam effutiverim, at non sum tam insolens, ut talia serio promittam. Neque enim scriptis meis tantum tribuo, neque tanti est apud me illa, qualis qualis apud posteros memoria, nec ea fortassis in longum duratura, ut immortalitatem esse putem. Ait se nunquam misisse schedam alteram, nisi priori respondissem. Imo paucis respondi, atque adeo ne respondi quidem, sed ex tempore nescio quid annotavi, quo placarem illum, ut mihi tum videbatur, effervescentem, quæ quâ civilitate ille prodiderit in lucem, aliorum esto judicium. Satis enim videbat illa nulli scribi, nisi uni, præsertim cum ipse suas annotationes interim adornarit, meas plusquam extemporarias nœnias, fortassis etiam depravatas evulgarit. Quod si ego primas illas schedas furtim descriptas, curassem evulgandas, quæso quos tumultus mihi concivisset Leus? Nec est quod de octo queratur annotationibus, cum ego non admodum multis responderim, si modo hoc est respondere. Quod si mihi non impartit, nisi octo ultra numerum earum quibus respondi, proferat chartas mea manu notatas, et res ipsa declarabit illum longe abesse a centum et quinquaginta. Sed longius etiam abest a vero, quod subjicit, et in annotationibus suis identidem inculcat, mihi totius annotationum libri factam esse copiam per scribam quendam, quem alias proditorem appellat, sacerdotem, integrum, ac quod ipse non ignorat, probatæ religionis, idque esse factum, antequam abirem Basileam, Novum Testamentum denuo editurus. Eum proditorem qui nosse velit, indicabo. Is quod affirmat Leus, constantissimo vultu pernegabit, aut certe impudentissime mentietur, quod alienum fuerit ab illius moribus. Imo nunquam rescivi librum ab illo fuisse descriptum, priusquam hoc ante paucos abhinc dies discerem ex colloquio Lei. Nam proditor ille mihi factus amicior, tandem fassus est, apud se fuisse librum Lei, descriptum fuisse dissimulavit, metuens, opinor, ne quid me offenderet. Is reverso Basilea, post menses aliquot unicum duntaxat annotationem mihi communicavit, quam unam sibi servarat, quod illic videret iniqui Augustino, cui tum impense favebat ille, velut addictus illius instituto. Eam mihi esse, nec apud Atensem dissimulavi, nec apud Leum. Nam hanc ex oratione mea moderatus est, in editione sui voluminis. Porro quod proditor ille scripserit Leo, nescio. Certe negotium dederam, ut aliqua techna librum eliceret. Eam ad rem quid ille commentus sit, nec ipse mihi narravit, nec ego percontatus sum. Fortassis ille scripsit, quod Leus ait, me dixisse, mihi librum missum ex Anglia. Et tamen hoc Leus ita narrat, quasi sit actum antequam irem

Basileam, cum proditor ille nihil hujusmodi tentarit, nisi me reverso una cum annotationibus meis absolutis. Nam id temporis, nec librum venabar Lei, nec imaginabar illi plures esse annotationes, quam mihi communicasset. His affine est illud, quod scribit se nominatim citare posse duos testes, alterum theologiæ candidatum, alterum publicum professorem, qui sæpenumero testati sint, audientibus aliquot Anglis, se vidisse librum annotationum Lei apud me. Si verum narrat Leus, aut illi oculos plusquam Lyncei habeant oportet, qui hoc apud me viderint quod apud me tum non erat, aut ego vere sim quod me facit Leus, id est, mirus præstigiator, qui falsa rei absentis imagine oculis illorum illuserim. Fieri potest, ut Vives, aut Alardus, nam hos duos designat opinor, schedam aliquam Lei apud me viderint. Nam hos aliquoties non exclusi cubiculo, idque priusquam irem Basileam, editurus denuo Novum Testamentum. Librum Lei neuter vidit, nec ante abitum, nec post reditum. Imo nec alius quisquam mortalium. Multa præteream oportet, lector, ne sim molestior, velut illud, quod negat rumorem per se sparsum, cum liber illius vagaretur per omnia fere monasteria. Apud Minoritas quatuor duntaxat descripserant, sed nemo non vidit. Jussi erant communicare librum, non erant jussi tacere. Idem factum est apud Martinenses. Idem apud Cartusienses: nec dubito, quin apud alios item, nisi quod magis libet comperta referre. Apud Atensem describebant, consciis et famulis et convictoribus. Apud Anglos ita primum fuit apud paucos, ut, libro inter paucos familiares versante, rumorem tamen apud omnes evulgarent. Imo D. R. Roffensis suis ad me literis non diffitetur librum apud multos haberi. Et post hæc pernegat a se sparsum rumorem. Præterea illud, quod a reditu librum fecte a me peti ratiocinatur, hoc argumento, quod mihi jam liberum non esset emendare quicquam. Imo testatus sum esse liberum, et id meo dispendio facturum pollicitus sum, si quid esset gravioris momenti. Item, quod ait, nihil tum defuisse secundæ editioni, præter præfationem, et perorationem, cætera omnia excusa, secus habet. Nam annotationum volumini deerat præfatio et coronis: prioris voluminis exemplar mecum extuleram Basileam, nondum satis recognitum, et absolutum illuc misi Lovanio. Rursus illud, quod scribit, se mihi nunquam negasse librum, cum nullius nec auctoritate, nec gratia potuerit unquam percelli, ut libri faceret copiam. Imo cum mihi tantam tribuat eloquentiam, ut possim quidvis etiam hosti persuadere, cum mihi tribuat præstigias, incantamenta, blanditias, lenocinia, quid non? tamen omnibus his artibus non quivi unquam percellere hominem amicum, ut mihi vel unum diem impartiret utendum. Hic demiratur impudentiam meam, qui inficias eam, me quicquam vidisse suarum annotationum, cum apud se schedas habuit, meapte manu notatas. At facile constabit veritas, si discernamus tempora. Reversus Basilea, nihil vidi, meritoque inficior me vidisse, mendax futurus si fatear. Antequam irem, nunquam negavi mihi communicatas schedas aliquot, nec opus est ad eam rem evincendam meo chirographo, cum ingenue præ me feram. Ad hæc ait annotationes in hoc duntaxat fuisse collectas, ut admonerer, non ut ederentur. Id, si ex animo dicit, cur petenti non communicavit? Addit me passim apud omnes in se tum dictis tum epistolis debacchatum. Equidem fateor me questum apud amicos, quod ita mecum ageret, et idem questus est amicus illius Atensis, cui Leus tantum tribuit, imo nihil non tribuit, hoc uno excepto, quod noluerit libri sui copiam facere. Sed id feci longe moderatius, quam pro re, quamque

Leus ipse. Neque enim me clam est, quæ de me tum dixerit, tum scripserit; et si clam esset, ex hoc libello licebat conjicere. Possem certioribus argumentis docere, quam inimice Leus adversum me scripserit, nisi fugerem quosdam invidia gravare. Neminem fere nactus sum, qui cum Leo miscuisset sermonem, quin mihi narraret quædam ab eo dicta, quæ testarentur animum prorsus hostilem. Quidam etiam longos dialogismos recensuerunt, quos verisimile non sit quenquam ex sese comminisci posse. Præterea referentium ingens consensus. At hæc omnia Leus unica ratione diluit, eaque facillima, dejerans nihil horum verum esse. Non sum is qui facile credam uni aut alteri, præsertim in rebus odiosis. At demiror, si tam multi simul uno ore consentiunt in mentiendo. Postremo nihil de me dixerat Leus, nisi apud me essent epistolæ ipsius manu descriptæ, in quibus, non admodum amice de me loquitur. Porro quod addit me de gente Britannica male tum sentire, tum loqui, quis non videt seditiosius quam verius esse dictum? Cui tandem Anglo vel pilo factus sum iniquior ob Leum? Imo admonui per literas Gallos ac Germanos, ne quid ob hanc rem laderent gentem mihi charissimam. An hoc est odio Lei de Britannis omnibus male sentire? Imo hactenus in nullius libris crebrius leguntur Britannicæ gentis laudes, quam in meis. Non eget illa me præcone, fateor, nec ego jacto meum officium; certe meis literis factum est, ut apud eruditos viros sit aliquanto gratiosior, quam antehac fuerit, atque posthac futura est, etiam invito Leo. Quanquam enim ille sedulo miscet causam suam cum causâ gentis, non commitemus tamen, ut ullis probis aut doctis viris hoc persuadeat. Non mihi tempero, quin dicam aliquid arrogantius; Leus hoc me superat, quod Anglus natus est. Quam bene sit de sua gente posthac meriturus, incertum. Hactenus non illi concedo, ut melius sit de sua gente meritus quam ego, meriturus etiam melius, si queam. Caterum quod toties inculcat R. P. episcopo Roffensi permissum arbitrium, idque me volente, Leicarum annotationum, res ad hunc habet modum. Scripserat ad me Roffensis, si qua librum annotationum nancisci posset, protinus ad me missurum. Itaque cum Lei frater Antverpiæ mecum ageret, ut sinerem episcopo Roffensi mitti librum, probavi, sperans fore, ut illico mihi fieret ejus copia. Verum id illico suspicans Lei simplicitas, obstitit ne id illi liceret. Cupiebat mihi gratificari vir amicissimus, at noluit Leo fallere fidem vir integerrimus. Id ego tacere maluissem: sed ita res urget. Nunc videamus causas, quibus ait se provocatum, ut adversus animi sui sententiam opus ederet. Erat locus in calce apologiæ, qua Latomi dialogo respondeo, mordax quidem ille, sed ita temperatus, ut in neminem possit recidere suspicio. Hoc nemo fuit offensus aliorum: solus Leus se petitum interpretabatur. Cum ego vel inter familiarissimos negarem me de Leo sensisse, sed generali schemate voluisse deterrere omnes. Fratri mecum agenti, respondi me hac in parte desiderare Lei prudentiam, qui hoc a me peteret, quod imprimis aucturum esset hominum suspicionem. Nunc vix erant decem Lovanii, qui de Leo suspicabantur, idque quantum ego deprehendere potui, Leo auctore. Si quid de ea re rescripsissem, omnibus injecissem tacitam suspicionem. At * meum consilium tum frater videbatur amplecti. For-

tasse non abs re fuerit locum hunc huc ascribere : is ad hunc habet modum : “ Est alter quidam ex meris dolis, technis, fucisque compositus, consutus, conflatus, ad mendacia, ad obtrectiones, ad glorias, ad sycophantias natus, factus, sculptusque ; qui nihil non machinatur, ut sibi celebrare nomen paret apud posteros, et alios sui memores faciat, male merendo de his, qui de omnibus student bene mereri, videlicet via ad parandam famam mire compendiarie, sed omnium sceleratissima. Non dico quis sit, neque cujus sit, neque ubi gentium agat, nec dicturus sum, nisi ipse sese prodiderit.” Quæso te, lector, quid hic est, cur Leus unus omnium debuerit commoveri ? Commoveri potius debuit, si quid in nos edere vellet, ita stylum moderaretur, ne quid horum in se dictum videri posset. Qui hæc tam in genere dicta torquet in se, nimium idem possit et Similium et Proverbiorum meorum bonam partem in se detorquere. Hic Leus magnopere civilitatem in me desiderat, qui hactenus sic temperavi stylum meum, ut cum tam multa scripserim, ac toties sibi atrocissime provocatus, in neminem nominatim debauchatus sim odiosius : cum ipse primam eloquentiæ suæ facturam a tali libello sit auspicatus, de quo ipse nihil pronuncio, cum in me sit scriptus ; graves et eruditi viri tacitis apud se judiciis pronunciabunt. Jam fingat aliquis, me locum eum in Leum torsisse, cur illum dicor orbi tradere, quem nulla nota designo ? An totus orbis divinare novit, quid ego sentiam ? Jam, quot ait typographos, vel pecunia mea corruptos, vel minis leterritos, ne librum ederent, ipsi typographi norunt esse secus, ac palam reclamant. Addit argumentum, quod nescio cui confessus sum me pœnitere facti. Nihil hujusce rei fassus sum, nisi ipsi Leo, cui dixi me non editurum fuisse epistolam ad Lupsetum, si Roffensis epistola fuisset in tempore reddita. Nam id malebam, sic temperari rem, ut nec ego magnopere læderer a Leo, et mihi liceret citra illius contumeliam respondere. Jam quo justius videatur sic incaluisse, impingit mihi dialogum bilinguium et trilinguium, cum ego eadem facilitate possim ipsi vel illum, vel alium quemvis impingere. Rogo quid in eo libello meum est ? Num phrasis ? num inventio ? num judicium ? Undique prodeunt agminatum istiusmodi nugamenta, et mihi tam occupato libellus ineptus obtruditur ? Quid alii suspicentur nescio, meæ ad amicos literæ testabuntur olim me multis nominibus hujusmodi libellos detestatum esse, et hodie detestari, qui, ut nihil aliud, onerant causam bonarum literarum, quibus unice faveo. Proinde non est meum ei libello patrocinari : patrocinetur qui commentus est. Ipse qui sit, nondum rescire potui ; si scirem admonerem, ut a talibus ineptiis posthac temperaret. At hic sane lubens appellarim, qua fronte ausit mihi rem tam invidiosam impingere, cum ne levissimum quidem habeat argumentum, quo id doceat. Et hoc facit apud univ. sum orbem (nam testatur orbi scribere se) quod si quis faciat apud judicem unum, nemo laturus sit. Quid Germani Leo scripserint, aut minati sint nescio. Quod ego monui, puto me amice fecisse, an prudenter fecerim nescio. Hic laudibus effert Germanum quempiam juvenem, adprime doctum, reliquosque Germanos omnes, quos omnium bonarum principes literarum appellat, videlicet ut illos sibi conciliet. At non sunt adeo stupidi Germani bonarum literarum principes, ut ament hominem, qui fabulam hanc ediderit orbi, qua non alia fuit unquam jucundior bonarum

literarum hostibus. Non est usque adeo facile in animos eruditorum hominum irrepere. Ego tot editis voluminibus de studiis optinis studui bene mereri. Multi fatentur se nonnullam ex meis lucubrationibus utilitatem accepisse. Quanquam autem nunc exoriuntur, qui me suo splendore obscurant, tamen hoc mihi se debere fatentur, quod multorum studia excitarem. Sunt innumeri, qui putent sibi nonnihil etiam honesti nominis ex meis scriptis accessisse. His rebus mihi conciliaui complurium eruditorum benevolentiam, non in una quapiam regione, sed per orbem fere Christianum. An Leus fore putat, ut hi omnes in tali libello laudati tribus verbis, illico desciscant a me, et in hujus castra transeant? Sed testatur se favere bonis literis: oratio quidem est amici, sed factum ipsum est plusquam hostile. Non deerant, qui cupiebant hoc aggredi, quod aggressus est Leus. Verum alios pigebat laboris, alios deterrebat invidia, nonnulli fortasse diffidebant suis præsidiis; quosdam suppudebat. Quam his existimamus esse gratum, talem extitisse sibi vexilliferum, qui non vereatur etiam alienæ temeritatis invidiam in se suscipere, modo penes ipsum sit facti gloria? Pari facilitate mihi impingit schedam nescio quam, de qua vix etiam rumore quicquam cognoveram. Mox onerabor multis criminibus, si quicquid hic aut ille ludit aut ineptit, mihi auctori velit obtrudere. Mox, ex hac occasione, se sycphantam pollicetur fore carpendis libris meis. Nam hæc illi visa est bella transitio, per quam a superioribus digressus, incipiat commemorare quid agat in suis annotationibus. Et tamen hic quoque veniam petit, sicubi fuerit hallucinatus, cum mihi veniam neget, etiam in his, quæ ipse sponte correxi in opere, non ad carpendum sed ad docendum parato. Pergit respondere locis aliquot meæ ad Lupsetum epistolæ, sed dissimulans eam sibi lectam. Ait se dubitare, verumne sit, quod summus pontifex approbavit opus meum, quasi pauci viderint ipsum diploma, aut quasi ego is essem artifex, qui fingam diplomata. Neque pontifex ita probat, nec ego ita probari volui, quasi nihil inesset erroris, sed ex cujus lectione nonnulla utilitas reditura sit ad theologiæ studiosos. Quis autem scripsit unquam, quod omnium doctorum calculus undique probaretur? Leo sat esse debet, quod hi probant, quibus ille nihil non tribuit. Probavit Atensis, probavit Dorpius, probavit non oratione solum, verum etiam epistolis non ad me tantum scriptis R. D. episcopus Rossensis. At Leo nihil habet ponderis approbatio, nisi toto opere verbatim et exacte discusso. Atqui nostrum est imaginari, pontificem non prius probare, ni per se, vel per alios, satis excusso negotio. Quod si talis excussor accedat qualis est Leus, fortassis in Ambrosio, in Hieronymo, non pauca reperient, quæ magnis tragædiis possint exagitari. Atque hic multa congerit Leus, quæ non diceret, si in utramque editionem legisset præfationes meas, quas pridem mihi fassus est, sibi non esse lectas, et hinc apparet illum nondum legisse. Nam appellat me atque urget hoc cornuto dilemmate: Posterior editio tua dissidet a priore locis aliquot in Græcis. Si factum est hoc arbitrato tuo, quæ Christianæ aures ferent hominis arbitrato mutari sacras literas? Sin diversum secutus es exemplar, consequetur, ut si decem sint exemplaria diversa, decem sint evangelia. Ad hæc, prudens lector, ut nemo respondeat quicquam, tamen vides quid responderi possit: imo quam non oporteat quicquam responderi. Ego toties testor me non edere hæc, ut receptam translationem possessione dejiciam, admoneo ne quisquam his fidat, nisi viderit orthodoxorum lectionem et interpretationem, nisi viderit antiquos emendatos codices consentire. Nec aliud propono, nisi quod

reperitur in libris Græcorum, sive id rectum sit, sive secus. Executienda propono, non sequenda. Hac conditione, si vertissem Evangelium Nazæreorum, si Joseph, aut Nicodemi, quid erat periculi Christianæ religioni? si tantum habet periculi varietas, cur nemo clamat in utrumque Testamentum, nuper ex Aldina profectum officina? Illic multa dissentiunt a nostris libris. Variant exemplaria Græca, fateor: sed variant et Latina. Si ideo nulla sit auctoritas Græcis codicibus, quia per omnia non consentiunt, ne Latinis quidem erit, quia in multis dissentiunt. Ideone protinus erunt decem Evangelia, si pauculis aliquot locis dissonant codices? Aliter legit Augustinus, aliter Ambrosius, aliter Cyprianus. Ipse Hieronymus non semper eadem legit. Quid hinc ortum est discriminis religioni Christianæ? Hieronymus correxit veterem lectionem Evangeliorum. Num is protinus pro quatuor evangelii nobis reddidit octo? Vetus Testamentum vertit ad Hebraicam aut Chaldaicam veritatem, in plerisque locis dissentiens a recepta multis sæculis translatione. Num continuo pro uno Testamento Veteri, duo nobis reddidit? Psalmos iterum atque iterum nobis emendavit, num tot nobis peperit Psalteria, quoties emendavit? Et tamen ille sic invexit nova, ut vetera ceu vitata, submoverit, ego præmoneo ne id fiat, nisi re comperta, tum auctoritate eorum, quorum hoc interest. Laudatur et a Leo Origenis modestia, quod in evangelii veritatem lectionis adnotavit in margine, non mutavit receptam lectionem. Et tamen quod annotavit, annotavit non ex Hebræis, sed ex Græcis exemplaribus. Ego modestius ago, qui vulgatam editionem prorsus intactam relinquens, ad Græcorum lectionem, quam non aliter valere cupio, nisi si ad veterum codicum fidem, nisi si ad excellentium ac probatorum auctorum citationem, et interpretationem respondeat, quæ congruant ostendo, quæ dissonent indico. Varietatem addo, non in marginibus, sed in meis annotatiunculis, ubique deferens Ecclesiæ judicio, ubique lectori prudenti suum judicium liberum relinquens. Non clamo quod Hieronymus, Hæc est veritas, quod verterunt Septuaginta mendacium est. Imo contra moneo lectorem, ne fidito mihi, discute quod afferimus, ne fide Græcis exemplaribus: in quibusdam illis non accedo, confer omnia, atque ita sequere quod maxime probas. Hac in re tam fui diligens, ut cum nuper adornaret Theodoricus meus Alostensis edere Novum Testamentum a me versum, juxta Græcorum exemplaria, vetare conatus sim ne fieret. Id cum non impetarem, addidi Præfationem, haudquaquam in rem typographi, sed tamen qua lectori consuleretur, ne quid erraret imprudens. Et post hæc, non video quæ discrimina fidei Christianæ somniet Deus. Ego neque quemquam hortor, ut secus legat in scholis, aut in ecclesia, nec ipse secus lego, quam legunt cæteri. Hæc quæ scribimus, citra periculum leguntur in cubiculis. Et tamen sunt in vulgatis exemplaribus quædam, quæ defendi non possunt. Sunt quæ ob interpretis incommoditatem, nec a magnis theologis sunt hactenus intellecta. Si quis mihi duos codices proferet, vel manu descriptos, vel in diversis officinis excusos, qui per omnia consentiunt, fatebor quicquid variat nullius esse ponderis debere. Edidit et nuper quidam utrumque Testamentum, in marginibus annotans varietatem lectionis, nimirum e nostris exemplaribus. Num ob id vacillavit Divinæ Scripturæ auctoritas? Sæpenumero aliud canit chorus ecclesiasticus, aliud legit etiam in eodem templo. Numquid ponderis ideo decedit Scripturæ Divinæ? Porro quod posterior editio mea minus consentit cum priore, partim et illud fuit in causa: Præfecti erant casti-

gandis, ut vocant, formis, duo, Joannes Ecolampadius theologus, et Nicolaus Gerbelius juris utriusque doctor, et habebant exemplar Capnionis, eleganter sane depictum, sed non protinus liber elegans, idem est et castigatus. Ad hunc multa mutarant ex exemplari meo, priusquam sentirem. Ubi sensi, jussi eos sequi codicem minus quidem nitidum, sed emendatiorem. Quod si tertia editione nascisci queam exemplar superioribus etiam emendatius, an nefas sit dissentire a secunda editione? Rursum si quartum, si quintum, si sextum, si septimum, si octavum, si nonum, si decimum, ita ut posterius semper sit priore castigatius, num verebor impartire studiosis, præsertim incolumi lectione ecclesiastica? Denique si dormitassent Operæ in priore editione, nolles me posteriore culpam illam sarcire? Leus vel in hoc suo libello gustum cœpit, quid sit habere rem cum typographis, quo debeat æquior esse nobis, in tam prolixo, tamque difficili opere. Hæc cum tot locis dissernerim, in epistolis, in præfationibus, in apologiis, erat hoc prudentiæ Lei, prius illa legere, quam hæc seditiose magis quam tempestive jactaret in nos. Verum admonet, complures esse cupidos novarum rerum, ac vitandam fuisse occasionem offendiçuli. Imo si quid tumultus unquam est natum, id haudquaquam a nobis est ortum, sed potius ab istis, qui vociferari non desinunt apud populum, corrigi Pater noster, corrigi Magnificat, corrigi Evangelium sancti Joannis. Vetus Evangelium nullius esse ponderis, prodisse Novum. Hæc spargunt apud aulicos magnates: hæc apud mulierculas, apud imperitam plebeculam: hæc per omnia monasteria decantantur. Hi rabulæ si quieviissent, dispeream si intra centum annos nostro labore quisquam fuisset offensus. At qui hæc vociferantur, adeo stupidi sunt, ut non intelligant quod reprehendunt, aut adeo pigri, ut non libeat inspicere quod damnant. His non potuit optatior exoriri patronus quam Leus. Pergit et indignatur, quod non fuerim contentus indice, quo prioris editionis errata commonstrarem lectori, manente priore editione incolumi, quemadmodum fecit Augustinus. Atqui temporibus Augustini, quum describebantur libri, non excudebantur, vix potuit succurri erratis, nisi per indicem. Quod si fuisset illi typographorum subsidium, idem, opinor, fecisset, quod ego feci. Ad hæc Augustinus cum auctoritate scribebat, nimirum episcopus, quo magis erat illi curandum, ne cui fieret auctor erroris. Et tamen cum multa retractarit Augustinus, non pauca tamen reliquit retractanda. Ita loquor, quasi sit erratum in multis, et a me tantum sit erratum. Postremo quasi nihil aliud ageretur, quam ut emendatius exiret quod exisset. Nunc erant et operarum, et castigatorum errata sarcienda, et totum opus variis modis locupletandum, ut non tam recognitum quam recusum videri posset. Quorsum autem opus erat titulo retractionis, cum et in priore voluminis editione pollicitus sim me posteriore mutaturum, si quid ibi cessatum esset. Ac rursus in posteriore non dissimulo me in multis a me dissentire, moderatum esse quædam, breviter omnia reddidisse meliora. Divus Hieronymus prioribus commentariis in Abdiam, quia non probabat, substituit novos. Qui hic objurgatur, quod non indice potius proposuerit, quicquid in superioribus damnaret? Per multa dissimulo, lector optime, ne te simul ac me occidam tædio. Nam facile fero quod se Joanni evangelistæ, Hieronymo, Augustino, Origeni confert; me Cerintho, Helvidio, Manichæis, ac Celso comparat. Et hæc scribit qui in me tantopere desiderat Christianam modestiam: nec ferre potest, quod Erostrati atque Ortuini meminim. Nec his contentus, iterum atque iterum simili schemate utitur.

Appellat me calumniatorem Scripturæ Sacræ, qui ex Græcorum fontibus, qui ex vetustis, ac bonæ fidei codicibus, qui ex orthodoxorum interpretum citationibus et commentariis, officere studeam, ut nostri codices et minus depravari possint, et rectius intelligantur, relinquens interim intactam Vulgatam, qualis qualis est, editionem, et ubique me subdens Ecclesiæ judicio. Atque adeo, ne cui furtim irrepere viderer, opus ipsum Romano pontifici Leoni decimo dedicavi, nec id feci, nisi prius illo per literas facto certiore, quid facere destinassem. Et nescio quid magnum discrimen nunciat imminere rebus Christianorum, nisi hic subito exortus, rebus dubiis tulisset præsentaneam opem. Jam quod gloriæ sibi ducit Dorpium quoque et Eccium annotasse quædam in meis commentariis, vellem ut quemadmodum in admonendo placuit illos imitari, ita modestiam etiam illorum præstitisset. Nam uterque privatim admonuit, et citra virulentiam aut seditionem. Quod eo magis præstare debuit Deus, quo magis ab utroque separatur, cum dignitate gradus theologici, tum eruditione. Negat sibi dissimulandum fuisse, cum res tenderet in Ecclesiæ perniciem. Fingamus Novum Testamentum in uno aut altero loco vitiatum ab hæreticis, quod secus esse demonstrabimus, quæso quod hinc periculum Ecclesiæ? Cum legatur Lactantius tot locis aberrans a rectitudine fidei catholicæ, cum Petrus Lombardus, non paucis in locis idem faciens. Præsertim cum clameum, hæc quæ damus, cum judicio legenda. Adeo ut, quemadmodum modo dixi, cum nuper excudere vellent Novum Testamentum, omissis Græcis, et nostris annotationibus, obstiterim, cumque nihil proficerem, addita præfatiuncula præmonui lectorem, ne falli posset. Quid si repertos Arii libros edidissem in vulgus, num periculum esset Ecclesiæ? Profecto nihilo plus quam cum Hieronymus verteret libros *περὶ ἀρχῶν*, bona fide reddens Latinis auribus, quicquid ille * quantumvis impium Græce scripsisset. Identidem objicit mihi retractationes Augustini. At, ut modo dixi, sunt hodie quoque in libris Augustini, quæ novam retractationem desiderent. Mutavi quæ mihi videbantur errata, mutaturus et alia si deprehendero. Adfuit, imo præfuit editioni priori Joannes Œcolampadius, vir cum primis integer, ac præter trium linguarum peritiam, nec in re theologica Leo posthabendus, ne quid dicam odiosus. Rogatus est a me, moneret, præsertim si quid ad fidei sinceritatem attineret. Adfuit, subinde nos intervicens, Vuolphangus Capito. Utrique plurimum tribuit Deus, aut certe tribuere videri vult. Atque utinam Lodovico Bero fuisset otium nostra propius intuenti. Quid facerem? Leum non noveram. Et quis crederet in juvene, id temporis nulla adhuc eruditionis opinione celebri, tam eximiam esse doctrinam? Sed fuerit sane causa, ut admoneret, quid erat necesse rem tam seditiose, tam inimice tractare, laud scio, meone an ipsius majore dedecore? Verratur ipse, ne neuter satis optimam laudem sit ex hac conflictatione relaturus. Atqui hoc erat in illius potestate, cavere ne fieret. Atque id fecisset, si prudentium amicorum literis obsequi, quam vel suo animo morem gerere, vel quorundam instinctibus auscultare maluisset. At non tulit aculeos epistolæ meæ. Non sat erat epistolam epistola retaliare? Nihil usquam in toto opere reliquum est, quod non impotens quoddam odium præ se ferat; præfatiuncula, quam ^t mihi scilicet mittit opus efflagitatum, altera qua salutem inclitam academiam Lovaniensem, mox

* Nempe, *Origenes*.

^t Read *qua*.

elenchus, deinde annotationes, rursus apologia; quasi nihil esset satis illius in me odio. Sed interim sibi modestus videtur, quod arbitretur me dignum atrocioribus. Sic qui jugulat inimicum suum, putat illum majoribus dignum malis. Fatetur mox hominem esse se, labi posse, satis agnoscere quam sit exili præditus eruditione. Proinde negat se quicquam affirmaturum, imo velle iudicium omne penes lectorem esse, imo promittit palinodiam sicubi lapsus fuerit. Hæc si scribit ex animo, cur ubique tam procaciter incessit mea, imo me quoque? An hoc est suo iudicio diffidentis, et rem alieno permittentis arbitrio? Porro quod scribit de solæcismis, deque portentis grammaticorum, de perniciosa eloquentia, quum ad hoc negotium non admodum pertinent, omittimus excutere. Videmus alia de quibus magis illius referebat admoneri. Sed quum perspicimus hanc ipsam quam habet dictionis facultatem fere ex libris meis hausisse, atque adeo ex ipso quod insectatur opere, vere juxta Græcorum proverbium: Ex ipso *tono*^v lora desumentem; non commitemus, ut illum magis etiam in nos armemus. Illud utinam præstitisset, quod se pollicetur sine dente, sine naso, sine dicacitate causam hanc acturum, adeo ut vereatur, necubi nimium modestus fuisse videatur. Postremo minatur mihi nescio quid, nisi calamos omnium cohibeam. De me ipso polliceor, et præstabo, vel hostium iudicio, modestia superior Leo, de cæteris hactenus præstabo quantum erit mihi in manu. Amplius a me nec amicissimus queat stipulari. In calce non vult haberi fidem odio, sed vereor, ne hac lege sæpenumero non habenda sit ipsi fides, qui nusquam non serviat stomacho suo. Atque interim negat sibi odium fuisse in consilio. Hactenus quæ ad primam apologiam respondenda videbantur. Huic subnectit indicem, singulis pene titulis aliquid impingentem contumeliæ. Si quid ad Græcorum exemplar secus verto quam in nostra feratur editione, temere atque impie violo lectionem ecclesiasticam. Vocat in suspensionem, quod parum solide sentiam de sacramento matrimonii, quod omnem coitum spurcum esse ducam, quod faveam Pelagianis, aliisque hæreticis. Concitat in me theologos neo-tericos omnes, ac fratrum, quos vocant Mendicantes, totos ordines. Alia his consimilia. Atque hæc, vir immodicam pene modestiam pollicitus, indicem vocat. Hæc quanto sint atrocius dicta, quam pro re, mox docebimus, cum ad illius annotationes veniemus. Interim hoc te, quæso, quisquis es, lector, suspende paulisper sententiam, et alteram aurem integram mihi serva. Nam præstat, opinor, eodem cursu, ad coronides, quas annotationibus subjunxit quo cresceret volumen, paucis respondere. In exemplari quod nobis commodavit honorabile Collegium Corsendonense, inter varias picturas habebatur et hæc, Divina *Τριάς*, cum ambientibus angelorum choris. Sub hac aureis literis habebantur distincta, quæ sic tribuuntur personis divinis, ut eadem sint omnium, rursus quæ numero multitudinis illis attribuantur. Deinde fidei symbolum, sub quo pictus erat homo, nonnihil sublatus e terra, jamque ceu fidei alis, paulatim tendens in cælum. Hæc pictura delectatus Frobenius, ut opinor, absente atque inscio me, quod illic viderat addidit suo volumini. Ejus facti invidiam Leus impingit mihi, quasi si typographus in operis frontispicio præfigeret picturam aliquam obscenam, ego sim ob id in jus vocandus. Si ejus picturæ ulla usquam a me facta est mentio, non

^v Read *love*. 'Εκ τῆ βοῶς τὰς ἡμάντας λαμβάνειν. See Erasmus, tom. ii. col. 100. LXXVII.

recuso quo minus imputetur mihi. Explanet illam alius quicumque velit. Quod si maxime illic habeantur, quæ dissonant a symbolis Latinorum, non inelegans fuerit et hoc scire, quibus in rebus, aut quibus in verbis a nobis Græci dissenserint. Quod si quis eum codicem hujus picturæ gratia suspectum habeat, sciat me nulli exemplari minus fisum quam illi, quanquam eo nullum erat elegantius. Venio nunc ad illius dialogum, et in transcurso paucula quædam attingam, ne nunquam finiatur hæc rixa. Hic rursus inculcat me omnes ipsius annotationes vidisse, priusquam abirem Basileam, quo quicquid recte mutatum est sibi vindicet. Quod etiam si millies iteret, millies dicturus est quod a vero dissidet. Nec adeo mirum est, si in hoc tantopere laborat, quod profecto ni obtinet, perierint illæ graves obtestationes, quas epiphonematum vice subnectit aliquoties suis annotationibus: "Obtestor te, Erasme, per charitatem Christianam; obtestor te per viscera Christi, recognosce opus tuum, retracta errores tuos;" quibus hoc agit, ut lector non satis gnarus hujus concordie, putet me hortatu atque auctoritate Lei suscepisse prioris editionis castigationem. Si scripsit hæc antequam aggressus essem opus, quomodo queritur quod Lovanii meis improbis flagitationibus fuerit adactus ut susciperet hoc negotium, cum negari non possit, me magna ex parte recognitionem absolvisse, priusquam Leum vidissem? Si post susceptum negotium hæc monet, quorsum attinebat monere ut facerem, quod jam facientem videbat? Postremo cur hæc nunquam licuit mihi legere nisi nunc demum, jam per orbem sparsa editione posteriore? Non haberent locum crebri dialogismi, quos ita mecum miscet, quasi communi consilio peregerimus hoc opus. Non posset a me tanquam suas plumas repetere, quæ ille vel post abitum meum, vel posteriore jam editione vulgata, suis addidit annotationibus: Non posset, inquam, quæ ille ex meis annotationibus locupletatis, ascripsit suis, ab homine ingratissimo reposcere. Hæc nisi suis locis ostendero prudenti lectori, non gravabor totius operis laudem in solidum Leo cedere. Sed operæ pretium fuerit videre quibus lemmatis hoc doceat in suis annotationibus, revellens a me pluman suam, quam illi suffuratus fueram annotatione CXLIII. In calce Apocalypsis in exemplari, quod tum nobis erat unicum, nam is liber apud Græcos rarus est inventu, deerat unus atque alter versus. Eos nos addidimus, secuti Latinos codices: et erant ejusmodi, ut ex his quæ præcesserant possent reponi. Cum igitur Basileam mitterem recognitum exemplar, scripsi amicis, ut ex editione Aldina restituerent eum locum: nam mihi nondum emtum erat hoc opus. Id ita ut jussi factum est. Quæso, quid hic debetur Leo? An ipse quod deerat restituit! Atqui nullum habebat exemplar, nisi meum? Sed admonuit. Quasi vero non hoc testatus sim in prioribus annotationibus, quid illic egissem, et quid desiderarem. Quamquam hac de re Leo nullum unquam mihi fecit verbum. Nec arbitror id temporis rem ab eo deprehensam, nec ipse audet hoc asseverare, nisi persuadeat hauc schedam a proditore fuisse communicatam, quam personam nisi induxisset, non constitisset hæc fabula. Atque in re falsissima, vide quam magnifice loquitur! "Agnoscat ergo creditorem suum homo omnium ingratissimus: et ne amplius calumniatur, se non vidisse annotationes meas." Sed quod hic tam fortiter asseverat, paulo superius ceu dubium fecerat. "Certe," inquit, "aliud mihi persuaderi non poterit, nisi ille aliam justam rationem reddiderit, cur hic expunctum sit, quod prior editio habet." Si justam attulero causam, cur eum locum mutarim, fassurus videtur, me postremam

annotationem non vidisse, et si eam non vidi, perit lemma, quo me colligit omnes vidisse reliquas. Atqui in promptu est causa justissima. In priore editione destituit nos exemplar, in posteriore succurrit exemplar Aldinum. Itaque hic præstiti, quod in priore me facturum sum pollicitus. Porro illi lemmati: "Proditor ille habuit omnes in manu, igitur communicavit omnes:" respondeat proditor ipse. An omnes habuerit nescio, mihi præter unicam, nullam unquam communicavit, idque jam evulgato opere. Proinde quod Leus totius hujus fabulæ basim esse vult, proditor ille fortissime pernegabit, fortassis et calumniæ reum acturus Leum, ni religionis pudor obsisteret. Habet causam, opinor, satis justam. At quis interim mihi sarciet, quod hujusmodi næniis fretus, toties me vocat ingratissimum, toties mendacem, toties aliis atque aliis nominibus? Non poterit, inquit, mihi aliud persuaderi. Facile illi persuaderetur, nisi nimium sibi persuasisset, ad hanc quam instituit fabulam conducere, ut ita res credatur habere, quemadmodum ille prædicat, sed hoc minore cum fide, quod nimium anxie, nimiumque subinde. At paulo post velut oblitus sui reddens causas, cur mihi librum negarit: "Nemo," inquit, "sanus committit se fidei insidiatoris. Si is librum habuisset, potuisset me invito edere." Qui minus mihi licuisset edere schedas majore illius malo? Utitur et alio lemmate: "Qui postremam vidit, vidit omnes." Cum sine ordine traderet schedas, quid vetat, quo minus potuerim videre postremam, ne prima quidem visa? Alicubi ratiocinatur me citasse quædam ipsius monitu, quasi non citarim plus trecenta loca in posteriore editione, quæ in priore non citaram, idque nullo minore. Sed hujus generis permulta demonstrabimus cum respondebimus ipsis annotationibus, lectori defatigato non injucunda futura. Hoc ipso se suspectum facit lectori, quod non contentus semel atque iterum dixisse, tam anxie repetit atque inculcat. Non est adeo sollicita veritas. Puto me sic esse notum eruditis viris, ut non admodum me venditem plumis alienis. Ipse frequenter meas plumas in aliorum scriptis deprehendo, nec tamen hac gratia cuiquam unquam antehac fui molestus, neque posthac futurus sum. Sed pergam reliqua percurrere. Impudentem me vocat, qui non verear dicere, Leum nullius auctoritate potuisse percelli, ut vel voce mihi profferret unum ex annotationibus locum, experturus an possim defendere. Quod dixi verissimum est, etiamsi priusquam irem Basileam non inficior schedas aliquot mihi communicatas, quod et ante jam diluimus. Quod opus illius scripsi mendaciis aspersum, fortasse dictum videbitur incivilius. Sed tamen id tum ex unica annotatione collegi, in qua tamen ille quædam moderatus est, quæ fortasse suo loco demonstrabuntur, ne frustra nobis hoc excidisse videatur. Etiamsi non est in animo quicquam in hac responsione odiosius in Leum regerere, cum me toties mendacem appellet, toties ingratum, toties impostorem, toties facutum, aut aliud quidvis, jussit quod splendida bilis. Scribit ob hanc causam potissimum noluisse suum opus nondum satis tornatum manibus meis credere, ne mihi liberum esset, ubi libuisset evulgare. Atqui si verum est, quod toties asseverat, opus apud me fuisse, frustra suum exemplar apud se premebat. Ut impudens mendacium impingit, quod pro trecentis locis, sexcentos dixerim, quasi non passim idem dicamus pro decem, quoties magnum numerum intelligi volumus! Ait se juxta doctrinam evangelicam, ubi frustra semel atque iterum admonuit privatim, nunc rem ad Ecclesiam deferre. Primum ut demus hoc esse: "Dic Ecclesiæ:" quod hic talibus libris in me debacchatur; docebo suis locis, eas annotationes,

in quibus atrocissime in me invehitur, et orbem in me concitat, nunquam mihi fuisse communicatas, neque scripto, neque colloquio, imo ne Atensi quidem, ut arbitror. Nam vir ille minime mendax, cum alias sæpius in privato colloquio, tum in cœtu multorum, eo tempore quo pax est mihi sarta cum theologis, quam malæ linguæ nonnihil labefactarant, testatus est in annotationibus Lei, quas ipse quidem vidisset, nihil esse contumeliæ. Nec video an satis hæc sibi content; ait se gravissimis causis adductum ut ederet suas annotationes, ne religio Christiana periclitaretur, et tamen negat se editurum fuisse, nisi fuisset a me perpulsum. Sub hæc redit eo, ut probet me bis obtisisse, quo minus ederetur liber, altero typographo fascinato, nam hoc utitur verbo, cui hoc consilio Paraphrasim meam obtruserim, ne vacaret excudere librum ipsius. At his omnibus reclamat fortiter typographus ille, indigne ferens hæc in se conferri mendacia. Cur ille mutarit sententiam, causam adfert * ipse. Postremo quid mea Paraphrasis poterat efficere, nisi ut opus Lei differretur ad dies duodecim? Postremo, quid opus erat obtrusa Paraphrasi rem interturbare, cum mihi verbo idem facere licuisset? Jam, quod ait, me nec sumtui pepercisse, quo negotium impedirem, id totum suaviter rident typographi, sibi probe conscii me ne verbum quidem in eam rem insumsisse, nec unquam ægre tuli, quod Latomi dialogum excudissent, cujus moderationem utinam Leus esset imitatus, ut quo est eruditione inferior, modestia fuisset saltem æqualis. Porro ideo tum usus sum opera Hil-lenii, si mihi factorum meorum Leo reddenda est ratio, quod Theodoricus negaret sibi esse operas. Porro quod tam prolixè sentit de Capnione, deque Capitone, mihi sane vehementer probatur. Sed interim non veretur pessime sentire de Erasmo, de quo illi sentiunt optime, hac sane in parte haud multum illis tribuens, illius caput impetens veneno tinctis spiculis, pro cuius honore illi non dubitarent subire capitis discrimen, tum eam factionem adjuvans, quæ jam tot annis molitur exitum Capnioni. Retorquet in me, quod, velut Aristarchus quispiam, censoriam virgulam, etiam cum imperio exerceam in omnes, tanquam e cathedra pronuncians: veterum dogmata convellam, nec veteribus parcens, nec neotericis, ne ecclesiastica quidem dogmata sinens intemerata, qui deliriis hæreticorum favere videar, qui jus quoddam mihi vindicem in theologiam, qui præter me contemniam omnes. Hic est catalogus laudum, quas homo Christianæ modestiæ columnen in me congerit. Eas non gravabor omnes agnoscere, si docere possit, me quemquam omnino mortalium unquam præ me contemsisse. In theologia nemo minus sibi sumsit unquam quam ego, qui partem omnium infimam, hoc est, grammaticam mihi delegerim, sublimiora illa relinquens felicioribus. Nec in his ipsis pronuncio, annotationes appello, non dogmata, et excutienda propono, non promo oracula. Si dissentire alicubi a veteribus, aut recentioribus, est illis non parcere, hoc mihi cum multis atque adeo cum Leo quoque commune est. Cum lubet, libere dissentit ab Hieronymo, libere ab Ambrosio, nec dubito quin multo frequentius a Lyrano similibusque, si detur occasio. Quam patrociner hæreticis, suis locis aperietur. Non improbat opus meum, tantum desiderat in me plusculum diligentiae, plusculum modestiæ, et forte nonnullis in locis, plusculum iudicii. Hæc si vera sunt, quid opus erat tam seditioso tumultu

* Read *adferat*.

nostrum opus incessere? quando quod in me desiderat, nemo non desiderat in Hieronymo, et fortassis in Augustino. Exactam diligentiam in opere tam grandi, tam vario, tamque perplexo jure desideraverit Leus, si ipse in opere suo pu illo eam præstitit, in quo tamen plus biennium desudavit. Quod quam sit exiguum tum demum apparuerit, si præfationes, si apologias, mea sententia non ob aliud in longum porrectas, quam ne libellus nimium pusillus videretur, si detrahas dialogismos, in quibus mea recenset, postremo si detrahas ea quibus præter causam mecum delitigat. Ne quid interim de subditiis, et iisdem subinde repetitis. Nam his quoque rationibus crescunt volumina per se pusilla. Sed meum opus vult periculosissimum videri, de quo nihilo plus erat periculi, quam fuerit in utriusque Testamenti voluminibus, nuper ex Aldina officina profectis. Siquidem et illic conspicimus multa quæ a nostra dissentiant lectione. Imo, ni fallor, aliquanto minus, cum meum opus prodierit tot rationibus communitum adversus hujusmodi periculum, illud nudum exierit et inerme, nullam secum adferens antidotum. Neque tamen prorsus dormitavimus, ut existimat Leus, neque non libuisset oculis alienis uti, si cui fuisset otium attentius expendendi libros alienos. At vix invenias tam amicos qui velint, tam otiosos quibus vacet id facere. Citius reperias inimicos qui carpant opus editum, quam amicos qui castigant edendum. Certe rogavimus amicos aliquot doctos, ut admonerent, præsertim si quid ad Christianæ pietatis, aut fidei rem pertinere judicarent. Quod si quem novissem usque adeo judicii felices, ut quicquid ille pronunciasset placiturum fuerit universis, hunc imprimis adhibuissem in consilium. Nunc in tanta sententiarum et ingeniorum varietate, secutus sum quod amiculis illis, quos dixi, meoque animo tum videretur optimum. Pernegat Leus se quicquam unquam de me secus quam honorifice fuisse loquutum. Id si verum est, demiror tam multos tot comœdias tam probabiliter potuisse confingere, idque magno consensu, cum raro secum etiam constant qui mentiuntur. Sed hujus rei satis conscii sunt, ad quos Leus frequenter de me scripsit, et ita scripsit, ut exhorrescerent animum tam capitaliter inimicum. Et tamen ut aliquo tandem argumento convincerem illum non semper honorifice de me locutum, protuli epistolam ipsius manu scriptam, in qua se vocat ecclesiasticæ lectionis defensorem, ne calumniatorem. Jam quod loca quædam ex libris meis velut in se dicta torquet tragicis verbis exaggerans omnia, cogor rursus in illo desiderare prudentiam, non minus quam in eo desiderabam, cum locum ex apologia qua Latomo respondeo, nulla necessitate compulsus sibi vindicaret. Recitabo locum ex libello Colloquiorum familiarium; si cui forte Lei liber ad manum non sit:

“*A.* Quid si unam aut alteram umbram adduxero? *C.* Licet, modo ne nigras umbras adduxeris. *A.* Quid si *N.* adduxero? *C.* Scotistam illum? *A.* Imo Scotum, si lubet. *C.* Age, admittetur, modo domi relinquat gryphos sophisticos, mataëlogias, sycophantias, supercilium, virulentias, risum Sardonium, glorias Thrasonicas, philautiam. *A.* Citius caudam reliquerit.”

Quæso quid hic est, quod ad Leum pertineat, nisi volens agnoscat ipse? An ille solus est Scotista, aut tam insignis est Scotista, ut hac nota possit agnosci? Nec unquam infamis fuit Leus hoc nomine, quod gryphis admodum valeret, quibus ipse non videtur admodum tribuere. Cæterorum autem quid est, obsecro, quod non in plurimos ubique dici possit? Neque vero Leus gente Scotus est, etiamsi illic non de

gente, sed de auctore loquor, unde Scotistæ dicuntur. Cæterum quod additum est de cauda relinquenda, credere non poteram excusum, nisi libro prolato vidissem, nec adhuc dubito, quin ab alio quopiam sit additum. Nam ipse non adfui, cum excuderetur libellus. Et fortassis auctorem hujus cavilli reperiam. Tantum abest, ut tale quicquam in Leum proprie torserim. Imo cum Leus ipse mihi locum hunc obijceret de cauda, non potui satis admirari, unde hoc esset profectum. Postremo quid esse potest seditiosius, quam si quis usquam caudæ faciat mentionem, continuo videatur Britannos omnes impetisse. Quid Latinis sonet cauda, quoties de viris loquimur, novit etiam ipse Leus, qui mihi convicii loco ingerit, quod parum habeam caudæ, homo virgineo pudore præditus. Sed finge id esse, quod nequaquam est, me oblique voluisse designare Leum, quid opus erat hoc orbi prodere? Ut Lovanii pauci sic fuerint interpretaturi, tot hominum millia nihil aliud suspicata fuissent, quam in genere dictum fuisse in theologum aliquem superciliosum, quales sunt nimium multi. Et ex hoc loco, quam atrocem ille suscitât tragœdiam! Addit alterum ex eodem libello locum, quem putat non esse ferendum Christianis auribus. Is ad hunc habet modum:

“Quid emolumenti adferunt literæ inanes? Podici tergendis sunt utiles. Equidem novi quendam, cujus lingua malim ad hoc abuti. At ego novi quendam, cujus lingua nihilo tutius sit abstergeri, quam aconiti foliis. Iste igitur dignus est, qui aconitum edat ardelio:”

Primum oro te, lector, quæ spurcities sit, si literator docens Latine loqui sic præscribat exemplum: Hic liber nulli rei utilis est, nisi tergendis natibus. An tanta fœditas est, eam corporis partem nominare, cum id quod vulgo habetur obscœnius nominetur in Evangelio, vulva. Rogo, cum ludi literarii magistri pueris minantur virgas, num ullis videntur obscœne loqui, quod eam corporis partem nominant, quæ cædi solet? An pudet eos, qui de naturis animantium disputant, omnes humani corporis partes suis nominare vocabulis? At dices: Id illi faciunt docendi gratia. Et hic Latine loqui doceo. Num obscœnus videatur, qui Lexicum scribens explicet, quid Latinis declarent, quæ vulgo habentur dictu fœda vocabula? Sicut citra crimen tractat obscœnas corporis partes chirurgus aut medicus, ita qui eas alicujus utilitatis gratia nominat, debet vacare crimine. Lubens rogarim Leum, an nunquam in convivii suorum animi gratia audierit nominari caudæ virilis, aut posticæ partis vocabulum etiam inter probos. Et ubi est quod in annotatione xxxi. ex auctore Hieronymo citavit, nullam humani partem corporis, non honeste nominari? Non hic patrocinabor Cynicis, qui nihil arbitrantur dictu fœdum, quod re fœdum non sit. Mihi placet orationis verecundia, quam hactenus mihi curæ fuit observare, etiam in libellis ad jocum lususque paratis. Hic certe non video quicquam obscœnitatis. Odioso magis quam obscœne dictum est in virulentam linguam, dignamque quæ ferro exsecta sordidissimis usibus dedicetur. Olim adolescens, ut recordor, navi vehebar, in qua simul vehebatur, ut fit, promiscua hominum multitudo. Aderat inter hos theologus quidam magni nominis, et in sacris concionibus plebi gratosus, ordinis Dominicalis. Erat autem obeso corpore. In hunc, veluti suaviter viventem complura scommata cæpit jacere nauta. Cumque multa ridicule commemorasset, quæ vulgus joculari solet, in hos qui præfecti sunt sacrarum virginum collegiis, respondit theologus, unum adhuc quiddam sibi

deesse ad commodam vitam, quod ille non commemorasset. Protinus rogante nauta quidnam id esset, Lingua, inquit, tua, qua nates abstergeam. Ingens risus obortus, neque cuiquam hoc visum est dictum obscœnius, cum in odium linguæ maledicæ diceretur. Unde non queo satis mirari, quos oculos habeat Leus, qui in his verbis tam detestandam videat obscœnitatem, quæ tamen ipsa nec dicuntur meo nomine, et dicuntur inter pocula. Porro cum res ipsa clamitet, quicquid hoc est dicti, tortum esse in theologum quempiam linguæ procacis, cur hic adeo commovetur Leus, qui quam sit theologus nescio; ego sane nec apud Anglos, nec apud Lovanienses audiivi unquam hoc nomine celebrari. Dat operam linguis, theologos non audit, ipse non docet quicquam hujus scholasticæ theologiæ. Quod si licet divinare, cur non potius suspicatur esse tortum in alterum illum vere superciliosum senem, ad hæc professione religionis insignem, quem non puduit enarrantem mysteria sacrorum Psalminorum hæc in publico ac frequenti auditorio evomere præter omnem etiam occasionem: "Faber et Erasmus conantur funditus evertere veteris editionis auctoritatem. At nunc inter se pugnant. Pugnabunt olim inter sese in profundo tartari." Puduit hujus tam furiosæ vocis etiam illos, qui sunt ejusdem sodalitii, et qui maxime studebant aliquid prætexere manifestæ hominis insanæ; responderunt, ignoscendum, quod hæc dixisset etiamnum uvidus a prandio largiore. Hoc cum recens accidisset, paulo antequam libellus Colloquiorum excuderetur, in hunc probabilius erat tortum obliquum scomma. Si tamen hoc scomma dici meretur, quod in neminem jactitur nominatim, neque quemquam carbone notat. Proinde demiror, quid illi stultissimam suspicionem injecerit, quasi ardelionis vocabulo Leum designarim. Vide quantam rerum humanarum pestis sit, lingua bonarum rerum interpretis mala. Nam ipse mihi fassus est se non ex sua lectione, ut cui non vacet mea legere, nisi cum libet carpere, sed ex aliorum indicio deprehendisse. Atqui libellum eum nunquam agnovi, tametsi non inficior quædam esse quondam non quidem a me descripta, sed tamen aut excepta, aut excerpta. Cæterum quid habuerim gratiæ ei, qui tales nugas evulgavit, abunde testis est nostra in libellum præfatio. Et tamen Leus tot spurcicies, tot virulentias, tot scurrilitates, tot latrinarias sordes hic inculcat, ac si scripsissem obscœniora jocos Priapeiis. Quin et nomen ardelionis invertit, quasi sic allusum sit ad ipsius nomen, elemento, inquit, primo a fine mutato, quod quid sibi velit, dispeream si nunc etiam, loco terque quaterque relecto, intelligam: tantum abest, ut tale quippiam opera dedita commentus sim. Nec his contentus, objicit mihi, quod in familiari quadam epistola ad Budæum, questus sim de quodam mihi vehementer molesto; quod in epistola ad Roffensem episcopum scripserim, quendam natum ad sycophantias, admirans eum frequenter accedere ad mensam Dominicam, conscium sibi tam graviter læsæ famæ proximi. Et tamen in neutra nomen exprimo, neque designo quenquam notis usque adeo insignibus, ut quisquam graviter læsus videri possit, nisi qui se prodiderit. Quid autem, an non licet gaudia curasque nostras in sinum amicorum per literas ceu confabulantes effundere? Hæc dicere poteram, etiamsi de illo questus essem. An sim, nihil est mihi necesse vel agnoscere, vel negare. Jam in mea ad episcopum Roffensem epistola queritur sibi impingi sacrilegii crimen, quod indignus adeat mensam Dominicam. De me pronuncio, non de illo. Ac plerique sunt adeo præ-

postere religiosi, ut si cogente fame mane sumisissent jentaculum, aut noctu rem habuissent cum puella, deinde ad mensam Dominicam adirent, vererentur ne subito vivis terra dehisceret. Cæterum cum pertinacibus odiis nihil non moliantur in fratrem, cum virulentis linguæ spiculis famam ac vitam illius impetant, quod est illis quæ modo dixi non paulo gravius, tum veluti puri putique contrectant corpus Dominicum. Videlicet blanditur illis odium; sed hanc excusationem si recipimus, absolvemus et veneficos. Qui tam rabiose blaterarat in me, quemadmodum modo narratum est, id quod non raro fecit, et apud populum publice, et in colloquiis privatim, fere cotidie consecrat corpus Dominicum, nec unquam studuit reconciliari mihi. Non tam me fugit, quam credit Deus, quam amice de me prædicarit. Porro quales epistolas ille scripserit amicis, si nesciam, non difficile sit ex his apologiis et annotationibus conjecturam facere. Jam quod me monachum appellat, dissimularem nisi toties repeteret, toties inculcaret. Atqui quos hic monachos appellat, apud Anglos etiam vulgodicuntur canonici, quos pontificum leges non aliter volunt monachorum nomine comprehendere, quam si quid sit favoris, quod dilatato nominis consortio ad hos quoque perveniat. Certe divus Augustinus nusquam suos convictores, unde hæc sodalitas ducit originem, monachos appellat. Quod si rerum omnium communio monachos facit, monachos appellemus apostolos, et qui nascentis ecclesiæ primordiis cum apostolis versabantur: siquidem his legimus omnia fuisse communia. Nam castitas et obedientia sunt illis cum cæteris sacerdotibus, quos hodie seculares appellant, communes. Non hic adducam, quod verissime possum, me non alligari ea professione, quam mihi meopte judicio non delegerim, sed ad quam adulescens tutorum violentia technis conjuncta sum adactus, reclamans ac repugnans, non quod damnum honestissimum institutum, sed quod et tum sentiebam, et nunc rectius intelligo genus hoc vitæ, nec huic ingenio, nec huic corpusculo congruere. Alioqui non alius erat olim ordo in ecclesia Christiana vel antiquior, vel honoratior. Cultus hic quo nunc utuntur isti, olim fuit episcoporum. Si quis exquirat antiquitates, comperiet ecclesias cathedrales plerasque hujus generis canonicos habuisse. Testatur hoc ecclesia Lateranensis, recentis etiamnum structuræ sellis, non paucis adhuc superstilibus, qui viderint illic hoc seu monachorum seu canonicorum genus: et hujus ecclesiæ titulum gerit summus ille Romanus episcopus; nec alio cultu sese ostentat, cum ornari vult maxime ad habitum pontificium. Non igitur me pudeat hujus ordinis, nisi corporis imbecillitas me segregaret ab illorum collegiis, nam iis qui suaviter vivunt inter istos a literis alienissimos nec futurus sum bellus compotor, nec gratus congerro. Rursus iis, qui regulæ suæ constitutionumque sunt tenaciores, gravis ac molestus sum futurus, primum magno alendus, deinde fortassis exemplo meo seniores redditurus infirmos, qui hoc volent sibi licere, quod me facere cogeret corpusculi necessitas. Ita fieret, ut nec illis satisfacerem, nec ipse meis studiis sufficerem. Itaque comprobante episcopo cui subsumus, comprobantibus ordinis primoribus, olim subduxi me a collegiorum consortio, non ut licentius viverem, sed ut liberius vacarem bonis literis, nulli molestus, omnibus tamen utilis, quod quidem esset in me situm. Quod si quid omnino debet orbis Christianus meis lucubrationibus, si quis factus est meis scriptis vel melior vel eruditior, non debet improbare meum hoc consilium. Nec interim me latet, quid hic

agat Leus: Impingere vult invidiam tecti cultus. At interim aut ignorat, aut non meminit hujus generis canonicos, qui e Britannia Romanam adeunt, statim ut ad iter accingunt sese, veste sacerdotali tegere lineam, quosdam ita versari Romæ etiam annos aliquot, nulla pontificis auctoritate interveniente. Simili cultu domum redeunt, et iuter suos obambulantes tam diu servant, donec redeant in monasterium. Id nos et Romæ vidimus, et in Anglia. Quanquam autem haud nesciam, quantula religionis portio sit cultus, tamen quod illi faciunt absque pontificis venia, id ego nunquam eram factururus, nisi me necessitas huc compulisset, non quod existimem magnopere referre quo cultu quis Christo serviat, sed quod non existimarem adversus stimulum esse calcitrandum, hoc est pugnandum cum opinione vulgi, altius infixâ, quam ut revelli possit. Hujus rei mihi satis est reddere rationem episcopo ac primoribus meis, summoque pontifici: nec enim debeo, nec possum omnibus. Et qui probi viri sunt, iis satis esse debet, quod utar eo cultu, qui satisfacit summo pontifici, cæterisque quibus debeo vitæ meæ rationem reddere. Porro quo minus redierim ad pristinum cultum, illud præcipue fuit in causa, ne duplicaretur offendiculum imbecillum, quibus rectius consulisset Leus; si hujus rei non meminisset. Nam ut multi sunt qui rem norunt, ita plures sunt qui nesciunt. Nunc quid aliud agit Leus, quam, re latius sparsa, fortasse quorundam animos irritabit, ut id sponse facere cupiant, quod ego feci invitus, magnoque meo malo? neque enim me præterit, quam mihi fuerit inutile, et ad rem augendam, et ad opinionis dignitatem, res per se tam nullius momenti. Neque tamen ulli unquam auctor fui aut futurus sum, ut eo se volens conjiciat, quo me impulit necessitas. Nec alia causa fuit, cur desierim hunc titulum præfigere libris meis, nisi ut paucioribus esseni offendiculo. Qua quidem in re, quanto civilior summus pontifex, quam Leus, qui ne in diplomatis quidem reliquis, etiamsi contingat episcopatus, vult hujus infelicitatis meæ fieri mentionem? Sed Leus nihil sibi putavit prætermittendum, quod ad odium mei pertineret. Et tamen cum ob hanc causam mihi Leus obtrectarit apud multos, nunquam tamen vel verbo coram admonuit, ne tum quidem cum esset inter nos satis arcta familiaritas, haud satis memor instituti sui, qui tum solet vociferari apud ecclesiam, posteaquam semel atque iterum admonuit frustra. Verum hac de re fortasse copiosius alias calumniis hominum respondebitur. Nunc ad reliqua propero. De minis satis, opinor, respondi in epistola ad Thomam Lupsetum, qua in re si quid fingo, precor ut piaculum hoc in meum recidat caput. Et olim res sua sponte liquebit ex meis ad amicos epistolis. Leus negat impedimento se fore, quo minus umbra mea requiescat in pace, si mori contigerit; ego me polliceor impedimento futurum, quantum quidem erit in me, ne quid illi vivo secus accadat, quam ipse velit. Optat fatis functo quietem, optat vivo mentem sanioiorem. Ego ne ubique sim ingratus illi, tantundem opto vicissim ipsi. Absit autem ut tale exemplum me auctore irrepât, non dicam in ecclesiam, sed in mundum. Quod si fiat, nihil deprecor, quo minus eveniat, quod Leus futurum vaticinatur, ut posteritas omnis nomen Erasmicum ceu luen pestemque exsecratur. Cæterum si Germani possunt amare Leum, id illis per me licebit, sive milites sint, sive docti, quamquam nihil vetat eundem et doctum esse et militem. Verum hæc facilius impetrasset, si controversiam hanc tractasset civilis. Multi sunt non solum in Germania, verum etiam in Italia, in Gallia, in Anglia, for-

tassis et in Hispania, qui sibi videntur cepisse nonnihil fructus ex meis lucubrationibus, qui qualescunque sunt meæ literæ, tamen in his gaudent nominari. Ab his nescio quibus animis legentur hæc laudes, quas Deus in me congerit, non citra contumeliam illorum. Negat se didicisse pugnare. Atqui pugnacissimum esse testatur hic libellus. Quid enim aliud loquitur quam saxa, quam enses, quam sagittas? Si cuiquam essem inimicus seni, tamque sim impius, ut homicidium non horream, modo tutum, non uterer aliis telis in illum, quam sic virulento libro. Non tam male sentio de Leo, ut suspicer hoc animo hæc ab illo scripta, tamen non pauci sunt neque me grandiores, et firmiore corporis valetudine, quos hæc tam violenta tamque seditiosa, possint ad mortem adigere. Me ne tantulum quidem commovent, ut sim ab honestis studiis cessaturus. Illud molestum est, bonam operam in his rixis male collocare. Addit se non deprecari mortem in causa tam pia: sperat, opinor, martyrii gloriam. Eam per me sane non assequetur. Ait non dubituros homines, quin si quid illi acciderit, id me auctore patratum esse. Atque ut mihi rem tam atrocem impingat, abunde satis esse putat, quod hoc dixerit. Tantum putat esse ponderis apud omnes ipsius asseverationi quamvis nudæ. Nihil est opus syngraphis, nihil argumentis, nihil testibus. Unum illud satis est αὐτός ἐφα. Spero nihil illi deterius eventurum ex me, quam quod ipse sibi conflavit suo libello, ut graves ac docti viri non optime de Leo sentiant, ut qui bonas adamant literas Leum oderint, vexilliferum adversæ factionis. Si quid acciderit Leo, nemo non dubitabit quin auctore Erasmo acciderit: quasi hic libellus non satis idoneus sit, qui multos in Leum irritet, non apud Germanos tantum, verum etiam apud Anglos, qui sua referre putant, ut Erasmi fama sit illibata. Et rei per se atroci addidit etiam odii nonnihil. Exierat libellus; excusari poterat: vicit ira juvenem, instigatus exarsit immoderatus. At edito tali volumine ultro insultat quasi re bene gesta. Mittit mihi dono libellum cum præfatiuncula, ut ipsi videtur salsa, cum nihil scribi possit ineptius. Curat codicem in pluribus bibliothecis reponendum, præsertim monasteriorum, tanquam rem sacram, ac cedro dignam. Mittit eum regibus, episcopis, et cardinalibus. Mittit etiam iis; quos mihi noverat intima necessitate conjunctos, velut exprobrans illis suum de Erasmo triumphum. Hæc cum ipse faciat, arbitratur neminem illi fore iratum, nisi me impulsore. Utinam Deus cum hæc scriberet, cum hæc faceret, tam laborasset in coercenda bili sua, quam mihi laborandum est in sedando dolore alieno. Negat se quicquam timere sibi a doctis, nimirum aut suaviter sibi placens, et impendio fidsens operi suo, aut pessime sentiens de doctis omnibus, quibus existimat opus tam inimice, tam seditiose scriptum, non enim addam indoctum, probatum iri. Si calamum suum ad eruditorum iudicium moderatus esset, multo aliter scripsisset. Sed hoc tropo voluit illis simul et blandiri, et minari: blandiri, quod bene sentiret de illorum æquitate; minari, caverent ne si mutirent adversus hunc libellum, protinus Lei calculo inter indoctos scriberentur. Illud obiter non satis intelligo quid sibi velit, quod ait, Quid militibus cum balneis? Cum non alia gens balneis æque gaudeat atque Germanorum, nisi forte nihil interesse putat inter militem et canem. Stomachatur alicubi, quod in duabus epistolis irreverentius ipsum tractem, cum, ut nihil aliud, sit sacerdos Christi. Atqui utinam ipse meminisset monitorum Joannis Coleti, qui ut erat vir pure Christianus, inter multa et hoc illum ad-

monuit suis literis, haberet ætatis meæ rationem, tribueret aliquid tot vigiliis in publicam studiorum utilitatem exantlatis. Neque dubito, quin a cæteris amicis doctis et gravibus audierit aut eadem, aut his similia. At is suo animo maluit obsequi, quam amico consilio. Non elevabo Lei dignitatem, non dicam nisi quod ipse fatebitur esse verum. Juvenis est, hactenus nullo insigni officio cultoribus literarum commendatus, in re theologica nec summum, ut opinor, habet gradum, nec ipse sibi quicquam ultra mediocritatem vindicat, nullo publico munere fungitur. At quanto cum supercilio mecum agit ubique, ut objurgat, ut insultat, ut censet, ut percellit, ut revocat, ut minitur, ut verberat, ut illudit salibus, ut naso suspendit, ut taxat cavillis? Credat hospes severum magistrum castigare discipulum puerum, credat veteranum aliquem ac primarium theologum præire juveni, credat insignem episcopum, aut cardinalem eximium, plebeium homuncionem admonere. In calce operis vix sibi temperat, quin summum pontificem, velut in specula sua dormitantem, conviciis expergefaciat. Paulus non vult episcopum in reprehendendo grege violentioris esse linguæ: id enim Hieronymus interpretatur esse *πλήκτιν*. Et tam ferociter Erasmus flagellat Leus, juvenis senem, ne cætera conferam. Ut velut e sublimi deridet ac despicit, ut liberis conviciis tanquam de plastro ludens velut in vernam aut parasitum suum debacchatur! Denique precatur mihi, ut Deus bonæ mentis ac pacis spiritum mihi inspiret, ut ingenium meum vertam ad ædificationem ecclesiæ Dei, potius quam in destructionem. Quod ni resipiscam, ait alibi se velle lugere fratrem insanientem. Quod optat hactenus mihi fuit in votis, an successerit nescio. Alioqui si mihi cordi fuisset augere rem, si parare dignitatem, patebat alia via longe tum brevior, tum facilior. Multa transiliani oportet, alioqui nullum esset habitura finem rixatio. Adeo nihil ille non torquet ad calumniam, nihil non exaggerat, non absque gravi tædio loquacitatis. Negat se velle mihi æquari, ni quædam accesserint mihi quæ desunt. Hoc ut verum esse fateor, ita modestius alter quispiam de illò poterat idem prædicare. Ait se nunc primum fecisse periculum, quid possit calamo. Certe ex hoc gustu licebit conjicere, quam modestus, quam civilis sit futurus in cæteris. Tot mihi sunt edita volumina, quædam etiam juveni; neque diffiteor, lusimus alicubi liberius, fortassis ad hoc vitii natura proniores. At emoriar si in omnibus quæ scripsi, tantum est stomachi, tantum amarulentiae, quantum in his duabus apologiis. Multa pernegat se mihi dixisse, quæ tam memini illum dixisse quam memini me heri pransum esse, neque sunt ejusmodi, ut magnopere retulerit illa confingere. Sum autem memoria præditus, si non prodigiosa, certe non malæ fidei. Nolim illi vanitatis notam inurere, quam toties impingit mihi præter causam. Illud malo ratiocinari, fabularum quas miscet in familiaribus colloquiis parum meminisse. Proinde consultum censeo, si quis velit cum illo rem seriam agere, tabulas ac testes legitimos adhibeat. Alioqui si cum vult impingere quippiam, sat habet dixisse, Non dubium quin hoc Erasmo auctore sit factum, rursus ubi non est commodum agnoscere, quod illi vicissim intenditur, satis esse putat dixisse, Id vero Leus negat; et si quod sibi permittit, idem permittent cæteri, nimirum vicit omnem causam. Addit apud Atensem uno atque altero mense fuisse librum annotationum, ut mihi si vellet faceret copiam, opinor id sentiens, Atensi fuisse in manu, si voluisset Leus. Imo Atensis aiebat hac lege sibi

creditum librum, ne cuiquam faceret communem. Quod si Leus volebat mihi copiam fieri, poterat illud per se facere. Quanquam non hic tantum sibi non constat, subinde vacillat, et in aqua, quod aiunt, hæret. In præfatione scribit toto anno librum a me flagitatum, quem toties inculcat apud me fuisse. Alicubi pauca quædam desiderat in opere meo, rursus alibi jactat tot annotationes maximi momenti. Alicubi non improbat industriam meam, alias negat esse meum vel Græca castigare vel Latina. Quodam in loco non improbat, si quis conferat exemplaria Græca cum Latinis, modo id fiat sobrie; contra, alibi fidem in totum abrogat Græcis voluminibus. Quod si sobrie sunt conferenda exemplaria, quid magis sobrie possit fieri, quam ego feci, qui totam editionem vulgatam intactam relinquo? Nunc dejecit suas annotationes, et ineptiores vocat, quam ut quisquam eas sibi velit asserere. Alibi rursus tantum illis tribuit, ut periclitatura fuerit tota religio Christiana, nisi illæ prodiissent in lucem. Nunc multis argumentis persuadere nititur, se gravissimis causis adactum, ut evulgaret suas annotationes, etiam post alteram editionem Novi Testamenti, mox dejerat se nunquam editurum fuisse, nisi per me compulsus. Nunc me facit omnibus technis insidiantem suo libro: idem alias asseverat apud me semper fuisse. Nonnunquam obsecrat me ut erratorum meorum canam palinodiam. Rursus alibi exprobat mihi, quod non puduit me recantare quædam, quæ in priore scripseram editione. Interdum ait me toto orbe notum, apud summas ac doctos viros plurimum habere ponderis. Interdum facit adeo vilem et contemptum, ut nec apud Anglos, nec hic ullum habeam amicum, negans quenquam fore qui tali credat auctori. Innumera sunt hujus generis, quæ multum videantur abesse ab illa simplici veritatis oratione. Quam hæc sint molesta lectori, vel ex meipso conjecturam facio. Sed quemadmodum puerile fuisset ad omnia respondere, ita committere non debui, ut quicquid ille in me congressit, tacitus agnoscerem. Depuli calumniam alicubi, nusquam regessi. Nunc tui arbitrii facio, candide lector, utri malis habere fidem, et quotam operis mei portionem Leo deberi velis. Mihi satis est ut res habet nar rasse. Nec est animus iterum hujusmodi contentionibus aquam inaniter consumere. Si Leus me repetet conviciis, prælico me non respondurum: sin argumentis aget, ut par est inter eruditos agi, non deero mihi, pro mea virili. Non, opinor, quicquam hactenus a me dictum, quod cuiquam videri possit contumeliosum. Eat nunc Leus et me calidissimum bellatorem vocet, qui tam atrocibus conviciis impetitus tam moderate responderim, nisi forte convicium esse negabit, quod subinde mendacissimum, quod ingratisimum, quod aliis atque aliis hoc genus nominibus me compellat, cum ipse duabus illis epistolis, quas existimat esse vehementer procaces, nihil illi impingam, præter gloriæ famem, cum idem impingat Hieronymus Augustino, jam episcopo, quod ego juveni, et nihil aliud quam Eduardo Leo: nam sacerdotium hodie turba sacerdotum eviluit apud vulgus. Nec tamen illud interim studio fuit, ut placarem Leum. Mihi sat est, si lector æquus et integer placatus est. Leo non prius conabor satisfacere, quam iram qua totus nunc fervet, quam odium quod nusquam non spirat, posuerit. Sub hæc accingor ad illius annotationes, in quibus tamen ita moderabor orationem, ut ingenue fatear, sicubi lapsus ero: nec ingratum agam, si quid recte Leus admonuit; neque sinam tamen illum auferre, quicquid ille vel pridem scripsit in suis annotationibus, quarum mihi non est facta copia, vel nu-

per addidit, sive ex sese, sive ex meis posterioribus, nec usquam regeram in illum convicia, aut seditiosos clamores, quos aliquoties quam præter rem excitet, res ipsa declarabit. Interim, obsecro te, lector, quisquis es, ut sententiam tuam suspendas paulisper. Nam ut hæc licebat ex tempore effundere, ita dierum aliquot spatio fuerit opus alteri parti, propter collationem locorum. Et tamen huic negotio non dabuntur nisi decem aut undecim ad summum dies, cum ille plus biennio adornarit sua. Et tamen non paulo difficilior est depellere calumniam, quam impingere. Malim mihi pacem quam bellum. Quod si pugnandum est, malim aliud argumentum, et Jacobo Fabro suum antagonistam invideo. Verum quid faciam, si his fati sum natus? Sit igitur hic primi voluminis finis.

Ad Lectorem.

QUISQUIS faves bonis literis, aut aliquid favoris deberi putas Erasmo, qui tantis sudoribus certe conatus est de bonis literis bene mereri, oro atque obtestor, ne quis in Eduardum Leum conviciis debacchetur, quod jam nunc video quosdam aggressos. Qualis sit illius in me liber, nemo non videt: sed mihi curæ est perpetuo tueri modestiæ laudem, quam mihi doctorum hominum suffragia tribuunt hactenus, vel invito Leo. Non videbor mihi superior, nisi hominem argumentis, deinde etiam moderatione vicero. Hanc laudem qui mihi non invident, temperent a maledictis in illum congerendis, sed multo magis in gentem. Mihi cum Leo certamen est, cum gente summa necessitudo. De Leo si quis parum honorifice sensurus est, ipse suo libello debet imputare. Genti par est, ut omnes eruditi faveant, quæ tot habeat viros in omni literarum genere præcellentes, quæ principes habeat, sic toto pectore faventes melioribus studiis, ut si similes haberemus apud nos, non impune sic apud populum vociferarentur stolidi quidam. Bene vale.

Apud nobilem Brabantiae Antuerpiam, in ædibus Michaëlis Hillenii. Anno a Christo nato MDXX.

Non sine privilegio.

Nº LII.

First Dedication of Jerom to Warham.

Des. Erasmus Roterodamus, Sacræ Theologiæ Professor, Reverendissimo Patri ac Domino, D. Guilielmo Varamo, Archiepiscopo Cantuariensi, totius Angliæ Primati, S. D.

TANTA semper fuit literarum apud Ethnicos quoque veneratio, Guilielme, præsulum decus, et virtutum ac literarum antistes, ut disciplinarum omnium origines, haud aliis quam Diis autoribus consecrandas ducerent; eaque cum primis cura summis ac florentissimis regibus digna videretur, si excellentium virorum libros, quo pluribus usui esse

possent, in diversas linguas transferendos curarent; hinc videlicet et sibi verissimam certissimamque laudem, et regno præcipuum ornamentum accessurum rati, si bibliothecam quam optimis simul et emendatissimis codicibus instructam posteritati traderent. Nec ullam graviorem jacturam accidere posse judicabant, quam si quid ex id genus opibus intercidisset. Proinde ne qui suis ingeniis suisque vigiliis tantopere de mortalibus universis meriti fuissent, horum memoria, temporum injuriâ nihil non oblitterantium intermoreretur, auctores ipsos statuis ac picturis expressos, passim in porticibus ac bibliothecis ponebant, quæ certe licit illos ab interitu vindicantes. Tum eorundem apophthegmata marmori ærique passim inculpta, mortalium oculis ingerebant, libros ingenti redemptos pretio, magnaue fide vel religione potius descriptos, cedrinis inclusos capsulis, tum cedri succo oblitos in templis reponebant: partim ut rei tam sacræ tamque diviniæ custodia, non aliis quam ipsis numinibus concederetur: partim ne quid situs aut caries illa monumenta vitaret, quæ sola principum gloria a situ carieque queunt asserere; et impune intermorerentur, quæ præstant omnibus immortalitatem. Puerunt qui nec hac contenti diligentia, codices ceu thesaurum incomparabilem in altissimis terræ latebris recondere; tanta cura, ut nec incendiis, nec bellorum procellis, quibus omnia sacra profanaque misceri solent, interirent, et posteris certe superessent. Nimirum perspexerunt hoc, non minus sapientia quam regno clari principes, barbaricum esse, cadavera defunctorum unguentis, aromatibus, ac nitro nonnunquam tam diligenter oblini, ne computrescant, cum ea ne referat quidem servari; quippe jam nec figuram oris, aut corporis imaginem referentia, quod saxeæ tamen faciunt imagines: nec parem curam adhiberi servandis animorum reliquiis. Proinde multo justius eam curam in excellentium virorum libros transferri, in quibus orbi supersunt etiam defuncti; et ita supersunt, ut et pluribus efficacius loquantur mortui quam vivi; confabulantur, docent, adhortantur, deterrent, consulunt, erigunt, consolantur, sic ut nulli nec fidelius, nec paratius. Denique tum nobis verissime vivunt, posteaquam sibi vivere desierunt. Equidem sic opinor, si quis cum M. Tullio (ut hunc exempli causa nominem) complures annos domesticam egisset consuetudinem, minus noverit Ciceronis, quam faciunt hi, qui versandis Ciceronis scriptis cum animo illius quotidie confabulantur. Porro si hic honos est habitus superstitiosis etiam voluminibus, veluti Numæ ac Sibyllæ; aut rerum ab hominibus gestarum memoriam complectentibus, velut apud Ægyptios; aut aliquam humanæ sapientiæ portionem tradentibus, veluti Platonis et Aristotelis; quanto justius est idem facere principes Christianos et episcopos in servandis eorum monumentis, qui sacro afflato spiritu, non tam libros quam oracula nobis reliquerunt? Et tamen haud scio qui factum sit, ut non alia in re magis cessatum videatur a majoribus nostris. Sit sane levis Ethnicorum auctorum jactura, quæ tantum efficit, ut minus eruditi simus, aut minus eloquentes, non ut minus pii: cæterum ex tot eximiis vereque sacrosanctis auctoribus, quos nobis vel erudita dedit Græcia, vel hujus æmula prodidit Italia, vel olim studiis florentissima produxit Gallia, vel ingeniosa peperit Africa, vel laboris patiens edidit Hispania, rara quadam eruditione suspiciendos, eloquentia claros, vitæ sanctimonia venerandos, quæso te, quam pauci supersunt, casu servati magis quam nostro beneficio; atque rursum ipsi, quam fæde mutili, quam

contaminati, quam prodigiosis mendis undique scatentes, ut non magis referat sic superesse? Equidem ut non aspernor simplicem vulgi pietatem, ita non possum non mirari tam præposterum multitudinis iudicium. Calceos sanctorum et sudariola mucco sordentia exosculamur, et eorundem libros, sanctissimas et efficacissimas divorum reliquias, neglectos jacere patimur. Tuniculam aut indusolum sanctorum aureis gemmatisque thecis reponimus; et libros ab illis elaboratos, in quibus id, quod illorum fuit optimum, nobis adhuc vivit spiratque, cimicibus, tinea, ac blattis impune rodendos relinquimus. Neque vero difficile sit hujusce rei causam conjecturis assequi. Posteaquam principum mores plane jam in barbaricam quandam tyrannidem degenerassent, tum episcopi profinam ditionem magis cœpissent amplecti, quam ab Apostolis traditum docendi munus; mox universa docendi provincia in istos quosdam est relegata, qui charitatis et religionis cognomen hodie ceu peculiare sibi vindicant; jam negligi cœptæ bonæ literæ, fastidita Græcanici sermonis peritia, multoque magis Hebraici; spretum eloquentiæ studium; quin et ipsa lingua Latina sic conspurcata est subinde nova barbarie, ut jam nihil minus esset quam Latina; nec historia, nec geographiæ, nec antiquitatis ulla cura. Tantum ad sophisticas quasdam argutias contracta res literaria; et eruditionis summa penes summularios quosdam collectores ac excerptores esse cœpit; hoc nimirum impudentiores, quo minus habebant eruditionis. Proinde veteres illos scriptores facile vel antiquari passi sunt, vel, quod vero propius est, ipsi abolendos curarunt, ut quos jam frustra legerent, nimirum his rebus destituti, sine quibus illi non queant intelligi. Et tamen ex illis utcumque decerpta quædam suis commentariis admiscuerunt; qua gratia magis etiam in rem istorum erat illos interire, ne quando vel plagii convincerentur, vel inscitia. Scilicet tanti erat antiquari Clementem, Irenæum, Polycarpum, Origenem, Arnobium, ut horum vice Occam, Durandum, Capreolum, Lyranum, Burgensem, et his etiam indociliores legeret orbis. Sub horum igitur diutina tyrannide, tanta fuit bonarum literarum ac bonorum auctorum *πανελευρία*, ut e doctorum ordine pelleretur, qui vel paulum literaturæ melioris attigisset. His rebus factum est, ut tot orbis lumina, quorum titulos duntaxat, nec id sine lacrymis legimus, funditus interierint. Et si quos contigit suis superesse fati, hi sic modis omnibus depravati sunt, adeo truncati contemneratique, ut felices videri possint qui perierunt. Atque id profecto cum mihi vehementer indignum videtur in omnibus eruditis, tum longe indignissimum in Hieronymo, cujus tam multæ tanque exiniæ dotes promerebantur, ut vel solus et totus et incorruptus servaretur, nam cæterorum quidem alios aliæ commendant dotes, in hoc uno *συλλήθδην*, ut aiunt, conjunctum fuit, exinium fuit, quicquid in aliis per partes miramur. Et cum in singulis egregium esse, magni sit ac rari, hic sic excelluit in omnibus, ut longe præcurrat in singulis, si illum cum cæteris conferas: sin ipsum secum componas, in nullo præmineat. Tanta est rerum omnium summarum temperatura. Etenim si naturæ felicitatem expendas, quid illius ingenio vel ardentius ad dicendum, vel acrius ad judicandum, vel fecundius ad inveniendum? Denique quid dexterius aut festivius, si forte res delectationem desideret? Sin eloquentiæ laudem requiras, in hac certe Christianos * scriptores universos

* Surely we must except Lactantius, and perhaps Sulpitius Severus.

tanto post se reliquit intervallo, ut nec hi cum Hieronymo conferri queant, qui vitam omnem in uno bene dicendi studio contriverunt: ac prorsus tantum abest, ut quisquam sit nostræ religionis scriptor, quem cum hoc possis componere, ut, meo iudicio, Ciceronem etiam ipsum suffragiis omnium eloquentiæ Romanæ principem, nonnullis dicendi virtutibus superet, quod quidem in ipsius vita copiosius demonstrabimus. Mihi sane hoc ipsum solet usu venire in Hieronymo, quod olim in M. Tullio; cum quo si quem contulero, per se quantumvis disertum, repente velut obmutescere videtur: et ejus linguam, citra contentionein, vehementer admiror, ad hunc compositus et admotus, elinguis videtur et balbus. Sin doctrinam exigas, quæso te, quem habet vel eruditissima Græcia sic absolutum in omni doctrinæ genere, ut cum Hieronymo sit committendus? Quis unquam pari felicitate omnes totius eruditionis partes conjunxit et absolvit? Quis unquam in tot linguis antecelluit unus? Cui tanta historiarum, tanta geographiæ, tanta antiquitatis notitia contigit unquam? Quis unquam sacrarum aut profanarum omnium literarum et parem et absolutam scientiam est assecutus? Sin memoriam examines, quis autor, seu vetus seu novus, quem ille non in promptu habuerit? Quis angulus Divinæ Scripturæ, quid tam abditum, quid tam varium, quod ille non velut in numero habuerit? Sin industriam, quis unquam tantum aut evolvit aut scripsit voluminum? Quis sic universam Divinam Scripturam edidit, imbibit, concoxit, versavit, meditatus est? Quis æque sudavit in omni doctrinæ genere? Jam si morum sanctimoniam spectes, quis Christum spirat vividius? quis docuit ardentius? denique quis eum vita magis expressit? Poterat hic unus pro cunctis sufficere Latinis, vel ad vitæ pietatem, vel ad theologicæ rei cognitionem, si modo integer et incolumis exstaret. At nunc haud scio, an quisquam omnium tractatus sit indignus. Bona pars vigiliarum illius intercedit. Quod superest, non depravatum erat, sed prorsus extinctum et oblitteratum; idque partim quidem illiteratorum vitio scribarum, qui solent ex emendatis inemendata describere, ex mendosis mendosiora reddere; prætermittere quod non legunt, corrumpere quod non intelligunt, velut Hebræa Græcæque vocabula, quæ frequenter intermiscet Hieronymus: sed multo sceleratius, a sacrilegis haud scio quibus studio detruncata permulta, addita nonnulla, mutata pleraque, depravata, sordidata, confusa pene omnia; ut vix ulla sit periodus, quam eruditus inoffense possit legere. Imo quod est pestilentissimum vitiandi genus, perinde quasi parum esset, tot insulsissimas nugæ juxta infantes atque ineuitas, in hominis eloquentissimi pariter ac doctissimi nomen ac titulum contulisse, mediis illius commentariis passim admiscuerunt suas naniæ, ne quis repurgare posset. Nam librum falso inscriptum permulta sunt quæ congruant: cæterum fragmenta sparsim intermixta, velut frumento confusum lolium, quo tandem cribro repurget aliquis? Atque hæc omnia sic esse facta, docebimus mox in operum illius catalogo, tum secundi tomi duabus præfationibus ac censuris. Commovit itaque me partim tam insignis ecclesiæ doctoris non ferenda contumelia, in cujus immortalia monumenta sic impune debacchati sint isti plusquam apri Calydonii; partim publica studiosorum utilitas, quos videbam a tam eximii epulis hisce rebus submoveri, ut Epistolarum volumina, quæ quo plus habebant eruditionis et eloquentiæ, hoc fœdius erant depravata, pro mea virili restituerem, haudquaquam ignarus, quam duram et arduam adirem provinciam. Jam primum enim ipsa tot voluminum inter se col-

latio, quantum habeat tædii, norunt hi, quibus usuvenit in hoc pistrino versatos esse. Et sæpe cum his voluminibus erat res, quæ vel legere non mediocris esset negotii, quippe literarum figuris vel carie situque oblitteratis, vel tinearum ac blattarum injuria semiosis ac mutilis, vel Gotthorum ac Longobardorum more depictis, ut in formis etiam noscendis mihi fuerit repuerascendum : ut nè commemorare interim, quod illud ipsum animadvertere, ac velut olfacere, si quid parum resipiat germanam ac veram lectionem, hominis sit mea sententia, nec ineruditi, nec stupidi, nec oscitantis. Atqui super hæc longe difficillimum est, aut ex varie depravatis quid ab autore positum fuerit, conjicere, aut ex qualibuscunque figurarum fragmentis ac vestigiis, primam divinare lectionem. Ac rursus ea res, cum ubique plurimum habeat difficultatis, tum vero potissimum in libris Hieronymianis. Idque pluribus de causis accidit. Primum quod ipsum dicendi genus haudquaquam triviale sit, sed sententiis variegatum, epiphonematis argutum, strophis obliquum ac vafrum, argumentis densum et instans, allusionibus festivum, nonnunquam variis rhetorum schematis veluti lasciviens, ubique doctum et artificem præ se ferens. Unde factum est, ut quo longius hujus oratio abest a simplicium intelligentia, hoc pluribus mendis fuerit contaminata ; dum hic scribit, non quod legit, sed quod intelligit ; ille depravatum existimans quicquid non assequitur, utcunque visum fuerit, mutat scripturam, animi modo sui secutus somnium. Rursum alius forte deprehendens corruptam esse scripturam, dum ex levi conjectura nititur emendare, pro unico mendo, geminum inducit, et dum vulnuscule mederi studet, vulnus infligit immedicabile. Accedit ad hæc varia quædam et admirabilis omnium rerum mixtura, quam affectavit etiam Hieronymus, sed omnino felicissime, pia nimirum ambitione, et sancta quadam ostentatione jactans opes suas ; quo magis veterum nobis excutiat, et oscitabundos ad arcanae scripturae studium expergeficiat. Quid enim est usquam in ullo vel autorum vel literarum genere, quod ille passim non aspergat, inculcet, infulciat ? Hebraica, Græca, Latina, Chaldaica, sacra, profana, vetera, nova ; denique, quid non ? Sic ille velut apicula per omnia circumvolitans, ex unoquoque quod esset eximium ad operis sui mellificium congressit, ex variis flosculis hinc illinc decerptis, sarta concinnans : aut velut ex versicoloribus tessellis, musaicum opus contexens. Et in his, quod maxime retrusum est, id libentissime consuevit intextere. Quid enim tam abditum in prophetarum involucris, in totius instrumenti veteris mysteriis ; quid in Evangelicis aut Apostolicis literis, quod ille non ceu notum adhibeat ; nonnunquam sic alludens, ut nec animadvertatur, nisi ab eruditis et attentis ? Quid in Hebræorum aut Chaldæorum monumentis, quid in rhetorum, cosmographorum, poetarum, medicorum, philosophorum, denique, hæreticorum libris, unde non aliquid suo attexat volumini ? Ea cum intelligi non queant, nisi undequaque doctis, etiamsi forent emendatissima, quid fieri credis, cum ita vitiata, mutilata, confusaque sunt omnia, ut si ipse revivisceret Hieronymus, libros suos nec agnosceret, nec intelligeret ? Super hæc omnia, fuit et illud incommodum, quod maxima pars autorum e quorum fontibus sua mutuatus est Hieronymus interit ; quorum præsiidiis utcunque sarciri poterat quod erat jam toties depravatum, aut etiam omissum. Siquidem in extremis rerum difficultatibus, ad hanc ceu sacram ancoram confugere solent eruditi. Nam me quidem, posteaquam neque gloriæ, neque quæstus gratia laboris hoc suscepimus, non perinde movebat, quod alium

fortasse procul ab hujusmodi negotio capessendo deterruisset. Quid istud? inquires. Nempe quod, ut non alius est labor, qui plus asserat tædii molestiæque, ita rursum nullus est unde minus ad suum redeat auctorem vel gloriæ vel gratiæ, propterea quod omnis hujus laboris utilitas sic redit ad lectorem, ut non modo non sentiat nostros sudores, quibus fruitur, sed ne suum quidem commodum, nisi quis forte nostra cum vulgatis codicibus contulerit. Ac dum ille in pratis amœnissimis otiosus errat, ludit, et currit inoffensus, haud æstinat quamdiu, quam odiose nobis luctandum fuerit cum spinis ac vepribus, dum illi campum hunc repurgamus. Nec expendit quamdiu vel unica vocula nonnunquam torserit emendatorem, nec venit in mentem quam multa nos offenderint, hoc molientes ne quid sit quod illum remoretur; quantis difficultatibus parata sit illa facilitas, quantis molestiis constiterit, quod ille nihil sentit molestiæ. Sed ne molestus sim, omnes hujus negotii molestias persequens, unum illud et vere dicam et audacter: minoris arbitror Hieronymo suos constituisse libros conditos, quam nobis restitutos; et paucioribus vigiliis apud illum natos fuisse, quam apud nos renatos. Jam ex hoc cætera sibi quisque concipiat. Quid hic commemorem ingratissimam quorundam hominum imperitiam, qui nihil omnino novari volunt in bonis autoribus: qui cum ipsi nihil agant, aliorum præclaris conatibus semper obstrepunt: homines adeo pingui judicio, ut his mendosum sit, quicquid rectum est; contra nitidum et elegans, quod sordidissime conspurcatur; ad hæc adeo perverso, ut cum eruditis non patiantur esse jus magno studio depravata corrigendi, tamen iidem quibuslibet nebulonibus permittant impune, suo arbitratu, summorum virorum libros contaminare, fœdare, perdere. Proinde necessum est fieri, ut a plerisque nullam feras gratiam; ab his postremis malam etiam pro bono officio gratiam reportes. At quæstum quidem facile negligit generosus animus, gloriam et laudem facile contemnit Christianus. Porro gratiam pro meritis expetunt et optimi quique. Quis ferat pro beneficio rependi calumniam? Hæc omnia cum non ignorarem, tamen apud me tantum valuit Hieronymi vindicandi studium, tantum utilitas eorum, quibus cordi sunt arcanæ literæ, tantum denique tuæ celsitudinis et judicium et voluntas, quem præ cæteris assiduum hujus negotii et impulsorem habebam et efflagitatorem, ut contemtis difficultatibus omnibus, Herculano quodam animo laboriosissimam quidem sed pulcherrimam adirem provinciam, unus propemodum cum tot mendarum portentis depugnaturus. Nec enim tantundem laboris exantlandum arbitror, in paucis edomandis monstris Herculi, quam mihi in tollendis tot mendarum millibus. Neque vero paulo plus utilitatis hinc orbi profecturum existimo, quam ex illius omnium ore celebratis laboribus. Primum enim complurium, sed præcipue veterum collatione voluminum, nonnunquam ex apicum vestigiis addivinantur, mendas sustulimus, et germanam reposuimus scripturam. Græca quæ vel omissa fuerant, vel perperam addita, restituimus: quod idem fecimus et in Hebraicis, verum hac sane in parte, quod minus nostro Marte poteramus, aliorum suppetiis præstitimus, præcipue fratrum Amerbachiorum, Brunonis, Basilii et Bonifacii: quos optimus pater Joannes Amerbachius, velut instaurandis bonis autoribus genitos, trium linguarum peritia curavit instruendos. Atque hi sane paternum animum et expectationem vicerunt etiam, nihil antiquius ducentes Hieronymi gloria, et hac gratia nec impendio parentes nec valetudini. Quorum equidem auxilio libenter sum usus, quod Hebræorum literas degustassem verius quam didicissem. Et tamen curavimus, ne quid

deesset avido lectori, etiam si quid deesset nobis; quodque nostris viribus erat diminutum, id ex aliorum suppetiis abunde sarsimus. Cur enim nos pudeat id facere in vindicando tanto autore, quod haud pudet facere summos monarchas in recipiendis, imo in perpendis [⁊] oppidulis? Adjecimus singulis libellis aut epistolis argumenta, veluti fores aperientes ingredi volentibus. Deinde quando non omnibus contigit tot linguarum ac literarum cognitio, si quid remorari poterat lectorem mediocriter eruditum, id scholiis additis illustravimus, quæ geminam utilitatem adferant: alteram quod tam insignis autor, qui antehac nec ab eruditissimis legi poterat, posthac a semidoctis poterit intelligi: alteram quod jam non perinde proclive fuerit cuivis depravare, quod ab aliis est restitutum. Nec his contenti, quæcunque falso Hieronymi titulo circumferebantur, ea magna ex parte talia, ut non Hieronymum autorem, sed impudentissimum simul et insulsissimum rabulam opificem præ se ferrent, non recidimus, ne quid omnino desideraret avidus magis quam elegans lector: hoc est, ut dicam crassius, ne non haberent similes labra lactucas; sed in suum relegavimus locum, nullo alioqui digna loco. Denique totum opus, de ea loquor portione, quam nobis proprie summimus, in quatuor digessimus volumina. Primo *παρανηντικά καὶ παραδειγματικά* complexi: quod eorum quæ ad vitam instituendam pertinent, oporteat primam esse curam. Quartum in tres divisimus classes, in quarum primam retulimus quædam non inerudita quidem illa nec indigna lectu, sed tamen falso inscripta Hieronymo. In proximam aliena, sed quæ suis titulis autorem testentur. In tertiam, velut in sentinam, rejecimus ineptissimas ineptias impostoris, haud scio cujus: de quo merito dubites infantiorne sit, an indoctor, an impudentior. Is mihi certe, quisquis fuit, videtur dignissimus, quem publicis odiis prosequantur omnia secula, qui de omnium atatum ingeniis tam male senserit, ut sperarit neminem futurum, qui possit insani rabulæ nánias ab eloquentissimi, doctissimi, sanctissimi que viri libris dignoscere. Secundum volumen dedimus *ἐλεγκτικοῖς* et *ἀπολογητικοῖς*, nimirum his quæ ad refellendos hæreticorum errores, et malevolorum calumnias pertinent. Tertium tribuimus *ἐξηγηματικοῖς*, videlicet, quæ sacrorum voluminum habent enarrationem. Non dissimili studio nuper dedimus Novum Instrumentum, adjectis annotationibus nostris: cujus lucubrationis nuncupationem Leoni pontifici maximo, tuæque celsitudini communem facere visum est, quo novum opus duorum totius orbis summatum nomine, tum munitius tum commendatius exiret in manus omnium. At Hieronymum, velut ab inferis in lucem revocatum, tibi proprie dicatum esse volumus: vel quod citra exceptionem uni tibi mea debeam omnia, vel quod tu Hieronymi gloriæ soleas unice favere; nimirum prudenter intelligens, nihil esse secundum Evangelicas et Apostolicas literas dignius quod legatur a Christianis. Equidem crediderim ipsum Hieronymum sibi nonnihil hoc nomine gratulari, quod faustissimis tui nominis auspiciis mundo revixerit, tam inter theologos summus, quam tu inter laudatos episcopos nulli secundus. Etenim ut ille doctrinæ orbem numeris omnibus felicissime absolvit: ita tu virtutum omnium episcopalium circulum et harmoniam mire temperasti. Cætera quidem pulchre congruunt: unum illud vereor, ne nostra mediocritas non satisfecerit vel Hieronymi dignitati vel tuæ celsitudini. Nec enim usquam magis ingenioli mei tenuitatem sentio, quam ubi contendo tuis eximiiis virtutibus et am-

plissimis in me meritis utcumque respondere. Sed quid facerem tot ac tantis nominibus obstrictus tibi, ut ne capitis quidem auctione facta, sim ulli portioni solvendæ par futurus? Feci quod solent, qui quum prorsus solvendo non sint, data quantulacunque æris portione sese magis etiam astringunt; et rem, non animum sibi deesse testificantur, malæ fortunæ potius, quam malæ fidei debitores; et ob hoc ipsum iudicum favorem emereri soliti, quod miseri sint verius quam ingrati. Atque in hoc sane genere rerum una est referendæ gratiæ ratio, si quis ingenue libenterque debeat; et agnoscere creditorem, ex parte retulisse est. Imo ut quod similis est conferam, eorum consilium sequutus, qui malunt versuram facere, quam in nervum ire, ab Hieronymo sumsi mutuum, quod tibi dependerem. Quamquam cur id jam mutuum videatur, ac non potius meum? Nam multæ res soli vel occupatione vel præscriptione demigrant in jus alienum. Cæterum in hoc rerum genere Hieronymus ipse legem præscripsit, in ea Præfatione quam libris Regum præposuit, iterum atque iterum illud opus suum appellans, propterea quod quicquid corrigendo, legendo, crebroque versando nostrum fecimus, id jure nobis vindicamus. Hac lege cur non et ipse mihi jus vindicem in Hieronymianis libris quos tot jam seculis pro derelictis habitos velut in vacuum veniens, non æstimandis sudoribus veræ theologiæ studiosis asserni? Aureum flumen habet, locupletissimam bibliothecam habet, quisquis unum habet Hieronymum. Atque hunc rursus non habet, quisquis habet, cujusmodi ferebatur antehac, unde quaque confusum et contaminatum. Non quod ausim confirmare, nihil usquam veterum mendarum, hoc est, nulla pristinæ ruinæ vestigia residere: quod haud scio an ipse præstare queat Hieronymus, nisi contingant exemplaria castigatiora, quam nobis adhuc habere licuit. Illud summo adnixi studio consequuti sumus, ut non nialtum supersit. Et ut nihil aliud, certe noster conatus nonnullos exstimulaturus est, ne posthac nullo delectu quicquid in libris offenderint, quantumvis corruptum a quocumque impostore, quocumque titulo subditum amplectantur, legant, approbent, ac velut oraculum citent. Atque utinam eruditi omnes totis viribus in hoc incumbant negotiis, ut quicquid nobis ex tot naufragiis atque reliquum est bonorum autorum, id quoad fieri potest, pristinæ integritati restituatur. Nolim tamen hanc adire provinciam, nisi qui non minus fide, religione, iudicio, cura que polleant, quam eruditione: quod nulla sit acerbior bonorum voluminum pestis, quam semidoctus aut oscitabundus aut præceps aut infelici iudicio castigat. Utinamque principibus cunctis eadem mens esset quæ tibi, ut omissis insanissimis pariter ac miserrimis beilorum tumultibus, ad seculum suum pacis artibus illustrandum converterent animum; et ad huiusmodi saluberrimos labores, eruditorum studium præmiis accenderent. Videremus nimirum id brevi toto orbe fieri, quod hisce non ita multis annis in tua factum est Britannia, quæ jam olim viris opibusque potens, nuper etiam religione, iustitia, vitæque cultu; denique literarum veterum omni genere sic ex-culta est, sic enituit, sic effloruit, idque tua potissimum opera, ut ab orbe semota insula cultissimis quoque regionibus ad honestissimarum rerum studium calcar addere possit. Bene vale in Christo Jesu, præsulum ornatissime, quem ille instaurandæ pietati, ac provehendis bonis literis quam diutissime servet incolumem. Basileæ, anno salutis 1516. Calendis Aprilibus.

Nº LIII.

Second Dedication of Jerom to Warham.

QUANQUAM in prima editione sic advigilatum erat, ut vix ulli spes esset, posterioribus curis, quas proverbio dicunt meliores, quicquam adungi posse, præsul incomparabilis; tamen ego magnopere cupiens hoc opus, quod nomini tuo cœu monumentum, utinam victurum, erexeram, omnibus quantum fieri posset numeris absolutum exactumque reddere, curavi ut denuo separatim excuderetur et chartis et formulis elegantioribus; quanquam Joannes Frobenius sic se gesserat antea in excudendo Hieronymo, ut non solum omnium suffragiis antecederet omnes, verum etiam vix ipse sibi locum relinqueret vincendi sui. Nos in Hieronymi scriptis pene nihil deprehendimus, quod esset corrigendum: in nostris scholiis nonnulla correximus, quædam sustulimus, adjecimus non pauca: restant tamen adhuc loca, sed ea perpauca, in quibus mea divinatio non omnino satisfecit animo meo: quæ si quis me felicior, vel ingenio, vel exemplariorum copia, restituerit, libenter et hominis industriam exosculabimur, et publicæ gratulabimur utilitati. In hoc labore duæ quædam res exortæ magnam nostræ laudis portionem decerpserunt: primum quod per omnes totius orbis regiones sic effluerunt linguæ cum bonis literis, ut in multis non perinde necessaria videatur opera nostra: deinde quod hoc seculo plurimorum ingeniis ad cruentas istas et gladiatorias λογισμίας advocatis, neque studio, neque frequentia pari versantur homines in pratis saluberrimis ac viridariis amœnissimis veterum autorum. Cæterum laudis quidem jacturam facillime ferrem, nisi cum publico dispendio studiorum esset conjuncta. De rerum eventu viderit Christus. Nos certe bonam præstitimus voluntatem, quam et præstabimus usque ad extremum vitæ diem. Bene vale. Basileæ, Idibus Juliis, Anno MDCXXIV.

Nº LIV.

Dedication of the second Tome of Jerom to Warham.

Reverendissimo in Christo Patri ac Domino, D. Guilielmo Vuaramo, Archiepiscopo Cantuariensi, Sedis Apostolicæ Legato nato, totius Angliæ Primate, Des. Erasmus Roterodanus S.D.

QUÆ pertinebant ad institutionem vitæ Christianæ, quoniam hujus rei primam oportet esse curam, in primum contulimus tomum: in argumentis hunc ordinem secuti, ut a perfectioribus orsi, paulatim per gradus veniremus ad inferiora: deinde ad lapsos: postremo ad exempla. Catalogum scriptorum velut appendicem adjecimus volumini per se satis

tis exiguo, quod non videremus alicubi locum congruentiorem. Atque in præsentia quidem prætermisissis his, quæ prima editione congegerramus in totum secundum, quoniam erant aliena omnia, quædam etiam prorsus indigna lectu; totum hic duo genera complectetur, sed inter se finitima: videlicet, *ἐλεγκτικά* et *ἀπολογητικά*. In priorè parte refelluntur hæretici; in posteriore calumniis respondetur: in utroque vehemens et acer Hieronymus, et nonnunquam sic incandescens, et conviciis quoque ac dictæis debacchans, ut nonnullis parum menior Christianæ modestiæ videri possit. Verum id facile in bonam partem interpretabitur, quisquis perpenderit primum ardens et natura vehemens hominis ingenium, ac liberum verius quam contumeliosum; deinde morum integritatem, vitæque innocentiam, quæ fere ut neminem afficit injuria, ita injuriarum impatiens esse solet. Ad hæc atrocius esse crimen hæreseos, quam ut ullius quantumvis mansuetum ingenium ferre poterit, ut ne quid addam de doctrinæ fiducia, qua sic omnes illius ætatis antecollebat, ut hunc contulisse cum ullo cæterorum, contumelia fuerit. Quid quod hæreseos convicium ejus etiam generis est, ut cum cæteris in rebus omnibus tolerantem esse virtus sit, hic dissimulare sit impietas. Jam seculum hoc omne, quo divus vixit Hieronymus, incredibile dictu quantopere tumultibus ac factionibus hæreticorum flagrarit, adeo ut illis temporibus ingeniosa quoque res fuerit, esse Christianum. Tot erant hæresiarcharum nomina, cognomina, dogmata, ut in his etiam recensendis sudaverint homines eruditi. Verum Cataphryges, Borboritæ, Ophitæ, Basilidiani, Manichæi, et horum similes hæretici, quoniam portentosa quædam sequebantur somnia verius quam dogmata, et in tantum a divinis abhorrentia literis, ut ne cum sensu quidem communi concordarent, facile ceu suapte sponte consenuerunt. Cæterum Arianorum hæresis communita literis, ac divinæ quoque Scripturæ validissimis, ut videbatur, nixa præsidiiis, insuper imperatorum ac gentium adjuta studiis opibusque, periculosissimis rerum motibus labefactavit orbem Christianum; in tantum, ut diu esset in dubio, utro se inlecteret Ecclesiæ sinceritas, et factio schismatique esset verius quam hæresis; quod adversarii numero prope pares essent, eloquentia doctrinæque superiores. Ea pestis tandem utunque sopita, rursum in Origenistis renata est, mutato nomine, sed idem malum, nisi quod gravius: quemadmodum solet morbus recurrens eos, qui reciderunt, inclementius premere. Contra certatum est acriter synodis ac decretis, atque etiam symbolis sexcentis, haudquaquam aptissimis meo judicio præsidiiis ad hæresim opprimendam, nisi res ab autoritate pendeat: alioqui, quo plus est dogmatum, hoc uberior est hæresium materia. Et nunquam fuit sincerior castiorque Christiana fides, quam cum uno illo, eoque brevissimo symbolo contentus esset orbis. At illa ætate in charus erat fides potius quam in animo; ac pene tot erant symbola, quot professores. Admiscebant sese rebus hisce, ita ut fit, privata hominum studia et sub fidei prætextu impiæ similitudines exercebantur. Nec aliud malum propius in periculum adduxit Petri sedem hætenus semper intactam: quam si non subvergit, certe concussit ac labefactavit. Nam sub pontifice Liberio Roma non omnino libera erat ab Arianorum errore: et sub imperatore Constantio parum constanter se tenuit in petra, cui innititur ecclesia catholica. Potissimum autem his malis agitabatur Oriens, et omnis Græcia, quæ quo magis favebat Origenis ingenio, hoc iniquius ferebat viri incom-

parabilis damnari dogmata, quemadmodum in vehementer adamato corpore nonnunquam placent et vitia. Hisce rebus sic agitatus est noster Hieronymus, ut nec sedes quieta daretur usquam, nec studiorum otio frui liceret. Jam Rufini operâ in hæreseos etiam suspicionem et calumniam vocabatur, quod olim Origenis ingenio delectatus, quædam illius tradidisset Latinis auribus; nec id sine laude auctoris. Atque hoc magis patebat obtractatorum morsibus, quod polygraphus esset. Excel-lentia doctrinæ provocabat invidiam: multos offendebat rara vitæ severitas: plures in reprehendis hominum vitiis libertas. Amara veritas est: et quisquis sibi male conscius est, se putat attactum. His rebus factum est, ut sanctissimo viro usque ad extremum vitæ diem pugnandum fuerit cum exœtra invidiæ; quæ sic in illum et linguis et calami debacchata est, ut fuerint qui sparserint epistolam velut ab Hieronymo scriptam, in qua deploraret, quod aliquando Origenis errorem secutus esset. Quod autem tam placidum ingenium mihi dabis, ut huiusmodi malis lacescitum non exardescat? Et tamen si quis propius inspicit expendatque libros, in quibus tota libertate videtur in quosdam invehi, velut in Vigilantium, in Rufinum, in Jovinianum, is animad-vertet multo plus subesse festivitatis quam virulentæ, et in mediis illis conviciis deprehendet humanissimi ingenii manifestissima vestigia. In comædiis Denæa, cum contra naturam vult esse comis ac festivus, tamen blanditiæ quoque habent agrestem amarulentiam; contra cum Mitio præter suum ingenium quod habebat mite, objurgat Æschinum, tamen ipsa severitas multum habet lenitatis. Nihil autem Christiana charitate mellitius, quæ cum maxime sævit, obtinet tamen suam nativam dulcedinem, et vini necessariam acrimoniam olei lenitate temperat. Porro quemadmodum M. Tullius nusquam est admirabilior in dicendo, quam ubi dolor cen calcar addit eloquentiæ viribus: ita divus Hieronymus cum nusquam non sit eruditus, nusquam non eloquens, tamen haud alibi dicit melius, quam ubi maledicit hæreticis aut calumniatoribus; si tamen hoc est maledicere, quod verum est acriter de-tendere. Primus igitur tomus nobis exhibuit Hieronymum eloquentem, hic exhibebit fulminantem ac tonantem. Ille declaravit insignem hominis sanctimoniam. Hic declarabit invictum animi robur adversus omnes malorum assultus. Sic natura comparatum est, ut eximia virtus non proferat splendorem suum nisi malis exercita: sic aurum purius reddit ex igni: sic illex attonsa duris bipennibus densiore ramorum pro-ventu silvescit, et, quod ait Horatius, ab ipso ducit opes animumque ferro. Gubernatoris et artem et animum declarant tempestates. Nemo unquam inter magnos duces habitus est, nisi cujus virtutem res adversæ spectatam reddidere. Et si fas est aliquid e veterum fabulis admiscere rei seriæ, Juno dum Herculem omni generi periculorum objicit, nihil aliud quam virtutem illius illustrem reddidit, et ipsi divinos honores paravit. Sic et Dominus athletam suum Job Satanæ vexandum permisit, ut per illum nobis invictæ patientiæ pararet exemplum. Sic tentavit dilectum Abraham, ut mundus insignem hominis erga Deum fiduciam agnosceret. Nec Hieronymi magnitudinem agnosceremus, nisi hæreticorum et obtractatorum calumniis inclamasset. Porro quod tibi, Reverendissime Præsul, licet in variis et arduis negotiis versanti, perpetuus vitæ cursus usque ad istam senectutem, quæ et ipsa florida contigit ac virens, in nullas huiusmodi tragedias impiegit, fortassis alius adscriberet vel integritati tuæ vel prudentiæ; ego malo favori divino

adscribere, cui debes universas istas animi tui dotes. Et tamen non omnino defuerunt rerum difficultates, quæ summam animi constantiam, cum pari prudentia conjunctam declararent. Ut difficillimum, ita regie dignitati proximum est, apud Anglos agere cancellarium. In eo munere gerendo tametsi te talem præstitisti, ut eam provinciam ^z successor quamlibet eximio difficillimam tradideris, tamen haud scio an magis eluxerit animi tui virtus in deponendo munere quam in administrando. Quis e tantæ dignitatis culmine non tristis descenderet? Quis non invideret successor? Tu vero quam citra supercilium amplissimo munere perfunctus es, tam sine omni significatione mœroris deposuisti, ut nemo non intelligeret te magistratum non tibi suscepisse, sed utilitati publicæ, quod data honesta occasione tam alacriter deponeres honorificam sarcinam. Ingens lucrum ducebas, tempus detractum negotiis, magna ex parte profanis, accedere sacris studiis, in quibus oportet episcopum assiduum esse. Nec enim ab his sinebas tibi ullum perire tempus, etiam tum, cum tot negotiorum undis obruereris. Sed epistolæ finem imponam, si dixerò quid mihi in relegendis Hieronymi scriptis acciderit: nimirum illud quod vulgo solet in spectandis tabellis. Si qua mediocris est, primum contemplanti satis arridet: si sæpius propius ac diutius contemplare, paulatim perdit gratiam. Cæterum si qua est ab insigni artifice elaborata, quo sæpius spectes et attentius, hoc magis ac magis admiraris. Placuit Hieronymus adolescenti, placuit viro: sed nunquam magis placuit, quam nunc relectus. Deum immortalem! quam mihi totus displiceo, cum hujus viri spirantem in scriptis sanctimoniam intueor, cum ardens studium, cum tam admirabilem sacrorum voluminum tum peritiam tum memoriam? Denique cum tantam eloquentiæ vim, tantum ingenii vigorem in ætate tam grandi? Debent tuæ benignitati quotquot sunt sacrarum literarum amantes, quod Hieronymum habent et sublatis mendis, et additis scholiis, non solum legibilem verum etiam intelligibilem: nunc plus debebunt, quod habent modis omnibus ornatorem. Bene vale, Præsul amplissime. Basileæ, Calendis Juliis, Anno 1524.

^z Wolsey.

Nº LV.

Dedication of the third Tome of Jerom to Warham.

Reverendissimo in Christo Patri ac D.D. Guilhelmo Waramo, Archiepiscopo Cantuariensi, totius Angliæ Primate, et Legato nato, Erasmus Roterodamus S. D.

IN hoc volumen congegimus libellos aut epistolas, quibus vir doctissimus diversorum hominum quæstionibus satisfecit: non alium ordinem sequuti, quam qui librorum est, unde quæstiones hujusmodi proferuntur. Paucula quædam quæ partim hujus generis non erant, partim ne speciem quidem habebant epistolarum, semovimus, aliis adjungenda tomis, quibus magis congruunt. Admiscuimus autem huic volumini præfutiones, quæ in vulgatis codicibus in frontispicio sacrorum voluminum præfiguntur, quo posthac et emendatiores habeantur, et scholiis additis intelligibiliores, sed eas duntaxat, quæ vere Hieronymi sunt. Sunt enim inter has *ψευδεπίγραφαι* nonnullæ, quas adnotavimus quidem, verum non adjecimus, ne quid hic esset alienum. Cæterum posteaquam in operis progressu vidimus voluminis exiguitatem, adjecimus Hebraicas traditiones cum aliis nonnullis, quæ nihil habent epistolare. Volumen igitur hoc habet τὰ ἐξηγηματικά, hoc est, quæ ad enarrationem Scripturæ Divinæ faciunt: quod quidem eo consilio volumus ultimum habere locum, quo magis congruat cum reliquis illius libris, quibus enarrat Divinæ Scripturæ volumina. Neque vero mihi male quadrat, opinor, ordinis ratio. Primus vitam ac mores instituit, quam curam omnium primam esse convenit. Proximus fidei habet defensionem, ultimus sacram eruditionem. Bene vivere, est omnium: pro fide pugnare jam non tyronis est, sed exercitati militis. Porro doctoris personam suscipere, ejus est, cui tum morum integritas, tum eruditio non vulgaris auctoritatem conciliarit. Atque id quidem temporis summa erat omnium episcoporum auctoritas, cui sæpe cesserit et Cæsarea majestas, qua tum nihil in terris habebatur majus, quod multis argumentis ex veterum monumentis decere licet: ac fortassis esset eadem nunc quoque, ni paucorum fulgor cæterorum obscuraret splendorem; aut nisi plerique nunc ea negligerent, quibus olim episcopis apud populum tanta conciliabatur auctoritas. Ea sunt vitæ integritas, doctrina sacra, ac de omnibus benemerendi studium indefatigabile. Ac Hieronymus episcopus non erat, et tamen tantum dignitatis illi conciliarat insignis eruditio cum summa vitæ sanctimonia conjuncta, quantum vix episcoporum ulli contigerat. Tanta enim erat apud omnes Hieronymiani nominis celebritas, ut ad unum ex omnibus totius orbis regionibus, velut ad certissimum oraculum, concurreretur, si quid in divinis literis aut obscurum esset, aut controversum. Ad hunc variis de rebus quæstiones deferrebantur ex Italia, ex Hispania, ex Africa, ex Græcia, ex omnibus Galliarum partibus, ex extrema denique Germaniæ Getica, quæ sero cœpit mansuescere, tanque parata fuit sacræ

eruditionis vis et ubertas, ut et unus et senex tot argumentis suffecerit. Nec puduit eruditos episcopos a presbytero doceri, quorum præter alios erat Augustinus. Proinde commovit me, Præsul absolutissime, quum incomparabilis viri dignitas tum tua voluntas, quam gravissimo cum judicio semper conjunctam esse scio, ut primum editionem satis elaboratam recognosceremus: in quo negotio sic nos gessimus, ut attentus lector facile deprehensurus sit, mihi laborem hunc nec sine causa, nec sine fructu, susceptum fuisse: qui si candidus etiam erit et gratus, agnoscat se tuæ celsitudini, cui jampridem debebat plurimum, nunc factum obstrictiorem, cujus benignitati pene totum debet acceptum ferre, si quam utilitatem publicis studiis attulimus. Quod si talis Mæcenas juveni contigisset, poterat Erasmus et inter felices numerari. Utinam autem quod conati sumus contingat, ut tui nominis memoria tam plausibilis sit apud posteros, quam tui sanctissimi mores promerentur omnium bonorum amorem. Scio tuam pietatem a nemine gratiam expectare benefactorum, præterquam a Deo: qui sic ad benefaciendum omnibus natus es, ut beneficium accepisse videaris, si quem beneficio juveris. Scio tuam modestiam nihil minus appetere, quam laudem apud homines: sed nullis majore merito persolvitur laus, quam his qui laudem ab hominibus non expetunt. Dominus Jesus religiosam senectutem tuam publicis studiis et Ecclesiis Britanniae diu servet incolumem. Basileæ, Nonis Juliis, Anno 1524.

Nº LVI.

Dedication of the fourth Tome of Jerom to Warham.

Des. Erasmus Roterodamus, Sacræ Theologiæ Professor, Reverendissimo Patri ac Domino, D. Guilielmo Varamo, Archiepiscopo Cantuariensi, totius Angliæ Primati S. D.

QUI res humanas mari compararunt, Præsulum decus, mihi videntur penitus earum naturam habuisse perspectam: sed hanc evidentius expresserunt, qui fecerunt Euripo similes. Nam reliqua maria stagnant alicubi, nec ullos sentiunt motus, nisi quum agitantur vi ventorum: At Euripus, id est, mare inter Phocidem Bœotiae partem et Euboiam insulam, incredibili celeritate septies die ac nocte sese subducit, ac totidem vicibus recurrit: atque hoc etiam sæpius Euripus Taurominitanus; unde a rapido impetu nomen est a Græcis inditum. Quantas enim et quam multas hic aliquot annis rerum mutationes vidimus in utriusque ordinis, sacri videlicet ac profani principibus, quanta tempestas concussit Christianam professionem, quanta perturbatio studiorum est consequuta? Denique quanta malorum omnium exundatio videtur mundi supremum diem minitari? Ego certe nullis annalibus eram crediturus ista, quæ video sentioque. Sed bellorum ac religionis causam ipsi Christo moderandam relinquamus. Quam feliciter intra paucos annos effluerant bonæ literæ? Rursus quam parum abfuit, quin denuo victrix barbaries obruerit omnia recta studia? quibus nulli majori detrimento sunt, quam hi qui hæc impure colunt. Exoriri videas passim tenebriones quosdam,

qui simulatque didicerunt decem verba Latina, Græca duo, paradoxa * sex, scribunt procaces libellos, miroque supercilio fastidiunt tot seculorum unanimi sententia consecratos autores : haud dum scio majorene ingratitude an impietate. Putet istis velut indoctum, ubicumque non offendunt illa sex paradoxa, in quæ nunc quidam insaniunt. Scilicet talium virorum monumenta rejicienda sunt, ut horum loco rabularum nescio quorum rixosas egamus nœnias. Quo libentius hoc laboris suscepimus ut Hieronymus noster, qui pridem nitidissimus prodierat in lucem, nunc prodiret nitidior. In hoc volumine nihil meum est præter censuras. Nec statim fastidiendum quod Hieronymi non est : nam habet ordo primus permulta, adeo non indigna lectu, ut vel Hieronymi titulo servata gaudeam. In tertio nihil fere comperi dignum, in quo pius et eruditus lector tempus conterat. Si cui non probatur nostrum judicium, non habet tamen quod nobis indignetur. Non solum enim habet omnia quæ prodita fuerant superioribus aliorum editionibus, verum etiam multa illis adjecta sunt : et habet eadem tum nitidius excusa, tum emendatius, quam umquam antea fuerint. Per me licebit, ut suo quisque judicio fruatur. Admoniti sunt, qui valent judicio : fraudati non sunt, quibus displicet quicquam omitti. Precor ut Dominus Jesus senectutem tuam, ut est pietate singulari prædita, ita floridam ac longævam esse velit Ecclesiæ suæ. Basileæ, vi Id. Octob. Anno 1534.

Nº LVII.

Preface to Jerom by Erasmus.

Ad Lectorem Præfatio.

QUANQUAM ab ipsa pueritia, non tam judicio, quam arcano quodam naturæ sensu, divi Hieronymi scripta sum admiratus ; eaque admirationi mihi semper cum accessione ætatis, et, si qua est, eruditionis accrevit : tamen cum illius epistolas tum castigandi, tum scholiis illustrandi provinciam susceperem, variam illam et ex omni linguarum, disciplinarum ac literarum recondita suppellectili constructam opulentiam nondum petitis intropexeram. Quid enim est in ullo librorum genere, seu parvum, seu magnum, seu sacrum, seu profanum, quod ille non habuerit in numerato ? Itaque fateor me non uno modo peccasse, qui ad tam arduum negotium, nec parem eruditionem, nec justam curam attulerim. Quum enim primum venissem Basileam, de Novo Testamento vertendo ne cogitarem quidem : scholia modo nonnulla paucis verbis annotarem, atque his decreveram esse contentus : in Hieronymum fere nihil attuleram præter animi propositum. Hic mea facilitate, aut verius temeritate, abusus felicitis memoriæ Joannes Frobenius, utrumque opus compluribus præliis aggressus est ; quum hoc

* He hath the Reformers in view ; some of whom put up their Theses against Popery, for public disputation, under the name of *Paradoxes*, as Franciscus Lambertus. And Erasmus often called some of Luther's sentiments, *Paradoxes*. See *Sculteti Annales*.

corpusculum vix quartæ laborum parti par esset. Atque id temporis parabam illa, non hominibus eruditis, sed quibusdam piis quidem illis, verum illiteratis, apud quos compereram Hieronymum sic undequaque depravatum, ut ne legi quidem posset : cujus incogitantia me non semel puduit et piguit. Supererat igitur ut ad proverbium confugeremus, quo posteriores curæ dicuntur esse meliores : et quod priore negligentia commissum erat, posteriore diligentia sarciremus : id quod a nobis jam semel atque iterum factum est. Porro quum acciperem apud Parisiorum Lutetiam rursus excudi epistolarum volumina, ut ex tempore licuit, quædam loca pridem a me notata recognovi, misique in publicam studiosorum utilitatem : non conquieturus, donec æquo candidoque Lectori probarem fidem et industriam meam. Ingratis enim et iniquis, qui vel dissimulantes tam multa bene dicta, tantum arrodunt si quid incautius excidit : vel quod est improbius, ne legunt quidem nostra, sed tamen oclusis oculis et obturatis auribus ingenti vociferatione damnant quod nesciunt, nihil aliud optabo quam mentem dari meliorem divinitus : Θεοὶ δὲ τε πάντα δύναται. Interim non tam regium est, quam Christianum, quum bene facias, audire male. Quum hæc adornaretur editio, incomparabilis heros Guilielmus Waramus, archiepiscopus Cantuariensis, ac totius Angliæ primas, terras reliquit, et in cæleste contubernium emigravit, vir ex omni virtutum et ornamento genere concinnatus : sive spectes in tanto rerum fastigio comitatem etiam infimis obviam, sive in tantis negotiorum undis perpetuam animi tranquillitatem (id quod divinæ cujusdam mentis esse videtur) sive sincerum erga pietatem ac religionem affectum, quam semper summo studio, nullo supercilio tum docuit, tum præstitit. Nemo vidit illum nihil agentem. Quis autem non facile condonasset tali viro, si quando animum negotiis externis delassatum, jocis aut lusibus relaxasset ? At illi porro pro venatu, pro aucupio, pro alea, pro chartis, pro morionibus, proque cæteris avocamentis vulgaribus, erat aut frugifera lectio, aut cum erudito viro colloquium. Jam vero benignitatem quum in omnes, tum præcipue in studiosos, quid referam ? De me nihil dicam, qui non ita multum ab illo accepi, idque obtrusum verius quam datum : nisi quod in acceptis numero quicquid ille obtulit : obtulit autem frequenter vera fronte, fortunarum omnium communionem. Sed in alios quam non fuerit illius parca liberalitas, vel illa vox arguit quam paulo ante mortem emisit. Nuntiantibus enim famulis, in thesauro vix esse triginta aureos signatæ pecuniæ : gratulabundus dixit, Bene habet : sic mori semper fuit in votis : sat est viatici mox hinc emigraturo. O mentem summo episcopo dignam ! Ex tanta fortuna minimum impendit sibi : mensa erat et pro more regionis, et pro dignitate tanti præsulis splendida, sed in mediis deliciis ipse vulgaribus libentius utebatur, atque hoc ipsum parcissime. Cœna tam erat frugalis, ut prope nulla fuisset : vinum perquam raro gustabat verius quam bibebat, contentus tenuissima cervisia, quam illi vulgo *Birum* appellant. Eadem in cultu frugalitas, nunquam holosericus utebatur, nisi rem divinam peragens : adeo ut quum sub Caroli Cæsaris et Regis Angliæ conventum, qui fuit ante annos, ni fallor, undecim Caletii, edicto cardinalis Eboracensis, non episcopi tantum, sed et inferioris gradus homines cogerentur magnis impendiis ornare sese Byssinis ac Damascenis, solus omnium ille contentus cardinalis edicto, pilum in cultu suo non mutarit. Quid esse possit illo pectore incorruptius ? Nunc felix illa anima, sicut Ecclesiæ

præclarum lumen fuit, ita cœlesti Hierosolymæ sidus illustre addit. Frequenter apud suos hanc vocem solet^b emittere, Utinam mihi contingat, priusquam hinc emigrem, semel videre complectique meum Erasum, nunquam sinerem illum a me divelli. Votum erat mutuum, sed neutri contigit quod optavit. Utinam illud concedat Christi misericordia, ut nos invicem brevi complectamur illic ubi nulla est futura distractio, neque quisquam erit, qui vel illum mihi, vel me illi invidet. Bene vale, quisquis es qui hæc legis. Friburgi Brisgoiæ, Anno M D XXXIII.

Nº LVIII.

Preface of Erasmus to the fourth Tome of Jerom.

Des. Erasmus divinarum literarum studiosis omnibus S. D.

SUPERIORE tomo παρανετικά, quæque ad vitæ pertinent institutionem, quo licuit ordine digessimus, simul velut eodem fasce complexi ἐγκωμιαστικά, παραμυθητικά, νουθετικά, καὶ ιστορικά, hoc est quæ ad laudem, consolationem, objurgationem pertinent, et rei gestæ narrationem habent, intermixtis et familiaribus aliquot epistolis: quibus omnibus ideo dedimus idem volumen, quod hæc ita commiscuit ipse Hieronymus, ut non queant divelli commode: et idem pariter agit in omnibus, in hoc laudatiunculi illectans, quo præcepta ceu pharmaca, per se subamara, melle prælita libentius hauriantur; sic consolans, ut instituat; sic objurgans, ut reddat meliorem; sic narrans, ut pietatis imaginem velut expressam in tabula, subjiciat oculis; denique sic confabulans, nonnunquam et jocans cum amicis, ut interim adhortetur ad pietatem. In hoc volumen, quod prima editione, propter argumentorum affinitatem, secundum erat, conjecimus aliena. Atque ea quidem in tres distinximus classes. In prima collocavimus ψευδεπίγραφα, hoc est, falso quidem inscripta D. Hieronymo: sed tamen erudita, nec indigna lectu. In secunda posuimus ea, quæ non dubiis titulis, a quibus auctoribus profecta sint, testantur. In tertia congegimus ea, quæ non solum falsa, verum etiam impudentissima inscriptione Hieronymum auctorem mentiuntur, virum omnium longe tum eruditissimum, tum eloquentissimum: cum adeo sint et inerudita et infantia, ut nec umbram ullam Hieronymiani pectoris referant. Id quod suo loco plane demonstrabimus. Neque vero censoriam hancce virgulam, καὶ ταύτην λεγούτην ipsi nobis arroganter sumsimus, ut pro libidine animi nostri, de rebus hisce pronunciaremus: sed solo juvandi studio commoti, quod re diligenter expensa, multis simul et probabilibus argumentis nobis deprehendisse videbamur, indicavimus. Quod si quis erit, qui hoc quoque negotium existimet ad Ecclesiæ cognitionem pertinere, quod titulos vel ab indoctis, vel a negotiatoribus, vel ab impostoribus additos sustu-

^b Solet: I have often observed in Erasmus this way of using the present tense, where the præter-imperfect would be more proper.

lerim; homo, ne quid dicam insolentius, in hoc certe genere nec indiligens, nec inexercitatus, clarissima voce testor, clamo, profiteorque me nec hic, nec usquam alibi, vel cultum, quod aiunt, latum ab Ecclesiæ placitis velle digredi, nec mihi in animo esse vel unum apicem convellere, in his quæ sint illius auctoritate serio comprobata. Tantum ne, quicquid quocunque modo in vulgi usum irrepserit, id protinus ab Ecclesiæ profectum oraculo putemus. Nos hoc quicquid est laboris, neque gloriæ neque quæstus gratia sumimus, sed in hoc duraxat, quo nostra industria veteris illius theologiæ candidatis consuleremus: quam ego sane solam esse judicari theologiā, nisi vereretur tot agmina diversa sentientium. Certe non dubitem hanc pronunciare longe magis conducibilem vel ad Christianam eruditionem, vel ad vitæ pietatem, ea quæ nunc passim tractantur in scholis, sic Aristotelis differta decretis, sic sophisticis nugis, ne dicam somniis, contaminata; sic inanum quæstiuncularum involuta labyrinthis, ut si ipse reviviscat Hieronymus, aut etiam Paulus, inter istos nihil theologiæ scire videretur. Quæ tamen ipsa si quibus impense placet, per nos sane quantumlibet eam deamet, exosculetur, amplectatur, fruatur licebit. Sit suum cuique pulchrum, nec obsto quo minus Balbinum delectet polypus Agnæ. Nos juxta Pauli sententiam, degustatis omnibus, quod optimum censemus, sequi malumus: aut certe, quod nostro ingenio magis accommodum. Nec ab his sacris auctoribus, in quibus tam abstrusam divinarum literarum scientiam comperimus, tam admirabilem eloquentiam, tantam Christiani spiritus fragrantiam, avelli possumus, nisi contingant meliora. Neque enim me magnopere movet turba dissentientium; cum hoc Ethnicis quoque sit et animadversum, et literis proditum, nunquam tam bene fuisse actum cum rebus humanis, ut optima plurimis placuerint. Atque utinam faxit Deus optimus maximus, ut quo quidque melius fuerit, hoc pluribus arrideat. Quod si numero suffragiorum magis quam pondere commoveremur, nec ipse placeret Christus, quo sine controversia nihil est melius; quem, heu facinus indignum! plures mortalium rident, quam sequuntur. Atque ipse adeo suos pusillum appellat gregem. Tum in hac ipsa paucitate Christum profitentium, quam rari sunt, qui quod ceremoniis ac titulo præ se ferunt, vere moribus expriment? Socrates apud Platonem, quicquid admodum placeat multitudini, vel ob id ipsum suspectum habendum esse docet, quod placuit. Et Plin. Cæcilius etiam in scholis hanc legem præscripsit, ut sciamus eum pessime dixisse, cui maxime sit applausum. Tantum abest, ut ullius rei pretium turba probantium oporteat æstimare. Quanquam nihil addubito, quin meo sint accessuri iudicio, quotquot in evolvendis autoribus hujusmodi fuerint diligenter versati, modo accesserint his instructi literis, sine quibus nec intelligi possunt. Cæterum in optimo theologiæ genere primas tenet D. Hieronymus (de Latinis loquor) et ita primas tenet, ut omnes post se longo relinquat intervallo: et adeo neminem habemus, quem ullo pacto cum hoc conferre possimus, ut inter tam innumerales theologos vix quengquam habeat et ipsa docta Græcia, qui nostrum æquet Hieronymum, si modo non unani aliquam laudem, sed universas ejus dotes simul expendas. Tantam uno in homine reperias secularium, ut vocant, literarum cognitionem, tantam omnis antiquitatis peritiam, tot linguarum absolutam scientiam, tam admirandam locorum et historiarum omnium notitiam, tam non vulgarem mysticorum voluminum eruditionem, tantum inimitabilis eloquentiæ, tam exactum ubique

judicium, tam sacrum afflati pectoris ardorem, rerum adeo diversarum tam digestam ac præsentem memoriam, tam felicem juxta ac divitem mixturam; denique tanto lepore conditam severitatem, ut quemadmodum per se facundi, si cum Cicerone conferantur, protinus videntur obmutescere, ita cæteri doctores, quos citra collationem suspicimus, cum Hieronymo compositi, vix sapere, vix loqui, vix vivere videantur. Atque id quidem haud in illorum contentum, sed in Hieronymi gloriam dictum videri velim, qui suarum excellentia virtutum, aliorum laudem non minuit, sed admotus obscurat. Reliquos ut limpidos rivos admireris, hic ceu dives quoddam et aureum flumen, universas opes secum volvit ac desert. Verum quoniam intelligebam complures ab hujus vere divi doctoris abhorrere lectione, non perinde ob id quod minus probarent (quis enim hunc non probet, nisi qui sit unus omnium insulsissimus, nec minus tamen insulsus quam impius?) quam quod crebris obscuritatibus, ceu salebris occurrentibus, offenderentur: et minus placeat oportet, quod non intelligas: proinde pio, sicut opinor, studio, laborem hunc haud sane mediocre profecto suscepimus: non hoc agentes, ut de dogmatis digladiantes, argutiam ostentarem ingenii, sed ut pio lectori, docilique magis quam docto, submotis obstaculis, vernantissimos Hieronymiarum lucubrationum campos aperiremus, in quibus summa cum animi voluptate liberius jam et inoffensius spatiaretur: id quod primum diligentissima castigatione, deinde argumentis et scholiis in loco additis conati sumus efficere. Nec hoc contenti, cum videremus tam sacrum virum non solum depravatissimum, verum etiam alienorum intermixtione librorum ita contaminatum, ut propemodum plus esset alieni; quicquid nothum ac supposititium deprehendimus, non amovimus quidem, ne quid omnino desideraret avidus lector: sed tamen semovimus, et ipse suum redegit locum. Idque fecimus non præcipiti temerarioque judicio, qui plerisque mos est, sed omnia conjecturarum vestigia, quanta maxima potuimus sagacitate subodorati; sic ut plane confidam, citra contationem omnes qui mediocriter bonas didicere literas, aut qui vel degustarunt, modo candido et integro sint ingenio, nostræ subscripturos sententiæ. Quod si quis super hisce rebus velit odiosius digladiari, me certe concertatorem non est habiturus. Ego quid sentiam, simpliciter indicavi, libenter *παλινωδῶσων*, et in diversam iturus sententiam, si quis docuerit rectiora. Porro si quis cum id non possit, tamen odiosius obstrepat, ac studio rapi quam judicio ducimavult (ut nihil est pertinacius inscitia, præsertim si scientiæ persuasio accesserit) ne cum hoc quidem unquam tria verba commutaverim. Cui solus placet Hieronymus, huic dedimus, ne imprudens incideret in aliena: cui quidvis placet, citraque delectum omnia devorat, huic nihil omisimus, imo nonnihil adjecimus. Titulos tantum detraximus, quos qui volet, vel initialibus, ut vocant, literis in suo sibi reponat codice. Rescindant nostram censuram, quibus visum fuerit, et suo fruantur judicio: profiteantur absolutam eruditionem, et oraculum videri postulent, quicquid dixerint. Nos humiles homunculi, nec ignari mediocritatis nostræ, juvandi studio, quod possumus præstamus: et qualecumque talentulum, quod nobis Dominus credidit, pro nostra virili in communem conferimus utilitatem: quo videlicet usuram exigenti, qui sortem comunisit, si nihil aliud, certe conatum et sedulitatem vice fautoris exhibere valeamus. Apud eruditos quidem et candidos hæc quæ diximus abunde satis erant. Cæterum quo cumulatius etiam satisfaci-

mus omnibus doctis pariter et indoctis, modestis et immodestis, haud gravabor alius repetito sermone, consilii mei reddere rationem: primum ostensurus, quibus ex causis acciderint hujusmodi *ψευδεπιγραφαι*; deinde quibus notis quibusque conjecturis, tituli falsitatem deprehendere liceat. Principio non sum exacturus, ut quisquam mihi credat, id in Hieronymianis accidisse monumentis, nisi compererit nullum unquam, nec apud Græcos, nec apud Latinos fuisse magni nominis auctorem, in quo non idem usu venerit. Apud Græcos nihil antiquius Homero, cujus poësim tamen repurgavit Aristarchus, insignes versus seu *γῆσιες*, id est, germanos, ac palam Homero parente dignos, *ἀσείριστοις* illustrans, contra nothos et supposititios *ᾠελιστοις* jugulans. De Hymnis et Batrachomyomachia docti addubitant. Nam Hymnos, qui Orphei titulo feruntur, Aristoteles illius esse negat. Apologos Æsopi nomine celebres, Quintilianus Hesiodo mavult asserere. Notantur ab eruditis aliquot Aristophanis et Euripidis fabulæ, veluti subdititiæ. Sunt poëmata, quæ in nonnullis exemplaribus Theocrito, in aliis Moscho reperies inscripta. Sunt aliquot inter Platonicos dialogos, quos nemo non sentit supposititios esse, nisi qui nihil omnino sentit animo. Idem parcius quidem accidit in Aristotele: verum ut nihil interim dicam de ambiguis, propemodum convenit, librum *Περὶ τῶν θανυμασίων ἀνεσμάτων* alterius esse. Tum negari non potest, in problematis quædam ab aliis admixta fuisse, cum aliis argumentis tum illo potissimum, quod eadem toties occurrant. Mihi nec Rhetorica, quam scriptam habemus ad Alexandrum, videtur illius esse. Inter Plutarchi commentarios ipsi deprehendimus aliquot, quos non vereamur quantumvis sancte dejerare ab ipso nunquam fuisse conscriptos. Idem in Luciani Dialogis factum et ipsa res indicat, et testantur eruditi. At iidem e diverso Phalaridis nomine celebratas epistolas huic vindicant. Veniam ad Latinos. Inter tam multas comœdias, quæ Plautini nominis habebant inscriptionem, unam tantum et viginti, veluti germanas, et originis indubitatæ, recepit M. Varro, vir undecunque doctissimus, quas ob eam rem Varro-nianas fuisse vocatas testis est Aulus Gellius. Præcepta Rhetorices ad Herennium, tot jam seculis Ciceronis titulo leguntur, et a magnis citantur auctoribus; quod tamen opus alterius cujuscumque esse, non solum arguit stylus, sed aliis item argumentis non ambiguis deprehenditur. Tum mediis hujus actionibus quædam orationes admixtæ sunt, stylo reclamante, Ciceronem auctorem inscriptione mentientes: quibus haud ita pridem unam adjecit Philippus Beroïdus, homo sane non indoctus, sed studii majoris quam judicii, quæ usque adeo non exhibet inimitabilem illam Ciceronis eloquentiam, ut ne Latini quidem hominis esse videatur. Jam quam multa Virgilli nomen occuparunt, quæ certissimis argumentis deprehensum est ab aliis esse profecta? Ne comminorem interim Philomenam, Nuncium Sagacem, Vetulam, aliosque hujus farinæ libellos, qui se pridem Ovidii titulo venditabant. Caesaris Commentarios quidam adscribunt Suetonio. De Viris Illustribus existimant Plinio falso inscribi. Declamationes Quintiliani titulo publicatas, docti negant illius esse, cujus creduntur. Proverbia quædam Senecæ titulo leguntur, in quibus complures reperies sententiæ Publii mimographi nomine citatas apud idoneos auctores: ut de cæteris interim sileam, de

quibus ambigi possit. Circumferuntur Epistolæ Pauli ad Senecam, et Senecæ ad Paulum, in quibus nihil omnino reperias, neque Paulo neque Seneca dignum. Opus de Disciplina Scholarium Severini Boëtii nomine circumfertur, quod bubulci citius dixeris, quam illius eximii philosophi. Paucos aliquot, sed maxime celebres duntaxat exempli gratia recensuimus: cum alioqui nullus sit omnino scriptor, cui non aliquid falso fuerit inscriptum. Pergamus igitur ad nostrates, hoc est, sacros auctores. Hebræi quædam volumina non recipiunt, nec in his quæ receperunt de auctore consensus est. Apud hos prima auctoritas erat Legi et Prophetis. At hic protinus quam multa ferebantur olim apocrypha Esaiæ et Hieremiæ titulo. Proxima dabatur hagiographis, inter quæ nonnulli supputabant libros Judicum et Ruth. Tertius ordo erat apocryphorum, e quibus Sapientiam Solomonis, Ecclesiasticum, Judith et Tobiam, Esdræ et Macchabæorum libros omnes, ac Danielem totum palam in templis legimus: librum ejusdem ordinis, cui titulus est Pastor, nemo legit. Daniel apud Hebræos ejusdem ordinis habetur, cujus et liber Psalmorum: et tamen ex his, quæ hujus habent titulum, ipse D. Hieronymus non veretur quædam obelis jugulare, veluti Belum, Draconem, ac Susannam, Hymnumque trium puerorum. Ejusdem ordinis est Esdras, cujus et Psalterium. Quum autem Psalmorum summa sit auctoritas, tum apud Hebræos tum apud Christianos, tamen D. Hieronymus non veretur, ex primis duobus Esdræ libris unicum facere, et duos reliquos inter apocrypha censere, lectore monito ne somniis hujusmodi delectetur. Quid Evangeliorum auctoritate sacratius? Aut quid Apostolorum nominibus augustius? Et tamen horum titulis quot Evangelia sparsa fuerant in orbem? Inter quæ rejectum est et Evangelium Hazaræorum, quod a plerisque credebatur archetypum Matthæi. In Evangelio Joannis historia de adultera, judicio priscorum, ex Hebræorum Evangelio putatur assuta. Vivo etiamnum Hieronymo, Romani non recipiebant Epistolam ad Hebræos: nec Joannis Apocalypsim Græci, cum aliis de causis, tum quod in ea nomen Joannis præter illius morem tam identidem inculcetur: denique quod negarent illic esse quicquam dignum Apostolica gravitate, sed frigidam potius imitationem sermo resiperet: postremo, quod ibi quædamprehenderentur de numero annorum, quæ dogma Cerinthi olere viderentur. Qui modestissime, censerent esse Joannis presbyteri, cujus sunt epistolæ duæ posteriores. Nam Epistolam, quæ Pauli nomine fertur ad Laodicenses, quis non sentiat imititiam esse, verbis aliquot hinc et illinc ex aliis ejusdem epistolis consarcinatis? Jacobi epistolam veteres ab alio quopiam illius nomine editam affirmabant, licet paulatim progressu temporis obtinuerit auctoritatem. Alteram D. Petri Epistolam a Petro profectam negabant plerique, quibus alicubi D. Hieronymus assentitur: quamquam alias varians, styli diversitatem hinc esse putat, quod alio fuerit usus interprete. Non hic referam tot libellos et epistolas, quæ quondam Apostolorum titulis ferebantur, nunc Ecclesiæ censura damnatas. Leguntur et hodie passim Joannis Apostoli nomine, passimque citantur Epistolæ tres: cum Hieronymus palam testetur, primum duntaxat illius esse. Quamquam nihil vetat approbari librum, cujus auctor sit incertus. Quod genus sunt liber Job, et Sapientia Solomonis, quem asserunt Philoni: item Epistola ad Hebræos. Cæterum quo animo nunc Ecclesia habet in usu publico, quæ veteres magno consensu numerabant inter apocrypha, nondum satis

constat. Nos sane quicquid Ecclesiastica comprobarit auctoritas, simpliciter, ut Christiano dignum est, amplectimur. De cæteris agamus, quæ ad canonem non pertinent, sed humana censentur auctoritate. De Clementis Romani, de Origenis operibus ingens olim inter eruditos fuit concertatio. Quin magis ne, singulos enumerans, lectori sim molestus, evolvat qui volet, Hieronymi catalogum de scriptoribus Ecclesiasticis, volvat alios qui consimile tractant argumentum : et reperiet hoc genus falsas librorum inscriptiones apud Christianos fuisse tum crebriores tum impudentiores, quam fuerint apud Ethnicos. Quo minus mirandum est, si videmus Hieronymianas, Ambrosianas, et Augustini lucubrationes tot supposititiis libris esse permixtas. Verum id quod dico fiet multo credibilius, si causas et occasiones explicuero, quibus hæc inscriptionum impostura videatur accidisse. Atque in summa, duplici potissimum occasione videtur evenisse, partim per errorem et imprudentiam, partim arte dataque opera : sed utrumque diversis modis. Nam aliquoties usuvenit, ut idem, aut certe confine plurimum vocabulum, erroris ansam præbeat : velut olim complures fabulas falso fuisse in-criptas Plauto, narrat Aulus Gellius, cum essent a Plautio Plautianæ, non a Plauto Plautinæ. Consimili errore duas epistolas posteriores Apostolo Joanni tributas tradunt, quod alius ejusdem esset nominis Joannes Presbyter, a quo scriptas affirmant. Et Hierarchiarum libros Dionysio tribuimus Areopagitæ ; et eundem putamus esse, quem juxta Lutetiam Parisiorum urbem, martyrio coronatum accepimus, e tribus, ni fallor, Dionysiis unum facientes. Etenim quum Hieronymus in Catalogo duos, ni fallor, recenseat Dionysios, alterum Corinthiorum, alterum Alexandrinorum episcopum, nihil attingit eorum librorum, qui nunc Dionysii Areopagitæ titulo versantur in manibus. Plures commemorat Eusebius, et inter hos Areopagiten ; de cujus libris nullam facit mentionem, quum aliorum, qui scripta reliquerunt, lucubrationes diligenter annumeret. Ea res in historiis quoque magnos sæpenumero gignit errores. Quod genus, si quis Aristophanis Grammatici librum in Aristophanem poëtam conferat, et quicquid de Scipionibus ab historiographis sit proditum, id ab Africano gestum existimet. Rursum fit interdum, ut librarius aut studiosus aliquis, ob argumenti similitudinem, diversorum auctorum opuscula, eodem copulet volumine : deinde parum attentus lector, aut non reperiens adscriptos titulos, aut oblitos offendens, ejus esse putat omnia, cujus nomen in frontispicio voluminis conspexerit. Aliquoties si forte desit inscriptio, lector conjectura fallitur, et nomen adscribit, non cujus est, sed cujus esse suspicatur : vel quod de re consimili, vel quod ad eosdem, vel quod simili stylo scripserit alius. His occasionibus dubium non est quin permulta Hieronymo tributa fuerint, quæ sunt aliena. Scripsit argumenta in Divinæ Scripturæ libros D. Hieronymus : deinde piram eruditus, aut etiam tumultuarius Lector, quodcumque illic offenderit argumentum absque titulo, sive illud sit Isidori, sive Gilberti, sive alterius cujuscumque, Hieronymianum facit. Et librum cujus initium est : “Cogitis me, O Paula et Eustochium,” ob id ab Hieronymo scriptum esse putant, quod earum nomen præferat, ad quas sæpenumero scripsit Hieronymus. In nonnullis exemplaribus reperies Anselmo data, quæ rursum in aliis Augustini titulum præ se ferant, quod character non omnino discrepet utriusque. Sunt qui fugientes invidiam, libros edant ἀνώνυμοις, καὶ ἀδεσπότοις, καὶ ἀνεπιγράφτοις, hoc est, substracto titulo.

Deinde levi quapiam conjectura ductus aliquis, hujus aut illius titulum adscribit, quisquis forte occurrerit. Fit nonnunquam, ut in declamatoriiis argumentis, quæ Græci *μελέτας* appellant, titulum non serio adscriptum, hoc est, non auctoris, sed ejus cujus personam conatur effingere is qui sese exercet, verum ac serius esse putent: nam hoc videmus olim in scholis solemne fuisse genus exercitationis. Quo de genere sunt Epistolæ Phalaridis, Epistolæ Bruti ad diversos, Epistolæ Pauli ad Senecam, et ad hunc illius. Sic Porcius Latro tractavit argumentum Ciceronis in Catilinam, nimirum personam agens Ciceronis; et quoties incidit, sese Tullium appellans, non Porcium. Hinc error eorum, qui rem fictam seriam esse credunt. Ad hæc non raro fieri videmus, et hodie, ut bibliopolæ de industria, scriptorum illustrium gratiosis nominibus ad suum quæstum abutantur. Alii quo vel nugæ suas, vel pestifera dogmata lectori commendent, gratiosa prætexunt nomina: sive quo magis aliena fruantur stultitia, sive quo dogmatum virus sub magni nominis umbra celerius latiusque serpat in vulgus. Hinc videlicet inscriptiones illæ impudentissimæ, Epistola Jesu ad Abgarum, Evangelium Petri, Evangelium Nicodemi, aliæque id genus innumeræ, quarum pierasque nominatim ecclesiastica damnavit auctoritas in decretis pontificiis. Ipse plurimis et manifestis argumentis deprehendi quendam fuisse, cui præcipuum studium fuerit, ut coccyis in morem suas nœnias alienis operibus insereret, potissimum Ambrosii, Augustini et Hieronymi. Nam stylus palam arguit eundem fuisse. Huic prodigiosa quædam fuit libido, vel insania potius, omnes Hieronymianas lucubrationes modis omnibus conspurcandi: adeo ut non contentus fuerit epistolas suas et libros hujus libris adjungere, veluti si quis putres pannos insigni assuat purpuræ: verum mediis psalmorum et prophetarum interpretationibus nœnias suas admiscuit, quasi si generosum vinum lotio vities aut aceto, ne quis mederi queat. De quo quidem impostore compertiora dicemus, cum ad tertium hujus voluminis ordinem ventum erit, in quem indoctas et ineptas illius nugæ conjecimus. Habes quot modis depraventur inscriptiones; et vides rem adeo neque raram esse neque novam, ut in multo fere scriptore non contigerit, frequentius autem in præclaris et gratiosis. Reliquum est ut ostendamus, quibus modis hic fucus deprehendi coarguique possit, præsertim in D. Hieronymi scriptis, cujus in præsentia negotium agimus. Etenim cui satis est quocumque pacto prænotatum auctoris nomen, is pro quatuor quatuordecim, opinor, leget Evangelia. Quid autem facilius est, quam nomen quodcumque libuerit libro præfigere? Certe non obstitit antiquis illis patribus quantumvis magnificus titulus, quo minus tot apocryphas ineptias rejicerent: nimirum rem magis spectantes quam inscriptionem. Alioqui si clausis, quod dici solet, oculis accipiemus, quicquid probati viri titulum præ se feret, cui non proclive sit orbi imponere; præsertim hisce temporibus, quibus quicquid scriptum fuerit, protinus bis mille propagatum exemplaribus per omnes terras dissipatur? Non tibi satis est titulus, quem habent pyxides medicorum; sed olfacis, tractas, degustas: nec protinus opobalsamum esse credis, si balsami titulum habeant myrothecia; sed modis omnibus exploras, ne forte deceptus inscriptione, venenum accipias pro remedio, lutum pro unguento. Nemisma probas, non contentus inscriptione; pannum experiris, haud credens symbolo; aurum affricas coticulæ, diffusus colori. Habemus notas, quibus nativam gemmam a fictitia

discernamus ; nec satis est si quis modo smaragdum appellet aut lyncurium : et in solis libris recipiendis, quodcumque nomen temere adscriptum satis erit ? At dixerit aliquis : Quid tantopere refert, cujus titulum habeat liber, modo bonus ? Id fortassis in Plautinis fabulis non ita magnum referat. Cæterum in sacris viris et ecclesiæ columnis, unde pontifices ac theologi velut ab oraculis sua de bello, de sacramentis, deque gravissimis rebus sumunt decreta, plurimum, opinor, referet. Alioqui futurum est, ut impostoris alicujus dictum, imo somnium, Pauli aut Hieronymi nomine productum, cogat me vel tacere, vel sequi quod rectum non est. Id quod quotidie videmus in theologicis disputationibus factitari, magno cum risu bonas callentium literas. Ac longe quidem proclivius est deprehendere non esse illius cui inscribitur, quam pronunciare cujus sit opus. Quanquam hoc quoque nonnunquam a sagacibus et emunctæ naris ingeniis deprehendi potest. At quibus tandem notis hoc licebit assequi ? Permulta quidem sunt alia, quæ conjecturam præbeant si non convenit tempus, si non consentiant dogmata. Verum hæc, et id genus alia, facile imitatur, qui studeat imposturam facere. Certissimus index, et vere Lydius, ut aiunt, lapis est character orationis et habitus. Ut sua cuique facies, ut sua cuique vox, ut suus cuique mos et genius, ita suus cuique stylus. Nec perinde relucet in speculo corporis imago, quam in oratione mentis habitus apparet. Hanc normam secutus est Varro in pensitandis Plauti fabulis, non indices Helii, nec Claudii, nec Aurelii, nec Accii, nec Manilii, hoc est, librariorum titulos, quemadmodum ait Gellius. Hanc secutus est Aristarchus, hanc ipse D. Hieronymus, etiam inter disertos. Nam inter infantem et eloquentem manifestius discrimen est, quam inter hominem et simiam, inter silicem et gemmam. In Apologetico adversus Ruffinum, Novatiano librum asserens, quem ille Tertulliani dicebat : Et auctoris, inquit, eloquium styli proprietates demonstrat. Rursum eodem argumento Pamphilo suum vindicat opus ; Unde, inquit, sciam quod Pamphili sit ? Videlicet stylus et saliva docere me potuerunt. Et D. Augustini librum, cum quidam negarent illius esse, ex epicherematis ait agnovisse sese. Secundam Petri Epistolam styli duntaxat indicio putat alterius esse. Tum eam quæ fertur ad Hebræos verecunde significat Clementis videri posse, quod stylus multam haberet affinitatem cum illius epistola, quam sub nomine Romanæ ecclesiæ scripsit ad Corinthios. Ac ne longior æquo fiam, in catalogo scriptorum illustrium, sæpenumero libros aliis adimens, aliis asserit ; nihil secutus præter sermonis gustum, stylique, quemadmodum ille loquitur, salivam. Sed hæc rideri solent a pinguibus istis ; et arguti, si Musis placet, videri volunt, cum respondent, ejusdem auctoris non semper eundem esse styllum : et hæc nobis potissimum obganniunt illi, qui prorsum nec quid sit stylus norunt, nec ullos bonos evolvunt auctores. Quasi vero nesciamus vel pro ætate, vel pro argumenti natura, vel studio, vel profectu, vel pro animi habitu nonnihil variari dictionem. Nec enim eadem est oratio Ciceronis in Philippicis, quas senex scripsit, et in Verrinis actionibus, quas juvenis : et alio dicendi genere patrocinatur Miloni, quam quo disseruit de Officiis. Nec ipse nunc eodem orationis genere hæc disputo, quo olim Philippum principem laudavimus : quod sciam aliter encomium scribi, aliter scholia. Et Tullius eloquentius tractat Oratorem suum, quam præceperat de Inventionem Rhetorica. Nonnunquam data opera styllum variamus, sive

quod libet experiri diversa, et nunc hunc nunc illum studemus exprimere, sive quod hoc tribuimus his ad quos scribimus. Jam accrescente per assiduam meditationem orationis facultate, nonnihil novetur oportet. Postremo quemadmodum alius est sermo commoti, alius sedati aut alacris: ita diversus est stylus, aliter affecti: et hæc expendat oportet, qui de phrasi velit ferre sententiam. Alius est vultus irati quam propitii; alius tristis quam alacris; et tamen ea res non obstat quo minus agnoscas hominis tibi noticiam. Quem juvenem noveras, senem agnoscis, cum omnia mutet ætas. Fratrum aut sororum inter se similitudo non impedit quo minus Paridem agnoscas ab Hectore, Cassandra a Polyxena. Atque adeo haud scio an unquam inter ullos geminos tam indiscreta fuerit formæ similitudo quin a familiaribus certe quiverint internosci. Quinetiam vehementer attentis ovum ab ovo, ficum a ficu licet discernere, vel refragantibus proverbii. Tantum abest ut stylus a stylo discerni non queat; cum non alia in re major sit varietas, stylus modo sit ullus, et accedat artifex qui pronunciet. Nec enim Tartareti dictionem facile secernas ab oratione Bricot non hercle magis quam ab Occam Scoti, aut ab Hugonis Carrarii. Liræ, aut scopas a scopis, aut rudera a rudere. At Augustinum ab Hieronymo nihil negotii sit agnoscere: ni prorsus ignores quid sit oratio. Nunquam ita se dejicit Hieronymus, quin D. Thoma sit cultior, etiam cum ille rhetoricatur maxime. Sed, ut modo dixi, artifex de artifice certissime pronunciat. Sculptor sculptoris, pictor pictoris manum protinus agnoscit. Musices peritus cantionis auctorem ex harmoniis intelligit. Protogenes Apellem non ante visum e linea ducta incontanter deprehendit, sed artifex artificem; cum bubulcus interim aliquis nec Fulvi aut Rutubæ manum ab Apellis aut Zeuxidis manu sit discreturus. Quamquam ingenue fateor accipere posse, ut in nonnullis tanta sit dictionis similitudo, ut modestius sit ambigere quam pronunciare. Verum cum stylum dico, non solum summam illam orationis quasi cutem aut bracteam intelligo verborum et figurarum in verbis sitarum, ut ubi cumque quinque Hieronymiana verba deprehendero, protinus Hieronymum scripsisse confirmem: aut qui subinde clausulam orationis ad hunc modum finiat, esse videatur, eum statim Ciceronem pronunciem; apud quem aliquoties reperero *interim pro interdum*, statim Quintilianum putem; apud quem legero *tanquam pro velut*, aut *insulcare pro inculcare*, mox Senecam esse credam; ubi videro *sane quam* et *oppido quam* pro *valde* positum, extemplo Gellium arbitrer scripsisse; ubi *nupturire*, *verbigerari*, aut aliud simile verbum occurrerit, jam Apuleium existinem loqui; aut qui *ὑποειλετοῖς* et *ὑποειπώτοῖς* frequentias utatur, hunc continuo credam Augustinum esse; quive crebris periodis in longum producat sententiam, hunc ilico putem esse Gregorium. Plurimas res pariter complectitur styli vocabulum, sermonis habitum, et dictionis quasi filum, figuras, consilium, iudicium, argumentationis genus, inventionem, tractationem, affectus, et ῥῆγ quæ Græci vocant: atque in singulis horum mille discrimina, nempe non pauciora quam sunt ingeniorum, quorum profecto totidem differentie sunt, quot sunt ipsi homines. Alius jucundior est, alius exactior: alius simplicior, alius picturatio: alius lenior, alius acrior: hic severior est, ille festivior: hic fusior, ille densior: hic eruditior, ille sanctior: hic copiosior, ille nervosior: denique, ne rem infinitam persequar, totius animi simulationem semel exhibet oratio. Neque secus quam in corporum propa-

tlone, parentum habitus liberis repræsentatur; ita quoties ingenium exertis viribus gignit aliquid, omnes mentis notās illic licet agnoscere, maxime si quis non imperitus animum adverterit. Quamquam in nullis judicium certius quam in his quos ingenii vis, doctrinæ magnitudo, eloquentia singularis, aliæque dotes eximie reddunt inimitabiles. Nam ut de mediocribus sit aliqua dubitatio, certe Apellis *ἀναδυσμένην* vel procul statim agnoscet artifex. Si quis affectet ut pro Cicerone legatur, nihil agat; quod felicissimam illius facilitatem et jucundissimam subtilitatem nemo possit assequi. Is in Epistolis ait, sese sua dicta talibus insignisse notis, ut non difficile foret ab aliorum dictis internoscere. Nam huic aliena quædam in hoc genere tribuebantur. At in Hieronymo nostro tam multe sunt dotes, tam eximie, ut unaquælibet harum ad discrimen abunde sufficiat. Earum aliquot sic habet cum aliis communes; ut multis præcurrat parasangis, adeoque vincat, ut huic admoti, quod habent non habere videantur. Accedunt quædam peculiaria, quæ nemo Christianorum nec habuit, nec affectavit. Ingenii divina quædam vis, mira fecunditas, ardor incomparabilis, eloquentia, sanctimonia, divinarum literarum cognitio, studiorum fervor, aliæque id genus sic eminent in hoc, ut inter omnes ipsa dignosci possit excellentia. Cæterum peculiaria sunt, felix illa rerum omnium mixtura, qua quicquid est in ullo vel auctorum, vel disciplinarum genere, vel apud Græcos, vel apud Hebræos, vel apud Latinos, sive priscum sit, sive neotericum, miro quodam artificio sic infuleit, intexit, concinnat, ut mireris e tam diversis unum quiddam posse conflari. Nemo densius, nemo felicius mysticæ scripturæ testimonia inculcat, quam velut in numero habebat, et quantum equidem conicio, locis certis, quos in hoc paraverat, digestam: per quos effecerat, ut quicquid usquam esset abstrusum in bonis auctoribus, id proinus ad manum esset. Ex oculis Veteris Instrumenti mysteriis, ex reconditis prophetarum ænigmatibus libenter aliquid depromit, velut ostentans opes suas, quo magis inflammet lectorem ad sanctarum studia Scripturarum. Tum videre est in eo perpetuam quandam festivitatem, quam eruditi mirantur in M. Tullio. Nam in rebus etiam maxime seriis, tamen dictu mirum est, quantum habeat salis, quantum juvenilitatis. Dilemmatis et epiphonematis impendio delectatus est. Singularis quædam in insectandis ac depingendis hominum vitiis libertas: qua sic utitur adversus hæreticos et calumniatores, ut aliquoties (dicam enim ingenue) modestiam in eo cogar desiderare. Ad hæc nullum scripsit opus, quod non ipse locis aliquot citet: id agens, opinor, ne vel intercederent lucubrations ipsius, vel alienis nominibus occuparentur; cum nihil horum quæ rejecimus usquam adducat, aut vel leviter meminerit. Ut ne dicam interim, quod quædam horum quæ nos separavimus, in pervetustis exemplaribus aut omnino non habebantur, aut aliorum præferebant nomina. Et in nonnullis impostor ille quisquis fuit, sic nomen inculcat suum, ut hoc ipsum faciat suspicionem captatæ imposturæ. Sunt et aliæ notæ, quas, ne sim prolixior, omitto. In summa est peculiaris quidam pectoris et ingenii gustus, quem sentire licet magis quam explicare. Quibus omnibus diligenter observatis, quæ vere divinum virum referebant, ea illius nomini reddidimus, alienis falsum titulum detraximus: non tam ingenio nostro freti, quam quod nobis mediocre contigerit, non ignoramus; nec eruditione, quam nobis

non vindicamus; sed partim familiaritate, quam frequenti lectione veluit confabulatione cum Hieronymo contraximus (nam et olim adolescentes hujus scriptis unice sumus delectati, et nunc hoc magis capimur, quo plus accessit eruditionis:) partim diligentia studioque, quo pervestigatis omnibus mihi videor quod verum est, non dubiis argumentis deprehendisse. Jam quantum meo judiciotribuendum sit, aliorum facio judicium. Nec enim agnosco laudem, quam mihi tribuant hac in re quidam eruditissimi quidem illi, sed amici. Cæterum in censendo dictionis genere, quandoquidem in ea palæstra tot jam annos sum exercitatus, si quid mihi sumo, videor id non omnino arroganter facere, præsertim ad utrumque paratus, ut vel mutem sententiam, si quis adducat compertiora: vel concedam, si quis digladiari malit quam discere. Nam his qui cavillabuntur, quædam a nobis ademta Hieronymo, quæ tamen hujus titulo citantur in Decretis, et in ecclesiis publice leguntur, abunde satisfaciemus, cum ad extremam hujus tomî partem veniemus, in quam ea relegavimus, quæ velut ab impudentissimo impostore subdita prorsum indigna duximus, ut in his studiosi bonas horas collocarent. In præsentia tantum illud admonuisse suffecerit, permulta quondam in ecclesiis publice solere legi, quæ postea sint explosa per episcopos, vel eruditiores, vel attentiores, quemadmodum in catalogo scriptorum testatur D. Hieronymus. Imo in his ipsis quæ rejicit et carbone notat in Decretis Pontificia censura, pleraque fuerant olim publico Christianorum usu recepta. Nec veritus est Hieronymus. receptissimam per universum orbem Canonicorum voluminum editionem sua vel interpretatione vel emendatione mutare. Quod si reclamant, eas pontificum esse partes, haud mei similium: nihil equidem repugno. Sane fateor, pontificum est super hisce rebus statuere, præsertim si quid ad fidei Christianæ rem pertinet; mei tamen similibus fas est admonere. Quamquam eruditi negant illam Gratiani, nescio cujus, congeriem ulla unquam publica Ecclesiæ auctoritate comprobata fuisse, magisque scholasticorum usurpatione paulatim invaluisse, quam judicio synodi: cum inter hos ipsos hodie videamus illius operis testimonium non temere recipi, nisi si quid fuerit commodum ad nostrum negotium, si quid officiat, rejici velut antiquatum jam et obsoletum. Sed donemus valere, magni certe refert, quid quo animo comprobet Ecclesia. Ut enim parem auctoritatem tribuat Hebræorum voluminibus, et quatuor Evangeliiis, certe non vult idem esse pondus Judith, Thobiæ et Sapientiæ libris, quod Moysi Pentateucho. Paulum recipit, sed ut apostolum: Augustinum recipit, sed ut interpretem; nec alia lege recipit, quam ipse qui scripsit, suos libros legi cupit. Recipit Canonicam Scripturam, ut de cujus fide nolit ambigi. Recipit humanas de sanctis historias, non per omnia certas, sed quæ cum fructu morum legi possint. Nonnulla condonat jam receptæ consuetudini, ac multitudinis affectibus, si modo senserit ejusmodi ut citra religionis vitæque perniciem legi possint. Nisi quis forte, quod in Decretis legerit: *Sedulii Puschale opus insigni laude præferimus*; continuo postularet, ut Sedulii versiculos Actis Apostolorum æquemus. Postremo non illic agitur de titulo, sed de re. Alioqui quid futurum est, cum ea quæ publice canuntur ih templis, alio atque alio titulo proponi videntur, id quod in multis usvenire certum est? In multis inscriptionis falsitas manifestioribus deprehenditur argumentis, quam ut quisquam possit tergiversari. In Sententiis Petri Lombardi, atque in Gratiani Collectaneis quam multa citantur ex opere, quod Augustini titulo legitur: De vera

et falsa pœnitentia, quum in eodem Augustini referatur et refellatur sententia? Ita multa citantur ex Hieronymo, quæ nusquam in illius libris reperiuntur. Ad hujusmodi permulta ceu connivent Ecclesiæ proceres. Quod si in nonnullis constat Ecclesiam mutasse sententiam, nimirum diligentius pensitato negotio, quid magni si quid in his mutetur, quæ aut non pertinent ad Christianam fidem, aut certe multo levius pertinent? Neque enim, opinor, protinus hæreticus sit, si quis evangelium quod Marci nomine legitur, Petri titulo legendum existimet. Verum hisce de rebus plura jam pene diximus, quam decretum erat, quæ suo loco copiosius reddentur. Nunc, ne lectorem nimis longa præfatione defatigem, et priusquam ad rem veniat, præmissis brevibus in singulas censuris, ipsas epistolas subjiciemus.

Nº. LIX.

A Preface of Erasmus to the Third Section of the Fourth Tome, p. 406.

Erasmus Roterod. Divinarum studiosis Literarum S. D.

HAUD me fallit, optime lector, in prima hujus tomi serie, quædam a nobis esse relicta, quæ et stultitiam et balbutiem resipiant ejusdem impostoris, cujus nœnias in hunc extremum hujus voluminis locum, velut in sentinam rejecimus: nullo alioqui dignas loco, nisi quemadmodum ante sum testatus, humanius ac modestius esse duxissem, in hanc peccare partem, ut quædam residere pateremur, quæ merebantur abjici, quam ut quicquam loco moveremus, aliquo modo lectu dignum, videlicet æquos imitati judices, qui propensiores esse solent ad absolvendum, quam ad damnandum: sive quod humanius est liberare periculo nocentem, quam insontem perdere; sive quod præter meritum absolutus, rursum in jus vocari potest, ac pœnas dare legibus; cum non perinde commode succurri possit præter æquum damnato. Quanquam et illic censuris additis opinionem nostram verius quam sententiam indicavimus. Cæterum hac in parte nihil omnino reperies, non dicam, quod Hieronymi dignitati respondeat, sed aliqua ex parte dignum, in quo bonarum horarum ullam portionem collocent, qui vel pietatis studio, vel bonarum literarum amore ducuntur. Verum hoc datum est quorundam imperitorum invictæ pertinaciæ, qui quicquid semel insedit animo, nunquam patiuntur revelli, stupidiore quam ut ipsi recte judicare queant, et iidem præfractiones, quam ut alienæ sententiæ velint accedere: quod quidem hominum genus omnium extremum ac prorsus inutile merito judicavit^d Hesiodus. Ego sane quoties ineptissimas hominis ineptias, et nugacissimas nugæ mecum expendo, parum liquet utrum potius debeam admirari, hujusne scriptoris, quisquis fuit, impudentissimam insaniam, qui fato quodam natus ad perdendos bonos auctores, omnes vires, totum otium, imo totius vitæ studium, in hoc unum contulisse videtur, ut insignium virorum eruditissimas lucubrationes, insulsissimis blateramentis contaminaret, an nostram magis oscitantiam, vel, ut verius dicam, stu-

^d Epy. 297.

porem, qui jam seculis aliquot Hieronymi nomine, viri doctrina, facundia, sanctimonia prorsus incomparabilis, legamus obscuri nebulonis nugas; in quibus nec ulla sententiarum gravitas, neque verborum cultus, nec lepos, nec argutia, nec eruditio, nec ullum denique sanæ mentis vestigium; sed temere utcumque in buccam venerunt effusa verborum volumina, rerum nullus delectus, solæcismis ac sordidissimis verbis, et nuper in culina natis undique referta omnia; exclamationes insanæ subitæque, quas sic adhibet, ut prorsus intelligas histrionem personatum agere, non gravem et sanctum virum ex animo loqui. Ita scilicet nobis hic rhetor Hieronymi refert epiphonemata. Quid multis? Sic notis omnibus discrepat ab Hieronymo, ut non sit facilius suum ab homine dignoscere, nisi si quis sit omni sue stolidior. Et tamen hæc, O rem pudendam! Hieronymi titulum occupant. Verum ea res hinc evenit, quod bona pars hominum iudicio careat. Quid enim de tam excellentis viri monumentis iudicent ii, qui linguarum omnium imperiti, ignari antiquitatis, in nullo scripti genere exercitati, in nullis bonorum auctorum libris versati, præter sophisticas ineptias nihil unquam didicerunt? Nonnulli rursus dum impendio candidi videri student, dum inhumanum iudicant quicquam omnino reprehendere, dum quicquid semel chartis illitum fuerit, id nefas esse ducunt ullo pacto convellere, rabularum ineptias pro doctissimorum hominum egregiis monumentis amplectuntur, et alba, quod aiunt, amussi legunt omnia. Quare fiat necesse est, ut dum intempestiva modestia, flagris etiam aut pistrino dignum nebulonem lædere verentur, in summos viros existant contumeliosi, nimirum quos illis æquant, ut hic optimo jure possis illo *versu* Homericō stomachari,

Ἐν δ' ἢ τιμῇ ἤμὲν κακὸς ἦδ' ἐπὶ καὶ ἐσθλός.

Sunt alii qui sedulo quidem illi, sed parum prudenter Hieronymi gloriæ faventes, ipsi sibi scientes dataque opera occludunt oculos, ut quod cernant non videant, quod audiant non audiant, quod manibus tangant non sentiant, neque quicquam putant interesse, cujus ore, quave ratione laudetur aliquis, modo laudetur, cum Alexander ille Macedonum rex non a quovis artifice vel fingi voluerit vel pingi. Tum a quibusdam laudari, vituperari est, ut vere scripsit Seneca. Nec usque adeo gloriæ inops est sanctissimus Hieronymus, ut indocti blateronis mendaciis debuerit commendari. Sunt rursus quibus non omnino deest iudicium, sed vix est credibile quantum valeat imaginatio persuasioque, si prior animum occuparit: idque non solum in vulgo, verum etiam in eruditissimis magnique iudicii viris. Sic quotidie falluntur oculi, sic totius populi aures olim Parmenionis suam requirebant, quæ quidem res et in proverbium deinde cessit. Non pigebit fabulas aliquot hoc referre loco, quo magis quod dico fiat perspicuum. Fuit olim juveni mihi cum Petro Santerano Siculo, homine non minus festivo quam erudito, familiaritas, in ædibus inclyti viri Henrici vulgari cognomento de Bergis, episcopi Cameracensis. Is, uti referebat, cum Parisiis ageret, ludens huiusmodi scripserat epigrammata, veluti *τῇν ἡχώ* referens:

Tempora fatalis quoniam sic limitis iris,
Tristia concentu funera solor olor.

Affluxerat titulum: *Cygnus moriens pro specu*. Sub id adhibuit scribendi pulchre peritum artificem, qui distichon hoc quam maxime posset ad imitationem antiquitatis pingeret, literis aliquot data opera relictis

mutilis, ceu jam obliteratis vetustate. Carmen adornatum exhibuit Fausto Andrelino, qui multos jam annos illic poeticeen proficitur. Addidit eam schedulam inter vetustissimas antiquitatis reliquias sibi repertam fuisse, videlicet quod sciret hominem aspernaturum, si dixisset nudius-tertius apud se natam. Legit iterum atque iterum Faustus, et difficile dictum, quam stupuerit quaniue exosculatus sit, quam pene adorerit doctum illam et inimitabilem antiquitatem. Nec finis nec modus admirandi antiquitatem, donec ipse Santeranus sui proditor, rem omnem in risum verteret. Lusit olim ad consimilem modum Gulielmus Copus, immortale Basileensis urbis ornamentum, quæ talem prodiderit heroea, imo totius nostræ Germaniæ nunquam intermoriturum decus, Galliarum felicitas, quæ tanto viro tot jam annos fruitur, atque utinam quam diutissime fruatur, aulæ regalis honestamentum, in qua apud regem, regum omnium haud dubie principem, principem agit medicum : imo, ut quod est illo dignius dicam, totius orbis præsidium, qui rem omnium saluberrimam, nempe medicinam, inscitia profitentium propemodum extinctam, eruditissimis suis lucubrationibus vindicat ac restituit. Is igitur, ut est non solum integritate doctrinaque singulari, verum etiam gratissima quadam morum festivitate præditus, sed quæ bonum virum nequaquam dedecet, cum in cæna catinus appositus esset, diversi generis olerum plenus, et forte fortuna complures accumberent medici, vulgo quoque notissimam herbam delegit, quam Græci petroselinon appellant, apii genus. Medicorum, inquit, est herbarum formas et vires nosse. En adsumus tot medici, dicat qui potest, quod sit huic herbæ nomen. Nemo ausus est pronunciare, quod omnes jam teneret persuasio, rarum aliquod ac peregrinum oleris genus esse, de quo vir tantus tam sollicitè percontaretur, donec ipse problema risu solveret, et accersitam culinæ famulam, pro medicis respondere juberet. Ea nihil contata nomen edidit. Jam tertiam quoque fabulam accipies, sed ἀνάρτυρον. Cuidam apud Italos inter primos erudito, in manum dedit nescio quis paginam e codice quopiam revulsam, sic ut nullus esset titulus qui proderet auctorem. Qui tradiderat admonuit, sibi videri recentioris ejuspiam scriptoris opus esse. Erat autem is ex istorum numero, qui studio favoreque vetustatis, omnia neoterica fastidiunt. Ibi protinus offensus homo spurcicia sermonis, ut tum quidem videbatur, multa convicia congegessit in barbarum scriptorem, qui tam indoctis nugis miseris perdidisset chartas. Nec modus aut finis irridendi, donec alter ostenderet, id quod tantopere damnasset, fragmentum esse Ciceronis. Agnovit admonitus, et risit homo doctus tantam ex imaginatione delirationem. Tantum valet in eruditis quoque præsumpta persuasio, nec alia res in judicando magis vel avertit, vel adimit oculos. Quo minus mirandum, si nobis idem usu venit in Hieronymo. Videmus in singulis paginis adscriptum Hieronymi titulum : videmus admixta his, quæ citra controversiam Hieronymi sunt. Audimus hæc passim citari, legi, cani, Hieronymi nomine. Cum hac persuasione ad legendum accedimus. Verum qui vel leviter admonitus fuerit, statim animadvertet errorem suum, jamque velut expectatus, quasque subito redditus oculis, tam profundam hallucinationem suam ipse demirabitur. At illud magis et stomachor et admiror, quid tandem in mentem venerit, si quid omnino mentis habuit impostor ille, ut non unam aut alteram epistolam, sed ingentia multaue volumina titulis alienis proderet in vulgus. Nec enim hunc Insuum lusit duntaxat in Hieronymo, verum ejusdem artificis sunt illæ Augustini nomine Honiliæ ad fratres Eremitas :

et aliæ rursum, quas inscripsit De Tempore, pauculis aliquot exceptis. Has casusne admiscuerit incertum est, an, quod magis arbitror, illius ars: hoc nimirum ingenio, quo mentientes assolent, ut magis fallant, veri nonnihil admiscere falsis. Quod et apud Maronem facit Græculus ille Sino. Ejusdem est oratio Ambrosii Mediolanensis episcopi nomine, qua Christianæ plebi baptizatum Augustinum gratulatur. Nec his contentus, mediis narrationibus, quas Divus Hieronymus in Prophetas et in Psalmos edidit, suas ineptias intermiscuit, id quod alias locis aliquot nominatim proditis, docebimus. Nam eundem fuisse cuculum, vox ipsa palam arguit. An ita putandum est inter tam innumera insanix genera, quibus humanum laborat genus, hunc illius fuisse morbum, ut felicem sese crederet, si consequi potuisset, ut orbe decepto, nebulonis ineptiæ, tantorum virorum titulis celebrarentur (sunt enim quidam sic ad imposturam nati, ut vel gratis, imo suo quoque malo gaudeant fallere: tanta est imponendi libido) ipse interim legentium errore fruere-tur, atque hanc voluptatem tot laboribus bene putaret emtam? An magis conjiciendum est fuisse, qui suis scriptis sacros illos doctores voluerit illustrare, simulque pietati consulere, atque id quo facilius assequeretur, gratiosi nominis titulum prætexuisse? Verum quid aliud est, si hoc non est maculam et labem aspergere viris suapte virtute clarissimis: si quis tam insulas ineptias illorum titulis traducat? Deinde cum quæ præcipit, ejus sint generis, ut eadem a quavis muliercula dici possint, quorum opus erat tam insignium commendatione nominum? Si nova et paradoxæ prodidisset, quæ tamen ad pietatis studium magnopere conduce-rent (tametsi mea quidem sententia nec mendaciis ornandi sint sancti, nec mendacio commendanda pietas) tamen fortasse tolerari poterat fucus, quo et veteres illos Christianos sæpius usos fuisse constat, qui juxta Platonis et Origenis opinionem, mendacium non improbabant, quod ad magnam aliquam reipublicæ utilitatem adhiberetur. Sed adferam ipse meam conjecturam, et quod vero proximum esse videtur simpliciter elo-quar, hac lege, ut nihilo secius liberum sit suum cuique super hac re judicium. Apparet fuisse quempiam ex hoc hominum genere, quos vulgus partim Augustinenses, partim Eremitas vocat, genus hominum nuper natum. Siquidem isti instituti sui originem, quo videlicet anti-quitate sit commendatus, ad Eremitas Divi Augustini referri volunt, eoque pingunt Augustinum pullatum, promissa barba, circumsedente grege simili cultu discipulorum. Videmus autem ante ducentos ferme annos, totam describendi libros præsertim sacros, provinciam in monachos et monachas fuisse relegatam, adeo ut hodieque complures exsint consecratarum virginum manu descripti, vel picti magis codices: idque factum est, ne tam ingens hominum turba vel gratis aleretur, vel otio corrumpere-tur, neque rursus sordidis vulgarium opificum operis occupa-retur, quod id religionis professione parum dignum videretur. Inter hos tum fere indoctos, opinor, sciolum et ardelionem fuisse quempiam, qui describendis libris nonnihil obiter arripuerit eruditionis. Nam loquacita-tem indiderat ipsa natura. Eum laborasse morbo, quo videmus et hodie teneri non paucos, mei similes, qui cum scribere nesciant, tamen a scribendo temperare non possint. Is partim quo quæstus esset uberior, ex accessione semper novorum voluminum, ut quæ illi domi nascerentur, partim ut suam professionem hac arte redderet plebi commendatiorem (mirum enim est dictum, quam ambitiosum sit hujusce rei studium in toto hoc hominum genere) videlicet laudatissimorum virorum titulis ad eam

rem est abusus. Et ideo in Hieronymi vita, quam nos in extremo huius ordinis calce subjecimus, identidem inculcat illum Eremitam fuisse, quo tam inclytum virum nos assereret gregi. Deinde tot lepidissimas scilicet homilias addidit ad fratres Eremitas Augustini titulo, cum omnes ferre veterum conciones non in tractandis communibus locis, sed in exponendis Divinis Literis versari soleant. Postremo, quod est omnium venustissimum, orationem finxit Ambrosii nomine, cujus initium est: *Quod his diebus contigit, fratres charissimi*: in qua Christianæ gratulatur religioni, de tanti militis, nempe Augustini, accessione; miroque artificio illud agit homo suavis, ut in ipso statim baptismo Divus Augustinus nigram cucullam et balthcum coriaceum ab ipsis Ambrosii manibus sumsisse putetur; nimirum ejus professionis insignia; ut totum etiam Augustinum suo vindicaret ordini; eumque cingulum a Simpliciano donatum affingit. Ad hæc de hymni vicissim decantati fabula meminit. Postremo vaticinatur futurum, ut ex Augustino multæ religionis constitutiones nascerentur: cum Ambrosii temporibus nemo *religionis* vocabulum in eum sensum usurparit, quo nunc vulgus utitur illiteratum. Ut ne dicam interim, quod ipsa tam diligens historiæ inculcatio, de disciplinis citra præceptorem perceptis, de Monicæ lacrymis, de Simpliciano, de Adeodato et Alypio, affectatæ imposturæ suspicionem habent. Quemadmodum eleganter Quintilianus parietem undique palmis cruentatum, cæterasque nimirum * consentientes conjecturas, in ipsam retorquet novercam. Atque hæc quidem, studiose lector, tametsi mihi quidem conjectura vehementer probabilis ac propemodum certa videatur, tamen haud est animus super hac re cum quoquam digladiari. Nec enim ita magni refert, quis fuerit hujus actor fabulæ. Certe impudentissimum fuisse rabulam et sacrilegum impostorem, res ipsa indicat. In confesso est illum, quisquis fuit, hoc affectasse, ut nunc Hieronymus, nunc Augustinus, nunc Ambrosius, nunc Cyrillus, nunc Eusebius, nunc alius atque alius videretur, Vertumnum quandam aut Empusam Proteumque referens, et cum sit idem, alia atque alia specie nobis occurrens. Idque cum nec eloquentia possit assequi, homo infantissimus; nec eruditione, illiteratissimus; nec pectoris sanctimonia, circulator; quod erat in proclivi, fictis titulis rem agit. Hieronymum se visum iri credit, si sæpicule nominet Paulam et Eustochium; Augustinum, si plus vices in singulis paginis iteret, *fratres charissimi*, quod aliquoties his verbis ille sit usus. Sed astutulus admiscet nonnihil ex historia, quod quidem facit etiam in Homiliis ad Eremitas: verum adeo coacte frigideque, ut facile suboleat mendacium, et continuo succurrat illud Ciceronis: *Nisi fingeres, non sic ageres, impostor*. Cæterum in regula virginum, quam scripsit jam centenarius, totas sic furcifer hebdomadas versatur inter angelorum choros, et affatim cum divina Triade confabulatus, tandem in terras devolat, jam vates factus ac futurorum præscius. Quid hac impudentius hypocrisi? Imo quid magis impium? Nam longe alium fuisse, quam videri studet, primum ipsa prodit inscitia, deinde prodigiosa sermonis balbuties, plurimis et sordidissimis horum temporum vocabulis inquinati. Atque hic est certissimus index, et Lydius (quod dici solet) lapis. Nihil enim hic succulentum, nihil exactum, nihil elaboratum invenies: sed tumultuariam modo vulgarium verborum et ineptissimarum sententiarum congeriem. Jam et illud plane coarguit hominem, quod

* probably *nimum*.

cum plurimum intersit inter Hieronymianam, Ambrosianam, et Augustini dictionem, apud hunc eodem orationis filo loquuntur omnes, atque ille quidem coccyis in morem, subinde aliis atque aliis convestitus plumis sese ostentat: at cantum illum suum nativum mutare non potuit infelix, et velut histrio varia tectus persona, subinde alius nobis prodit in proscenium: sed vox semper eadem, eadem gesticulatio prodit subornatum. Nam et Cyrillus, qui Græce scripsit, apud hunc Latine loquitur, nec aliter loquitur quam Augustinus aut Hieronymus. Nimirum declaravit fallendi studium sibi non defuisse, cum deesset facultas. Ac cætera quidem ipsa causæ præstabit æquitas. Unum illud precibus meis lector donet velim, ne quid obstrepat nostro iudicio, ne reclamet, ne tumultu misceat omnia, priusquam attentius quæ rejecimus, perlegerit. Si in his quæ Divi Hieronymi titulis insignantur vel unica periodus inveniaturo viro digna, non obistam, quo minus omnia Hieronymo transcribantur. Sin totus sermo a capite (quod dici solet) usque ad calcem, sic cum omnibus Hieronymi dotibus pugnat, sic omnibus dissidet notis, ut plus conveniat homini cum camelo, quæ, malum, dementia est perpeti ut cum summa et tanti viri, et studiosorum omnium contumelia, fictis titulis ista venditentur? Bene res habet, quod tali animo non contigerit eruditio. Deum immortalē! quid si huic impostori vel mediocris accessisset eloquentia, si vel tantillum eruditionis et ingenii, ut qualecunque simulacrum Hieronymianæ dictionis effingere potuisset? Quis ausurus erat hæc jam recepta convellere? Nunc præter titulos adeo nihil potest imitari eorum, quorum personam sumit, ut qui credat, non ab illo sed a suo ipsius animo deceptus esse videatur. Quot dotes præstandæ sunt ei qui Hieronymus vellet haberi? Habet Augustinus floridum quiddam et picturatum, atque, ut ita loquor, Punicum; habet argutiam non injucundam; habet sua schemata, quibus se delectatum ipse fatetur in opere cui titulus: *De Doctrina Christiana*. Divus Ambrosius acumen quoddam e schola declamatoria refert, tacitis ac crebris titillat allusionibus. Ex his notis tantum abest ut quicquam potuerit adumbrare noster histrio, ut nec semilatinam exhibeat orationem, ut nec cordatam, nec sanam. Et tamen homo perfrictæ frontis non dubitavit insulsissimis blateramentis excellentium virorum titulos præfigere. Tantum illi addidit fiducia, mortalium vel insectia, vel oscitantia. O sacrilegum caput, cui id tantopere studio fuit, ut sacras tantorum virorum lucubrationes suis conspurcaret ineptiis! O spem improbam, qua sibi promisit futurum, ut hæc indecissima deliramenta celestium doctorum titulo circumferrentur! O lethargum nostrum, quorum oscitantia factum est ut huic impostori tam impius conatus successerit, totque jam annis insulsissimæ næniæ excellentissimorum heroum nomine legantur citenturque! Neque vero quisquam hæc contumeliosius a me dici putabit. Non est enim contumelia detrudere personam histrioni, sed pium est sanctissimos viros simul et studiosum lectorem ab indignissima contumelia vindicare. Non est contumelia prodere sacrilegum, sed officium est excellentium hominum famæ consulere. Non est hoc truncare Hieronymum, sed aurum plumbo vitiatum repurgare. Nec amat Hieronymum, nec intelligit Hieronymi dotes, qui nugas ejusmodi illius legit nomine. Plusquam cæcus est, qui hæc non perspicit: plusquam impius, qui, cum perspiciat, ferre tamen potest. Semper inter sacras res habitæ sunt eruditorum monumenta, atque hac gratia veteres illi libros immortalitate dignos cedrina conditos capsula, in Apollinis templo reponere con-

sueverunt. Auctorum imagines in bibliothecis reponebantur, ac nunc quoque Ciceronis bibliotheca Puteolis ceu res sacra dicataque visitur. Quanto magis nobis sacras esse convenit Divi Hieronymi lucubrationes, quem juxta commendat et eruditio singularis, et rara vitæ sanctimonia? Quem ita Romanus orbis summum habet theologum, ut habeat pene solum. Sacrilegii genus habetur parum reverenter attricare sanctorum reliquias, puta cingulum Annæ, aut calicem Edmondi, Georgii pectinem, aut calceum Thomæ. Hæc quoque venerabundi exosculamur, oculis admoveamus. Quantum igitur debetur religionis, tam divini viri literis, quæ nobis non pileum illius exhibent aut strophium, sed vivam et adhuc spirantem pectoris imaginem, unde Christi spiritus inhabitator ea mundo prodidit oracula? Exhibent nobis apices illi muti, quod vivum Hieronymi corpus non exhiberet. Quid enim magni sit hominis figuram intueri? Hic, hic arcanum illum mentis habitum intueor, hic mihi quod in illo fuit optimum, superest. Hic mihi totus vivit Hieronymus, docens, exhortans, consolans, ac veluti de sui pectoris igni inflammans ad pietatem. Hæ sunt vere sacrosanctæ divini Confessoris reliquiæ; quas illotis pedibus simul ac manibus contaminare, conspurcare, adulterare, ac modis omnibus profanare, nonne summa videatur impietas? Omnes inexpressibile facinus clamitent, si quis Sardanapali cineres pro Divi Joannis cineribus exhibeat osculandos. At longe gravius piaculum est, nebulonis indocti nœnias pro sanctissimi doctissimique viri monumentis in universam ecclesiam inducere. Nam illic quidem aut nihil aut non multum lædit error; cum affectum non factum in hisce rebus soleat imputare divina bonitas. At hic deceptus, pro salutaribus præceptis, hypocritæ somnia in animum trajicio. Nemo non summam ducat esse impietatem, si quis Sancti Francisci tunicam in cornum abjiciat, ac pedibus conculcet. At quanto irreligiosius, salutares optimi viri lucubrationes, admixtis obscuri nebulonis nugamentis, depravare, profanare, corrumpere? Irenæus, Eusebius, Ruffinus, cunisque his alii complures, si quando volumen ederet in vulgus, per omnia sacra scriptorem obtestabantur, ne quid immutaret, ne quid adderet, ne quid prætermitteret; sed quod in exemplari reperisset, bona describeret fide. Quodnam igitur hoc tam impium sacrilegii genus, omnes sacrosancti viri libros, utcumque libuit, truncare, augere, miscere, vitare, tollere, supponere, nec aliter in hos, quam sus solet in segetem, debacchari? Ipse profecto qui nihil sum, non solum ad Hieronymum, verum etiam ad mediocres, tamen haud ferendam contumeliam mihi factam putarem, si quis ejusmodi nœnias meo prodar nomine, cujusmodi impostor hic attribuit Hieronymo. Tam multæ sunt principum et pontificum constitutiones de rebus pene nihili. Super hoc negotio, quo non aliud magis pertinet ad hominum vitam vel instituendam, vel corrumpendam, nulla cautio, nulla exactio, nulla pœna; sed quicquid librariis libuerit, idem licere sinimus: neque secus atque medici et pharmacopolæ, quodcumque nomen herbæ dixerit ancilla quæ attulit, hoc accipiunt, et ægrotis ministrant; ita nos quocumque titulo librarii librum evulgarint, eo legimus et amplectimur. Quod quanto cum periculo fiat, vel hinc æstimes, licebit. Comprobatus est tum omnium consensu, tum pontificum auctoritate, Divus Hieronymus. Proinde fieri potest, ut hujus titulo rabula quispiam pestilentes opiniones suas in vulgus disseminet. Quod si Hieronymo refragari non licet, et illius esse censetur, quicquid hujus præfert titulum, futurum est, ut vel impius habeatur qui reclamet, vel venenum hauriat pro re-

mediq̄ qui legerit assentiens. Nunc restat unus ille scrupulus eorum, qui plus operæ contriverunt in sophisticis contentionibus, quam in evolvendis bonis auctoribus. Hi forte cavillabuntur nimis audacter a me rejici quædam, a quibus tamen p̄multa citat Gratianus in Pontificum Decretis. Respondere poteram, quemadmodum et ante sum testatus, opus illud usu modo scholasticorum receptum. Nec enim ullis constat argumentis, quis fuerit Gratianus, quo tempore suum exhibuerit opus, ejus pontificis, ejus concilii fuerit auctoritate comprobatum. Nam ea quidem fabula, quæ de palea jactatur in scholiis, prorsus affinis videtur illi, quæ de permutatione Diomedis et Glanci, deque legibus a Græcis petitis fertur in Pandectarum glossematis. Deinde in tam confusa rerum congerie, cum interim velut a disputante pugnantes sæpenumero sententiæ recitentur, non continuo pro oraculo convenit accipi, quicquid ibi scriptum offenderis. Primas illic tenet Isidorus, ac summis de rebus pronunciat homo grammaticus. Nihil enim aliud (quod equidem sciam) scripsit: et ita grammaticus, ut a grammaticorum quoque collegio rejiciatur. Ac mihi quidem videtur is, quisquis fuit, sive Gratianus, sive Crassianus, hoc potissimum consilio veterem illam Decretorum collectionem antiquare nova voluisse, ut Isidorum suum conterraneum, opinor, et alios quosdam recentiores nobilitaret. Nam Bedam inter eruditos numero. Hoc eam ob causam admonui, ne cui mirum videatur, si quem librum Hieronymi nomine citat Gratianus, qui non sit Hieronymi, videlicet homo seculo natus infelicissimo et veteris literaturæ prorsus rudis et imperitus, adeo ut sæpenumero cum ex Hieronymianis commentariis citat testimonia, si quid incidit, quod vel ob antiquitatem vel Græcitatem admixtam minus intellexerit, transiliat, cum ea magis etiam ad rem pertineant. Postremo labi potuit summus pontifex, hallucinari potuit summum pontificis concilium, in his, inquam, quæ ad fidei necessitatem non pertinebant. Nec enim continuo periclitatura sit Christiana religio, si quis Evangelium Marci Petri titulo legere malit, a quo nonnulli dictatum existimarunt; aut Pauli ad Hebræos Epistolam Clementi malit asserere. Rem potissimum approbavit Ecclesia; de auctore non reclamans quidem, sed neque digladians. Ad hæc multa passim irrepunt in publicam consuetudinem, episcopis vel insciis vel conniventibus, quæ deinde, quoniam extorqueri vix possunt, publicis condonantur affectibus, et tolerantur verius quam approbantur. Atque utinam tantum esset otii Romanis pontificibus, ac cæteris episcopis, ut in his quæ ad Christianam pertinent eruditionem, tantum studii curæque possent impendere, quantum et ipsa meretur res, et publica flagitat utilitas. Hoc loco sentire puto cordatum lectorem, quid recteam, ac tacitæ cogitationi relinquam. Siquidem expedit nonnunquam et vera tacuisse. Ad hæc, ut repetam quod jam superiore præfatione diximus, non hoc agebatur id temporis a Gratiano, ejus essent ii libri quos citat, Hieronymi ne, an alterius, sed quod ad argumenti propositi probationem facere visum est, in reliquum agmen adscripsit. Et quoniam jureconsultis titulo citare mos est, cum addidit quem forte reperit in codice: quemadmodum et Divus Hieronymus, opus ad Hereimium, Ciceronis nomine citavit. Atqui si hac de re incidisset disputatio, non dubito, quin negaturus fuerit a Cicerone profectum. Nisi forte quoties apud eundem Gratianum deprehendimus Hieronymi nomine citata, quæ sunt Origenis; aut Cypriani titulo, quæ sunt Augustini; id quod in multis accidere palam est; aut cum offenderimus in catalogo scriptorum,

pro Juvenco subditum Vincentium, aut aliud simile, quod vel auctoris errore, vel librarii commissum sit incuria; protinus actum putabimus de fide deque auctoritate totius voluminis. Proinde quod ista semovimus, nihil, opinor, attinet ad fidei Christianæ veritatem, sed ad Hieronymi gloriam pertinet, in quem indignum erat hujusmodi conferri nœnias, quem virum haud conveniebat a tali præcone laudari. Pertinet ad studiorum utilitatem, quos passus non sum, pro doctissimis optimi viri scriptis, insulsa obscuri nebulonis blateramenta legere. Porro quod audio quosdam inepte meticulosos objicere, si in receptis sanctorum doctorum voluminibus aliqua convellantur, periculum fore ne divinæ scripturæ vacillet auctoritas; etiam si nihil ad hanc rem pertineat, tamen non alienum fuerit paucis refellere. Nec enim hic de divinis agitur literis, sed de libellis falso inscriptis Hieronymo. Quod si maxime ageretur, succensere conveniebat, non ei qui falsitatem coarguit, sed qui admiscuit. Etenim quo quidque sacratius est, ac propius ad Christianam attinens pietatem, hoc sceleratius est vitare quod scriptum est. Rursum quo gravius crimen corruptoris, hoc magis amplectendum officium restituentis. Non hoc est falsitatem inducere sacris literis, sed excludere. Nec ob id periculum est, ne minoris fiat aurum, si fuerit ab aurifice repurgatum: aut ne abjiciantur gemmæ, si quis adulterinas et factitias semoverit. Imo hoc certior erit divinæ scripturæ auctoritas, si nihil in ea vel subdititium, vel mendosum residere patiemur. Nisi forte nunc non credimus quatuor Evangeliiis, quod reliqua veluti fabulosa damnavit Ecclesia: Aut metuendum est, ne mundus universus desciscat a Christo, si quid in arcanis literis indicaro, vel ab indoctis aut supinis librariis depravatum, vel a dormitante interprete parum commode redditum. Nihil credit, qui quidvis credit, ut qui non judicio, sed animi credat levitate. Nemo verius credit Evangeliiis, quam qui non omnibus credit Evangeliiis. Nemo plus defert sacris libris, quam qui a vere sacris secrevit apocryphos. An is tibi videtur honorem habere Hieronymo, qui nolit Hieronymum a nebulone dignoscere? Plinius ita demum credit placuisse librum, si quædam displicuerint, usque adeo non existimat probari, nisi quod judicio probaris. Et superiore præfatione satis, opinor, demonstratum est, nullum esse scriptorum genus quod non alicubi sit subdititiis hujusmodi libris contaminatum. Num illud pium et candidum esse duces, cuius indocto permittere, ut quidlibet invehat, depravet quidlibet: non permittere studiosis et eruditis, ut quod suppositum fuerit, rejiciant, quod vitiatum, emendent? sed illud fortassis exigis, ut hoc auctoritate fiat episcoporum. O rem præposteram! Non indignantur impostori, qui citra ullius auctoritatem vitia vitia sacros libros: in eos stomachantur, qui citra totius Ecclesiæ auctoritatem, quæ vitia sunt, corrigunt. Quamquam nos haud conamur præire principibus Ecclesiæ, sed illorum occupationes hac nostra qualicunque adjuvamus opera. Admonemus, non decernimus: indicamus, non judicamus. Neque enim addubito, quin et illi vel potissimum sint nostram comprobaturi sententiam. Sed odiosum est, inquit, tot jam seculis recepta labefactare. At quid olim Septuaginta editione receptius? Nec tamen hanc veritus est Hieronymus, frustra reclamantibus cum Augustino quibusdam episcopis, sua interpretatione corrigere. Quid illa de septuaginta cellulis fabula decantatus? At non dubitavit Hieronymus rem nulli non creditam, non solum Augustino, mendacium appellare. An quicquam est hac Novi Testamenti editione vulgatus? At quid decessit de pondere veritatis evangelicæ,

quod Laurentius, homo rhetoricus magis quam theologus, locos aliquot reprehendit perperam ab interprete redditos? An minore fide jam Epistolæ Paulinæ leguntur, quod earum editionem hanc qua vulgo utimur, Jacobus Faber Stapulensis, vir non minus integritate vitæ quam eruditione probandus, negavit esse Hieronymi, quod Laurentium imitatus, permulta mutavit, vel depravata, vel male reddita? Quæ quidem in re nos quoque per idem tempus navabamus operam: ac mire factum est, ut cum uterque de altero nesciret, tamen ambo rem eandem, eodem moliremur tempore, etiamsi illius antevertit editio. Quæ utinam esset ejusmodi, ut nostra quam paramus, prorsus supervacanea videri possit. Plurimum tribuo Fabro, ut viro non vulgariter erudito: veneror, ut optimum: faveo, ut amicissimo. Verum si in profanis rebus Aristoteles, veritatis potius quam amici Platonis rationem habendam esse judicavit, multo magis id par est facere in his literis, quas inter sacras habemus, ut ita dicam, sacratissimas. Nec hoc dixerim, quod illius editionem minus approbem, sed ut mihi detur venia, sicubi videbor a tanto viro dissentire. Verum ut ad id quod agitur redeam: quid proximis hisce diebus accidit Ecclesiæ? Num labascit orbis Christianus, quod Paulus Middelburgus, episcopus Forosempronienensis, publicum de ratione festi Paschalis errorem, libris editis coarguit? Quod si tantarum novatione rerum, non solum non labefactatur ecclesiastica auctoritas, verum etiam constabatur; quid pavitant ne cælum ruat, si nos ab eruditissimis Hieronymi libris ineptias studuimus semovere? Atque utinam quod in Epistolarum voluminibus præstitimus, in cæteris item illius Commentariis præstare licuisset. Quod si omnino requiritur auctoritas, molimur hæc multis ac magnis, et his eruditis præsulibus, faventibus, adhortantibus, exstimulantibus, nec approbantibus modo, verum etiam effusissima liberalitate nostram industriam adjuvantibus. Quorum princeps et antesignanus unicus ille studiorum meorum Mæcenas Guilielmus Vuaramus arch. Cant. totius Angliæ primas, vir omni literarum ac virtutum genere sic absolutus, ut quæ vix singula reperias in aliis, in hoc mireris universa, et unus abunde sufficiat ad omnes consummati præsulis dotes, velut in tabula repræsentandas. Nec alii sane sua laude fraudabuntur. Verum in præsentia non est onerandus longiore præfatione lector. Illud modo adjiciam: admonitus est jampridem super hoc nostro labore Leo pontifex modis omnibus maximus, idque non tantum mei, sed complurium item excellentium virorum literis, a quo, ceu doctissimo simul et optimo, non illud solum exspectamus, ut hos conatus nostros sua comprobe auctoritate, verum etiam ut amplissimis præmiis prosequatur. Verbosius quidem hæc, fateor, a nobis sunt disputata, quam prologorum modus patiatur. Sed nihil non tentavimus, nullum non movimus lapidem, quo nemini non esset satisfactum, ut alios aliæ res vel offendant, vel placant. Quod si quis adhuc reperietur vel adeo stupidus, vel adeo sibi ipsi inimicus, vel ita diutina consuetudine corruptus, ut in hisce blateramentis bonas horas velit male collocare, ne is quidem habebit quod nobis succenseat, quandoquidem per nos habet omnia, quæ superiores editiones complectebantur, eaque multo quam antehac emendatiora: Nonnullis etiam additis, quæ illic non habebantur. Adeo cavimus ne quem offenderemus, ut eruditis pariter et ineruditis, æquis et iniquis, deploratis simul et bonæ spei ingeniis studuerimus morem gerere. Bene vale, lector amice. Basileæ, Anno 1515.

Nº LX.

Eximii Doctoris Hieronymi Stridonensis Vita, ex ipsius potissimum Scriptis contexta, per Des. Erasmus Roterodanum.

EQUIDEM haud sum nescius veterum permultos in hac fuisse sententia, ut pium et officiosum esse ducerent, in commodum publicum apte confictis narrationibus abuti; nempe vel ad vitam recte pieque instituendam, vel ad erigendos et inflammandos ad honesti studium animos, vel ad fulciendam quorundam imbecillitatem, vel ad territandos impios, quos neque ratio corrigit, neque movet charitas; vel ad illustrandam miraculis sanctorum hominum gloriam. Atque hoc fuci genus nec Platoni displicuit, nec Origeni, nec horum dogma sequuntis. Certe objicit hoc Hieronymus Ruffino, atque hic vicissim in Hieronymum regerit, malens alterum eodem conspurcare luto, quam in se conjectum lutum abstergere. Est quidem mira quædam vulgi credulitas, imo nescio quid penitus insitum animis mortalium, ut ficta lubentius audiant quam gesta, et commenticiis supraque veri fidem fabulis libentius assentiantur quam veris: adeo ut olim viri prudentes quicquid vehementer commendatum esse vellent multitudini, id fabulosis miraculis celebrarent; velut numinum religionem, origines urbium aut gentium, exordia nobilium familiarum, exempla clarissimorum principum. Hoc igitur imperitorum affectu ad ipsorum abuti commodum, permittebant illi, sed non nisi sapienti viro, propterea quod hujus rei fructus omnis pereat, si semel suboleat artificium mentiendi. Verum hac quidem in parte haud gravatim in Augustini sententiam pedibus eo; non solum ob eam causam, quam ille sane gravem adducit, ne si semel in Christianorum literis suborta fuerit mendacii suspicio, fiat ut nec his habeatur fides, quorum auctoritatem modis omnibus indubitam et invulsam esse oportet; sed multo magis, quod meo judicio ne possit quidem vir probus ac sapiens esse, qui tam male sentiat tum de sanctis viris, tum de lectoribus. De sanctis quidem, quos aut usque adeo judicarint propriæ domesticæque laudis inopes, ut alienis mendaciis putarint illustrandos, aut adeo *νεροδίζοντες* stulteque gloriosos, ut *Æsopicæ* corniculæ ritu velut in proscenio gaudeant ostentari, fictitiis laudibus oeu plumis alienis adornati: de lectoribus autem, quos omnes aut ita stupidos ac mucosis naribus arbitrati sint, ut cum veritas semper habeat suam faciem, nullis imitabilem fucis, non queant excogitatum artificio fabulam a vero dignoscere, aut certe adeo gratis etiam nequam ac perversos, ut scientes ac volentes faveant vanitati. Quod si vitari non potest, quo minus istiusmodi fabulamenta misceantur nostris voluminibus, certe quod proximum est, optarim. Quid istud? inquires. Nimirum platen eximium ac prudentem, catumque mentiendi artificem. Quandoquidem juxta Socratis sententiam, nemo sit ad mentiendum accommodatior, quam qui ad vera dicendum est appositissimus, quod ejusdem artificis partes esse ducat, certissime veridicum esse, et nihil omnino veri dicere. Hoc quidem consilio suam historiam contexuit Herodotus, hac ratione Xenophon Cyri descripsit institutionem, non ad historiæ fidem, sed ad exemplum probi principis.

Nec alio spectasse videtur Homerus ille, quem jure fabularum Oceanum possis dicere. Verum hi quemadmodum ingenii quidem et eloquentiæ laudem fingendo promeriti sunt: ita dum malum virtutis exemplar effingunt ac proponunt, non mediocriter offecerunt vitæ mortalium. Si quidem Herodotus stultos plerosque facit principes. Xenophon vasrum quempiam et ἀγκυλομήτην expressit, potius quam vere prudentem ac salutarem principem. Homerus ejusmodi facit Deos, cujusmodi nolit magistratus bene morata civitas. Deinde tales depinxit uxores Deorum, qualem nemo probus civis conjugem aut optet domi suae aut ferat. Denique tales finxit Deorum filios, ut nemo sanus paterfamilias similes sibi liberos velit obtingere, ut non abs re Plato locum illi negarit in sua republica. Neque vel tantillum erat causæ cur Alexander ille magnus invideret Achilii talem laudum præconem, si penitus intellexisset quid sit vere magnum ac salutarem agere principem. Ego nihil arbitror esse rectius, quam ejusmodi describere sanctos, cujusmodi fuerunt ipsi, in quorum vita si quid etiam errati deprehenditur, hoc ipsum nobis vertitur in exemplum pietatis. Cæterum si quis omnino figmentis delectetur, is si prudenter effingat pii viri simulacrum, quocumque nomine, non sacco, cilicio, flagris, prodigiosis jejuniis, vigiliis non credendis, sed ex ipsis Christi decretis, sic ut primum Christianæ pietatis vim penitus habeat cognitam ac perspectam, deinde scite illius exprimat imaginem, is mihi fortasse tolerabitur. Etiam si quantumvis gemmæ nitorem ac lucem effingat artifex, certe nativam gemmæ vim nunquam assequitur imitatio. Habet suam ἐνέργειαν veritas, quam nullum æquat artificium. At istos quis ferat, qui plusquam anilibus deliramentis, infantibus, indoctis, ineptis, divos non celebrant, sed contaminant? At Divus Hieronymus, nisi quod abunde juxta Græcorum proverbium, αὐτὸς αὐτὸν ἠύλησεν, hac parte parum erat felix: propterea quod quum unus præcipue dignus esset, ut pari doctrina parique facundia posteris commendaretur, qui tam erudito tamque mellito ore Christi sanctorumque præconia cecinisset, haud scio quoniam fato, in rabulam quandam incidit, sic undique sui similem et Hieronymi dissimilem, ut nescias quid in eo potissimum admireris, linguæne prodigiosam infantiam ac balbutiem, an insigne litterarum inscitiam, an miram mentiendi impudentiam. Hominem profecto dignum, quem si vivat, publicitus omnes omnium mortalium manus saxis impetant; qui mortales universos pro saxis, non pro hominibus habuerit. Quis enim illius legens nænias, ni plane truncus sit, non protinus sentiat personatum histrionem; qui Vertumnum quandam aut Protenum nobis referens, nunc Eusebius est Cremonensis, nunc Cyrillus, nunc Augustinus, nunc Ambrosius, nonnunquam, si libeat, Damasus, aliquoties ipse, si superis placet, Hieronymus. Sed quibuscunque plurimi nobis operus prodit, vox ubique sui similem coccycem arguit. Idem ubique dicendi lepos, eadem sermonis venus. Cujus stuporem, ut nihil accedat, hinc certe palam cernere est, quod Hieronymum paulo ante mortem facit Damaso commendantem suos commentarios, quem ipse Hieronymus non uno in loco testatur ante se decessisse vita. Sed hic de quo plura dicentur alias, tam indoctus et elinguis, ut rebus quamlibet claris ingenii sui culpa tenebras possit offundere; tam stupidus ut ne verissima quidem verisimiliter queat efferre; ridicula miraculorum portenta, et impudentissimæ vanitatis fabulas confert in Hieronymum, nec has tamen abs se repertas, in quo nonnulla laus fuisset ingenii, sed e vulgarissimis historiis huc non minus ridicule quam improbe detortas. O for-

tunatum tam insigni præcone Hieronymum ! Neque vero defuit dignum patellæ operculum. Reperit hic scriptor suos lectores, reperit a quibus citetur ; et quo magis mireris, eruditos, Platinam et Volaterranum, quos equidem vel hinc suspicor ea nunquam legisse, sed aut audisse in concionibus, aut hinc excerpta fragmenta modo vidisse. Imitati sunt impudentissimum scriptorem unus et item alter, sed adeo præclare, ut ejusdem hominis videri possint omnia. In quibus nihil agnoscas, nec eruditionis, nec eloquentiæ, nec prudentiæ, nec diligentiae : super hæc omnia nihil minus quam quod in primis exigitur in historiographo, nempe fidem. Utrum quæso istud est, divorum vitas describere, an contaminare potius ? Nos igitur, licet impares argumento, tum nullis adjuti commentariis, quibus fidi poterat, tamen bona fide, quaque licuit diligentia, vitam sanctissimi viri ex Prospero, Severo, Orosio, Rufino, tametsi calumniatore, et si qui sunt alii non omnino contemnendæ fidei auctores, collegimus ; sed potissimum ex ipsius Hieronymi libris Hieronymum evestigavimus. Quis enim rectius noverit Hieronymum, quam ipse Hieronymus ? Aut quis eum fidelius expresserit ? Si rerum a se gestarum certissimus auctor est Julius Cæsar, quanto justius est Hieronymo sua narranti fidem habere ? Ex hujus igitur libris omnibus lustratis, quod sparsim annotare licuit, in narrationis ordinem redeimus, nihil admentientes^e, quod arbitremur abunde magnum esse miraculum, ipsum Hieronymum tot egregiis voluminum monumentis sese nobis exprimentem. Quod si cui nihil absque miraculorum portentis placere potest, is legat Hieronymianos libros, in quibus tot pene miracula sunt, quot sententiæ. Natus est igitur vir eximius Hieronymus, anno ab orbe redempto trecentesimo trigesimo primo, sub imperatore Constantino in oppido Stridonis, quod jam tum a Gotthis omnia populantibus eversum fuisse, testis est ipse in Catalogo Scriptorum illustrium, olim Dalmatiæ Pannoniæque confinium. Id hodie nonnulli, quorum de numero Blondus est, idem esse volunt cum eo, quod hac tempestate vulgus Sdrignam appellat, oppidulum in Histria, Italiæ regione, situm inter Petram pilosam, Portulam, et Primontem, ut horum temporum utamur vocabulis. Addunt in hujus rei fidem, ibidem ostendi monumentum Eusebii patris, cum epitaphio laminis insculpto, nimirum id agentes, ut Hieronymum Italiæ suæ vindicent. Mihi studium et affectus istiusmodi parum dignus videtur gravibus viris, imo in totum Christianis. Qui in libris Hieronymianis erit diligentissime versatus, qui vitam Hieronymianam proxime exprimet, is sibi jure vindicet Hieronymum, etiamsi porro ultra Britannos natus fuerit. Erat illi frater natu minor, nomine Paulinianus ; nam sororis nomen tacuit. Matertera Castorina, cum qua dissidii nescio quid intercesserat, ob rem, ni fallor, familiarem : quam tamen humanissimis literis ad concordiam invitat. Patri nomen fuisse Eusebio, declarat ipse, quod Græcis a pietate dictum est, non absque præsgio ; quod pulchre conveniat, ut ex pio nascatur ille sacri nominis heros : nam id sonat ἱερὸγενής. Atque ea demum est digna Chris-

^e Should it not be *admetientes* ? But, which makes me doubt, Erasmus says in one of his letters : *secus quam vulgus scriptorum facit, qui multa solent ἐπιμαρτυρεῖν, hoc est, admetiri, ne dicam admentiri. Admentiri* is a verb of his own coining.—Aliquanto minus narro, quam res habet, tantum abest ut quicquam *admentiar*. Epist. 650.

tiano nominis gloria, quæ non ex stemmatis aut imaginibus, non ex oppidis eversis, aut concisis copiis, sed ex vita pie sancteque acta nascitur. Cæterum nihil addit, plebeiusne fuerit an patricius, tenuis an locuples, privatus an magistratus, cum hoc quidam affingant, illum nobilissimis ortum parentibus, sed ut eadem opera potuerint illum urbis præfectum facere. Consentaneum est autem, ante dirutam patriam, mediocri loco fortunaque fuisse. Matris nomen nusquam edidit; non tacens tamen se parente utroque Christiano genitum. Ab his domi diligenter institutus, una cum Bonoso inter ipsos statim parentum amplexus, et nutricum blanditias, Christum imbibit; ac mox christianæ pietatis rudimentis imbutus, simulque bonis literis, quarum ea tum ætas capax esse poterat, puer adhuc Romani missus est, velut ad primariam eo seculo tum religionis tum eruditionis magistram, liberalibus studiis erudiendus, quod ipse declarat enarrans Ezechielis caput undecimum. Quamvis enim illis temporibus et apud Gallos, Hispanos, et Afros florent literarum studia, tamen in provinciis pro gentis ingenio, nonnihil degenerantes, Romæ, velut in suo fonte, puriores adhuc erant et incorruptiores. Atque hoc nomine Rustici Monachi matrem collaudat ipse, quod post Galliarum licet florentissima studia, filium Romam miserit, quo Gallicanæ dictionis nitorem ac luxum Romana gravitas temperaret. Intellexisse videntur prudentissimi parentes, plurimum referre inter quos primum et a quibus instituaris. Quæ sunt optima nunquam discuntur felicius, quam rudibus illis annis, et non minus tenacibus, quicquid insculperis, quam in omnem sequacibus habitum. Itaque perinde quasi jam tum intelligerent sese puerum eum orbi communiter genuisse, non sibi: ita publicis utilitatibus, non suis privatis affectibus educandum curarunt. Græcas ac Latinas literas ab ipsis statim incunabulis didicit, quemadmodum ipse testatur; et hoc didicit felicius quo maturius. Sentias enim nescio quid duriusculum et subacerbum in his qui serius se contulerunt ad discendas literas. Proinde non abs re sibi gratulatur Hieronymus, quod a puero inter grammaticos et rhetores fuerit pene detritus: quorum alteri docuerunt emendate pureque loqui; alteri splendide, graviter et sapienter. Horum institutioni debemus incomparabilem ecclesiæ doctorem, non loquacium sophistarum scholis. Quis non jam nunc in summam erectus spem, novum quiddam de hoc præsagiat puero? Primum reputans talem parentum animum, deinde felicissimam indolem, ingenium fecundum ac facile, pectus ardens et infatigabile. Præterea Romam educatricem, id temporis, opinor, aliquanto quam nunc incorruptiorem. Denique præceptores eximios, Donatum in grammaticis, Victorinum in rhetoricis. Etiamsi video quosdam ambigere, num hic fuerit Donatus ille, cujus exstant in Terentium ac Maronem eruditissimi Commentarii. Tum an Victorino præceptore sit usus, non satis liquet ex Hieronymi verbis, quibus utriusque meminit in Appendice Annalium Eusebii hunc in modum: 'Victorinus rhetor et Donatus grammaticus, præceptor meus, Romæ insignes habentur; e quibus Victorinus etiam statuam in Foro Trajani meruit.' Hactenus Hieronymus, magis exprimens alterum, nempe Donatum sibi præceptorem fuisse quam utrumque, dicturus aliqui, 'præceptores mei.' Ad eandem conjecturam facit, quod idem nec in Catalogo Scriptorum illustrium, nec usquam alibi quantum commemini, Victorini faciens mentionem, præceptorem appellet. Quin totam Victorini dictionem parum approbasse videtur Hieronymus; id quod haudquaquam obscure declarat in epistola quam scrip-

sit ad Paulinum Monachum, cum ait: 'Inclito Victorinus martyrio coronatus, quod intelligit eloqui non potest.' Et rursus in Catalogo Scriptorum illustrium: 'Victorinus (inquit) natione Afer, Romæ sub Constantio principe rhetoricam docuit, et in extrema senectute, Christi se tradens fidei, scripsit adversus Arium libros morè dialectico, valde obscuros, qui et ab eruditissimis non intelliguntur.' Verum de Victorino quidem lectoris facio iudicium. Cæterum ipse de Donato dubitationem omnem ademit in Apologia priore adversus Ruffinum, hisce verbis: 'Puto quod puer legeris Aspri in Virgilium et Sallustium Commentarios, Vullatii in Orationes Ciceronis, Victorini in Dialogos ejus, et in Terentii Comœdias, præceptoris mei Donati, æque in Virgilium, et aliorum in alios.' Citat eundem enarrans caput Ecclesiastæ primum. Sub hujusmodi præceptoribus, jam adultior in bonis literis, nullum doctrinæ genus intactum reliquit. Porphyrii *Ἐισαγγελῆν*, Aristotelicam, Platoniam, Stoicam, ac cæterorum omnium philosophiam attigit. Verum hæc delibavit, non his semet addixit, nec in his velut ad-schopulos Sireneos consenuit, quibus hodie plerique immoriuntur. In rhetorica tamen sese studiosius exercuit, degustatis omnibus, sed his præcipue quæ propius ad eam conferant facultatem, historia, cosmographia, et antiquitatis notitia: partim quod intelligeret apud Latinos ad id usque temporis pene infantem esse theologiā, et ob hanc causam per multos a divinorum voluminum abhorrere lectione, sperans futurum ut plures sacris literis delectarentur, si quis theologiæ majestatem dignitate sermonis æquasset; partim ut esset aliquando quod Ethnicis objici posset, Christianos ut infantes et elingues despicientibus. Testatur id multis in locis; et si non testaretur, libri clamitant illum in declamatoria palæstra diligentissime versatum fuisse, puerum in fictis controversiis, et obliquis rhetorum strophis lusisse. Studiorum sodales inter cæteros, hos præcipuos habuit, Pammachium summo natum loco, postea Paulæ generum, Paulinæ maritum, qui, defuncta uxore, monachi sumis institutum, tandem ad episcopi munus ascitus; Bonosum, et hunc summo genere, postea monachum; Heliodorum, quem deinde sua virtus ad episcopi functionem pertraxit. Hic interim apparet Hieronymum Christo renatum, in illius jurasse verba, ut hoc certe nomine Roma sibi jure posset hunc virum asserere: quandoquidem a baptismo denique censemur Christiani. Id satis indicat in epistola quadam ad Damasum papam, testificans sese ejus urbis fidem velle sequi, in qua Christi vestem accepisset. Nec enim de presbyterio sentit, opinor, sed in baptismo vestis candida dabatur, symbolum innocentiae, et lotis mandabatur ut candorem vestium suarum illibatam servarent. Igitur in profanis literis, quas quidam seculares vocant, ad plenum eruditus, ad graviora studia jam adjiciens animum, hac etiam parte laudatissimos viros est imitatus, velut Pythagoram, Platonem, Apollonium, ut lustrandis regionibus sapientiæ suppellectilem redderet auctiorem. Gallias omnes sic undique lastravit, ut nonnullis locis habitasse videatur: adeo et locorum situm ac nomina tenet; et multorum sibi conciliavit amicitiam. Atque in epistola quadam ad Florentium, testatur se Treviris ingens Hilarii volumen de Synodis suapte manu descripsisse; quod aliquanto post jubet sibi remitti, jam in eremo quæ Syriam a Saracenis dirimit, agens. Atque hujus peregrinationis comitem habuit Bonosum, ut alicubi declarat ipse. Ad hunc itaque modum studiose lustratis bibliothecis omnibus, et congressus cum his, quos vel eruditio vel integritas morum reddiderat

insignes, et undequaque nonnihil decerpens, quod ad Christianum institutum facere videbatur, tandem velut indusrius et avidus negotiator, non auro ditior, sed usu rerum, literis ac pietatis ardore locupletior, utramque revisit patriam, et eam in qua natus fuerat, et eam in qua re-natus. Sub hæc cepit de deligendo vitæ genere, deque loco commodo cogitare; quod hæc nesciret hinc præcipuam hominis pendere felicitatem, si institutum ingenio accommodum, judicio, non casu sumeret. Sunt enim qui se præcipites dant in vitæ rationem, priusquam sibi noti sint ipsi. Et sunt e diverso, quos cunctantes ac deliberantes mors occupat. Reputabat animo, Romam adhuc veterem sapere Paganismum, et inter ejus urbis delicias parum esse tutam adolescentiam, ut quam alicubi Babylonem appelleret: deinde suam quoque patriam barbaricis voluptatibus esse corruptam, quod ipse non dissimulans in epistola quadam: ‘In mea,’ inquit, ‘patria rusticitatis vernacula, Deus venter est, et in diem vivitur, et sanctior illie est, qui ditior est.’ Proinde communicato cum sodalibus consilio, de secessu cogitavit, quo liberius et expeditius se totum sacris studiis et Christo dedicaret. Jam tum pium adolescentis animum offendebat mundus, qui ea tempestate Christianos Ethnicis habebat admixtos. Unde fieri necessum erat, ut qui Christum profitebantur, plerique titulo magis quam vita essent Christiani, et vere probis mentibus pie vivendi votum adesset verius quam facultas. In matrimonio, ut nihil aliud accideret, certe libertatis naufragium perspiciebat: ad hæc clericorum et episcoporum statum, quod hos quoque volentes nolentes honos, opes, et negotia mundi involverent, ac transversos raperent, gravissimis periculis obnoxium esse. Et multorum vita displicebat, jam tum prisca illa pietate sacerdotum ad tyrannidem ac fastum degenerante. Pensitatis igitur omnibus ac circumspectis, monachi placuit institutum: quod ne quis in hoc erret, id temporis longe diversum erat ab hoc, quod hodie videmus, ceremoniis obstrictum: imo quibus maxime libertas erat cordi, hi monachi professionem suscipiebant. Primum enim res manebat integra, si quis ita censuisset, manebat commigrandi remigrandique quo vellent potestas, manebat dulcissimum ac liberissimum otium. Ad studium, jejunia, psalmos, vigiliis aut suoapte incitabantur animo, aut exemplis invitabantur, non cgebantur hominum constitutionibus. Vestitus erat simplex, nec is tamen præscriptus, sed suo cuique arbitrio sumtus, non qui prodigiosa novitate faceret insignem, et digitò notandum, sed qui simplicitatem Christianam præ se ferret. Votorum nulla vincula, nisi quæ sunt cujusque pure Christiani. Denique si quem forte sui instituti pœnitentia cepisset, tota denum pœna erat, inconstantiae nota. Cujus rei si quis fidem requirat, legat Hilarionis Vitam, legat Institutionem Monachi ad Rusticum, et item ad Paulinum, legat in Epistola, cujus initium: ‘Audi filia,’ descriptum triplex apud Ægyptios monachorum genus. Quin inter aliâ præstabat et hæc commoda illud vitæ genus: hujus prætextu honestius licebat ab affinium et cognatorum vinculis temet excutere, gravi nimirum onere, ei cui nihil dulcius otio studiorum. Etenim qui monachum erant professi, a publicis functionibus, a muniis et officiis Imperialis aulæ prorsus habebantur excusati. Postremo minus patebant episcoporum quorundam jam tum insenscentium tyrannidi. Jam hic titulus nec a functione clericatus quicquam remorabatur; et ex nullo ordine sæpius deligebantur episcopi. Nec aliud quicquam erat tunc monachi professio, quam priscae liberæque vitæ mediatio, ac pura Christianæ. Hæc obiter admonenda duxi, ne, qui mos est plerisque,

Hieronymum sui instituti faciant auctorem, ad quos ille nihil attinet. Conatus est ad eandem vitæ rationem capessendam sodales aliquot pelli- cere. Verum Pammachius in studiorum contubernio semper una iunioris, in vitæ genere deligendo plurimum dissentiebat. Hieronymo placuit summa libertas. Pammachius conjugii vinculis innecti maluit. Bono- sus compositis rebus, relicta patria, parentibus et amicis, solis libris comitatus, in desertam insulam, et undique circumfusi mentibus undis horridam secessit; ac prætervolavit quidem Hieronymum, et prior mundi laqueis extricatus, in libertatem se recepit Christi, sed ab Hieronymo primum inflammatus. De quo cum alias meminit, tum in Epistola. cu- jus initium, ‘Plus Deum: Bonus,’ inquit, ‘tuus, imo meus, et, ut verius dicam, noster, scalam præsagiatam somniant Jacob, jam scan- dit: portat crucem suam, nec de crastino cogitat nec post tergum respi- cit. Seminat in lacrymis, ut in gaudio metat: et sacramento Moysi, serpentem in eremo suspendit. Cedant huic veritati tam Græco quam Romano stylo mendaciis ficta miracula. Ecce puer honestis seculi no- biscum artibus institutus; cui opes affatim, dignitas apprimè inter æquales erat, contenta matre et sororibus, et charissimo sibi germano, insulam pelago circumsonante naufragam, cujus asperæ cautes, et nuda saxa, et solitudo terrori est, quasi novus quidam Paradisi colonus insidit. Nullus ibi agricolarum, nullus monachorum, ne parvulus quidem quem nosti Onesimus, quo velut fratre in osculo fruebatur, in tanta vastitate adhæret lateri comes.’ Et aliquanto post: ‘Ut ego et ille pariter a tenera infantia, ad florentem usque adoleverimus ætatem, ut iidem nos nutricum sinus, iidem amplexus foverint bajulorum, et dum post Romana studia adirem semibarbaras ripas, eodem cibo, pari frueremur hospitio; ut ego primus cœperim velie te colere; memento, quæso, hunc bellatorem tuum, mecum quondam fuisse tyronem.’ Et hactenus quidem Hieronymi verba recensuimus, qui et in alia item epistola Bono- sum laudibus vehit, suam solitudinem cum illius vita conferens. At non multo post Bonosi secessum et ipse Hieronymus, ordinatis domi rebus, confiato viatico, cum primis autem locupletissima bibliotheca summo studio comparata, Syriam adiit, Heliodoro tum itineris comite, tum pro- positi consorte. Quem aliquamdiu cum eo commoratum in Syria, qui- bus de causis incertum, cœpit ejus vitæ pœnitudo; non quod damnaret, sed quod pro varietate ingeniorum, aliis alia magis congruunt. Nec magni refert, quo tramite curras, modo ad Christum properes. Helio- dorus itaque mutato consilio, reversus est ad suos: ad quem paulo post elegantissimam illam scripsit epistolam de laudibus et commodis vitæ so- litariæ, mira ubique civilitate suspicionem inconstantiæ depellens ab amico, et suis imputans commissis, quod ille decessisset: ut obiter et hoc laudis annotem in Hieronymo, quem quidam e suis moribus æsti- mantes, tetricum quempiam et incivilem fuisse somniant, cum eo nihil unquam fuerit nec humanius nec urbanius. Sic enim scribit ad Ju- lianum diaconum: ‘Sanctus frater Heliodorus hic affuit, qui cum mecum vellet incolere, meis sceleribus fugatus abscessit.’ Et propemo- dum colligere licet, illos primum una visisse Hierosolimam, et lustratis sacris locis, Redemptoris adorasse vestigia. Erat autem id temporis urbis Hierosolymitanæ tanta apud omnes religio, ut parum plus sibi videretur, qui Hierosolymis non fuisset. Deinde destitutus sodali charissimo, cum et morbis ob cœli vitæque novitatem contractis, et peregrinationis molestia graviter affligeretur, monachorum quorundam humanitate refocillatus est,

præsertim Evagrii, cujus etiam hospitio aliquamdiu est usus. Reslitutus pristinae valetudini, toto pectoris ardore ad susceptam Christi militiam æcinctus, præcui in horridam solitudinem abdedit sese, quæ inter Syros et Agarenos, nunc corrupto vocabulo Saracenos dictos, vastum limitem ducit, in qua præter feras et serpentes et sparsim habitantium monachorum greges, nullus incolebat. Quamquam huc quoque semotum, crebro solitus est invisere Evagrius. Inter hæc Rufinus, qui post ex intimosodali factus est hostis acerrimus, monachus et ipse, Nitriam Ægypti sese contulerat; cujus adventum gratulatur in ea quam modo citavimus epistola. Eam hac finit clausula: 'Obsecro te, ne amicum, qui diu quæritur, et vix invenitur, difficile servatur, pariter cum oculis mens amittat.' Et paulo inferius: 'Amicitia, quæ desinere potuit, nunquam vera fuit: ceu jam tum præsagens futurum ut ab amicitia descisceret Rufinus. Sub idem ferme tempus, Hieronymi soror Virginis institutum arripuit, instigante Juliano quodam. Sed multum et hoc dissimile ab harum conditione, quas hodie ferreis cancellis, ceu feras indomitas inclusas tenent. Non quod damnnum publicam seculi consuetudinem, sed quod doleam huc denique delapsam Christianorum pietatem, ut virginum integritas clausuris ferreis et repagulis murorum sit extorquenda; cum ea demum religio sit accepta Christo, non quæ vi extunditur, sed quæ ultro a volentibus offertur. Ejus rei meminit in epistola, cujus initium: 'Non debet charitas dividere:' significans illam a Juliano conversam, cui vehementer illam commendat, ætati lubricæ omnia etiam tata timens. Quis innuit eam nonnihil etiam fuisse lapsam primis annis adolescentiæ, scribens in hæc verba: 'Hanc mihi Jesus pro eo vulnere, quod Diabolus inflixerat, præstitit, vivam reddendo pro mortua.' Neque vero satis compertum est, quo tempore Paulinianus, Hieronymi frater natu minor, huic proposito accesserit, quem testatur sibi charissimum fuisse, et Syriam adeunti fuisse cornitem, etiamnum adolescentem, et in Bethlehemitico monasterio pariter servisse Christo. Mihi probabilius videtur, in secundo in Syriam reditu factum, quod Hieronymus affirmet epistolam ad Heliodorum, cujus initium: 'Quanto amore,' sibi adolescenti ac pene puero scriptam fuisse, nisi forte jam admodum seni, grandior etiam ætas pueritia videbatur. Verum is Paulinianus juvenis adhuc, hoc est vix triginta natus annos, presbyterii meruit honorem, quo nomine postea calumniam Hieronymo struxit Joannes episcopus Hierosolymitanus, quod infra legitimam ætatem ad hoc honoris esset evectus: verum illius calumniis abunde respondit Hieronymus. Porro fratris mentionem facit et in epistola cujus initium: 'Sanato vulnere: compulsi sumus,' inquit, 'fratrem Paulinianum ad patriam mittere, ut semidirutas villulas, quæ Barbarorum effugerant manus, ac parentum communium habent cineres, venderet.' Rursus in epistola, cujus exordium: 'Diu te Romæ: Paulinianus,' inquit, 'necdum e patria reversus est: puto quod eum Aquilegiæ apud sanctum Chromatium papam videris.' Sed plura super hoc in epistola, cujus initium: 'Epistola tua hæreditatis.' Cæterum quamquam in proclivi non est, quo quidque tempore acciderit ad liquidum persequi, tamen ex variis Hieronymi scriptis conjectare licet, illum ubi primum in Syriam demigrarat, non statim uno sedisse loco, sed aliunde alio vertisse sedem, quo tandem circumspexit omnibus, habitaculum suis accommodum votis deligeret; et primum aliquamdiu vixisse Hierosolymis, nonnihil temporis Antiochiæ, sed hinc demigrasse, partim offensum celebritate loci, partim quod Antiochiæ ecclesia a tribus episcopis,

Miletio, Vitale, atque Paulino distraheretur. Nec in Chalcididis solitudine, nam in hac sedere conatum indicat in Abdiæ Commentarios præfatio, dabatur tranquilla sedes ob viciniam Campensium, qui cum Tharsensibus Arianis sentiebant. Horum improbitate vir sanctissimus mire divexabatur, dum quotidie citatus examinatur de fidei ratione: exiguntur 'tres hypostases,' nondum audita Latinis vocabula: quod satis indicat in duabus ad Damasum epistolis, quarum alteri principium est: 'Quoniam vetusta:' alteri, 'Importuna in Evangelio:' obtestans illum et obsecrans ut sibi præscribat, cui debeat in Syria communicare, cum vix usquam conspiceret Romæ fidei sinceritatem. Denique sic agitat us est his turbis, ut non semel pœnituerit aditæ Syriæ. Tandem velut in semotissimam eremum abdidit sese, quæ Syriam, ut dictum est, a Saracenis determinat, satius esse ducens, cum feris ac prædonibus barbaris habere commercium, quam cum ejusmodi Christianis. Hic annos quatuor ab hominum frequentia semotus, cum solo Christo, cunque libris habebat commercium; ac serio jam et totis, ut aiunt, nervis, quod destinaret, agebat, ut nobis egregium illud Christianæ pietatis exemplar absolveret. Primum erat studium, adolescentiæ lapsus lacrimarum imbre diluere, et laborum asperitate, veluti nitri acrimonia, contractas per ætatis incogitantiam sordes detergere. Inedia, vigiliis, et incredibili totius austeritate vitæ rebellantem carnem, et subinde repululantem ætatis lasciviam coercerebat, corpus spiritui servire docens, ne quid obstreperet affectus cœlestem molienti vitam; ipse sibi rigidus exactor supplicii, et instantissimus pensorum efflagitator atque ἐργαστήριος, ut vocat alicubi, prorsusque juxta Paulum, rationalem victimam immolabat, Deo cultum longe gratissimum. Tempus omne studiis et orationibus partiebatur, bonam etiam noctium partem his operis addens: minima portio dabatur somno, minor cibo, nulla otio. Studii lassitudinem recreabat deprecatio, aut hymnus: mox velut integer ad intermissam lectionem redibat. Relegebat universam bibliothecam suam, veterum studiorum memoriam sibi renovans, sacras literas ad verbum ediscebat. Meditabatur in prophetis, in eruendis oraculorum mysteriis vigilantissimus. Ex evangelicis et apostolicis literis, velut ex purissimis fontibus, Christi philosophiam hauriebat. Primus enim ad pietatem gradus est, scire auctoris tui dogmata. Cæteros interpretes adhibito delectu judicioque legebat, nullum omnino scriptorem prætermittens, unde non aliquid decerperet, non ethnicos, non hæreticos. Noverat enim vir prudentissimus ex sterquilinio legere aurum, noverat e fruticibus melleum desumere succum, araneæ suæ relinquens venena; et jam tum ab Ægyptiis quicquid poterat convasabat, hostium opibus Domini templum completaturus. Quoque certior esset memoria et paratior usus, quicquid legerat, id in locos digerebat, compositis singulis, ut affinitatis aut pugnantiae ratio postulabat. Felicibus ingeniis, dictu mirum, quantopere faverit, præsertim quæ facundiæ quoque dos commendabat, adeo ut hæreticos etiam laudibus ornaret, libenter, si licuisset, fidei vitium eruditioni condonaturus: cum primis autem Origenis, quem suum appellat, et cujus homilias aliquot adolescens adhuc Latinitate donavit. Lectioni miscebat scribendi studium, ceu jam tum velutans ac præludens tractandis literis divinis. Quam fideliter autem præluserit, indicat vel unus ille libellus quo sodalem Heliodorum desiderat, in quo sic licet agnoscere tyronem, ut tamen appareat, qualis sit futurus imperator. Hoc tempore, ut fallor, allegorice interpretatus est prophetam Abdiam, cum hi-

storiā nondum intelligeret; quemadmodum palam ipse testatur in præfatione posterioris interpretationis, qua juvenilem illam præcipationem sarcit ac pensat, idque magnorum virorum exemplum sequutus. Quo quidem in loco, cum alia multa præclare, tum istud festivissime scripsit: ' Fateor, miratus sum, quod quantumvis aliquis male scripserit, invenit similem lectorem sui. Ille prædicabat, ego erubescbam: ille quasi mysticos intellectus ferebat ad cælum, ego demisso capite confiteri meum pudorem prohibebar.' Quid multis? Nihil omnino prætermissum est, quod ad inclitum ecclesiæ doctorem, ac vere magnum theologum instituendum pertinebat: ne quid usquam deesset eruditioni, aut necubi vita parum emendata, doctrinæ minueret et elevaret auctoritatem. Proinde cum re ipsa compertum haberet, literas arcanas nec intelligi posse, nec tractari, quemadmodum oportet, nisi cognitis his linguis, quibus primum nobis proditæ sunt, sermonis Hebraici difficultatem improbo studio pervicit, et barbaræ peregrinæque linguæ non solum intelligentiam, sed et peculiarem sonum ac vernaculum stridorem est assequutus, usus ad eam rem doctissimis Hebræorum, quos ingenti mercede conducebat, marsupium exhauriens, ut pectus eruditione locupletaret. Horum neminem nominatim designat, præter unum Bar hanina, quem tamen post jam natu grandis adhibuit, qui illi Nicodemum quendam exhibebat, ut ipse scribit, quod nocturna hominis opera soleat uti, non tam ob eam causam, quod puderet Christianum a Judæo discere (tantus enim erat ardor discendi, ut undecumque discere magnificum et gloriosum existimaret) quam quod homo Judæus invidiam suæ gentis declinaret, si rem Christianam adjuvare videretur. Id studium, quod plurimum haberet sudoris ac tædii, in præfatione quadam ipse pistrinum appellat. Nec his contentus, Chaldaicam item linguam Hebrææ finitimam aggressus est; quod Daniel et Job, cumque his alii nonnulli veteris Instrumenti libri, literis quidem Hebraicis, sed tamen Chaldæo sermone descripti sint. Cæterum hanc, quod intelligeret ejus usum non perinde late patere, haecenus modo secutus est, ut intelligere posset verius quam sonare. Quin et peculiarem Syrorum linguam attigit, ob gentis commercia, nonnihil et hanc Hebræo sermone confinem; cujus testimonium aliquoties adducit in enarratione nominum, velut in *mammona*. Inter hæc vero dum inmodico quodam et juvenili calore, et puerilium amore studiorum, plus satis indulget exprimendis M. Tulli, Platonisque Dialogis, nam id tum, ni fallor, agebat, et hos magis nititur effingere quam sermonem apostolicum, somnio divinitus inmisso, raptus ad tribunal Dei, accusatus quod Ciceronianus esset non Christianus, denique plagis emendatus, sibi redditus est, ut ipse refert in epistola, cujus initium: ' Audi filia.' Qua de re quid sentiam, fortasse nonnihil dicturi sumus, cum ad eum locum erit ventum. In his sanctissimis laboribus, in hoc vitæ rigore, cum annos aliquot duraret, tamen fatetur nihil vitæ genus sibi fuisse jucundius. Paulatim enim, ut fit, quod initio durum et asperum videbatur, dulcescebat; et quod per se erat optimum, reddebatur assuetudine jucundissimum; et adeo non desiderabat Romanas delicias, ut sibi frequenter videretur, non in eremo versari, sed interesse choris angelorum. Nam stulte quidam tristem quandam fingunt vitæ solitudinem, quæ ferarum potius est quam hominum, et insanum reddat citius quam pium. Visebatur nonnunquam ab amiculis, vicinos monachos invisebat aliquoties, et literarum vicissitudine fruebatur amicis absentibus. Porro quamquam hoc otium ille perpetuum optabat, ut felicius ac tranquillius; tamen e re Christia-

notum omnium erat, tam insignem athletam Christi aliquando produci in arenam : neque committi, ut tam eximium orbis lumen diutius sub modio conderetur. Itaque licet invitatus ac renitens, divino consilio rebus humanis prospiciente, e Syria Romam retractus est, idque per Epiphanium Salaminæ Cypri, et Paulinum Antiochenæ urbis episcopum, quos ob certas ecclesiæ necessitates imperator Roman exciverat. Hic jam indies augescente tum eruditionis, tum sanctimonie fama, presbyterum ordinatum arduior. Sunt qui tradant cum viginti natiui annos ad hoc honoris vocatum ab Liberio tum Romanæ urbis episcopo : quod quando mihi parum conpertum est, neque refellere, neque probare est consilium. Cæterum quod addunt presbyterum cardinalem ordinatum^f, haud scio an illis temporibus cardinalis titulus fuerit repertus. Ipse Hieronymus presbyteri cognomen multis locis agnoscit, cardinalis nusquam. Cæterum in epistola, cujus initium est, 'In vetere materia:' testatur sese juvenem etiamnum Damaso pontifici Romano a libellis synodici fuisse. Ante annos, inquit, plurimos, cum in chartis ecclesiasticis juvare Damasum Romanæ urbis episcopum, et Orientis atque Occidentis synodicis consultationibus responderem. Proinde deplorat alibi, quod eremo relicta, denuo mundo servisset. Interea nobilium matronarum familiaritatem est nactus, in primis Marcellæ, quæ prima fæminarum ausa est Romæ monachæ institutum profiteri, cum id vocabuli vehementer invisum esset Romanis auribus. Conceperat autem mulier hunc ardorem potissimum ex Athanasio, ac cæteris Ægypti sacerdotibus, qui tum Arianæ factionis persecutionem declinantes, Romam, velut ad tutissimum communionis suæ portum confugerant. His enim referentibus Antonii vitam (cujus etiamnum viventis mira fuit nominis celebritas) ac monachorum in Thebaide versantium, virginum item ac viduarum didicerat institutum. Eadem autem ad æmulationem propositi sui complures allexit, tum matronas, tum virgines, cum primis autem Sophroniam, Principiam, Paulam et Eustochium : ac brevi tantus accrevit numerus, mundi contentum profitentium fæminarum, ut quod prius ob novitatem invidiosum erat, postea cæperit esse gloriosum. Ha omnes Hieronymus ad divinæ scripturæ studium inflammavit, inflammatas sua doctrina provexit, quo fædius esset ab episcopis sacros libros negligi, quos sexus infirmior amplecteretur. Marcellæ studium testatur in ipsius epitaphio, hisce ferme verbis : 'Et quia tunc alicujus nominis esse existimabar super studio scripturarum, nunquam me convenit, quin de scripturis aliquid interrogaret.' Ac paulo inferius : 'Hoc solum dicam, quod quicquid in nobis longo fuit studio congregatum, et meditatione diuturna quasi in naturam versum, hoc illa libavit, didicit atque possedit : ita ut post professionem nostram, si in aliquo testimonio scripturarum e-sset oborta contentio, ad illam judicem pergeretur.' Hisce rebus sic inclauit apud universos Hieronymiani gloria nominis, ut omnium suffragiis dignus acclamaretur, qui Damaso succederet. Verum ut umbra nusquam est, nisi cum adest lumen ; ita celebritas sanctissimi viri non caruit invidia.

'Urit enim splendore suo, qui prægravat artes

Infra se positas.'

Non deerant qui primum illum in Syriam secessum calumniarentur, et

^f He might have been more positive.

absentem virulentæ linguæ telis peterent. Cæterum Romæ Damaso pontifici præter cæteros charus et in pretio habitus, ad hæc Melaniæ et Paulæ primariæ nobilitatis fœminis triennium arcissima familiaritate conjunctus, majores invidiæ faces excitavit, et tot jam exantlatis laboribus, Herculis ritu, 'comperit *æcetram* supremo fine domandam,' ut inquit Horatius, quæ primum tectæ virus suum afflabat, donec simulata benevolentia in magnum erumperet incendium. Irreperant clanculum in urbem Arianæ factionis quidam, sed mutato jam nomine Origenistæ, ut diversus esset titulus, error idem. Il quo suas partes communirent, in nobilium matronarum familiaritatem et amicitiam insinuare sese, et dogmatis suis venenum spargere; Hieronymum, quod is Origenis ingenio præter cæteros delectatus, laudibus extulisset hominem, in suæ factionis consortium pertrahere; hoc nocentiores inimici, quod, sub amicitie prætextu, plusquam hostilia molirentur, adeo ut deserendæ Romæ consilium ceperit. Nam quod a nonnullis literis proditum video, de supposita veste muliebri, quam cum imprudens pro sua induisset Hieronymus, atque ad eum ornatus modum, in certum ecclesiasticum noctu prodisset, et risum ac stupri suspicionem sibi conflaverit, mihi non fit verisimile. Neque enim usque adeo suis adversariis parcere solitus est Hieronymus, ut hac de re tam insignite contumeliosa, nullam omnino facturum fuerit mentionem: præsertim cum id ad tuendam innocentie famam tantopere pertineret, ut dissimulare tacitum, hominis fuerit parum bene sibi consilii. In epistola, cui principium, 'Si tibi putem,' multa querens de variis invidorum in se calumniis, super hac re nullum verbum facit. Verum inter alia multa hæc commemorat: 'Ego probrosus, ego versipellis et lubricus, ego mendax et Satanæ arte decipiens. Quid enim est tutius, hæc vel credidisse vel finxisse de insontibus, an etiam de noxijs credere noluisse? Osculabantur mihi manus quidam, et ore vipereo detrahebant, et dolebant labiis, corde gaudebant.' Ac mox: 'Alius incossum meum calumniabatur, et risum: ille vultui detrahebat: hic in simplicitate aliud suspicabatur.' Ego ut de Roma relinquenda cogitaret, multas causas fuisse crediderim. Primum otii pristini desiderium, et gustatæ semel tranquillitatis memoriam; deinde molestam urbis celebritatem, molestiores delicias, luxum, ac fastum, harum rerum comitem. Jam tum enim paulatim crescentibus opibus Ecclesiæ, decrecebat Christiana simplicitas. Tum indies magis ac magis gliscentium Origenistarum adversum se invidiam: præsertim cum id temporis Rufinus ageret in urbe, nunquam ille quidem sincerus amicus, ut ego sentio, tum insidiator pestilentissimus. Neque mediocre invidiam conflaverat Hieronymo liber ad Eustochium de Virginitate, quod in eo salissime taxet clericos et monachos, ac virgines suo indignas nomine. Denum eo vesania processit res, ut illi crimen impingerent, quod in Paulam Eustochii matrem deperiret, ob intimam cum illa vitæ consuetudinem, sed eam pietatis et sanctissimorum studiorum commercio conciliatam, non turpis voluptatis consortio. Qua de re sic ipse meminit in ea, quam modo citavimus, epistola: 'Pene certe triennium cum eis vixi. Multa me virginum crebro turba circumdedit: divinos libros, ut potui, nonnullis saepe disserui. Lectio assiduitatem, assiduitas familiaritatem, familiaritas fiduciam fecerat. Dicant quid unquam aliter in me senserint, quam Christianum decebat? Pecuniam cujusquam accepi? Munera vel parva vel magna non sprexi? In manu mea res alicujus insonuit? Obliquus sermo, oculus petulans fuit? Nihil mihi aliud obijcitur, nisi sexus

meus.' Hactenus ille. Exacerbabat odium hujus rumoris monachorum nomen, tum apud plerimos invisum, quibus laud ferendum videbatur tot primarias ejus urbis fœminas religionis prætextu subduci familiæ, subduci affinibus. Id propemodum indicavit Hieronymus cum addit eodem, quem modo retuli, loco: 'Et hoc nunquam obijcitur, nisi cum Hierosolymam Paula et Melania proficiscuntur.' Indicat ibidem, subornatum ab æmulis aliquem, ut opinor, ex Paulæ servis, qui Hieronymum insinularet stupri, et fœdum rumorem in vulgus ebuccinaret. At idem ad quæstionem vocatus, inter tormenta negavit: subjicit enim in hunc modum: 'Isti crediderunt mentienti, cur non credunt neganti? Idem est homo ipse qui fuerat: fatetur insontem, qui dudum noxium loquebatur. Et certe veritatem magis exprimunt tormenta quam risus, nisi quod facilis creditur, quod aut fictum libenter auditur, aut non fictum, ut fingatur impellitur. Antequam domum sanctæ Paulæ nossem, totius in me urbis studia consonabant, omnium pene judicio dignus summo sacerdotio decernebatur. Beatæ memoriæ Damasus meus sermo erat, dicebar sanctus, dicebar humilis et disertus. Numquid domum alicujus lascivioris ingressus sum? Numquid me vestes sericæ, nitentes gemmæ, picta facies, aut auri rapuit ambitio? Nulla fuit alia Romæ matronarum, quæ meam posset edomare mentem, nisi lugens atque jejunans, squalens sordibus, fletu pene cæcata, quam continuis noctibus misericordiam Domini deprecantem sol sæpeprehendit? Cujus canticum, Psalmi; sermo, Evangelium; deliciæ, continentia; vita, jejunium? Nulla me potuit delectare nisi illa, quam manducantem nunquam vidi: sed posteaquam eam pro suæ merito castitatis, venerari, colere, suspicere cœpi, omnes me ilico deseruere virtutes? O invidia primum mordax tui! O Satanæ calliditas semper sancta persequens! Nullæ aliæ urbi Romæ fabulam præbuerunt, nisi Paula et Melania, quæ, contemptis facultatibus, pignoribusque desertis, crucem Domini, quasi quoddam pietatis levavere vexillum.' Et in hanc sententiam illic plura, quæ, ne longior æquo sim, prætermitto. Hisce de causis Hieronymum tandem urbis odium cepit indignæ tam eximii viri consortio. Itaque relicta Roma, Syriam repetiit, an una cum Melania et Paula, parum mihi liquet: nisi quod conjicio matronas priores illuc se contulisse, et aut mox sequutum Hieronymum, aut diverso itinere eodem pervenisse. Reditum suum, quandoquidem et hunc calumniatus est Ruffinus, ipse describit in Apologia, verbis his: 'Vis nosse protectionis meæ de urbe ordinem? Narrabo breviter. Mense Augusto, flantibus etesiis, cum sancto Vincentio presbytero, et adolescente fratre, et aliis monachis qui nunc Romæ commorantur, navim in Romano portu securus ascendi, maximâ me sanctorum frequentia prosequente. Veni Rhægium, in Scyllæo litore paulum steti, ubi veteres didici fabulas, et præcipitem fallacis Ulyssis cursum, et Sirenarum cantica, et insatiabilem Charybdidis voraginem. Cumque mihi accolæ illius loci multa narrarent, darentque consilium, ut non ad Protei columnas, sed ad Ionæ portum navigarem: hunc enim fugientium et turbatorum, illum securi hominis esse cursum: malui per Maleas et Cycladas Cyprum pergere. Ubi susceptus a venerabili episcopo Epiphanio, cujus tu testimonio gloriaris, veni Antiochiam, ubi frui sum communione pontificis confessorisque Paulini, et deductus ab eo media hieme et frigore gravissimo, intravi Hierosolymam: vidi multa miracula; et quæ prius ad me fama pertulerat, oculorum indicio comprobavi. Inde contendi in Ægyptum, lustravi monasteria Nitriæ; et inter sanctorum choros aspides latere por-

spexi. Protinus concito gradu, Bethlehem meam reversus sum, ubi adoravi præsepe et incunabula Salvatoris. Vidi quoque famosissimum lacum; nec me inerti tradidi otio sed multa didici, quæ ante nesciebam.' Hactenus ille. Verum erit fortassis, qui putet hæc ad primam illam Hieronymi in Syriam profectionem pertinere: mihi probabilius videntur ad posteriorem referri; tum ob id quod cum Hieronymus pene puer, ut ipse scribit, adierit Syriam, non admodum consentaneum est, illum et ignotum et id ætatis, tanto honore fuisse exceptum ab episcopis ejus regionis celesterrimis; tum quod hujus profectionis et lustratæ Syriæ atque Ægypti descriptio mire congruat cum itinere Paulæ quod in illius describit epitaphio; cui tum Hieronymum fuisse comitem, ex ipsa narratione licet deprehendere. Nec enim animi causa suscipiebat hunc peragrandi regiones laborem, sed partim, ut ex pluribus arriperet exempla pietatis, partim ut inspectis locis, quorum in divinis literis fit mentio, penitus intelligeret quod esset scriptum, quod ipse testatur in præfatione quadam. Nec pietatis nec sacræ scientiæ sibi magister esse voluit: diuque discendum putavit, quod doceret: a multis discere curavit, sed a summis. At rursum sic horum doctrinam est amplexus, ut quorundam contentiosum dogma non sequeretur. Quandoquidem illo factiosissimo sæculo vix quisquam eximie doctus hæreseos suspitione carebat. Gregorium Nazianzenum præceptorem suum appellat, et hoc interpretante se sacras didicisse literas testatur. Verum ubinam audierit hominem, aut quanto tempore; parum mihi compertum est. Nam is vitæ mutavit institutum, et sponte cedens episcopi locum, ruri abditus, monachi vitam exegit, auctore Hieronymo in Catalogo virorum illustrium. Apollinarium, Antiochenæ apud Syros ecclesiæ episcopum, frequenter audivit Antiochiæ, et domesticam cum illo consuetudinem egit, adhortante Paula, et suum, ut conjicio, partem suppeditante; verum id jam ætate provecior. Postremo ejusdem impulsu, Alexandriam sese contulit, jam semicanus, quò videlicet ex Didymi consuetudine, quem, quod a puero captus esset oculis *Videntem* appellat, summam imponeret manum studio sacrarum literarum. Etiamsi Rufinus calumniatur Hieronymum non plus mense Didymi consuetudine usum fuisse, sed ridicule tamen, ut jam vere. Nec enim refert quanto tempore verseris apud præceptorem, sed quantum proficias. Rufinus sex illis annis quos jactat, et tot egregiis præceptoribus, quos Hieronymus ne de facie quidem nosset, superior, ipsa tamen eruditione multo est inferior. Denum ascito Barbanina Judæo, quod in literis Hebraicis aut diminutum erat aut exciderat, supplevit et instauravit. Jam itaque longo rerum usu comparata prudentia, multorumque doctissimorum hominum congressu, juxta eruditione collecta, ad tractandas divinas literas accinxit sese. His instructus præsidii vir prudentissimus, theologi munus aggressus est: cum hodie quidam omnium bonarum literarum prorsus rudes et ἄπειροι, pauculis sophismatibus, et male degustata Aristotelis philosophia freti, pedibus ac manibus illotis irruant in theologiæ professionem. Bethlehem juxta Domini sui præsepe venturæ senectuti sedem delegit. Quem locum jam religione celebrem orbi, scriptis et virtutibus suis longe celeberrimum reddidit. Is abest ab Hierosolymis sex passuum millibus contra meridianam plagam juxta viam quæ ducit Chebron, estque civitas David in tribu Juda. Juxta hanc Paula quatuor condidit monasteria; tria mulierum, quibus ipsa præfuit; quartum virorum, in quo Divus Hieronymus cum piis ac doctis amiculis et studiorum adiutoribus non minus jucundam quam sanctam vitam multis

egit annis, ut ipse testatur in epitaphio Paulæ, quæ, viginti annis pie peractis Bethlehemi, mortem immortalitate commutavit. Melania quæ se eodem contulerat, incertum quibus de causis, mutata sententia, Romam repetiit. Rufinus calumniatur, illi parum convenisse cum Hieronymo. Et consentaneum est, opera Rufini dissidium incidisse, ad quem mulier desciscens, postea partes æmulorum adjuvit: et laud scio an hæc sit in quam Hieronymus locis aliquot oblique stomachatur, nomen nigredinis notans. Marcella tametsi et ipsa, Bethlehemitico rure relicto, Romam se recepit, metu Barbarorum omnia passim vastantium ac populantium, tamen in amicitia fidelissime perstitit, Hieronymianas partes acerrime defendens. Cujus opera, Origenistarum factio sensim insinuans sese, Romæ primum et prolata est et oppressa. Hic omne vitæ tempus aut sacris dabatur Psalmis, aut vertendis sacris voluminibus, aut edisserendis divinis literis, quas fratribus ac mulieribus assidue prælegebat. Rufinus objicit, illum et nobilium pueros sibi commissos, in poetarum ac rhetorum literis instituisse. Et id crimen adeo non timet Hieronymus, ut nec refellere dignetur. Etenim cum Paulus gloriatur se omnia factum omnibus, ut omnes Christo iuvenificeret; quod flagitium, si Divus Hieronymus omnibus prodesse cupiens, omnibus nationibus, omni sexui, omni ætati semet accommodavit? Confluebat huc ex toto undique terrarum orbe frequens hominum multitudo, quos omnes pro suis facultatibus vir sanctissimus Christiana accepit benignitate, neminem arcens a suo contubernio, præter palam hæreseos inustos cauterio. Prorsus exoptanda vita, ni felix otium tot hæreticorum et calumniatorum insultus labefactassent. Quoniam adversum multorum errores acerrime scripserat, nullus erat hæresiarcha, qui non Hieronymum pro hoste duceret, quem quisque sibi male conscius, etiam intactus, ut ait Horatius, horrebat et oderat, aliorum exemplo territus. Nullum fuit unquam seculum seditiosius, neque confusius: et sic omnia contaminarant hæreticorum errores ac dissidia, ut magnæ cujusdam artis fuerit orthodoxum esse. Verum in primis Arianorum factio, literis, armis, et imperatorum præsidis, tetum Orientem, imo totum orbem in dissidium pertraxerat. Id mali utcumque sopitum, postea mutato cognomine, per Origenistas renatum est, ut ante dixi, et in ipsam usque Romanam urbem mire irrepserat, non palam, sed cuniculis quibusdam sese furtim insinuans; cujus rei dux ac signifer Rufinus Aquileiensis, cum quo puer puero Hieronymus arctissimam habuerat consuetudinem, et mirus quidam amor intercesserat: id quod facile liquet ex epistola, cujus initium, 'In ea mihi eremi parte.' Verum evenit juxta proverbium Aristotelicorum, ut qui sese impensissime dilexerant, acerrimis item odiis prosequerentur. Post primam simultatem, utcumque reditum est in gratiam, Hieronymo quidem inolis omnibus adnidente, ne vel casus aliquis malevolentiae suspicionem præberet, et dissimulante interim clancularias illius machinas et virulentas obreccationes. Cæterum ubi jam fidei quoque labem hæreseos aspergere niteretur Rufinus, et Hieronymum in suæ infamiae consortium involvere, reclamante viro sancto, et figuratas, ut ipse vocat, laudes summa libertate rejiciente, rescissa est male sarta gratia, et insincera necessitudo in apertam erupit simultatem, ac disruptis omnibus pudoris ac modestiæ vinculis, uterque in alterum sic debaccinatus est, ut in Hieronymo propemodum fateare verum esse, quod Publius ille mimographus scripserat,

'Furor fit læsa sæpius patientia.'

Primum ipsa scripta clamitant, Hieronymo vehemens et ardens fuisse ingenium, humanissimum quidem, sed liberum; hoc impatientius contumeliæ, quod nulli malum moliretur. Deinde hæreseos ea est insinuatione, in qua tolerantem esse, impietas sit, non virtus. Accedebant ad hæc tot faces, quæ vel lenissimum ingenium valeant irritare. Sunt qui Ruffino nonnihil tribuant. Mihi nec eruditio satisfacit, et mores olfacere videor virulentos ac vafros, minimeque liberales. Certe cum Hieronymus illum talibus pinxerit coloribus, infantiam, imperitiam, ac stuporem hominis ubique ridens et insectans, aut talem Ruffinum fateamur oporteat, aut Hieronymum sycophantam faciamus. Quo magis admiror, quid Gennadio venerit in mentem, qui non contentus Ruffinum immodicis vexisse laudibus, hujusmodi coronidem adjecit, ni fallor, in Hieronymum: 'Sed et obtreptatori opusculorum suorum respondit duobus voluminibus, arguens et convincens se Dei intuitu et Ecclesiæ utilitate, auxiliante Domino, ingenium agitavisse; illum vero æmulationis stimulo incitatum, ad obloquium stylum vertisse.' Constat Ruffinum duobus libris invecutum in Hieronymum; nec dubium est quin de his senserit Gennadius, qui cum Ruffinum inter præcipuos Ecclesiæ doctores ponat, Hieronymum obtreptatorem facit, et Ruffiniani nominis invidentem gloriæ. Dolebat, opinor, homini Gallo Vigilantius ab Hieronymo parum suaviter acceptus, et Palladius locis aliquot arreptus mordicus, quorum vicem hac ratione voluit ulcisci. Sed ut ad id quod, institueram recurrat oratio, nihil non machinatus est in Hieronymum Ruffinus. Subornarat permultos, qui virum excellentissimum conviciis lacerarent, Vigilantium Gallum, Palladium Galatam, tum Magnum oratorem urbis Romæ: denique Domnionem et Pammachium; qui libros Hieronymi suppresserunt ne venirent in manus hominum; et admonuerunt literis, ut quædam emendaret in editis voluminibus, præsertim in quibus propensior videretur in laudem virginittatis, et hujus studio nuptiis iniquior, quam vellent plerique. Quibus ita respondet, ut ipsis parcens, acriter insectetur eos, a quibus sentiebat illos subornatos et impulsos. Ac tantum valuit æmulorum malitiosa calliditas, ut nec ipse Divus Augustinus Hipponensis episcopus, optime sensisse videatur de fide Hieronymi, priusquam propius et interius nosset hominis et vitam et eruditionem. Hinc illa de mendacio cavillatio, hinc liber de animarum origine, hinc interpretationis ex Hebræo sugillatio, hinc simultatis cum Ruffino deploratio: quibus adversus Hieronymum ceu velitabatur, evocare cupiens ad dogmatis sui professionem. Id subodoratus vir minime stupidus, diu gravatus ad ea respondere, tandem respondet acerbius, parumque blande. Verum simul atque uterque alteri penitus cepit esse cognitus, junctis animis ac studiis, communi opera fidem catholicam adversus hæresiarcharum insultus tuebantur: et minus sibi placuit Augustinus, ubi Hieronymi magnitudinem pernoverat, ex exploratore factus discipulus. Ita ex initio qualicunque, summa inter illos conflata est necessitudo. Carterum cum Ruffiniani plane, quod aiunt, ἀσπνδὸς πῶλεμος erat, quorum vesania eo progressa est, ut fictam epistolam, velut ab Hieronymo scriptam, in vulgus spargerent; in qua deploraret vitæ superioris errores, ac damnaret operam olim insuntam vertendis ex Hebræo sacris voluminibus, velut huc inductus a Judæis nonnullis impostoribus. Sed actum esset de rebus humanis, si malitiæ par animo suppeteret nocendi facultas. Stylum Hieronymianum histriones illi assequi non poterant, illo seculo nulli, sicut opinor, imitabilem, nedum

Ruffini sodalibus. Quod si potuissent, prorsus Hieronymiana fuisset epistola. Jam quantum virulentiae sit in libris Ruffini, quos in sanctissimum virum scripsit, quisquis legerit, facile perspicit. His addiderat epistolam, præter indignissima convitia, diras minas, judicia, exsilium, mortem denique denunciantem, ni taceret. Ea quanquam intercidit, tamen ex Apologia Hieronymi quam atrox fuerit licet conjicere. Eodem e fonte profectum est dissidium illud acerbissimum, quod illi fuit cum Joanne episcopo Hierosolymitano, ad cujus diœcesim attinebat Bethlehiem: adeo ut ipse cum suis abstineret ab episcopi communione, quod is in manifestam venisset suspicionem Arianæ factionis, homo sycophanta, vaser, ac lubricus, et tyrannicæ cujusdam insolentiae. Ad hæc ulcera accedebat, qui frigidam quoque, quemadmodum dici solent, suffunderent, et exasperatum tot injuriis animum literis insuper suis instigarent; hinc Riparius, illinc Marcella, aliunde Paula, Pammachius, Domnio, Oceanus, Augustinus, et præter hos alii complures: 'Purga famam, compesce hæresim, succurre fidei.' Sic visum est Christo, ut incliti militis virtus tot exagitata procellis, clarius enitesceret, ac velut aurum igni probatum, perpetuis exercitus malis, per infamiam et bonam famam grassaretur ad immortalitatis bravium. Aderat luctanti, qui periculis objiciebat, et idem vires dabat, qui daturus erat præmium. Hinc illa velut annosa valido cum robore quercus, undique propellentibus calumniatorum ventis, aut Marpesia cautes, quæ fluctibus undique tunditur, pectore invicto infraçtoque stabat, et adeo non dimovebatur ab honesto, ut quo magis oblatrabant æmuli, quo molestius obstrepebant invidi, hoc acrius exstimularetur ad studium pietatis. Adversus hæreticorum vim et insidias nonnihil adjutus est in Syria ab Epiphanio, ac Theophilo Alexandrinæ urbis episcopo: Romæ, Marcella, Pammachio, Chromatioque, quos sibi vel ob Paulæ affinitatem habebat admodum faventes. Horum etiam benignitate sublevabatur. Quis in hujusmodi vita martyrium requirat, quæ quid aliud fuit, quam diuturnum ac perpetuum martyrium? Et reperias, qui mortem possint contemnere, contumeliam non possint. Triginta totos annos in divinarum literarum meditatione sudavit, ut ipse testatur alicubi, et ad extremam usque senectam, docendi scribingue laborem juvenili robore sustinuit. Non uno in loco declarat, se corpusculo imbecilli fuisse, crebrisque morbis ac diutinis obnoxium, etiam antequam veniret sevectus. Nec dubitandum, quin pleraque valetudinis incommoda sibi conflarit austeritate vitæ perpetua, sed præcipue nocturno studio, super omnia vero scribendorum voluminum indefesso labore: quas ob res frequenter coactus est uti notariorum opera, et, quemadmodum ipse loquitur, auribus tantum lingue studere. Paulam discipulam et patronam suam, præmisit in cælum; cui quamdiu fuerit superstes, non satis liquet. In illius obitu permulta scripsit ad Eustochium, ut maternæ pietatis studii que, ita et in Hieronymum benevolentie hæredem. Tandem vitæ cursu felicissime peracto, ad immortalitatis lauream est evocatus, anno ætatis suæ nonagesimo primo; anno vero salutis humanæ quadringentesimo vigesimo secundo, sub Honorio et Constantio jam in imperii consortium assumpto. Ferunt ossa postea Romam translata fuisse. Siquidem et hodie monumentum illius monstratur in Exquilis, apud ædem Virgini Matri sacram, juxta præsepe Christi. Is qui vitam illius conscripsit, Cyrilli nomine, non infacete commentus est, eum jam morti vicinum prædixisse, fore ut Romam aliquando rediret. De miraculis non libet quicquam attingere, jam vulgatissimis, si quis

eiusmodi fabulis delectetur. Ad hoc quod referunt de digesto per Hieronymum Officio Divino, deque duobus versiculis in calce singulorum psalmorum adjectis, an verum sit necne, non magni refert: unum illud palam est, epistolam quæ testatur id factum, a nebulone confictam alieno titulo. Tantum illi famæ et auctoritatis pepererat vitæ integritas, sed præcipue libri, doctrinam inimitabilem præ se ferentes, et doctrinæ parem eloquentiam, ut erudita quoque Græcia, quæ consuevit omnes omnium gentium literas fastidire, unius Hieronymi commentarios in suam linguam transferendos curarit; nec puduerit totius orbis semper magistrum, post tot eximios scriptores, ab homine Dalmata discere; jamque ad antrum Betlehemiticum non secus atque ad publicum totius Christiani orbis oraculum undique curreretur, si quid quem torqueret in divinis literis. Crebræ epistolæ, crebri nuntii huc commeabant, ex Italia, ex Hispaniis, e Galliis, ex ultima Germania, ex Africa. Consulebatur ab episcopis, a nobilibus matronis, a primatibus. Quisquis Christianam vitam animo destinasset, prius ab hoc vitæ instituendæ rationem efflagitabat. Multos non tam loci religio, quam Hieronymi videndi sitis in Syriam attrahebat. Libebat nimirum sacri illius ac cælestis animi, quem in libris conspectum adorabant, thecam ac domicilium intueri. Visit hunc præter innumeros alios Alypius, mittente Augustino, ut saltem per intimum amicum, Hieronymum complecteretur; quandoquidem ipsi licet cùpienti, non erat integrum tantum itineris emetiri. Vidit Paulus Orosius historiographus, ab eodem, ut opinor, missus, ut indicat in calce suæ historiæ, nonnulla referens, quæ ex illius colloquio didicisset. Vidit Sulpitius Severus, qui magnificis præconiis effert hominem, sed tamen illius non assequitur merita. Visit Apodemius ex Gallia; cumque his complures alii, quorum in literis suis meminit. Equidem video quosdam magnopere contendere, Hieronymum virginittatis illibatæ fuisse; quod affirmare quorsum attineat non video: cum ipse duobus in locis palam ac ingenue fateatur sese lapsum in adolescentia, et hæc laudis parte cernisse. Primum in epistola, ejus initium. 'Quod ad te hucque non scripsi.' testatur in hunc modum: 'Virginitatem etiam in cælum fero, non quia habeam, sed quia magis mirer quod non habeo. Ingenua et verecunda confessio est, quo ipse carcas in aliis prædicare. Numquid quia gravi corpore terræ onerosus hæreo, avium non miror volatus? neque columbam præfico, quod

Padiť iter liquidum, celeres neque commovet alas?

Hactenus quidem ille. Neque vero me clamat, quosdam hunc sic interpretari locum, quasi Hieronymus sibi virginittatis laudem adimens, modestiæ causa sese delegerit. Queniamadmodum Paulus, cum plus omnibus laborasset, seipsum tamen minimum apostolorum vocat, et indignum apostoli vocabulo. Atque is color alibi fortasse locum habeat. cæterum hic stultitiæ fuerat id dicere, cum officeret ei quod agebatur. Cum enim ad invidiam usque laudibus vexisset virginittatem, occurrere studuit quorundam calumniæ, qui sic dictitabant: Quæque laudat, quod ipse est. Conjugati gaudent laudari matrimonio; et si liceat, sacramentorum omnium primum cupiant efficere. Monachi suum efferrunt institutum. Sacerdotes et episcopi de muneris hujus excellentia libenter audiunt. Qui virginittatem sequitur, gaudet eam cum angelorum æquari puritate. Nec istud est favere virtuti, sed suis quemque laudibus applaudere, et honesto prætextu seipsum jactare. Proinde nequid ea calumnia virginittatem prædicantis

fidem elevaret, ingenue fatetur se non esse quod laudat; nec suum agere negotium, sed veritati patrocinari. Rursus in epistola, cujus initium, 'Non debet charta:' declarat idem, hisce verbis: 'Scitis ipsi lubricum adolescentiæ iter, in quo et ego lapsus sum, et vos non sine timore transistis.' Quod si non possumus nisi virginem amare, nec apostolos quosdam, nec patriarchas amibimus. Est autem istud quibusdam studium, in speciem quidem pium, sed tamen ineptum, sanctorum laudes in immensum attollere, dum illis tribuunt, non quantum adfuit, sed quantum illis optent adfuisse. Hi Christum, si queant, majorem quam est, cupiant reddere; deinde huic pene parem Mariam; et factiose suum quisque divum attollit. Minoritis nunquam satis laudatus Franciscus, aliis Benedictus, aliis Augustinus. At expedit etiam sæpenumero, commissum aliquod cen cicuticem in sanctis agnoscere. Fit enim nescio quo pacto, ut efficacius nos eorum exempla permoveant, quibus ex vitiosa vita contigit ad pietatem respiscere. Quanto plures pellexit ad bonam frugem peccatrix illa Magdalene, Christi delictæ, quam Teclæ perpetua innocentia, quæ ex tot hominum millibus vix ulli contigit? Magis profuit vitæ mortalium David deplorans quod admiserat, nosque post errata docens respiscere, quam aliorum semper inculcata vita. Lapsus est Hieronymus, sed primis illis annis, et, ut arbitror, antequam baptismo renatus esset in Christo (solent enim tam fere adulti baptismum suscipere, nisi si quem vitæ periculum huc adegisset) et lapsus est eo vitio, quo fere solet involvi pueritia, priusquam vitium esse noverit. At quot annis, quas pœnas, ob puerile erratum a sese exegit? quibus suppliciis eam pueritiæ voluptatulam est ultus? Hieronymi præconium amplectantur, quibus virginitas cordi est. Exemplum Hieronymi sequantur, qui baptismi vestem nonnihil commaculatam, pœnitentiæ nitro cupiunt candidare; multoque magis isti, qui maximam vitæ partem turpibus voluptatibus dedicarunt. Ad hæc sunt, quos nonnihil offendit sermonis acerbitas, quod in scriptis suis acrius nonnunquam videatur incandescere, quam pro Christiana mansuetudine, planeque veteris comœdiæ quiddam referre, multos mordicus arripiens. In hac sententia fuit olim Augustinus, et nostra memoria, si superis placet, Franciscus Philelphus, vir ille quidem eruditus, sed nonnunquam plus satis *πλαυτος*. At hi mihi parum expendere videntur negotii circumstantias, patriam, ingenium, sui fiduciam, æmulorum improbitatem, contumeliæ genus nulli ferendum. Postremo nec illud Terentianum: 'Tu si hic, aliter sentias.' Nulli suam contumeliam ferunt impotentius, quam qui in aliena sunt lentissimi. Acriter invecus est in Ruffinum, sed ille commercerat acriora. Hic hæreseos crimen fortiter depellit, ille carnificem minatur, et fictis flagitiis famam inessit. Et nemo sævit gravius quam cui non licuit esse mansueto. Atqui si quis attentius ac propius inspiciat eos libros, in quibus velis equisque, quod aiunt, invehitur in adversarios, totaque libertati vela laxat, mira deprehendet humanissimi mitissimique ingenii vestigia. Ludit sæpenumero, et festivis salibus agit magis quam virulentis. Nonnulla dedit sup seculo et amicorum affectibus; et ita crimen a se depellit, ut, si fieri possit, cupiat hosti parcere. Multa sciens ac prudens suppressit, pudori Christiano malens obsequi, quam animo lacerare: velut in epistola adversus Joannem Hierosolymitanum, quantum tribuit suæ verecundiæ, quantum episcopi titulo? Ut se reprimit? Et si quid incidit odiosius, sæpe nomina suppressit, nonnunquam fictis abutitur vocabulis, velut in argumento de matre et filia reconciliandis,

in Diaconum impudicum, in Susannam lapsam. Quin etiam in *Ruffinum* et hujus socios, *Grunnii*, *Lusci*, *Lavinii*, *Calphurnii*, *Lanarii*, *Scorpii*, *Canis Alpini*, et id genus aliis aut fictis aut obscuris nominibus stomachatur. Jam vero piget etiam meminisse, quod audimus quotidie quosdam impie religiosos, et inscite doctos nobis ad aurem obgannire, id in Hieronymo calumniantes, quod in eo pulcherrimum est, nimirum doctrinam, ut ipsi vocant, immodicam, et plusculum eloquentiæ, quam theologum deceat. Neque quicquam omnino norunt de Hieronymo, nisi quod Ciceronianus dictus vapularit. Verum hujus rei, quoniam ab eruditissimis abunde responsum est, *Laurentio Valla*, et *Angelo Politiano*, et nos olim adolescentuli, minores annis viginti, lusimus in istorum stultitiam *Dialogis*, quos *Antibarbaros* inscripsimus, unum illud hoc adjiciam loco: ubi deterret virgunculam ab immodico studio librorum profanorum, negat fuisse somnium, sed expectatum reperisse scapulas liuentes. At idem *Ruffino* respondens salsissime ridet hominis curiositatem, cui non satis esset observare quod vigilans diceret aut ageret; verum etiam quid dormiens somniaret: et adeo fatetur fuisse somnium, ut illud conferat cum prodigiis illis nocturni ludibrii, quibus aliquoties sibi videretur alatus volare cum *Dædalo* per maria, nonnunquam comatulus esse, cum esset calvaster, interdum, sumta toga, causam dicere pro rostris. Expediant igitur isti, qui simul utrumque verum esse possit, aut eligant utro in loco malint Hieronymo habere fidem, illic ubi de fide narrationis non agitur, sed quocunque modo deterretur adolescentula, an hic ubi causa agitur et crimen depellitur, qua in re veritas orationis etiam jurejurando solet exigi. Quomodo commento *Pythagoras* rudes homines a carnium ingluvie deterruit, sic et parentes nonnunquam commentitiis terculis pueros a peccando submovent. Præterea videant utrum credere malint seni an adolescenti. Somnium non fuisse, scripsit adolescentulus: somnium fuisse, scripsit senex. Aut hunc nodum expli-cent. Dixit apud tribunal: Si unquam habuero libros seculares, te negavi. Cur post hæc non refellit Hieronymus, quod objicit *Ruffinus* de Ciceronis *Dialogis*, quos majore mercede fratribus scribendos locarit; de poetis, quos prælegit pueris? Et in hac accusationis parte ita versatur, ut ludat magis quam refellat: nimirum crimen judicans dignius quod rideretur quam dilueretur. Ubi deinde negat aut dis imulat Hieronymus sibi fuisse libros seculares? Aut si negasset, quis sanus illi fuerat crediturus: nisi forte consentaneum vero putemus, cum in libro de optimo genere interpretandi plurimos versus ad verbum ex Cicerone referat, eum hos omnes ex adolescentiæ memoria descripsisse, non de codice. Postremo si crimen est habere libros seculares, et si Christum negavit quisquis hos legit, cur solus vapulavit Hieronymus? Cur hodie in theologorum scholis celebrior est *Aristoteles*, quam *Paulus* aut *Petrus*? Verum de re puerili ac ridicula jam pluribus quam sat est. Ego certe, ut finiam, malim cum Hieronymo vapulare, quam melle perungi cum istis, quos adeo scilicet terret Hieronymianum somnium, ut ab omnibus bonis literis sanctissime temperent: at non temperantes interim a vitis eorum, quorum libros religionis causa non audent attingere. Sunt e diverso quidam, qui quam arroganter sibi plusquam theologi videntur, tam impie theologum negant esse Hieronymum. Primum quod non satis theologice *σολοικίζει*, quam primam theologiæ dotem autumant; deinde quod nusquam arguetur, quomodo *Capreolus*, *Alexander*, *Ægidius*, et *Scotus*; nec usquam adducat theologicas conclusiones, rhythmos scilicet belle conci-

nentes; quod non crepet majores ac minores, quod nusquam sophisticis argutiis, ac puerilibus captiunculis ineptiat, quod non in anxiiis quæstiunculis torqueat sese, quod non passim infulciat philosophum. At æquum erat hæc quidem in re veniam dare Hieronymo. Nam qui suspicari potuit vir ille, fore ut novum hoc theologorum genus nasceretur apud Christianos? Cum nihil simile nec in divinis et apostolicis libris comperisset, nec apud eruditissimos horum interpretes: præsertim cum a Paulo didicisset hujusmodi quæstiunculas ad nihil utiles, nisi ad subversionem pietatis, esse devitandas. Qui potuit divinare futuros, qui totam theologiam a capite, quod aiunt, usque ad calcem retexerent, et ex divina facerent Sophisticam aut Aristotelicam? Atqui si hanc ob causam in theologorum senatum non recipiunt Hieronymum, ne Paulum quidem aut Petrum recipient, neque quenquam omnino, qui ante quadringentos annos vixerit. O miserum illud seculum! O calamitatem orbis Christiani! qui plus mille annos absque theologis steterit; præsertim cum illis temporibus latissime patuerit religio Christiana, nunc in arcum contracta; præsertim cum tot eruditorum hæreticorum turmæ libris essent revincendæ, non fasciculis. Minore studio licere bis Magistri nostri parare titulum, quam Hieronymianam assequi dictionem, nullus inficias ibit in bonis literis exercitatus. At ille tot linguis excelluit. Ut omittam tam multa disciplinarum adminicula, sine quibus in divinis voluminibus necesse sit passim hallucinari, quis unquam Sacras Literas sic ex ipsis hausit fontibus? Quis altius imbibit? Quis simili cura edidicit? Quis sic in promptu et in procinctu, quod aiunt, habuit? Quis citavit aut densius, aut appositius? Quis edisseruit doctius? Quis tractavit sanctius, aut felicius? Quis eruditissimos illos interpretes evolvit diligentius? Quis hæreticorum dogmata refellit efficacius? Quis Christi philosophiam penitus cognitam habuit? Quis eam vividius aut literis expressit, aut vita? Hæc, quæso te, utrum theologi sunt an non? An ideo theologus non erit, quia nobiscum non balbutiat, ne dicam ineptiat? An ideo Grammaticis annumerabitur, et Scotistis in sublimi cathedra tonantibus, Hieronymus ad horum pedes in imis sedebit subselliis, quod divina maluit dicere, quam hominum somnia; quod inter vernantia Scripturarum prata versari maluit, quam inter horum spineta luctari; quod non frigidissimis distinctionibus omnia confuderit, sed velut aureum quoddam flumen ire maluerit, multas simul opes secum deferens? In singulis verbis sæpenumero singuli sunt syllogismi. Num ideo parum est acutus, quia nos illius acumen non assequimur? Tractavit eas quæstiones, quæ tum in ecclesiis ac synodis vertebantur; et ita tractavit, ut nemo copiosius, nemo nervosius, nemo magis theologice; nihil addivinans a theologorum sacris arcendos, qui de formalitatibus, de instantibus, de quidditatibus, de ecclesiasticis, deque aliis id genus argutiis non disputaret. Operæ pretium est audire censuram istorum, qui cuncta ad certum numerum redegerunt. Doctores Ecclesiæ quatuor esse libuit: et quatuor item scripturæ divinæ sensus; nimirum ut respondeant quatuor evangelistis. Gregorio tribuunt tropologiam, Ambrosio allegoriam, Augustino anagogen; Hieronymo, ne nihil habeat, relinquunt literam et sensum grammaticum. Sic enim hæc voces distinguunt, cum tres superiores indiscrete sumat Hieronymus. Primum ex tot eximiis doctoribus quatuor esse duntaxat voluerunt, idque candore magis quam ex animo, ne nullos veterum recipere viderentur: quamquam nec hos admodum legunt, nisi velut apocryphos jamque antiquatos.

Largiuntur his aliquid, veritates interim sibi servantes. Gestit animus paucis istos, qui sic de Hieronymo sentiunt, cum Hieronymo conferre: sed reprimam me, ne quod in nebulones dixero, probi theologi in se dictum existiment. Unum illud tacere non possum, tot editis voluminibus quid valuerit, declaravit Hieronymus. Si quisquam istorum unicuique Hieronymi volumen suo Marte possit intelligere, si quadraginta istius factionis theologi, communi opera, confatisque studiis, possint unicum excudere libellum, qui sit ullo modo cum Hieronymianis conferendus, imo cum his, quos dictavit Hieronymus, non scripsit, fatebimur Hieronymum non esse theologum. Sed istorum iudicium minus demiror, cum magis mirum foret, si probarent quod nec didicerunt, nec intelligunt. Justius in hos stomachor, qui cum bonas profiteantur literas, parum candide, ne dicam arroganter, de tanto viro pronunciant. Franciscus Philelpus, arrepta velut censoria virgula, Augustino tribuit dialecticæ palmam, eloquentiæ Hieronymo. Non est meum Augustini laudibus quicquam decerpere: verum illud ipsa res clamat, Hieronymum Augustino non minus antecelluisse dialectica, quam præcessit eloquentia: nec minus eruditione superiorem fuisse, quam dicendi laude. Siquidem Hieronymus, Græci sermonis callentissimus, non modo totum Aristotelem, sed cæteros item philosophos omnes evolverat. Augustinus, id quod et ipse fatetur, et indicant libri, duos duntaxat Aristotelis libellos, tum forte in Latinum versos sermonem, de Prædicamentis, ac de Enunciatione. Et, ut ingenue dicam, argumentatur aliquanto perplexius ac molestius Augustinus: at quanto solidius, quanto aliis nervis Hieronymus? Mihi videtur uterque utraque facultate mirabilis, sed eloquentiam magis ostentavit Hieronymus, dialecticam Augustinus. Quamquam ego nec de vitæ genere prorsus accedo Philelpi iudicio. In se quidem rigidior Hieronymus, quam Augustinus, at in alios lenior: nec unquam Hieronymus a suis exegit fratribus, quod a suis clericis Augustinus. Sed præstat omittere collationem inter duos ecclesiæ Latinæ proceres, pro quorum eximiiis virtutibus magis decet agere gratias Deo, quam excitare contentionem inter studiosos. Jam vero dictu mirum quantopere celebretur inter quosdam nimis ethnice doctos, dictum Theodori Gazæ, Hieronymum præter meritum vapulasse, veluti Ciceronianum. Nec desunt critici, quorum palatum in hujus viri libris desideret Romani sermonis puritatem. Quænam ista Romana puritas? Num eodem more dicere quo dixit Cæsar, aut Marcus Tullius? At qui fieri potuit, ut Hieronymus de rebus longe diversis loquens, iisdem tamen verbis uteretur? Alia religio, alius cultus, diversi auctores, novata omnia: et tu me negabis eloquentem, nisi perinde loquar, quasi Ciceronis ætate vivam; cum præcipua dicendi laus sit, apte dicere? Nisi forte parum Romanus videbor, si pro eo quod olim dicebant, faxit Jupiter optimus maximus, dixero, faxit Jesus Christus; quod ad hunc modum non sit locutus M. Varro, aut C. Cæsar, aut M. Tullius. Jam quid est hoc quod ait quidam imputandum Hieronymi seculo. Num seculum hoc putat illo facundius? Aut quænam est ista professio, cui condonari vult infantiam? Nec enim adeo stultus est, opinor, ut existimet Hieronymum fuisse monachum hujus generis, quod hodie receptum est. An Christi professio pugnat cum eloquentia? Quid autem vetat, si Cicero de suis dæmonibus dixit eloquenter, quo minus Christianus idem de pietate veraque religione dicat eloquenter? Sed dicam invitus, quod tamen verissimum esse comperi, esse permultos sic profanis ad-

dictos literis, ut ineruditum, ut infans, ut sordidum videatur, ubicumque Christianæ professionis vocabula viderint. Romuli, Camilli, Fabricii, Julii nominibus delectantur: ad Christi, ad Pauli, ad Petri vocabula nauseant. Hos nihil aliud offendit in Hieronymo, nisi quod ingenue Christianus est. At nos si quando videri volumus eloquentes, de rebus sacris, Deum immortalem! quam profane dicimus? Neque vero probem in homine Christiano, anxiam eloquentiæ affectationem, quæ nec philosophis, nec Senecæ, nec ulli gravi viro unquam probata est. Atque adeo ne fieri quidem potest, quin de religione verba faciens, sacrorum voluminum testimoniis utare; quorum phrasim innovare ridiculum sit, fastidire impium. Ad hæc interdum eos cites oportet, quibus defuit elegantia sermonis, quales nobis Bonaventura, Thomas, Scotus: Hieronymo, Jovinianus, Vigilantius, Rufinus. Aiunt Pomponium Lætum, in omnem usque vitam a Græcis abstinuisse literis, ne qua peregrinitas Romani sermonis castimoniam vitaret. At divus Hieronymus in tot linguas cognoscendas partitus operam et oleum, tum in hujusmodi versans argumentis, quæ non facile splendent, nec recipiunt orationis nitorem, denique permulta dicens, tamen eloquentiæ tantum præstitit, ut nemo fuerit nostra memoria, quem hac in parte cum eo conferre possimus. Et tamen eximios viros nostra vidit ætas, et qui ne Ciceronis quidem seculo inter elingues habiti fuissent, quorum præcipui sunt Laurentius Valla, Hermolaus Barbarus, Angelus Politianus, Joannes Picus, et noster Rodolphus Agricola. Sunt et alii, quos haudquaquam contemno, sed ex his, quoniam insignes sunt, res æstimabitur. Hieronymus ex parte contempsit eloquentiam, tam multis distractus est studiis, quæ dicendi politiam rubigine solent obducere. Hi per omnem ætatem in his modo versati sunt literis, quæ ad dicendi faciunt ornamenta: et tamen detur idem argumentum, sit eadem christiane loquendi lex, videbimus nec horum quempiam Hieronymianam eloquentiam assequi. Primum enim cum præcipua pars eloquentiæ sit, et fons, ut inquit Horatius, res de quibus dicturus sis, penitus habere cognitās, quis non statim intelligit, quam multis partibus hic potior sit Hieronymus? Ad hæc quis exorditur dexterius? Quis proponit absolutius? Quis narrat evidentius? Quis exspatiatur vel amœnius vel appositius? Quis colligit nervosius? Quis telum in adversarium torquet acrius, aut exceptum retorquet mirabilius? Quis illigat tenacius? Quis in tractandis affectibus, quos ἡδῆ vocant, jucundior? Quis in iis, quos πάθος nominant, concitandis gravior? Quis in schematibus florulentior, aut picturatur? Quis sententias interserit aptius! Quis epiphonematibus pungit argutius? Quis hypotyposes effingit rectius? Quis aut attollit magnificentius, aut dejicit humilior? Quanta ordinis ratio? Quod consilium? Quæ transitionum deliciæ, quos sæpenumero per sententiam contextit? Quam parata Latini sermonis copia? Quæ vocum emphasis, qui delectus? Quanta rerum supellex? Quæ auctorum agmina? Quam ubique densus et instans sibi? Quam felici mixtura contextit, concinnat ac struit omnia? Præterea qui nervi, qui lacerti, qui vigor, qui actus orationis, ac vita? Ut nusquam cessat, nusquam dormitat, nusquam jacet, nusquam resistit: ut ubique properans, auditorem secum rapit? Ut semper aliud ex alio pendet; et gemma gemmam trahit? Quam modulata, quam nume-

rosa totius orationis compositio, quam mire commatis et colis rotatur ac volvitur oratio? Quid dicam de festivitate, qua res tristissimas etiam ille mirifice condiit? Postremo, quod pectus, quanta causæ fiducia? Quis docet apertius? Quis delectat urbanius? Quis movet efficacius? Quis laudat candidius? Quis suadet gravius? Quis hortatur ardentius? Quis recenset sublimius? Quis instituit sanctius? Quis cum amicis fabulatur humanius? Nullum est enim argumenti genus, in quo ille non luserit, nusquam sui dissimilis. Hæc non admodum mirentur, qui in hanc palæstram nunquam descenderint. Cæterum magnarum virium est, tractare sacra tam splendide, simplicia tam erudite, inculta tam polite, retrusa tam dilucide, a sensu communi abhorrentia tam populariter, periculosa tam libere, severa tam plausibiliter. Aliud est epistolam scribere ad Ciceronis exemplar, et decem selectis vocalis, Ciceronis simium agere: aliud in gravissimis argumentis tot excudere volumina. Aliud est in ficta controversiola declamare: aliud in seriis fidei negotiis utrisque satisfacere, et his qui nihil requirunt præter scripturæ divinæ scientiam, et his qui tantum ingenii vires expectant. Atque hæc qui præstat, parum Ciceronianus est? Siquidem quid aliud est esse Ciceronianum, quam optime dicere, etiam si diverse dicat? Quandoquidem ipsi Ciceroni secus dicendum foret, si Hieronymus esset. Alias dicendi virtutes mireris in aliis: in uno Hieronymo tot pariter dotes cumulatæ sunt, ut in eo reperire liceat, quod et in Marco Tullio desideres. Loquitur Cicero; tonat ac fulminat Hieronymus: illius linguam miramur, hujus etiam pectus. Quid quod nostro seculo quamquam sat feliciter repullularunt bonæ literæ, tamen declamandi prorsus extincta est exercitatio; ut hoc ipsum quid sit eloquenter dicere, non queat nisi a paucissimis judicari, cum ea res magis usu constet, quam præceptis. Ut, juxta Græcorum proverbium, Non una hirundo ver efficit, ita non una quæpiam dos facit eloquentem. Inter tot egregios auctores, quorum ingenio defensa est et illustrata Christi religio, aliis desunt seculares literæ, aliis sacræ scripturæ cognitio. In hoc ingenium desiderat Hieronymus, in alio lucem orationis, in hoc nervos, in illo splendorem. Multis defuit linguarum peritia, nonnullis fidei sinceritas, quibusdam vitæ integritas. Hieronymus, et unus Hieronymus, sic omnia præstitit, ut si non ad unam aliquam virtutem, sed ad omnium concentum et summam respicias, dicam audacter, sed vere, nihil habet vel ipsa Græcia, quod nostro opponat Hieronymo. Proferat si possit, et meæ sententiæ non pigebit palinodiam canere. Et tamen hunc virum, quem ne summi quidem queant assequi, non verentur calumniari et mediocres. Notatur a Laurentio, quod in libris adversus Jovinianum, sic Jovis Statoris fecerit mentionem, velut a stando dictus sit, et non potius a sistendo. Quasi vero illic hoc agat Hieronymus, unde dictus sit Jupiter Stator, ac non magis ridendi Joviniani quænaverit ansam. Nisi forte cum scribit Martialis,

‘ Dicemus ficus, quas scimus in arbore nasci :
Dicemus ficos, Cæciliane, tuos :’

Vere sensit hanc esse vocum differentiam. Et tamen sive a sistendo deducitur stator, sive a stando, nihil est in quo reprehendas Hieronymum. Quid enim aliud est sistere, quam facere ut stet aliquid? Quod enim Græcis unica vox declarat, *ἰσάται*, id Latini duabus explicant, sed inter se cognatis. Proinde cum Jupiter sit Stator, hunc offendere videtur qui

sedere gaudeat. Atque hæc qualiscumque vocum ac rerum affinitas satis erat captanti risum. Alius insectatur, quod alicubi Ruffinum taxat, qui *comparandi* verbo abusus sit pro *emere*. Hodie quidem vulgus Italarum *comparare* dicit *emere*, eumque verbi abusum jam tum Hieronymi seculo natum fuisse, declarat non solum hic apud Ruffinum locus, verum etiam quod Sophronius in Catalogo Scriptorum illustrium, *comparavit* ab Hieronymo positum verterit *ἀνίστατο*. Cæte tum quæ taxator ille citat ex Catone, ne tantulum quidem faciunt adversus Hieronymum. Neque enim si prælium recte comparari dicitur quod emitur, continuo nihil interest inter *emere* et *comparare*. Comparandi enim verbum latius patet, nimirum ad omnia quæ quocumque modo parantur, sive dono, sive opera, sive ære, sive bello, sive corpore, sive furto denique. At Ruffinus sic usus fuerat ea voce, ut nihil aliud esse posset quam *emere*. Sed demum inveniri *comparare* pro *emere*, quid opus erat hoc cum convicio ingerere, quasi non et Cicero quædam irrideat in Antonio, quæ reperiuntur apud probatissimos auctores, aut quasi Ruffinus uno tantum loco faciat solæcismum. Sed hoc fortasse condonari poterat ætatis calori, quod commentarios in Suetonium^h juvenis, opinor, scripserit. At idem in his commentariis, quos senex edidit in Asinum Apuleii, rursus cædit Hieronymum, quod pexam vestem posuerit pro detrita vilique, cum Horatius sit usus pro nova et eleganti. Ne nimium operæ ponam in hujusmodi nugis, primum Hieronymus hoc loco non interpretatur quid senserit Horatius, ne alludens quidem apertius ad illius verba. Neque statim illi concesserim, pexam vestem esse nitidam et elegantem: quin vero propius est, genus fuisse vestis, quod vilos haberet: quod genus sunt laneæ non attonsæ. At subucula jam villis attritis parum congruit cum tunica pexa. Neque Hieronymus pexam tunicam et nigram subuculam opposuit novæ et eleganti, sed lineis, sericis, ac candidis, quæ tum in deliciis erant: adeo ut ætate Plinii a barbaris importata, non satis digna viris Romanis haberentur: et notati sunt imperatores aliquot, quod holosericeis uterentur. Id ita esse ipsa Hieronymi verba declarant: ‘Tunc pexa tunica et nigra subucula vestiebaris, sordidatus et pallidus, et callosam opere gestitans manum: nunc lineis et sericis vestibus, et Atrebatum ac Laodiceæ indumentis ornatus incedis.’ Proinde pexa vestis, sive nova sit, sive vetus, sive vilis, sive pretiosa, certe lanea est. At serica lineaque lanea non sunt, et candore potissimum commendantur. Et quamquam nunc linearum vestium usus vilis sit ac plebeiis, tamen is olim nobilium erat; et honoris causa primum datus est sacerdotibus, ac proinde nulli monachorum concessus, nisi inter obeunda sacra. Jam illa quæ notavit alius quidam inⁱ Psalmo primo pro כפר, vertendum fuisse *acum* aut *stipulam*, non *pulverem*; et in Hieremia^k pro לַכְּוֹנִית non *lamentatrices*, sed *præficas*; prorsus indigna duco quæ refellantur, tantum abest ut existimem non posse defendi. Atque ad hæc ipsa diluenda, vix eloqui possim, quam invitus descenderim. Poteram illud e trivio respondere, ab aquila non cerni muscas: verum paucis ostendere volui, nec in his minutissimis cessasse virum undecunque doctissimum. Illud hactenus offecit Hieronymo, quod ut a plerisque

^h I take this censurer of Jerom, whom Erasmus doth not name, to have been Phil. Beroaldus.

Psal. i. 4, where it means *acus*, *gluma*.

^k Jer. ix. 17.

non legitur, ita a paucissimis intelligitur. Alioqui verum esse fateremur illud egregii pictoris elogium, *μυμήσεται τις θάσσον ἢ μιμήσεται*. At posthac quando per universum orbem Christianum revixerunt bonæ litæ, et non pauca bonæ spei ingenia ad veterem illam ac germanam theologiam expurgari cœperunt, Hieronymum veluti renatum communibus studiis complectamur omnes: hunc singuli sibi cœu peculiarem vindicent. Olim Homerum septem urbes sibi certatim asserebant. At Hieronymum vicinitatis jure rapiat hinc Dalmatia, hinc Pannonia, hinc Italia. Stridon sibi gratuletur, quæ tam eximium orbi lumen produxerit. Triplici nomine sibi gratuletur Italia, primum quod erudierit, deinde quod per baptismum genuerit Christo, postremo quod sanctissimi corpûculi pignus apud se servet. Hunc ut suum agnoscant Galliæ, quas omnes sic peragravit, quasque tot libris nominatim dedicatis instituit. Hunc sibi vindicent Hispani, quos aliquot epistolis ad illos scriptis illustravit. Hunc exosculetur Germania, quam unico licet volumine satis et docuit et nobilitavit. Hunc gemino nomine complectatur Græcia; primum ob linguæ commercium; deinde quod orbis magistra, hujus viri literis vicissim adjuta sit. Complectatur Ægyptus, quam toties invisit, quæque ex doctissimo nobis reddiderit doctiorem. Complectantur Arabes et Saraceni, quos sua vicinitate reddidit claros. Hunc colant Hebræi, quorum sermonem et literas tantis sudoribus paravit. Hunc omnis quidem rapiat Syria, in qua magnam vitæ suæ partem exegit: sed præcipue Bethlehem bis felicissima, et quod in hac Christus natus sit mundo, et quod in eadem Hieronymus natus sit cœlo. Hunc omnis sexus, omnis ætas discat, evolvat, imbibat. Nullum doctrinæ genus est, quod hinc non queat adjuvari; nullum vitæ institutum, quod hujus præceptis non formetur. Soli hæretici Hieronymum horreant et oderint, quos ille solos semper acerrimos hostes habuit.

Nº LXI.

Extracts from Maittaire's Annales Typographici.

ERASMI de duplici copia verborum ac rerum commentarii duo, de ratione studii et pueris instituendis commentariolus; ac de laudibus literariæ societatis, reipublicæ et magistratuum urbis Argentinæ epistola. Apud Jo. Frobenium, 4to, Basil 1516..

His præmittitur^m sequens Erasmi epistola.

Erasmus Roterodamus Gulielmo Neseno Nastadiensi suo S. D.

Sive tu isthuc judicio facis, optime Nesene, sive studio quodam amoris erga me tui, certe de copia commentariolos, antehac *εὐάνυ ἐρασμῆς*, Erasmo commendas, dum i los sic laudibus vehis, sic ediscis, sic tuis prælegis, ut magis jam tui sint usucapione, quam mei qui genuerim. Eos igitur ita ut volebas, recognovi inter navigandum, ne vel hoc tem-

¹ The epistle *De Laudibus Argentinæ* is not to be found, I think, in the editions of Leyden or of Basil. I have it not.

^m This letter is not amongst the Epistles of Erasmus.

poris mihi prorsus periret a studiis. Tuæ partes erunt curare, ut Frobenianis formulis majusculis quam emendatissimeⁿ rursus exeant in publicum, quo hac sane placeant, si eruditione parum commendantur lectori. Bene vale, charissime Nesene. Antuerpiæ, Nonis Septemb. Anno a Christo nato 1516. II. 292.

Auctarium selectarum aliquot Epistolarum Erasmi ad Eruditos, et horum ad illum: apud Jo. Frobenium, 4to, Basil, 1518.

Cum Beati Rhenani ad Michaëlem Humelbergium Ravenspurgensem Jureconsultum Epistola.

—Nactus sum hic ex Erasmi bibliotheca nuper propitio Mercurio fasciculos aliquot epistolares, e quibus nonnullas statim epistolas sublegi, nempe insigniores, quarum illius quædam sunt, quædam doctissimorum hujus ævi virorum illis respondentes. Animavit autem ad hoc me furtum, in primis, quod quemadmodum beatos istos rebus omne genus cumulatissimos quædam etiam sublata fallant, sic Erasmus τοῖς Μεσῶν κειμηλίοις instructissimum non sensurum putabam, etiamsi aliquid sustulissen: deinde quod hic vir me minus quidem merentem sic amat ex animo, ut etiam in se gravius aliquod admittenti noxam sit facile condonaturus. Vide quam fiduciam amicitia sincera pariat.—Quid Erasmo vel doctius vel eloquentius? Quid Budæo politius aut excussius, aut Atticum magis? Quid Tunstallo vel candidius, vel tersius, vel modis omnibus absolutius? Ut de aliis interim taceam. Eas Epistolas post Erasmi discessum Frobenio typis excudendas tradidi, &c. Literarium sodalitiū hujus urbis recentem, quam ex tanti viri discessu tristitiam contraxit, his legendis aut discutiet, aut certe solabitur, &c. Vale. Basileæ, xi Cal. Sept. A. 1518. II. 318.

Erasmi Epigrammata: apud Jo. Frobenium, 4to, Basil. 1518.

Huic editioni præmisit hanc epistolam.

Joannes Frobenius candido Lectori S D.

Accepimus jampridem Erasmi Roterodami compatriſ nostri Epigrammata a studiosis summopere flagitari. Proinde dedimus operam, ut quicquid illius versiculorum aut apud Beatum nostrum Rhenanum esset, aut Brunonem Amerbachium, id omne uno complexi libello typis nostris excuderemus. Quanquam intelligebamus plurimum nos hac in re studiosis, Erasmo vero minimum gratificaturos. Nam magnam horum Epigrammatum partem non in hoc scripsit ut ederentur, sed ut amiculis suis, ut est minime morosus, obsequeretur. Quin ipsi vidimus, cum abhinc sesquiannum apud nos ageret, evangelica et apostolica monumenta partim Latine vertens, partim recognoscens, et doctissimas illas in Novum Instrumentum Annotationes, nec non in divum Hieronymum scholia scriberet, Deum immortalem! quam laboriosis lucubrationibus, quamque pertinaci studio, quantum sudoris illi cotidie exhauriebatur! Ipsi, inquam, vidimus, non defuisse e magnatibus, qui virum occupatissimum, si quisquam in literis unquam fuit occupatus, interpellare de nugis auderent, aliquod Epigrammation aut Epistolium eblandientes. Sed enim quid ageret vir suavissima morum facilitate præditus? Negeret? Incivile hoc exigentibus videretur. Scriberet? At animus aliis cogitationibus impediabatur: nec ab inceptis laboribus quicquam respi-

ⁿ Prior, ut puto, editio prodierat anno 1512. quo data est Erasmi nuncupatoria ad Joannem Coletum Epistola.

rare licebat. Nihilo secius scribebat, sed ex tempore et obiter ad Msa-
rum sacra divertens. Quamquam hujus extemporalia plane talia sunt ut
aliorum diu meditatatis anteponi mereantur. Et veniet nunc triobolaris
aliquis pædagogulus, qui instar Momî tantum carpendi studio singulis
curiosissime exploratis verbum aliquid reperiet, quod sibi non probe-
tur, ut non Baptistinianicum, aut Faustinum, aut denique, si Diis placet,
Marullicum. Hic statim succlamabit, O virum carminis indoctum!
Regererem in illum ego, si quem superbe sic ineptientem audirem, O
nebulonem! O furciferum! Tune tantum tibi tribuis, ut tanti viri
cenсурam agas? Decem totis mensibus non posses vel unum versiculum
scribere, caput scabens, et arrosis ante digitis, quod genus hic multos,
ut Horatius inquit, stans pede in uno, minima parte horæ, amanuensi
suo dictat. Sed hæc in malignos istos. Candidi vel infeliciora boni
consulunt; tantum abest ut quæ docta sunt vellicent. Bene vale. Ba-
silæ, Cal. Martiis 1518.

Hanc epistolam præcedit Philippi Melanchthonis in Erasmus Opt.
Max. Græcum carmen Iambicum dimetrum, scriptum Tubingæ, A.
1516. II. 321.

Aldi Pii Manutii Instit. Gramm. &c. Erasmi libellus de octo partium
orationis constructione: per hæredes Philippi Juntæ. 4to, Florent.
1519.

Conjicio hunc libellum prodiisse primo ἀνδρῶνων, anno 1513. deinde
cum idem Erasmo plerumque vindicaretur, recusum fuisse anno 1515.
cum epistola. qua Erasmus interminatus est, ne nomen suum ascribatur.
Postea tamen et anno 1519. et sæpius deinceps eundem sub Erasmi no-
mine vulgatum constat. II. 340.

Nº LXII.

Julius ° Exclusus, Dialogus, Pasquillo Romano Autore.

I HAVE spoken of this dialogue, in the Life of Erasmus, vol. i. p. 85.
I do not wonder that many have ascribed it to him^p; for it is very elegant
and ingenious, and very much in his manner and style. At least, I know
of no person in his days, besides himself, who can be supposed to have
been both able and willing to write it. It is printed amongst the Pas-
quills:

Pasquillorum Tomi duo Eleutheropoli, MDXLIV.

“This scarce collection (as my friend Dr. Maty observes) was pub-
lished, as it is said, at Basil, from the press of J. Oporinus, by Cælius
Secundus Curio. It consists of satyrical poems, and libels in prose,
against the popes and the court of Rome. Many of them made their
first appearance in Italy; and some were written by Ulric Hutten, a

° Concerning Julius II. see Father Paul, book i. sect. 3. and the notes
of Courayer,

^p Leo Judæ charged him with being the author of it. See Life of
Erasm. vol. i. p. 309.

defender of Luther, and a violent enemy to the papal cause. The most considerable of these tracts^a is *Julius Exclusus*, ascribed by several persons to Erasmus. It is no wonder that this book of Pasquills was sought after, and almost entirely destroyed. At least, so thought Daniel Heinsius, who being at Venice, purchased a copy at a great expense; and in the first leaf of this book, which afterward went into the Hohen-dorffian library, wrote these lines, as it is reported :

‘ Roma meos fratres igni dedit ; unica phœnix
Vivo, aureisque veneo centum Heinsio.’

But this learned man was mistaken in his phœnix ; for there are several copies up and down in various public libraries, and it is not uncommon to meet with them in auctions in Germany, although they always sell at a great price. See more concerning this book in Salengre Mem. de Lit. tom. ii. p. 203—232. Vogt Cat. Libr. rar. Hamb. 1738. and particularly Clement’s Bibl. under the name *Curio*.”

Burchard supposes that Hutten was the author of this Dialogue, *Vit. Hutten*. tom. ii. p. 302. But surely he is mistaken. Hutten could not write so well : it is a work beyond his abilities, both for style and vivacity. *It hath also been ascribed to Faustus Andrelinus, who was still less capable of writing it, than Hutten.

Erasmus says to Campegius :

—Dialogi cujusdam suspicionem mihi moliuntur impingere. Is, ut ex argumento satis constat, scriptus est in odium divi^r Julii pontificis maximi, schismatis tempore, sed a quo incertum. Ante quinque annos degustavi verius quam legi. Post reperi in Germania apud quosdam descriptum, sed variis titulis. Quidam testabantur Hispani cujuspiam esse, sed suppresso nomine ; rursus alii Fausto poetæ tribuebant, alii Hieronymo Balbo. Ego quid de his conjectem non habeo, subodoratus sum quoad licuit, verum nondum pervestigavi, quod animo meo faceret satis. Ineptiit quisquis scripsit, at majore supplicio dignus, quisquis evulgavit. Ac miror esse qui solo styli argumento mihi obtrudere parent, quum nec mea sit phrasis, nisi prorsus ipse mihi sum ignotus, nec mirum sit futurum, etiamsi qui in oratione nonnihil referrent Erasmicum, quum verser in manibus omnium, et referimus fere, in quorum assidua lectione versamur. Neque desunt hic qui jactitent tuam quoque celsitudinem propemodum in eam suspicionem adductam esse.—Interim obsecro pietatem tuam ut hoc sibi persuadeat, Erasmum hujusmodi libellos ab aliis conscriptos, et edendos suppressisse, tantum abest, ut hujusmodi quiddam vel ipse ediderit^s, vel editurus sit unquam.—Ep. 416. c. 437.

A certain monk wrote a letter to More against Erasmus, in which he accused Erasmus, amongst other things, of being the author of this dialogue ; and More replies in such a manner^t as neither to affirm nor

^a It is indeed the only good one.

^r With what face could Erasmus call him *divus* ? but he was writing to a cardinal.

^s Observe that Erasmus doth not say *scripserit*, but only *ediderit*.

^t See below, Appendix N° LXIII. 12. somewhat beyond the middle of the epistle.

to deny that Erasmus might have had some hand in composing it. But he denies that he was the publisher of it.

Quod vero spectat libellum in Julium pontificem scriptum, is dialogus recusatus est Oxoniæ v 1669; cui præfixum est Colloquium exploratorium Dialogistæ, quem magnum illum fuisse Erasmum conjecturis longe luculentissimis efficitur. Expendat lector, authorine Colloquii, an Erasmo ipsi velit credere. Maittaire, ii. 369, 370.

It was translated into German.

Gregorius Curæus, cum odisset fraudes et idola pontificia, et delectaretur erudito sale, venissetque in manus ejus dialogus, qui nominatur *Julius*, cujus auctor putatur Erasmus, aliquot horas diei versioni ejus in linguam Germanicam tribuit, &c. Melch. Adam, Vit. Joachimi Curæi.

As to the style of this dialogue, it is elegant, and it abounds with imitations of Terence, an author, whom Erasmus, as it is said, had much studied, and, in his younger days, could repeat by heart.

Dorpius, in a letter to Erasmus, anno 1518, tells him that it was very much read, and very well liked: 'Libellum de Julio cœlis excluso passim legunt omnes, et, haud scio quo pacto, pauci damnant: etsi tu quidem justa in auctorem ratione stomacheris, qui literas facit esse, si unquam alias, hac maxime tempestate invasas.' Epist. 323.

Erasmus says to More: 'Dialogus ille *Julii* et *Petri*, ut intelligo, jam τῷ Καγκελλάριῳ μεγάλῳ in manibus est, et unice placet.' Ep. 208. anno 1516.

Petrus Ægidius says to Erasmus: 'Dialogus nescio cujus auctoris, prorsus tamen eruditi, de *Julio* hic passim venditur: hunc nemo non emit, nemo non habet in ore; hunc te vidisse maxime vellem, quamquam non dubium quin istic quoque venundetur.' Ep. 436. anno 1519.

"Erasmus was greatly suspected of having written the Dialogue against Julius. He disculpated himself, before men; but I hold him to be the author, before God. This dialogue appeared as early as the year 1517. as it may be proved by a letter* of Erasmus, which is inserted amongst *Lamentationes obscurorum virorum*. It is written from Antwerp, Aug. 14, 1517; and I am much mistaken if, when the dialogue first appeared, Luther had made himself remarkable." *Ducatiæ*, i. p. 11.

THOUGH of all the trades which are taken up by men of letters. that of publishing anonymous libels and satires against the *living*. be usually one of the most disingenuous and despicable: yet as to his holiness pope Julius, who went above two hundred years ago* εἰς τὸν τῶτον τὸν ἴδιον, there needs no apology, I think, for republishing an elegant composition, which did not come forth till after his death, and in which he is handled according to his deserts; for History bestows nearly the same character upon him.

* It was printed again at Oxford, in 1680.

* This letter I would have inserted, if I could have found it.

* Acts i. 25.

Extracts from the Colloquy prefixed to the Oxford Edition of Julius.

CRITOBULUS. BIBLIOPOLA.

BIBL. QUO tempore, qua occasione, quo denique ab auctore conscriptum existimas dialogum? CRIT. En tibi ex Erasmi epistola quæsitis duobus primis responsum. Is dialogus, ait Erasmus^y, 'ut ex argumento satis constat, scriptus est odio divi Julii pont. max. schismatis tempore:' schismatis illius, ut Julio vivo orti, ita et mortuo aliquamdiu manentis; ut utrumque satis liquido ex Dialogo patet. Vivo adhuc an mortuo deum Julio scriptus sit, nihil habemus satis explorati. 'Quidam,' inquit Erasmus, 'testabantur, Hispani cujuspiam esse, sed suppresso nomine; rursus alii Fausto poetæ tribuebant, alii Hieronymo Balbo.' BIBL. Harum vero quænam tibi arridet sententia? CRIT. Nulla hercle omnium mihi placet: nec Erasmo etiam referenti placuisse ullam credo, licet alios ita credidisse illi tunc temporis perplacuisse forsitan maxime.—Mihi sane Erasmus ipse pro indubitato habetur auctore. Nec paucis nitor nec levibus conjecturis. Principio Dialogorum *Ἀρχιτέκτων*, quem superius hoc nostro novit seculum, pene solus, longe maximus, erat Erasmus. Deinde hujus dialogi auctorem, nec pontificiorum totum, nec totum protestantium partibus addictum, sed semi-papistam fuisse, luculenter satis ex dialogo patescit. Talis vero erat Erasmus. Rursus acriter admodum, oblique licet, in monachos, tam Franciscanos quam Benedictinos, invehitur dialogista.—Nec in monachos solum, ut par erat, sæpe liberius, sed et in monarchas, quam par erat, licentius semel locutus, nempe prioris editionis pag. 14. (tua enim prudens dispunxit). Etiam inde satis se prodit auctor^z, vel libera jamjam oriundum republica, vel sub id saltem tempus in libertatem se asserendi, armisque etiam vindicandi, ansam sedulo meditante. Porro dialogi scribendi occasionem ipse qui optime omnium novit, asserit, in Julium fuisse auctoris odium. Eorum autem omnium, qui papæ nuncium plane non remiserant, cedo, si potes, quempiam adeo exacerbati odio in Julium animi, ac ipse erat Erasmus.

In Epistola^a ad Buslidianum, ait: 'In præsentia quidem, in Italia mire frigent studia, fervent bella; summus pontifex Julius belligeratur, vincit, triumphat, planeque Julium agit.' Præter dicterium satis aculeatum in vivum etiam Julii caput vibratum, data est epistola Bononiæ,

^y Ep. 416. c. 437.

^z It appears from many passages in his works, that Erasmus hated arbitrary government, and had republican principles.—He says in Epist. 318:—Vitellius vivus etiam male gesti imperii pœnas dignas dedit; quas et Nero daturus erat, ni supplicii fœditate deterritus, ipse sui carnifex esse maluisset. Quod quidem exemplum utinam in hæc usque tempora duraret, si quis, quod Deus omen avertat, similis illorum existeret. Nunc enim nihil est impunitius, quam, quod nulla satis gravis animadversio pensare queat, male obiti magistratus culpa.

^a It is to be found in tom. i. c. 311.

15 Cal. Dec. anno 1506. eo loci, et sub id tempus, quibus splendidissimus agebatur a Julio triumphus, tantopere ab eo in dialogo decantatus: ex quo autem spectato, Erasmus, ni fallor, incessit dialogi scribendi impetus, quem vero non ita multo post revera scriptum auguror; in istam enim partem voti propendet, si non et julicii pondus, Julio adhuc vivo fuisse conscriptum. Et in Epistola ad Campegium, data, anno 1519. Cal. Maias: *Ante* (non quam multo ante) *quinque annos* subdolu dicit Erasmus se *degustasse potius quam legisse*. Nempe suum ipsi dialogum nihil erat legendi opus. Sin suus reipsa non fuisset (sic notum est scilicet Erasmi ingenium) cum semel degustasset, ausim dicere, sibi ab eo iterum atque iterum legendo (plusquam egon et mihi) se neutiquam temperare potuisse, utpote eorum nulli, quos pro suis agnovit, ullatenus concessuro. Ad Buslidianum autem, illud laud leviter animadvertendum velim, *Belligeratur Julius: belligeratur*, forma deponenti^b, pro *belligerat*: qua et usus est dialogista. Hæc vero verbi illius forma. Erasmo ut peculiaris, ita et perquam familiaris, nulli, cujus memini, aut classicorum veterum, aut etiam recentiorum^c purioris, cum Erasmo, Latinitatis magistrorum, ullo est in usu. Nec inusitata aliis unius solum verbi forma; tota ad verbum pene eadem sententia, in re prorsus eadem, Erasmo cum dialogista plane est communis: *Quo major, modo malus etiam, eo perniciosior*. Hanc dialogistæ sententiam cum Erasmi illa Julium etiam oblique vellicante, collatam cupio, Epist.^d ad Leonem: *Quo major est potestas, hoc perniciosior, si inciderit in hominem vel stultum, vel mulum*. Adeone vero aut verborum indigus, aut inops sententiarum (utroque, si quis alius, genere locupletissimus) censendus est Erasmus, ut ad obsecrari nescio cujus dialogistæ ostium emendicando quæreretur? BIB. Imo illam dialogistæ sententiam censendum est potius ab Erasmo mutuo acceptam. CURR. Nequaquam; neque hoc patitur calculus ex ipso Erasmo supputandus. Data est enim hæc ad Leonem, Ep. anno 1515. aliquot saltem annis, posteaquam scriptus est dialogus. Si dialogista non sit Erasmus, Erasmus, non dialogista, plagii reus sit oportet. Vide Erasmus Leoni simul adblandientem, Juliumque eadem opera sugillantem: vide et dialogistam Julium pariter insectantem.

ERASMUS.

Alii laudibus vehant bella a Julio secundo vel excitata gnaviter, vel gesta feliciter; victorias armis parvas re-censeant; triumphos regaliter actos celebrent.—Ut maximum declaravit Julium totus pene orbis in bella excitatus.—Nunc tuam bonitatem magis sentimus, cum nobis expressius Christi refert imaginem, cujus haud dubie vicem geris, posteaquam ad summam bonitatem, summamque sapientiam, par accessit potentia.—Nihil potest accidere pestilentius, quam si pravitas ac stultitia summæ magistratus armetur auctoritate.

^b The dictionaries, I think, give us no authority for the deponent verb *belligeror*, except that of Hyginus, who is a bad writer.

^c I remember to have seen it in one of Melancthon's Epistles. We have it in Erasmus, above, vol. i. p. 332 and p. 399. But he also sometimes makes use of *belligero*.

^d Ep. 174. c. 149.

DIALOGISTA.

Gloriaris te plurimum potuisse ad discindenda fœdera, ad inflammanda bella, ad strages hominum excitandas.—At fieri potest, ut bellorum incendium per te excitatum universum denique mundum corripiat.—Qui orbem universum ad teterima bella concitarit.—Qui Christi vicarium se facit, cum oportet ad illius exemplar quam proxime accedere. Est in illo summa potestas, sed cum summa bonitate conjuncta; est summa sapientia, sed simplicissima. — In te potestatis imaginem video, cum summa malitia summaque stultitia copulatam. Quod si malorum princeps Diabolus vicarium sibi cupiat subrogare, quem potius asciscat, quam tui similem?

BIBL. Concentum agnosco. CRIT. Repete nunc, ad Buslidianum, illum prægnantem *ὑπερπλοῖς* locum: *Julius belligeratur, vincit, triumphat, planeque Julium agit.* Jam Dialogum vide: *Ubi jam res in eum prope-modum locum deductæ sunt, in quem volebam, supererat, ut vere Julium agerem.* Nec hæc transeunda sunt: *Si Judæus ille medicus, ait Julius in Dialogo, qui diu mihi vitam arte sua prorogarat, amplius proferre potuisset.* Erasmi scilicet odium in Julium, etiam in Julii medicum redundavit, de quo in Epist. ^e ad Ammonium ait: *Cui succenseam nisi Verpo illi τῷ Ἀρχιερέως ἱατρῷ; qui quidem aut parum artifex est, aut prorsus effœctæ sunt Anticyræ.* Vox scilicet artem medico, quia Julio vitam arte medica, prorogata, invidentis. Adjicit Erasmus, ad Ammonium: *Sed ipsa Fata viam inveniant.* Conferantur et hæc cum Dialogista: *Deturbaturus et Hispanos, nam illuc ibam, nisi me Fata terris eripuissent.*—Bella Christianis, saltem in se invicem, nequiquam licere sensit Erasmus. Eadem sentit Dialogista. Quin istis quid immoramur? Inventio, judicium, sermonum elegantia, rationum argutia, diverbium, sarcasmus, lepos, filum orationis, et textura, omnia palam Erasmiانا sunt. Nec modo Luc. Osiander Epit. Hist. Eccl. Cent. 16. pag. 17. asserit multos eruditos viros ex stylo judicasse Erasmum fuisse hujus dialogi auctorem: sed et Leo Judæ Dialogum Erasmo auctori tribuit, imo ut seditiosum exprobrat. Nec quicquam tamen huic Judæ (criminationi responsum est ab Erasmo; metuente scilicet illo, ne qui seditiosum exprobravit, probaret et suum. BIBL. Annon Erasmus ipse dialogi parentem se negat? CRIT. Prima quidem facie in Epist. ^f ad Campegium, alteraque ^g ad Morum, speciem præ se fert negantis, sed negantis frigide. Nosti autem, quod in veteri est proverbio, Qui frigide negat, consentire videtur. In Epistola ad Bombasium ait: *Non dubitem omnes diras imprecari capiti meo, si in omnibus quæ Luthero tribuuntur, ulla syllaba mea est.* Et paulo post: *Alexander indicavit mihi tribui duos libellos, &c. Emoriar, si unquam mihi fuerat auditus titulus, antequam ille protulisset.* Videtur ut non directe solum, sed et fervide negare potuit Erasmus, ubi potuit et vere: Julium esse suum nec fervide, nec directe quidem negare voluit, quia non nisi falso potuit.—Veracior erat Erasmus, quam ut negaret; prudentior, quam ut agnosceret; præsertim rigidis duobus papistis, Campegio atque Moro. BIBL. Quid vero tot fictis auctoribus (si modo fictos omnes norat) tributum diceret Dialogum? CRIT. Nimirum, ut in tanta fictorum turba, verus ipsemet auctor securius delites-

^g Ep. 138. c. 119.^f Ep. 416. c. 437.^e Ep. 17. c. 1534.

ceret.—In coronide dialogi, animi dubius hærens Erasmus, cœlo solummodo exclusum, nec Tartaro adhuc, necdum Purgatorio concludendum misit, sed inter utrumque hac illac errabundum (ut cœlum inter orcumque Erasmus ipsum papicolæ depingunt pendulum) abrupte satis dimisit Julium.

“Thomas Gilbert, a nonconformist preacher, wrote a large preface dialogue-ways, before Julius Secundus, a dialogue; wherein he proves that piece to have been written by Erasmus. It was printed at Oxon. 1669, in 12mo and there again in 1680. in 8vo.” Wood, vol. ii. c. 916.

“Anno 1535. A dialogue between Pope Julius (who died 1503.) and St. Peter at heaven gate, where the Pope is replied. Imprinted at the beginning. Translated into English. Printed at London. Cum privæ reg. Quarto.” Ames's Typographical Antiquities, p. 496.

^h JULIUS EXCLUSUS,

DIALOGUS, *Pasquillo Romano Autore.*

Interlocutores,

JULIUS II. GENIUS. PETRUS.

JULIUS II. Pont. Max. Quid hoc mali est? Non aperiuntur fores? Opinor aut mutata, aut certe turbata seram. **GEN.** Quin potius vide, ne tu non attuleris clavem, quam oportet. Neque enim eadem aperitur hoc ostium qua arca numaria: atque adeo cur non utramque huc attulisti? nam ista quidem potentiæ clavis est, non scientiæ. **JUL.** Imo mihi præter hanc nulla unquam fuit: neque video quid opus sit illa, quum hæc adsit. **GEN.** Nec ego sane: at nisi quod interim excludimur. **JUL.** Effervescit mihi bilis; pulsabo fores. Heus, heus, aperite hoc actutum aliquis ostium. Quid hoc rei est? Nemon' prodit? Quid ita cessat janitor? Stertit, opinor, adprobe potus. **GEN.** Ut hic ex se metitur omnes! **PET.** Bene habet, quod portam habemus adamantinam, alioquin fores hic quisquis est, perfregisset. Gigantem aliquem aut Satrapam, urbium eversorem oportet adesse. Sed, O Deum immortalem! quam hic cloacam olfacio? Non statim aperiā ostium, sed hic e fenestella cancellata prospectans, quid portenti sit cognoscam. Quis es, aut quid tibi vis? **JUL.** Quin tu fores aperis, quantum potes: quiⁱ si tuo fungi voluisses officio, obviam oportuit venisse vel universa cœlitum pompa. **PET.** Satis imperiose. At tu mihi prius exponito, quisnam sis. **JUL.** Quasi vero ipse non videas. **PET.** Videas? Ego vero novum et hætenus non visum spectaculum video, ne dicam monstrum. **JUL.** At ni plane cæcus es, agnoscis, opinor, clavem hanc, si quercum auream ignoras. Et vides triplicem coronam, nec non undique

^h Transcribed by me, from an edition of the *Pasquilli*, which is in the *Museum Britannicum*.

ⁱ *quem* would be more regular.

gemmis et auro lucentem pallam. PET. Equidem argenteam clavem utenque agnosco, licet et solam, et multo dissimilem iis, quas olim mihi verus ille pastor ecclesiæ mihi^k tradidit Christus. Porro coronam istam tam superbam quæ, quæso, possim agnoscere? quam nec barbarus unquam tyrannus ausus est gestare, nedum is qui huc admitti postulet. Nam palla quidem ista nihil me movet, qui gemmas et aurum perinde ut rudera semper calcarim atque contemserim. Sed quid est hoc? Video passim et in clavi, et in corona, et in palla notas sceleratissimi cauponis, et impostoris, mei quidem prætoniis, sed non instituti, Simonis, quem ego quondam Christi præsidio dejeci. JUL. Matte nugas istas, si sapis: nam ego, si nescis, sum Julius ille Ligur, et agnoscis, ni fallor, duas literas, P. M. nisi omnino literas nullas didicisti. PET. Significare, opinor, *Pestem Maximam*. GEN. Ha, ha, ha, ut hic divinator rem acutegit! JUL. Imo *Pontificem Maximum*. PET. Ut ter maximus sis, ac magis etiam quam Mercurius ille trimegistus^l, huc non recipieris, nisi fueris Optimus, hoc est, Sanctus. JUL. Atque adeo si quid ad rem pertinet appellari sanctum, nimium impudens es, qui mihi cuncteris aperire fores: cum tu tot jam seculis tantummodo sanctus dicaris, me nullus unquam vocarit nisi sanctissimum. Exstant sex millia bullarum. GEN. Vere bullarum. JUL. In quibus non semel sanctissimus Dominus nominor, imo jam sanctitatis nomine denotabar, non sancti: ut quicquid mihi libuisset. GEN. Etiam temulento. JUL. Id sanctitatem sanctissimi Domini Julii dicerent fecisse. PET. Quin tu igitur ab istis adulatoribus cœlum postulato, qui te sanctissimum fecerunt: et iidem tribuant felicitatem, qui dederunt sanctitatem. Quanquam usque adeo nihil interesse censes, dicaris sanctus an sis? JUL. Irritor. Si vincere modo licuisset, ego tibi istam nec sanctitatem inviderem, nec felicitatem. PET. O vocem sanctissimæ mentis indicem! quanquam et alioquin ego te jamdudum oculis totum collustrans, multa * impietatis, nullam in te sanctimoniam notam animadverto. Quid enim sibi vult novus iste comitatus, tam non pontificius? Nam viginti ferme millia tecum adducis: nec ullum in tanta conspicio turba, cui vel vultus sit Christianus. Video teterrimam hominum colluviem, nihil præter fornices, temetum, ac pulverem bombardicum olentium. Latrones conductitii mihi videntur, vel larvæ potius Tartaræ, huc ab inferis eruisse^m, ut cœlo bella moveant. Jam teipsum quo magis ac magis contempler, hoc minus ullum video apostolici viri vestigium. Principio quid hoc monstri est, quod cum superne sacerdotis ornatum geras, idem intus armis cruentatis totus horres crepasque? Ad hæc, quam truces oculi, quam contumax os, quam minax frons, quam elatum et arrogans supercilium? Nam pudet dicere, ac piget interim videre, nullam corporis partem non conspurcatam notis prodigiosæ ac abominandæ libidinis. Ut ne dicam, quod etiamnum totus et ructas et oles crapulam ac æmetum; ac mihi quidem modo vomuisse videris. Utique is est totius corporis habitus, ut non tam ætate morbisve, quam crapula victus, marcidus, ac fractus videaris. GEN. Ut graphice hunc suis depinxit coloribus! PET. Tanetsi video te jamdudum mihi supercilio minantem, tamen haud quoque reticere quod sentio. Suspicio pestilentissimum illum

^k This *mihi* is superfluous.

* Perhaps *multum*, or *multas*.

^l Trimegistus.

^m Read *erupisse*.

Juliumⁿ Ethnicum ab inferis rediisse personatum, ut me videat : adeo tibi cum illo conveniunt omnia. JUL. Ma desi. PET. Quid dixit? GEN. Iratus est. Ad hanc vocem nemo cardinalium non fugitabat, alioqui fustem illum sanctissimi sensurus, præsertim a convivio. PET. Tu mihi videre probe callere sensum hominis : proinde dic mihi, quis es. GEN. Ego sum magnus ille Julii Genius. PET. Imo, malus, opinor. GEN. Qualiscunque sum, Julianus sum. JUL. Quin tu nugas istas missas facis, ac fores aperis? nisi mavis effringi. Quid multis opus est? vides cujusmodi ducam comites? PET. Sane video latrones exercitatissimos. Verum, ne sis inscius, hæc fores tibi sunt aliis armis expugnandæ. JUL. Verborum, inquam, jam satis. Ni propere pares, excommunicationis fulmen vel in te torquebo, quo summos aliquando reges, atque adeo regna terrui. Bullam vides jam in hæc paratam? PET. Quod, malum, fulmen, quod tonitru, quas bullas, quas ampullas mihi narras, obsecro? Nam istorum nihil unquam audivimus a Christo. JUL. At senties, nisi pares. PET. Si quos olim istis fumis territasti, nihil ad hunc locum : hic veris agas oportet ; benefactis non malefactis hæc arx expugnatur. Sed quæso te, tu mihi fulmen excommunicationis minitaris? Dic quo jure? JUL. Optimo, quando jam privatus es, nec aliud quam quilibet privatus sacerdos, imo ne sacerdos quidem, et consecrandi inpotens. PET. Nempe quia mortuus, opinor? JUL. Videlicet. PET. At ista quidem ratione, nihilo mihi præstas plus^o quam mortuus. JUL. Imo quamdiu cardinales de novo pontifice subrogando litigant, mea est administratio. GEN. Ut adhuc vitæ somnia somniet? JUL. Sed jam aperi, inquam. PET. Ni merita narras, inquam, nihil agis. JUL. Quæ merita? PET. Dicam. Excelluisti doctrina sacra? JUL. Minime : nec hoc vacabat tot occupato bellis : verum abunde satis est fratrum, si quid hoc ad rem pertinet. PET. Ergo vitæ sanctimonia multos Christo lucrificasti? GEN. Tartaro quam plurimos. PET. Claruisti miraculis? JUL. Obsoleta loqueris. PET. Pure orasti et assidue? JUL. Quas nugas hic gannit! PET. Jejunii quoque vigilisque corpus emacerasti? GEN. Desine, quæso, frustra hæc apud hunc, ne ludas operam. PET. Ego alias egregii pontificis dotes non novi : si is habet magis apostolicas, narret ipse. JUL. Quanquam indigna res est, Justum illum omnibus antehac invictum, nunc Petro cedere, ne quid aliud dicam, piscatori, ac pene mendico, tamen uti cognoscas cujusmodi contemnas principem, audi jam paucis. Principio Ligur sum, non, ut tu, Judæus, cum quo mihi vel hoc tecum esse commune doleo, quod janiculator^p aliquando fuerim. GEN. Nihil est quod graviter feras. Nam hic quoque permultum^q interest, quod hic victus parandi gratia

ⁿ Julius II. more than once, took to himself the name of *Julius Cæsar*, intimating, that he pretended to be both emperor and pope. The emperor Maximilian, to be even with him, took the title of *Pontifex Maximus*. Ducatiana, i. p. 7.

^o I would distinguish—*præstas, plus quam mortuus*, i. e. *tu qui mortuus es, et plus quam mortuus, nempe, damnatus*.

^p It should be *naviculator*. The Oxford editor, I find, hath given it thus.

^q *permultum*, ironically.

piscabatur, tu ad stipem exiguam scalnum^r remis subigebas, JUL. Deinde Sixti Pontificis vere maximi. GEN. De vitis sentit. JUL. E sorore nepos. Hujus singulari favore, merque industria, primum ad ecclesiasticas opes, deinde per gradus ad cardinalitii galeri fastigium sum evectus. Post multis fortunæ procellis exercitus, ac durissimis casibus sursum jactatus ac deorsum, ac præter alios morbos, comitiali quoque obnoxius: denique scabie quoque, quam Gallicam vocant, totus opertus, ad hæc exsul, invisus, damnatus, omnibus abjectus ac pene deploratus, tamen ipse de summo pontificio spem nunquam abjeci: ea erat animi fortitudo; quum tu mulierculæ voce territus, statim cesseris. Tibi mulier animum ademerat: mihi mulier quædam fatidica, sive sortilega, fiduciam hanc addiderat; quæ quondam tot merso malis, clam insusuravit in aurem: Perdura, Juliane^s, nihil te pigeat vel facere vel pati: olim triplici corona decoraberis: eris rex regum, et dominus dominantium. Neque vero me fefellit vel mea spes, vel illius vaticinium. Huc quoque præter omnium spem sum eluctatus, partim ope Gallorum, qui rejectum foverunt, partim inæstimabili vi pecuniarum, non absque multo conflata sœnore; neque id absque ingenio tamen. PET. Quod ingenium narras? JUL. Hoc est, non absque promissis ex pacto sacerdotiis, atque in hoc repertis ex arte fidejussoribus, quandoquidem tam ingentem pecuniam vix Crassus ipse præsentem totam numerasset. Verum hoc frustra tibi narro, quum me omnes intelligant mensarii. Habes quomodo pervenerim. Jam in pontificatu ita me gessi, ut nemo sit, non dicam priscorum illorum pontificum, qui solo titulo mihi videntur fuisse pontifices, sed nec recentiorum, cui tantum ecclesia, tantum Christus ipse debeat, quantum mihi. GEN. Ut Thrasonem agit bellua! PET. Exspecto quorsum evadas. JUL. Nam multis officiis (sic enim vocant) novis repertis, non mediocriter auxi fisco pontificium. Tum rationem inveni, ut citra Simonix vitium episcopatus emerentur. Nimirum constitutum est a majoribus meis, ut cui contingerit episcopatus, is deponat officium. Id ita sum interpretatus, Deponere^t juberis; at non deponitur quod non habes: emendum igitur quod deponas. Hac arte singuli episcopatus sena statim aut septena ducatorum milia adferebant: præter illa quæ ex more pro bullis extorquentur. Tum ex nova moneta, qua totam expleri Italiam, non exiguum emolumentum conflavi: nec ulla cessavi parte in accumulandis pecuniis, nimirum intelligens absque his nihil recte geri, neque sacrum, neque profanum. Et,

^r *A remo ad tribunal.* Dicitur solitum, ubi quis repente ab infima conditione provehitur ad honesti muneris administrationem. Id quod haud scio an ulli contigerit felicius quam Julio secundo. Nam fama est hunc juvenem *ad stipem scalnum remo subigere solitum*, et tamen a remulco non solum ad tribunal, verum etiam ad summum illud rerum humanarum culmen evectus est. Nec contentus hoc fastigio, Pontificiæ ditionis pomœria multum protulit: longius etiam producturus, si per mortis inclementiam vitam illi producere licuisset. Erasmus, Adag. c. 823.

^s His name was Julian de la Ruvere.

^t Quasi vero lex pontificia dum jubet deponere officium, cui contigit episcopatus, illud senserit, cuicumque contingerit episcopatus Romæ, ei, si non habeat, parandum esse officium quod possit deponere. Erasmus, Epist. 516.

ut ad majora veniam, Bononiam a Bentivolis occupatam Romanæ sedi restitui. Venetos ante invictos omnibus Marte contudi. Ferrariæ ducem diu male vexatum bello propemodum in nassam illexeram. Conciliabulum schismaticum, simulato contra concilio, feliciter elusi, et clavum, quod dici solet, clavo pepuli. Postremo Gallos, tunc orbi formidabiles universo, ex universa Italia deturbavi: deturbaturus et Hispanos, nam huc ibam, nisi me fata terris eripuissent. Atque hic quoque quam invictum præstiterim animum, vide. Gallis superioribus, latebras circumspectare cæpi. Canam alebam barbam, rebus propemodum in desperationem adductis, cum repente nuncius affertur aureus, apud Ravennam aliquot Gallorum milia trucidata: ibi revixit Julius. Ad hæc per triduum ferme pro mortuo habebam, etiam mihi: atque hic quoque rursum, præter omnium, atque adeo meam etiam spem revixi. Tantum igitur valet mea vel autoritas vel astutia, ut hodie nemo sit regum Christianorum, quem non ad arma concitaverim, ruptis, discissis, discussis fœderibus omnibus, quibus inter se fuerunt exactissime conciliati. Proximo quoque fœdere (quod Cameraci inter me et Gallorum et Rom. regem, aliosque coierat principes) ita abolito, ut ejus ne mentio quidem unquam sit facta. Super hæc omnia, quum tantum aluerim exercitum, tot splendidissimos triumphos adornarim, tot exhibuerim ludos, tot locis ædificaverim, tamen moriens reliqui quinquagies centena milia ducatorum: majora gesturus, si Judæus ille medicus, qui diu mihi vitam arte sua prorogarat, amplius proferre potuisset. Atque utinam nunc quoque magus aliquis me in vitam restituat, quo egregiis cæptis meis colophonem liceat imponere: tametsi moriens sedulo id curavi, ne bella per me toto orbe concitata componerentur: dedique operam, ut pecuniæ in eum duntaxat usum essent incolumes. Hæc erat suprema vox animam exhalantis. Nunc^v et sic de Christo, de ecclesia merito pontifici gravare Christi fores aperire? Atque hæc magis admirabitur, qui perpenderit me hæc sola animi virtute perpetrasse, nullis aliis adjutum adminiculis, quibus alii fere solent. Non natalibus, quum ne ipse patrem norim: quod quidem ad gloriam meam dixerim: non forma, quum larvalem faciem omnes exhorruerint; non literis, quas nunquam attigi; non corporis viribus, quod mihi tale contingit^x, quale superius descripsi; non ætatis favore, senex hæc gessi; non popularitate, nam nemo non oderat; non clementia, qui adeo fuerim inexorabilis, ut in eos quoque sævierim, quibus alii solent omnia permittere. PET. Quid hoc rei est? GEN. Hoc tametsi durum videtur, molle quiddam est. JUL. Sed reluctantem fortuna, ætate, corpore, breviter diis atque hominibus, solo tamen animo fretus meo, et pecuniis, hæc tanta paucis annis gessi, tanta relicta materia posteris, ut sit quod agent vel in decimum annum. Hæc de me ipso verissime quidem, sed modestissime dixi: quæ si quis eorum, qui Romæ solent apud me dicere, suis phaleris exornasset, Deum audires, non hominem. PET. Invictissime bellator, quoniam mihi nova et inaudita sunt omnia quæ narras, quaeso veniam hanc meo des vel stupori vel imperitiæ, ne molestum sit crassius de singulis percunctanti respondere. Qui sunt isti candidi comatulique? JUL. Hos quidem animi causa alebam. PET. Qui nigri isti et cicatricosi? JUL. Milites sunt ac duces, qui mea

^v Perhaps, *I nunc*; though as it stands, it is sense.

^x Perhaps *contigit*.

et ecclesiæ causa fortiter in bello mortem oppetierunt, partim in expugnanda Bononia, complures in prælio adversus Venetos, plerique apud Ravennam: quibus omnibus vel ex pacto debetur cælum. Siquidem jampridem magnis bullis sum pollicitus, recta in cælum evoluturos, quicunque Julii auspiciis pugnarent, etiam quæcunque vita præcessisset. **PET.** Proinde quantum conjectura consequor, ex istis erant, qui mihi sæpius ante tuum adventum molesti fuerunt, dum huc tantum non vi conarentur irrumpere, plumbeas quasdam bullas ostentantes. **JUL.** Ergo non admisisti, quantum audio. **PET.** Egone? ne unum quidem istius sane generis. Nam ita me docuit Christus, has fores aperiendas non his qui plumbo graves huc adducunt bullas, sed qui nudos vestierunt, esurientes paverunt, sitientibus potum dederunt, captivos inviserunt, peregrinos collegerunt. Etenim si eos quoque voluit excludi, qui in nomine suo prophetarint, qui dæmonia ejecerint, qui signa fecerint, tu censes admittendos, qui tantummodo huc afferunt bullam, Julii nomine? **JUL.** Quid? si scissem? **PET.** Intellico: si quis ab inferis reversus, ea tibi nunciasset, bellum indixisses mihi. **JUL.** Quin et excommunicassem. **PET.** Sed perge, cur armatus ipse? **JUL.** Quasi nescias summo pontifici utrumque esse gladium, aut nisi velis bellare nudum. **PET.** Ego sane cum istum tenerem locum, nullum novi gladium, nisi gladium spiritus, quod est verbum Dei. **JUL.** At non idem prædicat Malchus, cujus auriculam absque gladio amputasti credo. **PET.** Memini et agnosco: sed tunc pro magistro Christo pugnabam, non pro me; pro vita Domini, non pro munis, aut ditione seculari. Et pugnabam nondum pontifex; promissis duntaxat claribus, nondum acceptis; nondum accepto Spiritu Sancto: et tamen jussus sum recondere, ut palam admoneret² hoc pugnx genus non convenire sacerdotibus, imo ne Christianis quidem. Verum hæc alias. Cur tum accurate te ligurem esse prædicas? quasi quicquam hoc ad Christi vicarium pertineat, qua gente sit oriundus. **JUL.** Imo summam existimo pietatem, gentem meam nobilitare: proinde titulum hunc numismatis, statuis, formicibus, ac parietibus omnibus inscribo. **PET.** Ergo patriam novit, qui patrera non novit? At ego initio putabam te de cælesti Hierusalem credentium patria loqui; deque illius unico principe, cujus optant illi sanctificari, hoc est, illustrari nomen. Sed cur addis Sixti ex sorore nepotem, quem quidem hominem demiror nunquam huc accessisse: præsertim cum et summus fuerit pontifex, et tibi tanto duci cognatus. Quare dic, obsecro, quod hominis fuit? sacerdosne? **JUL.** Imo miles egregius, tum eximie religionis, nempe Franciscanæ. **PET.** Equidem Franciscum vidi quondam, virum inter laicos optimum, opum, voluptatis, ambitionis summum contentorem. An pauperculus ille tales nunc habet satrapas? **JUL.** Tu quantum video, nolis quenquam ad meliora proficere. Pauper erat et Benedictus, cum hujus posterius nunc adeo divites sunt, ut nos etiam illis invidemus. **PET.** Pulchre. Sed ad rem redito, de Sixti nepote. **JUL.** Consuito id facio, nimirum ut obturem os illis, qui me ex illo progenitum affirmant, nimium libere. **PET.** Libere, sed num et vere? **JUL.** Atqui non est istud e pontificia dignitate, cujus ubique habenda est ratio. **PET.** At ipsa sui rationem ita demum rectissime mihi videtur habitura, si nihil admittat quod jure possit opprobriari. Sed obtestor per pontificiam ma-

¹ Perhaps, *Quod si scissem.*

² Perhaps, *admoneret.*

jestatem, dic mihi bona fide, estne ista jam via vulgaris ac solennis ad summum pontificium perveniendi, quam modo depingebas? JUL. Aliquot jam seculis haud fuit alia, nisi forte qui mihi successurus, alia creabitur via. Nam ipse summum assecutus pontificium, statim edita formidabili bulla cavi, ne quis simili ratione ad eum honorem penetraret. Eam bullam et paulo ante mortem renovavi: quantum sit valitura, viderint alii. PET. Oportet neminem rectius id malum describere potuisse: sed illud miror, quenquam inveniri, qui munus hoc velit suscipere, præsertim quum tot occupationibus sit, ut audio, obnoxium, et tanto negotio ad id sit eluctandum. Nam me pontifice, vix quisquam vi poterat adigi, ut presbyteri aut diaconi susciperet honorem. JUL. Neque mirum adeo: nam illis temporibus census episcoporum et præmium nihil aliud erat, quam labores, vigiliæ, jejunia, doctrina, sæpenumero mors. Nunc regnum est ac tyrannis; et quis pro regno, si spes sit, not dimicet? PET. Sed age, quid Bononia, num a fide desciverat, ut fuerit sedi Romanæ restituenda? JUL. Bona verba, non hoc agebatur. PET. Fortasse Bentivolo male administrante, marcebat republica. JUL. Imo, maxime florebat ea civitas, multis ædificiis aucta et illustrata; et, ob eam rem impensius inhiabam. PET. Intellego: præter jus igitur invaserat? JUL. Ne hoc quidem: ex pacto possidebat. PET. Cives ergo non ferebant eum principem? JUL. Imo mordicus illum tenebant, me aversabantur fere universi. PET. Quid igitur causæ? JUL. Nempe quod ille sic administrabat, ut ex immensa pecunia, quam a civibus colligebat vix paucula milia ad nostrum redirent fiscum. Præterea sic expediebat ad id, quod tum temporis agitabam animo. Itaque Gallis operam navantibus, et nonnullis meo fulmine territis, profligato Bentivolo, cardinales et episcopos urbi præfeci; ut nulla pars emolumentorum non rediret ad usus ecclesiæ Romanæ. Ad hæc, titulus et imperii dignitas ante penes illum esse videbatur: nunc undique nostræ visuntur statuæ, nostri leguntur tiuli, nostra adorantur tropæa: jam passim et Julius saxeus stat, et æneus. Denique si spectasses, quam regali triumpho Pononiam^a sim ingressus, fortasse contemneres Octavioziorum ac Scipionum triumphos, et intelligeres me non absque causa tam strenue pro Bononia dimicasse: vereque spectasses eodem tempore et militantem et triumphantem ecclesiam. PET. Ergo te regnante, quantum intellego, contigit illud quod orare nos jusserat Christus, *Adveniat regnum tuum*. Jam vero Veneti quid admirerant? JUL. Primum Græcissabant, ac me propemodum pro delectamento habebant, nihil non conviciorum in me jacentes. PET. Verorum, an falsorum? JUL. Quid refert? sacrilegium est de Romano pontifice vel mutire, nisi in laudem. Denique sacerdotia suo conferebant arbitrato: nullas lites huc transferri patiebantur, nullas commercabantur dispensationes. Quid multis opus est? intolerabili jactura Romanam sedem affligebant, quippe qui non exiguam insuper patrimonii tui partem occuparent. PET. Mei patrimonii? Quod, obse-

^a Ipse spectavi primum Bononiæ, deinde Romæ, Julium pontificem Romanum, ejus nominis secundum, splendidissimos agentem triumphos, ac prorsus tales, ut cum Pompeianis aut Cæsarianis triumphis, conferri possent. Verum quid illi ad Petri majestatem, non armis, non copiis, non machinis, non auro, sed sola fide totum orbem in sui miraculum convertentis? Erasmus ad Act. Apost. V. 14.

cro, mihi narras patrimonium? qui, relictis omnibus, nudum Christum nudus sum secutus? JUL. Aliquot, inquam, oppida sedi Romanæ debita: sic enim peculiarem illam possessionum suarum partem sanctissimis patribus placuit appellare. PET. Mea quidem infamia probe vestris lucris consulitis. Hanc igitur appellas jacturam intolerabilem? JUL. Quidni? PET. Verum erant corrupti mores, refrixerat pietas? JUL. Apage, de nugis agis, imo detrahebantur nobis infinita ducatorum milia, quot vel legioni militum alendæ sufficiunt. PET. Magna sane jactura fœneratori. At Ferrariensis ille quid tandem designarat? JUL. Quid ille? homo omnium hominum ingratisissimus. Hunc honorem habuerat ille^b Christi vicarius Alexander, ut alteram filiam illi daret uxorem: addidit dotis nomine luculentissimam ditionem, homini alioqui ignavo. Tamen immemor tantæ humanitatis, semper oblatrabat mihi Simoniam, pæderasten ac commotæ mentis hominem dictitans: et insuper vectigalia nonnulla vindicabat, non illa quidem maxima, sed tamen haudquam aspernanda diligenti pastori. GEN. Imo negotiatori. JUL. Ad hæc, quod verius ad rem pertinet, expediebat et hoc ad id quod parabam, hoc imperi nostræ ditioni capulari, propter situs opportunitatem. Proinde conatus sum, hoc deturbato, ditionem cum meo cognato conferre, viro strenuo, et quidvis pro dignitate ecclesiæ ausuro: ut qui nuper suapte manu cardinalem papientem in meam gratiam confoderit. Nam filie maritus sua sorte contentus est. PET. Quid audio? Uxores ac liberos habent summi pontifices? JUL. Suas quidem uxores non habent: liberos autem habere, quid monstri est, cum sint viri, non eunuchi? PET. Sed quæ tandem res excitarat schismaticum illud conciliabulum? JUL. Perlongum fuerit rem a prima repetere origine: dicam summam. Jam quosdam tædere cœperat Romanæ curiæ. Aiebant turpi quæstu, prodigiosis ac nefandis libidinibus, veneficiis, sacrilegiis, cædibus, Simoniaciis nundinis undique inquinata esse omnia. Meipsum aiebant Simoniacum, temulentum, spurcum, mundano turgidum spiritu, ac modis omnibus eum, qui locum illum indignus, cum summa reipublicæ Christianæ perniciæ occuparem: itaque generali concilio succurrendum esse rebus tam afflictis. Addebant adjuratum me, ut post acceptum honorem, intra biennium generale concilium indicerem: hac lege creatum pontificem. PET. Atque id vere dictum? JUL. Imo factum. At ipse me ab eo jurejurando, quum visum est, absolvi. Quis autem dubitet vel quidvis dejerare, cum de regno agitur? In aliis colenda pietas, ut eleganter ille dixit Julius Cæsar, alter ego. Si leges, inquit, confringere fas est, certe tum maxime est, quum regnare concupieris. Sed audaciam hominum specta: vide quorsum evadant. Desciscunt cardinales novem, denunciant mihi concilium, invitant, orant ut præsideam. Quum non impetrant, indicunt universis, autore Maximiliano tanquam imperatore (quod historiæ testentur, olim ab imperatoribus Romanis concilium indici solere) autore item Gallorum rege Lodovico ejus nominis duodecimo, horresco referens, ac tunicam illam Christi inconsutilem conantur discindere, quam ii quoque reliquerunt integram, qui crucifixerant. PET. Sed eras ejusmodi, qualem illi prædicabant? JUL. Quid ad rem? Summus eram pontifex. Finge me vel Cercopibus sceleratorem, vel Morycho stultiorem, vel indoctorem stipite, spurciorem Lerna; quisquis hanc

^b Perhaps *illi*.

tenet potentia^e clavem, eum decet ut Christi vicarium revereri, ut sanctissimum suscipere. PET. Etiam aperte malum? JUL. Vel apertissime. Quare non ferendum ut eum* qui Dei vicem agit in terris, omnino^e Deum quendam inter homines præstat, a quopiam homuncione reprehendatur, aut conviciis violetur. PET. Atqui reclamationis sensus communis, ut bene sentiamus de eo quem palam scelerosum cernimus: aut bene loquamur de eo, de quo mala^d sentimus. JUL. Cogitet quisque quod volet, modo bene loquatur, aut certe sileat. Porro reprehendi non potest Romanus pontifex, nec a concilio generali. PET. Unum hoc scio, qui Christi vicem sustinet in terris, debere quam potest illi similitimum esse, atque vitam^e peragere, nequid in eo possit reprehendi, neve quisquam merito de illo male loqui queat. Male vero cum pontificibus agitur, si, ut bene de se loquantur homines, minis extorquent potius, quam benefactis impetrant: quos nisi mentiendo laudare non possis, quorum summa gloria sit, hominum male sentientium coactum silentium. Verum illud mihi responde: Nulla ratione potest amoveri scelerosus ac pestilens pontifex? JUL. Ridiculum! a quo amoveretur qui summus est? PET. Atqui ob istud ipsum maxime debebat amoveri, quia summus. Nam quo major, eo perniciosior. Si^f mundanæ leges imperatorem male rempublicam administrantem non solum abdicant, verum etiam capitis afficiunt supplicio, quantum est tam infelix ecclesiæ conditio, ut Romanum pontificem omnia subvertentem ferre cogatur, nec ullo pacto possit publicam pestem depellere? JUL. At si corrigendus est Romanus pontifex, per concilium corrigatur oportet. Porro nullum concilium cogi potest, invito pontifice: alioqui conciliabulum sit, non concilium. Quod sit^h maxime cogatur, nec statui quicquam potest refragante pontifice. Denique restat extremum præsidium, absoluta potestas, qua longe jam superior est unus pontifex universo concilio. Cæterum submoveri sacerdotio non potest ob quodvis crimen. PET. Non ob homicidium? JUL. Nec ob patricium. PET. Non ob fornicationem? JUL. Bona verba: imo ne ob incestum quidem. PET. Non ob Simoniacam impietatem? JUL. Non vel ob sexcentas. PET. Non ob veneficium? JUL. Ne ob sacrilegium quidem. PET. Non ob blasphemiam? JUL. Non, inquam. PET. Non ob hæc omnia simul in unam ceu Lernam conflata? JUL. Adde, si libet, sexcenta flagitiorum nomina, his quoque fœdiora, non potest tamen Romanus pontifex ob ista submoveri loco. PET. Novam vero mihi Romani pontificis dignitatem prædicas; siquidem huic soli licet impune pessimum esse: tum magis novam infelicitatem ecclesiæ, si tale portentum nulla via queat excutere, talemque cogatur adorare pontificem, cujusmodi nemo toleret stabularium. JUL. Quidam ob unum duntaxat amoveri posse dicunt.

* *cum*: It should be *is*. ^e Rather, *et omnino*. ^d Read *male*.

^e Perhaps *atque ita vitam*; or *itaque*, for *et ita*.

^f *Si mundanæ—depellere?* The Oxford editor left out this sentence, for fear of offending the Royalists; and inserted a long interpolation of his own. He hath taken the liberty to make additions and alterations in other places, that is, to spoil the dialogue, and to render his edition of no credit and value. Yet I cannot much blame him for his omissions, since it was not safe for him to act otherwise.

^h Read *si*.

PET. Ob quod, obsecro, benefactum? quandoquidem ob male facta non potest, si ob hæc, quæ dixi, non potest. JUL. Ob crimen hærescos, atque ita demum, si publice sit convictus. Verum id quoque frivolum est; neque vel tantillum offit pontificiæ majestati. Primum in manu est legem ipsam abrogare, si minus placeat. Deinde quis ausit summum pontificem in crimen vocare, præsertim tot armatum præsidii? Ad hæc si forte prematur concilio, facilis est palinodia si inficiari non liceat. Postremo mille sunt cuniculi, quibus facile possit elabi, ni prorsus stipes sit, non homo. PET. Sed dic mihi per pontificiam potestatem, Quis leges istas tam præclaras condit? JUL. Quis alius nisi fons legum omnium, Romanus pontifex? Atqui ejusdem est, legem abrogare, interpretari, dilatare, astringere, utcumque visum est suis expedire commodis. PET. Felicem profecto pontificem, si legem ferre possit, qua Christum etiam eludat, nedum concilium. Quanquam adversus hujusmodi pontificem, cujusmodi tu modo descripsisti, palam scelerosum, temulentum, homicidam, Simoniacum, veneficum, perjurum, rapacem, portentosis libidinum generibus undique conspurcatum, idque propalam, non tam optandum generale concilium, quam ut plebs armata saxis, ut publicam orbis pestem, publicus tollat e medio. Verum age, dic mihi, Quid est causæ cur Romanus pontifex tantopere horreas generale concilium? JUL. Quin idem a monarchis quæris, cur senatum et celebres consessus oderint? Nenipe quod turba tot excellentium virorum nonnihil obscuretur regia dignitas. Qui docti sunt, iis literæ fiduciam et audaciam addunt: qui boni, conscientia freti, liberius loquuntur, quam nobis expediat: qui dignitate præditi, autoritate utuntur sua. Accedunt inter hos nonnulli, qui nostræ invident gloriæ, et hunc animum secum afferunt, ut minuant pontificis et opes et autoritatem. Denique nullus hic assidet, quin sibi putet aliquid adversus pontificem licere concilli titulo, nimirum alias invictum. Proinde vix ullum concilium tam feliciter cessit, ut summus ille pontifex non aliquam majestatis suæ jacturam senserit, minusque summus discesserit. Cujus rei vel ipse testis esse potes, nisi prorsus excidit. Nam quanquam tamen quidem de rebus leviculis agebatur, non de imperiis et regiis censibus, ut nunc, tamen Jacobus ausus est tuæ orationi nonnihil de suo adjicere. Etenim quum tu Gentiles onere Mosaicæ legis in totum liberasses, Jacobus succedens, fornicationem excepit, et sanguinem, et idolothytum, veluti corrigens tuam sententiam: ut hodieque sint, qui hac re commoti, non tibi, sed Jacobo putent fuisse summi pontificis autoritatem. PET. Unum igitur illud spectandum existimas, ut salva sit regia summi pontificis majestas, ac non magis publica utilitas reipublicæ Christianæ? JUL. Ad suum quisque commodum spectat, nos nostrum agimus negotium. PET. Atqui si Christus idem fecisset, jamne esset ecclesia, cujus te monarcham esse jactas? Et non video qui conveniat, ut qui Christi vicarius appellari gaudeat, Christo diversa sequatur. Sed illud jam expedi, quam arte schismaticum illud, uti tu vocas, concilium discusseris. JUL. Dicam equidem: assequere, si potes. Primum, imperatorem Maximilianum, sic enim vocant, ut est unus omnium minime difficilis, tamen per so-

¹ *Quin — oderint?* This also the Oxonian editor omitted, for the abovementioned reason. He was afraid to have it said, that *Kings hate parliaments*.

Iennes nuncios concilium indixerat, tamen non dicendis modis^k ab instituto subduxi. Præterea cardinalibus aliquot arte simili persuasi, ut quod publicatis jam instrumentis statuerant, rursum accitis notariis ac testibus negarent. PET. An istud licet? JUL. Quidni liceat? approbante summo pontifice; qui, si volet, jusjurandum jusjurandum non est: ut a quo passim quos vult liberat. Sed tamen, ut ingenue dicam, erat id quidem paulo impudentius: verum non patebat via commodior. Deinde quum videbam futurum, ut apud nonnullos invidia concilii premerer, maxime quod sic esset indictum, ut non excluderer, sed suppliciter invitarer, rogarerque præsidere, vide quam jam technam repererim, superiorum secutus exemplum. Ipse vicissim ad concilium provocavi; causans, nec tempus nec locum satis esse idoneum, quem illi præstituisent. Romæ subito concilium indixi, quo neminem venturum arbitrabar Julio non amicum, aut certe non obsecundaturum. Sic enim eos multis exemplis docueram. Ac protinus in hunc usum complures cardinales creavi meis institutis accommodos. GEN. Hoc est, facinorosissimos. JUL. Rursum hoc concilium, nisi indixissem, concilium non fuisset: et tamen haudquaquam expediebat rebus meis, tantam episcoporum et abbatum turbam huc confluere, inter quos fieri non potest quin aliquot probi pique fuerint futuri. Itaque monui, ut sumtibus parcerent; et singulæ regiones unum aut alterum duntaxat mitterent. Deinde cum ne hoc quidem satis tutum viderem, et paucos ex tot provinciis ad magnum redituros numerum, denuo illis jam ad iter accinctis denunciavi ne venirent, concilium in aliud tempus prorogandum: commentus ad id causas utcumque probabiles. Atque iis partibus^l exclusis universis, rursus antevertens quem præscripseram diem, Romæ concilium institui, cum iis duntaxat quos ad id paraveram. Inter quos etiamsi qui fuerunt, qui dissentirent a me, tamen illud certum habebam, Julio neminem refragaturum, tanto armis et satellitibus superiori. Jam ad hunc modum ingentem invidiam movi Gallicano illi concilio, dimissis quoquoersum literis, in quibus de nostro sacrosancto concilio faciebam mentionem: concilium illorum execrans, conventiculum Satanæ, conciliabulum diaboli, schismaticam conspirationem subinde nominans. PET. Oportet sceleratissimos fuisse cardinales autores ac principes concilii. JUL. De moribus nihil queror: sed caput hujus negotii fuit cardinalis Rothomagensis, qui, nescio qua sanctimonia hic^m semper huc spectavit, ut ecclesiam redderet emendatiorem, idque fecit locis aliquot. Hunc mors eripuit mihi, tamen rem faciens omnium gratissimam. Successit huic cardinalis titulo Sanctæ Crucis, Hispanus, vitæ quidem inculpata, sed rigidus, senex, ac theologus: quod quidem genus hominum ferme solet esse infestum Romanis pontificibus. PET. Atqui homo theologus nihil habebat, quod suo facto probabiliter obtexeret? JUL. Permulta. Aiebat enim nulla fuisse tempora inquietiora quam tum erant, nunquam ecclesiæ morbos magis intolerandos, itaque generali concilio succurrendum: me cum ad summum pontificium admitterer, sacramentis adactum ut secundo ab inito pontificatu anno concilium indicerem, et ita adactum, ut ne a cardinalium consensu possem absolvi. Deinde sæpius a fratribus cardi-

^k He might have said:—*tametsi per solennes nuncios concilium indixerat, non dicendis modis*, &c.

^l Read *artibus*.

^m *hic* should be left out.

nalibus meis admonitum, rogatum, interpellatum a principibus, quidvis potius quam hoc in aurem admisisse: ita ut palam appareret, Julio ivo nunquam futurum concilium. Citabant exempla superiorum conciliorum: citabant leges aliquot pontificias, quibus ostendebant me cum meis detrectante concilium, ad se jus indicendi devolutum. Cæterum item, principibus contriventibus, indicendi munus ad imperatorem Romanum, qui olim solus indicebat, et ad Gallorum regem, qui præcipuus esset, pertinere. PET. Num igitur in te nefanda dictu scribebant? JUL. Imo, furciferi plus hic sapiebant quam volebam. Rem odiosissimam mira modestia tractabant, et non solum temperabant a maledictis, sed me nunquam nisi cum honoris præfatione nominabant: rogantes et obsecrantes per omnia sacra piaque, ut quod me dignum erat, quodque jurejurando pollicitus essem, concilio indicto præsiderem; pariterque secum sanandis ecclesiæ malis operam commodarem. Nec dici potest, quantum hæc temperantia mihi conflavit invidiæ, præsertim cum omnia sua sacris literis condirent: nam apparet eruditos aliquot ad id adhibitos. Addebant interim jejunia, orationes, miram vitæ frugalitatem; ut magis etiam me premerent opinione sanctitatis. PET. Tu contra quo titulo concilium indixeras? JUL. Longe splendidissimo. Ostendebam mihi in animo esse primum corrigere caput ecclesiæ, hoc est, neipsum: deinde principes Christianos: postremo plebem universam. PET. Bellam audio comœdiam, sed jam exspecto catastrophem. Juvat audire quid theologi illi in Satanæ conciliabulo statuerint. JUL. Indigna, abominanda. Refugit animus commemorare. PET. Obsecro tam nefanda? JUL. Prorsus impia, sacrilega, plusquam hæretica: quibus nisi manibus et pedibus obstitissem, imo armis pariter atque ingenio, actum erat de dignitate ecclesiæ Christianæ. PET. Tanto magis exspecto quæ sint ista. JUL. Ah, horresco referens. Id agebant scelesti, ut ecclesiam tot opibus ac tanta ditione florentem, ad veteres illas sordes ac miseram frugalitatem revocarent. Ut cardinales, qui nunc vitæ strepitum quo suis antecellunt tyrannis, ad paupertatem redigerentur. Ut episcopi multo contractius viverent, minus satellitum, minus alerent equorum. Deceverant, ne passim cardinales absorberent episcopatus, abbatias, sacerdotia: Ne quis unus plures episcopatus complecteretur: Istos qui per fas, ut aiebant, nefasque sexcenta, si possint, cumulant sacerdotia, coercerent: Censebant, ut his essent contenti censibus, qui frugali sacerdoti satis essent: Ne qui-quam crearetur summus pontifex, aut episcopus, aut sacerdos, interventu numorum, aut respectu favoris, aut turpis obsequii, sed duntaxat ex vitæ meritis: quod si compertum esset, illico submoveretur. Ut liceret Romanum pontificem, palam facinorosum, ab honore depellere. Ut episcopi scoriatores, ac temulentii, priventer administratione. Ut sacerdotes palam facinorosi non solum sacerdotio, verum membro corporis mutilentur. Aliaque id genus permulta: nam omnia referre piget: quæ prorsus eo tendebant, ut nos onerarent sanctionia, divitiis et imperio spoliarent. PET. Quid igitur contra hæc statuebatur in illo hoc^o sacrosancto concilio Romano? JUL. Jam mihi videris oblitus id quod dixi, imo nihil aliud agere voluisse concilii prætextu, nisi ut clavum clavo pellerem. Primus ille conventus consumtis^p solen-

ⁿ Perhaps, *quibusvis antecellunt tyrannis. or, quosvis antecellunt tyrannos.*

^o hoc is superfluous.

^p Read *consumtus*.

nibus quibusdam cæremoniis ex autoritate relictis, quas ob authoritatem adhuc utcumque placet observare, etiamsi nihil ad rem pertinent. Peracta sacra duo, alterum de sancta cruce, alterum de sancto spiritu, tantum hujus afflatu res ageretur. Deinde recitata oratio plena laudum mearum. Proximo consessu, quanta vi potui, torsi fulmen in schismaticos illos cardinales, plus quam impium, plus quam sacrilegum, plus quam hæreticum pronuncians, quicquid illud esset quod jam statuissent, aut statuere pararent. Tertio consessu eodem fulmine terrui Galliam, nundinis a Lugduno translatis, et quibusdam Galliæ partibus nominatim exceptis, quo magis alienarem a rege plebis animos, et aliquam inter ipsos seditionem excitarem. Atque hæc statim acta, quo plus haberent autoritatis, bullis prodita, ad omnes misi principes: præsertim ad hos, quos videbam in nostram factionem esse propensiores. PET. At præterea nihil actum? JUL. Id actum est quod volebam: vici, si modo nostra valebunt decreta. Tres illos cardinales, qui perstiterunt in cæptis, cardinalitia dignitate publicis cæremoniis privavi: sacerdotiorum census aliis contuli, ne facile possent restitui: ipsi^a tradidi Satanæ, libentius tamen ignibus traditurus, si in manus meas incidissent. PET. Attamen si vera narras, non paulo sanctiora videntur illius schismatici conciliabuli decreta, quam tui sacrosancti concilii: unde nihil adhuc video prodiisse, nisi minas tyrannicas, execrationes, et astu mixtam crudelitatem. Si Satanæ fuit illius autor conciliabuli, propius videtur ad Christum accedere, quam spiritus ille nescio quis, qui modo vestrum moderatus est concilium. JUL. Quin tu quid loquaris etiam atque etiam vide. Nam omnibus bullis meis execratus sum omnes, quicumque illi conciliabulo quocumque modo faverint. PET. Miser, ut adhuc veterem illum spiras Julium! sed quis tandem hujus exitus negotii? JUL. Hoc equidem in statu reliqui; quorsum evasurum, viderit fortuna. PET. Nimirum schisma manet. JUL. Manet, et quidem periculosissimum. PET. Et tu quidem Christi vicarius schisma maluisti, quam verum concilium? JUL. Vel trecenta schismata potius quam me velim in ordinem cogi, et ad totius vitæ reddendam rationem adigi. PET. Ita tibi conscius? JUL. Quid id tua? PET. Intellego. Non expediebat eam commoveri Camarinam. Sed penes utros erit victoria? JUL. Istud fortunæ est in manu. Quanquam a nobis plus est pecuniarum. Gallus exhaustus est diutinis jam bellis, Anglus auri montes habet intactos adhuc. Illud indubitato possum vaticinari: si Gallus vicerit, id quod abominor, vertentur rerum nomina: sacrosanctum illud concilium, Satanæ conciliabulum erit: ego idolum pontificis, non pontifex: penes illos Spiritus Sanctus erit: nos spiritu Satanæ fecerimus omnia. Verum mihi ingens fiducia est in relictis pecuniis, ne hæc fiant. PET. At quid rei tandem incidit adversus Gallos, et horum regem? quem vestri majores Christianissimi titulo decorarunt: præsertim cum illorum præsiidiis fatearis et vixisse te, et ad istam plusquam imperialem coronam evectum: denique Bononiam et reliquas urbes recepisse, donuisse Venetos, omnibus invictos. Quomodo tot tam recentium meritorum abolita memoria? Quomodo tot disscissa fœdera? JUL. Istam explicare fabulam perlongum fuerit. Verum, ut summatim dicam, nihil a me novatum est: sed quod jam olim animo parturieram, tum parere cœpi; quod antea rebus ita poscentibus dissi-

^a Read *ipsos*.

mularam, tunc aperui. Gallis nunquam ex animo bene volui. Hoc tibi de tripode dictum puta. Nec ullus Italus ex animo bene vult Barbaris: non hercule magis, quam lupo agnis. Sed ego non Italus modo, verum etiam Januensis, tantisper illis utebar amicis, dum opus esset illorum ministerio. Quandoquidem hactenus utendum est opera barbarorum. Interea multa tuli, multa dissimulavi, multa finxi: denique nihil non et feci et passus sum. Verum ubi jam res in eum propemodum locum deductæ sunt, in quem volebam, supererat ut vere Julium agerem, totamque illam Barbarorum faciem Italia submoverem. PET. Cujusmodi belluæ sunt isti quos vocas Barbaros? JUL. Homines sunt. PET. Homines igitur, at non Christiani? JUL. Et Christiani, sed quid hoc ad rem pertinet? PET. Ergo Christiani quidem, sed absque literis, agrestem degentes vitam? JUL. Imo rebus istis maxime florent illi; quid^r insuper, id quod illis in primis invidemus, opibus. PET. Quid igitur sibi vult Barbari cognomen? Quid mussas? GEN. Dicam hujus vice. Itali cum sint ex omni barbarissimarum nationum colluvie conflati, confusique, nec aliter quam sentina quædam, tamen e gentiliū literis hanc imbibierunt insaniam, ut extra Italiam natos, Barbaros appellent. Quod quidem cognominis, apud illos contumeliosius est, quam si parricidam dicas, aut sacrilegum. PET. Ita videtur. Atqui cum pro omnibus hominibus mortuus sit Christus, nec apud illum sit ullius personæ respectus; cumque tu Christi vicarium profiteris*, cur non omnes complecteris eodem animo, quos non discrevit ipse Christus? JUL. Equidem et Indos, et Afros, et Æthiopes, et Græcos complecti cupiam, si modo numerent, et principem agnoscant vectigalibus. Verum hos omnes recidimus, et proxime Græcos, quod homines nimium tenaces, parum agnoscerent Romani pontificis majestatem. PET. Ergo Romana Sedes totius orbis veluti horreum est? JUL. Magnum vero, si omnium metamus carnalia, cum omnibus nostra spiritalia seminemus. PET. Quæ narras spiritalia? Nam adhuc quidem præter mundana nihil audio. Fortasse doctrina sacra trahis ad Christum. JUL. Sunt qui concionentur, si velint: nec eos prohibemus, modo ne quid dicant adversus majestatem nostram. PET. Quid igitur? JUL. Quid igitur? Cur regibus datur quicquid exegerint? nisi quia his acceptum ferunt singuli quicquid possident, etiamsi nihil ab illis acceperint. Ita quicquid est sacri usquam, nobis imputandum est, etsi totam stertamus vitam. Quanquam præter ista largissime donamus indulgentias exigua pecuniola, dispensamus in rebus gravissimis non maxima summa, passim omnibus obviis benedicimus, idque gratis. PET. Equidem nihil horum intelligo. Sed redi ad id quod institutum erat: Quamobrem tua sanctissima majestas antopere Barbaros horreat, ut cælum terræ miscendum duxeris, quo illos ab Italia depelleres? JUL. Dicam. Superstitiosius est cum omne Barbarorum genus, tum præcipue Gallorum*. Nam cum Hispanis non pessime nobis convenit, sive linguam spectes, sive mores. Quanquam hos quoque submotos volebam, quo prorsus nobis liceret more nostro agere. PET. Colunt præter Christum et alios Deos? JUL.

^r Read *quin*.

* Read *profitereris*.

* Gallorum tamen religiosam mentem vehementer approbarem, si quantum nunc propendet ad superstitionem, tantum valeret judicio spiritali. Erasmus, Ep. 1060.

Imo Christum ipsum nimis anxie colunt. Antiquis quibusdam et jam pridem obsoletis vocabulis, mirum est quam adhuc homines stultissimi permoveantur. PET. Forte magicis. JUL. Nugaris: imo Simonia, blasphemia, sodomia, veneficio, sortilegio. PET. Bona verba. JUL. Idem, ut tu nunc abominaris, et isti. PET. Omitto nomina: res sunt apud vos, ne dicam apud ullos Christianos? JUL. Sane Barbari non ipsi vacant vitiis, sed cum diversis laborent, nostra exsecrantur, suis blandiuntur. Nos contra nostris blandimur, illorum abominamur. Nos abominandum probum ducimus, ac per fas nefasque fugiendum, paupertatem: illi vix Christianum esse existimant opibus frui, vel sine fraude quæsitis. Nos ebrietatem nec nominare audemus (quanquam hac quidem in parte non ita vehementer ab illis dissentiam, si cætera convenient) at Germani leve putant erratum, et festivum magis quam sceleratum. Usuram vehementer exsecrantur illi; at apud nos nullum hominum genus æque necessarium ecclesiæ Christi. Venerem præposteram usque adeo spurcam ducunt illi, ut si quis vel nominet modo, et ærem et solem existiment pollui: nobis longe diversa sententia. Item Simonia, jam olim e rerum natura sublatum vocabulum velut umbram adhuc formidant illi: et antiquas jam veterum leges mordicus tenent. Nos alio spectamus. Atque hujusmodi permulta sunt alia, in quibus nobis non convenit cum Barbaris. Proinde cum jam simus tam dissimili vitæ instituto, procul arcendi sunt a nostris mysteriis, magis suspecturi si nesciant. Nam si semel intellexerint arcana curiæ nostræ, protinus evulgant: et nescio quo pacto ad vitia reprehendenda sunt oculatissimi: scribunt maledicentissimas ad suos literas. Clamitant passim apud nos non esse sedem Christi, sed sentinam Satanae. De me disputant, num sic assecutus pontificium, sic vivens, pro pontifice sim habendus. Atque ita primum minuunt nostram apud ignotos sanctitatis opinionem, simul et auctoritatem, qui ante nihil de nobis audierant, nisi quod Christi vicem gereremus, et proximam atque adeo parem Deo potestatem teneremus. Atque his e rebus intolerabilis ecclesiæ Christianæ jactura nascitur. Dispensationes et pauciores, et minoris vendimus. Minor census reddit ex episcopatibus, et sacerdotiis et abbatibus. Vulgus, si quid exigitur, malignius dat. Breviter undecunque parciore quæstus, et steriliores nundinae. Postremo fulmina quoque nostra minus ac minus horrent. Quod si semel eo processerit* audaciæ ut dicant sceleratum pontificem nihil agere, ac fulmen minasque contemserint, nobis ad famem plane redierit res. Quod si procul abfuerint (ita ingenium est Barbarorum) impensius venerabuntur, nosque literis commode scriptis ex animi sententia rem geremus. PET. Non optime vobiscum agitur, si hinc pendet auctoritas apostolica, ut vita ignoretur, nesciantur technæ. Nos nihil aliud optabamus, nisi ut universis esset cognitum, quicquid vel in cubiculis ageremus. Atque ita denum plurimi fiebamus, si vere innotuissemus. Verum illud expedit. Adeo religiosos principes nunc habet†, tantaque est apud illos sacerdotum reverentia, ut ad unius, atque adeo talis nutum, ad arma descenderint universi? Nam meis quidem temporibus, hos infestissimos hostes patiebamur. JUL. Quantum ad vitam attinet, non sunt admodum superstitiosi‡ Christiani. Nos plane con-

* Perhaps *processerint*.

† Perhaps *habetis*; or, *habet orbis*, or, *mundus*.

‡ Perhaps *superstitiose*.

temunt, ac pro nugamentis habent: nisi quod aliquot ex his infirmiores nonnihil metuunt terrificum illud fulmen excommunicationis. Nec hi tamen perinde re atque opinione commoventur. Sunt qui nostras opes vel sperant vel metuunt; eoque nonnihil nostræ deferunt auctoritati. Quibusdam persuasum, ingens aliquod infortunium manere hos, qui sacerdotibus qualibuscunque negotium facessunt. Omnes ferme, ut sunt civiliter educati, nonnihil tribuunt ceremoniis, præsertim a nobis provocati. Nam ceremoniæ ceu fabulæ quædam vulgo dantur. Cæterum res interim serio agitur. Nos illos magnificis titulis decoramus, etiam si sint sceleratissimi. Hunc Catholicum appellantes, illum Sere-
nissimum, alium Augustum, omnes dilectos filios nominamus: illi vicissim nos sanctissimos patres in suis literis vocant; et aliquoties ad oscula pedum se submitunt; et ubi non multum negotii vertitur, cedunt nonnunquam auctoritati nostræ, quo sibi pietatis opinionem apud vulgus parent. Nos illis rosas mittimus consecratas, tiaras, gladios, et illorum dignitatem maximis bullis confirmamus. Illi vicissim mittunt equos, milites, pecuniam; nonnunquam et pueros: atque ita mutuum, quod aiunt, muli scabunt. *PER.* Si tales sunt, nondum intelligo quo pacto potueris summos reges ad gravissima bella concitare, præsertim ruptis tot fœderibus. *JUL.* Atque* si nunc assequi possis ea quæ dicam, intelliges ingenium plusquam apostolicam. *PER.* Adnitar equidem quoad potero. *JUL.* Illud inprimis mihi studio fuit, omnium gentium ac præcipue principum ingenia, morès, affectus, opes, et conatus pernosce, cui cum quo conveniat, cui cum quo dissidium sit: deinde his omnibus ad nostram commoditatem uti. Principio Gallos facile concitavimus in Venetos, quod inter hos intercederet vetus atque antiqua similtas. Deinde sciebamus eam gentem avidam imperii prorogandi. Et Veneti illorum quoque nonnullas urbes occupant. Itaque meum negotium cum illorum negotio miscui. Tum imperator, quanquam alioqui non admodum amicus Gallo, tamen, quia non erat alia spes a Venetis recipiendi quæ tenebant (tenebant autem urbes aliquot egregias) pro tempore se huic bello adjunxit. Deinde quum non placeret Gallos supra modum crescere (res enim successerat feliciter quam volebam) primum Hispaniarum regem in eos exstimulavi, primum hominem non fidei adamantinæ, deinde cujus magnopere referebat, utcumque premi Gallorum potentiam, cum ob alia multa, tamen præcipue, ne quando ditione Neapolitana excluderetur. Ad hæc, Venetos tametsi non probarem, fide tamen in gratiam recepi, ut hos quoque recentis cladis dolore exacerbatos in Gallos immitterem. Rursum imperatorem, quem paulo ante cum Gallis conjunxeram, ab illis distraxi: idque partim pecuniis, quæ apud hominem egentem semper valent plurimum, partim literis et nunciis, renovato veteri in Gallos odio, quo vir ille mirum quam semper flagrarit, etiamsi deerat ulciscendi facultas. Jam Anglos sciebam genuino odio esse in Gallorum gentem: et in^y iis conjunctissimos Scotos. Ad hæc intelligebam nationem præferocem, et belli cupidam, idque potissimum prædandi spe: tum etiam superstitiosam aliquantulum, quod longissime absit a Roma. Postremo id temporis nova libertate (quæ tandem illis morte regis omnium severissimi contigerat) insolentes ac pene tumultuantes: ut facile jam possent ad quamvis insaniam exstimulari.

* Read *Atqui*.^y *Peri* aps, et *iis*.

Quodque maxime volebam, accessit ad opportunitatem rerum mearum, rex admodum adolescens, vel puer potius, et nuper regno potitus, ingenio acri vivoque, ac vere juvenili, hoc est, inquieto et bellicoso, nec ætate tantum ambitiosus et ad res non mediocres erectus. Qui jam tum a primis annis huc spectasse dicebatur, ut Gallos adoriretur armis. Super omnia affinis erat Hispano regi, quem jam ad arma traxeram. Hisce rebus omnibus usus sum ad ecclesiæ commoditatem. Ac sexcentis literis non absque ingenio scriptis, tandem involvi principes bello omnium gravissimo. Neque vero quenquam cæterorum intentatum reliqui, neque regem Hungarorum, neque Lusitaniæ, neque Burgundionum regibus parem ducem. Verum quia ad hos nihil harum rerum attinebat, percellere non quivi: et sciebam his tumultuantibus neminem cæterorum quieturum. Hi igitur quum suo morem gererent animo, tamen honestissimum titulum acceperunt a nobis, ut quo majorem cladem inferrent populo Christiano, hoc religiosius viderentur ecclesiam Dei protegere. Atque uti magis admireris vel ingenium meum, vel felicitatem, belligerabatur id temporis Hispaniæ rex cum Turcis incredibili rerum successu, maximoque suo quæstu: et tamen illis omnibus omissis, in Gallum universas vires convertit. Ad hæc imperator non fœderibus modo multis, verum etiam beneficiis et immensis devinctus erat Gallis, vel hoc nomine, quod horum sumtu operaque suas in Italia civitates recepisset. Et hic erat quod ageret, nempe ut sua tueretur; jam enim Patavium desciverat: et in Burgundia; nempe ut Geldrios hostes gravissimos (in quos belli suscipiendi fuerat autor) a nepote suo Burgundionum principe depelleret. Et sic feci, ut suis omissis meum agerent negotium. Tum nulla gens est, apud quam minus valeat summi pontificis autoritas, quam Anglorum (id quod protinus liquebit, si quis divi Thomæ Cantuariensis episcopi vitam, ac veterum regum constitutiones evolverit) et sic gens^z alioqui exactionum impatientissima, passa est propemodum se deglubi. Mirum^a autem quam sacerdotes quoque, qui nobis consueverant quicquid possunt subtrahere, iis^b quantumvis multas admiserint: haud perpendentes cujusmodi fenestram regibus in posterum aperuerint. Quanquam nec ipsi reges satis animadvertēbant, quod exemplum induxerint adversus seipsos: nempe ut liceat postea Romano sacrificio, regno movere, quem oderit principem. Et rex adolescens majori etiam motu rem aggressus est quam volebam, aut quam jusseram: tametsi malebam in hanc peccari partem. Jamvero longum fuerit explicare sigillatim, quibus artibus eos principes ad tam periculosum bellum excitarem in Christianos, quos nullus unquam pontifex vel in Turcas potuit excitare. PET. At fieri potest, ut bellorum incendium per te suscitatum, universum denique mundum corripiat. JUL. Corripiat sane, modo Romana Sedes dignitatem et possessiones tueatur suas. Tametsi conatus sum omnem belli molem ab Italis in Barbaros rejicere: demicent illi quantum libet, nos spectabimus, et fortassis illorum fruemur insania. PET. Pertinet hoc ad

^z Oxf. ed. *Ea tamen gens.*

^a Oxf. ed. *Mirum autem quomodo sacerdotes quoque, qui nobis consueverant quicquid possunt subtrahere, eo adduxerim, ut regi tributum numerarent, haud perpendentes, &c.* which makes good sense.

^b This must be wrong.

rem^c, et Patrem sanctissimum, et Christi vicarium? JUL. Cur excitant schisma? PET. Atqui peccata nonnunquam ferenda sunt, si plus malorum a medela. Deinde si tu concilium admisisses, non erat locus schismati. JUL. Bona verba. Ego sexcenta bella malum, quam concilium. Quid si me submovissent a pontificio, veluti Simoniacum, et negotiatorem pontificii, non pontificem? Quid si omnem vitam meam perdidicissent, prodidissentque in vulgus? PET. Etiam si verus pontifex esses, tamen satius erat honori cedere, quam tantis orbis Christiani malis tuam dignitatem tueri. Si modo dignitas est, episcopatus indigno commissus, ac ne commissus quidem, sed emtus et arreptus. Unde illud mihi obiter venit in mentem, te consilio quodam divino Gallis exstitisse pestem, qui prius ecclesiæ te pestem invexerunt. JUL. Per triplicem coronam meam juro, perque meos clarissimos triumphos, si mihi bilem moveris, senties et tu vin Julii. PET. O phreneticum^d, sed mundanum! ne^e mundanum quidem, sed Ethnicum, imo Ethnicis sceleratiorem. Gloriaris te plurimum potuisse ad discindenda fœdera, ad inflammanda bella, ad strages hominum excitandas. Ista Satanæ potestas est, non pontificis. Qui Christi vicarium se facit, eum oportet ad illius exemplar quam proxime accedere. Est in illo summa potestas, sed cum summa bonitate conjuncta: est summa sapientia, sed simplicissima. In te potestatis imaginem video, cum summa malitia, summaque stultitia copulatam. Quod si malorum princeps Diabolus vicarium sibi cupiat subrogare, quem potius asciscat, quam tui similem? Dic ubi virum apostolicum egeris? JUL. Quid magis apostolicum, quam augere Christi ecclesiam? PET. Atqui si ecclesia est populus Christianus, Christi spiritu conglutinator, subvertisse mihi videris ecclesiam; qui orbem universum ad teterrima bella concitaris, quo tu impune malus et pestilens esses. JUL. Nos ecclesiam vocamus sacras ædes, sacerdotes, et præcipue curiam Romanam; ne imprimis, qui caput sum ecclesiæ. PET. At Christus nos ministros fecit, se caput: nisi nunc secundum caput accreverit. Sed quibus tandem aucta est ecclesia? JUL. Nunc ad rem accedis: itaque dicam. Illa olim famelica et pauper ecclesia, nunc adeo floret ornamentis omnibus. PET. Quibus? ardore fidei? JUL. Rursum nugaris. PET. Sacra doctrina? JUL. Obtundis. PET. Contemptu mundi? JUL. Sine me dicere, veris, inquam, ornamentis: nam hæc verba sunt. PET. Quibus igitur? JUL. Palatiis regalibus, equis et mulis pulcherrimis, famulatio frequentissimo, copiis instructissimis, satellitiis exquisitis. GEN. Scortis formosissimis, lenonibus obsequentissimis. JUL. Auro, purpura, vectigalibus: ut nullus regum non humilis ac pauper videatur, si cum Romani pontificis opibus strepituque conferatur: nemo tam ambitiosus, quin se victum agnoscat: nemo tam lautus, quin suam condemnat frugalitatem: nemo tam numatus, nec fœnerator, quin nostris invideat opibus. Hæc, inquam, ornamenta et tutatus sum et auxi. PET. Sed dicito mihi, quis omnium prius istis ornamentis et inquinavit et oneravit ecclesiam, quam

^c Ill expressed: he might have said: *Pertinet hoc ad te?* &c. In the Oxf. ed. *Pertinent hæc ad Pastorem et Patrem?* &c.

^d Oxf. ed. *O phreneticum! Verum hactenus nihil audio, nisi ducem, non ecclesiasticum, sed mundanum, nec,* &c.

^e Read *nec*.

Christus purissimam pariter et expeditissimam esse voluit? JUL. Quid istud ad rem attinet? Certe, quod est caput, tenemus, possidemus, fruimur: quanquam aiunt Constantinum quendam universam imperii sui majestatem in Silvestrum Romanum pontificem transfudisse, phalaras, equos currus, galeam, balteum, paludamentum satellitum^f, enses, coronas aureas, et auri quidem purissimi, exercitus, machinas bellicas, urbes, regna. P.T. Et exstant istius munificentiae certa monumenta? JUL. Nulla præter paleam^g unam Decretis admixtam. PET. Fabula fortassis est. JUL. Id vel ex meipso conjicio. Quis enim sanus tam magnificum imperium cederet vel patri? Sed tamen valde libet credere, et curiosis hæc refellere conantibus silentium magnum minis indicimus. P.T. Atqui nihil adhuc audio, nisi mundum. JUL. Tu fortasse veterem illam ecclesiam adhuc somnias, in qua tu cum famelicis aliquot episcopis frigidum sane pontificem agebas, pauperati, sudori, periculis, ac mille obnoxius incommodis. Jam ætas in melius commutavit omnia. Alia longe res nunc e^h Romanus pontifex: tu nomine tituloque duntaxat eras pontifex. Cuid si nunc videres tot sacras ædes regis exstructas opibus, tot ubique sacerdotum millia, plerosque censu amplissimo, tot episcopos armis et opibus summis pares regibus, tot splendidissima sacerdotum palatia; præcipue vero, si Romæ vides tot purpuratos cardinales, legionibus famulorum stipatos, tot equos plusquam regios, tot mulas bysso, auro, gemmis ornatas, aliquot soleis etiam aureis et argenteis calceatos*. Jam si summum pontificem conspiceres, sublimem in aurea sella militum humeris vehi, ad manum motam passim omnes adorantes; si strepitum audires bombardarum, si clangorem tubarum, si bombos classicorum, si fulmina machinarum videres, si populi applausus, si acclamationes, si omnia tædis collucentia, si summos etiam principes ad beatorum oscula pedum vix admitti; si spectasses Romanum illum sacerdotem pede coronam auream impponentem imperatori Romano, qui rex est regum omnium (si quid modo valerent jura scripta) quanquam nihil obtinet, nisi magni nominis umbram: Hæc, inquam, si vidisses audissesque, quid tandem diceres? PET. Tyrannum plusquam mundanum videre me, Christi hostem, ecclesiæ pestem. JUL. Secus loquereris, si vel unum meorum triumphorum spectasses, vel eum quo Bononiam sum invecus, vel quem egi Romæ, subactis Venetis; vel quo Bononia fugiens, Romam sum revecus; vel quem hic egi postremum, Gallis præter omnem spem fuis apud Ravennam: si mannos, si caballos, si militum armatorum aciem, si ducum ornamenta, si delectorum spectacula puerorum, si faces undique lucentes, si ferculorum apparatus, si pompam episcoporum, si cardinalium fastum, si tropæa, si manubias, si in cælum reboantes plebis ac militum acclamationes, si plausu perstreptentia omnia, si lituorum cantum, tubarum tonitrua, bombardarum fulmina, si sparsos in populum numos, si me veluti numen quoddam sublimem ferri spectasses, totius pompæ caput et autorem, tum Scipiones, Æmilios, Augustos, sordidos ac frugales

^f Read *paludamentum, satellitium*.

^g *Palea* notat Commentum quodvis addititium ad Decreta Gratiani, *Ed. Oxon.*

* Perhaps *calceatas*.

duxisses præ me. PET. Ohe, satis triumphorum, gloriosissime miles! Imo illos licet Ethnicos, odio tui complecterer, qui cæsis tua causa tot Christianorum milibus, triumphos agebas, sanctissimus in Christo pater, tot legionibus interitus autor exstitisti, qui ne unam animulam, neque verbo neque vita Christi^h lucrifeceris. O paterna viscera! O dignum Christo vicarium, qui semet ipsum impendit, ut omnes servaret! Tu, ut unum pestilens defenderes caput, totius orbis exitium accersisti. JUL. Ista loquaris¹, quod invideris gloriæ nostræ, dum perspicis quam humilis fuerit tuns episcopatus cum nostro collatus. PET. Audes, impudens, tuam gloriā cum mea conferre? tametsi mea gloria, Christi gloria est, non mea. Primum omnium si mihi das Christum optimum esse, verumque principem ecclesiæ, ipse mihi claves regni dedit, ipse pascendas oves commisit, ipse meam fidem suo præconio approbavit: Te pecunia, te studia mortalium, te fraudes fecere pontificem, si modo pontifex is appellandus est. Ego tot animarum milia Christo lucrifeci: tu tot in exitum traxisti. Ego Romam antea Gentilem, primum Christum docui: tu Christianæ jam Gentilitatis exstitisti magister. Ego vel umbra corporis sanabam ægrotos, liberabam a dæmonio vexatos, ad vitam revocavi defunctos, et quacunque incederem, beneficiis implebam omnia. Quid simile tui habuere triumpho? Poteram verbo quem voluissem tradere Satanae; et quantum poteram, experta est Saphira cum suo marito: tamen quicquid habebam potestatis, in utilitatem omnium consumi. Tu omnibus inutilis, si quid poteras, imo et quod non poteras, ad publicam orbis perniciem vertisti. JUL. Demiror, cur in catalogo gloriarum tuarum non hæc etiam addis, pauperiem, vigilias, sudores, tribunalia, carceres, vincula, probra, plagas, cruces denique. PET. Recte admones. Nam istis de rebus justius gloriabor, quam de miraculis. Horum nomine Christus nos jussit gaudere et exsultare: horum nomine nos beatos vocavit. Ita Paulus collega quondam meus, cum sua jactat facinora, non commemorat urbes armis expugnatas, non legiones ferro cæsas, non orbis principes ad bella concitatos, non fastus tyrannicos; sed naufragia, vincula, flagra, pericula, insidias. Hic est triumphus vere apostolicus, hæc est gloria Christiani ducis. Jactat ille quos genuerit Christo, quos ab impietate retraxerit, non quot ducatorum millia congesserit. Denique nos cum Christo perpetuum jam agentes triumphum laudibus prosequuntur et mali. Te nemo non exsecrabitur, nisi vel tui similis, vel adulator. JUL. Rem inauditam audio. PET. Credo. Nam qui tibi fuisset otium evangelicas evolvere literas, Pauli, measque Epistolas lectitare, tot legationibus, tot fœderibus, tot rationibus, tot exercitiis, tot triumphis occupato? At cæteræ quidem artes omnes animum desiderant sordidis vacuum curis: Christi vero disciplina pectus requirit ab omni contagio terrenæ sollicitudinis purgatissimum. Nec enim tantus magister e cælo descendit in terras, ut facilem aliquem aut vulgarem philosophiam traderet mortalibus. Non otiosa neque secura professio est, esse Christianum, voluptates omnes ceu venenum aspernari, divitias, perinde ut lutum, calcare, vitam pro nihilo ducere: hæc est Christiani hominis professio. Hæc quoniam intoleranda videntur iis qui non Christi spiritu aguntur, ad inania quædam vocabula, merasque ceremonias deflectunt, et factitio capiti Christi factitium addunt corpus. JUL.

^h Read *Christo*.¹ Read *loqueris*.

Quid tandem mihi boni reliquum facis, si me numis exuis, si regno spoliās, si nudas fœnore, si voluptatibus abdicās, si vita denique privas? PET. Quin tu igitur ipsum Christum infelicem pronuncias, qui cum esset omnium summus, ludibrium factus est omnium? in paupertate, sudoribus, jejuniis, in fame vitam omnem peregit; denique morte omnium probrosissima defunctus est. JUL. Inveniet fortasse qui laudet: qui^k imitetur neminem, his sane temporibus. PET. Atqui hoc ipsum denique laudare est, imitari. Quanquam Christus non orbat suos bonis, sed pro falsis bonis, veris et æternis locupletat. At non locupletat, nisi prius omnibus hujus mundi bonis, abdicatos ac repurgatos. Ut ipse totus erat cœlestis, ita corpus suum, hoc est Ecclesiam sui simillimam esse voluit, id est, a mundi contagiis alienissimam. Alioqui qui posset esse idem cum illo qui sedet in cœlis, si terrenis adhuc fœcibus immergatur? Verum ubi fuerit excussum ab omnibus hujus mundi commodis, atque etiam quod anxius^l est, affectibus, tum denique Christus suas explicat opes: pro relictis mellitis, imo multo alio tinctis voluptatibus, cœlestium gaudiorum gustum impertit: pro relictis opibus, longe præstantiores impertit. JUL. Quas, obsecro? PET. Nî tu vulgares opes putas, prophetiæ donum, donum scientiæ, donum miraculorum: nisi vilem putas Christum ipsum, quem quisquis habet, in ipso possidet omnia: postremo, nisi nos hic pauperem agere vitam putas. Ita quo quisque in mundo est afflictior, hoc uberius deliciatur in Christo: quo in mundo pauperior, hoc in Christo locupletior: quo in mundo dejectior, hoc in illo sublimior et honoratior: quo minus vivit in mundo, hoc magis vivit in Christo. Verum cum totum corpus suum purissimum esse voluit, tum præcipue ministros, hoc est, episcopos: ut inter hos quisque major est, hoc sit Christo similior, et ab omnibus mundi commodis expeditior et honoratior. Nunc contra video, eum qui Christo proximus, atque adeo par haberi vult, omnium maxime rebus sordidissimis immersum, pecuniis, ditionibus, copiis, bellis, fœderibus, ut ne quid interim de vitiis dicam. Et postea cum sis alienissimus a Christo, Christi tamen titulo ad tuam abuteris superbiam; et illius prætextu, qui regnum mundi despexit, mundanum tyrannum agis; et verus Christi hostis, agis honorem Christo debitum. Benedictis aliis, ipse maledictus: aperis aliis cœlum, unde ipse procul exclusus es: consecras, exsecratus: excommunicas, cui nihil est cum sanctis commune. Quid enim inter te et Turcarum ducem, nisi quod tu Christi vocabulum prætexis? Certe mens eadem, consimiles vitæ sordes, tu major orbis pestis. JUL. At ego cupiebam ecclesiam omnibus bonis exornatam. Sed Aristotelem aiunt tres bonorum ordines constituere: quorum quædam sunt fortunæ, quædam corporis, quædam animi. Itaque nolēbam bonorum ordinem invertere. A fortunæ bonis cœpi: fortasse paulatim ad animi bona venturus, nisi præmatura mors terris me eripuisset. PET. Præmatura sane, nempe septuagenarium. Quanquam quid

^k Jerom, adjuring pope Damasus to give him instruction in some point, says— *Ita te alius senem cingat*: So may another gird thee, &c. alluding to John xxi. 18. That is: *So mayst thou have the honour to die a martyr!* ad Damasum, tom. ii. p. 135. Where Erasmus notes: *Optat Hieronymus Damaso martyrium. Quid si quis ad eundem modum obtestatus fuisset Julium secundum? Quid impetrasset? crucem, opinor.*

^l Read *amplius*.

opus erat aquam igni miscere? JUL. Atqui si desunt ista commoda, vulgus nos non pili faciet. Quin nunc quoque metuant et oderunt. Atque ita tota respublica Christiana collabere, ni contra vim inimicorum sese tueri queat. PET. Imo si Christianorum vulgus conspiceret in te veras Christi dotes, nempe vitæ sanctimoniam, sacram doctrinam, charitatem flagrantem, prophetiam, virtutes, hoc te magis suspiceret, quo a mundi commodis intelligeret mundio rem. Et Christiana respublica latius floreret, si puritate vitæ, si contentu voluptatum, divitiarum, imperii, mortis, Gentilibus esset admiranda. Nunc non solum contracta est in angustissima, verum etiam, si diligentius excutias, plerosque nomine duntaxat invenies Christianos. Quæso te, non reputabas tecum, cum esses summus ecclesiæ pastor, quibus modis nata esset ecclesia, quibus aucta, quibus constabilita? Num bellis, num opibus, num equis? Imo, patientia, sanguine martyrum et nostro, carceribus, flagris. Tu ecclesiam dicis auctam, cum humana ditione onerati sunt illius ministri. Ornatam vocas, cum mundi muneribus ac deliciis inquinatur. Defensam appellas, cum pro sacerdotum peculio mundus universus bellis perniciosissimis conflictatur. Florentem dicis, cum mundi voluptatibus ebria est. Tranquillam, cum, nemine reclamante, divitiis, imo vitis fruitur. Atque his bracteatis titulis principibus imposuisti; qui te præceptore docti, magna sua latrocinia ac furiosos conflictus, Christi defensionem vocant. JUL. Atqui ista nunquam antehac audiui. PET. Quid igitur docebant te concionatores? JUL. Ab illis quidem nihil nisi meras laudes audiebam: phaleratis verbis mea præconia detonabant; me Jovem fulmine concutientem omnia, me verum quoddam numen esse prædicabant; publicam orbis salutem; aliaque id genus permulta. PET. Nec mirum sane, nullum extitisse qui te condiret: cum tu sal esses insulsus et futurus. Nam id proprium apostolici viri munus, alios docere Christum, idque purissime. JUL. Non aperis igitur? PET. Cuivis potius quam tali pesti. Nam tibi quidem omnes excommunicati sumus. Sed vis consilium non malum? habes manum hominum strenuorum: habes pecuniam immensam: es ipse bonus ædificator: exstrue tibi novum aliquem paradisum, sed probe munitum^m, ne possit a cacodæmonibus expugnari. JUL. Imo, faciam quod me dignum est: operiar menses aliquot, et auctis copiis meis, vi deturbabo vos istinc, nisi in ditionem venietis. Neque enim dubito, quin brevi sint ad me e bellorum stragibus sexaginta hominum milia perventura. PET. O pestem! O miseram Ecclesiam! Sed heus, Genieⁿ, nam tecum magis libet confabulari, quam cum isto deterrimo monstro. GEN. Quid est? PET. Sunt istiusmodi cæteri quoque episcopi? GEN. Bona pars hujus est farinæ: verum hic omnium antesignanus. PET. Tu videlicet hominem ad tot excitasti flagitia. GEN. Ego minime: imo adeo præcurrebat, ut ipse vix aliis adjutus assequi possem. PET. Sane non miror, si huc tam pauci adveniunt, cum hujusmodi pestes ecclesiæ gubernaculis assideant: quandoquidem vulgum utcumque sanabilem esse vel hinc conjicio, quod ob solum pontificis titulum, tam spurcæ cloacæ defert honorem. GEN. Rem ipsam dicis. Sed jamdudum nuit^o mihi meus imperator, et baculum movet. itaque, vale.

^m Read *munitum*.ⁿ He should have said *Geni*.^o Read *innuit*.

Nº LXIII.

Some Latin Epistles of Sir Thomas More.

IN the Leyden edition of Erasmus, there are one-and-twenty Letters of More. I have made a collection of seventeen, which are not to be found there. They are not letters of mere compliments; they are upon learned subjects; some of them are very scarce; and defences of Erasmus against his adversaries make up a great part of their contents. As they are valuable on several accounts; so, in my opinion, they have one small blemish, which is, that they are more in the style of orations than of epistles, and that the periods are rather too long, and embarrassed.

I.

Thom. Morus Coletæ suo S. D.

AMBULANTI * mihi dudum in foro, et, intra aliena negotia otianti obtulit se puer tuus; quem cum primum intuerer, vehementer sum gavisus, tum quod hic ipse mihi semper charus exstitit, tum præcipue quod arbitrabar eum sine te non venisse. At ubi ab illo didici te modo non ^p rediisse, sed nec diu adhuc rediturum; dici non potest ex quanta lætitia, in quantam mœstitiam rejectus sum. Quid enim mihi potest esse molestius, quam suavissima tua consuetudine privari? cujus prudentissimo con illo frui, cujus jucundissimo convictu recreari, cujus gravissimis concionibus excitari, cujus exemplo et vita promoveri, in cujus denique vultu ipso ac nutu solebam conquiescere. Itaque ut his præidiis vallatus aliquando me sensi roborari, ita eisdem destitutus languore ^q mihi ferme videor absolvi: et quia tua semper vestigia secutus jam pene ex ipsis Orci faucibus emersem, nunc rursus tanquam Euridice ^r (contraria tamen lege; Euridice ^r quidem, quod illam respexit Orpheus; ego vero, quod me non respicis) in obscuras retro caligines nescio qua vi ac necessitate relabor. Nam in urbe quid est quod quenquam ad bene vivendum moveat, ac non potius suoapte ingenio nitentem in arduum virtutis callem evadere mille machinamentis revocet, illecebris mille resorbeat? Quocumque te conferas, quid aliud quam hinc fictus amor et blande adulatorum mellita venena circumsonant? hinc odia sæva et quærulæ lites ac forenses strepitus obmurmurant? Quocumque tuleris oculos, quid aliud videas, quam cupedenarios, cetarios, lanios, coquos, fartores, piscatores, aucupes, qui materiam ventri ministrant, ac mundo et principi ejus diabolo? Tecta quinetiam ipsa nescio quomodo bonam partem lucis eripiunt, nec cælum liberè sistant intueri. Aërem itaque non *ἀέρας* ^s ille circulus, sed domorum cūlmen determi-

* From Knight's Life of Colet, p. 157. who took it from Stapleton, *De tribus Thomis*.

^p I suppose, *non modo non*—

^q Read: *languere*—*ac solvi*. From Stapleton.

^r *Eurydice*.

nat. Quo æquior tibi sum, si minime te adhuc ruris pœniteat; quippe ubi simplicem turbam vides, et urbicæ fraudis expertem; ubi quoquoque oculus intendas, blanda telluris facies juvat, aëris grata reficit temperies, ipse te cœli delectat aspectus. Nihil ibi vides nisi benigna naturæ munera, et sancta quædam innocentiae vestigia. Nolo tamen his oblectationibus adeo capiaris, quin quam primum possis, ad nos revoles. Nam si tibi displicent urbis incommoda, at Stephani rus (cujus etiam non minus debes esse sollicitus) haud minora tibi commoda suppeditabit, quam quod nunc incolis: unde etiam in urbem, ubi magna tibi merendi materia est, potes interdum tanquam in hospitium divertere. Nam ruri, quum sint homines ipse per se aut fere innocui, aut certe non adeo magnis sceleribus irretiti, cujusque medici manus utilis esse potest: at in urbe tam propter ingentem magnitudinem, tam ob inveteratam morborum consuetudinem, medicus omnis frustra nisi peritissimus accesserit. Veniunt certe in D. Pauli suggestum aliquando, qui sanitatem pollicentur; sed quum speciose perorasse videntur, adeo vita cum verbis litigat, ut irritent, potius quam mitigent; non enim persuadere possent hominibus, ut quum ipsi sint omnium ægrotissimi, idonei credantur quibus, alienarum ægrotudinum cura merito committatur. Itaque morbos suos quum ab his tractari sentiunt, quos exulceratos vident, vident indignanter illicet, atque recalcitrant. At si, ut naturarum indagatores affirmant, is demum medicus ad sanitatem appositus est, in quo ægrotus maximam habet spem, quis dubitet quin te uno ad curandam universam urbem nemo possit esse salubrior? a quo quam æquo animo vulnera sua tractari patiantur, quantum confidant, quantum parcant, et tute antehæc satis expertus es, et nunc apud omnes tui desiderium atque incredibilis quædam expectatio declarat. Venias ergo tandem, mi Colete, vel Stephani tui gratia, qui haud secus diurnam tui gemit absentiam quam infantuli matris; vel patriæ tuæ causa, cujus haud minor tibi cura esse debet, quam parentum. Postremo (quamquam hoc minimum sit reducendi tui momentum) mei te respectus commoveat, qui me tibi totum dedidi, et in adventum tuum sollicitus pendeo. Interea cum Grocino, Linacro, et Lilio nostro tempus transigam; altero, ut tu scis, solo dum tu abes vitæ meæ magistro, altero studiorum præceptore, tertio charissimo rerum mearum socio. Vale, et nos, ut facis, ama. Londini, x Cal. Novembris.

II.

* Thomas Morus Petro Ægidio S. D.

PUDET^y me propemodum, charissime Petre Ægidi, libellum hunc de Utopiana Republica post annum ferme ad te mittere, quem te, non dubito, intra sesquimensem expectasse: quippe quum scires mihi dentum in hoc opere inveniendi laborem, neque de dispositione quicquam

* ὀφειλοντος.

^t Perhaps *quam*.

* Perhaps *possunt*.

^y This letter seems to have been written in 1509 or 1510. G.

. Ep. I. IX, X, and XI. are from transcripts given me by Dr. Green, dean of Lincoln.

* Life of Erasm. vol. i. p. 169.

^y Prefixed to the *Utopia*.

fuisse cogitandum, cui tantum erant ea recitanda, quæ tecum una pariter audivi narrantem Raphaëlem. Quare nec erat quod in eloquendo laboraretur; quoniam nec illius sermo potuit exquisitus esse, quum esset primum subitarius atque extemporalis, deinde hominis, ut scis, non perinde Latine docti, quam Græce; et mea oratio quanto accederet potius ad illius neglectam simplicitatem, tanto futura sit propior veritati, cui in hac re soli curam et debeo et habeo. Fateor, mi Petre, mihi adeo multum laboris his rebus paratis detractum, ut nihil fuerit relictum: alioquin hujus rei vel excogitatio vel œconomia potuisset ab ingenio neque infimo neque prorsus indocto postulare tum temporis nonnihil, tum studii. Quod si exigeretur, ut diserte etiam res, non tantum vere, scriberentur, id vero a me præstari nullo tempore, nullo studio potuisset. Nunc vero quum ablatis curis his, in quibus tantum fuit sudoris exhauriendum, restiterit tantum hoc, uti sic simpliciter scriberentur audita, nihil erat negotii. Sed huic tamen tam nihilo negotii peragendo cætera negotia mea minus fere quam nihil temporis reliquerunt; dum causas forenses assidue alias ago, alias audio, alias arbiter finio, alias judex dirimo; dum hic officii causa visitur, ille negotii; dum foris totum ferme diem aliis impertior, reliquum meis; relinquo mihi, hoc est, literis, nihil. Nempe reverso domum cum uxore fabulandum est, garriendum cum liberis, colloquendum cum ministris. Quæ ego omnia inter negotia numero, quando fieri necesse est (necesse est autem nisi velis esse domi tuæ peregrinus) et danda omnino opera est, ut quos vitæ tuæ comites aut natura providit, aut fecit casus, aut ipse delegisti, his ut te quam jucundissimum compares, modo ut ne comitate corrumpas, aut indulgentia ex ministris dominos reddas. Inter hæc quæ dixi, elabitur dies, mensis, annus. Quando ergo scribimus? Nec interim de somno quicquam sum locutus, ut nec de cibo quidem, qui multis non minus absument temporis quam somnus ipse, qui vitæ absument ferme dimidium. At mihi hoc solum temporis acquiror, quod somno ciboque suffuror: quod quoniam parcum est, lente, quia tamen aliquid, aliquando perfecti, atque ad te, mi Petre, transmisi Utopiam, ut legeres, et siquid effugisset nos, uti tu admoneres. Quamquam enim non hac parte penitus diffido mihi, qui utinam sic ingenio atque doctrina aliquid essem, ut memoria non usquequaque destitutor, non usque adeo tamen confido, ut credam nihil mihi potuisse excidere. Nam et Johannes Clemens puer meus, qui adfuit, ut scis, una, ut quem a nullo patior sermone abesse, in quo aliquid esse fructus potest, quoniam ab hac herba, quæ et Latinis literis et Græcis cœpit evirescere, egregiam aliquando frugem spero, in magnam me conjecit dubitationem. Siquidem quum, quantum ego recordor, Hythlodæus narrauerit Amauroticum illum pontem, quo fluvius Anydrus insternitur, quingentos habere passus in longum, Joannes meus ait detrahendos esse ducentos, latitudinem fluminis haud supra trecentos ibi continere. Ego te rogo, rem ut revoces in memoriam. Nam si tu cum illo sentis, ego quoque adsentiar, et me lapsum credam: sin ipse non recolis, scribam ut feci, quod ipse recordari videor mihi: nam ut maxime curabo ne quid sit in libro falsi, ita si quid sit in ambiguo, potius mendacium dicam, quam mentiar: quod malim bonus esse, quam prudens. Quamquam facile fuerit huic mederi morbo, si ex Raphaële ipso aut præsens scisciteris, aut per literas: quod necesse est facias, vel ob alium scrupulum, qui nobis incidit, nescio meane culpa magis, an tua, an Raphaëlis ipsius. Nam neque nobis in mentem venit quærere, neque

illi dicere, qua in parte novi illius orbis Utopia sita sit. Quod non fuisse prætermisum sic, vellem profecto mediocri pecunia mea redeuntum; vel quod subpudet me nescire, quo in mari sit insula, de qua tam multa recenseam; vel quod sunt apud nos unus et alter, sed unus maxime vir pius et professione theologus, qui miro flagrat desiderio adeundæ Utopiæ, non inani et curiosa libidine collustrandi nova, sed uti religionem nostram feliciter ibi cœptam foveat atque adaugeat. Quod quo faciat rite, decrevit ante curare ut mittatur a Pontifice, atque adeo ut creetur Utopiensibus episcopus, nihil eo scrupulo retardatus, quod hoc antistitium sit illi precibus impetrandum. Quippe sanctum ducit ambitum, quem non honoris aut quæstus ratio, sed pietatis respectus pepererit. Quamobrem te oro, mi Petre, uti aut præsens, si potes commode, aut absens per epistolam, compelles Hythlodæum, atque efficias ne quicquam huic operi meo aut insit falsi, aut veri desideretur: atque haud scio, an præstet ipsum ei librum ostendi. Nam neque alius æque sufficit, si quid est erratum, corrigere; neque is ipse aliter hoc præstare potest, quam si quæ sunt a me scripta perlegerit. Ad hæc fiet ut hoc pacto intelligas, accipiatne libenter, an gravatim ferat hoc operis a me conscribi. Nempe si suos labores decrevit ipse mandare literis, nolit fortasse me, neque ego certe velim Utopiensium per me vulgata republica, florem illi gratiamque novitatis historiæ suæ præripere. Quanquam, ut vere dicam, nec ipse mecum satis adhuc constitui, an sim omnino editorus. Etenim tam varia sunt palata mortalium, tam morosa quorundam ingenia, tam ingrati animi, tam absurda judicia, ut cum his, haud paulo felicius agi videatur, qui jucundi atque hilares genio indulgent suo, quam qui semet macerant curis, ut edant aliquid quod aliis aut fastidientibus aut ingratissimis vel utilitati possit esse vel voluptati. Plurimi literas nesciunt, multi continent: barbarus ut durum rejicit, quicquid non est plane barbarum: scioli aspernantur ut triviale, quicquid obsoletis verbis non scatet: quibusdam solum placent vetera; plerisque tantum sua. Hic tam tetricus est, ut non admittat jocos: hic tam insulsus, ut non ferat sales. Tam simi quidam sunt, ut nasum omnem, velut aquam ab rabido morsus cane, reformident: adeo mobiles alii sunt, ut aliud sedentes probent, aliud stantes. Hi sedent in tabernis, et inter pocula de scriptorum judicant ingeniis, magnæque cum auctoritate condemnant utcumque lubitum est, suis quemque scriptis, veluti capillitio vellicantes, ipsi interim tuti, et, quod dici solet, *ἔξω βέλαις*, quippe tam leves et abrasi undique, ut ne pilum quidem habeant boni viri, quo possint apprehendi. Sunt præterea quidam tam ingrati, ut quum impense delectentur opere, nihilo tamen magis ament auctorem; non absimiles inhumanis hospitibus, qui quum opiparo convivio prolixè sint excepti, saturi demum discedunt domum, nullis habitis gratiis ei, a quo sunt invitati. I nunc et hominibus tam delicati palati, tam varii gustus, animi præterea tam memoris et grati, tuis impensis epulum instrue. Sed tamen, mi Petre, tu illud age quod dixi cum Hythlodæo: postea tamen integrum erit hac de re consultare de nunc. Quanquam si id ipsius voluntate fiat: quandoquidem scribendi labore defunctus, nunc sero sapio. Quod reliquum est, de edendo, sequar amicorum consilium, atque imprimis tuum. Vale, dulcissime Petre Ægidi, cum optima conjuge; ac me, ut soles, ama, quando ego te amo etiam plus quam soleo.

III.

² Thomas Morus Germano Brixio S.

NON^a adeo tenere mihimet, Brixi, faveo, ut quod nemini unquam contigit mortalium, id dedigner ac doleam non contigisse mihi. Quis enim ullo seculo tam inoffense transegit vitam, ut ei nullus aliquando inimicus exorietur^b, quum haberet amicos? Quamobrem, quando illud mihi video communi mortalitatis sorte negatum, ut penitus inimico caream; gaudeo saltem fortunæ beneficio, amicos mihi perquam egregios, inimicum vero contigisse talem, quem neque amicum quisquam velit, neque inimicum curet; ut qui neque juvare benevolens, neque nocere possit iratus. Et tamen mihi certe succensere, si vel talis merito me odisses meo. Nunc vero eo æquiore animo fero, quod non dubito quin omnibus inclarescat facile ineptum istud ac plusquam muliebre jurgium, non aliunde quam ex animi tui morbo natum. Quin eo quoque minus mihi displicet hoc certamen, quod ut nihil inde boni potest accidere, ita præter chartæ jacturam et temporis, quorum ego neutrum statui multum perdere, nihil alioqui queat alterutri nostrum magni evenire mali; quando tales uterque sumus, ut neque mihi quicquam tu nocere possis, neque tibi quisquam; quum sis ejusmodi, in quo nihil fieri detrimenti queat. Qua una fiducia te impulsus video, ut quaquaversus apud literatos omnes (si qui tamen tam nugaces nugas dignabuntur legere) libello illo tam elegante, tam egregio indolis tuæ specimine, morumque tuorum tam gravi teste temet ipse traduces; ut qui ante satis docuisses ejusmodi poeta sis, nunc demum edito in id libello, qualis etiam vir sies ostenderes. Ostendisti vero tam insigniter, ac temet ita depinxisti graphice, ut ego tot tantaque in te probra spargere, quam quibus tute temet totum oblinis, neque, si velim, queam; neque, si queam, velim. Et tamen ut ejusmodi laudibus te gestire doces, ea videatur una atque unica via placandi propitiandique tui, si quis in te fœdis velit probris debacchari. Verum ego non usque adeo tuam amicitiam ambio, ut non ea potius mihi dicta cupiam, quæ vel uni placeant bono atque honesto viro, quam quæ trecentis Brixiiis; eoque præclaram illam ac divitem probrorum tuorum suppellectilem, qua te sic ostentas ac jactitas, haud contrectabo; neque, quoad abstinere licebit, attingam: tantum, si quid in ea fuerit juvenundioris insanix, quod qui perpenderit^c ridere possint, odisse non debeant, eo non gravabor lectoris levare fastidium; quod necesse est multum subeat in legendis ejusmodi rixis, ac nihil unquam profuturis jurgiis. Cætera vero, quibus te conspurcas fœdus, aut prorsus valere sinam, aut sicubi cogar attingere, sic attingam leviter, ut omnibus faciam perspicuum, non minus libenter me tua probra contegere, quam tute, Brixi, detegas, ac, velut insigne, præ te feras. Nam quæ vitio vertis mihi, tam insulsæ sunt calumniæ, ut non fuisset dignatus rescribere, si non hoc unum duntaxat diluere visum esset, quod tu tam frequenter inculcas, quam nunquam

² From the London edition of the Epistles of Erasmus.

^a Life of Erasmus. vol. i. p. 220.

^b Read *exoriretur*.

^c Read *perpenderit*.

probas, hujus tui jurgii auctorem esse me. At istud non dicere, Brixii, verum docere debueras. Quam^d si eam rem satis declarare videbantur Epigrammata mea, ea saltem abs te tuo libello conveniebat adscribi; ne vel illis videreris impudens, quibus meum carmen non esset in manibus. Et fecisses, haud dubie, nisi sensisses e re non esse tua, meos versus legi. Qui si cominus conferantur tuis, etiamsi cui videantur alii, quod videntur tibi, tuorum scilicet splendorem carminum reverituri; hactenus tamen adversariorum luce fruerentur, ut res redderetur illustris, et ipsos magis objurgatos esse quam victos, et tibi non satis commodam ansam nunc demum debacchandi rursus arreptam. Quæ res quo fiat dilucidior, quando te libenter oblivisci video, præclari istius duelli caput tibi redigam in memoriam. Sed ita redigam, ut potius omittam quædam, quæ ad rem meam faciant, quam ut ob causæ commodum attingam quicquam, quod absque gentis cujusquam contumelia tangi non possit.

Quum ergo tumultus esset olim Lodovico regi vestro, cum Romano pontifice, ac princeps noster invictus Henricus, ejus nominis octavus, ab illa sacrosancta sede rogatus, labantibus ecclesiæ rebus ferre statuisset auxilium, naves aliquot emisit in mare, quæ classem perquam potentem, quam Lodovicus adornarat, arcerent atque compescerent. Quæ quum sibi mutuo occurrissent, reliquis omnibus utrinque bona fortuna servatis, duæ tantum, quæ primo congressu protinus, injectis harpagonibus ita sunt colligatæ, ut tabulatis igne correptis dirimi non potuerint, triste belli præludium, perierunt. Hanc navalem pugnam quum tu ita descripsisses versibus, non ut vera falsis involveres, sed ut rem ferme totam meris mendaciis fingeres, atque ex arbitrio tuo concinnares novam; quum regis nostri pietatem nomine depravares invidiæ, Angliamque totam, velut fœdifragam atque perjuram, maledictis falsis perquam petulanter incesseres; quum Herveum plusquam Herculeum mendaciis plusquam poeticeis in mare deduceres; quum nostras naves, quibus æquor instraveras, una tu invectus *Chordigera*, parva comitante caterva, fretus Herveo bellipotente disjiceres, ac, velut muscas quocunque tibi libebat abigeres, plerasque vero fluctibus, homo crudelis, immergeres, quas paulo tamen postea Neptunus misericors incolumes dimisit domum; quum *Regentem* nostram, lepusculi more fugientem tu generosus canis insequeris *Chordigerâ*; quum *Chordigerum*, cui remigii nullus usus erat, validis remigum lacertis impelleres, ne tibi periret operosum illud hemistichium, *Validis impulsâ lacertis*; quum Hervei clamorosum flatu proflares vela; quum navis adversæ ducem, virum magni nominis et loci præterires tacitum, idque ex arte videlicet; quum Herveum ferme factitium caneres non fortiter modo, verum etiam prodigiose pugnantem; quum eum in *Regentem*, in qua nunquam pedem posuit, in medios hostes imperterritum intruderes; quum *Regentem*, occupatis ejus speculis, horrenda edita strage, victam victamque traheres; quum e victa nave non satis observatus in victricem jaceres ardentis flammæ bolidem, quæ res fuisset victis vinctisque difficilis; quum Herveum adhuc in *Regente* relictum memoria lapsus, quæ res mentientibus facile solet obrepere, subito, velut bicorporem, in conflagrante *Chordigera*, mediis in flammis, faceres longis logis concionantem, non in aliud, opinor, mortem differens, quam ut interea te videlicet alumi-

^d Read *Quod*.

num Phœbi suis aliquando fatis vatem vaticinaretur futurum; quum heroes universos in cinerem decoqueres, qui maluerunt exuri quam in *Regeute* sese transferre quam ceperant, quam victam vinctamque trahebant, passisque ad sidera palmis; quum Herveum describeres suis superstitum sociis, jam jamque evoluturum ad superos, nimirum quicquid mortale gerebat excocto flammis, maximeque mortalium perniciosis affectibus, cujusmodi sunt ira cum primis et odium, tum demum ita purgatum, divi, opinor, Laurentii, ad cujus exemplar fortissimi viri pectus effinxeras, exemplo provocatum, captam navem fingeres et tot egregia deditorum corpora, per invidiam atque vindictæ libidinem, nullo suo fructu concremantem secum; quum demum non homines tantum ac naves usque adeo devorares ignibus, ut ne Deus quispiam e machina, quod fieri solet in tragœdiis, unum saltem servarit incolumem, qui te rei quam decantas ordinem doceret, verum etiam flammis illis corripere

‘Sidera cum cœlo, cumque ipsis piscibus æquor;’

nec illud brevi hyperbole, sed pluribus versiculis accuratissime stolidis, pulchre videlicet æmulatus Ovidium, hoc etiam vincens, quod quum ille ab solis equis absque rectore deerrantibus orbis finxerit incendium, tu perquam scite scilicet, cœlum, terras, ac mare comburas a conflagrante navicula; quum sic victo Nasone ferox, Maronem quoque lacerasses; et quoniam is effinxerat demissam a Jove pluviani, quæ flagrantem *Æneæ* classem respergeret atque servaret, tu perditis jam atque consuuntis incendio navibus, imbrem e cœlo copiose deplueres, ne, velut aqua perennis e pumice scaturit, sic ignis ex aqua jugiter eructatus flammæ ejacularetur in cœlum: Hæc ita cum tractares, ipse casu tuum nactus librum, haud scio an etiam tum excusum typis, quum tam immania portenta viderem, tam fræda, tam pudenda mendacia, fictiones tam absurdas, purpureos aliorum pannos hinc atque inde insutos illi tuo crassissimo bardocucullo, quibus ne locus non esset, habitum totum in eam compositum formam, quam

‘Non sani esse hominis non sanus juret Orestes,’

uno atque altero epigrammate me significavi in narratione tua fidem rerum, in poemate desiderare consilium, tum plures abs te congestos, quam pro horrei tui modulo alieni farris acervos. Eodem tempore epigramma luseram in nostratrem quendam, qui ut parum tempestive, sic non admodum feliciter affectabat Gallicitatem. Quo in epigrammate, si quid est mordacius, id in ridiculum incidit affectatorem, non in Gallos; de quibus, ut maxime torqueas epigramma, non aliud excuties dictum, quam quod heri sitis in ministros paulo duriusculi. Quod nec vos, opinor, admodum diffitemini, et ego sicut non insector in vobis, ita quum sui cuique genti sint mores, in illo nostrate displicuit, quod apud nos, præter consuetudinem nostram, durius tractaret vestratem. Hæc ego quum illa tempestate scriberem, qua belli fremitu flagrabant omnia, etiamsi quid asperius mihi venisset in mentem, non credidissem certe, nec tam iniquum quenquam, nec ipsum te tam improbe faventem tibi, ut libris in nos debacchati, tamen exigeretis a nobis uti ne versiculo quidem vicissim tangeremini. Quamobrem si ego prior in te scripsi, provocasse convincar; sin tu prius in nos, quid habes quod isti tam inhonesto facto possis honeste prætexere, cum ipse librum epigrammate rependerim, tu rursus epigramma jocosum retaliaris mirum quam viru-

lento volumine? Ad hæc, cum ego statim illa mea rebus nondum pacatis luserim, tu nunc tot annis postea, in summa pace, aretissima necessitate conjunctis regibus, mira concordia conglutinatis populi, post sanctitatem sanctissimis utrinque cæri moniis saluberrimam * * * * * nunc exoriris denique qui sopitas atque obliteratas similitudines renoves, coalescentia divellas vulnera, et obductas cicatrices refrices, qui nobis in os ingeras fœdas nostrorum fugas, dispersas et obritas classes, invidiam, fœdifraga perjuria, quas res ipse fœde confingis. Atqui hæc abs te omnia videri vis concinne fieri, quod me strenuus videlicet nunc aggredieris, qui tecum sim olim aliquando luctatus. At cui non perspicuum est, quam ridicule sit facturus athleta, qui prodiens in palæstram, semelque universos provocans, quum forte sit dejectus a quopiam, tandem soluto cœtu, dimissoque ludo, aliquot post annis redeat denique, atque rebus animisque omnium immutatis, et in quidlibet potius quam ejusmodi certamina versis, inopinus assiliens, antagonistam, cum quo olim luctatus est, derepente corripit medium, provocatum etiamnum sese clamitans quasi vel provocet qui provocanti respondeat, vel initum semel certamen duraret æternum? Quam ridicule sit, inquam, ejusmodi facturus athleta, cui non est perspicuum, etiamsi fors congressu fuerit superior? Quod si sic insiliens, cum huc atque illuc verterit sese, brachia ve jactans ac tibias, alios ejectis pugnis, alios calcibus feriat, atque in his fortassis etiam prioris ludi agonothetas, denique ubi diu frustra se torserit, quum prosternere non possit adversarium, ne frustra processisse videatur, in vultum conspuat, crapulaque ac sanie totum ebrio ejecta stomacho convomat, itaque gestiens, tanquam re præclare gesta discedat, egregium scilicet triumphum in ganeis ac populis acturus; hiccine palæstrita coronandus? An dignus potius fuerit, cui talos aliquis et crura perfringat? Jam quis non videt, Brixii, quam tu sis huic athletæ similis? Quamquam hoc fortasse dissimilis, quod non athletico certamine totam gentem nostram, sed hostilibus provocasti conviciis; nisi forte contentas perjurium non habendum pro contumelia, quod simile est, ac si dispuτες, asinum non habendum pro quadrupede. Qua in provocatione, quum ego tecum uno atque altero telo, sed exarmato, non tam dimicarem quam luderem, nam is videbare quem non esset operæ pretium lædere, tamen nescio quo pacto, ut facile penetratur pustula, tanto cum dolore ictum recepisti, ut nunc demum tot elapsis annis, toties facta firmataque pace, tam multis modis constabiliata concordia, tam necessaria junctis affinitate principibus, quæ res una debuit inter utriusque populos pristinas omnes similitudines tollere, tu tamen, tanquam neque prior provocasses, et adhuc duraret bellum, in me repente rursus insurgas, et omnibus in amorem, amicitiam, societatem, ac jam quoque hospitalitatem mutuam intentis, hostilibus armis invadas; et telis non acutis admodum, sed, quod amplius est quam inter homines non omnino barbaros ac silvestres belli jura permiserint, impetas venenatis; non stupide minus quam improbe clamitans interim, te prodire provocatum, tanquam responsurus esses ad ea, quæ nos in te dum tibi responderemus injecimus; quæ certe fuerunt ejusmodi, ut ea respondendo non possis, quantumlibet sudaris, effugere. Quod quum verum esse sensisses, sic instituisti libellum tuum, ut tuam defensionem timide, ac velut obiter attingens, totus in me con-

fodiendum convertereris; qua in re quum quicquid tibi virium fuerit intenderis, quid aliud effecisti denique quam ut esutitis infacetis facetiis, evomito furiali veneno, me tandem, quum non potuisti lædere, ne nihil egeris, perspuisti, atque ita demum discessisti victor ac triumphator egregius? Verum in me quam lepide dicax fueris mox videbimus. Interea pensitemus isto tam operoso libello, in quo elaborando plures perdidisti dies, quam liber habet versiculos, quanto cum artificio quæ tibi sunt objecta dilueris. Ego igitur quum in te taxassem alia furto subrepta veteribus, alia perabsurde tractata, omnia denique sic abs te narrata, ut neque in rebus veritas esset, neque in verbis fides, ad primum sic respondes, tanquam ego sim criminatus quod tui versiculi nimis redoleant antiquitatem, a quo ego crimine, ne quid excusando te torqueas, facile te absolvo. Nam quod idem crimen alibi rursus attingens obiter, rursus dissimulas objectum furtum, rursus velut objectam æmulationem defendis, ac non contentus si reprehensione careas, laudem etiam ab re tam illaudata vendices, quod ita videlicet veteres æmulatus sis, quod eorum assidue vestigiis inhæseris, quod Herculi denique clavam e manibus eripueris, non potui, hercle, sine risu legere, e facto tam pudendo tam magnifice vendicatam gloriam. Nam quum omnia pessime sis imitatus, quum aliorum vel hemistichia vel integros versus, uno interdum verbulo male commutato, interdum ut commutato quidem, passim usurpes pro tuis, hoc non est, opinor, æmulari, Brixî, sed contaminare, fœdare, polluere; hoc non est Herculi clavam vi eripere, sed repositam furto subripere: quanquam negare non possum quin hoc sit veterum inhærere vestigiis. Verum enimvero, Brixî, nimis inhæres importunæ^f, quum sic inhæres vestigiis, ut eorum decutias calceos, quibus tuos pedes haud quaquam æquales obvestias. Nec tibi satis patrociniû fuerit, si quid tale de se dixit Virgilius, quale tu de temet jactas, neque enim cujusque est Corinthum petere: ille de se dixit, quod abunde præstitit; tu de te gloriaris in eo quod præstare non sufficis, nisi simile putes esse pereuntes Ennii versiculos Virgillii poematis æternum victuris inserere, et æternos Virgillii versus tuis infulcire pereuntibus; illum aliorum carmina interclusisse melioribus, te splendidissima quæque vetustiorum sordibus immiscuisse tuis; illum sic certare cum Græcis ut ubique sese parem probeat, plerumque etiam superet, te cum Latinis congressum non hoc agere, ut æmuleris aut certes, sed ut ex insidiis aliquid auferas, quod in tuam suppellectilem conferas integrum, si clam fore furtum speres, alioqui, velut equi furtivi caudam atque aurículas amputes, ut vel deformato possis uti potius quam careas. Qua in re adeo te industrium præbes ac plane frugi furem, ut frequenter ne vel hemistichio alieno contineas manum, si quod tibi videatur eximie bellum, nare absurda commenta, fictiones ineptissimas, quas locus aut res neque petit neque patitur, a cælo ad terras usque, sed quæ neque cælum, quod aiunt, neque terram attingant, accersas. Quamvis si in explicanda pugra, in tempestate representanda, vel si quid aliud erit ejusmodi, veterum quicquam proponas æmulandum tibi, sic illius verba pleraque, sic versus plerumque et totos in versus inculcas tuos, sic quicquid variis immotas in detestus, ut si quis partes conferat seorsum, hinc nihil illi similis, hinc ille ipse videaris. Sin utrinque simul contempletur totum, tum vero videri possit, ira quapiam superiorum, mira

^f Read *importune*.^g Read *Quod*.

metamorphōsi pulcherrimus heros quispiam in ridiculum commutatus simium.

Ergo quum objecta tibi tua furta, ratione tam elegante, nempe dissimulatione, diluisses, ad tam pudenda mendacia, quibus *Chortigera* tua non aliter scatet quam cadaver vermibus, velut Ajacis clypeum aut Palladis Ægida, poëtices opponis privilegium, quo videlicet historica lege tradendæ veritatis eximitur. At ego profecto, Brixi, ut poëticeam, augustam sane et perquam liberam divam, non adeo angustis limitibus obseperim, quin ut verborum, ita rerum quoque fingendarum detur licentia, modo sumta pudenter; ita plane non patiar, ut quidlibet impudenter ementiens, idemque tractans absurde, totam rerum seriem, atque adeo summam invertat atque demutat. Quam si alioqui statueris, omnibus prorsus historiæ legibus tam absolute liberam, ut et debellasse cantitet, qui non conflixerint, ut vicisse pronunciet, qui victi sint, hostesque fugasse, qui fugerint; jam non Didonis tantum miseranda fata, quæ tu pro fictis affers, irriserimus, quæ nescio an satis confutata, certe trahuntur in dubium non sat indubitatae fidis^h autoribus, verum etiam falsa esse bella omnia, falsa fictaque conjugia, aut Æneam certe a Turno Turnum a Pallante superatum, omnia denique contra gesta, quam sunt a Marone tradita, crediderimus; de Virgilio videlicet accedentes tibi; de Homero vero Dioni, homini tam intenso poëticæ, ut totum Trojanum bellum contenderit, atque ipsam propemodum Trojam figmentum esse Homericum, idque obstinate contenderit, infinitis victus argumentis. Quod non alio consilio fecisse videtur, quam ut id ipsum infensus ageret, quod agis nunc ipse propitius; hoc tantum diversus, quod quam rem ille studio conabatur, ut nemo poëtas haberet in pietio hoc tu procures imprudens, non faber fabro invidens, sed arti prorsus ipsi suam invadens gloriam, ipsique adeo tibi tuam, si quantum habereⁱ postulas, tantus vere vates esses, cui annon præcipuam gratiam decusseris, si nemo sua facta dignabitur poëticis versibus commendare memoriæ? Nemo certe dignabitur, qui mentem habeat, qui quidem habeat persuasum habenda pro fictis omnia, quæcunque poëta cecinerit; idque eo fatente ipso cecinit^k.

Cæterum hac in parte, ut vere tecum loquar ac libere, non unus es, qui res nobiscum gestas a vobis, si non falso recenseas, nam id dicere apud tam teneras aures religio est, at certe nimirum^l recensere libere. Prodiit opusculum *Pillei Turonensis* satis canoris versibus. Nam reliqua libens prætereo, ne is quoque se provocatum clamitet; cujus in libello tamen quisquis adverterit in re narranda quam passim utatur Brixiana poëtice, quam honoratis titulis nostram exornet Angliam, quam venerandis epithetis inclytas honestet Hispanias, is, opinor certe judicabit, si quis Pilleum aut Hispanus aut Anglus non tantum epigrammate remorderet, nihil habiturum causæ Pilleum, cur se queratur necessitum esse, quum prior læserit. Quod si quis tam iniquus esset usquam, ut contra sentiat, non dubitasset vel ipse eam subire calumniam, si librum olim mihi venisset in manus. Nunc vero non est consilium antiquatis inimiciæ nova simultatibus tumultuari de integro. Quamobrem omisso libro, titulum tantum proponam; cum ut ex ungue liceat æstimare leonem, tum ut si cui

^h *fidei*^k Read *ipso* qui cecinit.ⁱ Read *haberi*.^l Read *nimirum*.

libeat legere, nomen habeat saltem, quo vestiget librum. Is ita inscriptus est : *De Anglorum e Galliis fuga, et Hispanorum e Navarra expulsiōe*. Quis non vel absque cribro divinet facile, cujus farinae reliquus set liber, quum istiusmodi furfuris legat titulum, qui cum reliquo libro tam concinne concinit, quam ab historia tota discordat? Nam quis non rideat, quod Anglos prælio jactat e Galliis esse fugatos? Quos, opinor, satis constat, ut nihil amplius dicam, certe non fugatos e Galliis; quod si fugatos sentit ab Aquitanis, quomodo fugari poterat^m ab iis cum quibus nec eo ventum est, ut liceret congregi? At istud multo adhuc magis insigniter est ridiculum, quod Hispanos buccinet Navarræ possessione depulsos qui Navarram tum ingressi, perpetuo post possederint, hodieque possideant. Sed donetur ista poetice, qua Pillei Musa, quod ad fictiones attinet, ita belle refert tuam, ut nusquam terrarum sit simia simiæ similior. Quin et is, opinor, hanc obtundet poeticem, per quem haud ita pridem Parisiis excusus est fasciculus temporum, vere comburendus fasciculus, ut in quem congesta sint ligna quædam, quæ nisi noster princeps tam bene sibi conscius esset, ut se suaque facta non dubitet clarius latiusque testata, quam ut sint obnoxia latratibus invidorum, potuissent aliquem fortassis ignem inter duos populos accendere. Nam ei libello cum alia quædam nuper indita sunt seditiosa mendacia, tum coronis adjecta multo seditiosissima, qua legitur princeps vester jam abhinc biennio fuisse moturus adversus Turcas, nisi ei fuisset infidelitas regis Angli suspecta. Quis hæc ferat, qui norit neque de tali expeditione tum fuisse cogitatum vobis, neque quenquam aut minus fuisse suspectum principi vestro quam nostrum, aut qui minus commiserit quare suspectari debuerit? Jam quid illo scriptore vel dici vel fingi potuit impudentius, qui vestra lingua perscripsit Jacobum Scotorum regem, interea dum rex noster in armis esset in Gallia, Britanniam ingressum, rebus feliciter gestis, ingente cum gloria sese recepisse domum? Nec reveritus est scriptor improbus totius orbis conscientiam, qua satis superque cognitum omnibus sciret esse mortalibus, fusos fugatosque Scotos, ipsum regem cum tota fere nobilitate peremtum, corpusque ejus quod moreretur Christianæ communionis experts, insepultum, jubente pontifice, tot annos adservatum.

Hæc atque alia quædam ejusmodi, quum huc subinde proficiscantur istinc, tamen postquam tam alta pax coaluit, maluimus conticescere, patique potius ingestas indies contumelias, quam cum aliqua animorum offensione regerere; simul sperantes fore, ut Paulus Æmilius, tam sanctus et incorruptus enarrator historiæ, ut jurejurando putes obstrictum, tam elegans, ut nisi recentiora rescriberetⁿ, videri possit haud infimus antiquorum, res utriusque populi, quas quidem inter se gessere, sincera fide sit aliquando traditurus posteris. At tuus liber, quando mihi jam tum in ipso rerum tumultu fuit oblatum, haudquaquam existimavi majoribus victimis expiandum piaculum, si librum eum, qui et tam acerbus esset et impudenter mendax, epigrammate saltem per ludum jocumque perstringerem. Et tu tamen, qui, ut es undique mire facetus, ludis in dominationem meam, nisi qui te attigerim me vicissim tangi paterer, quum totam gentem meam et conviciis improbis et mendaciis impudentibus prior exagitasses, tam indigne tulisti vel joco contra tangi

^m Read *poterant*.

ⁿ Perhaps *describeret*.

sacrosanctam majestatem tuam, ut annos aliquot in hoc unum totus perdis ac perniox incubueris, ut aliquando posses accurato volumine cum epigrammate plusquam extemporali configerere. Qua in re quum duo tibi proposueris, primum ut tua defenderes, deinde ut invehereris in mea; alterum tam præclare præstitisti, ut ex his quæ tibi objecta sunt, alia dissimularis, alia non intellexeris; illud vero quod magis erat, quam ut præterire; notius, quam ut dissimulare; verius, quam ut evitare potueris; tamen definitione declinasti commode; ut quicquid ego te mentitum argueram, tu non mentitum quidem te, sed finxisse contenderes. Quamobrem quum hoc congressu sentiam tam acutum esse te, ut tenebra bipenni fictum a falso disseces, hoc est, ita temet erroneo mendacio explices, ut implices ultroneo, haud amplius tibi molestus fuero, quin hac sane parte perviceris; modo hoc unum inter nos conveniat, quod alioqui juratis evincam testibus, qui abs te existi, adhuc supersunt tamen, tuasque fictiones arguunt, atque derident; conveniat, inquam, excepto duntaxat hoc uno, quod unum poteras uno clausisse versiculo, nempe quod duæ naves incensæ sunt; cætera quæ volumen tuum tanto decantat hiatu, abs te esse ficta omnia. Nunc igitur a tuis castris ita rejectus atque depulsus, impellor ad mea tutanda refugere. In quibus horreo, ne tam acrem hostem, tam indigne provocatum, tam capitaliter offensum, tam recente victoria ferocientem, ab suis usque munitionibus a me tam ignaviter oppugnatis, ab illo defensis tam fortiter, ad mea usque castra me persequentem, quæ ego tam effusa fuga repetiverim, nequeam sustinere. Quod quo magis exhorream, machinæ illæ tuæ me commovent, quibus in me tam valide non ista torques minutula, quæ, quum conjicerentur in te, ne declinare quidem ferme dignatus es, veterum compilatos versus canoris nugis insertos, ingenii stuporem tenuibus verborum bracteis, per quas pellucet totus, obductum, et, quod laudi quoque ducis tibi, modo vocetur fictio, mendacissimam petulantiam; sed barbarismos ac solæcismos, et non satis consistentes syllabas, res, bone Deus! quam atroces! quam impias! quam, si cum illis conferantur, inanes^o! Nam quæ re objectas ista sunt, cæterum verbis et conviciis meris, stultum, insanum, furem vocas, idque plusquam centies; sed ea convicia sunt Mopsopii sales tui, in hoc adhibiti, ut insulsum per se libellum tali condimento reddas insulsiorem. At syllabis illis et solæcis omnino me fortiter oppugnās ac stringis. Sed est adhuc, Brixii, quiddam, quo me constringis durius: verum tu profecto præter æquum ac bonum durior, qui non oppugnasse contentus, postules præterea, quo me armorum genere defendam, ipse præscribere; ita pro imperio jubes, ne quid ex iis quæ tu impingis mihi, rejiciam in Frobenium. Qua in re vide quam sis incivilis, atque adeo injustus etiam, qui quum scires opus impressum esse Basileæ, quum ipse morarer in Anglia, nec dubitare possis, quin eo tempore fuerim occupator, quam ut mihi liceret e Londino Basileam quotidie bis transcurrere, quicquid errati tamen inveneris in opusculo, potius quam excusori quicquam imputes, omnia improperare malis aucteri.

Enimvero si legem, quam in me tulisti, ferre debes et ipse, futurum non dubito, quin si quid tuorum posthac excudatur uspiam, ubi tibi non sit accessus ad impressorum prælum, satis in te nobis hujusmodi minis-

^o Perhaps, *immanes*.

trabis telorum, qualia nunc in nos tanquam unoquoque plane transfixurus intorques. Cujus rei satis insigne documentum hic ipse quoque libellus exhibet, quo mihi tam ferociter aliena impingis errata, ut interdum etiam impingas tua, qui quam excuderetur adsistente te, et subinde raptas e prælo formas reformante, tamen absoluto volumine, si non aut tute librarii lapsus emendasses, aut alius quispiam tuos, futurum fuerat, ut errores neque pauciores, neque minus ferendos tuos haberet liber, quam quibus nunc insulse sic insultas in meo. Quanquam ne nunc quidem ita repurgasti tuum, quin hinc atque inde nævos aliquot quovis foediores polypo reliqueris.

At ego hac in re sic causam meam tutari possum, ut nec in Frobenium quidem ullam culpam deriverim, etiamsi ipse literis ad me datis, a suis cessatum operis fatetur, ac pollicetur sese diligentius excusurum denuo. At ego certe quicquid esset, etiamsi corrupta quædam sine mea culpa videbam, illi tamen protinus imputare non poteram, conscius exemplar a me nullum quod sequeretur accepisse Frobenium: neque enim eorum ego carminum, præter ea quibus regis auspicia veneratus sum, eaque quibus in te luseram, vel edidi fere quicquam, vel edere adhuc decreveram. Quod si vel amici mei, vel pueri sibi describere libellum, aut apud me servatum negligentius, aut apud quempiam fortasse, cui non in hoc credideram, atque ita contigerit, ut quibus liber adriserit, putarint evulgandum; neque miri quiequam est, si aliquid mendarum substruxerit scriptor, aliquid adstruxerit typographus, exemplari videlicet usus et corrupto nonnihil, et fortasse perplexo; neque æquum ipse feceris, si vitio veritas mihi quicquid alienus uspiam vel error vel incuria perverterit, atque ex aliena imperitiâ me condemnes inscitæ; nisi protinus pronuncies illiteratum, et doctis prorsus omnibus explodendum si quis indiligentius ocluserit literarum suarum capsulas.

Quod si dubitari non potest, quin alienis mendis infectus sit liber, utpote et excusus typis, et ante non ab uno transcriptus, haud facile adducor, ut credam, quin^p et ipse me tacitus absolvas apud te, de quibus apud alios tam aperta calumnia traducis: sin tibi penitus insederit fixa atque offirmata sententia, quicquid inemendatum reperisti, vitio prorsus id contigisse meo, quid aliud quam laterem lavem, si tibi me purgare contendero. Vide ergo quam civiliter agam tecum. Etenim quam, ut vides, possum apud æquos obtinere iudices, ut quæ mihi impingis, eorum pleraque deriventur in alios (nisi quæ res nulli unquam libro contigit, nusquam ut typographus, nusquam scriptor erraverit, id nunc demum contigisse videatur meo) tu quanquam in quibus ut certissimis exultas maxime, in his te vel calumniari maxime, vel certe maxime falli, certissimis mihi liceat argumentis evincere, partim productis auctorum testimoniis, quibus erit perspicuum recta esse plurima quæ reprehendis, partim prolatis illis ipsis chartulis, quibus olim edidimus pauca illa quæ diximus, quibus liquido constiterit, aliter a me composita quædam et edita, aliter post excusa Frobenio; sive id exemplaris cujusdam perplexitate contigit, sive evenit incuria, sive a meo describenti libro placuit scriptori quidpiam quod ipse interlito versu mutaveram: quis enim satis divinare possit quam multis casibus irrepamendum, aut qua fortuna propemodum omnibus obtingat authoribus,

ut vetustis etiam collatis exemplaribus lectio nonnunquam variet? Quamquam hæc, ut dixi, possum; ego tamen, Brixii, quandoquidem tu jam^q civiliter temet in te tuendo gessisti, ut in eam rem nihil fere prorsus attuleris, quod quidem ad rem pertineat, seu te ingenuus quidam sic obstupefecit pudor, ut non posses cogitata proloqui; seu festinatione præpeditus es objurgandi mei, statui tecum simili contra civilitate contendere, et quod ad errata pertinet, hujusmodi defensionem meam in præsentem prætermittere, utpote cum erga te inutilem, cui nullo posset unquam pacto satisfieri, tum erga cæteros omnes minime necessariam, quorum ego neminem fore suspicor, cui tu persuaseris ea mihi prorsus imputanda quæ taxas: sed lector æquus haud dubito quin quidvis potius comminiscatur ex sese, quam ut me præsumat tam insigniter inscium, ut neque positionem in carmine, neque solæcismum in sermone cognoscam. Quod si mei lapsus esse vincerentur maxime, tamen quando ipse librum non edidi, quæ res manifestior est, quam ut liceat tergiversari vel tibi, quo jure possis objicere, si quid adhuc meditati subductum est atque vulgatum ei, qui dicere possit illud Ovidii:

‘Emendaturus, si licuisset, eram?’

Quo mihi versu, si cuiquam alii, meritissime licet uti: nam ego totum librum, præter ea quæ jam olim edideram, pressurus eram perpetuo; ut qui nec illa ipsa fueram editurus, nisi literatioribus quam ipse sum, magis adrisissent quam mihi, cui nihil meorum unquam salum visum est admodum, nisi quod nunc ex tua bile sentio aliquid habuisse salis, quo frictus es. Quod si librum aliquando publicare statuissem, certe quædam immutasset, non quod errorem syllabæ tam valde magni penderem, quod^r essent aliqua minus aliquanto severa quam vellem. In syllabis vero si quid hallucinatus essem, quamquam non fuisset gravatus emendare; tamen in una fortassis et altera non nimis anxie me torissem, præsertim sicubi commode mutare sine sententiæ damno non possem; quandoquidem non eos duntaxat auctores, qui tanto te doctrina superant, quanto tu illos superbe despicias; verum vetustissimos quoque non usquequaque servasse reperio eodem tenore semper easdem syllabas, qua ex re natus est nimirum acervus ille communium. Postremo vel eo minus hæc me remordet cura, ne quis ea putet mea esse omnia, quæ tu carpsisti, quod in his ipsis videam nonnihil ejusmodi, ut quanquam non sit meum, tamen pro meo me non puderet agnoscere. Neque quicquam dubito quin cuique inter legendum succurrant exempla, quibus eorum pleraque quæ tu pro solæcismis in nos adnotasti, reperiantur pure puteque Latina. Porro futurum denique, ut si quid reprehendisti rectius, id in me tamen certe non possis impingere, qui nec aderam castigationi, nec exemplar unde excuderetur exhibui, nec librum prorsus edidi. Contra vero in quibus ipse aut deciperis aut calumniaris ultro, quæ sunt haud dubie supra dimidium, temet ipse traduxeris vel ignorantiae, vel sycophantiæ, utrobique certe insignis impudentiæ, qui tam superbe, tam nulla causa, tam longo tibi expensa tempore, ad eum scribens, quem jam secundo provocas, atque ad inquirendum in te quoque arrogans ac securus excites; tamen tam multa quæ recta sunt, vel imprudens per insciam, vel per invidiam prudens reprehendas. At tu quum hunc ad mo-

^q Read *tam*.

^r Read *quam quod*: or, *sed quod*.

dum strenue mea omnia velut uno deflavisti spiritu, de te securus, et meras efflans glorias; jubes ut excutiam vicissim tua, nimirum certus ita tibi pulchre instructa omnia, ut ne Momus quidem vel syllabam possit invenire quam vellicet.

Ego profecto, Brixii, multo velim libentius eos libros excutere, e quibus aliquid excuti possit boni. Quanquam et hunc tuum, etiamsi nihil inde frugis vel expectavi vel reperi, tamen quoniam in me scriptus est, eo legi studiosius, quod quæ mutari conveniat, quæ vel amicis interdum commendat amor, vel ne quod offendant, obtinent, ea plerumque solet inimicus iratus effundere. Itaque sic attentus legi, ut quo tu me vocas (nempe uti in syllabis excutiendis essem curiosus) eo nusquam respexerim; si quid vero inesset rerum, id certe non indiligenter expenderim. Et tamen quantumvis abhorream ab eo, ut otiosus occuper aucupio syllabarum, certe monosyllaba illa *mens*, quam in *Chordigera* desideraveram, in *Antimoro* quoque sedulo quæsitâ, nec mihi tantum quæsitâ, sed multis, adeo nusquam inventa est, ut libelli titulus, etiamsi brevis, tamen videatur omnibus dimidio longior esse quam debet; opusque tuum non *Antimoron* appellandum, sed *Moron*; eoque justius, quo tu insulsius in meum nomen affectas haberi salsus, quasi non in *Hermolaum Barbarum* fortuna dederit hoc scurandi genus, vel impense barbarus*, et in *Thomæ Mori* nomen *Germano Brixio*, qui vere germaneque Moro sit vere germaneque germanus. Eum ego librum quum perquam attentus inspicerem, nihil aliud vidi quam delira convicia; quæ vel recte scripta reprehenderent, vel mihi alienos lapsus objicerent, vel tuum caput recta repeterent. Porro multa tam belle competeabant in me, ut potius quadrare videantur in quemlibet. Latratus audio plusquam caninos, sed elatratos inaniter; morsus plusquam rabidos, sed qui temet unum mordeant; virus plusquam vipereum, sed uni tibi noxium. Quæ quum sint ejusmodi, non miror admodum vereri te, ne forte non sustineam legere, quæ nemo certe durare queat ut perlegat, nisi hæc omnia (qui Brixii leporem†) amœnis condulcarentur deliriis. Quæ mihi tam vehementer in *Morico* isto adrident *Antimoro*, ut quum primum mihi dabitur otium, sim curaturus, ut accuratius aliquanto quam nunc excusus est, excudatur denno fortassis et illustretur commentariis; tantum abest ut isti gloriæ tuæ invideam, qua tibi factus videre Deus, si *Mori* dispuibile‡ tibi nomen exsibiles, ac venerabile nomen *Brixii* libro isto tam climato, tam erudito, tam lepido, tam festivo, tam sacro denique æternæ consecraris infamiz. Cujus libri dotes admirandæ ne quid oscitantem forte lectorem lateant, nos exempli causa quasdam indicabimus, ut his, veluti stimulis excitatus, penitus in librum penetret; atque advertat attentius quam lepidi joci, sales, deliciæ, mel et saccharum, ac plane lacteum suadela flumen ex amne Gallo scaturiat. Exordiar igitur unde tu exorsus es, ab hendecasyllabis illis quos scripsisti Macrino. In quibus tanquam in operis frontispicio insignem stuporis tui titulum præscripsisti. Nam quum initio Macrinum *Stentorem* tibi fecisses Homericum, eundem etiam *Nestorem*, olim poetam optimum, jam vero et oratorem derepente prodeuntem, tam venustum, tam vehementem, ut sua suada, cui tot charites, tot lepores Venus afflaverat, ita quolibet tuum propelleret animum, ut illi reluctari

* Perhaps *barbaro*.

† Read *lepores*.

‡ A word of his own coining, from *dispuo*.

non possis flagitanti uti quam primum exiret *Antimorus*, eoque ipsius auspiciis volumen emiseric, cujus hortatibus non valuisti resistere; paulo post oblitus tui, negas eum unquam flagitando atque orando extorquere potuisse, ut elephantis ille præclarus partus ederetur ante completum novennium. Verum ne Venus inventi tui deperiret tibi, libellum tam venustum supprimenti diutile*, quando scommiata, nisi statim retorta, non habent gratiam, coactus es properare, et quo libellus adversus epigramma posset subito paucis annis exire, necesse tibi fuit, singulis fere biduis singulos versus absolvere. In quibus quum ne tantulum quidem tibi suffragetur ingenium ut vel primam paginam potueris eo tenore progredi, quin tibi statim tam insigniter excideres, ac memoria lapsus, ipse sic pugnares tecum, ut quem tam potentem oratorem feceras, qui te in suam sententiam impulerit, eundem proximo fere versu diceres nihil persuasisse; cujus impulsu librum te scripseras edere, quando videlicet non potuisti tam mellitæ suadellæ resistere, eum protinus affirmares, nunquam tam commodè potuisse dicere, ut librum tibi possit elicere. Quum igitur, quod dicebam, Brixii, in ipsis offensas foribus, et tam diu limatis ac relimatis versibus, tam longo labore non alia scribas deliria, quam quæ subito solent effutire moriones; quis non assentiat illis versiculis, quibus lectorem tibi velut voluptatis illecebra concilians, promittis ei parvo e carmine sedulo legenti magnam demum voluptatem fore? Erit haud dubie, nisi quis adeo sit agelastos, ut ne ad id quidem rideat, quo uno fere movent risum hi, quibus natura negavit ingenium; nempe nihil ut dicant quod consistat secum, sed diversa omnia atque pugnantis, tanquam vigilantes somnient. Quamquam non dissimulabo esse quidem, qui putent non esse stultum istud, sed nasutum, tanquam lepide volueris irridere Macrinum, quem tam dulcem oratorem, tam vehementem facias, ita denique tibi vim adferentem sua suaviloquentia, ut quod unum tibi venusta illa Suada suadeat, persuadere non possit. Ego certe non ita suspicor: nam et is videtur Macrinus esse, qui tuo sit amore dignior, quam quem ridere debeas; et reliquus liber ad diversam longe virtutem propius, quam ad ejusmodi vafricies accedit, eoque causa non erat cur arte sic laborares tegere, quamdiu tibi tuus liber hæsit in manibus; nam ut scommatibus gratiam deterit mora, sic istius generis omnia, tempus et labor commendant admodum: nam si quid dicas insigniter stolidè, id quo majore conatu parturieris, eo pepereris gratius.

Quin inire facetum et illud, quod veritatem quoque tuis mendaciis asseris iterato mendacio, dum rursus Herveum servantem facis patriam, rursus victorem tua tuba buccinas, rursus nostras rates agitantem vexantemque decantas, quæ tam vera sunt omnia quam tu. Jam vero probatio quam adfers mirifica est: ais enim ea quæ narras Anglorum testata funeribus. Si aliorum funera loqueris, quam qui in *Regente* perierunt, tam vera sunt illa funera, quam vera fuit illa victoria: sin eos exprobras peremptos, quos *Regentis* incendium absumsit, non adeo stultus sum (quantumvis tu me stultum voces) quin tuum istud acumen sentiam pistillo quovis obtusius, quo sic nobis exprobras exustam navem, quasi dum arderet nostra, vestra interim alserit: aut quasi eo victorem probes Herveum, quod etiam prior arserit. Hoc Brixianum acumen est: hæc est, Brixiana victoria! Sed operæ pretium est videre, quanto cum artificio

* Read *diutule*.y Perhaps *posset*.

tractes eum locum, in quod ego inter principis nostri laudes commemoro restitutam ab illo reformatamque rempublicam quorundam ante sceleribus, avaritia, rapinis, delatione, calumniis deformatam. Ergo quum statuisses nihil meorum relinquere ab ineptis intactum calumniis, in hunc locum præcipue tumultuaris ineptissime. Hunc miris merisque sycophantiis exagitas. In hunc præclaras omnes atque admirabiles effundis ingenii tui virulentias. Hic temerarius tibi visus sum, qui rem tantam meis viribus tam longe imparem sim ausus aggredi. Quasi mihi principis enarrandas laudes omnes desumserim, at* non potius, quod erga superos quoque, citra culpam pro suo quisque facit affectu, id ipse fecerim in venerandis principibus, ut tam felicia principatus auspicia, primo statim die tam salutaria, quum idem certatim facerent omnes, ego quoque pro mea virili qualicumque poteram carmine cõcelebrarem. Qua in re, ut nihil dubito quin et uberius laudari potuissent a peritioribus, et dignius a præstantioribus; ita neque meo satisfacisset officio, quod fecissent alii; neque mea carmina cuiquam obstiterunt, quo minus et alii fecerint, et quibus facere libuisset, licuerit. Denique quisquis jusserit a nullo nostrum laudari principem, nisi qui pareni præstare sese tantæ rerum moli possit, is admirationis prætextu, regis virtutibus invidet; quas quum omnes prædicare debent, omnes semel jubet conticescere. At hic Apellem nobis, si superis placet, revocas ab inferis, quod quidem tibi facile est, si quemadmodum scribis, tam familiares habeas infernales furias; ipse tam egregius pictor interim, ut quum istud in primis ei sit curandum, quisquis os cujusquam pingendo velit exprimere, uti eas partes, eum respiciat situm, qui ita sit cuique proprius, ut is repræsentatus faciem reddat maxime cognobilem; tu sic depingi regem postules, ut amabile decus reverendi vultus, idque adeo tam rarum, ipsique suum, quoque uno maxime possit agnosci, delere prorsus e pictura jubeas. Nam tibi cæco prorsus pictori videor vel stipite plane stupidior, qui non præviderim, eas fuisse laudes omittendas, quas fere solas, vel publicâ causâ, vel suâ principem referebat audire; utpote tales, quas ut fateor non fuisse Brixiano more poëticas, qui nihil poëticum censet nisi fictum; ita nemo fuit Anglorum, qui non suo bono senserit esse veras; nec quisquam adeo sine sensu vivit, ut non sentiat esse vere regias, nisi tu nobis aliud invenias magis regium, quam regnum ab omni parte fatiscens reficere, prosperumque rursus ac felix reddere. At nec præsentis honor principis quicquam decessori detrahit, cujus adversa valetudo fuit in causa, ne annis aliquot ante mortem proximis, vel publicis rebus posset, vel domesticis sufficere: eoque nec mirandum, nec ipsi certe imputandum, si quorundam perfidia, quibus ille nimis credidit, sit labefacta respublica, quam filius ejus fere collabentem feliciter exortus erexit, idque tam celeriter, ut correptis coërcitisque repente maleficis, quorum scelere calamitas illata fuerat, omnia reformavit ilico, priusquam se pateretur insigniri diademate. Nec sibi visus est neque sano certe cuiquam contumeliosus in patrem, quod illius valetudine, aliorum malitia labentem erigeret patriam, aut quod severe animadverteret in eos, quorum perfidia in patriæ perniciem fefellerat patrem; aut quum quædam etiam patris instituta quanquam non incommoda populo, majore tamen commodo rescinderet, bonumque mutaret in melius. Et tibi videtur immanis in-

* Rather *ae*.

pietas, si quod patris felicitati negavit morbus, hoc filii statim regia virtus effecit, si patriæ compilatores, deceptores patris, eversores legum, in patriæ bonum, in legum robur, in patris honorem cœcavit; aut si quid denique prudentissimo patre prudentior filius, in administranda republica vidit acutius? Quæ quum princeps ageret non ad præsentem tantum rerum statum feliciter, verum in futurum quoque tam salutare sanciret exemplum, ut facile declararet sese principalium esse artium omnium principem, non fuisset profecto deterritus, quominus ea laudassem, etiamsi culpa quæpiam recidisset in patrem; nec a nobis unquam tantum patris impetrasset pudor, ut ejus facti laudem subriperet filio, quo facto nullo unquam seculo princeps ullus quicquam fecit laudatius, aut quod magis publicæ interesset rei, commendari memoriæ. Nec fortunæ unquam tribuissem tantum, ac ne naturæ quidem, uti vanum alterutrius fulgorem tam inclytæ virtutis veræ præferrem gloriæ. Quibus enim parentibus nascamur, illis in manu est: virtus una vere commendat bonos.

‘ Nam genus, et proavos, et quæ non fecimus ipsi,
Vix ea nostra voco.’

Qua Nasonis sententia neque Maro quicquam, neque Homerus, quos opponis mihi, aut verius unquam dixit, aut salubrius. Quorum etiamsi utrumque valde suspicio, nunquam tamen hactenus apud me valebunt, ut ambobus hac in parte tribuam, quantum uni tribuam Platoni; qui optabile quidem censet, quantaque potest cautione curandum, ut filii nascantur honestis parentibus, quod velut seminarium quoddam indolis atque virtutis indatur occulte nascentibus: et tamen, ut fortunatiores aliquanto censet bonos prognatos bonis; ita multo laudatiorem judicat mali patris bonum filium, idque adeo merito. Nam si sit eo turpior quo magis claro patre degeneret, an non vicissim convenit, eo plus cuique laudis esse, quo magis in diversum tractus improbi parentis exemplo, suâ ipse virtute benefactisque claruerit? Hæc igitur quum senserit, haud dubie non alium poëtam exturbare sua debuit urbe Plato, quam tui palponem similem, qui vel a fortunæ jubes, vel a naturæ commodis adulari principibus, a virtute laudare^z non sustines; quæ, vel cum dispendio popularis auræ laudanda sit, et contra vulgi receptos sensus, cui fere placent pessima, mellitis numeris essent opiniones bonæ sensim inferendæ^a pectoribus.

Quamobrem, ego quod dixi, etiam si qua culpæ pars hæsisset in patre, non reticuissem tamen filii laudes, quæ tum fuissent eo certe ipso cumulatior, quod paternum errorem emendare potius quam imitari delegisset: atque id ita fecissem, rationi uni parens atque obtemperans, etiamsi poëtas omnes, si vulgus universum sentirem longe sentire diversa; tantum abest ut nunc ea non obticuisse poeniteat, quorum reprehensio ad eos pertinet, qui patris fide ad suum quæstum, et malum publicum sunt abusi; gloria vero et immensa et æterna pertingit ad filium, qui tam celeriter affectis pœna nocentibus, ac restituta republica, patrem simul et patriam pius in utrumque vindicavit. At tu laudator egregius, quæ potissima regiæ laudis portio sit, quam et privatim et publice, velut omnium laudum principem, et ei principi in primis propriam totus agnoscit

^z Perhaps *laudari*.

^a Perhaps *inserendæ*.

populus, quæ adeo patri nihil detrahit, ut præcipuum ei decus adjiciat, quod pater sit ejus principis, qui regnum vere regiis administret artibus, eam censoria virgula jubes expungi, non ob aliud, opinor, quam quod vera sit: adeo nihil tibi placet, nisi poëticum tuum, ex ficto falsoque conflatum totum. Nam poësis tua, testante temet, *Id si sustuleris, nulla poësis erit.* At princeps quum ea faceret, non in tenebris occulte, quasi benefacti puderet, sed in clarissima luce, in oculis tractaret omnium, in privatis, publicis^b judiciis, in comitiis, in amplissimo totius regni conventu, cum plebe, cum proceribus, quum omnis ætas, ordo, sexus, rem tam illustrem videret, tam salubrem sentiret, tam egregiam laudibus in cælum veheret; ego videlicet, quod potissimum prædicare debebam, solem solus omitterem; ut quod nunc dictum incessit Brixius, id indicium rident^c etiam pueri, quibus ipsis vel stupidissimus, si non sensissem; vel improbissimus, si non probassem; vel invidissimus, si non laudassem, merito videri poteram. Et tamen hunc locum tu nescio ineptius exagites, an invidiosius; adeo cæco præceps impetu, ut te non sentias inscitiae propemodum notare principem nostrum; atque adeo, quum ei parem facias, paris inscitiae notare etiam tuum. Nec interea tamen, quod tibi certe perpetuum est, quicquam consistis tecum. Nam primum ita curam ei tribuis Camænæ Latiae, ut tamen leges ignoret carminis; mox adeo facis inscium, ut ne quid verba quidem sibi velint, sciat: et tamen tuum regem cum eo copulas, ut ex æquo sint, *Ambo Cecropiæ numine plena deæ.* Numnam hæc pulchre cohærent? Sed non est istud novum ut altero quoque versu excidas tibi. At me condum laudatorem vocas, et parcum, ipse laudator adeo non profusus, ut eam laudem quam Virgilius tribuit pastoribus, tu quum velles applicare principibus, aliquid tamen tanquam nimis sumtuosa foret abraseris, atque in deterius, quod semper imitando soles, immutaris. Nam quum illius versus sic habeat in pastores duos, *ambo florentes ætatibus*, tuus habet in duos reges, *ambo pares ætate*: atque ita Virgilius in illis exprimet ætatis florem, tua laudatio quum his aptetur principibus, qui vere florent ætate, tamen sic est anceps, ut duobus possit convenire decrepitis ac silicernis^d senibus. Porro, quam de virtute quoque subjungis, non admodum prodiga laus; quandoquidem ita virtutem utrique tribuis, ut tibi relinquas liberum, utrique simul ac libebat^e adimere. Nam quum pronuncias *pares virtutibus ambos*, neutri tamen affirmas inesse: sunt enim pares, si nescis, tam qui pariter carent, quam qui pariter habent. Nec tamen istud eo dico, quod in eam partem te sensisse censeam; sed ut ostendam, si quis ad eum modum tuas excutiat laudationes, quo tu calumniaris meas, quam facile locus reperiatur obnoxius. Nec ego tamen huc Apelles atque Alexandros evoco, non Chærilos, pugnosc, exsilia, neque tales tibi moveo tragædias, quales tu mihi cics. Quod si et res minus esset illustris, et princeps noster tam esset inscius, quam tu eum facis, in quantum fors periculi conjecisses me, quum vix fieri possit, ut qui versatur in publicis negotiis non aliquem habeat aliquando, qui libenter optet calumniari, si vel res pateretur, vel ignoratione principis liceret abuti; præsertim si qui sint, qui rursus cupiant rerum statum in deterius trahi; ut quem nunc ægre ferant magis in summam prosperare publice,

^b Perhaps in publicis.

^d Read silicernis.

^c Read rideant, or riderent.

^e Read libeat.

quam seorsum sibi. Verum hi, si qui sint hujusmodi, sic rem viderunt ipsi non clanculariis machinis, sed actam et tractatam publicitus, sic in suis artibus sentiunt præstare principem, qui iterum atque iterum prorepentes viperas, ac velut post hiemem novo sole apricantes sese, et calumniam vetus virus denuo tentantes effundere, denuo retundit, compressit, elisit, ut facile sentiant noxiis votis suis nullam relictam spem. At tu quum istiusmodi scribas, Brixi, quæ sint non absurda modo atque inepta, verum scelestæ quoque, et, quoad per te fieri potest, perniciose; tamen Deloium, Budæum, Lascaren, viros literarum et virtutis gratia tui commendatos orbi, quorum nominibus major debebatur honor, quam ut libello contaminares istiusmodi, tanquam geminas collocares in luto, nominas, eosque tecum velut in partes attrabis: quos et castigatores prædicas et consultores adhibitos inconsultissimis consiliis. At ego, quamquam de syllabis illis ac solæcis-mis, quos objectas mihi, non possum spondere quod * sentiant, quorum, ubi me audierint, nec in illis quidem detrectabo iudicium; certe tales esse eos persuasum habeo, et philosophicæ rei scientia, et rerum prudentia publicarum, ut si tu cujusquam eorum calculum hac sane parte possis extundere, quo se, quod ad regias laudes attinet, sentire testetur tecum, ego tibi et in reliquis concedam omnibus, et laudem ultro deferam, qui nunc aliud suspicari non possum, quam quod videtur omnibus, illas inferni furias, quas scribenti tibi fatearis adfuisse, tale tibi inspirasse consilium, quod seu furorem spectes seu virulentiam, haud ob-cure Tartaream refert originem. At aliquando tandem, velut per antrum Trophonium emergens ab inferis, exhilaratus, in jocum solveris, et risu canis irritati meam subsannas epistolam, qua libelli delationem † confero in pictorem, ejus podagra fecerat, uti serius aliquanto, quam statueram, veniret ad regem. Hæc tibi causa non placet: homo superstitione poeticus ferre non potest, ut dicantur vera; et civilitate plusquam aulica deridet, si quis apud principem de re nihil obscena, verbis utatur iisdem quibus utitur populus. Quis ita ridentem non rideat?

Porro quid illud sibi scomma velit, non intelligo; videtur enim sapere nescio quid salis reconditi, quo significas meis officere studiis curam rei domesticæ; quo dicto nescio an tuis arte vendices prærogativam, quasi tibi nulla sit domus, sed liber et expertus curarum alienas paropsides velut parasitus obambules; eoque necesse sit tuum poemam præcellere, quod otium et cibus excolat alienus. Ego certe de te sentiebam honestius, hodieque sentio; quanquam libellus tuus, ut vere dicam, et *Pyrgopolynicen* refert et *Artotrogon*. Neque video quid ad rem pertineat exprobrare mihi quod habeam domum, nisi tu domum non habeas: nam alioqui jocus ille festivus, et, ut Plantinus ait parasitus, dictum de dictis melioribus in te recideret. Certe quemadmodum te persuadeo mihi non esse place parasitum, quantumvis istud liber præ se ferat tuus, ita vere te suspicor Cynicæ sectæ philosophum, non a latratu tantum, verum etiam quod ubique te video ad divitias ludere, ubique ad mendicitatem, ubique ad famem applaudere. Nam ita ludis in liberos meos, ut eorum describas miseriam, si tantum versus meos hæreditate, ac non etiam nummos essent habituri; quasi tui sint futuri solis paternis versibus felices. At ego liberis tuis, si quos aut habes aut habiturus es unquam, longe laqueos,

* Perhaps *quid*.† Read *dilationem*.

longe mendicitatem deprecor, quæ mala tu facete scilicet ominaris meis ; atque ex animo precor, ut uberior eis affulgeat alicunde fortuna, quam ex versuculis tuis, quorum ego neminem esse usquam tam insanum censeo, qui trecenta millia redimat teruncio ; quæ quidem hujus generis sint, cujus effutivisti hactenus.

Ejusdem salis et illud est, quod lupo temet assimilas famelico, tanquam nisi meo bono reges duo sanxissent pacem, me miserum agnellum semel devorasses integrum : nunc vero nefas ducis facta pace litigare, eoque libelum istum nunc demum edidisti blandulum. Sed illud denum divinum fuit inventum, quod diras omnes, ac bellas illas Charites infernorum Furias, tam formosulas amicas adfinxisti tibi, quibuscum lusites atque otium oblectes tuum, imitatus videlicet quosdam non imperite ridiculos, qui quum esse sibi quædam vel corpore deformia, vel moribus fœda sentiant, quæ vel obnoxia dicteris sint vel criminationibus, homines scurrandi solertes in sua vitia ludunt ipsi, ut quando evitare non possint opprobrium, ansam saltem carpendi præripiant æmulis, ipsique potius de se triumphum ducant. Ita quum tu videres *Antimoron* tuam non *Morian* modo, sed *Maniam* quoque spirare, quando nemini futurum videbas ambiguum, unde sit ille furor emissus, maluisti in tuas furias ipse præludere, quasi eas ultro sese offerentes tibi amico videlicet tam necessario et juratissimo mystæ fueris emissurus in me.

Illud, opiaor, nemo leget unquam, qui non insignem ingenii tui notam judicabit, et plane Brixianam facetiam, quod quum te dignis versibus, ad tuam ipsius me pinxisses effigiem, veritus ne nondum satis expressisses te, *rabulam* adnotasti in margine, quod talem me diceret esse in patria. Ego, Brixi, qualis domi sim non dico, ne similis tibi sim ; cujus gloriam, sive quam ipse tibi tribuis, non mereor, sive quam tribunt alii, non affecto. Tu vero qualis domi sis, effecisti tandem foris ut cognosci possis : quem, quum te videri velis a secretis esse reginæ, non pudet ejusmodi rabia rabire in consiliarium regis, qua nec in rabulam quidem quisquam rabit nisi rabula.

Et tu quum hunc in modum toto te libello gesseris, operæ pretium est videre quomodo sumita scilicet auguriis* persona, divines fore, ut me pro hoc tam amico in me officio, sis habiturus inimicum, cujus tu pudendos lapsus piæ cura tollas in auctoris honorem, relaturus tamen ab ingrato malam gratiam ; atque ita tractas istud admirabile atque ex intimis rhetorices penetralibus depromptum schema, ut fere concionantis quoque personam induas, et injecta frequentius mentione Christiani, atque identidem peccatoris nomen inculcans, tanquam animæ res agatur, propemodum solæcismorum velis agam pœnitentiam, quod appropinquet, credo, regnum cœlorum. Ego certe, Brixi, tuum illud augurium de me non dubitabo fallere ; qui nunquam tibi statui inimicus esse. Neque usque adeo sum inhumanus, ut tam amicum in me officium non agnoscam, hominis tam officiosi in famam meam, ut editis atque excusis in me famosis libellis, aliena errata pro meis mihi insusurret in aurem ; tam indulgentis in honorem meum, ut potius quam me non impetat falsis calumniis, suum ipse nomen veris inhonestet opprobriis ; tam propensi in salutem meam, ut principem meum vel impietatis insinuet vel inscitiae, ni me prius exterminet. Nec usque adeo sum stupidus, ut non sentiam quanto

* Read *auguris*.

pretio redimendus sit ejus viri favor, qui sit tam prudens, ut altero quoque *versu* obliviscatur sui, tanquam Lethæum poculum interbiberit; tam generosa palma, ut non erigat modo se adversus maledicta aliorum, verum ipse quoque sese oneret suis; tam fortis et invictus pugil, ut Herculi surrepta clava, perpetuo pugnet secum; tam oculatus ac Lynceus, ut non videat sua in se redire scommata; tam urbanus, ut insanum, stultum, furiosum, canem, rabulam, habeat in facietis; tam placabilis ac tranquillæ indolis, ut fidefragos^f, perfidos, et perjuros inclamans, tamen absteineat conviciis; tantus adsertor poëticae, ut eam contemni postulet, præmonens, ne quis ambiat ab ea laudari, quæ sibi vetat credi; tam vehemens orator, ut defendat eum provocare, qui responderit; provocatum vero, qui prior læserit; tam pulchre olivam mediis gerens in armis, ut in media pace de bello litiget; tam æquus, ut insaniat, quod ipsius liber vere sit taxatus mendacii ab illo, enjus totam gentem eodem libro falsus insimularat ante perjuri; tam fructuosus encomiastes, ut principes a corporis dotibus laudari postulet, a fortunæ muneribus ferat; a virtute non sinat, nisi si quid dicatur in genere, sic ut dici possit in quemlibet: si quid vero factum sit ejusmodi, ut id viri, mulieres, pueri, lapides prope collaudent, ejus rei Pythagoricum indicat silentium; tantus Apelles, ut, nisi tabula ejus cum favore spectetur, duos videatur principes ex eadem propemodum denigrare fidelia; tam anxie Christianus, ut nisi mihi duo reges ab illo, precibus, opinor, impetrassent veniam, nunquam potuisset obtinere Christus, quin acerbe olim debacchatus in nos, quoniam uno sit repercussus verbulo, me missellum agnienlum homo plus ullo lupo famelicus totum deglutiret; tam lepidus denique, tam festivus, tam solers, et undique tam consummata sapientiæ, ut sibi ipse familiares esse fateatur infernales Furias. Eas ergo quum habeas, Brixi, domesticas, ut sis fortassis ambiendus aliis, sicubi sint, quibus cum ejusmodi sodalibus libeat ludere, ego te profecto nec inimicum horreo, nec amicum expeto. Nam hostem tuum nihil timendum est, ne, quod tu minaris, unquam invadant Furia, nempe trabalibus clavis arctius ferruminatæ tibi, quam ut a tam charo capite queant avelli quoquam. Amicis vero ac familiaribus ejusmodi pestis possit nocere contagium. Contra, inimicus ipse tibi non ero: neque enim eum odisse possum, ejus sic obsessi misereor; imo adamarem certe, si vereretur ne me redamaret mutuo, ut qui frequenter audierim, quam sit molestus ac noxius amor ejuscemodi spectrommi. Proinde quoad licet, erga te sic neutro memet affectu geram, ut nec dignaturus unquam sim albusne sis an ater inquirere. Quanquam nec opus est istud inquirere; tam atrum enim tuum te atramentum reddidit, quam carbo est. Tantum ne tam grati officii prorsus oblitus videar, quo meorum versuum mendas adnotasti sedulo, nec eas enjusquam pateris errores haberi quam meos, diris interim tute ac furiis, si vera fateris, obnoxius, utrique nostrum supplex quod sit salubre comprecor; uti Superi mihi tibi que tam propitii sint, amborum vitia ut corrigant, ac mihi solæcam orationem castigent, tibi perpurgent solæcismos ingenii; mihi barbara verba velint e sermone tollere, tibi barbaros istos mores e pectore; denique benigni largiantur et mihi sanos pedes in carmine, et tibi sanum caput in corpore.

^f Perhaps *fædifragos*; because *perfidus* follows.

IV.

Thomas Morus D. Erasmo Rot. Viro optimo atque doctissimo S. P.

ECQUID: vidisti unquam, Erasme optime atque doctissime, suaviorem quemquam quam sit hic noster Brixius? qui simulatque ipsi quicquam disimulare libet, reliquos idem mortales omnes satis *elatum*^h putat. Nam quando homo quantumvis stupidus non sentire non potuit, quam esset absurdum, odiosum, infame, sine causa quenquam jurgiis et conviciis impetere; iterum atque iterum narrat, infigit, inculcat, epigrammatibus meis provocatum se defendentis tantum partes obtinere, ut diris et execrationibus impetitus, non nisi jocos contra, salibus et facetiis repetat adversarium, Cæterum de petulantia, mendaciis, probris, quibus omnem prius provocarat Angliam, verbum interim nullum, ut nec de eo quidem, quod quæ simultas inter nos olim agitata fuit in mediis belli tumultibus, eam ille jam olim perortuam, nunc demum in summa pace redintegrat. Et sic agit Phormiana confidentia, ut quum suam causam facile sentire possit nulli non esse damnatam, qui quidem rem pernorit, tamen velut eam bene ac dilucide quibus oportuit iudiciis approbasset, jam suo jure scilicet quidvis debacchetur in me, et totam pectoris sui sentinam lepidus et facetus exhauriat: qui postquam unum atque alterum epigramma scriptum joco, statuit habendum esse pro diris, tanquam dixisse modo, foret omnibus prorsus persuasisse; simul persuasit sibi rem se plausibilem facturum, si paucos versus et adversus petulantissimum ejus libellum, et in bellico tumultu ludentes olim, nunc denique tot annis post factam ac firmatam pacem, in quanta nunquam fuit ullorum populorum concordia, libro virulentissimo rependeret: sperans videlicet neque tam oculatum fore quenquam, ut id posset cernere ad quod ipsi libet connivere, neque tam importune severum iudicem, ut aliud exigat probamentum quam narrantem Brixium, præsertim suæ causæ æquitatem tanta cum fiducia jactantem. At mihi certe visus esset aliquanto minus impudens, si has ad populum tantum phaleras exposuisset; in quo reperire potuisset aliquos quibus res adhuc esset incognita, multos quibus alteruter nostrum, quosdam quibus vel iniqueⁱ placent rixæ; ac non hoc pacto bos ejusmodi se jactaret ephippiis apud te, qui non tantum proram puppimque certaminis (nisi non legisti *chordigeram*; nam cætera legisse te scio) verum etiam certatores ipsos intus, quod aiunt, et in cute nosti: tum cui sciat ejusmodi rixas, etiamsi quæ justa sint exortæ causa, tamen pro tui ingenii candore atque humanitate ociosas invidiasque esse, nedum hanc illius ineptissimam, injustissimam, inhumanissimam, et quam abs te vidisset epistola ad se missa, velut præjudicio damnatam, adjectis etiam tuæ sententiæ causis, altera in horrorem utriusque civiliter magis excogitata quam vere, quasi nos essemus hi quos literarum intersit concordies esse: altera certe justissima, quod quæ olim flagrante lusimus bello, ea nunc, facta pace, conveniat obliterari. Ex his causis illam quæ civilior erat quam verior, quanquam de me contentius admittit, de se tamen candidus atque modestus agnoscit: alteram illam, quæ tam vera fuit ut negari non posset, dissimulanter præterit, ac rursus ob oculos fundit provocationis pulverem, qua se lacessitum a nobis et prius

^a Life of Erasmi, vol. i. p. 218. ^b Read *celatum*. ⁱ Perhaps *inique*.

prædicat, et hostiliter. Et profecto si Brixius, ut totus est in metaphoricis comicis, ab epigrammate meo velut ab epitasi jubeat hanc auspicari fabulam, negare non possum *quem*^k ipse provocaverim. Sin communi more patietur addi suo loco protasim, non erit, opinor, ambiguum, quod nihil habeat comicum illius turbulenta catastrophe. Nam primum quis non admiretur insignem impudentiam toties oclumantis prius lacessitum se; quum sciat interim suam passim prostare *Chordigeram*, quam non fuisset prosequutus epigrammate, nisi nostram gentem totam mendacibus impetisset conviciis? Qua in re quid comminisci potest, quod isti prætendat calumniæ? An quod epigrammata mea præcesserint ejus libellum, quum non ad aliud quam ad ejus libelli ludant inscitiam, furta, mendacia? Aut ut est acutus rhetoreculus, contendet in *Chordigera* nihil esse convitii? At idem quantumvis impudens, non negabit in primo limine *Chordigera* omnes^l fœdifragos vocare se, et petulanter appellare perjuros. Et tamen audet præfari, olivam sese inedis in armis gessisse, homo nimirum sic affectus erga mendacia, ut perjurium quoque et fœdifragium habeat in blanditiis. An nihil ad me pertinuisse censet, mendaciis et calumniis ab illo lacessitam patriam, quod ipse non attingar nominatim? Nam id videtur innuere, quasi non hac ratione, atque adeo eadem præclara oratione latroni liceat in jus vocare viatorem, a quo sit fortasse repulsus inclementius, quum non illum impeteret, sed insidias tentaret pecuniæ. At fortassis etiam si non in illum prius, saltem scripsi acerbius. Est enim et in ulciscendo modus. At ego Polyphemi barbariem imitatus præ stomachi rabie Brixium, alterum videlicet Ulyssem, diris et execrationibus insectatus sum. Ita sane disputat, nihil habens pensi quam falso. Nam eo solatur se, quod sperat fore multos quibus cum totam rem non didicerint, ista facile persuaserit, atque ita sine pugna vicerit: apud te vero et si qui sint conscii, satis habet si consequatur id laudis genus: Ni causam nossem, putarem vera hunc loqui. At ego aut veritate me tuebor, aut vinci potius volo, quam judicis ignoracione vincere. Quamobrem non imitabor hac sane parte Brixium, qui versus meos in Abyngdonium (quos per jocum effutiveram, ut cujusdam asininas auriculas demulcerem, quod ei nihil placeret absque consonantiis rhythmicis) in extremo limite insanæ Sylvæ suæ collocavit, ademptis duobus epigrammatis meis in idem argumentum, quibus illorum jocus versuum aperiiebatur. Qua re nihil efficere potuit magis sycophanticum. At ego certe contra faciam. Nam et *Chordigeram* curabimus excudendam, et Epigrammata nostra subjungemus. Quin adjiciemus et Sylvam ejus, ne quid causetur ademptum: atque hoc pacto spero me facturum, ne sit tam arduum atque acclive literatis omnibus judicare, an tam bonam habeat causam quam habere se jactat atque gloriatur Brixius. Nam cum nos perjuros appellasset ac fœdifragos, cum totam rei seriem in suorum gratiam ac nostrum probum, ut ipse vocat, fictionibus, ut res vere habet, impudentibus invertisset mendaciis, eademque omnia tam absurde tractasset, ut nihil unquam quisquam tractarit absurdus, ita versibus obvestivisset alienis, ut Valeriæ Probæ te putares legere Centones, nisi quod eas^m illa concinne coaptavit, Brixius ita consarcinat inepte, ut commissuræⁿ tanquam cicatricosum vulnus exstet in mo-

^k Read *quin*.

^l Perhaps *omnes nos*.

^m Perhaps he wrote *eos*.

ⁿ This is perplexed, and hardly intelligible.

dum, aut velut arida siti tellus hiulecet; ego non aliud illis epigrammatis quibus se queritur tam capitaliter offensum, quam in ea quæ dixi vitia lusi, et certe nihil opinor acerbè: eoque vehementer admiror in quo meorum epigrammatum reperiat illas diras atque execrationes, quas homo lepidus, ut jactat, convertit in jocos. An illud execrationes appellat ac diras, quod in uno meorum epigrammatum per jocum excusans ejus mendacia, quasi nemo redierit e *Chordigera* domum, qui rem ut erat gesta doceret, eum adjeci dignum fuisse Brixium qui fuisset in ipsa nave, ut suis oculis rem videret quam esset scripturus, ne ad eum modum tam turpiter mentiri cogeretur, et falsa pro veris commendare memoriæ? Extra hoc unum certus sum nihil unquam reperturum Brixium, in quod possit tendere ullam vel dirarum vel execrationis calumniam. Quanquam in hoc ipso aut calumniatur egregie, aut certe quid execratio, quid diræ significant, egregie sese declarat inscium. Erit fortasse qui mordaculum putet (et tamen idem si Brixii expenderit parum *Chordigeram*, spero non difficulter ignoscet) execrationes aut diras haud sane quisquam erit qui vocet, qui quidem Latine sciet: utpote ad quas nec illud quidem Martialis, nostro tam longe mordacius, accedit in Theodorum vatem, Brixio vati fortasse non absimilem, de quo poëta magnum fuisse facinus ac deorum crimen exclamat, quum Theodori penates ignis absumeret,

‘ Non arsere simul quod domus et dominus.’

Ego vero, etiamsi dignum duxi Brixium, qui, quo vitare tam impudenter mentiendi necessitatem posset, in media fuisset *Chordigera*; non optavi tamen istud ei, nec ignem imprecatus sum, quem effligerunt etiam multi qui fuerunt in nave. Neque enim quisque statim imprecatur ea cuilibet, quibus illum censet ac pronuntiat dignum. Nam et Brixius, opinor, fures dignos ducit suspendio, dignos ducit adulteros, dignos, haud dubie, perjuros, a quibus haud ita multis absunt parasangis mendaces; nec tamen, reor, usque adeo immitis est, ut iis omnibus, tantæ nimirum parti mortalium, semel imprecetur interitum. Quod voti genus ut inclementissimum fuerit, ita nec ipsi fortasse Brixio satis tutum. At præter illud epigramma supersunt novem, quorum in primo (id quod etiam verum est) admoneo simpliciter, adnitum iri scriptoribus omnibus fidem, si assuescant ipsius exemplo non ex fide sed ex affectu scribere. Duobus in id ludo, quod Herveum fecerit tam prodigiose pugnantem. Uno jocus sum in Brixii et jactantiam simul et incogitantiam, qui præter alia multa perquam vehementer absurda, finxerit Herveum de ipso vaticinantem, velut alumno Phæbi, et ut id fieri posset, fecerit illum in mediis flammis diu concionantem tanquam in summo otio. Porro quod cum servati sint ex utraque nave multi, succurrentibus nostrorum naviculis aliquot, ille maluerit universos prorsus exurere, quam relictum esse quemquam a quo videri potuisset audivisse quæ scriberet. Uno allusi ad eos versus, quos Brixius effinxit in cenotaphium Hervei. Duobus ad id lusi, quod Brixius *Chordigeram* suam veterum poëtarum furto surreptis versibus exornasset. Duobus ostendi, me mentis et ingenii plusculum in *Chordigera*, cum in inventionem rerum, tum in dispositionem requirere. Hæc cum scripserim et læcessitus, et turbulentis temporibus, et vere tamen, nunquam vel edidi vel ostendi sola, sed ita conjuncta cum aliis, ut lectoris cogitatio vel plurimum averteretur ab illis, vel non tota certe detineretur in illis: cum ejus *Antimorus* contra nihil profiteatur aliud,

quam in meum nomen non minus delira quam contumeliosa convicia. Postremo cum accevissem id agi ut excuderentur Epigrammata mea Basileæ, scis ipse quid egerim, ut ea quæ in Brixium scripseram, una cum nonnullis emitterentur*: quod quædam mihi non satis severa videbantur, etiamsi procul absint ab ea obscenitate, qua ferme sola quorundam Epigrammata video commendari quibusdam: et simul neminem volebam, quantumvis justa de causa, tantillum a me perstringi nominatim. Qua in re, quod ad Brixium attinet, meum conatum frustratum esse vehementer gaudeo: adeo se declarat dignum, in quem longe alia scriberentur. Nam in illis quibus non minus crebro inculcat quam falso, se provocatum prius, et tot probris, tot conviciis, tot maledictis, tot diris, tot execrationibus offensum capitaliter, si ea quæ recenset invenerit, quamquam, ut tum res erant et illius merita, meum factum potuissem omnium gentium jure defendere; tamen agnoscam profecto Cyclopi illam Polyphemi barbariem, quam mihi Brixius impingit. Quod si contra non invenerit illic ea quæ causatur, tunc æquum censeo ut agnoscat Brixius, eum locum quo de diris objicit atque execrationibus, ab ipso fictum totum, ut esset sedes in quam Polyphemum vastum sene gigantem posset admittere: quando adeo illi tam lepida blandiebatur inventio, ut potius quam cogeretur excludere, fingendum quippiam duxerit, in quod posset aliquid facete dicere. Verum ni cæcior esset ipso Polyphemo Brixius, facile profecto cerneret, eam rem non admodum multum illi parituram gloriæ, si dissimulanter præteriens quod in eum dicitur, alia contra se subornet ipse, quæ commode possit vincere. Scripseram epigramma in quandam nostratem, qui ridicule cum nobis bellum esset cum Gallis, in Gallicos mores totus abierat. Alio loco quoniam Brixius nos appellarat fœdistragos atque perjuros, tetigeram obiter nostram causam in Gallico bello fuisse piam et officiosam in Ecclesiam Christi, cujus vicario sumus opitulati: Gallorum contra, quod foverent schisma, et oppugnarent pontificem. Quod ipsum neque nunc disputo rursus, neque olim me volente prodiit. Et tamen si finxisset Brixius (cui tam impense placet fingere) commotum illis locis fuisse sese, potuisset homini fortassis ignosci facilius: ut cui videretur imposuisse falsa quædam honesti species, nempe amor importunus in patriam quo videretur vel vere in eam dicta non perpeti, vel certe fœderibus condonata vindicare. Nunc vero stupidissime delegit eam causam, in qua et eosdem habet obices quos haberet illic, nempe ipsum scripsisse prius, præbuisse occasionem, impigisse falsa, litem esse judicatam, imo peremptam atque abolitam fœderibus publicis. Sed et hoc præterea turpissimum, quod quum publice prior læserit, privatim sese sic offensum queritur, quomodo non potest docere: sed diras et execrationes in se ingestas a me, ipse a se finxisse convincitur. Quamobrem cum prior scripserit in nos, eaque etiam falsa, cum ego tantum epigrammata contra, in quibus ea scripsissem, quæ si neget esse vera, nihil assequetur aliud, quam ut eum intelligant omnes, bis fuisse mentitum; non solum potuit honeste desistere, verum debebat etiam. Atque adeo fecisset scio, nisi maluisset omnibus declarare quam iusigniter esset impudens: qui quæ peccasset ante, quum donari vel juventæ ejus potuissent, vel imputari temporibus, nunc tot annis elapsis in tanta pace, in tanta concordia, atque in ipso ferme duorum princi-

* Rather, *omitterentur*.

pum hospitio (nam id nunc adornant) de integro renovet omnia, et epigrammata pauca quæ in illius librum lusimus, virulentissimo libello retaliat; in quo cum nihil inveniret quod respondere posset pro se, totus in me conversus, nihil effundit aliud præter meras calumnias, et plusquam furiosa convicia. Primum quicquid usquam fere vel cessatum est ab operis Frobenii, vel ab ipso quisquis exscripsit exemplar, id omne objicit mihi, quum videat nullum unquam librum tam feliciter excusum esse ut nihil insit errati, et illic nullum legat erratorum indicem. Et tamen in illis ipsis plerumque felicius errarunt illi, quam castigat Brixius. Quam seditiose calumniatur me lacerare parentem principis; quum ipse tantum comminorem, quæ mala princeps, dum auspicaretur imperium, incomparabili gloria correxit; quibus aliquot ante annos afflictabatur respublica, nonnullorum perfidia, quibus hujus regis parens nimium credidisset; impar aliquamdiu ipse rebus administrandis per adversam valetudinem, alioqui vir omnium regnandi prudentissimus. Et tamen Brixius quum ea mala quæ aliorum contingere malitia, ipse improbe verat in regem, mirum quam virulenter ibi debacchatur in me: ut pugnatos, ut colaphos, ut exsilia congerit; ut tanquam, velut carcere, stringeretur metro, ne tam libere quam libebat liceret excurrere, addidit vipereas glossas in marginé, quibus in ea loca duceretur lector, si quis fortassis parum esset attentus ad carmina. Atque hoc pacto cum demonstret insigniter, nihil sibi ad nocendum defuisse præter vires pares virulentiae, tamen homo lepidus gloriatur se dixisse facete, dum risum ridet Ajacis. Nam ut is abjudicatis armis insaniens, cum appensas verberaret pecudes, effuse risit interim, et earum gemitu mire plausit sibi, ut cui furor persuaserat, eas Agamemnonem esse atque Ulysses, in quos cupiebat ulcisci: sic Brixius improbum interpretamentum suum insectans, et ad perniciem usque exagitans, suaviter arridet sibi, dum præ mentis inopia non advertit omnes, imo omnes prorsus homines quibus ulla scintilla aut boni pectoris, aut sensus insit communis, in hoc Brixiano risu non minus animum gladiatorum detestari, quam deridere dementia. Atque hæc quum ita se habeant, tamen tanquam ista Coræbo cuipiam scriberet aut Margitæ, non Erasmo; tanquam ipso connivente ad suam petulantiam, qua prior debacchatus est in nos, omnium simul sic eruisset oculos, ut quod ipsi cernere non liberet, idem nemini prorsus liceret aspicere, tanquam adhuc hostilia durarent tempora, ut ei liceret olim jactata verbula, eademque prorsus innoqua, nunc demum venenatis vindicare calumniis, quum uterque princeps, quum totus utrinque populus ita coaluit in concordiam, ut milites obliviscantur etiam vulnorum, quorum cicatrices adhuc gestant in corpore; tanquam ipse acerbiter essem invecus, ac diras omnes imprecatus in illum, tanquam ille vicissim meros jocos, meras facetias, meros sales effudisset, ac non insana convicia deblaterasset in me, ac plus quam virulenta deliria; operæ pretium est videre, ut securus ac certus spondeat sibi, non veniam tantum velut necessariæ responsionis, sed laudem etiam clementiæ, qui videlicet impetitus diris et execrationibus (quæ nusquam exstant) quum illi fas esset paribus armis in certamen descendere, mira tamen indolis benignitate, atque admirabili dexteritate ingenii mordere se jactat absque dente, joculari sine calumnia, ridere citra convicium, ludere citra maledictum, commouefacere sine objurigatione, erudire sine ferula; imo adeo mea maledicta in lusus, convicia in risus, probra in jocos, execrationes in ironias, diras

denique in scommata convertisse. An non videatur belle perorasse Brixius, si quis hæc forte legat, qui nihil omnino cognoscat de causa? Nam si quis lector inciderit, qui *Chordigeram* ejus, qui mea Epigrammata, qui moricum ejus *Antimoron* inspexerit (si quis forte sic abundet otio, ut ei vacet bonas horas tam male perdere) quum in illis Epigrammatis meis neque maledicta, neque probra, neque convicia, neque execrationes, neque diras inveniet; quum apud illum contra nihil inveniet aliud, præter meras sycophantias, maledicentiam, et virulenta jurgia; quum dentes videbit, sed fractos in coticula; ferulam videbit, sed absque literis; quum videbit hominem sic admonere, ut stultissime carpat quod non intelligit; sic erudire, ut calumniatur improbe si quid intelligat, is quanto risu ridebit eos risus Brixii, qui Brixium reddant ridiculum? quibus scommata, quæ multo scommate redeant in auctorem? Quos ei jocos exhibebit ita jocans Brixius, ut se videre putet saltantem camelum? quantam præbebit ludendi materiam tam inepte ludens Germanus*, ut germanus videatur *Æsopici aselli*, qui non multo minus absurde imitatus lascivientem caniculam, quam Brixius æmulatur poëtas, lutosos et corneos pedes impegit in heriles humeros, fustibus inde retrusus in stabulum? Denique quam lepidis ironiis eludet ironias Brixii? quippe tam illepidas ut lectorem admonerent pictoris cujusdam omnino talis, qualis Brixius est poëta, qui cum leporem atque canem depinxisset ita similes ut internosci non possent tandem uter canis esset, uter lepus, subscriptione solers indicavit. Ita Brixius ejusmodi ferme ludit ironiis, ut misere metuat sibi ne quas velit accipere per jocos dictas laudes, earum plerasque multi agnoscant pro veris: cujus periculi non aliud vidit effugium, quam ut *εἰσπνεύσειν* se protestaretur marginali glossamate. Nimirum homo cautus ita cavit sibi ne sua teneretur syngrapha, quasi me laudasset ex animo. Uno loco tantum putavit non necesse esse ut marginali nota nos admoneret ironiæ suæ, adeo fidebat ejus loci elegantiae; quum in indice (ut ille vult videri) meorum errorum, ut res indicat, calumniæ atque inscitiz suæ meruinit. Ridet in Utopia mea dialogum, in quo fraterculus cum morione disceptat; in quo, inquit Brixius, dialogo enarrando exornandoque Morus ingenii sui acumen, phraseos vim, ac judicii integritatem facile explicat. Equidem, Erasme doctissime, non usque adeo contemno Brixium, aut mihi tam impense placeo, quin facile fatear, neque elegantem fraterculorum phrasin, neque acutas morionis argutias tam belle unquam me potuisse exprimere, quam ad verum ac vivum potuerit expressisse Brixius. Adeo efficax res est talibus orationis deliciis assuescere, et ad morionem non nomine (quod jam civiliter tam sæpe Brixius concedit mihi) sed natura (quo illum suo sibi jure vendicat *Antimoru**) accedere. Porro quod de judicio dicit, quo nimirum significat absurdum esse, barbaram Fratrum phrasin et libello inserere, quem cupias esse Latinum (ut omittam interim et Græcos Latinis barbaros esse, et Latinos Græcis, quorum sermonem cum laude quoque Romano sermoni scriptores omnes tam frequenter interserunt) non exspecto ut, non dico mea oratio (in qua Brixius undique tam manifestarios solæcismos ac barbarismos, sed manifestariâ sycophantiâ, manifestariâ deprehendit inscitiam) sed nec ipsius

* Perhaps *Germanos*.

* Read *tam*.

Brixii (cui Veneres omnes atque omnes prorsus Gratias putat affusæ Brixius) ad Latinitatem aliquando sit perventura Plautinam: qui nec absurde tamen sibi facere visus est, nec Romanum sermonem dehoneſtare, quum in comœdia Latina Pœnum interdum faceret loquentem Punice. A quo exemplo non multum, opinor, abest, si quis in eo scripti genere quod prope accedit ad comicum, Fratrem id genus producat in proscenium lingua loquentem sua, hoc est, Latino-barbara. Et tamen scis ipse, mi Erasme, quam non valde mihi placuerit ille dialogus, quamque libenter fuerim omisſurus, nisi supra quam dico placuiſſet illis, quos neque literis neque iudicio quisquam, qui quidem literas habeat ac iudicium, non tam longe anteponat Brixio,

‘Quantus ad æthereum patet hinc suspectus olympum.’

Quorum aliquos hic quoque commemorarem, nisi quod et frustra commemorarem conscio, et non est animus viros cum honestos tum etiam honorabiles obicere invidis-imis viri latratibus; qui aliena laude sic intabescit, ut plane pereundum homini fuerit, nisi aliquid rabie sue ablaterasset^p in Beatum Rhenanum, æmulatus Æschinis odium, a cujus eruditione non minus abest, quam ego absum a Demosthenis, cujus gloriæ invidet Æschines, ut Ctesiphontem quoque, quia laudaverat, accusaret publice, et ei machinaretur exilium, quod merito mox in ipsum recidit. Ita quoniam Epigrammata mea Rhenanus Bilibaldo, doctissimus doctissimo atque optimus optimo, laudatione sua commendavit, mirum quam insanit Brixius, quam virulento animo, quam infirmis viribus hebetem plumbei gladii cuspidem stringit in Rhenanum. Adulatorem vocat, aut si hoc non agnoscat, inscium, indoctum, ac plane cæcum, qui non viderit meos versus tales esse, quales visi sunt per invidiæ conspici^qla pervidenti Brixio. Sed frustra involat in elephantem culex. Nam Brixius cujusmodi sit, declarat ipse. Rhenanum laudare, ego nec, ut nunc res habet, volo, ne illud audiam: *Mutuo muli scabunt*: nec certe si vellem, satis possem, ut quo (quod omnes norunt, fatentur, ac prædicant) tot felicium ingeniorum ferax Germania nihil habeat, si linguam spectes, elegantius; si disciplinas, eruditius; si mores, melius. Verum demiror hercle, cur in unum furit Rhenanum Brixius. An ejus unius iudicium de meis studiis dissentit a Brixio? Quasi nihil honorifice de me scripſissent (ut omittam te ac Petrum Ægidium, quibus videri possit amor nonnihil imponere) Buslidius, Huttenus, Paludanus, Noviomagus, Vives, Græphæus, Zasius, ac Budæus; quibuscum eo tempore adeo non amicitia contracta est ulla, ut nec litera quidem ulla intercesserit; et neque cum ipso Rhenano: ut omittam plurimos eruditione non incelebres. Quasi^r Brixius fingat hos omnes adulari mihi, multum ei debeo, qui tam magnum virum me facit: sin cæcos, inscios, atque indoctos omnes pronuntiet, quoniam sic ab eo dissentiunt, ut quem ille toties stultum vocat, toties appellat insanum, ei (ut nihil recenseam amplius) aliquanto certe plusculum tribuant prudentiæ, quam adhuc audio, præter Brixium, quemquam tribuisse Brixio; nemo ei tam absoluta potestate dictaturam detulit, ut ejus unius sententiam ita ratam esse oporteat, quin ad populum saltem supersit provocatio.

^p Read *oblattrasset*.

^q *Conspicilla*.

^r Perhaps *Quod si*.

Nam quod hoc ita moleste fert, quod Rhenanus epigrammata mea Marulli et Pontani prætulit, debebat aliquanto pressius Rhenani laudationes expendere: qui etsi multo mihi tribuit amplius quam meus pudor possit agnoscere, tamen ea parte qua potissimum Brixius offenditur, non adeo effusus est in laudes meas, ut Brixius invidere debuerit. Neque enim me Pontano aut Marullo undecumque præfert Rhenanus, aut confert. Natura tantum comparat, non Græcarum literarum peritia, ne sit opus ut ita stomachetur Brixius Græco conferri Britannum. Etenim natura quid impedit etiam parem quempiam

‘Verecun in patria crassoque sub aëre nasci?’

Quamquam ipse neque tam superbus sum, neque tam nescius mei, ut quæ mihi tribuit Beatus Rhenanus agnoscam; qui me, quod dixi, talibus viris natura confert, utilitate vero præfert hactenus, ut censeat plus frugis adferre lectoribus, si quid affero salubrium sententiarum, quam quicquid illi chartis illinant obscenitatis ac nequitiae, ac plus juvare putat quæ simpliciter ac aperte cano, quam Marulli delectant ænigmata: qua in re quid aliud Rhenanus, quam siquid est virtutis in me, id illorum præfert vitis? quod laudis genus quum nihil obstat, quo minus eorum virtutes meis possint (ut certe faciunt) longe antecellere, non debuit, ad invidiam usque videri benignum: quum interim (ut præteream reliquos) Budæus unus, vir non minus publicæ rei peritus quam literariæ (in qua plane principatum quendam obtinet) quæ de me scripsit ejusmodi sint, quæ sicuti nunc hominis candidissimi civitati tribuo, non aliter quæ in Brixii *Chordigeram* præfatur eruditissimus Aliander^s, ita longe magis optem esse vera, quam Pontanum aut Marullum superare carmine, aut utrumque simul utraque lingua vincere. Et tamen mirum est, quam subito mutatus Brixius incumbit in famæ meæ curam etiam ipse, utpote cujus non nisi favore ac studio tot erratorum meorum me tot millium, tam pudendorum, amice, benevole, fideliter commonefecerit, videlicet ut ipsius opera subducantur clanculum, quæ circumferri diutius absque insigni traductione mea ac perpetua quadam ignorantiae nota non poterant: quo nomine censet tantum etiam debere me tam amicæ ejus industriæ, quantum alteri quisquam debere possit. Hoc tam elegans ac bellum schema tam vehementer arrisit Brixio, ut quod nemo non irrisit quum legeretur in Antimoro, nunc velut repetit; serio oblitus interim illorum versuum, quibus miro ingenio comminiscitur, qua arte nunc verisimile sit me tantæ mederi infantiæ, nempe hac, ut omnes libros qui jam excusi sunt usquam, curem undique reportatos ad me, atque ita repurgatos post emittam denuo. Et tamen hoc ipsum ita veretur Brixius, ne videlicet emissis in omnes undique terras plus quingentis legatis, omnia exemplaria recipiam, ut minetur se facturum, uti apud se atque aliquot etiam alios (quod nisi emissis in id vicissim legatis difficile, opinor, fuerit) corrupta exemplaria exstant, quæ meos errores (quorum nunc id me admonet ut tollantur clanculum, ne quis posthac possit exprobrare) sic omnibus essent exhibitura, ut nec Oceani fluctus omnes sordes mihi possint abluere. Ejusdem vel memoriæ vel constantiæ etiam illud est, quod cum in illa epistola ad te neget *Antimorum* suam dentatam esse, ut in qua mordeat

^s *Aleander*, I suppose.

sine dente, tamen in hendecasyllabis (quos ita belle concinnat, ut in unum versum interdum syllabas intrudat tredecim) ait suos elegos se meo cruore oblinere. Et plane quemadmodum non minus ridicule poëtas imitatur, quam hominem simia, nec minus inepte dissimulat, quam aut mugil, aut cuniculus, qui simulatque caput in glebam condiderit, totum corpus satis occultatum putat: ita nullus lupus¹ unquam fuit deteriore memoria, nulla pluma, nullus ventus magis constanter inconstans. Jam quod ait, se tuo consilio fuisse pariturum, nisi liber jam tum fuisset in manibus typographi, demiror admodum, quum tantam vim obtineat apud illum vel solus nutus Erasmicus, tam leve pondus habuisse monitoriam epistolam, ut potius suam famam pergeret infamare tam furioso libello, præsertim siticulosus gloriæ, quam perderet paucillum pecuniæ; homo cui (ut ipsius verbis utar) non victus aut vestitus modo, sed famulitium quoque atque equitatus insuper, et circumena denique semper ære gravis abundet; cui domus sint et hortuli, in quos Apollō ac Musæ omnes (nisi Brixius pessulum obdat ostio) cupiant relicto Parnaso prorsus immigrare. Et tamen miror, si tibi fuisset pariturus, qui re adhuc integra, toties admonitus, neque Budæo, neque Beraldo, neque Lascari, neque Deloïno parere voluit, neque reverendissimo cardinali, qui nuper obiit in Gallia. Cæterum ut bonitatis fuisse judicat quod *Antimori* dehortareris editionem, ita nisi probaris editam, plane jam te censet injustum, qui aliud jus illi nunc dicas in me, aliud in Fabrum olim statueris tibi. Nec dubito quin sibi videatur acutus admodum Brixius, et peritus judiciorum, qui te tam gravi stringat præjudicio, ut ni videri velis injustus, adversus eum pronunciare non possis. Ego, mi Erasme (quod sicuti apud omnes profiteor, sic apud neminem libentius profiteor, quam apud te, cujus animum hac sane parte comperi penitus conspirare cum meo), Jacobum Fabrum sic observo, suspicio, veneror, quomodo virum debeo, quo non aliquot ante seculis exstitit quisquam literis ac virtute venerabilior: qui an plus amicus sit, ut, præter sacrarum literarum studium, in quibus illustran-

¹ What doth he mean?

[~~✱~~ In the 1st edition the following note upon this passage was printed at the end of the volume. EDITOR.]

—nullus lupus unquam fuit deteriore memoria.

Pliny lib. viii. c. 22. p. 451. ed. Hard. Huic [Lupo cervario] quamvis in fame mandenti, si respexerit, oblivionem cibi subrepere aiunt, digressumque quærere aliud.

Pliny prudently gives us the story with an *aiunt*. Solinus is positive:

At hi, quos cervarios dicimus, quamvis post longa jejunia repertas ægre carnes mandere cerperint, ubi quid casu respiciunt, obliviscuntur, et inmemores præsentis copię, eunt quæsitum quam reliquerant satietatem. c. 2. p. 15.

Hence More took the hint, and applied it to Brixius, and made a proverb of it, which might be added to the Adages of Erasmus: *Lupo obliuiscior*; and which may be applied to myself; for I had forgotten this passage of Pliny, at the time when I should have cited it.

dis utiliter est versatus, scholas aliquando ab inepta ista garrulitate atque absurdis argutiis ad sobriam ac severam philosophiam atque ad neglectas jamdiu disciplinas traduceret, ambigo. Quæ res adeo in confesso est, ut ii quoque perquam honorificis calculis illi attestentur in summa, qui ab eo longissime in uno atque altero interdum dicto dissentiant, nec alia re provocati tamen, quam quod Faber quædam, ut videtur multis, quæ dicta ac disputata moderatius offendiissent neminem, nimis aliquanto fortiter asseveret, ac majore quam par sit contentione definiat: ita bonos viros plerumque longius pius quidam fervor abducit. Verum quam nihil habeat simile tua defensio cum istac absurdissima querela Brixii, nemini potest esse dubium, nisi cui res prorsus erit ignota. Quamobrem consilium non est, hunc explicare locum, et causam cum causa, libellos cum libellis conferre, quasi non aliter patere possit, neque in initio quicquam, neque in toto rei progressu, Brixii vesaniam cum tuo facto congruere: ne vel rem charissimam^v facere controversam puter, vel sopitum atque obrutum ignem importune videar suis eruisse cineribus, vel Fabrum, quem toto colore pectore, aliqua cogar offendere, vel tuum iudicium apud quem nunc causam dico, tentare credar, et favorem conciliare blanditiis. Hoc unum certe (nisi quod ludere se posuit pro furere) alioqui dicit non omnino falsum, te videlicet cominus pugnasse, quum ipse rem egerit eminus. Nam ut tu rem non gladio quidem, ut ait Brixius, qui te videtur gladiatorem fingere, sed acu prorsus attigisti, ita ille delirius tantum velitatus eminus, et ejaculatus convicia, quæ vel anus ebria effutire potuisset in quemlibet, et quæ in ipsum commode competeabant plurima; ad rem, inquam^x, profecto quivit accedere, aut si fors attinget^y aliquando breviter, tum quemadmodum solet in duriore solo infirmis viribus emissum telum, protinus aut prætervolavit, aut excidit. Itaque eminus sic commissa pugna hactenus plane profecit, ut ediderit specimen, posse quidem sagittam sese non incommode prorsus emitte, si quis tantum, quem in locum ejus sagitta ceciderit, eo scopum semper officiose transferat, et belle posse jurgari, si quem nactus esset in quem illa competere, quæ ipse ex inexhausto probrorum suorum puteo posset haurire: quibus quando deest in quem hæreant, quid aliud interim quam ipse perfundit sese? Verum aliquando tandem velut tuis literis permotus incipit esse placatior, ac si mihi videatur posteaquam uterque in proscenium prodiit, ut ait, personatus (sic enim prodire solebant pugnaturi) ac suas pro virili partes egisse visus est, ego videlicet epigrammatis aliquot, Brixius integris voluminibus, ego provocantis, ille respondentis (nam hoc, ne quis alioqui non credat, accurate repetit) non recusat tandem quo minus dextris invicem junctis, Erasmo patre patrato (qui mos olim fuit peculiaris histrionibus) feriamus fœdus; præsertim cum tu me sentias illius amore dignissimum. Cæterum ne pax tam facile impetrata fieret aliquanto contemtor aut mihi inde surgerent cristæ, ita rem temperavit, nusquam suæ majestatis immemor, ut si tragædiæ ipsius exitum spectare malim, nihil item moretur quo minus ea ad postremum usque actum deducatur: utpote cui mea hypocrisis non sit tam admirabilis, ut illum a proscenio deterreat; nec vires item usque adeo formidabiles, ut, si inanus conferre voluerim,

^v Read *clarissimam*, ^x Perhaps *nunquam*, ^y Perhaps *attingat*,

detrectare debeat, modo meis, non, ut Patroclus Achillis, armis con- certaturus in palæstram descendam, et ante conflictum insonet tuba. Ut miris artibus istam conflictatiunculam (qua ferme duntaxat ipse pugnat secum) exornet^a Brixius atque ἀποτεμνύει! Nam velut histriones nos committit, comicos, tragicos, palæstritas, bellatores; et mirum est quanto cum artificio hæc inter se tam diversa commisceat; quam concinne pugnantibus aptat personas, mimis scenicis arma, et adhibito patre patrato inter imperatores histriones feriat fœdera: ut dimicantes producit in proscenium, bellatores in palæstram: denique scita ἐπιμονῇ tam belle persistit in metaphora, ut in tribus fere versibus conficiat nobis comico-tragicopoleon! Quod ad hoc fœdus attinet, Erasme charissime, noli laborare: neque enim tam ingens instat rei literariæ periculum, si congregiantur hinc Morus homuncio perpusillus, hinc generosa illa palma, palma non^a aliter una Brixius, ut Erasmo sit opus patre patrato qui faciat pacem: nisi literarum proceres similiter affectos reddat hujus duelli cura, quomodo apud Homerum sollicitos habet superos giganteo bello formidabilior illa βατραχόμορφα. Nam quod me scribis esse illius amore dignissimum, tuam bonitatem agnosco, qui undique studes paci. Verum ego, mi Erasme, me tam^b dignor honore ut inter amicos satrapis tantis potentis adnumerer, cujus nunc utcumque respondi *Antimoro*, non sat fortasse reverenter pro tanta viri dignatione; sed pro re certe, ut censent alii, nimis aliquanto modeste: tu vero, mi Erasme, quid sentias, cupio scire. Nam quod tam propere curavi excudenda quæ scripsi, quæ tutius fortasse fuerat per otium polire, præsertim objicienda tam oculato æmulo, ut et ibi cernat mendum ubi mendum non est, malui ei ossa multa relinquere in quibus exerceat dentes, fatiget, aut frangat denique, quam mihi diu talibus nugis occupare pectus. Et profecto non fuisset tam insanum libellum responso dignaturus ullo, ni mihi visum esset amicorum quorundam obsecundare consiliis, suadentium ut me tuerer adversus hominis absurdissimas calumnias. Quæ res una mihi scopus fuit: non commutare convicia, ac paria vicissim in illum spargere: alioqui si statuisset non respiciendum potius quid me deceret dicere, quam quid illum conveniebat audire, quantumvis magnifice meum contemnat styllum Brixius, tanquam inbelleni, enervem, nihilque masculum, effecissem saltem ut intelligeret quam verus sit ille Nasonis verus:

‘In causa facili cuivis licet esse disertum.’

Nunc vero quum ille non in ingenium tantum ac mores meos debacchatus sit, verum etiam in perniciem meam, quoad ejus fieri potuit, sit grassatus, in literis vero, in eum^c nihil intactum reliquerit, quod non arrose- rit; ego contra nihil illius attigi, præter illa ipsa volumina, quibus aut ipse petor, aut patria. In universum vero quid præstare possit, neque pronuncio neque excutio. Scio enim quam leve pondus habiturum sit de illo judicium meum, quod tamen etiamnum magis benignum est in illum, quam sit multorum quos ille minus offendit. Verum enimvero neminem adhuc audio tam candido calculo suffragantem Brixio, ut non

^a Perhaps exornat.

^a This is obscure.

^b Perhaps me tali non dignor honore.

^c Perhaps in eum should be left out.

idem sentiat, nihil hactenus ab eo prodiisse tam magnificum, quod respondere possit hominis jactabundi gloriolis, dum nunc jactat, idem esse poëticen sibi, quod *πεδῖον ἵππου*, hoc est, equo suum campum; nunc se gloriatur cum antiquitate certare, nunc ipsam clavam vi eripere Herculi, dum fulmen denique satis impudenter sese minatur efflaturum. Has hominis glorias alii quoties cum ejus conferunt poëmatiis, ingenium censeant non insanum tantum, sed etiam insanabile. Ego vero quanquam Brixius in me tam atrocem non modo judicem, sed et augurem quoque præbeat sese, ut non solum quicquid hactenus unquam scripsi damnet, verum etiam pronunciet nihil posthac scripturum quod possit esse dignum lectu: tamen mitius aliquanto de illo sentio, conjecturam potissimum cum ex *Chordigera* faciens, tum ex *Antimoro* quam in me scripsit irritus, quando vel hoc ipsum mihi spem adhuc aliquam facit, austeram illam indolem posse aliquando mitescere, quod cum tam inepta scribat nunc id ætatis habens, hominem esse video, non tam præcoci ingenii, quin adhuc durare possit ac maturescere alioqui. Plane si sentirem, ad statum jam ac robur pervenisse, atque, ut Græci vocant, *ἀκμὴν*, aliud expectare non possem quam ut cujus ver lethargus est, æstas ira tam impotens, ejus autumnus sit omnino furor. Jam quod meam hypocrisin negat esse tam admirabilem, ut eum e prosceio deterreat, fateor certe nihil nec habere me, nec præ me ferre quod absterreat quemquam: neque negare possum, quin hypocrisis Brixii tantum terroris invehat secum, ut non modo me homuncionem pavidulum, et quem facile teruerit personæ pallentis imago, sed spectatores omnes prorsus e theatro possit spectris expavefactos abigere; si modo veri sint ii versus Brixii, quos in *Antimorum Μωρίχῃ μωρότερος* inseruit:

‘ Hæc mihi dictanti adstabant Diræ auribus omnes,
Et Furia, infernis concita turba vadis,
Alecto, et sacris caput irretita colubris
Tisiphone, et terrens ore Megæra truci.’

Quod si personas istas plus satis tragicas deponat Brixius, certe reliqua hominis hypocrisis non habet quicquam tam admirabile, ut velut Medusæ caput, quenquam reddat attonitum: neque vires ejus experior tam formidolosæ, ut aut Patroclo aut Thersitæ certe præsidium petendum sit ab Achillis armis adversus Hectorem talem. Sin Brixio penitus decretum est, factitias illas Furias, verum furorem suum, proferre in prosceium secum, si certum est illi totis intonare tonitribus, si fulmen illud terrificum vibrare statuit, quod sibi ab ore jactat cadere quoties, secum videlicet offensus gravior, dignas Jove concipit iras; histrionicam suam solus per me licebit exerceat, ego adversus tam ominosa spectra silentio memet velut amuleto lustrabo. Existet tamen fortassis Hercules aliquis *ἀλεξίκακος*, qui suetus ejusmodi portenta subigere, clavam quam ei Brixius vi eripuit, vicissim eripiat Brixio, ferula nimirum armatus aut flagro. Nam adversus *τὴν τῷ Βριχίῳ βροντὴν* non dubitavit^d vel *σεψήσας*^e *ἀνταποπαρδεῖν*. Porro fluminis^f præstigium belle compescat Cacus,

^d Perhaps *dubitabit*, or *dulitaverit*.

^e Read *σεψήσας*. He alludes to Aristophanes, *Nut.* 292.

καὶ βάλουμαι ἀνταποπαρδεῖν

Πρὸς τὰς βροντάς.

^f Read *fulminis*.

talium terriculamentorum peritus artifex: qui si minus calleret artem, tamen quibus armis utendum Caco fuerat adversus tale fulmen, ipsius Caci * nomen admoneret. Etenim potius quam fulminis afflatu miseri mortales perierint, in os illud patulam trisulco hiulcans fulmine, non tantum me ire † fas est. Spero, mi Erasme, fore, ut te in regum conventu simus visuri Caleti, qui venturus haud dubie sis utrique regum gratissimus: alioqui fuerit impudens, si nos amiculi tui vel exigamus vel exspectemus ut nostra causa subeas laborem tanti itineris, quorum potius officium fuerit ad te venire: id quod, ni te illuc regum cura pertraxerit, a principe impetrata in dies aliquot venia faciemus. Tu interea, mi Erasme, vale, ac nihilominus quam soles amicus Brixio, Morum simul qua soles charitate complectere: cui tu tam charus es, ut nec ipse sibi sit charior. Lupsetus noster magno auditorio summa cum laude sua, nec minore scholasticorum fruge bonas literas in utraque lingua profitetur Oxoniæ. Successit enim Joanni Clementi meo: nam is se totum addixit rei medicæ, nemini aliquando cessurus, nisi hominem (quod abominor) hominibus inviderint Parcæ. Iterum vale: ac meo nomine Dorpio, Neseno, Viveti, viris in re literaria primariis, salutem plurimam nuncia.

Mori Lucubrat. p. 429. *Easil.* 1563. Erasmus did not think fit to publish this letter against his friend Brixius ‡.

V.

Thomas Morus Edvardo Leo S. P. D.

ACCEPI ‡, mi charissime Lee, binas e fratre tuo Golfrido §, et optimo simul et humanissimo adolescente literas, utrasque Lovanii scriptas, alteras quidem decimo, alteras vero vicesimo Aprilis die. In superioribus tria potissimum hæc continentur. Primum videlicet tibi esse allatum, ac jam etiam per Erasmicos quosdam passim esse sparsum, me non parum iniquo animo tulisse, te contra Erasmum nonnihil esse molitum, atque ob id usque adeo me abs te alienatum, ut non modo ex amicorum numero exemerim, sed quippiam etiam adversus te mali machiner. Quam rem si exploratam haberes, aut tecum libere, si quidem posset animus ferre, decerneres ut ne flocci quidem talem amicum faceres, aut si tibi imperare id non posses, quippe qui nihil æque dolenter atque ingratitudinem feras, habenas dolori permitteres, ut cui ipsa mors, quam tanti amici jactura foret optator, quem non vulgariter amaveris, ac pro virili semper in astra laudibus vexeris. Quo minus mirum sit, si tibi jam videatur non ferenda molestia, si ipse contra tam ingratus atque adeo iniquus sim, ut contra amicum velim, necdum auditum, præposteram

* *Caci nomen.* That is to say, *Cacus a cacando.*

† *me ire.* Read *non tantum mejere fas est.* From Juvenal, i. 131.

‡ Above, in p. 335. l. 16. instead of *ludens Germanus*, it should be, I think, *laudans Germanos.*

§ Ep. V, VI, VII. from the Letters against Lee. See Appendix, No XXII.

§ *Golfrido.*

ferre sententiam. Quare id a me esse factum nec posse te scribis, nec velle credere, quantumvis id constanter Erasmi confirmet, antequam ejus rei ex meis ipsis literis fias certior. Secundo loco conatus apud me probare, nihil in toto isto negotio tua culpa commissum, sed totam istam tragœdiam Erasmo deberi, fusius explicatiusque rem omnem ab origine repetens, totius litis et ortæ simul et auctæ semini declaras. Primum quod istam annotandi operam nunquam fueras obiturus, nisi et amore et precibus ejus pertinacibus superatus. Deinde quod ille tuas annotationes ut minutias ac nugamenta rejecerit, ac nihilo minus a scriba tuo clanculum sibi curaverit exscribendas, indeque excerptisse, si quid forte in secunda editione mutavit in melius. Nec tamen his contentus, tuum nomen per Europam totam infame reddiderit, quasi minuta collegeris, quasque eadem neotericorum decretis munieris, negaverisque ipsi facere videndi copiam, quo vel errata corrigat, vel defendat sese. Tercio subjicis, quod cum annotationes tuas in ejus dedecus emittere licuisset, eas tamen hactenus suppresseris, nihil adhuc in eo negotio ultra progredi decernens, nisi prius eas ad reverendum in Christo patrem episcopum Roffensem expendendas excutiendasque dedisses, qui, si id ceperem, mihi quoque videndi faceret potestatem. Hic oras ut rem æqua lance examinem, perspecturus, si id fecero, quam simpliciter cum eo agas, quam citra fucum, citra lenocinium, citra morsum, tantum annotans, quid ille scribat, quidque ipse contra sentias. Quod si qua tamen eum acrius liberiusque taxas, rogas ut æque id quoque perpendam, videlicet an sic ille mereatur. Jam fore asseris, nisi longe te tua fallat opinio, ut et graviter eum et fœde lapsum esse comperiam. Hæc, ut arbitror, superioris epistolæ tuæ summa est. Jam ad secundas literas, quæ decimo post priores die scriptæ, te totum subito mutatum indicant. In his enim scribis jam adesse tempus quo me declarem, quem tu semper apud animum tuum præsumseris, hoc est, æquum, et cui nullus unquam affectus, ut tuis verbis utar, imposuerit. Nam cum male ab Erasmo habitus, communibus tamen amicis rem integram componendam, donec famæ tuæ consultum esse posset permisisses, libellumque jam tum reverendo patri Roffensi, ejus tu judicio standum censueras transmisisses, cui rei etiam Erasmus ipse, cum id ei significasses, subscripserat, is tamen longe aliter quam præ se ferebat, cogitans, intra paucos quibus hæc pactus esset dies, repente in sua contra Latomum Apologia temere et loco alieno, tum nec abs te læsus, plusquam insana vomuerit, ejus etsi nomine abstinebat, non ita tamen id tecte, quin statim clamarent omnes illud telum in tuum caput esse contortum. Itaque etsi nec tuum nomen ibi legebatur, neque res quicquam in tuos mores competeret, tamen cum tota Europa sic interpretaretur, perinde ac palam te nominatimque designatum accipis, maxime quod is tuo rogatu apologia quapiam hac te suspicione liberare noluerit. Quare cum ille hoc pacto se gesserit, atque negotium ipsum tam longe jam evectum sit, injurias mihi te facturum putas, nisi me tam æquum existimares, ut non modo sinam, verum etiam suadeam id, ut agas sedulo, quo fama tua in tuto collocetur, cui cum nullo alio modo quam editis annotationibus consulere possis, hac tibi necessario esse grassandum. Denique hoc tam infixum animo tuo, persuasumque esse, ut neque bonum quemquam neque prudentem putes dissuasurum. Qua in re me ut amicus perstem, quemadmodum tu mihi semper fueris, semperque futurus sis, etiam aque etiam oras. Tametsi, mi Lee, tuarum literarum materia

jam* varia sit ac multiplex, ut brevibus respondere non possim, respondebo tamen quam brevissime possum, quando neque tui temporis multum libet occupare, nec mei tantum superest, ut inde multum liceat decerpere, quod in scribendas hujusmodi literas impartiar. Quod ipsa alioquin, ut nunc res habet, videri possim nullo cum fructu facturum, quandoquidem tute tecum quid sequi velis, tanquam jurata Styge, sanxisti, neque moratus quicquam redditum fratris, et præcis omnibus omnium amicorum consiliis. Qui quid nunc dicturi sint, haud scio. Sequentur fortasse quidam vetus illud consilium :

‘ Feras, non culpes, quod mutari non potest.’

Verum istud ausim affirmare maxime, si eos ante consulere maluisses quam ipse constituere, perquam, hercle, paucos reperisses hic, qui non annotationes istas tibi abdendas potius perpetuo, quam edendas esse unquam censuissent, quos ipsos tamen dejerare liquet, quod te quoque, mi Lee, certe credo credere, non minus ex animo vereque esse tuos, aliquot item, quod spero, non minus sapientes, qui te ab isto satagant proposito retinere, quam sit istorum quisquis est istic prudentissimus, qui te in editionem istam tam importune protrudunt atque præcipitant. Certe, quod ad me attinet, quemadmodum literis ac prudentia cuique fere tuorum cesserim ; sic benevolentia et fide nullum non fidenter provocaverim, ne tu me putes ea parte superari, qua sic amari me abs te atque honorifice scribis prædicari. Qua in re vicem retulisse me, cum summates aliquot viros testes habeo, tum quos neque potes rejicere, neque ab iisdem potes jam sæpe non audisse, fratrem utrumque charissimum. Quanquam ne fratribus quidem tuis tametsi fratres sint, istud concesserim, tibi ut magis ex animo bene velint, quam ipse cupiam. Erasmus, fateor, vehementer diligo, nec id ob aliam ferme causam, quam eam de qua totus eum Christianus orbis amplectitur : nempe, quod inexhaustis ejus unius laboribus omnes undique bonarum studiosi literarum, quantum non alterius fere cujusquam aliquot ante seculis eruditione, cum profana tum etiam sacra promoverint. Qua de re non mihi tamen tam charus debet esse quam tibi, qui, quod tuæ luculenter ostendunt literæ, haudquaquam paulo plus fructus ab illo retulisti. Contra non unam esse causam video quæ seorsum tibi, mi Lee, me studio non vulgari devinciatur, vel ipsius, ut reliquas omittam, patriæ communis gratia, vel parentum inter se nostrorum tam amica tam diuturna conjunctio, quæ res effecerunt ut ego te olim puerulum certe scitissimum annis ipse decem provector exosculatus, jam illam inde perpetuo deamarim indolem. Sed amicus magis interim quam familiaris, futurus profecto quoad per me liceret familiarissimus, nisi nos diversa vitæ conditio atque institutum longe disjunctisset ; nec tam longe tamen disjunctum unquam, ut non ob oculos interim versaretur meos eximium illud tam probe eductum atque educatum ad literas ingenium, doctrinæ sitis inextincta, tam fervens in disciplinas impetus, tam instans et indefessa contentio. Quæ me res in se libenter intentum magis indies magisque in amorem tui rapiebant, vel ea spe maxime, quod magno cum gaudio pollicebar mihi tempus aliquando fore, quum nostra hæc Britannia totum per orbem reliquum tua celebraretur industria. Ego quidem hactenus erga te non aliter ac dixi sum

* Perhaps tam.

affectus, qui ne nunc quidem aut amorem retraho, aut spem abjicio; tantum abest ut inachiner aut minuer niale. Sed tamen profecto, mi Lee, quo te vehementius adamavi, quo majorem de te nobis promisi gloriant, eo nunc uror impensius, quum ea te videam animo tam obfirmato moliri, unde non solus animo presagiam, neque tibi commodum, neque patriæ nostræ decus accessurum, quando res invidiosa videbitur, unum te potissimum opus illud tam hostiliter oppugnare, quod alius haud absque magno fortunæ salutisque suæ dispendio communibus mortalium omnium commodis elaboravit. Quin periculum est, si quo cœpisti perrexeris, ne animo te omnes communiter in se hostili esse potius quam in Erasmus judicent, quorum commoda studeas corrumpere, quum hujus avertere commoda non possis, quippe qui suo nequit præmio fraudari apud benefactorum remuneratorem Deum, etiamsi apud mortales opus ejus vel rejiceretur, vel penitus interiret, quorum vel invidia vel incuria jam ante numerosa perierunt, et perquam fructuosa volumina, quorum nihilo minus auctores fructum quem in terris asferre studuerunt, ipsi retulerunt in cælo. Verum hic mihi video respondendum esse ad eam epistolæ tuæ particulam, qua tibi cum ingratus esse videar, tum injurius, si de labore tuo quem nondum perlegi, tam præceps ac maligne præjudicem. Ego profecto, mi Lee, dejectior animi sum, quam ut mihi de cujusquam operibus judicium arrogem, satis esse semper ratus ad arcendam temeritatis calumniam, si aliorum accessissem calculis, præsertim talium quorum nec virtus obscura sit, nec indubitata^a doctrina. Quam apud classem, quum velut uno celeumateⁱ sensissem plus huic uni, cui tu reclamationis operi suclamatum, quam reliquis ejus ipsius operibus omnibus, cujus nulli mirifice non applauditur, mihi certe videbar nec præcipitis accusandus judicii, nec ingrati erga te animi censendus, si ne lecto quidem ullo tui libelli versiculo tamen illis putarem omnibus magis fidendum esse quam tibi. Cui si tam æquus esse debuisssem, ut te versionem Erasmi damnasse non nisi exacto et irrefragabili judicio præsumerem, in illos necesse est omnes gravissimam atque iniquissimam censuram exercuissem, quos aut tam socordes existimassem, ut rem tantam quantam tu hanc vis videri neglexerint, aut tam stupidos, ut quod tibi fuit tam obvium non intellēxerint, aut denique, tam impios, ut pro Christo recusarint ei resistere, cui tu, velut David, contra Goliath pro Israël opposuisti temet, in ea demum re quam recta scirent in magnam Ecclesiæ perniciem, sic enim scribis, tendere. Dabis hanc mihi, mi Lee, veniam, si tuo malui judicio timidius aliquanto credere, quam apud animum meum cogrer acerbe condemnare tam multos eosdemque tantos, ut tibi sat scio, videretur abunde magnum consecutus honorem, quisquis viros ejusmodi virtute putetur ac literis aliquanto propius, quanquam ad aliquot adhuc parasangas distet, accedere. Quod si contra doctos esse dicas, qui tecum sentiant, ea res mihi fraudi esse non debet, quum ipse vix unum audiam aut alterum, qui non sit indoctissimus, quos si tu hic audires suas oblatrantes ineptias, puderet te certe, mi Lee, scio, talibus te laxis potius quam militibus duccem deligi, nisi te, quod non spero, Cæsareus ille spiritus afflaverit, ut malis primus esse Mutinæ, nisi nomen excidit, quam secundus Romæ. Quanquam ut est eruditorum civilitas, et indoctorum superbia, primum tibi locum, opinor, citius cedant illi, quam hi vel secundum vel tertium.

^a He meant to say *dubitata*.ⁱ *celeusmate*.

Quod si tibi forte quidam animum faciunt istic, sunt nimirum hi propter quos minus audeo hac in re credere tibi, cui haud paulo plus credidissem soli, si non hujusmodi testes accessissent. Non quod illis eruditionem aut auferam magnopere vel tribuam (nam sunt, opinor, ex his qui adhuc albi sint an atri nescimus) sed quod in Erasmi nimis quam feruntur iniqui, sive eos, ut homines sumus omnes, humana titillet æmulatio, sive, quod opinor verius, dæmon aliquis ejus pestis parens excitavit, ut quem nullis ipse rerum damnis, nullis corpusculi vel morbis vel periculis potuit a bonis unquam studiis et toti terrarum profuturis orbi revellere, eum nunc submissis ac subornatis suis istis satellitibus abducat, qui personati^k sanctimonia Christi negotium prætexentes, Christi negotium prædicant^l, dum ei qui Christi negotium vere agit, suis sycophantiis moleste negotium exhibent, atque a Sacrarum tractatu Literarum (unde velut inexhausto promptuario profectui studiosorum quotidie fere depromebat aliquid) nunc ad Apologias non perinde nobis utilis atque ipsi necessarias in transversum agunt. Hi semper, ut fertur, adornant aliquos, qui inter te atque Erasmus cursitent, et consutis utrinque mendaciis dum tibi ab illo falsa, atque illi vicissim abs te referunt, vos scelerate committant, ut tuo periculo suis obsequantur affectibus, ipsi multo dignissimi qui illud potius odium subeant, quod perquam ægre vitaverit quisquis id instituet quod illi jam suadent tibi, non ut unum atque alterum decerpas locum, in quibus aut illum labi, quod fieri potest, ostendas, aut hallucinari te, quod et ipsum possit accidere, sed in totum opus adeo contorqueas machinam, ut verti potius non debuisses contendas; neque si quid a Latinis Græci discrepent codices, ejus nos admoneri; vel si maxime deceat id fieri, tamen illum minime idoneum esse qui faceret; contra vel hic vel ibi sentientibus non omnibus tantum undecunque doctis, sed ipso quoque doctorum omnium calculis anteposendo pontifice non maximo solum, sed etiam optimo, cujus ad pium suasum Erasmus eum laborem obedienter aggressus rem bis jam feliciter, adjuvante Deo, perfecit, bis a pontifice, quod ejus declarant veneranda diplomata, gratiam laudemque non vulgarem promeruit. Quam obrem si de libro, qui Christi continet doctrinam, Christi vicario credidi, qui eum librum bis jam pronunciavit utilem, huic, inquam, si, te reclamante, credidi, qui librum scribis esse perniciosum, neque temere me fecisse, neque te injuria affecisse judico, etiamsi mihi liber tuus omnino esset ignotus. At nec is tam prorsus est ignotus mihi, ut non aliquid inde saltem degustarim, ex quo reliqua liceat conjicere. Nam etsi ad me non pervenerat, pervenit tamen ad quosdam, amica tuorum solitudine, aliorum judicia, ne nimium tibi fideres, explorantium; qui cum legissent ac perpendsent secum, tum de re tota sic judicassent, ut his a quibus acceperant librum, suaderent uti ad te scriberent, si tuo vellent honori consultum, huic labori supersederes. Quam rem non dubito, quin iidem amici tui pro sua in te fide significarint. Mihi quoque velut speciminis loco indicarunt quædam, sed non nisi præcipua, quibus potissimum videbaris tibi spondere victoriam. Non mihi, mi Lee, quod dixi, tantum sumo, ut in theologicarum rerum controversiis feram sententiam, ne quis illud mihi merito possit ingerere. Ne sutor ultra crepidam: sed tamen profecto quas mihi communicabant, quas certe tanquam primarias communicabant, pleræque omnes erant ejusmodi, quas ipse quoque videri mihi sine magno posse negotio dissolvere. Quamobrem ex præcipuis quum plerasque reperissem tales,

^k Rather *personata*.^l Read, *præpediant*, as in the other edition.

merito videbar ex illis reliquis quoque velut ex ungue, quod aiunt, leonem posse existimare. Nam cujus ungues non læserint, ejus non est quod pilos valde pertimescas. Certe illa contentio de vocabulo *proprii*, quam literis tuis ad nos inseruisti, quæ tam firma videtur tibi, ut non unis literis mirari testeris Erasmi impudentiam, quem non pudeat in re tam aperta suam tueri partem, non mihi modo, sed reliquis quoque ad quos eadem de re scripsisti, tam tenuis videtur argutia, ut contra valde miremur sustinuisse te ut eam rem ei vitio verteres. Nam si mortales omnes tam adamantinis vinculis ad Porphyrii constringas *εισαγωγήν*, ut quando ille proprium id definiat, quod ita sit meum, ut nulli sit mecum commune, fas idcirco non sit eodem vocabulo sic uti, quomodo publicitus omnes ubique gentes utuntur, piaculum profecto sit si quis posthac propriam dicat patriam in qua natus est, aut propriam vocet parochiam in qua versatur, aut denique patrem a quo genitus est appellet proprium, si modo fratres habeat quibus sit pater cum illo communis. Quanquam nec Porphyrius tam difficilis est hac in parte quam tu, qui plures tradit modos citra vitium ejus usurpandi vocabuli. De quo vocabulo nihil ego inpresentiarum fueram dicturus omnino, nisi quod in epistolis istud tuis ipse commemorasti, quandoquidem de re tota quid haberem animi cum fratribus tuis, tum amicorum tuorum penitissimis olim judicavi, per quos jamdiu ad te, id quod volebam, pervenisse scio, ne nunc primum esset opus id rumore demum te per Erasmeos disperso didicisse. Venio nunc ad expositionem tuam, qua rem a principio repetis, id videlicet agens ut ostendas Erasmi tandem culpa totam hanc et natam et alitam esse tragediam. Quanquam hac in parte profecto operæ pretium est videre ut id quod unum sic Erasmo tribuis, ut præterea nihil ipse tibi desumas, et rhetoris hic agas partes, res videlicet per se exiles cumulatim verbis exaggerans. Quorum tamen si quis detracta mole nudas in unum res collegerit, opinor, non inveniet cur tibi videri debeas ab illo tam capitaliter offensus, ut dum illum contingat lædere, ne communibus quidem omnium bonis evertendis abstineas manum. Etenim si quis omnia congerat, quæ in tuis literis vel ad me vel ad alium quempiam memorasti, quibus illius in te contumelias amplificas, summa tamen huc rerum redit tandem, quod tuas annotationes neglexerit. Quæ, ut tibi verum fatear, non satis vehemens causa multis visa est, cur homo Christiana modestia tam hostiliter opus illud impeteres, quod alioqui te fateris fuisse promoturum, si laus videlicet, nam sic accipiunt, expectationi respondisset tuæ, quæ nunc maligna videbatur, quod se tam paucis in locis a te fatebatur edoctum; quum tamen contra videri debuerat honorificum, si vel unum quippiam sese vir omnibus in literis tantus a te didicisse fateretur, sive illud vere, sive civiliter causa fassus, cui tu tamen parum civiliter, mirum est quod ad sacras attinet literas, quam nihil omnino tribuas, quum tibi tamen sumas tantum, ut aperte prædices in secunda quoque editione (in qua denuo tantum studii ac laboris, collatis etiam tot codicibus, evolutis tot autoribus, tot præterea consultis literatissimis viris exhaustis) errores tamen eum multos magnosque reliquisse, si non ad tuas annotationes correxerit, quasi quæ tu deprehenderis, ille neque sua videlicet, neque alterius cujusquam opera pervestigare potuerit, quam solius tua. Ego, mi Lee, ingenium ac doctrinam tuam tam valde probo, quam quisquis probat maxime, nec de te raro glorior. Cæterum quando non dubito, quin satis tuo tributum ingenio censeas, si quis illud Erasmico tantum conferat, nec expectes, opinor, ut præferat: industria vero

atque assiduitate studendi Erasmum a puero semper fuisse constat insuperabili, magnifice profecto de te sentire videor mihi, si te posthac aliquando talem, qualis nunc est Erasmus, non desperem futurum, sed tum videlicet demum, quum ad annos hos, quos nunc habet ille, perveneris; nec jure tibi videbor injurius, si te interim ab illo censeam eruditione tantum a tergo relinqui, quantum te annis ille præcesserit, quos in unam theologiam profecto non pauciores insumsit, quantum omnes^m pene quas a puero didicisti literas. Nec tamen qui quam longius ab ea distat arrogantia quam objicis. Quis enim aut parcius definit, aut affirmat timidius? Quod plerique nimis faciunt fortiter. Ille tantum quid habeant libri commonet, suo quemque judicio relinquens, non ut sibi utetur postulat; qui sicuti dum animum aperit suum, attingat eos a quibus ipse dissentiat, quid facit aliud quam quod omnibus ætatum omnium scriptoribus et usitatum est et concessum? Et se tamen ubique submittit Ecclesiæ judicio, subinde fassus hominem esse se, quem in eo possint opere multa fubterfugere; quo in opere tu tamen, qui desideras in illo modestiam, magna cum autoritate profiteris perfecisse te, quod quidem ad theologiam attinet (nam ea est, opinor, quam vocas arenam tuam) ne quis illic possit quicquam invenire postea jure quod queat impetere, modo correxerit Erasmus quicquid tu annotasti. Qua professione plus uni sumsisti tibi, quam aut Erasmi pudor ultro delatum admitteret, aut ego ambobus certe vobis etiam conjunctis tribuerim, quum tibi tamen tribuam plurimum, illi omnes propemodum tribuant omnia. Qui quum is sit qui omnium minime egeat admonitu, nemo tamen magis gaudet admoneri, quæ res liquet ex ipsis epistolis quas ille tum in Angliam, tum alio quaquaversus emisit ad eos, quorum judicio potissimum confidebat, quorum nonnulli quid sibi videretur ostenderunt. Omnibus egit gratias, quorundam admisit monitus, quidam errasse se ipso rescribente senserunt, ejusque rei gratia, et ipsi egerunt gratias, quod cum docere conarentur, didicissent. Certe nullius recordor, qui tragædias moverit quod non omnia consilia sua vel evangeliorum vice suscepta sint. Nam quid illud sibi velit non intelligo, quod eum scribis ne Morum quidem monitorem ferre. Neque enim unquam me pro tanto viro gessi, a quo vel in aliquo literarum genere, vel in rerum perpensione communium Erasmus admonendus esse videretur. Jam quod Dorpium scribis ab illo male dum admoneret acceptum, ego num quid occultæ simultatis intercesserit haud intelligo: certe in ea Apologia qua Dorpio respondit, palam quamquam ab eo provocatus ac propemodum objurgatus aspere, tamen adeo modeste respondit, ino reverenter potius, ut non aliud unquam quicquid tantundem honoris conciliarit Dorpio,^a quam quod tantum autoritatis Erasmus ei præsertim lacessitus attribuit. Quæ res una facit ne facile adducar ut credam ejus beneficii oblitum Dorpium amicum in se tam candidum denuo velle lacessere. Qua in sententia vel eo confirmor, quod illam epistolam quam calore quodam dictarat acerbius, defervescente impetu, consilio censuit consultiore suppressendam; qua de re ego quoque vicissim pressi meam, qui contentiones hujusmodi quibus ut nihil fructus, ita multum damni possit oriri, sopire atque obruere libentius quam fovere studeam: qui ab eo tempore sic amavi Dorpium, ac magni semper feci, ut tibi quoque Lovanium peti-

^m Read *quam tu in omnes*.

turo miserum eum præcipue ex Lovaniensibus omnibus esse adjungendum, quod nunquam certe fecissem, nisi eum plane apud animum meum præsumissem talem, a quo tu, quem, ut vere, mi Lee, dicam, etiam olim non admodum æquum in Erasum cognovimus, in Erasmi pelli- cereris amorem, quum sit Erasmus illius amantissimus, natura certe tam placabilis, ut nescio an unquam possis invenire quenquam, qui tam multas ac tam insignes in se contumelias tam patienter tulerit, qui quidem potens sit tam valide retorquere, nec dolori suo miorem interim regestis in maledicos maledictis gesserit. Nempe qui nec eosⁿ, qui locis aliquot ex opusculis ejus ad calumniam delectis, ne dubitari possit quem impeterent, quidlibet in famam ejus impudenter evomuerint, convicia ipsis digna regesserit, sed eorum dissimulata malitia satis habuit si sua tueretur scripta, eorum honori adeo indulgenter parcens, ut non modo nihil inde detriverit, verum etiam nonnihil adstruxerit. Quanquam hæc illius tam immodesta^o modestia maxime profecto fuit in causa, cur tot amputatis hujus hydræ capitibus nova subinde repullulent: alioqui non dubito quin aliquot eum minus petulanter incessissent, si tui similes viderent durius aliquanto rejectos. Venio nunc ad prioris epistolæ calcem, quo te significas, Erasmo quoque vel adsentiente vel simulante, litem hanc totam reverendi patris episcopi Roffensis permisisse judicio, atque ad eum tuarum annotationum transmisisse volumen. Quod factum certe sive utriusque vestrum, sive unius tuum, mirifice laudant omnes, cum quod animos adjeceritis ad pacem, tum quod eum delegeritis pacificatorem, qui non modo propter eruditionem singularem, cujus nunc mundum testem habet, maxime sit idoneus qui judicet, verum etiam propter eximiam pietatem non sit passurus quicquid in alterutro boni sit interire: porro qui sic amet utrumque, ut toto pectore sit ad concordiam incubiturus, homo tam solers et dexter, ut viam inveniat facile, qua sibi censeat uterque satisfactum. Verum enim vero, ut posteriores tandem literas attingam, hoc tam salubre propositum, seu vestrum fuit, sive, quod scribis, tuum, quo sanctius excogitatum est, eo nimirum magis est incusandus, utriusque culpa contigit, ut deficeretur effectu. Ego hanc in culpam neutrum vel impingo, vel eximo. Cæterum quid aliis videatur exponam, qui primum id considerant, quod ut solus videri vis episcopi delegisse judicium, ita primus videris denuo declinasse, atque ita primus, ut propemodum etiam solus. Nam Erasum ne adhuc quidem constat rejecisse, ut qui prior miserit librum, et nullis literis appellarit a iudice: quem nec potuit iudicem refugere, qui edito libro omnes fecerat iudices. Tu contra, cum librum huc ad alios jam olim transmisseris clanculum, episcopum rem celesti maxime, nunc vero deum paterno quodam affectu consulentem tibi, ne huic te operi immisceas, videlicet statuis iudicem. Sed ita statuis, ut non ante sibi tributum hunc magistratum, quam rursus adentum cognoverit. Nam neque liber tuus ad eum venit, neque literæ quæ iudicem illum facerent, nisi simul traditis alteris, qui^p judicandi munus eriperent, ac denunciarent editionem tecum te nullius expectato iudicio decrevisse. Hæc atque alia conferentibus, oboritur certe suspicio nunquam istud sincere tibi de ju-

ⁿ Read *nec in eos, &c.*

^o *immodesta*, that is, *immodica*.

^p Read *quæ*.

dice deligendo cogitatum. Quam suspicionem præter alia confirmat tua certe, quæ multis videtur perquam infirma defensio, qua te videri vis eo loco ex Apologia notatum, quem locum non quisquam censet quicquam ad te pertinere. Nam neque nomen tuum ibi legis, neque mores qui describuntur agnoscis, et alii sunt qui de illo male sunt meriti, iidemque magis Latorum familiares. Porro quidam non multo melioribus ab his depicti coloribus, qui istinc huc indies commigrant, quam eo loco, quisquis est ille, describitur. Quamobrem ut nulla præbetur ansa, qua locus hæreat in te, sic non desunt fortasse vestigia, quibus ad eorum quempiam perveniat, qui callide rem dissimulant, et tua credulitate freti, quo longius ab sese vertant, ea te persona volentem ornant, atque ita producant in proscenium, suoque plausu tradunt publice, miserantibus amicis tuis, inimicis ridentibus, maxime sibi placentibus his, qui te circumventum suis versutis vicarium sibi histrionem gaudent supposuisse. Sed teneo, inquis, manifestarium. Nam cum per fratrem expostulassem de injuriâ, atque is negasset ea scripsisse de me, tamen recusavit, me petente, aliqua saltem illud apologia testari. Rem profecto, mi Lee, neque illi facilem, neque tibi utilem flagitasti. Nam ad hunc modum, alio super alium idem postulante, aut illi necesse fuisset aliquem negando prodere, atque ex occulta similitate aperte bellum in se recipere, aut cum suæ causæ præjudicio quempiam laudare publicè, quem paulo fortasse post palam cogeretur incessere. Tibi vero censes honeste consulturum, si scripto testetur se non illorum quæ scripsit, quicquam scripsisse de te, quasi ea videri possint alioqui in te competere. Annon belle te purgasset, scilicet, si protinus ei loco subjunxisset, Monitos omnes volo, ne quis nimium suspicax hæc me suspicetur vel dicere, vel cogitare de Leo? Quanto tibi fuisset consultius, eam rem quæ nihil ad te attinebat, in te non admittere, et si quis in te torquere niteretur, velut malum atque invidum interpretem rejicere, quam sic rem tibi sumere, ut vel quæ scripta sunt, videaris agnoscere, vel quod possis expostulare non habeas. Ego profecto, mi Lee, quanquam te viam video sententiæ meæ præcludere, quum aut famæ tuæ parum faventem censeas, aut certe non satis providentem, quisquis tibi non suaserit annotationes istas protinus emittendas, tamen non dubitabo committere, ut utrobique apud te existimationis meæ pericliter, potius quam, ut quæ tuæ putem conductura non consulam, id est, in primis, ut ab hujus editione voluminis abstineas, quod tibi nihil boni, multum conciliabit invidiæ. Nam quod nunc tute tecum reputas fore, ut omnes cognoscant, vel tibi deberi gratiam, si quid errati correxerit, vel suæ dandum pertinaciæ, si nec monitus quidem correxerit, id ut video pro confesso sumis, cujus fidem ægre fortassis obtineas, ut tuis videlicet corruptis scribis⁹, ex te quicquid est erratum credatur didicisse. Nam ejus ipsius quod offers fidem, ipse nimium vel hoc argumento minuis, quod nec visa adhuc secunda ejus editione, librum tuum tamen statuas edere. Quod multi credant nunquam te fuisse facturum, nisi spem concepisses aliquam fieri, ut ignorantia tuarum annotationum aliquot adhuc errata sua non deprehenderit. Nam si cogitares tuas annotationes omnes ei factas esse palam, non posses profecto dubitare quin aut omnes ille locos emendaverit, aut certe

⁹ scribis: i. e. amanuensis.

viderit quo pacto queat defendere, qui si hoc videat, non est quod magnam posses expectare gloriam; sin illud fecerit, appetitæ perperam gloriæ vix declines infamiam, quasi præpostero laudis aucupio, nullo jam fructu sis admoniturus, non quid nunc vitiosum sit, sed quid olim fuerit. At famam, inquis, purgare debeo, quam ille depopulatus est, qui non minuta modo me annotasse clamat, sed et neotericorum decretis ea communire. Hic interim non video, mi Lee, qui tecum contestes, qui tanquam facinus capitale objicis Erasmo, quod parum neotericis tribuit, quibus ille certe tribuit satis, quum nescio an iisdem quisquam plus ademerit, quam tute, qui tibi ducis infamiæ, si neotericorum decretis tua dicaris annotamenta munire. Verum si fama tibi sic esset aspersa maculis, ut necessario purganda sit, nec alia via possit perlui, quam si confestim liber ille tuus edatur, quanquam vel nominis potius aliquam jacturam sustinere deceat quam ut dum nostro bono nimium studemus, multorum bonis cogamur officere, tamen, ut nunc sunt mores, ignoscam facile, si tibi bene malis esse, quam alteri. Sed mihi neque famæ tuæ tam valde detractum videtur, et si maxime detractum sit, hac editione tamen minime posse restitui. Nam locus ille ex Apologia nihil ad te quicquam prorsus pertinet; tum si quas huc scripsit epistolas, nihil minus vel egisse videtur, vel cogitasse, quam ut tuo noceret nomini, contra vero annum hic fere totum de tuis in eum scriptis susurratum est: quum nec interim bonorum quenquam viderim tuo gaudere proposito, nec animi erga te offensi ullum ab illo signum deprehenderim, nisi quod modo visus est aliquid de tuo contra se facto conqueri, de te tamen ipso scribens multo certe, quam tu de illo temperantius. Quorum si quis utriusque narrationem perpendat, vereor profecto, ne te potius condemnet injuriæ, nisi quis ea credat esse mendacia quæ sunt ad illum delata de te, quod ego certe tam libenter credo, quam tu quoque debes libenter vana credere, quæ iidem rumigeruli de illo detulerunt ad te, quos si mendaces esse credes, ut si vis absolvi credes, illum pariter ab hac injuria, cujus nunc accusas, absolves. Sed nescio quas literas loqueris, quibus ille te sit graviter insectatus, quales an proferre possis haud scio. Verum hoc unum scio exstare, mi Lee, tuas, et quo minus inficiari possis, *αὐτοψύχως*, e quibus conjici potest ad istas annotationes longe alio animo et accessisse te et processisse, quam nunc toties in testem citata conscientia præ te feras, tum sic accessisse ut præjudicium domo, quod aiunt, attuleris tecum, quo sementem totam, cujus adhuc nec herbam videras, damnandam esse præsumeres, quum inde passim omnes boni, qui quidem nossent agricolam, optimam et pulcherrimam sibi messem promitterent. Verum quod cœpi dicere, si maxime famam tuam purgari oporteat hac editione, tamen censeo minime posse procedere, qua dum eam depurgare laboras, vereor ne limo densius lutoque permisceas. Nam primum in quibusdam video te plane falli, nec absimile veri est idem tibi in aliquot æque locis, quos ipse non vidi, contingere. Jam quædam sunt, quod nec ipse diffiteris, non admodum magni momenti; quædam certe, ut non aperte contra te militent, ita pro te non valde multum faciunt: jam pars bona diu controversa, de quibus adhuc sub judice lis, quæ si de summa subduxeris, reliquum rationis erit paucillulum, nec sane satis

^r Perhaps *quæ certe*, or *quædam certe*, *quæ*.

dignum, unde tu novas conficias tabulas. Ut præteream interim, quod alii non prætereunt, qui perquam intempestivum censent de mendis admonere jam emendatis. Atque is quidem tuæ rei status fuerit, etiamsi mutum nactus esses adversarium, qualem non esse tuum tute probe pernosti. Nunc vero cum contra te rem tractabis cujusvis tractandæ rei mirificus artifex, tum qui hanc in rem unam plus propemodum laboris ac studii, quam in reliquis quas unquam egit omnes impenderit; certe, mi Lee, non credas quam multa sis quæ nunquam credidisses auditorurus, quæ si posses animo jam ante concipere, dubio procul abstinendum duceres ab inauspicatis istis laboribus, quos utinam tantum possis perdere. Nam ille quicquid annotasti minutulum, prorsus in nihil comminuet; quicquid te nunc parum juvat, sic tractabit ut etiam noceat; quod hactenus videbatur ambiguum, id contra te reddet dilucidum; tum si quid mutavit in melius, ejus non modo nullam tibi habebit gratiam, sed reum etiam aget insolentiæ, ejusque rei valde ridiculæ, tanquam non glorieris modo, velut *Ἐπιμυθεὺς μετὰ τὰ ἀπράγματα*, eorum nos admonere quorum tempus præteriit, dum salebras mones ac lacunas esse vitandas, quæ jam sunt complanatæ, sed alienæ præterea laudem captes industriæ, qui quicquid aut ipsum notavisse comperies, aut alios, id in tuas totum annotationes referens, aliorum partus edas pro tuis, quorum adhuc quidam belli videntur tibi, quos qui genuerant, velut informes ac monstrosos fœtus abjecerint. Jam quum ad ea venerit, quibus errare te manifeste cõarguat, non est quod expectes illam, qua semper hactenus pepercit aliis humanitatem; qua quia multorum in se audaciam videt provocasse sese, vertet haud dubie vela, atque ita, vereor, tractabit te, aliis ut sis exemplo, ne quis ei negotium denuo solitæ spe civilitatis exhibeat. Qua in re veniam, vel temet judice, debet obtinere. Qui si tibi putes causam esse cir illum invadas acriter, vel quod tacere nefas ducis, si quid adhuc reliquit incorrectum, vel si nihil reliquit, tamen ut tuam repares ac sarcias famam, quæ tibi tota funditus interierit, si toti credaris Europæ, nam id populus curat scilicet, annotasse minutias; quanto æquius illi debes ignoscere, si tuam in se libertatem pari libertate retaliet? Sive ut nunc est ejus opus recognitum, nihil eorum retineat, quæ tu reprehenderis, sive tu velut errata redarguas, quæ sua sibi conscientia dictet esse rectissima, qui sibi non minus certe quam tibi citra ullam potest arrogantia culpam fidere; ut non illud addam interim, quod totus iste tumultus tuus huc tendit denique, ne per illum putareris reculas quaspiam vel parum recte vel paulo minus magnas annotasse: quum illi contra te sit enitendum, ne si tu recte magna notaveris, ipse magna carere nota non possit, quasi, quod nefas nemo non ducit, sancta parum sancte tractaverit. Hæc quum ita sese habeant, non est, mihi crede, quod speres, quin si illum editis istis annotationibus attingas, suetæ sibi suæ lenitatis oblitus, suum jus summa vi persequatur. Itaque vehementer metuo, ne famam tuam, quantum ego video adhuc per illum integram, tute videri possis inopportuna purgatione polluere, quod quibusdam ante video contigisse, qui an minus tuti fuerint quam tu, id quidem necesse est eventus judicet, certe non minus fuerant securi quam tu, quoad ille quid respondisset audivissent. Tum vero demum senserunt suæ cœnæ sumtus absque hospite, quod aiunt, frustra sese secum deputasse, quod qui faciunt denuo oportet computent, quum hospes plerumque in rationem adferat, quod illi vel non recordabantur, vel sibi parentes omni-

serant. Quam ob rem, mi charissime Lee, etiam te atque etiam rogo, ne tecum status nimium tuæ spei fidere : qui quum me sis obtestatus per sanctissimum mihi nomen amicitiae, ut me hac in re tibi æquum præbeam ; sic mihi, mi Lee, contingat te ut perpetuum amicum habeam, ut ego nullo mihi pacto videor in te futurus æquior, quam si te contra, quod obnixè facio, per si quid est in amicitia sanctius obtester, ut odiosis hujusmodi excusis jurgiis, in amicitiam cum Erasino redeas, quod illum non recusaturum ausim profecto meam tibi fidem obstringere ; neu velis eam provinciam suscipere, quam semel ingressus nunquam possis deponere, in qua perpetuo tumultu, rixa, contentione, molestiis tunica molesta molestioribus, ætatem reliquam, cujus adhuc spero tibi multum supra mediam superest, arsurus, mi Lee, sis verius quam victurus. Quin tu Christianæ te charitati restituens, animo serenato, lætus hanc vitam et tranquillus exige, contemtaque unius inauspicati libelli jactura, qui futuris etiam fœturis tuis nonnihil offundat invidiæ, feliciorum aliquam materiam tibi circumspecte quam eleganter expolias ; quæ cum prodierit aliquando, prosit et probetur omnibus ; quæ tuam famam et præsentibus reddat amabilem, et magno cum favore transmittat posteris ; quæ denique sit ejusmodi ut ejus præmium potissimum sperare possis a Deo, quod genus mercedis multo est omnibus mortalium bonis uberius. In qua ego materia non veto, si quid fors inciderit, in quo vel Erasmus aliquid, vel quisquis alius quicquam scripsit unquam, sit ita lapsus insigniter, ut admonendus magnopere videatur orbis, ad eundem ne quis rursus impingat lapidem, non, inquam, veto quo minus tu quoque denuncies quæ declinari profuerint* offêndicula. Nec id abs te fieri æquus quisquam potest inique ferre, modo res tractetur ea modestia, quæ fidem faciat oblatam potius monendi necessitatem, quam carpendi ansam esse quæsitam ; a quo limite quis non videt sulcus iste quam longe deliret, quum ex professo liber cum libro velut hostis cum hoste committitur. Quod ne tu velis committere, rursus, mi Lee, te per tuam famam, mea mihi propemodum chariorem ; per meas de te spes, qui de nullo nostratium unquam concepi grandiores ; et per charitatem patriæ, cui debitum ex te splendorem nubecula pergis obducere ; per amicorum tuorum sollicitudinem, qui mecum trepidi suas quisque preces adjungunt, obsecro te atque obtestor quam possum maxime, ut et tibi parcas et patriæ, ne vel Leus dicatur vel Anglus augescentibus orbis Christiani commodis invidere. Sin tibi penitus insederit tam generosus ardor gloriæ, ut potius quam cum illo non dimices, malis genuinum frangere, tuam quidem vicem amplius quam dolere non possum ; patriæ certe pro mea virili connitur ut hoc tuum factum, quod tantis bonorum doctorumque omnium odiis exponi video, Britanni potius esse quam Britannicæ censeatur, salva mihi tecum semper, quoad per te licebit, amicitia. Vale. 20 die Maii, Anno MDXIX.

* Read *profuerit*.

VI.

Thomas Morus Eduardo Leo S. D.

NEMINEM esse mortalium, arbitror, charissime Lee, cui sua consilia perpetuo constent; mihi certe (neque enim vel constantior affecto, vel prudentior videri quam sum) sæpe sic usu venit, ut quod alias impense placet, alias impense displiceat. Nec istud unquam tamen verius validiusve mihi contigisse memini, quam in hoc tuo negotio, in quo minime omnium putassem eam animi mei mutationem accidere potuisse, non ideo tantum quod mihi videbar ipse pulchris rationibus esse confirmatus, nam mea mihi semper suspecta sunt; sed quod tam multos habere me videbam, eosque ex prima classe prudentiam qui meæ sententiæ non modo suffragarentur atque subscriberent, verum auctores quoque profiterentur sese. Quos quum nunc videam universos sui pœnitere suffragii, quod meum una calculum, quem revocare non possum, testari cogor, in urnam etsi fideliter, parum tamen caute conjectum, vel tantorum certe viro- rum societate memet, vel communi sorte mortalium, quibus nihil satis provisum est undique, consolabor. Nam quis non putasset id quod tam multi, tam docti, tam amici tibi putaverunt utiliter me suasurum, ut inter te atque Erasmum rediretur in gratiam, libellusque quem nunc edidisti premeretur perpetuo? At nunc res indicat id ipsum consilium non satis consulte consultum. Fuisset enim, quandoquidem premi non potuit, quod quo minus potuerit neque judico neque disputo per utrum steterit, fuisset, inquam, etiamsi non satis commodum, at certe minus incommodum, si liber esset olim, priusquam^t ad cætera mala, tantus iste rixarum cumulus, et conviciorum immensa moles accessisset, quorum nescio an vos adhuc pigeat, cæteros certe omnes jamdudum pudet. Uter in causa fuerit in præsentem non excutio. Literis meis olim declaravi tibi quid mihi partim, partim aliis ad eum usque diem de utriusque facto videretur. Post eum vero diem quo pacto res tractata sit inter vos, nec satis certe comperio, nec de re parum comperta pronuncio. Verum postquam tu significaras, meo te suasu perpetuo pressurum librum, quievisti paululum. Cæterum haud multo post Erasmus huc scripsit ad nos, te quum aperte præ te ferres concordiam, occultis quotidie cuniculis plusquam hostilia moliri. Tu contra negabas, et contendebas illum falsis duci opinionibus. Iterum ergo illum, iterum te admonuimus utrique cavendum esse, ne pravis aliorum dolis inter vos committeremini. Ille postea sæpe velut novis ac novis abs te læsus technis querebatur, cui ego semper eadem respondebam, aliorum malitiam vestræ invidere quieti, quibus studium fuerit ex duello vestro voluptatem capere. Te vero, a quo nihil accipiebam literarum, nolui nostris obtundere, præsertim quæ non aliam cantilenam possent, quam toties ante cantatam occinere. Nunc tandem libellus annotationum tuarum (qui jam ante quoque cœperat a quibusdam apud nos adservari negligentius, et permitti pluribus) offertur excusus typis: sed non nisi unum volumen aut alterum. Hic et a frontispicio conspicor, et a postico magis virulenta convicia, quam quæ modestiorum ferant aures. Quorum omnium initia causasque cum in Erasmum conjicias, ut te non refello, ita nec illum adhuc inauditum condemno. Hoc unum, mi Lee, scio, quod quum idoneis argumentis

^t Perhaps, *olim editus priusquam*. See the next letter.

docere possim, dissimulare non debeo, literas illas quibus te commonebat ab impotentibus Germanorum animis tibi cavendum esse, quas literas velut minaces videris in odium trahere, ab animo in te sincero et de tua salute sollicito profectas. Cætera quo pacto gesta sunt, tum demum expendam, quum illum quoque audiero. Quæ tamen seu vera sunt, ut dicis, omnia, seu te nonnunquam imago quædam veri deceperit, seu tua conjectura, ut est animus in sua cuique re suspicax, longius interdum sese quam quo ducebatur exverit, non adeo immemor sum humanæ sortis, ut non connivendum putem, si quis interdum dolori suo, seu veris e causis orto, seu creditis indulgeat. Sed optassem tamen, mi Lee charissime, pro meo in te amore, quo non est in te cujusquam sincerior, optassem, inquam, ita tibi temperatum esse, ut modestiæ potius laudem, quam acerbitalis veniam consequerere. Verum hæc sera querela est. Nunc quod reliquum est, oro te, mi Lee, ut redire properes ad nos, a quibus utinam nunquam fuisses digressus. Etenim sive tu vera narras, ab ipso te impulsus Erasmo, sive ille recte suspicatur incitatum te a suis æmulis, nunquam hic tumultus inter vos exortus esset, si tu perpetuo mansisses in patria, in qua ut brevi te reducem videam salvum atque incolumem precor. Interea vale^v, Grennici, 27 die Februarii.

VII.

Thomas Morus Eduardo Leo S. D.

NUDIUSTERTIUS ad te, mi Lee charissime, literas dedi statim ab allatis huc paucissimis annotationum tuarum voluminibus, quæ nescio quis e Parisiis scholasticus huc festinarat mittere, ut amicis quibusdam primo flore gratificaretur. Heri mihi redditus est abs te libellus una cum literis, quibus auguraris me non boni consulturum, quod librum ad me mittas excusum typis. Ego certe quod mihi donas, habeo gratiam; quod nunc excusum curasti, quanquam perpetuo maluissem premi, tamen ut res habet, non tam tuum factum, qui nunc edideris, quam meum damno consilium, per quem effectum est, ne tum esset editus, quum minore utriusque damno potuisset, dum adhuc minus acribus odiis utrinque laborabatur. Sed quoniam scripsi tam nuper hac de re, non erit opus eadem repetere. Unum præterire non debeo, quod ais longa me et prope minaci epistola tecum egisse ut premeres. Profecto, mi Lee, ut fateor esse longiusculam, ita quantum recordor, minarum nihil habebat epistola. Certe nihil habebat animus, aut habebit unquam, neque enim natura sum torvus. Memini scripsisse me pro mea virili conaturum, ut ista taxatio translationis Erasmicæ, tuum potius factum quam patriæ nostræ videretur, salva mihi semper tecum, quoad per te liceret, amicitia: quæ verba nolim te, qui mihi videris interdum plus æquo suspicax, ad minas trahere, quibus ego nihil aliud sensi, quam quoad possem effecturum me, ut innotesceret exteris, factum illud tuum apud nos, ut quibusdam fortasse placeat, certe non omnibus placere. Si nihil aliud possem, illa ipsa epistola saltem testaturum, non placere mihi, ut labores Erasmi in communem studiorum usum tanto cum studio collocati, tuo libello traducerentur, atque hæc

ine vel ideo facturum obnixius, quod verebar si ab Anglo impeteretur opus omnibus tam charum gentibus, ne nostra patria traheretur apud eruditos omnes undique in invidiam. Nec uno pilo minus hanc invidiam pertimescebam, quod illic sentiebam opus a nonnullis, vel invidis, vel imperitis infamari. Quum augurer atque præsagiam, aut evictis hostibus aut desistentibus, Erasmi labores æternum esse victuros. Nec tamen omnes vel invidiæ damno, vel imperitiæ, quibus fortassis opus displicebit; liberum erit per me suum cuique judicium, et poterit interdum zeli fervor etiam peritis imponere: hoc certe fidenter pronuncio, neque sanctiores adhuc, neque doctiores, ab adversa parte quam ab Erasmo perstitisse, ut nihil interim dicam de summo pontifice, cujus in hanc partem suffragium idemque bis jam honorifice præbitum, quamvis mihi videatur irrefragabile, nescio tamen quanti ponderis sit istic apud quosdam, quos ego, si modo vera audio, sane vehementer admiror tam levem ipsos eam auctoritatem ducere, pro qua adversus alios ferro flammaque depugnant. Certe si potestatem illam tam rigide ab se defensam, tam facile cum libet negligunt, cui non fidem faciant, non pro pontifice sese, sed pro suis potius affectibus dimicare? Nam quod audio jactare quosdam, propediem se facturos, ut pontifex revocet calculum, dispeream ni cupiam suavium hominum miram illam audire facundiam, qua sic pontifici demulceant aures, ut persuadeant ei ex honore esse pontificiæ majestatis, ut in malorum gratiam, bonorum detrahat commodis, et opus jam tandem reprobet, quod bis jam ex intervallo probavit, et toti se declaret orbi, cujus curam habet, Christi negotium, cujus vicem gerit, tam negligenter agere, ut dominicum gregem pro quo rationem redditurus est, semel atque iterum pastoralis voce dimiserit in perniciose pasqua. Certe Lutherus ipse præ istis videri potest pius in sacrosanctam Romanam sedem, ut cui aliquo saltem modo tribuit universam potestatem, quam isti ut verbis sublevant, ita re videntur tollere, si judicium ejus in approbandis scriptorum operibus adeo ducunt leve. Atque ut illud ad sedem pertinet, sic istud pertinet ad pontificem, de quo scelerate sentiunt, si censent eum per incuriam id operis bis jam accurate commendasse fidelibus, quod haberi legique sine fidei detrimento non potest. Jam quod tu ais nescire te an pontifex approbaverit, ut ad Græcam fidem excutiantur Latini codices, certe non probasse saltem exemplar Erasmicum, quod ipsum probetur esse mendosum, ut primam partem prorsus abjicio, ita secunda delector, ut belle atque acute excogitata per te; neque enim illorum quenquam audiui hactenus, qui tantum sibi invenerit suffugii, qua totum opus impune liceret impetere, quod approbasset pontifex. Itaque non conabor tibi hoc jumentum tollere. Cupio profecto aliquod tibi effugium patere, quo quod facis, fecisse possis inoffenso pontifice. Verum misere metuo, ne ex hoc asylo quoque te deturbet Erasmus, qui etiamsi per se tanto bonorum consensu satis in tuto sit, non feret tamen unquam tantam ignominiam, ut clypeus ei pontificius, velut ancile de cælo datum, excuti videatur e manibus. Quod si censeas agrum in summa frugiferum, aliquot adhuc tamen continere frutices, qui manum desiderent agricolæ, nec auctoritati pontificis assistis, non me modo, sed ipsum etiam Erasmum habebis adstipulatorem, qui non eam ambit laudem, ut quod nemini unquam contigit, nempe ut nusquam in longo dormitet opere, id illi deferatur uni: atque utinam sic aperte modereris tuam, mi Lee, sententiam,

quod videri potes alicubi sensisse, utpote cum fateris non omnia dammare te in quibus ab Erasmo dissentis. Id si quo forte loco, nam totum librum non legi, abs te sit aperte factum, nihil erit tibi negotii cum quoquam, nisi ut de solis annotationibus disputentur^x, e quibus ut rejicientur, haud dubie, multæ, ita quædam fortasse consistere, quibus utilis videretur liber, quæ nunc alioquin in idem recident periculum, quod intentant; nempe quoniam malæ sunt quædam, damnnari ut debeant omnes, vel eo justius id subituræ discriminis, quod legem ferant ipsæ qua pereant. At cum dicis periculum esse, ne quis in posterum lædatur ab his quæ tu reprehendis in illo, divinationo quidem est ista. Atque in diem est, quem tibi fingis timor, etiamsi vera metueres, et cui multis modis possit occurri. Etenim qui malam ab illo stabilierit opinionem, hactenus nullum vidi: at quotidie video passim studiosos, qui se laboribus ejus mire jam nunc fatentur adjutos in campo Scripturarum. Nec hac in parte dubito, quin tecum, mi Lee, sentias, et sis aliquando fassurus. Habes hominem doctissimum atque integerrimum, florem ipsum theologicæ scholæ Dorpium, utriusque vice prævium tibi ducem, ut qui et tuam sententiam diu tenuerit, et post excusam^y diligentius reliquerit; qua veritatis agnitione immane quanto plus veræ peperit gloriæ, quam ulla unquam victoria potuisset. Et mihi plane polliceor, quemadmodum literis illum refers, et eidem succedis in certamen, ita non ullo pudore cunctaturum quin aliquando quod verum videris, quod visurum non dubito ingenue sis agniturus. Cujus bonitatis mihi spem facit, quod idem jam nunc uno atque altero loco fecisse te, non sine laude video; idemque ut Erasmus faciat, ex animo certe consulam. Quod vero me, mi Lee, rogas, ne quid amoris erga te mei minuam, confide, mi Lee, mihi, etiamsi in hac causa æquior in eam partem sum quæ oppugnatur, at sic ut optem ab urbe salva salvas abduci copias, te tamen amabo semper, et amorem abs te meum tanti fieri gaudeo, nec in tuam rem sicubi causa postulet incumbam segnius, quam in hanc inclino, usque adeo ut cum quid edideris aliquando tuum, nam editurum certe multa, non dubito, si vel Erasmus in alienum opus curiosos injecerit oculos, atque opus totum opposito conetur opusculo demoliri, quanquam aliquanto meliore loco videretur, quod non nisi retaliaret injuriam; ipse tamen tecum, quantumvis infirmis viribus, firmissima voluntate perstabo. Vale, mi Lee charissime, ac, si nos amas, ad nos advola. Grennici, ultima Februarii, Anno MDII^z.

^x Read *disputetur*.

^y Read *excussam*.

^z It should be MDXX.

VIII.

Epistola Domini Thomæ Mori, Equitis Aurati, ad Academiam Oxoniensem, contra Scholasticos illos Academicæ dictæ, qui se Trojanos appellantes, omnes Artes liberales, præcipue Græcas Literas, odio habendas, earumque Cultores conculcandos Dicteriisque proscindendos esse palam prædicabant.

* Thomas Morus Reverendissimis Patribus, Commissario, Procuratoribus, ac reliquo Senatui Scholasticorum Oxon. Salutem.

DUBITAVI nonnihil, eruditissimi viri, liceretne mihi de quibus nunc decrevi rebus ad vos scribere; nec usque adeo styli respectu mei dubitavi (quanquam eum ipsum quoque pudet in cætum prodire virorum tam eloquentium) quam ne videri nimium superbus possim, si homuncio non magna prudentia, minore rerum usu, doctrina vero minus quam mediocri, tantum mihi arrogem, ut ulla in re, sed præcipue in literaria consilium dare unus audeam vobis omnibus, quorum quivis ob eximiam eruditionem prudentiamque sit idoneus, qui multis hominum millibus consulat. Verum contra, venerandi patres, singularis ista sapientia vestra quantum me primo conspectu deterruit, tantum me penitus inspectu recreavit. quum subiit animum, sicuti stulta atque arrogans inscitia neminem dignatur audire, ita quo quisque est sapientior doctiorque, eo minus sibi ipse confidere, aut cujusquam aspernari solet consilium. Sed et hoc me vehementer animavit, quod nemini unquam fraudi fuit apud æquos judices, quales vos imprimis estis, etsi si quis in consulendo non satis prospexisse videatur; sed laudem semper gratiamque meruisse consilium, quod quanquam non prudentissimum, fidum tamen fuerit, et amico profectum pectore. Postremo, cum apud me considero, quod hanc quantulamcumque doctrinam meam, secundum Deum, vestræ isti academici acceptam ferre debeo, unde ejus initia retuli, videtur a me officium meum fidesque in vos exigere, ne quidquam silentio transeam, quod vos audire utile esse censeam. Quamobrem quum in scribendo totum periculum in eo viderem situm, si me quidam nimis arrogantem dicerent, contraque intelligerem silentium meum a multis damnari ingratitude posse, malui omnes ut me mortales audaculum prædicarent, quam quisquam judicaret ingratum, in vestram præsertim scholam, cujus honori tuendo vehementer ipse me devinctum sentiam; maxime quum res sit tanta quanta profecto, ut mea fert opinio, nulla multis jam annis obtigit, quæ, si honori commodoque gymnasii vestri bene consultum vultis, exactius fuerit vestræ gravitati animadvertenda. Ea res cujusmodi sit accipite. Ego cum Londini essem, audiavi jam nuper sæpius quosdam scholasticos academici vestræ, sive Græcarum odio literarum, seu pravo quopiam aliarum studio, seu, quod opinor verius, improba ludendi nugandique

* From the edition printed at Oxford by John Lichfield, Anno 1633. 4to.

libidine, de composito conspirasse inter sese ut se *Trojanos* appellent. Eorum quidam, senior, ut ferunt, quam sapientior, Priami sibi nomen adoptavit, Hectoris alius, alius item Paridis, aut aliorum cujusquam veterum Trojanorum, cæterique ad eundem modum, non alio consilio, quam uti per ludum jocumque, veluti factio Græcis adversa, Græcarum literarum studiosis illuderent. Itaque hac ratione factum aiunt, ne quisquam ejus linguæ quidquam qui degustasset aut domi suæ aut in publico possit consistere, quin digito notetur, cachinnis rideatur, et appetatur scommatibus, ab aliquo Trojanorum illorum ridiculorum, qui nihil rident aliud nisi quod solas * nesciunt omnes bonas literas: usque adeo in *Trojanos* istos aptissime quadrare videatur vetus illud adagium: Sero sapiunt Phryges. Hac de re quum assidue multos audirem multa referentes, quanquam et displiceret omnibus, et mihi imprimis esset acerbum scholasticos esse aliquos apud vos, qui talibus ineptiis et otio abuterentur suo, et bonis aliorum studiis essent molesti, tamen quoniam videbam nunquam undique sic posse prospici, ut e tanta hominum turba omnes et saperent, et frugi modestique essent, cœperam apud me rem pro levi ducere. Cæterum posteaquam huc Abingdoniam invictissimum regem sum comitatus, accepi rursus ineptias illas in rabiem denum cœpisse procedere; nempe nescio quem e Trojanis illis hominem, ut ipse sentit, sapientem, ut fautores ejus excusant, hilarem atque dicaculum, ut alii judicant, qui facta ejus considerant, insanum, hoc sacro jejunii tempore concionibus publicis non modo contra Græcas literas, et Latinam politiem, sed valde liberaliter adversus omnes liberales artes blaterasse. Tum quo sive tota res congrueret, neu tam stolidum sermonis corpus uteretur sano capite, neque integrum ullum scripturæ caput tractavit, quæ res in usu fuit veteribus, neque dictum aliquid brevius et sacris literis, qui mos apud nuperos inolevit, sed thematum loco delegit Britannica quædam anilia proverbialia. Itaque non dubito sermonem illum tam nugacem vehementer offendisse eos qui intererant, quum videam omnes tam iniquis auribus rem accipere, qui vel frustatim inde quidquam audiant. Quorum quotusquisque est, qui modo vel scintillam habet Christianæ mentis in pectore, qui non lamentatur majestatem sacrosancti concionatoris officii, quod mundum Christo lucrificet, nunc ab his violari potissimum, quorum officio potissimum incumbit ejus muneris auctoritate ^b tueri? In quod concionandi officium quæ potuit excogitari contumelia insignior, quam sic qui concionatoris nomen proficitur, in sacratissimo totius anni tempore, magna Christianorum frequentia, in ipso Dei templo, in altissimo pulpito, velut ipsius Christi solio, in venerabilis Christi corporis conspectu, quadragesimalem sermonem in Bachanales convertisse nœnias? Quo vultu credimus auditores ejus stetitisse, quum illum a quo spiritualement sapientiam venerant audituri, gesticulantem et ridentem, cachinnosque edentem e pulpito simii in morem cernerent, et quum pia mente verba vitæ expectassent, abeuntes nihil audisse recordarentur præter oppugnatas literas, et prædicandi officium ineptia prædicatoris infamatum? Atque quod seculares disciplinas omnes insectatur, si bonus ille vir mundo se procul subducens diu vitam traduxisset in eremo, atque inde repente prodians isthac

* Perhaps soli.

^b Read auctoritatem.

oratione uteretur, insistendum esse vigiliis, orationi, jejuniis, hac via gradiendum, si, qui cœlum petant, cœtera nugæ esse; quin ipsarum etiam studium literarum compedum vice esse, rusticos atque indoctos expeditis ad cœlum provolare, ferri utcunque fortassis hæc oratio a tali persona posset, et veniam mereretur simplicitas, quam qui audient benigne, interpretarentur sanctimoniam, qui vero gravissime, piam saltem atque devotam justitiam. At nunc quum vident in suggestum scanderè hominem penulatum, humeros instratum velleribus, habitu qui profiteatur literatum, atque inde in medio academix, quo nemo nisi literarum causa venit, palam contra omnes fere literas debacchari, istud profecto nemo videt, qui non cæcam putet atque insignem malitiam, superbamque adversus meliores artes invidiam. Quin demirantur multi vehementer, quid homini in mentem venerit, cur putaret sibi prædicandum aut de Latina lingua, de qua non multum intelligit, aut de scientiis liberalibus, e quibus adhuc minus intelligit, aut postremo de Græca lingua, cujus ὅδὲ γὰρ intelligit; quum ei tam uberem suppeditare potuissent materiam septem peccata mortalia, res nimirum concionibus idonea, tum cujus creditur ipse neutiquam imperitus; qui quum sic institutus sit, uti quicquid nescit id reprehendere malit quam discere, quid est, si hæc inertia non est? Ad hæc quum palam infamat quoscunque scire quidquam deprehenderit, quod ipse quo minus addiscat, segnities aut ingenii desperatio prohibet, annon hæc invidia est? Denique quum nullum scientiæ genus in pretio vellet esse, nisi quod ipse scire falso sibi persuaserit, atque ab ignorantia majorem sibi laudem arrogat quam ab scientia, sicut quorundam fert modestia, nonne hæc suprema est superbia? Itaque quod ad seculares literas pertinet, quanquam nemo negat saluum esse quenquam sine literis, non illis modo, sed prorsus ullis posse, doctrina tamen etiam secularis, ut ille vocat, animum ad virtutem præparat. Quæ res ut ut sese habeat, nemo saltem dubitat literas unam prope atque unicam esse rem propter quam frequentatur Oxonia; quandoquidem rudem illam et illiteratam virtutem quævis bona mulier liberos suos ipsa docere non pessime posset domi. Præterea quisquis ad vos venit, non protinus ad perdiscendum theologiam venit: oportet sint qui et leges perdiscant; noscenda est et rerum humanarum prudentia, res adeo non inutilis theologo, ut absque hac sibi fortassis intus non insuaviter posset canere, at certe ad populum inepte sit cantaturus. Quæ peritia haud scio an aliunde uberius quam a poetis, oratoribus, atque historicis hauriatur. Quin sunt nonnulli, qui cognitionem rerum naturalium velut viam sibi qua transcendant in supernam contemplationem præstruant, iterque per philosophiam et liberales artes, quas omnes iste secularis nomine literaturæ damnat, faciunt ad theologiam, spoliatis videlicet Ægypti mulieribus in reginæ cultum; quam theologiam, quoniam hanc solam videatur admittere, si vel hanc admittat, non video tamen quo pacto possit attingere citra linguæ peritiam vel Hebrææ, vel Græcæ, vel Latinæ, nisi forte sibi persuaserit homo suavis satis in id librorum scriptum esse Britannice, aut totam prorsus theologiam putat intra septum illum claudi quæstionum de quibus tam assidue disputant, in quas pernoscendas pars exigua fateor linguæ Latinæ suffecerit. Verum enimvero, intra has angustias Augustam illam cœli reginam theologiam sic coerceri pernego, ut non præterea sacras incolat atque inhabitet Scripturas, indeque per omnes sanctissimorum

patrum cellas peregrinetur, Augustini dico, Hieronymi, Ambrosii, Cypriani, Chrysostomi, Gregorii, Basilii, atque id genus aliorum, quibus ut nunc contentim vocant, positiva scribentibus theologiæ studium stetit a Christo passo plus annis mille, priusquam argutæ istæ nascerentur, quæ jam prope solæ ventilantur, quæstiuncule. Quorum opera patrum quisquis a se jactat intelligi sine suæ cujusque eorum linguæ non vulgari peritiâ, dum id jactabit imperitus priusquam ei periti credant. At si nunc velamen ineptiæ concionator ille prætexat, non seculares ab se damnatas literas, sed immoderata earum studia, non video in eam partem tam passim peccari ut opus fuerit publica concione corrigi, ac revocari velut in præceps ruentem populum. Neque enim valde multos audio in hoc literarum genere eo usque pervasisse, quin paulo adhuc progressi longius, aliquanto tamen citra melium subsisterent. Cæterum bonus ille vir ut facile declararet quam longe ab ea sermonis moderatione abesset, quicumque Græcas adpetere literas aperte vocavit hæreticos, ad hæc lectores earum diabolos maximos denotavit, auditores vero diabolos etiam illos, sed modestius, et, ut ipsi videbatur facete, minutulos. Itaque hoc impetu, imo ista furia sanctus iste vir diaboli vocabulo notavit virum quendam, quem omnes talem esse sciunt qualem is qui vere diabolus est perquam ægre ferret concionatorem fieri. Quamquam haud nominatim citavit hominem, verum tam aperte tamen hominem designavit, ut omnes tam intelligerent quem notaret, quam ipsum qui sic notasset notarent amentię. Haud ita, viri literatissimi, desipio, ut in me summam Græcarum literarum patrocinium apud prudentias vestras, quibus facile intelligo eam^y utilitatem perspectam esse prorsus et cognitam. Etenim cui non perspicuum est cum in cæteris artibus omnibus, tum in ipsa quoque theologia, qui vel optima quæque invenerit, vel inventa tradiderunt accuratissime, fuisse Græcos? Nam in philosophia, exceptis duntaxat his quæ Cicero reliquit et Seneca, nihil habent Latinorum scholæ nisi vel Græcum, vel quod e Græca lingua tractatum est. Taceo Novum Testamentum atque peritissimos sacrarum Literarum interpretes fuisse Græcos, Græceque scripsisse. Hoc certe non sine eruditorum omnium consensu dicam; quamquam jam olim quædam translata sunt, et multa jam nuper melius, tamen neque dimidium Græcorum voluminum Latio adhuc donatum est, neque quicquam fere sic a quoquam versum, ut non idem adhuc in sua lingua legatur aut emendatus aut certe efficacius. Eamque ob causam veterum quisque doctorum Latine ecclesiæ, Hieronymus, Augustinus, Beda, multique iidem alii sedulo se dederunt perdiscendo Græcorum sermonem, idque pluribus libris jam tum traductis, quam multi nunc, qui sibi impendio videntur eruditi, solent legere, nec didicere solum, sed posteris consuluerunt etiam, his imprimis qui vellent esse theologi, idem ipsi ut facerent. Quamobrem non est, ut dixi, consilium apud prudentias vestras Græcæ linguæ studium defendere, sed pro meo in vos officio potius inhortari, ne quenquam perinittatis aut publicis concionibus aut privatis ineptiis a Græcarum studio literarum deterreri apud academiam vestram, quam linguam universa sanxit Ecclesia in omni schola docendam esse. Itaque pro

^y Perhaps *earum*.

prudētia vestra facile videtis, non omnes prorsus esse stupidos, qui ex vestris Græcæ sese linguæ dederunt; verum aliquot ex his esse ejusmodi, ut vestra schola non in hoc regno tantum, sed per exteras etiā gentes eorum fama doctrinæ multum veræ gloriæ sit consecuta. Præterea multos jam cœpisse videtis, quorum exempla sequuntur alii, multum boni vestro conferre Gymnasio, quo et omnigenam literaturam promoveant et modo nominatim Græcam. Quorum nunc fervidus in vos affectus mirum nō frigescat, si tam pium propositum summo ludibrio isthinc haberi sentiant. Præsertim quum Cantabrigiæ, cui vos prælucere semper consuevistis, illi quoque qui non discunt Græcæ, tam² communi suæ scholæ studio ducti, in stipendium ejus qui aliis Græca prælegit viri- tim perquam honeste contribuunt. Hæc, inquam, vos videtis, multaque item alia quibus inveniendis ingenioli mei parvitas non sufficit, cui propositum est potius eorum vos commonefacere quæ alii dicunt ac sentiunt, quam quid vos facere debeat consulere, qui multo acutius quam ego facio perspicitis, nisi tales improbe suborientes factiones mature comprimatis, fore ut pluribus paulatim contagione infectis pejor pars in majorem tandem possit excrescere, atque ita futurum alii ut cogantur in vestrum, qui boni ac sapientes estis, auxilium manus apponere. Nam ego certe neminem esse reor qui ullo tempore unquam fuit e vobis, quin academiæ vestræ statum tam ad se pertinere ducat, quam ad ipsos vos qui nunc vivitis ibi. Neque dubitandum est quin reverendissimus in Christo pater Cantuariensis antistes, qui et cleri totius nostri primas est et vester cancellarius, non erit hac in re ulla ex parte remissus, idque vel cleri causa vel vestra, quorum utriusque valde sentit interesse ne studia isthac intercident. Intercident autem si contentionibus laborante Gymnasio, a stultis passim atque inertibus artes bonæ permittantur impune derideri. Quid autem reverendissimus in Christo pater cardinalis Eboracensis, qui et literarum promotor et ipse literatissimus antistes est? An is bonarum artium et linguarum studium impune apud vos ludibrio haberi patienter ferat, ac non potius adversus sciolos istos contemtores earum et doctrinæ, et virtutis, et auctoritatis suæ aculeos est exserturus? Denique Christianissimus princeps noster, cujus sacra majestas bonas artes omnes tanto favore prosequitur quanto principum unquam quisquam, et qui præterea tantum habet eruditionis ac judicii quantum hactenus habuit principum nemo, nunquam hand dubie pro immensa prudentia sua tantaque in Deum pietate patietur bonarum artium studia maiorum atque inertium studiis in eo dilabi loco, in quo majores ejus clarissimi clarissimum Gymnasium statuerunt, quod non solum sit ex vetustissimis, unde multi tanta eruditione exorti sint, ut non Angliam solum sed et totam etiam illustrarint ecclesiam, verum etiam quod pluribus collegiis ornatum est, quibus perpetui proventus assignantur ad alendos studiosos, quam³ ut sit extra suum regnum academia ulla quæ cum isto Gymnasio vestro in ea una re conferri possit, quorum omnium collegiorum hic scopus est, et tantum isthic apud vos proventuum non aliam ob causam collatum est, quam ut magnus scholasticorum numerus liber a parandi victus sollicitudine bonas ibi artes perdisceret. Verum ego nihil dubito prudentias vestras facile rationem inituras, qua

² Read *tamen*.

³ The construction is defective in this long-winded sentence.

contentiones istas et ineptissimas factiones ipsi compescatis, curaturasque ut omne genus bonarum literarum non modo vacet irrisione atque ludibrio, sed in pretio quoque et honore habeatur. Qua vestra diligentia et multum bonis studiis apud vos proderitis, et illustrissimum principem nostrum, dictosque reverendissimos in Christo patres vix dici potest quantum demerebimini. Me vero ipsum, qui hæc omnia ob ingentem amorem meum erga vos hoc tempore hac manu mea scribenda esse duxi, mirabiliter profecto devincietis: cujus studium et operam in vestram utilitatem paratissima non universi modo sed singuli quoque vestrum præsto sibi fore intelligent. Deus clarissimam istam academiam vestram servet incolumem, reddatque indies magis magisque bonis literis omnibus et virtute florentem.

Thomas Morus.

Abingdoniæ 4to Kal. Aprilis.

THIS epistle is called by the editor, Richard James: 'Epistola posthuma.' He hath added to it: 'Poëmata in mortem Roberti Cottoni, et Thomæ Alleni.' See Wood, vol. i. c. 616. who says that More's epistle was written Anno 1519.

ANGLIA duas habet academias.—In utraque traduntur Græcæ literæ, sed Cantabrigiæ tranquille, quod ejus scholæ princeps sit Johannes Fischerus, episcopus Rossensis, non eruditione tantum sed et vita theologica. Verum Oxoniæ cum juvenis quidam, non vulgariter doctus, satis feliciter Græce profiteretur, barbarus quispiam in populari concione, magnis et atrocibus conviciis debacchari cœpit in Græcas literas. At rex, ut non indoctus ipse, ita bonis literis favens, qui tum forte in propinquo erat, re per Morum et Pacæum cognita, denunciavit ut volentes ac lubentes Græcanicam literaturam amplecterentur. Ita rabulis impositum est silentium. *Erasmus*, Epist. 380.

IX.

Morus Dorpio suo S. D.

PRÆDIVINABAM^b facile aliter aliquando sensurum te quam sentiebas. Verum enimvero ut non resipisceres modo, sed edita quoque in id ornatissima oratione mutatum esse temet testareris; idque tam ingenue, tam citra fucum ullum, tam nullis prorsus ambagibus, hoc vero quum expectationem meam, tum omnem omnium spem ac ferme vota superavit; adeo res videbatur et incredibilis esse probitatis et absolutæ modestiæ. Nam ut nihil est tritius quam uti iisdem de rebus aliis aliter sentientiis, ita nihil est unquam rarius, quam ubi sententiam semel declararis, deinde asseveratione firmaris, postremo contentione defenderis, tum vela rursus agnita veritate vertere, atque in portum unde solvistis, velut frustra navigasses, remigrare denuo. Crede, mi Dorpi, mihi, quod tu modestissime fecisti, id ab istis frustra, quos hodie mundus pro modestissimis habet, exegisses. Ita sunt plerique omnes præpostero quodam pudore stupidi, ut esse potius sese stultos indicent, quam fuisse unquam olim fateantur. Quanto tu, mi Dorpi, sanctius, cui quum i lud acumen

^b He commends Dorpius, for retracting, and yielding to Erasmus.

ingenii fuerit, ea doctrinæ copia, ea dicendi vis, ut siquid tueri liberet tibi, quod vel parum probabile videretur, vel omnino paradoxum, potens esses tamen approbare lectoribus; maluisti certe veritatis quam fuci cupidior omnibus declarare mortalibus falsum aliquando fuisse te potius quam perpetuo falleres. Quid quod eximiam hanc modestiam alia rursus molestia superasti, qui quod ingenii tui felicitate contigit, ut verum quod esset ipse perspiceres, id aliorum tribuas rationibus, etiam meis. Ita quum primus tibi sapientiæ gradus et debeatur et omnium deferatur calculis, ipse temet solus in secundum detrudis; eruditorum certe vel cubitis retrudendus in primum. Etenim quum meam illam epistolam, verbis magis quam rebus uberem, cum oratione tua tam eloquenti, tam densis, tam efficacibus argumentis referta confero, satis, mi Dorpi, satis meo cum rubore video, quam nihil illa momenti ad te mutandum attulerit, cui nunc vel civilitatis causa vel modestiæ tuam laudem cedis; sed quæ te rursum quo magis fugitur, magis, haud dubie, sequitur.

Itaque, mi charissime Dorpi, hoc tuum factum quo rarioris exempli est, eo plus tibi cogites veræ peperisse gloriæ, nec ullo unquam sæculo intermorituræ Certe si qua cœperunt^e gnaviter intendant via bonas ut literas opprimant atque extrudant e scholis, miram exspecto mutationem brevi, nempe ut ubilibet potius emergant eruditi, tum ut qui versantur in Gymnasiis publicis, quemadmodum actus indifferentes esse decernunt, sic ipsi tandem decernantur inter doctos et indoctos medii. Piget me, mi Dorpi, de rebus istis illorum quadam miseratione cogitare, qui paucorum factione pertinacium in partem invidiæ nihil merentes veniunt. De tua vero laude quam illorum opprobrio multo magis libenter cogito

X.

Morus Budæo S. D.

NESCIO, mi Budæe, quæ valde cordi charaque sunt, an præstet unquam possidere, nisi possis retinere. Nam ego me putavi plane felicem fore, si Budæum contingeret, cujus effigiem pulcherrima* lectio mihi delinearat, coram aliquando cernere; et postquam voti sum factus compos, visus sum mihi ipsa felicitate felicior. Verum quum neque per utriusque negotia licuerit tam sæpe congregi, ut meum illud desiderium colloquendi tecum posset expleri, et intra paucos dies, avocantibus regis ditionum negotiis, nostra illa consuetudo vix jam cœpta simul abrupta sit, nos quos necesse erat suum quemque principem comitari, in diversa distracti sumus, haud scio an unquam revisuri mutuo; quanto lætior occursum fuerat, tanto nimirum mihi ex hoc digressu major est obortus mœror. Quem ita demum nonnihil potes levare, si te digneris interim literis præsentem reddere, quas tamen, nisi vehementior me cupiditas urgeret, non auderem petere

* Lovanienses, nempe.

* Perhaps *pulcherrimam*.

XI.

Morus Budæo.

CUM omnium tuorum nihil obiter legam, sed inter solida et primaria colloceam studia; *Assem* vero tuum sic atiente perdisco, quomodo non quenlibet veterum. Nam ne transeunter intelligi possit, ipse delectis verbis, exquisitis sententiis, elaborata sermonis gravitate, postremo pondere et difficultate rerum tam alte petitarum peneque jam evanidarum vetustate, providisti; quibus tamen si quis intendat oculos, contineatque atque infigat pressius, eam adfudisti lucem, sic propemodum deleta refecisti, ut tua verba dum versat, omnibus interim præteritis seculis interversari videatur, et omnium regum, tyrannorum, gentium collustrare, numerare, velutque manu contrectare divitias; quod fere majus est quam quibuslibet avaris contingat in suis. Vix profecto numerare possum quam multis te nominibus, mi Budæe, complectar, vel quod mihi tam impense faves, vel quod nemo mihi valde diligitur, quin bona sit fortuna factum idem quoque ut vehementer ametur abs te; vel quod tam inultas, tam egregias tibi virtutes inesse conspicio, vel quod animum tuum auguror prorsus hand abhorrentem a meo, vel quod hic tam utilis labor in literis omnes tibi mortales obstringit, vel quod tam incomparabilis eruditio, quæ peculiaris olim cleri gloria fuerat, tibi feliciter obtigit uxurato. Nam *λαζικόν* appellare non sustineo, tam multis, tam egregiis dotibus, tam alte subvectum supra *λαζόν*

XII.

^d *Epistola clarissimi Viri Thomæ Mori, qua refellit rabiosam Maledictionem Monachi cujusdam juxta indocti atque arrogantis.*

PERLATÆ sunt ad me literæ tuæ, frater in Christo charissime, longæ quidem illæ, et mira quædam signa præ se ferentes amoris erga me tui. Quis enim possit affectus esse vehementior quam qui te tam impense reddit de mea salute sollicitum, ut etiam tuta pertimeas? Times enim ne sic Erasmus diligam, ut ejus contagio corrumpar, ne sic hominis adamem literas, ne^e nova ejus peregrinaque doctrina, sic enim scribis, inficiar. Quod ne accidat, postquam aliquot paginis in hominis eruditionem et mores totis, quod aiunt, habenis invectus es, oras tandem atque obsecras perquam sancte scilicet, ac per Dei misericordiam tantum non adjuras ut diligenter ab illo caveam. Nam primum juxta apostolum inquis: 'Corrumpunt bonos mores consortia prava.' Deinde citas ex illius proverbiis, quod 'Qui juxta claudum habitat, discet subclaudicare.' Denique adfers e poeta quoque testimonium, ut facias, opinor, triadem:

'Dum spectant oculi læsos, læduntur et ipsi.'

His atque aliis hujusmodi, quanquam nihil est ejus periculi quod tu per-

^d From the Letters against Lee, See Appendix, N° XXII.

^e Perhaps *ut*.

timescis, sedulo tamen abs te curatum est, ut ego ab eo loco in quo tu periculum esse putas, si modo putas, averterer. Quam ob rem nisi tam grati erga me animi gratia gratias immensas agerem, merito viderer ingratus, ingrator adhuc futurus, si posteaquam tu me gradientem videns in planitie, fervido quodam amoris æstu pertinuisti ne caderem, ego te per præcipitia currentem intrepidus ac securus aspiciam, neque ad te clauitem, ut tibi caute prospicias, sensimque inde ac circumspecte referas pedem, unde sit periculum ne corruas. Itaque primo collustrabo locum, in quo versor ipse, in quo quum tuta omnia esse docuero, tum denique comonstrabo tibi arcem istam tuam, e qua Erasmum nostrum, velut e sublimi tutoque despicias, periculose nutare. Nam primum quid mihi periculi est, si Erasmum credam in Novo Testamento multa rectius vertisse quam interpretem veterem, si credam Græcis et Latinis literis Erasmum illo peritorem? Id quod non credo tantum, sed etiam plane video scioque. Nec potest id cuiquam esse ambiguum, cui vel exigua fuerit utriusque linguæ notitia. Quid periculi est si eorum librorum lectione delecter, quos doctissimi quique maximeque pii velut una voce collaudant? Quos pontifex maximus pariter et optimus bis jam pronuntiavit utiles esse studiosis? Quomodo tam periculosa possim illo docente discere, qui nihil ipse definit, qui vel aliena vel sua sic proponit in medium, ut iudicium reservet integrum lectori? Qui si maxime falsa assereret, non tamen usque adeo sum stupidus, ut non olfaciam quid veræ fidei, quid morum probitati congruat, nec sic in cuiusquam verba juratus, ut non libere ab illo, sicubi subsit causa dissentiam. Quamobrem ab illo, quod dixi, nihil discriminis imminet mihi, etiam si, quod tu scribis, quædam forent parum sana quæ scriberet. At tibi contra, quod doleo, nescio qua mala sorte contigisse video, ut cum illa tam numerosa volumina, tam plena non eruditionis modo, sed veræ quoque pietatis ediderit, quam non alius quisquam multis jam retro seculis, tu nobis in periculum venias, ut quod aliis salubre sit remedium, id tibi præstigator aliquis verterit in venenum. Non potui, mihi crede, pro meo in te amore, sine gravi dolore legere quæ nescio quo tu calore scripsisti, quum in hominem nihil male meritum de te, publice vero de omnibus meritum bene, convicia velut e plastro tam intemperanter evomeres. Dum eruditioni detrahis, debaccharis in vitam, vagabundum dicis et pseudotheologum, sycophantam clamitas, hæreseos crimen impingis ac schismatis, eo usque progressus petulantia, ut præconem etiam voces Antichristi, etiamsi eam rem videlicet perbelle permollias, quod quum id improbissime dixeris, dicas te nolle dicere. Quis versipellis et callidus dæmon, amice jamdiu charissime, strophas hujusmodi veteratoriasque versutias in tuum pectus tam simplex olim vereque candidum, quum adhuc profanus esses, nunc tandem tot annos monachi, quodque multo sanctius esse debet, etiam sacerdotis invexit? Ut dicas: 'Hæreticum non voco; sed ea facit, quæ qui fecerit est hæreticus: non appello schismaticum; sed ea facit, quæ qui fecerit schismaticus est: Antichristi præconem ego non nomino; sed quid si Deus hoc ipsum de Erasmo asseruerit? Parco tamen, ne forte existimes aliquid de me supra id quod vides aut audis in me.' Proh Deum atque hominum fidem! quid ego de te audio? Testor hoc in loco tuam conscientiam, non erubescis, non totus intremiscis, dum rem tam impiam talibus adornas prodigiis, dum quod homuncio quispiam scelerate mentitur, id tu tam sancte nobis velut e cœlesti vaticinio decantas, dum alienæ famæ detractionem, opus plane diaboli,

ad Deum refert auctorem? Nam quod tanquam modestiæ causa parcere te dicis, ne magnum aliquid de te existimem, ita Deum precor, uterque nostrum de se sentiat humiliter, ut ego de te nihil existimassen sublimius, etiamsi id aperte narrasses tibi revelatum ipsi, etiamsi nomen expressisses angeli vel dæmonis, qui hoc ad te detulisset. Quippe quam rem ne jurato quidem credidissem, sed suasissem potius ne omni spiritui crederes, præsertim ei qui quantumvis falsa luce præfulserit, angelum tamen tenebrarum sese, detractationis, et calumniæ, susurro peculiari Satanæ signo prodidisset. Maluissem tibi occinere illud Pauli: 'In novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis dæmonum in hypocrisi loquentium mendacium, et cauteriatam habentium conscientiam.' Idem^f illud ejusdem: 'Nemo vos seducat, volens in humilitate et religione angelorum, quæ non vidit ambulans, frustra inflatus sensu suæ carnis.' Hæc nimirum magis congruebant, quam illud quod tu tibi stulte applicas ex apostolo. Nunc vero quando significas non revelatum tibi, sed alii nescio cui, multo etiam minus commoveor. Etenim quamquam non dubitem Deum interdum quædam revelare mortalibus, non tamen usque adeo stulte sum credulus, ut trepidus expavescam quicquid aut delirus quispiam somniet, aut confingat impostor, aut energumeno malus inspiret genius. Non dubito quin similibus afflatus sit orgiis is etiam quem scribis his verbis admonuisse te: 'Noveris pro certo quod Erasmus iste, quem tanta sequitur pompa verborum, non recte sentit de fide catholica aut sacra Scriptura; hoc multoties ostendit, ubi secretam possit habere audientiam: expertus sum quod dico, et hoc sæpius.' Hactenus illius boni viri de Erasmo apud te præconium, quem dicis etiam quisquis est, egregiam excogitasse adversus Erasmum Apologiam, quem tamen admones ne suspicer esse Leum. Noli vereri, non suspicor; nam de Leo satis persuasum habeo, quanquam nescio quo impetu eo sit ingressus unde nunc pudet regredi, ea tamen virtutis indole præditum, his artibus adformatum ingenium esse, ut etiam si de literis obstrepat, non sit prorupturus in convicia; tuum vero hunc prædicant quidam longe Leo dissimilem. Nam quem tu fide dignum dicis virum, plene^g gravem, atque, ut tuis utar flosculis, 'morigeratum secundum seculi dignitatem honorabilem, nec minus integritate vitæ quam præclara eruditione conspicuum,' eum qui novere penitus, longe depingunt aliter, non dignum fide, non valde moratis moribus, vere morosum, honoratum tamen alicubi magis quam honorabilem. Eruditionem vero Apologia quam laudas ostendit, quam qui videre quidam et non indocti, et qui bene consultum cupiunt homini, eoque suaserunt, ut vel exureret, vel abderet perpetuo, constanter asserunt hominem ferme ad insaniam usque delirum, nisi quod quibusdam gaudet lucidis intervallis. Quem quum talem delinearent, impetrare non potui uti quis esset edicerent, ne per ipsos nominatim traduci posset, priusquam egregium ingenii ac doctrinæ specimen in lucem prodiens præclara illa Apologia prodidisset. Sed excutiamus, obsecro, paululum, quam fide dignus sit iste perfidus, cui tu fidem habes Erasmum non recte sentire de fide; qua de re ne fidem infido non habeas, ait Erasmum id sæpius ostendere ubi secretam possit habere audientiam: seque ipsum id non expertum tantum, sed etiam sæpius expertum, ut non ab aliis sed ab ipso Erasmo istud eum frequenter

^f Perhaps *Item*.^g Perhaps *planc*.

audisse intelligeres. Ut semper veritas exserit sese, ut concinnantes mendacia vel casus aliquis arguit, vel rei natura destituit, vel ipsi sese tanquam sorices produnt! Quid enim veri possit esse similis, quam si de fide perperam sentiebat Erasmus, homo tam stupidus, ut non sentiret simul quid ex ea re discriminis esset futurum, quid, inquam, veri fuerit similis, quam aliquos ambire semper solitum, ac precibus impetrare, ut sibi liceret apud eos narrare secreto sese esse hæreticum? Nec enim requirebat aliud, ut ait iste tuus fide dignus testis, quam secretam audientiam. At quamdiu vixit apud Coletum, quamdiu apud reverendum patrem Rossensem episcopum, quamdiu apud reverendissimum Cantuariensis ecclesiæ pontificem, ut omittam interim Montjoium, Tunstallum, Pacæum, Grocinum, quibuscum sæpe diuque versatus est, de quorum virorum laudibus si quid conarer exponere, merito viderer ineptus, quum horum nemo sit quem non omnes intelligant a nemine satis laudari posse? Quis istorum non centies cum illo collocutus est secretissime? Quis eorum vel semel audivit aliquid unde vel suspicio possit oboriri non illum rectissime sentire de fide? Nam si quid tale fuissent vel subodorati, meliores certe sunt quam ut rem tam atrocem dissimulare potuerint. At quis est eorum omnium, qui non ita perpetuo dilexit illum, ut, quo diutius eum noverit, ac pernoverit intimius, eo semper magis magisque deamarit? Sed illis, opinor, non ausus est credere, talium virorum veritus pietatem. Recte sane, quærebat ergo aliquem, cujus neque conscientiam vereretur, neque proditorem metueret. Nempe quem ex vultu, verbis, vita probe perpenderit ejusdem sacri mysterii*. Talis igitur necesse est fuerit ille tibi tam impense laudatus, ille, inquam, fide dignus, gravis, morigeratus, honorabilis, eruditus, integer: cui, ut vides, nunquam illud secretum toties commisisset Erasmus, nisi, præter tot egregias abs te commemoratas dotes, etiam fuisset hæreticus. Si quæramus ab illo, quum se tam sæpe dicat expertum, quomodo se probet expertum vel semel, fatebitur, opinor, probare non posse, nam rem sibi negat nisi secreto creditam. At quisquis ejus arguit criminis quemquam, quod ipse fatetur se docere non posse, certe si sycophanta non est, perquam affinis est sycophantiæ^h. Sed age quæramus quum tam sæpe sit expertus, ubinam de hæresibus collocuti sunt, aut quando tractarunt invicem. Necesse est olim fuerit. Nam Erasmus jam diu abfuit. Cur igitur illo præsentē conticuit? quando non paulo magis ad rem pertinebat ut proderet, quo vitaretur noxius, quam nunc ubi eo absente non tantundem imminet periculi, nam in libris nihil potest latere secretum, quod non oculi perspicaces eruerint. Sed longior sum quam par est in rejiciendis ἀποκαλύψεως illius præstigiaturis, et arguendo singulari isto non teste modo, sed accusatore quoque atque etiam suoapte indicio reo, qui fictus est, ut vides, et scelerate mendax, et nisi mentiretur sceleratior, nempe diu conscius ac serus proditor. Denique seu vera seu falsa referat, utrobique perfidus. Certe neque Erasmi fides obscura esse potest, quam tot labores, tot vigilæ, tot pericula, tot rerum, tot salutis incognita ob sacras suscepta literas, ipsum fidei promtuarium, illustrant; nec nova est ista adversus optimos quosque hæreseos excogitata calumnia, sed in sanctissimos jam olim viros a Satanæ satellitio jam valide contorta machina, ut quorum laboribus undique fides effloruit, ipsi coacti sint editis in id symbolis fidei suæ rationem reddere.

* Read *mysten esse*, from the other copy.

^h Perhaps *sycophantæ*.

Nunc ad ea veniam quibus, præter illius fide digni testimonium, præterque per corneamⁱ illam Homeri portam cælitus emissa somnia, ansam ex ipsius libellis arripuisti qua teneres hominem, manifestæ videlicet impietatis reum. E quibus illud gravissimum caput est, quod non veritus est, ut ais, audaculus iste Erasmus pluries inter scribendum adserere, id quod nefas est, ipsos sanctissimos pariter atque doctissimos patres, illa, inquam præclarissima Spiritus Sancti organa, Hieronymum, Ambrosium, Hilarium, Augustinum, et alios hujusmodi qui universam Dei ecclesiam ita suo illustrarunt lumine, ut nihil jam indigeat i-tiusmodi obscuri hominis tenebrositate noviter colorari, lapsos esse alicubi. Obsecro, nefas tibi videatur esse si quis dicat illos ipsos quos commemorasti lapsos alicubi? Quid si illi ipsi, quibus defendendis advocatus non vocatus advenis, attestentur Erasmo? An non tum ridicule eorum causam tu qui tuum recusant patrociniū peroraveris? Age ergo negas unquam eorum quemquam esse lapsum? Rogo te quum Augustinus Hieronymum censeat male vertisse quædam scripturæ loca, Hieronymus suum tuetur factum, neuter labitur? quum Augustinus adferat indubitam habendam esse fidem translationi septuaginta interpretum, Hieronymus neget, et eos errasse contendat, neuter labitur? Quum Augustinus consensum illum ex Spiritu Sancto ex diversis cellulis eadem proferentium adstruat, Hieronymus contra ineptum illud commentum derideat, neuter labitur? Quum sentiant ex diametro diversa, quum Hieronymus epistolam ad Galatas sic interpretetur ut dicat Petrum simulate reprehensum a Paulo, Augustinus neget, neuter labitur? Quum Hieronymo displiceant Augustini labores in Psalmos, Augustino placeant, neuter labitur? Quum Augustino quodcunque mendacium peccatum sit, Hieronymus mendacium in loco laudet, neuter labitur? Quum Augustinus uxore ob fornicationem dimissa, neget illa viva alteram duci posse, Ambrosius licere confirmat, neuter labitur? Hieronymus censuit uxorem ante baptismum habitam, alteram item post baptismum non imputari ad digamiam, ecclesia nunc censet errasse. Augustinus dæmones asserit atque angelos item omnes substantias esse corporeas: non dubito quin tu neges. Asserit infantes sine baptismo defunctos æterna sensus pœna torquendos, quod nunc quotus est quisque qui credat? nisi quod Lutherus fertur Augustini doctrinam mordicus tenens antiquatam sententiam rursus instaurare. Quotus est quisque sanctorum veterum qui non crediderit divam virginem in originali peccato conceptam; at nuper exorsi sunt qui negent, ad quos propemodum Christianus orbis a veteribus omnibus descivit. Nullus erit finis, si cuncta coner prosequi in quibus doctissimos illos, et sanctissimos viros liquido constet errasse, quorum libros si legas, errata nescire non potes, nisi quæ legis non intelligas, ergo qui illum vocas audaculum, ipse multo deprehenderis audacior, qui audes illos affirmare nunquam lapsos esse; quod si velis tueri, necesse est illorum libros vel non legisse te vel non intellexisse fatearis. Imo qua fronte potes eum reprehendere, qui idem dicat quod tu? Nam lapsum Augustinum in asserendis dæmonum corporibus, in damnandis infantibus, Hieronymum in digamia, omnes prope veteres in conceptu Virginis, non dubito quin tute dicas, et tamen hæc cum ita sint, et cum in sacrarum interpretatione literarum sancti illi patres inter se tam sæpe dissenſerint, idque magis perspicuum sit quam ut possit

ⁱ Ironically for *elurneam*.

negari, mirum est tamen ut tu pueriliter exclamas, et cœlum terræ permisces, sicubi quis vel Carrensem convincat errasse, vel delirasse Lyranum. Augustinus non veritus est dicere nemini se post Apostolos tantum auctoritatis tribuere, ut ejus dictis indubitatum habeat fidem, nisi quatenus aut ex scripturis aut ratione aliquando possit docere. Tu divos omnes putas tibi demereri perpetuo, si vocifereris eos nunquam esse lapsos. At illi vel incitiam tuam derident, vel importunum istud studium tuum detestantur. Neque talem expetunt patronum, quorum charitas magis eorum favet industriæ, qui si quid illi lapsi sint admoneant alios, quam eorum superstitiosæ pietati, qui inutiles patrocinio eorum lapsus in aliorum ruinam propagent. Jam vero cum etiam in stylum ejus stylum intendas tuum, dabis mihi hanc veniam, non possum profecto me continere quin rideam; nam cum desideres in eo illam sermonis facilitatem, quam quivis lector intelligat, dum in illo damnas ac rides quod Latinis interdum Græca permiscet, tam circumspectus es, ut non videas eadem opera te taxare Hieronymum, in quem etiam, velis nolis, præclara illa tua recidunt scommata, qui et sæpe Latinis interserit Græca, et quædam scripserit eruditiora virginibus, quam quæ nunc theologiæ plerique professores intelligant. Quid si aliquem tractatum integrum Græce perscripsisset Erasmus, an non tum eum multo magis cum ratione posses irridere, quod^k nunc quum non nisi quædam interspergat? Atqui eadem ratione nostræ mulieres eos irriserint omnes, quicumque scripsere Latine. Quid quod nec magis aperte, nec stylo magis facili quisquam scripsit unquam, qui quidem Latine scripserit, usque adeo ut nimiam styli facilitatem Budæus in illo, vir alioqui doctissimus, non sit veritus reprehendere. Nemo diligentius vitat, quod tu illi vitium objicis, insuetiora vocabula, cum isti tamen quos tu ais uti modestiore stylo fere tertium quodque verbum effingant novum, ex quibus te quoque puto sermonis istas delibasse delicias, 'morigeratus,' et 'vagabunda conversatio, tenebrositas, identitas,' aliasque id genus gemmulas. Verum quum præter affectatam eloquentiam multa sint alia eaque indigna, quæ objectas Erasmo, age fatebimur omnia, si is in integro aliquo volumine tantum affectaverit eloquentiæ, quantum tute interdum in uno affectas versiculo, velut, exempli causa, quum quæritas, 'Quid ergo dicent ad hæc qui totos annos in hujusmodi expendunt perituris et illico marcessuris rhetorum depictis flosculis?' Profer ex omnibus quæ te significas in Erasmo legisse, si quid unquam legisti tam turgidum, quam sit hic unus versiculus tuus, quum tamen sit male grammaticus. Nec istuc tamen eo dico quod solæcismum in te vituperandum putem, a quo sermonis puritatem nec exspecto, nec exigo, quum non ignorem neque tibi vacasse unquam ut posses discere, nec, si vacasset maxime, præceptores contigisse qui traderent. Sed hæc eo dico, ut quum tibi decorum putes tam anxie eloquentiam affectare, cum nec grammaticam quidem possis consequi, ne vitio veritas Erasmo quod olim partam et nunc ultro offerentem sese non aspernatur elegantiam. Quum adversus linguarum studium disseris, illud jucundum est quod doles dum Græca lingua discitur et Hebræica, aliquid interim de Latine linguæ puritate deperire, in cuius venustatem paulo ante tam atrociter exclamaveras, quasi tantum terrarum inter puritatem sermonis intersit ac venustatem; quum tamen Hie-

^k Read *quam*, as in the other edition.

ronymus eo loco quem citas queratur defloratam esse venustatem, nec id ob aliud, quam ut vehementius suum commendet studium, quod in Hebræas literas insumserat, quas dignas censuit quæ vel cum Latinæ linguæ detrimento discerentur; quum Græcæ sint adhuc magis utiles, vel ob Novum Testamentum, quod tam longe præstat Veteri, quam corpus umbram, aut veritas figuram antecellit, vel propter sacrarum literarum interpretes, quorum optimus quisque ac sanctissimus ferme scripsit Græcæ; vel denique propter artes quas liberales vocant, ac philosophiam, quibus de rebus Latini scripsere propemodum nihil. Quid quod negare non potes ut quisque Latinorum maxime scivit Græcæ, ita eundem in sua quoque lingua fuisse disertissimum, idque non olim tantum, sed nunc quoque passim usu venire? Nec Hieronymus ipse post imbibitas Hebræicas literas minus venuste scripsit quam prius, id quod opera ejus posteriora declarant, quamquam illi placuit excusare stylum suum, vel qua de causa commemoravi, vel quod ubique id agit ut eloquentia quam affert comes accessisse videatur inaccessita. Illud certe pulcherrimum est, quod eo rem deducis tandem ut mediocrem notitiam linguarum laudes, nimium tantum studium damnes, quasi longe ultra mediocritatem jam promotum sit, citra quam adhuc longo intervallo subsistitur. Sermonis puritatem obviis, quod aiunt, ulnis fateris amplectendam, at in lepidæ orationis venustatem tragicis clamoribus intonas, deflesque admodum lamentabiliter, quod in ejus sinum, qui olim tantum patebat ethnicis, nunc tandem bona Christianismi pars deflexerit miserabiliter. Quasi vetustissimi quique sacrorum patrum non venustate clauerint, quum qui hodie sacras tractant literas augustam illam tantæ rei majestatem impuro sermone fere contaminent. At hac in parte tam belle videris tibi dicere, ut postea quoque quum pro eadem sententia depugnasti fortiter, tandem velut victor insultas, et quæris¹, quorsum igitur attinet divinarum veritatem scripturarum flosculis adornare sermonum, quod et apostoli cæterique sancti doctores ut rem absurdissimam prorsum evitabant, maxime quod exiguitati parum eruditorum penitus adversari videbantur? Denique ad hunc modum mirifice rhetoricus epilogum totum facete scilicet, sumto ex evangeliiis epiphonemate concludis: 'Vetus melius est.' Quibus in verbis istud perpulchrum est, quod apostolos et sanctos illos nascentis ecclesiæ patres ita copulas, tanquam eodem stylo sint usi. Augustinus etiam apostolis eloquentiam tribuere non dubitat, ita illis propriam, ut nec alios illa decere possit, nec illos alia; sed quæ rhetorum tamen figuris omnibus abundet etiam. Certe sancti illi patres, Hieronymum dico, Cyprianum, Ambrosium, et cæteros, ejus ætatis disertissimos oratores æquabant. Eloquentia adeo non officit orationis luci, ut etiam non sit eloquens quisquis est obscurus, quum sit hoc in primis oratorum præceptis, ut sermo sit dilucidus. Si apostoli sermonis elegantiam ideo declinabant maxime, quod, ut tu ais, exiguitati parum eruditorum maxime adversari videbatur, cur adhuc adeo sunt obscuri, ut neque parum eruditi, neque multum, sine multo labore intelligant, sed ne sic quidem ubilibet. Vetustissimi patres, iidemque sanctissimi, sicuti scripserunt eloquenter, ita scripserunt etiam luculenter, et tamen hodie plerisque theologiæ professoribus illucescere non possunt. Quid ita? Nempè quod nulla lux tam potest esse lucida, ut luceat etiam cæcis.

¹ Rather *insultes et quæras*.

Sunt enim isti, non ut dicis, parum eruditi, sed prorsus ineruditi. Nani quod sanctos patres non intelligunt, suam cæcitatem in causa esse, non illorum tenebras, vel hinc evidenter liquet, quod quæ nunc isti magistri nostri non intelligunt, olim intelligebant virgunculæ. Scribebant illi, quod dixi, disertissime; sed quidem etiam apertissime, si quis linguam Latinam calleat. Etenim rati sunt fore ut quisquis eos cuperet intelligere, is aut Latine disceret, aut curaret vertendos in linguam vernaculam, neque enim divinare poterant talia unquam portenta consensura cathedras, quæ in suæ segnitiae patrocinium cuncta velut obscura condemnarent, quæcunque scripta non essent lingua Latinogothica. Quamobrem cum evangelicâ illa *centonâ*, nam hoc tuum est verbum, concludas vetus melius esse, confiteor meliorem esse priscorum patrum eloquentiam quam neotericorum balbutiem; ita vides hanc centonam tuam, qua te mire video placuisse tibi, pro Erasmo facere maxime, et in tuum caput esse re-tortam. Ejusdem farinae est quod tibi videre facetulus, quum labores ejus in Hieronymum perstringis, inquires: 'Perdidisti nobis vinum infusa aqua.' Quum tot mendis ejus libros purgat, tot locis veram lectionem restituit, perdidit tibi vinum infusa aqua? Cur igitur dilutum bibis, quando vetus illud acetum tuum, quod febrienti palato merum sapit, adhuc sit integrum? Verum de discernendis ejus auctoris operibus, quando res nonnihil a phrasi dependet, ignosco tibi certe, si digito quoque monstratas ejus censuræ causas tamen videre non potes. Jam vero quum tibi visum esset ostendere Græcam linguam non tam necessariam esse ad veram scripturarum intelligentiam quam quidam consent, et supervacaneos esse labores Erasmi Novum Testamentum rursus vertentis e Græco, tanquam firmam subjicis basim quod 'sancti illi patres' (nam tua verba recensebo) 'Hilarius et Augustinus satis nobis fuisse asserebant interpretationem septuaginta interpretum ad omnem sacræ scripturæ veritatem. Habemus nempe,' inquis, 'si id sat non esset, Hieronymianam editionem quoque omnium linguis merito prædicandam. Habemus et alias tum præclaras, tum etiam juxta eruditæ, et tamen nescio quo pacto hæc omnia nihil conferre videntur, nisi istiusmodi novi interpretis addatur translatio.' Jam vide^m ab initio quum te viderem hanc suscepisse provinciam, neque nescius essem vix potuisse fieri ut quæ ad causam facerent unquam didicisses, nihil dubitabam etiamsi quædam effutire posses in genere, tamen si quando speciatim ad ea descensus esses ex quibus vel constabilire tua deberes vel aliena revellere, tum demum proditum te quam tenuiter venires instructus ad negotium. Obsecro te per tuam fidem, tu qui tot habes editiones, tot translationes in Novum Testamentum, tum^a præclaras, tumⁿ eruditæ, ut nunc non sit opus Erasmica, cur inæstimabilem thesaurum uni servas tibi? Ego certe quanquam non sum nescius olim fuisse multas, camque rem fateatur Augustinus multum fuisse utilem, tamen hodie non reperio quenquam qui præter hanc vulgatam sese fateatur unquam vidisse aliam. Adnotavit Valla utiliter quædam, non transtulit: eas annotationes Erasmus edidit. Alius fortasse non fecisset, qui quidem statuisset idem tractare argumentum. Faber Stapulensis Paulinas vertit epistolas, non totum Testamentum. Tibi igitur

^m Perhaps *Jam vide. Ab initio quum*, &c.

ⁿ Perhaps *tam*: but it may be that he chooseth to repeat the monk's own words.

ostendendæ sunt, præter translationem septuaginta interpretum, ac præter Hieronymianam quoque, aliæ ille quæ tam præclaræ sunt atque eruditæ, ut prolatis his abjicere oporteat Erasmi. Jam Hieronymus cujus translationem habere te dicis, si credas ipsi, non transtulit, sed quam tunc præcipue receptam vidit, eam ad Græcorum codicum fidem emendavit, id quod illa satis declarat epistola: 'Novum opus me facere cogis ex vetere,' si quis eam epistolam satis intelligat. Hieronymi labores perdidit eadem pestes quæ nunc invadunt Erasmi, inscitia atque invidia eorum quibus ille prodesse studuerat. Certum est in hac editione quæ nunc in templis canitur, nullum exstare propemodum Hieronymiani laboris vestigium: imo illas ipsas adhuc exstare mendas quas ille censuerat emendandas, ex quibus aliquot Erasmus obiter annotavit. Quam rem demiror non advertisse te, nam alioqui potuisses hac de re aliquanto judicare sanius. Ne clamites totam ecclesiam tot ætates hanc probasse translationem. Legit enim ut vel optimam quam habuit, vel, quod ego verius opinor, primam, quamque semel receptam atque imbibitam non erat facile vel oblata meliore communicare^o, approbavit vero nunquam^p; neque enim idem est legere quod approbare. Quum contra constet nunquam fere fuisse quenquam sacrarum literarum studiosum, qui quidem aliquam sibi comparavit utriusque linguæ facultatem, quin in illo interprete multa desiderarit. At is quod non præstitit quæ non potuit, dignus est venia; quod vero quæ potuit præstitit, dignus est etiam gratia, quam et hi merentur, qui vel quod illi defuerat adferunt, vel quod ab aliis depravatum est sarciant. Sed interim vides editionem Hieronymianam, quam habere te dicis omnium linguis merito prædicandam, nulla jam lingua legi. At interpretatio septuaginta interpretum, ea saltem sufficit, sic enim scribis, ad omnem scripturæ veritatem; quod ne quis audeat oppugnare, propugnatrices objicis sanctorum patrum Hilarii atque Augustini sententias. Quid hic faciam? Quo me verum? Negare non audeo quod sancti illi patres affirmant. At si concessero quicquid nunc vertit Erasmus, id jam olim ab interpretibus illis septuaginta sufficienter esse verum, necesse est fatear simul multo minore cum fructu idem hunc vertisse denuo. Quid si sic interea tempus differam ut negem sanctos illos patres istud asserere quod tu ab his adsertum asseris? Et certe sic faciam quoad tu ostenderis. Vide igitur ut locum proferas in quo dicunt illi septuaginta interpretes Testamentum Novum sufficienter in linguam vertisse Latinam. Interea vero dum tu illum locum quæris, mihi licebit, quod ad hanc rem attinet, per te quietum esse. At eum haudquaquam inventu facilem credo, cum eos omnes audiam non nisi Græce vertisse. Quod si verum est, quomodo potest eorum versio Latinis esse sufficiens? Quin et illud tibi simul quærendum est, quo pacto potuerint septuaginta interpretes sufficienter vertere Testamentum Novum, cum eos omnes mortuos esse constet annis plus minus ducentis ante Christum natum. Non dubito quin, quum hæc ita habere comperias, pariter etiam comperies eos quibus hactenus his de rebus credidisti, nihil ipsos hactenus comperisse veri. Venio nunc ad ea quæ tu minutula vocas ac nihili, quæ velut exinie nugacia speciminiis loco descripsisti, quibus facias omnibus perspicuum meris ineptiis illum macerare sese, et toto

^o Read *commutare*, as in the other copy.

^p More did not live to see the authenticity of the Vulgate established by the Council of Trent: if he had, he would have changed his note.

quaternos, ut tuis verbis utar, implere. Primum reprehendis quod displiceat ei *sagenæ* vocabulum, Mat. xiii. ac *verriculum* legi velit quum tamen, ut ais, eandem rem significant *sagena* et *verriculum*. Non dubito quin videre tibi dixisse præclare. Sed primum doce displicuisse ei *sagenæ* vocabulum, quod ille vocabulum non reprehendit, quanquam præfert alterum, tantum dicit interpretem reliquisse vocem Græcam. At idem significat, inquis, *verriculum* et *sagena*. Quis hoc aut negat aut nescit? Sed tamen, ut ejus annotatio te docere potuit, *sagena* vox est Græca, cum *verriculum* Latina sit, quemadmodum *decretum* ac *psephisma*. Et tibi continuo nugari videtur, quisquis e Græca lingua transferens in Latinam, Latinis vocabulis malit uti quam Græcis? At fortasse asseres *sagenæ* vocabulum apud Latinos etiam auctores haberi. Quid tum postea? Si Latinus quispian vocabulum Græcum mediis Latinis interserat, neque desinit tamen esse Græcum, neque protinus efficitur Latinum, neque enim cuiquam in manu est omnia vocabula Romana civitate donare, nihilo hercle magis quam omnes homines. Neque enim *psephisma* Latinum verbum est, quanquam Cicero quoque semel atque iterum usus est; neque *energia* Græcum esse desinit, etiamsi Hieronymus Latine scribens usus est interdum, vel apud eos quos Græce doctos intelligebat, vel non repensens fortasse Latinam vocem quæ commode satis explicaret, ut ita dicam, τῇ τῆς ἐνεργείας ἐνεργείαν. At tu parum feliciter imitatus Hieronymum eo verbo passim aliter quam significat abuteris. Vides ergo, dum emissa *sagena* conaris expiscari quod reprehendas, attracto *verriculo* nihil neque verris neque prændis. Rursum carpis quod parum Latine dici putat, 'nuptiæ impletæ sunt discumbentium,' sed asserat dici oportere *discumbentibus*. Et tu, si superis placet, Erasmus docebis grammaticam. Tum *Calepinum* ingeris, quasi in sermone Latino non sit amplius uni Erasmo fidendum quam *Calepini* decem. Tum id egregie ridiculum, quod, *Calepino* citato, nihil aliud adfers tamen quam quod ab ipso mutuaris Erasmo. Unum tantum reliquisti, quo uno didicisse debueras omnia nihil esse quæ dixeris. Nam cum breviter ostendisset *impleor* et genitivo copulari et ablativo, eademque protulisset exempla quæ tu, sic rem concludit, ut dicat, quanquam Latine dici possit, *implentur vini*, tamen hanc orationem non esse Latinam, 'domus impletur hominum.' Nunc et quaras exempla quibus istud convincas. Jam quod Matth. vi. in Oratione Dominica potius vertendum censuit 'remitte nobis debita nostra' quam 'dimitte,' tu censens illum tam manifeste nugari, ut id nemo negare queat; atque id videris tibi ex ipsius verbis colligere. Nam si ἄφες, inquis, πλύσµον est, ut Erasmus annotavit ipse, quis negare potest cum manifestissime nugari, qui *remitte* potius verti velit quam *dimitte*, cum vox illa Græca utrisque deserviat, cum *dimitto* etiam quod secundum priscos illos auctores significat *do* vel *dono*, satis bene quadret eidem sensui? Hic tu proferas oportet priscos illos auctores, apud quos reperisti *dimittere* idem esse quod *dare*; nam ni hos proferas, quos, opinor, non proferes, tute manifeste nugaris. Ego certe non puto Latine dici, 'dimitte mihi vestem,' pro eo quod est, 'da mihi vestem.' Præterea si *dimittere* idem significat quod *dare*, non concedam tamen hanc orationem Latinam esse, 'dimitte nobis debita nostra:' sicuti nec hanc ipsam, cujus exemplo tueris eam, 'da nobis debita nostra.' Si tuis auribus idem sonat 'dare debita' et 'remittere debita,' non possum tuo

Read *ἵνα*, as in the other copy.

morbo mederi. At quid refert, inquis? nam sensus ex illius *dimitte* non minus liquet, quam ex hujus *remitte*. Quis negat divinari posse quid ille sentiat? nec sequitur tamen orationem ejus satis Latinam esse. Nec si quis admoneat quid erret ille, nugatur; sed qui vera monentem redarguit, ille nugar. Et si nugar Erasmus, certe hoc honestius nugar, quod socium habet Cyprianum, tam sacræ^r ecclesiæ doctorem, qui maluit dicere '*remitte* nobis debita,' quam *dimitte*.

Ingens, inquis, ac periculosa temeritas hominis, quod contra omnium antiquorum patrum judicium in primo capite Joannis tam solenne mutarit vocabulum, *Sermo* pro *Verbum* apponens. Jam id pro confesso sumis, quod est falsissimum, veterum neminem ausum pro *Verbo* *Sermonem* dicere. At tu interim fateris Hieronymum testari quod *Λόγος* alia significet præter *Verbum*, quæ satis apte competant in Filium Dei; id quod adeo confirmat divus Gregorius Nazianzenus, ut Filium Dei *Λόγον* appellatum sentiat, non solum quod *sermo* sit, aut *verbum*, sed quod ratio quoque sit ac sapientia, præter alia quoque significata τῷ *Λόγῳ*, tanquam Evangelista divino prorsus consilio id diligente vocabulum, quod multa complecteretur, quorum quodvis idoneum sit ad significandum omnipotentis Dei Filium, adeo ut mihi certe, si ulli vocabulo id reverentiæ debebatur, ut integrum atque immutabile servaretur, quod in Κύρις ἐλέησον, *Alleluia, Amen*, et *Osanna* servatum est, id meritissimo jure videatur huic dictioni *Λόγος* oportuisse tribui, quæ quum sanctarum significationum mire fecunda sit, a quibus quam cui præferas laud proclive sit statuere, fuisset non incautum eadem servata voce nullum fecisse præjudicium; imo unico verbo eoque dissyllabo multa pariter Christi vocabula complecti. Nunc vero quoniam aliter visum est vertentibus, mihi certe videtur proximus esse fructus ut vertant varie, quo nulla significatio τῷ *Λόγῳ*, quæ quidem in Christum competat, aut ignoretur aut obsolescat. At Hieronymus *Verbum* mutare non ausus est. Mirum certe quod non mutavit, quum non esset occasio! Nam quæso cur mutaret, cum non verteret denuo, sed id quod verum est recenseret? At si vertendum sibi de integro sunisisset Evangelium, non adeo se putasset veteris interpretis obstrictum præjudicio, quin sibi liberum arbitraretur aliter vertere, modo verteret bene, etiam si prior interpret non vertit male: neque enim alia de causa admonuit *Λόγον* alia quoque significare quam *Verbum*, quæ recte de Filio Dei dicerentur, quam ut id quod tu negas ostenderet, *Λόγον* aliter quoque quam *Verbum* recte verti potuisse. Nam *Sermo* et *Verbum* ubique fere promiscue vertitur in Scripturis, ubicunque *Λόγον* habet codex Græcus, quanquam nemo est qui nesciat, qui quidem vel tantillum sciât Græce, *Sermonem* multo tritius *Λόγος* significatum esse quam *Verbum*. At tu rationem adfers, Deus bone, qualem! quare Filius Dei *Verbum* rectius dicatur quam *Sermo*. Nam, *Sermo*, inquis, proprie loquendo, illud est magis quod voce profertur, *verbum* vero quod intus mente concipitur, videlicet cogitatio quæ intra animi silentium adhuc conscientiæ secreto retinetur, et si quando foris exierit, sic tamen prodit in publicum, ut intus etiam jugiter teneatur clausum. Rogo te, quis hoc discrimen te docuit inter *sermonem* et *verbum*? Nam is e cujus verbis ista quæ de *verbo* adfers

^r Read *sacrum*, as in the other edition.

excerpsisti, non negat idem etiam posse de *sermone* dici; neque quicquam est qui non videat eadem ratione interiorē esse mentis *sermonem* qua *verbum*, et *verbum* proprie significare quod voce profertur, sicut et *sermonem*; quum sentiant, qui verborum scrutantur origines, ab aëre *verberando verbum* esse deductum. Quod si tam *sermo* quam *verbum* significet animi conceptum tantum, rursusque tam *verbum* quam *sermo* conceptus expressos voces, vides ut egregia illa ratio quam mire fultus tibi videbare collabatur. Quanquam ego non multum certe his in rebus rationi tribuo, quæ cognosci nisi Deo revelante non possunt. Certus sum Dei Filium recte *Λόγον* dici, seu *verbum* intelligatur, seu *sermo*, seu *ratio*, seuque *causa*, seuque aliud eorum quippiam quæ significat *Λόγος*, seuque omnia, certus sum, inquam, recte *Λόγον* dici, nam id me docet ille, qui supra pectus Domini in cœna recubuit. Scioque quod Filius Dei *sermo* recte dicitur, ac *verbum*, nam his nominibus tota illam appellat ecclesia catholica, docti aliquot ac sancti patres etiam *rationem*, sed tota ecclesia Romana *verbum*, et sine ulla exceptione *sermonem*. Etenim dum Christi natale hoc solemni cantu concelebrat: ‘Quum medium silentium tenerent omnia, et nox in suo cursu medium iter perageret, omnipotens sermo tuus, Domine, exsilens de cœlo a regalibus sedibus venit;’ non est ambiguum *sermonem* dici Filium Dei. Quum ubi nos legimus in psalmo, ‘Verbo Dei cœli firmati sunt;’ alii legant, atque in his Augustinus; ‘Sermone Dei cœli solidati sunt;’ dubium non est utrobique significari Filium Dei. Num tibi contradicit Ambrosius cum dicit: ‘Non enim dixit Evangelista, *In principio factum est verbum*, sed *In principio*, inquit, *erat verbum*. Quicumque principium verbi assignare volueris, præjudicatum habebis, quia *in principio*, inquit, *erat*: non quod duo principia ex rerum diversitate dicamus, sed quod sermo Filius semper cum Patre est, et de Patre natus est?’ At idem facit Hilarius quum dicit: ‘Hoc verbum in principio apud Deum erat, quia sermo cogitationis æternus est, quum qui cogitat sit æternus.’ At idem facit Lactantius, cujus hæc verba sunt: ‘Quomodo igitur procreavit? Primum nec sciri a quoquam possunt, nec enarrari opera divina; sed tamen sanctæ literæ docent, in quibus cautum est il um Dei Filium, Dei esse Sermonem.’ Item alibi: ‘Sed melius Græci *Λόγον* dicunt, quam nos verbum sive sermonem: *Λόγος* enim et sermonem significat et rationem.’ At idem facit Cyprianus, cujus hæc verba sunt in eo capite cui titulum fecit, ‘Quod Christus idem sit sermo Dei:’ quod sequentibus verbis probat, in Psalm. xlv. ‘Eructavit cor meum sermonem bonum: dico ego opera mea regi.’ Item in Psalm. 1: ‘Sermone Dei cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.’ Item apud Esaiam: ‘Verbum consummans et brevians in justitia, quoniam sermonem brevium facit Deus in toto orbe terræ.’ Item in Psalm. 1: ‘Misit sermonem suum et curavit illos.’ Item in Evangelio secundum Joannem: ‘In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum; hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso,’ &c. Item in Apocalypsi: ‘Et vidi cœlum apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat supra eum vocabatur fidelis et verus, æquum justumque judicans, et præliaturus, eratque coopertus veste conspersa sanguine, et dicitur nomen ejus, Sermo Dei.’ At idem facit Augustinus, cum eam sibi sumat Psalterii translationem commentandam potissimum, qua legitur, ‘Sermone Dei cœli solidati sunt;’ quam ectionem non improbat, sed asserit idem valere quod nostra valet, qua le-

gitur, ' Verbo Dei cæli firmati sunt : ' quum et hic *verbum* et illic *sermonem* apertissime censeat esse Filium Dei. Præterea ad Hebræos iv. ' Vivus est enim Sermo Dei : ' quo in loco glossa non interlinearis modo, sed ordinaria quoque *sermonem* aperte declarat esse Filium Dei. Quin Lyrannus quoque cui studium fuit literalem scripturæ censum explicare, docet evidenter *sermonem* idem significare quod *verbum*, atque hoc loco *sermonem* non aliud esse quam Filium Dei ; atque ad eum modum locum ipsum non ad allegoriam ullam, sed plane literaliter, ut vocant, exponit. At operæ pretium est videre, quum ista fateri cogaris, solvere vero non possis, quam pulchre coneris elabi. Nam plurimum, inquis, interest inter locorum congruentias, ut quod ibi apte positum est, hic minus conveniat. Sed nolo hac in re longius demorari, ne codicem potius quam epistolam excudere videar. Belle profecto subducis te, cum brevitatibus prætextu recuses dicti tui sensum reddere, ejus præsertim dicti unde totius causæ summa dependet, idque cum nec ibi finias epistolam, sed tam multum chartæ consumas postea in his quæ nihil ad rem attinent. Hoc certe scio, si te torseris annum, aliam causam non invenies unquam præter eam quam et commemorasti, et velut inefficacem timide tetigisti, nempe quod *sermo* potius significat id quod profertur voce quam tacitum mentis conceptum ; quam causam, si satis sapuisses, penitus non debebas attingere, ut quæ tam contra *verbum* militat quam *sermonem*, nam et *verbum* proprie conceptum significat prolatum voce. At alia causa nulla potest esse: nam si tam *sermo* quam *verbum* significet Filium Dei, non modo qualis erat postquam ex matre natus est, sed etiam qualis erat in sinu Patris ante susceptam carnem, antequam creatus est orbis, quid comminisci potest* cur ob ullam ut tu vocas locorum convenientiam, non possit Filius Dei tam in illo loco *sermo* dici, quam in aliis dicitur. Quum Cyprianus probet adversus Judæos Filium Dei esse *sermonem* Dei non solum ex aliis locis, verum ex illo ipso quoque, *In principio erat Verbum* : annon vides nihil eum probare prorsus, nisi etiam illo ipso loco idem esset *sermo* quod *verbum* ? At ut tibi penitus os obstrueret, non solum ita citat locum Cyprianus, verum paulo post his citat verbis : ' In principio erat Sermo, et Sermo erat apud Deum, et Deus erat Sermo.' I nunc et Erasmus clama novatorem esse verborum, cum audias doctissimum patrem et sanctissimum athletam Christi, Verbum Dei, pro quo fudit sanguinem, et legisse et appellasse *sermonem* plus annis mille priusquam nasceretur Erasmus. Qua in re beato Cypriano divus Augustinus in commentariis suis supra Joannem apertissime subscribit. Jam quod ais ad causæ tuæ stabilimentum sufficere, quod sancta mater Ecclesia ex omnium sanctorum consensu per tot secula tam sacro sit usa vocabulo *verbi*, istud quomodo tuas partes stabiliat ipse videris. Erasmo certe non modo non nocet, verum etiam factum ejus in primis tuetur atque defendit. Nam cum ille *sermonem* vertit, *verbum* non reprehendit, nec vetus interpret cum *verbum* vertit, *sermonem* rejicit atque refellit. Sed ne Ecclesia quidem cum *verbum* haberet in usu, rejecit *sermonem*, quem itidem habebat et habet in usu. Erasmus igitur quum *sermonem* vertit, neque contradicit Ecclesiæ, nec veterem taxat interpretem. Rursus cum *sermonem* vertit pro Christo, cur non illi quoque debet ad stabilimentum suæ causæ suf-

* Read *potes*, with the other edition : or else *comminisci* will be used *passively*, which, I think, is not allowable.

ficere, quod ut ipse scripsisti de *verbo*, ita quoque sancta mater Ecclesia ex omni doctorum et sanctorum consensu per tot secula tam sacrato sit *usa* vocabulo *sermonis*? Quis vetabit interpretem e duobus ejusdem rei vocabulis sumere quod sibi libet? Quis jure in jus vocabit translatores novum quod *uxorem* verterit, quam prior appellavit *conjugem*? Imo vero, inquis; nam turbat insuetiore vocabulo simplicem plebeculam. Itaque cernis quorsum Erasmi istius tendit labor, nempe ut schisma oriatur, vanitas introducatur. Ille, obsecro, turbat simplicem plebeculam, quæ quid ille scribat nunquam sit cogitatura, nisi quosdam instigaret invidia, qui velut alter Cain, quandoquidem e fraterno sacrificio fumum vident ascendere, suum vero deorsum ferri, concidente vultu, quod in ipsis est, innocentem conantur occidere impiis obtrectionibus, oppugnantibus agnitam veritatem, populumque simplicem seditiosis excitantes clamoribus, quos vel tacendo quiescere permisissent, vel quos falsa narrando commoverant, eosdem debuerant rursus vera monendo compescere. Alioqui si quod Erasmus elaborat doctis, id isti quum tueri se suas partes non posse apud sapientes intelligant, apud indoctum vulgus oblatrent, et importune res literarias auriculis ingerant illiteratis, ac stultum vulgi plausum captent, quia prudentibus placere non possunt, ipsi nimium^t schisma movent. Alioqui si vel his de rebus tacerent apud vulgus, vel saltem vera loquerentur, nihil esset schismatis. Nam cur orietur ex eo schisma, quod diversi diversa verba transtulerint, cum significata sint eadem, qua in re tuum tibi dictum licebit opponere, quod tute nuper Erasmo objeceras ex Ambrosio, qui dicit: 'Mihi non distat in verbo, quicquid non distat in sensu.' At vereris ne hoc pacto accidat ut brevi innumerabiles habeamus editiones, cum haud paucos, ut ais, habeat mundus, qui in Græcicæ linguæ scientia Erasmo aut pares sint, aut certe superiores. Nescio qui numerus apud te superet paucitatem, sed si numerare nominatim cœperis, non dubito quin pares illos infra paucitatem reperias, superiores fortasse infra unitatem, si sacrarum literarum studium adjunxeris, sine qua quantalibet etiam linguæ peritia impar huic provinciæ futura sit. Ego certe non dubito Erasmi labores facile effecturos ne posthac existant multi, qui eadem vertant denuo: nam ut poterunt exoriri facile, qui fortassis uno atque altero loco confisuri sint aliquid sese pervidisse certius, ita neque tam doctum exspecto neque tam andacem quenquam, qui speret aliquando sese rursus vertendo opere quod Erasmus ante transtulerit se^v facturum operæ pretium. Quanquam si plurimæ forent editiones, quid id nocuerit? Divus Augustinus id quod tu times censet in primis esse utile, dum etiamsi pares omnes esse non possent, alius tamen alibi veritatis commodius. At interim lector, inquis, reddetur incertus e tam multis cui potissimum possit credere. Istud quidem verum est, si lector plane sit stipes, qui nec ingenium adferat secum nec iudicium. Alioqui si mentem habeat, e variis transferentium versionibus facilius multo possit, ut Augustinus ait, verum quid sit elicere. Quæso te, cur tantum periculi metuis e diversis, atque inter se variis translatorum versionibus, qui nihil offenderis quum tam multiplices legas enarrationes interpretum, qui nihil variante litera, nihil ipsi inter sese de literæ sensu consentiunt, et tam sæpe dissentiant utiliter, quod studiosis et cogitandi et iudicandi præbent oc

^t Read *nimirum*, as the other edition.

^v *se* is omitted in the other edition, as it ought to be.

casionem? Denique quantum prosint editiones variæ, neque quicquam confundant ecclesiam, Psalmi saltem tam variæ versi lectique declarant; neque enim alia res magis adjuverit eum qui in eos pernoscendos operam navare decreverit, nisi quis adeo desiât uti satis esse putet Viennensis legisse commenta.

Omiseram pene quiddam, quod tibi videtur fortissimum, mihi vero tam imbecille atque infirmum, ut vel uno flatu possit everti. Sed quoniam id perspicio, velut omnium munitissimum, in tuis haberi præsidiiis, tua ipsius verba statui recensere, ne me queri possis rationes tuas depravare narrando. Ais igitur: 'Plane mirari non desino multorum cæcitatem, qui bene actum fuisse putant, quicquid ad Græca vel Hebræica adducitur exemplaria, quum omnibus perspicuum sit, ex Judæorum perfidia Græcorumque variis erroribus, ipsa eorum exemplaria mirum in modum fore depravata, ac multiplicium erratum fæcibus plena. Adde quod ex nimia diuturnitate necesse est eadem exemplaria depravatiores esse quam nostra. Ut taceam interim quod divus Hieronymus etiam suo ævo testatus sit Latina exemplaria emendatiores fuisse quam Græca, Græca quam Hebræica.' Quod tu hæc mirari non desinis, ego plane demiror, cum facile possis intelligere divo Hieronymo hæc olim omnia et objecta esse et confutata plenissime. Nam primum stultum esse censet si quis credat gentem totam conspirare in omnes omnium corrumpendos libros. Qua in re, ut alia prætereantur incommoda, neque spem ullam poterant concipere fore ut celaretur perpetuo quod facerent, neque dubitare quin revelata re suis ipsi indiciiis cecidisse causa viderentur, cum constaret eos eam fovisse litem quam faterentur aliter non posse sese quam codicum depravatione defendere. Clam vero non potuisse fieri quod publicitus a toto fieret populo, tu quoque, opinor, vides. Quin et illud, opinor, vides, quum quoque die desciscerent ab Hebræis ad Christianos aliqui nec segnius ad Latinos a Græcis, falsatio ista librorum ilico venisset in lucem. Præterea quum utriusque linguæ volumina non solum apud infideles essent, sed in manibus etiam versarentur orthodoxorum, aut hos etiam in illorum gratiam necesse est suos depravasse codices, aut ex veris horum exemplaribus illorum redargutam esse falsitatem. Quid quod his in rebus, de quibus nobis est vel cum Græcis vel cum Hebræis controversia, illorum libri cum Latinis consentiunt, nec de litera ferme quæstio fuit unquam, sed de sensu semper atque sententia. Qua ex re facile potes judicare noluisse eos aliis in locis mutare libros, ubi nihil attingebat, quos ibi reliquerunt integros ubi maxime in rem suam fuerat esse mutatos. At nostra exemplaria veriora sunt, inquis, quam Græca. Cur igitur suadet Augustinus ut sicubi dubites de Latinis codicibus, recurras ad Græcos? Sed tu libentius adhæres Hieronymo, qui scribit, ut ais, etiam suo tempore Græca exemplaria veriora fuisse quam Hebræica, et Latina quam Græca. Reliqua quæ congesceras omnia visa sunt certe facillima: at istud legens fateor nonnihil perculsus sum. Nam Hieronymus apud me nusquam non gravis auctor in hac re merito gravissimus est, qui si fateretur Græcorum libros emendatiores esse quam Hebræorum, et Latinos quoque quam Græcos, alii fortassis invenerint aliquam rimam, tamen mihi certe nullum patebat effugium. Cæterum cœpi profecto mecum demirari, si quid hujusmodi sentiret Hieronymus; nam hoc sciebam nihil illum potuisse dicere quod magis adversaretur ipsius instituto. Locus non occurrebat mihi ubi diceret quod nusquam po-

tius videretur esse dicturus. Dum pressius ea de re cogito, cœpi tandem velut per nebulam recordari ejusmodi olim quippiam me legisse in codice Decretorum Pontificiorum. Corripio librum sperans ut ibi errasse te deprehenderem, nam propemodum divinabam ex illo desuississe te, quod perperam accepisse sperabam. Ubi locum reperi, animo plane concidi, atque omnem propemodum abjeci spem, ita ejus operis glossema dicere competo eadem ipsa quæ te. Etenim quamquam non usque adeo ejus viri quisquis fuit, qui prodidit hoc commentum, doctrinam timui, quin spes esset posse interdum fieri ut in Hieronymo falleretur, territus sum tamen diligentia, quam mihi ipsi persuaseram tantam esse adhibitam, ut in sacrum decretorum volumen quod plusquam adamantinas leges toti præscribit orbi, nihil omnino congereret non intellectum. Verum enimvero Hieronymi prudentiam respiciens trahebar alio, quem plane sciebam nequaquam esse tam stupidum ut cum Græcorum codicum vitia causatus, instrumentum vetus decrevisset ad Hebraicam repurgare veritatem, ac Latinorum sordes, quas in Novo Testamento contraxerant, ad Græcorum fontes emendare, idem tamen fateretur exemplaria Græca veriora esse quam Hebraïca, et Latina quam Græca; quo quid ejus proposito dici potuit aut magis confingi contrarium? Hæc reputanti mihi cœpit animus eo tandem vergere, ut glossematis potius diligentiam quam Hieronymi prudentiam suspectam haberem. Itaque verti me ad locum: est enim in fine illius Epistolæ, quæ incipit: 'Desiderii mei.' Deus bone! quam fœde lapsum glossematis auctorem video! Nam locus apud Hieronymum sic habet: 'Aliud est si contra se postea ab Apostolis usurpata testimonia probaverunt, et emendatiora sunt exemplaria Latina quam Græca, Græca quam Hebraïca.' Quum enim aliis respondisset objectionibus, quas æmulos objecturos putabat, ostendit tandem indignos esse responso, si qui tam insigniter essent stulti, ut exemplaria Græca veriora crederent, quam Hebraïca, et Latina quam Græca. Quam loquendi figuram non intelligens iste, amputatis aliquot verbis a quibus tota sententiæ pendet vis, reliquum sic adducit, ut quod Hieronymus existimavit neminem esse tam stultum qui dicat, id iste illum ipsum dicat dixisse Hieronymum. Nunc* atque istis crede summulariis, quibus nunc adeo creditur, ut ferme pro supervacaneis habeantur illi e quorum spoliis suas isti summas confiaverunt. Ubi versionem ejus atque annotationes velut acropolim debellasti, strenue jam minora quælibet oppidula veluti prædabundus invadis. Atque in primis nisi lis^y in *Moriam*, amplam quidem illam, et populo frequentem urbem, quam tamen quoniam muliebri imperio regitur, quæ et ipsa non consilio militum, sed temere atque ex libidine rem consuevit gerere, nullo negotio speras expugnari posse. Verum heus tu, hac in re prædico tibi non esse tam facilem expugnatam quam putas. Nam primum, ut Salomon ait, stultorum infinitus est numerus. Deinde quod ingenio deest supplet audacia. Certe ut in civem haud gravatim admiserint, si ambias adscribi, ita ut victorem nunquam patientur, parati vel morti devovere sese citius quam cuiquam pareant. Verum, omisso joco, illa ipsa *Moria* minus habet moriæ, plus etiam pietatis, quam habent eorum pleraque, quæ vestri quidam. — Sed reprimam me, quamquam illud interim non verebor dicere, quam habent ora-

* Read *I nunc*.^y Read *insilis* from the other copy.

tiones rhythmicæ, quibus vestri quidam sese sibi putant omnes devincire Divos, ut^z quoties eorum laudes tam stultis celebrant nœniis, ut stultioribus non possint, si quis nebulo maxime studeret illudere. Et tamen harum nugarum hodie nonnihil irrepsit in templa, tantamque accipit indies auctoritatem, præsertim ab adjuncta musica, ut jam multo minus erga sobrias ac serias a sanctis olim patribus ordinatas preces adficiamur, quum nonnihil intersit rei Christianæ ut pontifices, quod eos aliquando facturos non dubito, omnibus istiusmodi prorsus interdiciant ineptiis, ne calidus hostis efficiat ut Christi grex, quem ille ut simplicem esse voluit, ita voluit esse prudentem, paulatim assuescat amplecti pietatis loco stultitiam. Moræ patrociniū non suscipiam, quippe quum non sit opus. Nam et liber jamdiu probatus est optimi cujusque judicio, et adversus invidorum calumnias Erasmi jam olim apologia defensus, cum eorum nomine Dorpius, vir et profanis literis et sacris eruditissimus, quicquid ab illis excogitari poterat cōcervasset, et ne prævaricari videretur, eloquenter excolisset etiam, ut tibi jam difficile fuerit objicere quod non sit ante rejectum, nisi quod unum prorsus invenisti novum quod ingeras, quum Erasmus dicis in *Moria Moscum* quendam agere. Quod ego conviciū, fateor, non possum refellere; quippe qui quid sibi velit, aut quis is fuerit *Mosculus* prorsus non intelligo: neque enim tam stulte sum arrogans ut doctior affectem videri quam sum. De *Momo* quodam audiui sæpe, cui an cognomen forte *Mosculus* fuerit, ego certe non comperi. De 'Julii Dialogo,' neque cujus sit, neque cujusmodi sit, mihi nunquam valde libuit quærere, quum de utraque re varias audiam sententias: hoc certe scio, protinus defuncto Julio, rem Parisiis ludis actam publicis. Multi sciunt reverendum patrem Poncherium Parisiensis urbis antistitem, qui huc legatus venerat, librum vendicasse Fausto, quod ut verum fuerit, nihil impedit Erasmus, cui Faustus non ignotus erat, librum apud se quoque priusquam excuderetur habuisse. Nam quod ex stylo rem convincis, quem Erasmi suum atque ipsissimum esse confirmas, non possum mihi temperare quin rideam, reputans mecum, quod quum non permittis Erasmo ut ex stylo quicquam judicet in Hieronymianis operibus, is cui, quod omnibus in confesso est, omnes orationis virtutes sunt exploratissimæ, tu qui quid sit stylus aut phrasis explicare non possis, arroses tamen tibi ut ex stylo discernas Erasmica, in tanta literatorum turba, quorum quisque quoad potest Erasmicam dictionem conatur imitari. Jam pone librum illius esse, pone hominem infensum bellis, iratum turbulentis temporibus, aliquo animi impetu perfectum latius quam, pacatis post illa rebus, tranquillatis affectibus optavisset, primum magis hoc erat imputandum his, qui librum suo tempore scriptum tempore non suo vulgaverunt. Deinde, quæso, hocce monachi fuerat, errorem fratris eruere, cujus officium postulet potius ut solitarius sedeat, ac sua peccata defleat, quam ut aliena cōarguat? Quod si quem liber offenderit, apud hos, opinor, malam inibis gratiam libellum asserens illi, quando magis eorum e re fuerit opus ut sit adespoton, quam ab auctoris æstimatione commendetur. Lutherus qualia scripserit viderint quibus vacat. Erasmus certe, si quid ille scripsit, non dubito quin ita scripsit, ut virum bonum decet, neque tu aliquid habere te certi significas, nec tamen interim quoad habeas, potes abstinere conviciis,

^z ut is left out, as it should be, in the other edition.

* See above, App. LXII. p. 280.

credo ne tantisper voluptate careas illius belli Dicterii : ‘ Dignum patella cooperculum,’ cujus unius illecebra videris in Erasmi ac Lutheri mentionem esse pertractus. Nam mirum est ut ubique affectas esse facetulus. At ego immodicum istud otium demiror, quod in schismaticos hæreticosque libros tibi liceat, si modo vera dicis, impendere, nisi tanta bonorum inopia est, ut tempus breve insumere cogaris in pessimos. Nam si boni sunt libelli, cur damnas? Si mali, cur legis? cui quum non ea facultas possit obtingere, ut sis idoneus qui de refellendis erroribus admoneras mundum, cujus et curam abdicasti cum temet in claustrum abderes, quid aliud facis perversa legendo quam discis? Nec satis esse video quod in malos codices bonas horas colloces, nisi plurimum temporis etiam in sermones et confabulationes etiam adhuc deteriores codicibus malis absumas, ita nihil usquam gentium esse video rumoris, obtreactionis, infamiae, quod non in cellam recta proferatur ad te. Atque ^b legimus olim fuisse monachos, ita penitus mundo subducentes sese, ut ne literas quidem ab amicis missas legere sustinuerint, ne vel respicere cogerentur Sodomam quam reliquerant. Nunc vero et hæreticos, ut video, libellos perlegunt et schismaticos, et immensa meris nugis referta volumina. Nunc quicquid audire verebantur in seculo, et ne audire cogerentur, in claustra fugerunt, callidus hostis ingerit fugientibus, arteque pertrudit in cellas. Nec aliud illis præstat cultus ille eximius, nisi ut facilius imponant incautis, nec aliud præstat otium, nisi ut magis vacet maledicentiam adornare, nec aliud secessus, nisi ut nihil pudeat ab hominum oculis semotos, nec aliud oclusæ cellulæ, nisi ut liberius obtrecent alienæ famæ. In quas quisque ingreditur, primum Oratione Dominica propitiat Deum, ut colloquium illud sanctum esse ac salutare jubeat. At quid prodest ab Oratione Dominica infamatricem ac detractatoriam auspicari fabulam? Quid est, si hoc non est in vanum sumere nomen Dei? Hic multo nimirum maxime locum habet, quod ex Evangelio citas in Erasmus: Nam certe non omnis qui sic Deo dicit, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum. Itaque quum literas istas tuas intueor, tam plenas objurgationis, convicii, detractationis ac scommatum, menteque rursus mecum reputo candorem illum vereque amabilem indolem adolescentiæ tuæ, quæ tam longe tibi ab hujusmodi vitiis aberat, quam adesse per ætatem tum ac vitæ statum poterat excusatus, certe si reliquos mores tuos ab ista spectarem Epistola, admonerer, haud dubie, illius Ovidiani carminis, quo Deïanira perstringit Herculem:

‘ Cœpisti melius, quam desinis: ultima primis
Cedunt; dissimiles, hic vir, et ille puer.’

Verumenimvero non sum tam iniquus, ut totum te ab unis existimem literis, imo libentius inclinor ut credam, quo tu reliquis morum tuorum partibus melior es ac sanior, eo dæmonem quempiam infestius tuis invidere virtutibus, atque ex insidiis emicantem vehementer eniti, alias ejus pedicas evitantem te una saltem eaque insidiosissima comprehendere, atque ad se pertrahere, dum se transformans in angelum lucis nobis perstringit aciem, ut videntes non videamus, sed hallucinantibus oculis atra candescant, et nigrescant candida, virtus aliena sordeat, nostra nobis niteant ac blandiantur vitia, dum alienam famam incessere vocatur fra-

^b Read *Atqui* with the other edition.

terna monitio; ira atque invidia ducitur fervor ac zelus in Deum; inscitia vero, simplex et sancta rusticitas appellatur; arrogans ac pertinax animus, fortis et infracta constantia; denique dum aliquo semper prætextu profectus alieni, nostris obsecundamus affectibus, iisdemque fere deterrimis.

Quemadmodum in his ipsis quas scripsisti literis, quasi dum me admones, Erasmo detrahis. Neque tamen eorum quæ in illum tam acerbè conjicis quicquam in illum competit, pleraque vero in tuum caput recta recidunt. Nam stylum carpis ut affectatum, quum tui solœcismi plus oleant olei, quam illius elegantiae. Illius incessis mordacitatem, et omnia clamas illum canino dente corrodere, cum tute his unis literis plus arrodas eum, quam ille unquam quenquam. Imo si quis libros ejus omnes, si quis omnes percurrat epistolas, si quodcumque unquam scripti genus emanavit ab illo, a quo manarunt tam numerosa volumina, atque ex his undecunque in unum congerat cumulum quicquid unquam mali scripsit in quenquam, idque etiam tacitis eorum quos attingebat nominibus, quum non deessent quoque qui multa essent acerbiora commeriti, tamen is ipse cumulus multo erit humilior hac tua mole coacervandis^c in illum conviciis, idque etiam nominatim, videris exsuperare pyramides, cum his^d te nihil unquam quicquam offenderit, quum tua studia suis etiam scriptis adjuverit, teque incompensabili beneficio adfecerit. Illum vociferaris arrogantem, quod ausus est aliorum errata taxare, tu tibi nimirum videris esse modestus, dum in illo carpis quæ recta sunt, dum ea reprehendis quæ laudant hi quorum judicio reclamare non vulgaris est immodestiae, e quibus tibi commemorare multos possem, eosque virtutis et doctrinae gratia celeberrimos, qui certatim illi undique gratias agunt, quod tantum ejus labore profecerint. Verum exteros prætermittam omnes quorum, quod tibi sunt ignoti, fortassis auctoritatem effugies; unum atque alterum ex nostris nominabo, tales ut his dissentire sit impudens. Nominò, atque adeo honoris causa nominò reverendum in Christo patrem Joannem ecclesiae Roffensis antistitem, virum non literis magis quam virtute nobilem, quibus hodie nemo vivit illustrior. Coletum nominò, quo uno viro neque doctior neque sanctior apud nos aliquot retro seculis quisquam fuit. Horum exstant literæ, nec ad Erasmus modo scriptæ, in quibus aliquid gratiae datum videri possit, ni tales essent illi, qui nulli prorsus mortalium suo mendacio in aliorum præsertim damnum vellent gratificari, sed ad eos datæ quos omnibus inhortantur modis, ut Erasmi versionem diligenter perlegant magnum ab ea fructum reportaturi. Dominus Joannes Landland^e, decanus Salisberiensis, alter, ut ejus laudes uno verbo complectar, Coletus, seu concionantem audias, seu vitæ spectes puritatem, fateri non cessat ex Erasmicis operibus in Testamentum Novum plus sibi lucis accessisse, quam ex reliquis fere quos habet commentariis omnibus. Non est cur alios commemorem, si credas istis; minus etiam si non credis istis. Quibus enim credas hac de re, si non credas talibus? Certe multum tibi sumis, quum quam rem isti tantopere laudant, tu magnifice vituperas. Quid quod summus pontifex, quod tu vituperas, bis jam accurate probavit. Quod Christi vicarius velut divinæ vocis oraculo pronunciavit utile, id tu puer propheta Altissimi vaticinari esse damnosum. Quod ex arce

^c Read *mole*, qua *coacervandis*.

^d Read *is*, with the other edition.

^e Should it not be *Longland*?

religionis summus ille Christiani orbis princeps suo testimonio cono-
nestat, id tu monachus et indoctus et obscurus ex antro cellulæ
tuæ purulenta lingua conspurcas. Hic tibi nimirum curandum est,
ut facias ipse quod Erasmo consulis, nempe ne plus sapias quam opor-
tet sapere, sed sapias ad sobrietatem. Annon hoc quod facis, istuc
ipsum est quod illi rursum objicis, justitiam Dei ignorare, ac tuam velle
constituere: quum quod summus pontifex studiosis omnibus pio toties
affectu commendavit, id operis ipse non dubitas improbe condemnare?
Quam in rem velut fundamentum substernis Erasmus prorsus esse scrip-
turarum inscium, tu videlicet omniscius, in quas ille pernoscendas haud
multo pauciores insumsit annos quam tu vixisti: quem an tu ingenio
superas aut diligentia, non exentio: hoc certe scio, quod mihi fas est
etiam salvo honore tuo dicere, non usque adeo superas, ut tam longe mi-
nore tempore possis efficere, quod ille tam longe majore non possit. Et
tamen illum jam in scripturarum studio senescentem mirum est quod^f
inmodeste tu juvenis *αυτοδιδασκος*, imo cui nunquam vacavit discere,
γερωνταγωγεις, mirum est quam tibi videre sciolus, quoties talibus agis
argumentis, quæ te manifeste produnt rem non intelligere. Sed tum
dum præcipue rem te fecisse magnam putas, quoties e sacris volumi-
nibus corrasis hinc inde centonibus, in illum lusitas: et non aliter verbis
sacræ scripturæ scurraris, quam in comœdiis parasiti solent ludere dicte-
riis. Qua re ut nihil est improbius, ita nihil est usquam facilius. Usque
adeo ut quidam nebulo minicus, cum nuper imitaretur habitu, voce, vultu,
gesticulatione concionantem fratrem, atque in medio sermone, quem
totum concinnarat ex sacris literis obscœnum atque ridiculum, narra-
tionem quoque, de more quibusdam soleuni fratribus, insereret, sed im-
pudicam, nempe de fraterculo procante et vitiante mulierculam. Is ne-
bulo illam ipsam tam fœdam spurcamque fabulam tamen adeo infarsit
centonibus scripturarum, ut neque dum procat fraterculus, neque dum
conspurcatur adultera, neque dum res superveniente marito deprehendi-
tur, neque dum deprehensus comprehenditur, neque dum comprehenso
uterque testis execatur, interim aliud verbum ullum quam e mediis scrip-
turæ sacræ codicibus depromeretur. Atque ea omnia quanquam ad rem
ex diametro diversam, tamen applicata tam commode, ut nemo tam seve-
rus esset, qui risum continere posset; quum nemo contra tam esset ridi-
culus, qui non indignaretur ad illiusmodi nequitias sacris illudi literis.
Nec deerant tamen, qui dicerent occulta quadam Dei dispensatione con-
tingere ut quando Fratres plerique jam diu verbum Dei adulterare consue-
verint, existerent aliquando Fratromini, qui contra fratres et fratrissa-
rent, suoque ipsos exemplo confunderent, et velut suo, quod aiunt,
gladio jugularent. Verum si nefas est, ut certe est, abuti Sacris
Literis ad lasciviam, aliquanto adhuc magis nefas est si quis, quod
tu facis, in alterius abutatur infamiam. Quod nihilo facis excusatus,
quia mihi scribis, quem illi scis amicum esse. Imo tanto peccas
impensius. Etenim si ista prædicasses apud quempiam cui Erasinus
esset odio, alienasses duntaxat eum qui jam ante fuisset alienus.
Nunc vero quoad per te fieri potest, avulsisti conjunctissimum. Quam-
obrem quod ante dicebam, quum adolescentiæ tuæ mitem illam ac mo-

^f Read *quam*. The old vile abbreviations are the cause for which
quod, and *quam*, and *quando*, and *quoniam* are so often confounded.

destant indolem animo mecum revolverem, non potui profecto ut non dolere satis, ita nec satis usque admirari nascentem istam tibi maturioribus annis in eo vitæ statu, quæ tota non humilitatem modo, sed et despectum sui profitetur, ut ne quid dicam gravius, immodestiam. Cujus ego rei causas dum tacitus atque mirabundus inquiri, præter hostem illum communem, cujus occulto suggestu prope universa vitia, velut ab impuro fonte permaneant, præterque satellites ejus quosdam, quorum invidiam video simplicitatem tuam suis infecisse virulentis, sentio certe nonnullam hujus veneni partem ex affectu quodam suboriri tibi, non novo quidem illo nec inusitato mortalibus; cæterum quo non alius humanas res gravioribus malis afflixerit. Is est affectus ille quo quisque fere occulto quodam favore sui sic in suum propendet ordinem, ut ejus vitia nec ipse cernere, nec ferre possit indicantem. Hoc ipso affectu hallucinatum te zelo quodam video, sed imperito stimulari, ut religionum studio de illo dicas male, qui de religiosis omnibus impendio meretur bene, nec usquam tamen impensius, quam quum id ipsum agit, quod tu calumniando conaris in odium atque invidiam trahere. 'Nam quoties oblatrat,' inquis, 'contra sacra religionis instituta, contra devotas religiosorum ceremonias, contra vitæ asperitatem, contra sanctam solitudinem, denum contra omnia quæ suæ vagabundæ minime correspondent vitæ et conversationi?' Hæc tua verba quum legerem, facile certe deprehendi, quod te calcar exstimulet, nempe zelus in religionem tuam. Equidem haud dubito neminem esse virum usquam bonum, cui non religiosorum omnium ordines omnes eximie chari cordique sint, quos et ipse certe non amavi modo semper, verum etiam perquam reverenter colui, utpote suetus præhonorare pauperrimum commendatione virtutis, quam si quem nobilitent divitiæ, vel natalium splendor illustret. Verumenimvero quemadmodum cupiam reliquos mortales omnes vos ac vestros Ordines eximia quadam charitate prosequi, exigentibus id meritis nimirum vestris, quorum ego suffragiis hujus orbis miseriam nonnihil levare crediderim; (nam si multum valet oratio Justī assidua, quantum necesse est valeat oratio tam indefessa tot millium?) sic e diverso optaverim ne vos quidem ipsos tam pravo studio vobis indulgere, ut si quis res attingat vestras, laboretis aut benedicta narrando depravare, aut perperam interpretando bene cogitata corrumpere. Nescio quid ejus verba tuo palato sapiant sic adfecto, verum hoc certe scio neminem hactenus reperisse me, qui quæ scripsit ille sic acciperet tanquam religiosorum reprehendat ceremonias, sed eos potius, qui vel superstitiosius abutuntur, vel inniuntur periculosius, ac rem ex sese non malam sua freti stultitia vertunt in perniciem. Qua ex sorte plus satis esse multos, tu quoque, opinor, quantumvis in tuos propensus, non inficiabere; neque enim quicquam est usquam tam sanctum, quod callidus hostis non satagat aliqua semper techna vitare, qui ut est Deo omnibus in rebus oppositus, conatur haud aliter ex nostris bonis operari mala, quam ex malis nostris bona peragit Deus. Quam multos invenies, qui suæ sectæ ceremoniis haud paulo plus quam ipsis Dei præceptionibus incumbunt? An non integros reperias ordines, qui propter suos ritus cum aliis digladiantur Ordinibus? Dum semet invicem student non esse quidem, sed haberi sanc-

* Read *permanent*, with the other edition.

tiores, idque *depravatis*^h utrinque ceremoniis, iisdemque crebro non usquequaqum necessariis, quum de *sociis* interim magisque ad rem pertinentibus, tam omnes in communæ consentiant, quam non admodum anxie quidam curant observare. In quas factiones, in quot sectas idem se scindit ordo? Tum qui tumultus, quæ consurgunt tragædiæ, vel ob alium colorem, vel ob aliter cinctam vestem, aut aliud quippiam ceremonialeⁱ, si non omnino despiciendæ, at certe non satis dignæ propter quam exsulet charitas? Quam multi sunt, quod multo certe deterrimum est, qui religionis freti fiducia, sic intus cristas erigunt, ut spatium sibi videantur in cælis, ac solaribus insidentes radiis humi repentem populum tanquam fornicas e sublimi despicere, nec id profanos modo, verum sacerdotum quoque quicquid est extra septa illa claustrorum? ita plerisque nihil est sanctum, nisi quod faciunt ipsi. Multum providit Deus, cum omnia institueret communia, multum Christus cum in commune conatus est rursus a privato revocare mortales. Sensit nimirum corruptam mortalitatis nostræ naturam non sine communitalis damno deamare privatum; id quod res omnihas in rebus docet. Nec enim tantum suum quisque prædium amat, aut suam quisque pecuniam, nec suo duntaxat generi studet, aut suo quisque collegio, sed ut quicque est quod aliquo modo vocamus nostrum, ita in se illud affectus nostros a communium cultu rerum sevocat. Sic nostra quoque jejunia publicis anteponimus. Sic ubi Divum quempiam selegimus nobis, pluris illum sæpe quam decem potiores facimus, nempe quod ille sit noster, quum reliqui Divi sint omnium. Jam si quis^k taxet hujusmodi, non is plebeculæ damnat pietatem, sed admonet potius ne pietatis prætextu surrepat impietas. Nam ut nemo gentem aliquam reprehenderit, quæ Divum quempiam nominatim idonea de causa coluerit, ita nonnullis fortasse videbuntur suæ pietati plus satis obsequi quidam, qui in sui Divi peculiarem gratiam divini hosticæ gentis præsidem detractum templo projecerint in cœnum. Atqui ritus hujusmodi privatæque ceremoniæ, ut interdum male cedunt apud nos, ita non semper, opinor, apud vos cedunt bene. Sed apud plerosque, ut quicquid magis est proprium, ita plurimum habetur in pretio. Hinc pluris multi ceremonias æstimant suas quam cœnobii; cœnobii quam ordinis; tum quicquid est ordini proprium quam quæ sunt omni religioni communia, sed ea tamen quæ sint religiosorum pluris aliquanto faciunt, quam vilia illa atque humilia, quæ non sint illis ullo modo privata, sed cum omni prorsus populo Christiano communia, cujusmodi sunt virtutes istæ plebeïæ, fides, spes, charitas, Dei timor, humilitas, atque id genus aliæ. Nec enim novum est istud: imo jamdiu est quod Christus populo exprobravit electo: "Quare et vos transgredimini mandata Dei propter traditiones vestras?" Negabant ista, non dubito, etiam ii qui faciunt. Quis enim tam vecors est, ut fateatur pluris se facere ceremonias suas quam præcepta Dei, quibus nisi paruerit, illas ipsas novit inutiles? Verbis, haud dubie, si rogentur recte responderint, factis fidem dictis abrogabunt. Mentiri credar ni sint religiosuli quidam certis in locis tam obstinati silentii, ut in quadris ambulacris illis magno

^h The other copy has *de privatis*—*de seriis interim*, which is right.

ⁱ The other copy has *ceremoniolæ*, as it should be.

^k Perhaps *quis quid*.

conduci non possint, ut vel submissi mussitent, qui pedem latum in alterutrum subducti latus, haud vereantur atrocibus intonare conviciis. Non desunt qui metuerent superventurum dæmonem, qui vivos in orcum auferat, si quippiam consuetarum demutarent vestium, quos nihil movet, quum pecuniam congerunt, adversantur abbati, ac subinde supplantant. An paucos esse putas quibus habeatur multis lacrymis expiandum piaculum, si versiculum omitterent in precibus horariis, quibus ne scrupulus quidem timoris ullus oritur, quum sese pessimis atque infametricibus impiant fabulis, iisdemque longissimis etiam precibus longioribus? Ita nimirum eulicem comminuunt, elephantem deglutientes integrum. Sane multo sunt plures quam vellem, qui vel ipso religiosi titulo longe supra mortaliū sortem sibi videntur ascendere. Sed horum bona pars deliri magis quam mali, qui tam suaviter insaniant, ut quicquid illis amens dicat animus, id protinus sic accipiunt * velut inspiretur a Deo, et sese credunt * interim in tertium rapi cælum, quum veritas arrepti sint in tertium gradum phrenesis. At illi multo furiant † periculosius, qui usque adeo superbiunt, ac sibi videntur sanctuli, ut non contemnunt modo, verum condemnent etiam reliquos mortales omnes præ se, nec alia fere de causa quam quod superstitione nimium suis inhærent ritibus, suis gloriantur observantiolis, quibus nonnulli sibi tum quoque videntur tuti, quum talibus fulti patrociniis quodlibet armantur ad facinus. Equidem novi quendam instituto vitæ religiosum, idque ex eo genere quod hodie ducitur, et vere ducitur, ut ego certe sentio, religiosissimum. Is quum non jam novicius, sed qui multos annos in regulis, ut vocant, observantiis insumsisset, eoque promovisset in illis, ut etiam præficeretur cœnobio, Dei tamen præceptorum quam monastici ritus indiligentior, e vitio in vitium prolabitur, eo tandem progressus, ut scelus omnium atrocissimum et supra quam credi possit exsecrandum destinaret animo, imo non simplex scelus, sed multiplici fœcundum scelere, ut qui decreverit addere cædibus et parricidio sacrilegium. Qui quum tot patrandis facinoribus impar sibi solus videretur, aliquot ad se sicarios ac sectores asciscit. Conficiunt facinus omnium, quæ quidem ego audierim immanissimum. Comprehensi conjiuntur in vincula. Neque rem tamen explicare decrevi, et nominibus abstinebo noxiorum, ne quid obsolescentis invidiæ ordini renovetur innoxio. Verum, ut quam ob rem institui narrare persequar, ab illis ego sceleratis audiui sicariis, cum ad religiosulum illum ventitarent in cubiculum, nunquam ante tractasse de flagitio, quam in privatum ejus introducti sacrarium divam Virginem flexis de more poplitibus angelica salutatione propitiassent. Ea re rite peracta, tum demum pure pieque consurgunt ad infandum facinus. Atque ut illud quod dixi facinus multo fuit atrocissimum, ita quod nunc dicam longe quidem in speciem mitius, ipsa re fortasse nec multo minus nocuit, certe multo nocuit latius. Erat conventiæ fraterculus quidam ex eo Franciscanorum numero, qui nondum ad Francisci regulam sunt reformati. Is in urbe, in suburbiis, in finitimis, in circumjunctis oppidulis prædicavit: quicumque Psalterium beatæ Virginis oraret quotidie, nunquam posse damnari. Pronis auribus audita res est, et libenter credita, quæ viam tam proclivem aperuisset in cælum. Ibi pastor quidam homo probus et doctus, etsi stulte dictum esse censebat, tamen aliquan-

* It should be *accipiant*——*credant*. E.

† *furunt*.

tisper dissimulat, ratus ex ea re nihil etiam oriturum mali; populum enim quo effusus in beatæ Virginis cultum sese daret, eo plus hausturum pietatis. At ubi tandem recognoscens ovile, deprehendit ea scabie vehementer infectum gregem, pessimum quemque in illo Psalterio maxime religiosum esse, non alia mente quam quod sponderent sibi quidvis audendi licentiam, neque enim fas habebant quicquam dubitare de cælo, quod tam gravis auctor fraterculus e cælo lapsus tanta cum fide promiserat. Tum vero tandem capit admonere populum non minus* esse fidendum, si Psalterium psallerent, etiam si uno die decies, bene certe facturos, qui bene dicerent, modo non ea dicerent fiducia, qua jam nonnulli cœperant; alioqui satius esse uti et preces ipsas omitterent, modo et facinora quædam, quæ sub earum patrocinio fidentius committebantur, omitterentur simul. Hæc quum e suggestu diceret, mirum quam indignanter auditur¹, exsibilatur, exploditur, passimque, velut hostis Mariæ, trahitur. Frater alio die descendit pulpitu, orditur ab eo themate, quo maxime perstringat pastorem: 'Dignare me laudare te, Virgo sacra, da mihi virtutem contra hostes tuos.' Nam eodem themate Scotum quendam disputaturum Parisiis de Virginis immaculata conceptione ferunt usum, qui Lutetiam in momento delatum, periclitante scilicet alioqui beata Virgine, millia passuum plusquam trecenta mentiuntur. Quid multis opus est verbis? facile persuadet volentibus frater et fatuum et impium esse pastorem. Dum res flagrabat maxime, fors accidit ipse ut conventriam peterem, visurus ibi sororem. Vix equo descenderam, quum proponitur et mihi quæstio: an qui quotidie precaretur Psalterium beatæ Virginis, damnari possit. Irrisi problema ridiculum. Admoneor ilico periculose factum, quod sic responderim. Sanctissimum quendam patrem eundemque doctissimum contra prædicasse. Contemsi rem totam, ut quæ nihil attineret ad me. Protinus invitator ad convivium; promitto, venio. Ecce intrat frater senex, silicernium, gravis, tetricus, puer a tergo sequitur cum codicibus. Ilico sensi mihi paratas lites. Accumbimus, et nequid periret temporis, extemplo res proponitur ab hospite. Frater quod ante prædicarat, idem respondit. Ipse tacebam. Neque enim libenter memet disceptationibus et odiosis et infructuosis immisceo. Tandem rogarunt, et quid mihi videretur. Qui quum tacere non leuit, respondi quod sentiebam; sed paucis, et neglectim. Ibi infit frater oratione meditata longaque, et quæ binis ferme concionibus essent satis, eblaterabat in cœna. Summa rationum tota pendebat a miraculis, quorum nobis effluebat e *Mariæ* multa: tum quædam ex aliis ejusdem turinæ libellis, quos afferri jubet in mensam, quo narrationi major accederet auctoritas. Quum aliquando tandem perorasset, ego modeste respondi, primum nihil esse toto illo sermone dictum, quo res persuadeatur illis, si qui forte quæ recensuerat miracula non admitterent, quod fors accidere salva Christi fide possit. Quæ tamen ut maxime vera sint, ad rem haudquaquam satis habere momenti. Nam ut facile reperias principem, qui condonet interdum vel hostibus aliquid ad preces matris: ita nullus est usquam tam stultus, qui promulget legem qua suorum audaciam in semet provocet impunitate promissa proditoribus, quicumque genetricem ejus certo demereatur obsequio. Multis ultro citroque dictis, effeci tandem ut ille tolleretur laudibus, ipse pro stulto rideret. Quin eo

* Read *nimis*, from the other copy.

¹ Perhaps *auditur*.

res erasit denique pravo hominum studio suis vitiis persona pietatis faventium, ut vix aliquando cohibita sit, adnitente, quantis maxime posset, viribus episcopo. Non hæc eo commemoro, quod vel religionem velim religiosorum quorundam degravare sceleribus, quum et salutare herbas et pestiferas eadem terra progerminet, neque quod eorum ritum improbem, qui subinde divam salutant Virginem, quo nihil potest esse salubrius, sed quod usque adeo quidam sibi fidunt in talibus, ut ab his potissimum securitatem sibi sumant ad flagitia. Hæc sunt atque hujusmodi, quæ taxanda censet Erasmus, cui quisque irascitur cur non divo succenset Hieronymo? cur non aliis item sanctissimis patribus? qui religiosorum vitia et uberius multo commemorant, et multo insectantur acerbius. Ut callidus est antiquus serpens? Ut aconita semper oblinat melle, ne quis reformidet toxicum? Ut gustum nobis inficit, ac citat nauseam, quoties offertur antidotum? Qui nos admirantur, et nostra facta collaudant, qui beatos appellant et sanctos, hoc est, qui nos seducunt, et ex stultis reddunt insanos, hi nimirum candidi sunt atque benevoli, hi vicissim boni piique vocantur a nobis. At qui multo magis utilem nobis impendunt operam, qui ut quales vere sumus, tales vere nos nobis indicent, canes illi sunt latratores, arrosores, malevolentes, invidi; et hæc audiunt qui nullius vitia perstringunt nominatim, et audiunt ab iis qui suis ipsorum sordibus aperte conspergunt alios. Itaque nunc non alibi modo locum esse video, sed ne claustrum quidem dicto clausum esse comico: 'Obsequium amicos, veritas odium parit.' Hieronymo quondam veritas opprobata est a calumniatore Rustino, quum eam omnes æqui bonique lectores æqui bonique consulerent. Quod Erasmus vero non vere tantum, verum etiam tanta scripsit cum gratia, ut ei per literas undique magnæ sint actæ gratiæ ab ordinis cujusque religionis, et præsertim tui; id nunc tandem satis insulse superbeque calumniis et conviciis oppugnatur abs te, cujus professio tota fundamentis humilitatis innititur, qua videlicet humilitate tu non tuam tantum sectam magnificis effers laudibus, nempe sacris institutis, sancta solitudine, devotis ceremoniis, vigiliis, asperitate vitæ, jejuniis; sed illum quoque pedibus tanquam canem calcas, dum litrantem facis, et vagabundæ conversationis. Quæ verba cum lego tam religioso perscripta calamo, videor mihi propemodum humiles illas sancti Pharisæi preces audire: 'Gratias tibi ago, Domine, quia non sum sicut cæteri hominum, sicut et publicanus iste.' Tametsi paulo sanctius esse putem in bonorum laude virorum quam criminatione versari, non est tamen in præsentī consilium ut Erasmi scribam encomion. Nam et nostræ vires tanto sunt operi impares, et ubique gentium optimi atque doctissimi pro sua quisque virili certatim facient, quibus alioqui tacentibus, sua illum benefacta cunctis fructuosa mortalibus ut vivum commendant bonis, ita sublata cum fati invidia, quod sero precor obtingat, vitam functum commendabunt omnibus, facientque ut aliquando desideretur etiam his, quorum nunc livore lippientes oculi velut illustri fulgore perstricti, contra tueri non sustinent. Ego certe quandoquidem apud bonos laudatione non indiget, ita temperabo mihi, ne vel eorum per me turgescat invidia, quorum tam improbum est ingenium, ut et quibuslibet alantur obtreactionibus, et bonorum laudibus intabescant. Quibus ipsis inoffensis puto fas est hoc saltem dicere, si quis diligenter expendit quam assidue, quam magna, quam multa, quam bona volumina unus edat Erasmus, quibus vel exscribendis tantum non unus satis fuisse videretur, is, opinor, perpendet facile, etiamsi non totus esset in virtutibus,

non multum certe superesse temporis quod impendatur in vitia. Jam si quis æquos oculos admoveat propius, atque operum pensitet fructum, ad hæc eorum attestaciones æstimet, quorum vel studiis lux est addita, vel fervor accessit affectibus, huic ego certe reor non admodum fore probabile pectus illud, unde, velut ignis quidam pietatis exsiliens aliorum animos inflamat, ipsum in semet usquequaque frigescere. Has, opinor, laudes non ad invidiam usque benignas nemo est adeo malignus ut abnuat, quibus ego tamén ipsis abstinuissém, nisi quod tua me petulantia ne sic quidem sinit sistere, verum necessario tecum longius aliquanto provehit. Nam quis tam patientes aures habet, ut te tam petulanter insultantem ferat, quum vagabundi nomine insectaris, quod aliquando sedem, quod nunquam fere facit nisi quum publici boni poscit ratio, demutet. Perinde quasi desiderere perpetuo, atque ostreorum in morem, aut spongiæ, eidem semper affigi saxo, ea demum sit absoluta sanctitas. Quod si verum est, hand satis recte institutus est ordo Minoritarum, quo, nisi me fallit opinio, nullus est ordo sanctorum, quorum plerique tamen, idoneis de causis, totum pervagantur orbem. Non recte fecit Hieronymus, qui quod Romam atque Hierusalem interjacet viæ permen- sus. Multo intra vestram sanctitatem sanctissimi fuerunt apostoli, qui sedentibus vobis, imo nondum sedentibus, totam undique terram peragrarunt. Nec istud eo dico, quod eis Erasmus comparem, ne quis id caville- tur ad calumniam, sed ut ostendam tibi quemadmodum loci mutatio sæpe sine vitio contingit, ita non esse præcipuam in sedendo semper sitam sanctimoniam. Etenim ut ad Erasmus veniam, quoquo pacto sese habeant cætera, quæ sese habent optime, vagationem interim quam tu tam procaciter invadis in illo, profecto non dubitaverim cuiquam vestrarum parti virtutum, quacunque vobis maxime placetis, anteferre. Neque enim hodie esse usquam puto, qui quidem suum curat * genium, ac laborem horreat, quin is vobiscum sessitare malit, quam vagari cum illo. Qui seu spectetur labor, plus nonnunquam in uno labore die, quam vos in multis mensibus: seu laboris æstimetur utilitas, plus in uno mense nonnunquam ecclesiæ toti profuit, quam vos in annis plurimis, nisi cuiuspiam vel jejunia putes vel preculas tantum et tam late conducere, quam tot egregia volumina, e quibus totus eruditur orbis ad justitiam, aut nisi deliciari videtur is qui maris hyemes, sævitiam cæli, labores omnes in terra, dum prosit in commune, contemnit. An non delicata quædam res est e navigatione nausea, e jactatione cruciatus, e tempestate periculum, morsque ac naufragium semper obversans oculis? Quum toties per silvas horridas, per inculta nemora, per crepidines asperas, per montes perreptaret præcipientes, et vias obsessas latronibus, quum quas- sus ventis, conspersus luto, complutus ac madidus, a via fessus, a labore lassus, malo subinde acceptus hospitio, vestrum cibum, vestrum cubile desiderat, an non voluptuari videtur? præsertim cum hæc tot mala, quæ virentem quoque ac robustum juvenem facile defatigent, obeat atque sustineat, senescente jam et studiis ac laboribus fatigante corpusculo, ut sit pene perspicuum jam olim necessario fuisse tot malis succubiturum, ni Deus eum, qui solem suum facit oriri super bonos et malos, etiam in ingratorum commoda conservasset. Nam undecumque revertitur, cæteris omnibus egregios affert secum itinerum suorum fructus, sibi verò nihil usquam quicquam nisi detritam valetudinem, et suis bene-

* Read curet. E.

ficiis excitata maledicta pessimorum. Quamobrem tales ille protectiones tam gratas habet, ut nisi studiorum causa postulare, hoc est, publicum omnium commodum, quod ille privato toties incommodo redimit, perquam libenter omitteret. Interim verò non nisi cum his versatur quos et doctrina commendet et vita, semper aliquid parturiens, quod post in illis quæ tu sic incessis itineribus, non absque publico studiorum fructu pariat, quem si posthabuisset ille suis ipsius commodis, cum corpus haberet hodie minus aliquanto fractum, tum vero multo magis uberem locupletemque fortunam, principibus omnibus, omnibus fere magnatibus eximia conditione certatim illum ad sese pellicientibus. Quanquam certe par ac justum fuerat, ut quemadmodum ab illo, ubi ubi vivat, eximius fructus in omnes orbis partes, velut e sole radii diffunduntur, sic ab omni parte vicissim commoda refunderentur ad illum. Quamobrem quando ille sese totum alienis utilitatibus impartitur, nec emolumenti quicquam sibi deposcit in terris, dubitare certe non debeo quin ei Deus illic benignissimus ubi satius erit accepisse retribuet: eoque quum illum abs te contentum tecum comparo, et utriusque merita compono simul, quantum videlicet humana fas est conjectura consequi, spes indubitata suboritur, quum utrique tandem illa dies affuisset, qua vestris virtutibus suum reddetur præmium, quanquam ut tuum permagnum fore spero, sic opto fore quam maximum, tamen expensor æquus utriusque Deus, quod sine tuo damno, atque ut tum affectus eris, etiam te libente^m fecerit, non vagationes ejus tantum præferat sessitationi tuæ, sed quoniam bonis omnia cooperantur in bonum, loquentiam ejus anteferet tuo silentio, silentium ejus tuis præponet precibus, cibos ejus tuis jejuniis, et somnum tuis vigiliis, ac denique quicquid in illo tam superbe despicias pluris omnino faciet illis omnibus, quæcumque vita in tua tibi tam suaviter adblandiuntur. Nam, haud dubie, quamquam fateri pudor impediatur, nunquam tamen potuisset accidere, quemquam ut tam arroganter impeteres, ni mira persuasione sanctitatis impense placeres tibi, qua una re nihil est usquam religioni periculosius, aut a qua longius abesse te pro nico in te amore cupio. Etenim mihi meique similibus, qui misero fluctuamur orbe, vos profuerit velut inferne suspicere, vestraque instituta non aliter atque angelicæ vitæ exemplar admirari, quo quasi stupore quodam virtutis alienæ nostra nobis vita vilescat impensius. At vobis contra non admodum fuerit utile aliorum viam contemnere et condemnare præ vestra, nonnunquam etiam meliorem. Verum assuescas potius in aliis vel inferiora suspicere, de tuis vero non modo sentire modestius, verum omnia suspectare quoque, trepidumque semper vivere, et quanquam in bona spe, tamen omnino sollicitum non tantum ne posthac aliquando corruas, juxta id quod dicitur, 'Qui stat videat ne cadat;' sed ne jam olim cecideris, ac tum potissimum cum tibi maxime videbaris ascendere, nempe quum religionem ingredereris. Nec istud eo dico quod quicquam dubitem quin meliorem partem delegerit sibi Maria, sed quoniam omnis justitia mortalium velut pannus est menstruatus, eoque etiam bona sua cuique merito debent esse suspecta, tibi fortasse non insalubre fuerit addubitare, timereque tecum, ne tu vel in Mariæ parte non sis, vel Mariæ partem perperam delegeris, dum aut ejus munus, cui Christus Marthæ postpositi offi-

^m In the other copy *libenter*, which is wrong.

ⁿ Read *examinas*.

cium, tu apostolorum officio anteponis, aut ne tibi visus, dum leviter temet exanimasⁿ, in sanctam fugiens solitudinem, noxiis te subducere voluptatibus, in Dei secretiore conspectu, qui nos multo penitius introspicit, qui corda nostra profundius quam nos ipsi rimatur, cujus oculis imperfecta nostra videntur, deprehendaris fortasse negotia detrectasse et te subtraxisse laboribus, et pietatis umbra quæsisse voluptatem quietis, et molestiarum fugam appetisse, talentumque tibi creditum involvisse sudario, quod ne foras emitteres, intus perderes. Hujusmodi cogitationibus hoc saltem facies lucri, quod suggeretur occasio, ne, quo nihil est perniciosius, de tua tecum secta superbias, neve in privatis confidas observantiis, spemque ut in religione colloces potius Christiana quam tua, nec innitaris illis quæ per te facere potes, sed quæ, nisi per Deum, non potes. Jejunare potes ex te, vigilare potes ex te, precari potes ex te, quin potes et ex Diabolo. Cæterum vere Christiana fides, qua Christus Jesus vere dicitur in spiritu, vere Christiana spes, quæ de suis desperans meritis, in una Dei benignitate confidit, vere Christiana charitas, quæ non inflatur, non irascitur, non suam quærit gloriam, nulli prorsus nisi sola Dei gratia et gratuito favore contingunt. Quo plus fidaciæ posueris in communibus istis Christianismi virtutibus, eo minus assuesces fidere privatis ceremoniis, vel ordinis tui, vel tuis, in quibus quo minus fides, eo tibi magis conferent. Nam tum demum Deus te fidelem servum ducet, quum tu te duces inutilem. Quod merito certe poterimus, etiamsi fecerimus omnia quæcunque possumus, quod ego Deum precor, uterque ut aliquando faciamus, et Erasmus etiam, nec faciamus tantum, sed vel multo potius si multa fecisse contingat, nihil ut nos omnino fecisse censeamus. Nam ea via potissimum eo conscenditur, ubi neque nos quicquam virtus aliena torquet, neque lacrymam ullam lippientibus oculis excutiet aliena claritas*. Quod in calce tandem scribis meæ fore modestiæ, ne tuas literas cuiquam ostendam, non video qui id pertineat admodum ad modestiam meam: fuisset^o, haud dubio, tuæ vel modestiæ vel certæ^p prudentiæ ostendisse paucioribus: modestiæ, si quales tibi videntur, tales essent; prudentiæ, si quales vere sunt, tales tibi viderentur. Nunc vero nova est ista modestia, exigere a me silentium, quasi vel tua tibi non placeret epistola, vel declinares laudem, ac temet illico, quum te gloriolæ pruritus incenderet, quærere quosdam simili titillatos scabie, ut jucundo fructu pariter et scabereris et scaberetur. A quibus quum audirem passim esse jactatum tuis elegantissimis et a Spiritu Sancto dictatis epistolis ita mutatum me, ut Erasmica scripta rejecerim, arbitratus sum convenire mihi meam sententiam literis ut testatam redderem, eorumque vel stultitiam, si credidere, vel malitiam, si confinxere, convincerem. Etenim judicare non possum quoniam pacto literæ tuæ affecerint illos, quando asinino palato placentes cardui locum etiam fecerunt adagio, mihi certe nihil in eis visum est usque adeo splendidum, ut nobis oculorum sic perstringeret aciem, quin quod album esset, album etiamnum videretur. Hunc itaque meum animum quum propter vanissimam sive tuam sive tuorum jactantiam declarandam § esse censuissem, hactenus tamen statui habere semper famæ tuæ rationem, ut neque nomen tuum aliqui mihi percharum meis literis inererem, et e tuis ipsius, quæ quidem in mea manu essent, expungerem. Atque isthoc pacto fiet ut quic-

* The other copy *charitas*, which is wrong. ° In the other copy *fuisse*, which is wrong. p Read *certe*. § Read *declarandum*.

quid hoc de facto tuo vel dicent vel sentient homines (de quo boni doctique sentient dicentque omnes, procul dubio, pessime) nihil te tamen pudoris ac ruboris attingat. Illud mihi vehementer placet, quod ubi satis debacchatus es, redditus tandem tibi, factus es in finem placitor, insinuata spe iræ in Erasmum conditione non admodum difficili componendæ. Nam hunc in modum scribis: 'Nec tamen usque adeo inimicus sum Erasmo, quin facile cum eo in gratiam redeam, si ille sua correxerit erratula.' Papæ! besti hominem, qui alioqui periculum erat ne mærore misere maceraret sese, si spes omnis prorsus adempta esset fore ut aliquando te tanto videlicet viro magis uteretur propitio. Verum nunc quando quidem tam facilem pacem offers, in qua tam æqua postulas, laud dubie, parebit avide, corrigique protinus, simulatque tu errores ejus ostenderis. Nam hæcenus tantum ostendisti tuos. Quamquam ea ipsa quæ tu vocas erratula, nempe *verriculum* pro *sagena*, et *remitte* pro *dimitte*, et *discumbentibus* pro *discumbentiam*, atque ejus generis alia, sicubi Latinum vocabulum pro barbaro supponit, aut sermonem purum pro solæco, aut perspicuum pro ambiguo, sicubi vel interpretis errorem correxit, vel scriptoris lapsum restituit, vel Græcitis idioma Romanæ linguæ figuris enuntiavit. Hæc, inquam, ipsa potius quam te inimicum habeat, immutabit omnia, ac barbarissimos omnes, omnes solæcismos, quicquid usquam fuit obscurum, quicquid aut deriditauer versum aut inemendate transcriptum, Erasmus hunc thesaurum omnem, quandoquidem non furtum tantum, ut video, sed sacrilegium quoque dum hæc auferret e templo commiserat, in sanctuarium rursus bona cum fide reponet. Nihil eo deterritis, quod bonos doctosque omnes ab se alienare videbitur, quos illo officio devinxerat, quando illorum vice omnium te tandem atque Apologastrum illum, hoc est, populi vice primarios quosdam principes, ac veluti literatorum omnium Duumvires conciliabit sibi. Sed, omisso joco, hoc unum certe sicuti abs te probe pieque factum est, ita ego quoque vere atque ex animo laudo, quod dum erratula tantum fateris esse, quæ sint corrigenda, fateris interim verecunde quidem pro tua modestia, sed vere tamen, quo te mendacio liberes tam scelesto, confiteris, inquam, falsa fictaque esse omnia, quæ de hæresi, de schismate, deque Antichristi præconio initio præservidus objeceras. Neque enim usque adeo mihi deploratus es, quin melius de te sentiam, quam ut hæresim, schismata, atque Antichristi præconium, quorum atrocitatem scelerum nulla malorum moles exæquat, pro leviculis habeas erratulis. Quamobrem quum te videam quicquid erat grave recantasse, non est animus de levibus tecum contendere. Ut utrinque^a pariter quæ dicta sunt habeantur indicta omnia, tumultusque omnis, ut de nihilo natus est, ita in nihilum vicissim desinat, atque hæc tragœdia tandem exeat in comœdiam. Vale, et si claustro nolis frustra claudi, quieti potius spiritali, quam istiusmodi rixis indulge.

From some expressions in this Letter it should seem that the anonymous Monk, to whom it is addressed, was an Englishman, who lived in England.

^a In the other edition *utrumque*, which is wrong.

XIII.

Fragmenta ^r *quarundam Thomæ Mori Epistolarum ad Joannem Coch-*
læum. Lipsiæ, MDXXXVI. Ex officina Melchioris Lottheri.

DICI non potest, vir ornatissime, quantum tibi me debere sentiam, qui me dignaris toties eorum, quæ istic occurrunt, [me] certiolem reddere: quæ nunc neque minus assidua, et multo magis monstrosa, parit nobis Germania, quam olim solebat Africa. Nam quid monstrosius Anabaptistis, et quantum ejusmodi pestium aliquot annis jam continuis exortum est? Ego profecto, mi Cochlæe, quum hæc in hunc modum video quotidie in pejus ruere, exspecto propediem fore ut existat aliquis, qui Christum prorsus prædicet abnegandum: nec potest exoriri tam absurdus nebulo ^s, ut, qui nunc populo furor est, careat sectatoribus. Bernensium edicto neque ineptius usquam quicquam vidi, neque magis improbum. Et disputationem, ut audio, sic adornarunt, ut eam reddiderint edicti sui simillimam. Utinam mihi, mi Cochlæe, foret ea sacrarum literarum et theologicæ rei peritia, ut contra pestes ejusmodi possem non frustra scribere. Quæ res tibi, vir clarissime, Dei beniginitate tam abunde contigit, quam vix uni aut alteri præterea. Nec vacua in te gratia fuit, qui talentum tibi creditum non cessas sic impendere, ut ad ^{*} id aliquando sis multiplici cum usura redditurus. Itaque, quod valde gaudeo, Deus vicissim declarare cœpit, quam gratam habeat tam fideliter abs te impensam operam. Nam post tot adversa, post tantam secundum carnem calamitatem, respicere cœpit ærumnas tuas: qui illustrissimo principi ^t inspiravit in animum, ut magno religionis nostræ bono, et fortunæ tuæ subsidio, te sibi adjungeret, et viro ^v olim optimo atque eruditissimo simillimum omnino sufficeret. Utrique certe gratulor, et principi tuo talem animum, et tibi talem patronum.

XIV.

LITERAS tuas, Cochlæe doctissime, gratissimas habui, vel stio, vel auctoris merito. Tum hoc quoque nomine, quod nuncupatos mihi Romanos consules in lucem exiisse nunciarent. Quos etiam multa prorsus cum animi voluptate legi. Cujusmodi fragmenta ubicunque nactus sum, exoculari soleo, tantum abest ut fastidiam. Nec quum videam Persarum regem rustici hominis manu porrectam aquilam, ea prorsus fronte qua multi pretii munera consuevit, accepisse, ego porro infra tantum principem positus, tam sanctas vetustatis reliquias ullo possum modo contemnere: qui gerras quoque Siculas, aut si quid isti

^r Cochlæus published these, with some other tracts. The book is in the *Museum Britannicum*.

^s Nil novum sub sole, saith Solomon.

^t Duci Saxonix Georgio.

^{*} ad should be omitted.
^v Emsero.

despicacius, saltem literarium, nunquam in universum aspernatus sim. Quippe amici contemplatio tantum apud probissimum quemque ponderis habet, ut rebus quamlibet minutis gratiam pretiumque conciliet. Nec vero hæc eo dixerim, quo munus tuum imprimis magnificum ex istarum esse rerum classe iudicem. Nec Cassiodoro, cui tu similem me amice potius quam vere opinaris, ulla in re sum conferendus. Sed quis istam voluntatem, tam ad gratificandum nobis accinctam, nullo provocato * beneficio, non plurimi faciat ?

XV.

HOC mihi velim credas, pro amore nostro mutuo, charissime Cochlæ, multis annis nullas venisse amicorum literas iis gratiores, quas a te proxime accepi, quum propter multa, tum ex duabus nominatim causis : priore quod in eis ingens mei studium perspexi, haud incognitum antehac mihi, sed multis partibus solito auctius : quod est eximiae ejusdam felicitatis instar : ut enim merita tua seponam, quis non vel favorem solum taciti amici plurimi faciat ? Posteriore, quod iisdem me literis de principum actis fecisti certiore. Quo officio perinde quasi animo tuo parum satisfecisses, misisti eisdem de rebus factos commentarios, quibus ita complexus es universa, ita clare explicuisti ab * oculis, ut majore diligentia curaque persequi nequieris ; et eos legens commentarios, cætui universo mihi sim visus interesse. Hæc et videntur mihi et sunt mire evidentia amoris in me tui documenta, quibus manifeste declarasti, quam nullum laborem recuses, unde voluptas modo aliqua ad me reditura sit. Proinde vix æque ulla re ac studii tui adversus me delector memoria. Quid hic pergam sigillatim scriptorum tuorum multiplicem referre gratiam ? Quid aggrediar sermone prolixo pro eo merito tibi gratias agere, cujus nullam portionem quantumlibet numerosæ gratiarum actiones assequantur ? Veniam nunc ad postremam commentariorum partem, ubi eorum recensens nomina, qui sanctissimo isti negotio profuere §. Pars profecto mirum in modum mihi jucunda fuit, qua inter cætera Cochlæi nomen reperirem. Christum obnixè precor, cujus beneficio ex pietissimo in Deum Cæsareæ majestatis mandato per vos præclare cæpia res est, ut exterminatis celeriter opinionum dissidiis, per eosdem ecclesiæ suæ tranquillitatem reddat, ut inducta, imo reducta jam diu profligata animorum consensione, gaudium nostrum nullo contaminatum meum, nulla sollicitudine vitiatum ex omni parte absolvat.

XVI.

GEORGIUS noster, optime atque amantissime Cochlæ, huc reversus, una cum literis tuis fascem quoque librorum mihi reddidit. In quo, præter alia illi etiam continebantur libri, quibus adversus gravem ecclesiæ adversarium Lutherum, fortis evangelii religionisque assertor, non

* Perhaps *provocatam*.

† Read *numerosæ*.

* Read *ob*.

§ Perhaps *profuere*.

minus docte pieque quam strenue pugnās. Postquam Georgius in Angliam rediit, complures diversis temporibus epistolas abs te accepi. Po-trema ea fuit, quam de Zuinglio et Œcolampadio scriptam misisti, quorum nunciata mors lætitiā mihi attulit. Quamquam enim dolendi causas reliquere nobis licu nimium graves, propter multa quæ neque sine horrore eloqui possum, et nemini sunt ignota, neque audire homines pii sine profundo gemitu debent; sublato tamen e medio esse tam in-manes fidei Christianæ hostes, tam accinctos ad ecclesiæ excidium, tam intentos ubique in omnem perimendæ pietatis occasionem, jure gaudere possumus. Valetudine aliquot superioribus mensibus non tam in spe-ciem gravi me intuentibus, quam sentienti mihi formidolosa usus sum. Quam ne nunc quidem post impetratam omnium munerum vacationem satis possum excutere. Ita fiebat ut Cancellarii obire officium haud satis possem, nisi valetudinis malum sinerem indies magis magisque crescere, sanitatem non aliter promittente medico, quam si in otium recederem: ac ne sic quidem satis fidenter tamen. Movit ergo animum meum recuperandæ cura sanitatis; sed multo magis publicæ utilitatis respectus, quam multis modis remoraturus videbar, si homo valetudinis impeditæ, negotia publica simul cogerer impedire. Otium quod illus-trissimi principis in me prona benignitas precibus meis annuere dignata est, posthac studiis et Deo constitui dedicare. Quod ut mihi contingat felicius, tu me, Cochlæe charissime, precibus apud Deum tuis adjuva. Vale feliciter, ex ædibus nostris Chelcheicis, quartodecimo die Junii.

XVII.

Thomas Morus paulo ante suam condemnationem, quam arctissime car-ceribus inclusus, omnique sublato instrumento scribendi, carbone hanc insequentem epistolam scripsit, atque ad intimum suum amicū An-tonium Bonvisum², mercatorem Lucensem, jam tum quidem Londini agentem, nunc Lovanii sepultum, mittendam curavit. Anno M.D.XXXV.

AMICORUM^a amicissime, et merito mihi charissime, salve. Quo-riam præsentat mihi animus, fortasse falso, sed tamen præsentat, haud diu superfuturam ad te scribendi facultatem; decrevi, dum licet, hoc

² Three Italians, Antony Bonvice, Benedict Bonvice, and Balthazar Guarsey, were excepted, amongst other Papists, from a general pardon granted by Edward VI. anno 1552. *Strype's Memor.* vol. ii. p. 396. Queen Elizabeth in the year 1558 exacted some money from Alexander Bonvice, and other Italian merchants, by way of fine and forfeiture. *Strype's Ann.* vol. i. p. 14.

Pole, in a speech, full of bigotry, to the citizens of London, men-tions this Antony Bonvice, as then living, with great encomiums, and relates some conversation between him and his friend More. *Strype's Mem.* vol. iii. Append. p. 244. See also More's Life of Sir T. More, p. 268. 271.

^a From Rooper's Life of More, p. 142. and *Mori Lucubr.* p. 494. Basil 1563. These two copies differ in some places; and Rooper's is usually the better.

scilicet epistolis significare, quantum in hoc fortunæ meæ deliquio, amicitiae tuæ jocunditate reficiar. Nam ante quidem, vir ornatissime, tametsi mirifice certe semper amore isto in me tuo delectatus sum; tamen recordanti mihi annos jam prope quadraginta perpetuum Bonisæ domus, non hospitem, sed alumnū fuisse me, nec amicum intermū ulla rependenda gratia, sed sterilem tantum amatiorem præstitisse, verecundia mea profecto fecerat, ut sincera illa suavitas, quam aliqui ex amicitiae vestrae cogitatione deglutiebam, paululum quiddam pudore quodam rustico tanquam neglectae vicissitudinis subacresceret. Verum enimvero nunc hac ego me cogitatione consolor, quod bene vicissim mihi merendi de te nunquam se præbebat occasio. Ea siquidem amplitudo fortunæ tuæ fuit, ut commodandi tibi nullus mihi relinqueretur locus. Conscius igitur mihi, non officii neglectu vicem non rependisse me, sed quia deficiebat occasio; cum jam te conspiciam etiam sublata rependendi spe, sic in me amando et demerendo persistere, imo adeo progredi potius, et cursu quodam indefesso procurrere, ut pauci sic amicos fortunatos ambiant, quomodo tu prostratum, abjectum, afflictum, et carceri addictum Morum tuum diligis, amas, foves, et observas, cum pristini pudoris mei qualiquāli me amaricie abluo, tum in hujus admirabilis amicitiae tuæ suavitate conquiesco. Et nescio quo pacto tam fidelis amicitiae prosperitas videatur mihi cum hoc improspere classis meæ naufragio propemodum paria facere: certe (tollatur indignatio non amati mihi minus quam metuendi principis) quod ad reliqua pertinet, propemodum plus quam paria; quippe cum illa sint inter fortunæ mala numeranda omnia. At amicitiae tam constantis possessionem, quam tam adversus fortunæ casus non eripuit, sed ferruminavit fortius, amens profecto fuerim, inter caduca fortunæ bona si numerem. Sublimius, haud dubie, bonum est, atque augustius, peculiari quadam Dei benignitate proveniens, amicitiae tam fidelis, et reflante fortuna constantis, raro concessa felicitas. Ego certe non aliter accipio atque interpretor quam eximia Dei miseratione curatum, ut inter tennes amiculos meos, tu vir talis, amicus tantus tam longo ante tempore parareris, qui magnam istius molestiae partem, quam mihi ruentis in me fortunæ moles invexit, tua consolatione lenires ac relevares. Ego igitur, mi Antoni, mortalium omnium clarissime, quod solum possum, Deum opt. max. qui te mihi providit, obnixè deprecor, ut quando tibi talem debitorem dedit, qui nunquam solvendo sit futurus, beneficentiam istam quam mihi quotidie tam effusus impendis, ipse tibi pro sua benignitate dignetur rependere; tum ut nos ab hoc ærumnoso et procelloso sæculo in suam requiem, pro sua miseratione perducatur, ubi non erit opus epistolis, ubi non distinebit nos paries, ubi non arcebit a colloquio janitor; sed cum Deo Patre ingenito, et unigenito ejus Filio, Domino et Redemptore nostro Jesu Christo, atque utriusque Spiritu, ab utroque procedente Paraclete, gaudio perfruemur æterno: cujus interea gaudii desiderio faxit omnipotens Deus ut tibi, mi Antoni, mihiq; atque utinam mortalibus undecunque omnibus, omnes hujus orbis opes, universa mundi gloria, nec non istius quoque vitæ dulcedo vilescat. Amicorum omnium fidelissime mihiq; dilectissime, et, quod prædicare jam olim soleo, oculi mei pupilla, vale. Familiam tuam totam, herili in me affectu simillimam, Christus servet incolumem.

Thomas Morus: frustra fecero si adjiciam Tuus; nam hoc jam

nescire, non potes, quum tot beneficiis emeris: nec ego nunc talis sum, ut referat, cujus sim.

XVIII.

I HAD overlooked this Epistle of More, which is prefixed to his Poëms.

Henrico VIII. Angliæ Regi Thomas Morus S.

VEREOR^b, illustrissime Princeps, dum more virginum, quæ satis formæ suæ non fidunt, picturæ lenocinio gratiam illepidis versiculis comparare studeo, ne eos qua maxime dote placere potuissent, id est, ipsius rei novitate, fraudarim. Nam quum illico in præsentem coronationem tuam conscriptos eos pictori exornandos dedissem, effecit certe podagra^c, qua protinus quam opus inchoavit, incommodissime tentatus est, ut eos nunc tandem, serius aliquanto quam res postulare videbatur, exhibeam. Itaque si tecum pro insita humanitate tua liberius agi sinis, haud scio majoremne gratiam versiculis nostris pictoris manus adjecerint, an pedes ademerint. Quippe quibus effectum est, ut mihi verendum sit, ne non minus sera, ac proinde intempestiva videri tibi possit hæc nostra gratulatio, quam olim Tiberio principi visa est Iliensium illa consolatio, qua eum de morte fîi jamdiu defuncti consolabantur, quam ille facta dicacitate delusit, respondens se eorum quoque vicem dolere, quod bonum militem amisissent Hectorem. Verum eorum officium, ad luctum non senescentem modo, sed plane præmortuum, non potuit esse non ridiculum: meum vero ab hoc vitio vindicat immensa illa de celebri coronatione tuæ lætitia; quæ quum pectoribus omnium tam efficacem sui vim ac præsentiam impresserit, ut senescere vel integra ætate non possit, effecit nimirum ut hoc meum officium non sero re peracta atque evanida, sed præsens in rem præsentem pervenisse videatur. Vale, Princeps illustrissime, et, qui novus ac rarus Regum titulus est, amatissime.

XIX.

Ornatissimo^d doctissimoque Viro Thomæ^e Ruthalo, Regio apud Anglos Secretario, Thomas Morus S. P. D.

SI^f quisquam fuit unquam, vir doctissime, qui Horatianum præceptum impleverit, voluptatemque cum utilitate conjunxerit, hoc ego certe Lucianum in primis puto præstitisse: qui et superciliosis abstinens philosophorum præceptis, et solutioribus poëtarum lusibus, honestissimis simul et facetissimis salibus vitia ubique notat atque insectatur

^b Edit. Bas. p. 160.

^c Above, p. 327.

^d This epistle is prefixed to his translation of some Dialogues of Lucian.

^e See Life of Erasmi. vol. i. 21, 425.

^f Edit. Bas. p. 273.

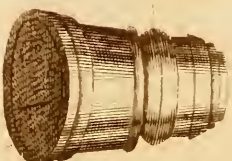
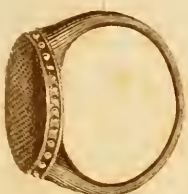
mortalium; idque facit tam scite, tantaque cum fruge, ut quum nemo alius pungat, nemo tamen sit, qui non æquo animo illius aculeos admittat. Quod quam nunquam non egregie faciat, fecisse tamen mihi singulari quodam modo videtur in tribus his dialogis, quos ob id ipsum e tanto festivissimorum numero potissimum delegi, quos verterem, aliis tamen alios fortasse longe prælaturis. Nam ut e virginibus non eandem omnes, sed alius aliam, pro suo cujusque animo præfert deamatque, non quam præcipuam tuto possit asserere, sed quæ sibi videatur: ita e lepidissimis Luciani dialogis alius alium præoptat. Mihi certe isti præcipue placuerunt, neque temere tamen, uti spero, neque soli. Nam ut a brevissimo incipiam, qui *Cynicus* inscribitur, quique posse videatur ipsa brevitate contemni, nisi nos Horatius admoneret, sæpe etiam in exiguo corpore vires esse præstantiores, ipsique minimas etiam gemmas esse videremus in pretio; in ejus ergo delectu honorifico calculo mecum suffragatus est divus Joannes Chrysostomus, vir acerrimi judicii, doctorum ferme omnium Christianissimus et Christianorum, ut ego certe puto, doctissimus, quem usque adeo dialogus hic delectabat, ut bonam ejus partem in homiliam quandam quam in Joannis Evangelium commentatus est, inseruerit. Neque id immerito: quid enim placere magis, viro gravi vereque Christiano debuit, quam is dialogus, in quo dum aspera parvoque contenta Cynicorum vita defenditur, mellis atque enervata delicatiorum hominum luxuria reprehenditur; nec non eadem opera, Christianæ vitæ simplicitas, temperantia, frugalitas, denique arcta illa atque angusta via, quæ ducit ad vitam, laudatur? Jam *Necromantia*^d, nam hic secundo dialogo titulus est, non satis auspiciato vocabulo, sed materia tamen felicissima, quam salse taxat vel Magorum præstigiis vel inania poetarum figmenta, vel incertas quavis de re philosophorum inter se digladiationes? Superest *Philopseudes*, qui non sine Socratica ironia totus versatur, id quod titulus ipse declarat, in ridenda cõrguendaque mentiendi libidine; dialogus nescio certe lepidiorne, an utilior: in quo non valde me movet, quod ejus animi fuisse videatur, ut non satis immortalitati suæ confideret, atque in eo fuisse errore, quo Democritus, Lucretius, Plinius, plurimique itidem alii. Quid enim mea refert quid sentiat his de rebus Ethnicus, quæ in præcipuis habentur fidei Christianæ mysteriis? Hunc certe fructum nobis afferet iste dialogus, ut neque Magicis habeamus præstigiis fidem, et superstitione careamus, quæ passim sub specie religionis obrepit, tum vitam ut agamus minus anxiam, minus videlicet expavescentes tristia quæpiam ac superstitiosa mendacia, quæ plerumque tanta cum fide atque autoritate narrantur, ut beatissimo etiam patri Augustino, viro gravissimo, hostique mendaciorum acerrimo, nescio quisnam veterator persuaserit, ut fabulam illam de duobus Spurinis, altero in vitam redeunte, altero decedente, tanquam rem suo ipsius tempore gestam pro vera narraret, quam Lucianus in hoc dialogo, mutatis tantum nominibus, tot annis antequam Augustinus nasceretur, irrisit. Quo minus mireris, si pinguioris vulgi mentes suis figmentis afficiant ii, qui se tum demum rem magnam confecisse putant, Christumque sibi devinxisse perpetuo, si commenti fuerint aut de sancto aliquo viro fabulam, aut de inferis tragediam, ad quam vetula quæpiam aut delira lachry-

^d *Necromantia*.

metur, aut pavida inhorrescat. Itaque nullam fere martyris, nullam virginis vitam prætermiserunt, in quam non aliquid hujusmodi mendaciorum inseruerint, pie scilicet: alioqui enim periculum erat, ne veritas non posset sibi ipsa sufficere, nisi fulciretur mendaciis. Nec veriti sunt eam religionem contaminare figmentis, quam ipsa Veritas instituit, et in nuda voluit veritate consistere; nec viderunt usque adeo nihil istiusmodi fabulas conducere, ut nihil perniciosius officiat. Nampe ut memoratus pater Augustinus testatur, ubi admixtum subolet mendacium, veritatis illico minuitur ac labefactatur autoritas. Unde sæpe mihi suspicio suboritur magnam hujusmodi fabularum partem a vafri ac pessimis quibusdam nebulonibus hæreticisque confictam, quibus studium fuit partim ex incauta simplicitate potius quam prudentium credulitate voluptatem capere, partim fabularum fictarum commercio fidem veris Christianorum historiis adimere: quippe qui frequenter quædam, his quæ in sacra scriptura continentur, tam vicina confingunt, ut facile se declarent adludendo lusisse. Quamobrem quas scriptura nobis historias divinitus inspirata commendat, eis indubitata fides habenda est. Cæteras vero ad Christi doctrinam, tantquam ad Critolai regulam, applicantes caute et cum judicio, aut recipiamus, aut respiciamus, si carere volumus et inani fiducia, et superstitione formidine. Sed quo progredior? Epistola fere jam librum superat: nec interim tamen verbum de tuis laudibus ullum, in quas alius fortasse totus incubuisset, quarumque citra ullam adulandi suspicionem aberrantem mihi materiam præbuisset (ut cæteras virtutes tuas omittam) vel egregia doctrina tua, summaque in rebus agendis prudentia, quam tot in diversis nationibus, in tam arduis negotiis, tam feliciter actæ legationes declarant; vel singularis fides, gravitasque, quam nisi satis perspectam exploratamque habuisset, nunquam te prudentissimus princeps sibi a secretis esse voluisset. Sed cæterarum virtutum tuarum prædicationi unica modestia tua reluctatur, quæ facit ut quum laudanda tam libenter facias, fecisse te tamen non libenter audias. Parco igitur pudori tuo: hoc unum duntaxat abs te precatus, ut has in Græcis literis studii mei primitias æquo animo suscipias, sinasque ut quaecunque apud te sint amoris officii in te mei monumentum; quas tibi sim ausus eo majori fiducia committere, quod etsi tam acre tibi judicium sit, ut quicquid erratum fuerit nemo penetrantius videat, is tamen est ingenii tui candor, ut nemo libentius conniveat. Vale^e.

^e It is remarkable that this epistle of More is ascribed to Erasmus, in the Leyden edit. Ep. 475. c. 1802. I have here restored it to its owner.

Ad hoc habebatur me pro viribus adinvenire
 Meum sanctorum magnum o. b. b. importat Melona-
 Bill. Maubili du Maubili Ar 1927
 Frazing Roi mea mania

Vale vir inlegerime & me certo futura hebdomade expecta
 Lambert posthodie Joannis bapt^{ae} Anno 1550. 70. a lasco
 manu propria

Cy & per me Christo. Respondi tandem Mr Burre,
 Huiusmodi litteris: quas Smalke reddidit & Symphobus
 morum meorum. Ut per suas milia Cadamini p^{er}ter
 morbos & Perisiam &c. p^{er} du & Rudlay 1537

T Martini Lutheri

S. D. Plurimam meam & cariss. frat. Sipiologita-
ni salutem istis obsequens, hoc quod accidit, ut prin-
cipis &c. Bini & Felicitas vobis in 4 Augusta

Philippus Melasthen

Solui in Christo. Mi frater Coraratos obsequens, me ut
vellet fructum, confide meo obsequio, et quid in causa
agendum confidit, Porro Sipiologita vobis in 4 Augusta &c.

Restapadum

Quartum opusculum à Dio p^{re} & domini ⁱⁿtransmissum Chemi Scripseram
 quibus hic nides prolixiores l^{et}ter^{is}, à Basilien accepissim. Cum
 in excipere essent à te 2 Octobris ad 14 deinde singula
 n^{ost}ris reddebant. Ceterum autem illa in his que
 scripti de Benedicto Eudo de

15 Octobris 1537.

H. Blumengans

Es f^{ur}st w^{ill}st du nicht so hart zu uns sein noch zu
 unsern v^{er}st^{and}ten zu sein. Es ist unser v^{er}st^{and}ten zu sein
 alle s^{ach}en und o^{ch} f^{ur}st du zu sein

Es ist unser v^{er}st^{and}ten zu sein.

Es ist unser v^{er}st^{and}ten zu sein.

10 mg long

Adolfen

Proculat nos sui vehementer casus Proctonis. quem si innocens
 pater, dolemus: sin minus, dolemus etiam, et quidem acerbius.
 Adversari nostri hic, ea fama primo exultabant: nunc etiam
 solentur fidei restitutionem suam supererogationis etiam in
 istis locis.

Joan- Shirmius-

Iteque post expleta primitivum vestrorum mandata post abs-
 luta in tota negotia vestra si non gramine biminis nos
 iuvare vestre ad nos adeptus admodum gratus est
 De amicis Cuiuslibet Cuiuslibet

Therid raphin ubetle "Hlogio, quondq, via de
 luer, affrac, ut negro raphio, hor raphio
 And no raphio

Valo 17 luel. Macty. am. 1831

Sumitt 8^{ur} 1 Cal. Campio

Ucapio
 digne me
 recte mper.

Tur 1 a sadatus 17

God Linage

Sta Wmton

Ego putabam parī diuturniora — quae mihi
 nata subito ardire, id quod Tuzza in tem sua
 esse agnosceri, qui nos possiderunt multae vi
 sibi credere in deos singulos cogit, &c. Inter uale

— T—s P^oly. neg.

Magnifico & prestantissimo Viri D
 Thomae Cromwello Secretis & potentiss
 Regis angliae cōsiliario, amico &
 patrono Venerando .S. &c. M D C C C X V I

Juſtus Jones Doctore
 p Vittambegm

Bene valeat tua maiestas clementissimæ reg, & boni consulat hanc
meam audaciam. Basileæ apud Helvetios occana Maxhi,
Anno salutis 1537.

The man's fatis Clientulus
Sebastianus Munsterus, sius &
Hebraismi publici professor Basiliensis.

And thus Iesu presenc yo' grace n' longe helts &
cōtinua[#] prosperit. From wyndesore thus xv
off octo. By yo' gract most humble & faythfull
servant

Pi. Part.

I will also to the King of the said Kingdom of Egypt to make him
 the King of the said Kingdom of Egypt and in the said Kingdom of
 the said Kingdom of Egypt more than he could do so you
 It seems to me that the King of the said Kingdom of Egypt

the King of the said Kingdom of Egypt
 the King of the said Kingdom of Egypt
 the King of the said Kingdom of Egypt

Vire, combien que ie dors camelas d'impochunt Vire Maigle
 et que pō ste auji nō m'assions de vot d'prie pens soient
 tousfoi ier p'ris m'assions de vot d'prie pens soient
 nos cōs d'uns d'uns d'prie pens soient
 p'santus 78. —

De D'nefio n. 4. de Fuchst. 1552.

Jhre hochwilde oibial Jemior — Hsary Catung
 —

Quamobrem si dignetur tua summa bonitas vel verbo, etz oratori significare
 hic oia hbi grata accepta qd esse, — ad similia postua officia magis
 accenduntur. Quod in facias a tua boniginitate oibz precibus peto atqz
 obsecro Deus. opt Max. et felicem reddat. patamij pridie cal. sextiles

Tua summa boniginitas a humis
 Raynoldus solus

Compendum ad me venerat equidū's peritū's uetus tuus amī-
cus cum hoc epis^{olū}m scripsit, quod is a me^{tu} expressit
tūm maxime occupato, ut pōtē epos hūc in uita^m profecturo,

Es uideus tibi amī-
us inuis, id est ino-
perante

f 1524 on Monday heft loobare Zu houburg

22 Ein gong willig bist guffer. litz für nictas erce. Haidley das tme
Zustand

22. 10

Altwelt dier

SPECIMENS
OF
THE HAND-WRITING
OF
ERASMUS &c.

No. I. to No. XII.

From the Library of Corpus Christi College, Cambridge.

No XIII. to No. XXIII.

These are taken from manuscripts in the *Museum Britannicum*.

No. XVII. is of Polydore Virgil to Lee. No. XIX. of Munster to Henry VIII. No. XX. of Pace to Wolsey. No. XXI. of More to Wolsey. No. XXII. of Calvin to Edward VI. and No. XXIII. of Pole to Henry VIII.

No. XXIV. Budæus. No. XXV. Albert Durer.

These two are transcribed from a curious and valuable collection of manuscript Letters, amongst which are the heads of many learned men. It belongs to the Dutch Church in Austin Fryars.

The title page runs thus :

Abrahami Ortelii Ant. et Cl. Virorum ad eum Epistolæ, pauca e plurimis. In ordinem Alphabeticum redactæ a Jacobo Colio Orteliano. Londini, MD LXXIII.

The letter of Budæus is to Morillionus, with whom Erasmus corresponded. It is directed *Doctissimo viro Guidoni Morilliono a Secretis Imperatoris*.

From the contents in this letter, which is not dated, I find that Budæus was more than seventy years old, and that Charles V. had paid a visit in France to Francis I. and had been received with great respect and joy. This happened A. 1540, the year in which Budæus died.

I.

Ad hoc habebitis me pro viribus adiutorem. Nunc tametsi machinis omnibus impetunt mona-
(chorum) — Basil. Natali divi Martini, An. 1527.

Erasmus Rot. mea manu.

Erasmi Gemma*, Annulus aureus, Sigillum argenteum, Manubrium osseum.

* See above, App. No. xlv. p. 174.

II.

Plain enough.

III.

G(ratiam) et pacem in Christo. Respon-di tandem, mi Bucere, Helvetiorum literis: quas Smal-caldi reddidisti. Excusabis moram meam. Ut qui scias mihi cadaveri præter morbos et senec-tutem (impositas esse curas ecclesiæ nostræ.) Ipso die S. Nicolai, 1537.

T. Martinus Luther.

IV.

S. D. Reverende vir et cariss(ime) frater. Sæpe cogitavi futurum esse aliquando hoc accidit, ut principes, (politica sapientia controversias ita tollerent).

Bene et feliciter vale die 4 Augusti.

Philippus Melanthon.

V.

Salve in Christo, mi frater. Coronatos obsignatos, mox ut redditi fuerunt, consuli nostro ob-
tuli, et quid in causa agendum consului; Porro Zuinglio iterum atque iterum scripsi, &c.

Æcolampadius.

VI.

Gratiam et pacem a Deo Patre per Dominum Jesum Christum. Scripseram quas hic vides prolixiores literas, priusquam tuas a Basilea accepissem. Cum enim scriptæ essent a te 2 Octobris, ad 14 demum ejusdem mensis reddebantur. Cernens autem illa in his quæ scripsisti de Benedicto to Evandro, &c.

15 Octobris, 1537.

H. Bullingerus tuus.

VII.

The king willeth you neither to spare his authoritie nor his good money or substance: ye may be assured whatsoever ye promise shal be performed. And our Lorde send you good speede,
Your lovinge frende,

T. Car^{lis} Ebor. [Wolsey.]

VIII.

S. D. Profuit mihi illa ad te, eximie D. Doctor, deambulatio, tamen si te non licuerit convenire. Volebam, si otium fuisset tibi, de communi Professione nostra colloqui, et audire tuum consilium de rite moderandis meis.

M. Bucerus
totus tuus.

IX.

Adolescent^s ipse ingenuus est specie atque animo : & quod ad scripturam attinet belle jam fingit apices, ut jam describendo magno possit usui esse. Vobis ergo invitus id oneris impono ut eum, &c.
[Zuinglius.]

X.

Perculit nos hic vehementer casus Protectoris : quem si innocens patitur, dolemus : sin minus, dolemus etiam, & quidem acerbius. Adversarii nostri hic, ea fama primo exultabant: nunc etiam pollicentur sibi restitutionem suæ superstitionis etiam in istis locis.

Joan. Sturmius.

XI.

Itaque post expleta principum vestrorum mandata, post absoluta in totum negotia vestra, si non gravabimini nos invisere, vester ad nos accessus admodum gratus erit.

Manus Cutberti Tunstalli.

XII.

Proinde vicissim abs te efflagito, quacumque via dabitur, efficias, ut regio responso, hoc nostrum studium non displicuisse, &c.

Vale, 17. Kal. Martii, an. 1531.

V. Capito

Argentiniensis

Ecclesiæ Minister.

XIII.

humill. S^{tor}. J. Car. Campegius.

XIV.

Tuus Ja. Sadoletus.

XV.

Joannes Lincoln. (Longland.)

XVI.

Ste. Winton. (Gardiner.)

XVII.

Ego putabam pacem diuturniorem, quæ vix nata subito cecidit, id quod Turca in rem suam esse cognoscit, qui nos possessione multarum rerum sibi cedere in dies singulos cogit, &c.
Iterum vale.

Tuus Poly. Virg.

XVIII.

Magnifico & præstantissimo viro D. Thomæ Cromwello sereniss. & potentiss. Regis Angliæ Consiliario, amico & patrono venerando S. &c. MDCXXXVI.

Justus Jonas Doctor P. Vittenbergensis.

XIX.

Bene valeat tua majestas, clementissime rex, & boni consulat hanc meam aulaciam. Basileæ
apud Helvetios octava Martii, Anno Salutis 1537.

Tuæ majestatis Clientulus Sebastianus
Munsterus, civis & Hebraismi
publicus professor Basiliensis.

XX.

And thus Jesu preserve your Grace in long helth and continual prosperitie. from Wyndesore
thys xv off Octo. By your Graces most humble & faythfull servant

Ri. Pace.

XXI.

I redde also to his Highnes your said letters wrytten to me which his Highnes very gladly herd
and in the reding saied that your grace was worthy more thanks than he could yeve you, &c.

At Oking the 3d day of Septembre

Your humble orator and moost bounden bedeman

Thomas More.

XXII.

Sire, combien que je dois craindre d'importuner vostre Majesté, et que pour cela aussi je m'abs-
tiens de vous escrire plus souvent ; toutefois j'ay pris maintenant la hardiesse de vous envoyer avec
mes lettres une briesve exposition, que j'ay faiste sur le Pseaulme 78. —

De Genesve le 4 de Julliet 1552.

Vostre tres humble & obeissant Serviteur Jehan Calvin.

XXIII.

Quamobrem si dignetur tua summa bonitas vel verbo eorum oratori significare, hæc omnia tibi
grata acceptaque esse, — ad similia posthac officia magis accendantur. Quod ut facias a tua
benignitate omnibus precibus peto atque obsecro. Deus opt. max. te felicem reddat. Patavii, pri-
die Cal. sextiles.

Tuæ summæ benignitatis alumnus
Raynoldus Polus.

XXIV.

Commodum ad me venerat Egidius Perrinus vetus tuus amicus cum hoc epistolium scripsi, quod is mihi expressit tum maxime occupato, utpote postridie in aulam profecturo.

Budæus tibi amicissimus, idque tuo merito.

XXV.

f. 1524. am Mandag noch barbare zw. Nornberg.

Mein gantz willig dinst zwfor libr. her Nicolae ewer schreiben das mir zwcumen

E. w.

Albrecht Dürer.

INDEX OF NAMES

IN

THE THREE VOLUMES.

- ABUNDANTIUS** ii. 430
Accursius (*M. riang.*) i. 409
Acta (*Lovaniensia*) i. 231
Adages i. 12. 16. 18. 25. 29. 63.
 ii. 34. 117. 135. 136. 145. 208—
 210. 226. 227. 283—294. iii. 115.
Adam (*Melch.*) ii. 2. *et passim*
Adolphus marquis of Vere i. 13.
 42. ii. 314. iii. 117
Adrain VI. i. 2. 63. 247. 269. 276.
 278. 281. 285—287. 292. 295,
 296. ii. 29. 114. 176. iii. 114.
 131. 184.
Ægidius (*Petr.*) i. 17. 241, 242.
 iii. 115. 309—311
Æmilius (*Paulus*) i. 6. 86. iii. 318
Affinius i. 103
Agricola (*Rod.*) i. 69. 76. 145. ii.
 129. 284. 430. iii. 105
Agricola (*Isleb.*) i. 325
Agricola (*Georg.*) i. 427. ii. 20
Agrippa (*Corn.*) ii. 23. 38. 69. iii.
 150—160
Alardus i. 86
Albertus cardin. of Mentz i. 130.
 210. ii. 6. iii. 71, 72. 123
Albertus Pius i. 358. 370. 417. ii.
 6. 15. 16. 26. 52. 120. 248. 271.
 277. 412, 413
Albigenses, &c. their confession of
 faith, ii. 106, 107
Alciat i. 247. 249. 259, 260. ii. 6.
 285
Alcmar i. 279
Alcyonius i. 182
Aldington the rectory of Erasmus
 i. 52
Aldrige i. 356, 357
Aleander i. 26. 199. 215. 221—
 229. 236. 243. 249. 255. 260,
 261. 268. 279. 297. 308, 309.
 311. 337. 370. 373. 418. ii. 6.
 24. 35. 40. 44. 65, 66. 120. 344.
 iii. 71. 85. 86. 101. 127
Alexander the Great i. 95
Alexander VI. i. 17, 18. 106. ii.
 120. iii. 17
Alexander archbishop of St. An-
 drews i. 26. 397. 422, 423. ii.
 288. iii. 116
Alexander ab Alexandro ii. 46.
Algerus ii. 1
Allegorists ii. 423
Almeloveen ii. 87
Alstedius ii. 156
Alvarus i. 127
Ambrose St. i. 380, 381. ii. 116.
 iii. 140, 141. 248
The Amerbachii i. 58, 59
Amerbachius (*Ponif.*) i. 346. 413.
 ii. 77. 94. 118. 121. 265. 430.
 iii. 76. 77. 175
Amerbachius (*Bas.*) ii. 95
Amlingus i. 236
Ammonius (*Andr.*) i. 10. 26. 31,
 32. 35. 43. 69. 102. iii. 97
Ammonius (*Livinius*) i. 428
Anabaptists i. 324—334. 429, 430.
 ii. 71. 420, 421. iii. 104. 394
Andreas (*Bernard*) i. 7. 42
Andreas Neapolit. i. 410
Andreas (*Valent.*) i. 2. *et passim*
Andrelinus (*Faustus*) i. 14. 257,
 258. ii. 120. iii. 106. 245
Andronicus (*Tranquillus*) i. 180
Anonymus (*i. e.* *Tournemine*) his
 judgment of Erasmus ii. 180.—
 184
Anonymus (*i. e.* *Courayer*) defends
 Erasmus ii. 185
Anonymus (*i. e.* *Gabriel de Toulon*)
 his judgment of Erasmus ii. 185. 187

- Anonymus his judgment of Eras-
 mus ii. 195, 196
 Antibarbari ii. 249. 425. iii. 116. 127
 Anti-Morus i. 218—220
 Antinomians i. 325
 Antonius (Joan. Cassov.) ii. 282.
 iii. 133.
 Apocalypse ii. 367. 372—374. 412.
 iii. 117
 Apologies written by Erasmus ii.
 238—248
 Apology for Erasmus i. 251—253
 Apophthegmata ii. 35. 300—302
 Appollonius Tyanensis ii. 100
 Apuleius i. 29
 Aquinas (Thom.) i. 222. 229. 306,
 307. ii. 351. iii. 22
 Aretinus (Francisc.) ii. 7
 Aretinus (Leonard.) i. 417
 Argo the ship ii. 283
 Argyropylos i. 36. 129
 Arianism and Arians i. 204. ii. 105,
 106. 316. 352. 399—404. iii. 88
 —90. 225
 Aristotle i. 114. 205. ii. 10, 11.
 Arius ii. 410
 Arnauld ii. 174. 367
 Arnobius ii. 348
 Arnobius Junior i. 276. iii. 114
 Arthur prince i. 7, 8. 42. iii. 108
 Asaph St. formerly called St. Asse
 ii. 288, 289
 Ascham i. 91. 387. ii. 80—82. 425,
 426
 Astrology i. 146. 335. ii. 288
 Asulanus i. 104. ii. 27. 271
 Atensis (Joan.) i. 191. 253. ii. 398.
 iii. 119. 189—191
 Athanasian creed ii. 402, 403
 Athanasius ii. 236, 237
 Attellano i. 117
 Atterbury Bp. iii. 33, 34
 Aventinus i. 90
 His judgment of Erasmus ii. 130
 Averroës i. 116. 182
 Augustin St. i. 22. 85. 120. 133.
 274. 306, 307. 365. 417. 420.
 434. ii. 13. 213. 414. 416. 432.
 iii. 248. 273, 274
 Augustin i. 15
 Augustin a fryar i. 215
 Augustinian monks put to death i.
 297. 432. iii. 178
- Auricular confession ii. 316. 350.
 399, 400
 Authors published by Erasmi. iii.
 133, 134.
- B
- BABELUS i. 283
 Babyas i. 381
 Badius i. 415, 416
 Baillet i. 4. 219
 His judgment of Erasmus ii. 153
 —162
 Bainham i. 168
 Baker i. 23. ii. 53. 324
 Baldus ii. 16
 Bale (John) i. 91
 Baluzius i. 85. ii. 68
 Bandel i. 117
 Banisius i. 160
 Baptista (Joan.) i. 24. 41.
 Barbarus (Hermol.) i. 9. 74. 403.
 ii. 293. iii. 95. 99, 100. 113, 114
 Barbirius i. 258. 279. 337. ii. 2.
 iii. 104
 Barlæus's judgment of Erasmi. ii. 150
 Barlandus i. 367. ii. 405
 Barton (Eliz.) the holy maid of
 Kent i. 52. 173, 174
 Basil the Bp. of i. 59. 138
 Basil the city i. 59. 138. 283. 345.
 367. 374. 428. ii. 70. 94. 114
 Answer given by Erasmus to the
 magistrates of Basil iii. 134, 135
 Basil St. ii. 30. 391, 392. 426.
 Batenburg i. 332
 Battus i. 12, 13. 15. iii. 117
 Baudius's judgment of Erasmus ii.
 131. 141
 Bayfius (Laz.) iii. 99
 Bayle i. 64, 65. *et passim*
 Bebelius ii. 11
 Beck ii. 198
 Becket (Thom.) i. 32, 33. ii. 310.
 317
 Bedda i. 337. 340—342. 345.
 400. ii. 27. 40. 62. 100. 120.
 244—246. 406. iii. 182, 183
 Bedell i. 204. ii. 197
 Bellarmine i. 111. ii. 105. 146, 147.
 156
 Bellay ii. 65
 Bembo i. 106. 149. 252. 420—
 422. ii. 17. 61. 65. 277. 279, 280

- Benedictins i. 262—266. iii. 291
 Benno (St.) i. 297, 298
 Beraldus i. 76. 120
 Berckman ii. 270
 Bere (Rich.) i. 305
 Bergis (Anton. a) i. 15, 16
 Bergis (Henry a) i. 4. 17. ii. 111
 Bernard Bp. of Trent i. 372. ii. 6.
 30, 31
 Bernard the Carmelite i. 362
 Bernard (Dr.) ii. 167
 Beroaldus iii. 96. 235. 277
 Berquin i. 120. 340. 343. 379. 400.
 431—433 ii. 314. iii. 159, 160
 Bersala (Anna) i. 5. 12, 13. 15, 16.
 ii. 120. 314
 Beras (Lud.) i. 346. ii. 64. 414. 431.
 iii. 135—138
 Bessarion ii. 3
 Beyslagius i. 90
 Beza i. 132, 133. 253. *et passim*
 Eiliius's judgment of Erasmus ii.
 139
 Bishoprick in Sicily intended for
 Erasmus i. 60
 Eizardiére's account of Erasmus ii.
 179
 Elaurer (Margaret) i. 272
 Blondel ii. 175
 Elant ii. 36, 37
 Eocace i. 116
 Boethius ii. 206. 265. iii. 133,
 134.
 Boissard i. 283. ii. 115. *et passim*
 Boleyn (Anne) ii. 72
 Boleyn (sir T.) ii. 42, 43. 49, 50
 Bombasius i. 102. 129. ii. 286. 427
 Bonarota (Mich. Ang.) i. 275
 Bonerus (Joann. and Stanisl.) ii. 37
 Bonvalot ii. 75
 Bouvice (Ant.)
 Borbonius (Nic.) ii. 70
 Bore (Catharine) i. 113. 118. 347
 Borreman's judgment of Erasm. ii.
 154
 Bossuet i. 109. 390
 Botzem i. 67. 93. iii. 105—134
 Brand (Sebast.) i. 233 iii. 146
 Brandt's judgment of Erasm. ii. 151
 Brasicanus ii. 9, 10. 24
 Brian i. 40, 41
 Brixius i. 79. 178. 218—220. 416.
 iii. 71. 312—342
- Brooks i. 355
 Brugnarius i. 314.
 Brunstfeld i. 312, 313. 321. 357.
 ii. 114
 Brutus (Mich.) i. 408, 409
 Bruyere ii. 102
 Bucer i. 80. 146. 389—391
 Buchanan ii. 70
 Budæus i. 23, 24. 71—77. 80. 93
 —96. 192. 257 373. 415, 416.
 ii. 6. 16. 54, 55. iii. 49. 68—
 71. 99. 364, 365
 Budæus and Erasmus compared i.
 149—153
 Bullart ii. 89
 Bullinger i. 61. 86. 380, 381. ii. 78.
 His judgment of Erasmus ii. 127
 Bullock i. 81, 82
 Bunellus ii. 138
 Burbank i. 140. 221
 Burcard ii. 95. 121. iii. 174
 Burekhard i. 60. *et passim*
 Burigni ii. 110—121. 339
 Burnet Bp. i. 440—442. ii. 50. 57
 et passim
 Burton William ii. 270
 Buslidius i. 95. 257
- C.
- CÆSAR (Julius) i. 15
 Cæsar (Leonardus) i. 398
 Calus i. 22. ii. 315
 Cambridge i. 31. 45, 46. 103. 258
 Camerarius i. 60. 144, 145. 319.
 401. 435
 His judgment of Erasm. ii. 128,
 129
 Caminga i. 417
 Canonry of Courtray i. 65. 336,
 337
 Cantel i. 3. iii. 6, 7
 Capito i. 60 77. 255, 256. 272. 301,
 302. 312. 346. 391. ii. 143. 370.
 iii. 48. 73. 203. 110
 Caraffa i. 61. Vid. Paul IV.
 Caranza (Barth.) i. 241, 242
 Carmelitan i. 10. 70
 Carolostadius i. 145. 147. 345. iii.
 56—61
 Carteromachus i. 25. ii. 120. 427.
 iii. 96
 Castellanus i. 79, 80. ii. 12. 14.
 67, 68

- Cæsar (Leonard) 398
 Cajetan i. 225. 260, 261. 359.
 ii. 32
 Calcagninus i. 339. 342
 Calixtus's judgment of Erasmus
 ii. 142
 Calliergus i. 300
 Calvin i. 253. 391. ii. 58. 177, 178
 Camden i. 143
 Camillus (Julius) ii. 40. 427
 Campanus ii. 293
 Campegius i. 159—161. 197—
 199. 213. 304. 364. ii. 17. 23.
 42. iii. 124
 Campestris (Lambert) i. 367.
 ii. 39. 115, 116. 120. iii. 110—
 112
 Canalis (Paul) iii. 96
 Canirmius i. 284
 Canisius's judgment of Erasmus
 ii. 149, 150
 Cannius i. 380. ii. 161
 Canonry of Tournay i. 81
 Canossa i. 80, 81. iii. 45, 46
 Cantiancula i. 346. 374
 Canus (Melch.) i. 96
 Caranza (Sanctius) i. 248. 276.
 ii. 244. 405, 406. 413. iii. 119,
 120
 Cardan ii. 28
 Cardinals ii. 64, 65
 Carinus iii. 154
 Carlevitz i. 396
 Carmelian i. 10. 70
 Carondelet i. 302. 340. ii. 59
 Carracciola (Marinus) i. 223. 225.
 236. 269
 Caryajalus ii. 10. 424
 Casal (Augustin) i. 241.
 Casalius iii. 99, 100
 Casas (Barth. de las) ii. 173
 Casaubon (Is.) ii. 164. 175
 Castellio i. 327
 Castilione i. 410
 Catalogue of the works of Erasmus
 iii. 105—134
 Catherine (Queen) i. 30. 38. 321.
 372. 419. 436. iii. 227
 Cave's judgment of Erasmus ii. 153
 Celtes ii. 24
 Cenalus ii. 87
 Ceratinus i. 322. 337—339
 VCL. III.
 Chalcondyles i. 122
 Chaloner ii. 306
 Chapuzeau i. 272
 Charles V. i. 43. 54. 65. 109. 113.
 226. 228. 236—243. 278. 288,
 289. 392. 433—435. ii. 6. 14.
 21, 22. 77. 83, 84. iii. 132.
 162. 231
 Charles (Prince of Spain) i. 241
 Charles VIII. (K. of France) i. 44
 Cheke i. 146. 386. ii. 273
 Chicotius ii. 83
 Chiregatus i. 210
 Cholerus ii. 8. 39. 51. 64. 161.
 427. iii. 101
 Chrysoloras i. 35
 Chrysostom i. 348. 362. 374. 381.
 427. ii. 1. 5. 139, 140. 213. 388
 —391. iii. 138—140
 Cicero i. 73. 114. 181. 229. 373.
 383. 396, 397. 402—413. 419,
 420. ii. 17. 39. 53. 55, 56. 66,
 67. 123. 426. iii. 235. 240, 241.
 250
 His epistle to Octavius ii. 267.
 416
 Ciceronians i. 83. 153, 154. 305.
 322. 370. 373. 383. 402—413.
 419. 437. ii. 17. 61. 135. iii. 274
 —277
 Ciceronianus i. 305. 401—403.
 410. 415. 417. 420. 424. ii. 53.
 68. 153. 207. 225. 274—282
 Clarmundus ii. 150
 Claymond i. 9. 161, 162. 374
 Clemens (St.) ii. 352. iii. 237. 250
 Clemens VII. i. 63. 295, 296. 300.
 378. ii. 18. 57. iii. 131, 132
 Clement (John) i. 41. 81. 140.
 189. iii. 342
 Clement's Bibliotheque iii. 281
 Clenard i. 272. 378
 Cleral ii. 187
 Le Clerc i. Preface, *et passim*
 Clerk (John) i. 180
 Cleves (Wm. duke of) ii. 6
 Clichtovæus i. 249
 Cnipperdolling i. 327. 329. 332
 Cnoph i. 221
 Cochlaeus i. 360. 422, 423. ii. 700
 Cognatus ii. 73
 Cole i. 355

- Colet i. 6. 12. 18. 23. 32. 34. 35.
 42. 46. 47. 81. 136. 137. 157—
 159. 189. 296. ii. 29. 189. 338.
 365. iii. 18—25. 73. 92, 93.
 97. 118. 132. 213. 308
 Colicius iii. 99
 Colin (Jac.) i. 79
 Colin (Peter) i. 331
 Collegium Trilingue i. 95. 257.
 302, 303. iii. 59
 Collier i. 159
 Colloquies i. 270—274. 367. 375,
 376. 381. ii. 29. 75. 115, 116.
 161. 207. 269—271. iii. 90.
 109, 110
 Colomesius's judgment of Erasmus
 ii. 120
 Colster ii. 38
 Comes (Primus) i. 283
 Complutensian Bible i. 285
 Confession of Faith i. 183, 184
 Congress at Cologne i. 221, &c.
 Cono ii. 431
 Conrad (bishop of Wirceub.) ii. 4, 5.
 Conrad (Francis) i. 279
 Constantine i. 98
 Constantius (the Emperor) ii. 73
 Contarenus i. 356. ii. 17. 65
 Contarenus (Vincent) i. 422
 De Contemptu mundi ii. 338
 Contraremonstrants ii. 91, 92
 Controversial works of Erasmus
 ii. 238—252. 394—429
 De Copia Verborum, &c. i. 13.
 34. 42. ii. 266. iii. 278
 Coppus (Gregorius) iii. 72
 Copus (Guil.) i. 12. 24. 61. 71.
 73. ii. 409. iii. 245
 Copus (Nicol.) i. 71
 Coracopetræus ii. 272
 Corasius i. 75
 Cordus (Euricius) i. 155
 Coricius i. 289
 Cornarius i. 436
 Coronellus (Lud.) i. 19
 Cortesius i. 402, 403
 Corvinus iii. 171
 Costar ii. 101. 139
 Costerus ii. 87
 Coton ii. 164
 Cotta (Petr.) iii. 96
 Council, General, i. 396. ii. 23
 Council of Lateran i. 116. 296
 Council of Trent i. 120. ii. 119
 Its judgment of Erasmus ii. 146
 Courayer ii. 146
 Courtenburn (Prince of) i. 16
 Coverdale ii. 370
 Cox i. 380
 Cranachius i. 106. 237, 238
 Craneveld i. 340
 Cranmer i. 38. 99. 163. 353. 356.
 385. ii. 45. 73. 80. 82. 235,
 236. iii. 161
 Crechting i. 332
 Crenius's judgment of Erasmus
 i. 96. ii. 153
 Critius ii. 5. 7. 61
 Croius i. 134. 188
 Cromwell (Thom.) ii. 73
 Crooke (Crocus) i. 22, 23. 34. iii. 60
 Cujacius i. 270. ii. 99
 Cursius ii. 59—61. 250. 427, 428
 Curtius (Quint.) i. 95. 143. ii. 163.
 iii. 101. 116. 130. 134
 Cyprian i. 160. 180. ii. 316. iii. 101.
 114. 130, 131
 Cyran (de Saint) i. 19

D.

- DÆMONIACS ii. 74. 431
 Daillé's judgment of Erasmus
 ii. 145
 Dante i. 116. iii. 19
 David of Delft i. 333
 De Dominis (Abp.) i. 64
 Deloin i. 76. ii. 410. iii. 338
 Demetrius (the painter) i. 275
 Demetrius (the silversmith) i. 274
 Demosthenes i. 120. ii. 32, 33
 Deperius ii. 69
 Dialogus Bilinguism et Trilinguism iii. 199
 Diet of Augsburg ii. 10
 Diet of Worms i. 222 &c. 236
 Dillius ii. 298
 Diodorus Siculus iii. 114
 Dionysius the Arcopagite ii. 350
 Doletus ii. 27. 61. 66—70. 265,
 266. 723, 724
 Dominicans i. 19. 51. 103. 121.
 148. 187. 213. ii. 193, 194
 Dominicans, four burnt, i. 29

Donatus (Hieron.) i. 300. iii. 96
 Dorpius i. 66, 67. 125. 348. ii. 99.
 185. 240. 305. 397. iii. 39—
 43. 77. 118
 Draco i. 129. 233
 Dresserus i. 53
 Dreyden ii. 195
 Driedo (or Turenholt) i. 215
 Dudithius i. 349. 720
 Durandus i. 127. ii. 163
 Durer (Albert) i. 274—276. iii.
 138, 139

E.

ECCLESIASTES ii. 35. 62, 63.
 71. 213—216. 324, 325. 331—
 334
 Eckius (Joannes) i. 119, 120. 133.
 147. ii. 8. iii. 56—61
 Eckius (Leonardus) i. 90
 Edict of Passaw i. 240
 Edict of Worms 243
 Edward VI. i. 144, 145
 Eginhart i. 121
 Egmond i. 190; 191; 211. 217,
 218. 269. 279. 297—299. 303
 —305. 323. 379. ii. 244. 406.
 iii. 35. 80—85. 120, 121. 210
 Egnatius ii. 53—55. 427. iii. 48,
 49
 Egranus iii. 48.
 Eisemburg (Count of) ii. 31
 Elector of Cologne i. 415
 Elizabeth (Queen) i. 99—101.
 140. 144. 385
 Emser i. 298. 396 iii. 58
 Emstedius ii. 40
 Enchiridion i. 18. 20. 138. 358.
 374. 378. 397. ii. 193, 194. 212.
 312—314. iii. 117
 Preface to it i. 126—129
 Engentinus iii. 79, 80
 Epicureans i. 187
 Epigrams of Erasmus i. 42. ii. 283.
 iii. 279
 Episcopus ii. 76, 77. 83. iii. 175,
 176
 His judgment of Erasmus ii. 141
 Epistles of Erasmus i. 201, 202.
 ii. 72. 144, 145. 294—297.
 iii. 115

Epistolæ Obscurorum Virorum i.
 83—86. 96. 409. ii. 422. 709
 Epistolis (de scribendis) i. 13
 Epitaphs upon Erasmus ii. 147.
 265, 266
 Eppendorf i. 202. 276. 279, 280.
 305. 338. 413. 415. ii. 9. 179.
 249. 270. 322, 323
 Erasmus (St.) ii. 8
 Ernestus Prince of Saxony i. 53
 Ernestus of Bavaria i. 81. 95
 Euripides i. 29. ii. 207. 249. 282.
 iii. 98. 101. 107
 Eusebius ii. 317, 318
 Everard i. 260. 304. 346
 Exomologesis, sive Modus Confi-
 tendi ii. 316
 Ezardus i. 115

F.

FABER (Jac. Stap.) i. 23. 73. 88
 —90. 95, 96. 104. 233. 358.
 361. 365. 379. 391. ii. 240.
 iii. 118. 252. 338, 339
 Faber (Joann.) the Dominican i.
 229. 231, 232
 Faber (Joann.) Bp. of Vienna i.
 232, 233. ii. 397, 398
 Faber (Jac. of Daventer) i. 104
 Fabricius (J. A.) his judgment of
 Erasmus ii. 187
 Fagius (Paul) i. 158
 Farellus i. 312—316. ii. 82. 421.
 Fasciculus Temporum iii. 317, 318
 Faust (John) i. 143. iii. 54
 Feithius ii. 28
 Ferdinand i. 289. 310. 323. 399.
 418. 430. 434. 435. ii. 6. 31. 384
 Ferus (Joann.) i. 43
 Fettichius ii. 40
 Feuardentius i. 148
 Fiddès i. 49. 105. 236. ii. 116. 191.
 iii. 30—35
 Fisher (Piscator) i. 11
 Fisher (Bp.) i. 33. 36. 40. 46. 52.
 54. 69. 163. 166, 167. 173. 257.
 309. 416. 440. 442. ii. 7. 63,
 64. 71, 72. 407, 408. iii. 184
 Flacius i. 361
 Flaminius i. 351
 Fleury ii. 34

- Florimond de Remond ii. 58. 177, 178
 Fonseca Archbp. of Toledo i. 378
 382. 415. 430. ii. 6
 Forerus ii. 147
 Fox (Bp.) i. 10. 21. 24. 140. 162.
 174. 175. 191
 Fox (John) i. 180
 Francis (St.) i. 343. 428. ii. 33, 34.
 172, 173
 Francis I. i. 71. 79. 80. 160. 273.
 278. 298. 302, 303. 344. 374.
 435. ii. 6. 13, 14. 40, 41. 43.
 115. 407. iii. 117
 Francis, Wolsey's physician, i. 69.
 140. iii. 44
 Franciscans ii. 57. 271. iii. 291
 Fratres Bohemi i. 182
 Frederic of Saxony i. 124. 146.
 192. 221. 222. 225—229. 244.
 357. ii. 117. 177
 Fregosus ii. 65
 French language ii. 268, 269
 Friburg, the city, i. 277. ii. 63. 114
 Frius (Hermannus) iii. 99—102
 Frith i. 167, 168
 Froben (Jo.) i. 58, 59. 393—396.
 420. iii. 132, 133. 278—280
 Froben (Jo. Erasm.) i. 3. 270. iii.
 175
 Froben (Hieron.) ii. 76, 77. 83.
 iii. 175—177
 Fronsberg i. 243
 Fugger i. 433, 434. ii. 5, 6. 64.
 iii. 161
 Fulgentius i. 271
 Fuller ii. 197

G.

 GABRIEL i. 127
 Gacchus i. 397
 Gaguinus i. 15. ii. 120
 Gale ii. 167
 Galen i. 6. 7. ii. 207
 Gallandius ii. 67, 68. 120
 Gardiner i. 40. 92. 353, 354. 384.
 —387. ii. 103, 104. 235
 Gattinarius i. 418
 Gauricus i. 161
 Gaverus (Jod.) i. 300. iii. 92—99
 Gaza i. 35. 74. 87. 122. 300.
 ii. 266. iii. 96. 100. 274
 Gelenius (John) i. 330, 331.
 Gelenius (Sigism.) i. 426. ii. 64.
 iii. 175, 176
 Genevieve (St.) i. 12
 George (Cardinal of St.) i. 26. 28
 George of Anhalt i. 118
 George of Saxony i. 124. 221. 277.
 304. 337. 359. 382. 413—415.
 428. 435. ii. 3. 6. iii. 143
 Gerard the father of Erasmus i. 1, 2
 Gerard (Peter) the brother of Eras-
 mus i. 3, 4. 395
 Gerardus (or Garret) i. 356
 Gerbelius i. 59. 70. 290, 291
 Gerdesius i. 24. *et passim*
 Gerontodidascalus ii. 247
 Gerson ii. 29. 321. 406, 407. 417.
 iii. 39
 Gesner i. 121. 145
 Gibertus ii. 7
 Giglis i. 65. 70. 108
 Gilbert (Thom.) iii. 286
 Girac's judgment of Erasm. ii. 139
 Glapio i. 245. 284
 Glareanus i. 88. 145. 347. ii. 43.
 272. iii. 136, 137
 Goclenius i. 60. 221. 338, 339. ii.
 76. iii. 73. 175, 176
 Goes (Damian a) ii. 42. 74
 Gonellus i. 70. 140
 Goudanus (Herman.) i. 11. 17.
 ii. 409
 Goveanus ii. 69
 Grammarians i. 120, 121. ii. 98—
 100. 202
 Grammatical antiquaries i. 409
 Grapheus ii. 58, 59
 Gratianus iii. 250
 Gratus (Ortuinus) i. 86
 Greeks and Trojans at Oxford i.
 178
 Green (Dr.) i. 178
 Gregory XIII. ii. 293
 Gretzer ii. 167. 185
 Grey i. 12
 Grimani (Cardinal) i. 26—28. 61.
 ii. 112. 386. iii. 131
 Grimbergius i. 195
 Grineus ii. 76
 Grocin i. 6. 29, 30. 62. 219. 322.
 323. ii. 278. 350. 411. iii. 97.
 705

Grolierus ii. 54, 55
 Gropperus iii. 136
 Grotius ii. 2. 175. 221. 263
 His judgment of Erasmus ii.
 142. 151
 Grunni Corocottæ Testamentum
 ii. 306
 Grunnius i. 4. 65, 66. 395. iii. 1
 —14
 Gruter ii. 67
 Grynæus (Sim.) i. 162. 232, 233.
 ii. 10, 11. 46. 76
 Gualterus i. 272
 Gualterus (Phil.) ii. 285
 Gualther (Bern.) ii. 153
 Guedeveille i. 179. ii. 304
 Guildford i. 161. 194, 195
 Guindano i. 278
 Gyraldus's judgment of Erasmus
 ii. 127

H.

HADRIANUS (Cardinal) ii. 266
 Hadrianus (Matt.) iii. 59
 Haimon ii. 40, 41
 Halesius ii. 160
 Halsey i. 10. 34
 Hanyball, i. 278
 Harlequin Preacher ii. 332
 Hasæus ii. 121. iii. 175
 D'Hasselt i. 379
 Heath i. 99
 Hedio i. 301. 312. 321. 391
 Hegius (Alex.) i. 2. ii. 120
 Heinsius (Dan.) i. 85. iii. 281
 His judgment of Erasmus ii.
 133—135. 141
 Helyar ii. 198. 263
 Henckel i. 304. 397
 Henry VII. i. 22. 29. 32. 174.
 177. iii. 19. 107
 Henry VIII. i. 26. 28, 29, 30—
 32. 48, 49. 64. 94. 97. 122.
 174, 175. 177. 192. 252. 254.
 277. 284. 359. 399. 415. 435.
 439—442. ii. 6. 42, 43. 48. 72.
 73. 177. 180. 191. 297, 298.
 iii. 53, 54. 66—68. 108, 109.
 132. 143. 313
 Heutenius ii. 158

Herbert (Lord) i. 40
 Heresbachius i. 277. ii. 120. 268
 Herman, Count of New-eagle,
 i. 121. iii. 73, 74
 Hermannus (Haio) iii. 99
 Hermas ii. 352
 Hermonymus i. 23, 24. iii. 109
 Herodotus iii. 114. 253, 254
 Heroldus ii. 224. 238. 393, 394
 Herring (Archbp.) i. 38
 Hervagius ii. 9. 30
 Hesse (Landgrave of) i. 118
 Hesus (Eoban) i. 123. 195. ii.
 13. 24
 De Heyen (Berta) ii. 238
 Hilary (St.) i. 264—267. 315.
 iii. 88—90. 114
 Hochstrat i. 121. 180. 279. 297,
 298. 379
 Hody i. 34. *et passim*
 Hofman (Melchior) i. 327
 Holbein i. 442, 443. ii. 302, 303
 Holonius ii. 161
 Homer ii. 137. 333. iii. 108. 254
 De Hondt i. 336
 De l'Hospital i. 390
 Hottinger i. 29
 Huetius i. 36. ii. 118
 His judgment of Erasmus ii.
 138, 139
 Hugo Carrensis ii. 364
 Hugo (Cardinalis) ii. 380, 381
 Hulst i. 299. 305. ii. 59
 Humbrey (Laur.) ii. 132
 Hutten i. 84. 123. 155—157. 202.
 224. 238. 276. 279, 280. 284.
 289—291. 294. 300. 310—312.
 321. 338. ii. 24. 249. 270. 322,
 323. 421—424. iii. 62. 71—73.
 97. 121—123. 180. 280, 281
 Hyperaspistes i. 358—362. 365.
 381. ii. 249. 415—417.

I.

JACOBINS i. 127
 Icaromenippus i. 42
 Jerom i. 15. 58. 63. 77—79. 87.
 114. 120. 197. 309. ii. 13. 47.
 131. 148. 230—233. 241—244.
 429—434. iii. 113. 216—278

Jesuits i. 184. 255. 353

The first order of Jesuits, ii.
346, 347

Jewel (Bp.) his judgment of Erasmus ii. 132

Jews i. 187

Ignatius Loyola i. 19. 255

Index Expurgatorius i. 59. ii. 147,
148. 158. 428, 429

Insulanus ii. 251. 429

The Interim ii. 19

Job i. 334, 335

John, Elector of Saxony, i. 115.
225. ii. 38, 39. 117

John of Leyden. See Bucold

John's (St.) Gospel i. 381. ii. 241.
348. 384. 398

John's (St.) Epistles i. 315. ii. 229
—233, 234 315. 366, 367.
369. 378. 404, 405

Joli ii. 89. 188. 297

Jonas (Jodocus) i. 236, 237. 244.
360, 361. 391. ii. 48, 49

Jonas (Justus jun.) ii. 45

Jovius (Paul) i. 26. *et passim*
His judgment of Erasmus ii.
126. 130

Irenæus i. 372

Isocrates ad Nicoclem ii. 339

Juana (Donna) i. 241

Julian i. 318

Julian the Pelagian ii. 417

Julius II. i. 28. 63. 66. 106. ii. 113.
119. 290, 291. 349. 432. iii. 129

Julius Exclusus, a dialogue, i. 85.
369. iii. 86. 280—307

Julius III. i. 352. ii. 62

Justiniani i. 144

Juvenal ii. 332

K.

KEY (Thom.) ii. 384

Kirchmaier i. 105. *et passim*

Knight (Will.) ii. 47

Knight (Sam.) i. 1. *et passim*
His judgment of Erasmus ii.
188—191

L.

LABBE ii. 266

Laberius i. 377

Lactantius i. 427

Our Lady of Walsingham i. 36

Lætus (Pompon.) iii. 275

Landavus. See Zeigler

Lando (Hortens.) ii. 393

Langhton (Bp.) i. 136. iii. 53

Langius (Paul) ii. 380

Lascaris (Constant.) i. 408

Lascaris (Joann.) i. 23. 300. ii. 26,
27. iii. 96

a Lasco i. 344. 365. 379. 381. ii. 77.
79. 118. iii. 175

Latimer (Will.) i. 6. 9. 38. 122.
136

Latimer (Bp.) i. 49. 158. ii. 45

Latomus (Barth.) i. 147. ii. 62

Latomus (Jac.) i. 147. 155. 191.
376. ii. 240. 398. 407. iii. 118,
119. 207

Laurentius (Bp. of Wurtsburg) i.
228

Laurinus i. 288. ii. 344

Lauro (Pietro) i. 272

Lazius i. 361

Lee i. 90—93. 162. 183. 210. 220.
378. ii. 35. 113, 114. 241. 379.
398—404. 407. 423. iii. 46, 47.
73—80. 118. 185—216. 342—
357

Leland i. 137. 380

Leo X. i. 63—66. 105, 106. 117.
129, 130. 141. 181. 215, 216.
237. 247. 261, 262. 269. ii. 84.
87. 119. 430

Leo (Ambros.) i. 181. ii. 284

Leo Judæ i. 368, 369. ii. 104.
iii. 285

Leonicensus i. 129. 342

Leonicus iii. 102

Leopardus ii. 134. 209. 224

De Libero Arbitrio i. 306. 359,
375—377. ii. 116. 414, 415.
iii. 166

Liciensis ii. 214, 215

Liege (Bp. of) i. 88

Lily i. 158

Linacer i. 6—9. 41. 47. 182. 219.
322, 323. ii. 278. iii. 139

- Lingua i. 343. 374. ii. 228. 309—311
 Lipsius i. 422
 Lipsius (Martin) i. 417. 419
 Listrius ii. 302—304. iii. 146
 Lives of the Saints i. 294
 Livinus i. 258
 Livy i. 143. ii. 10, 11. 71. iii. 54, 55
 Lollards i. 170
 Lombard i. 2
 Longland i. 367, 368. ii. 6. 320. i. 383
 Longolius (Christoph.) i. 135. 149—154. 195. 370. 372, 373. 406, 407. 437. ii. 16. 21. 62. 279. iii. 97
 Longolius (Gybertus) ii. 282
 Longuerue i. 50. ii. 28. 118. 367
 Lords of the Council in England, their judgment of Erasmus, ii. 132
 Lorraine (Cardinal of) ii. 6. 67
 Lovel i. 140. 322
 Lucan i. 191
 Lucas i. 149
 Lucian i. 20. 22. 24. 39. 177. ii. 267. iii. 208
 Luke (St.) i. 93. 337. ii. 347, 348. 384. iii. 51, 52
 Acts ii. 348—351. 385
 Lupset i. 41. 188—190. ii. 23. iii. 73. 342.
 Luscinius ii. 39
 Luther (Martin) i. 18. 59. 64. 80. 82. 86. 102. 105—119. 122—125. 132. 145—147. 154—156. 164, 165. 168. 174. 192, 193. 197. 200. 202. 206—218. 220. —239. 243—245. 249—251. 254. 257. 268—270. 275. 288—295. 297—301. 303. 305—309. 311—314. 316—321. 323—325. 334, 335. 337. 339. 341, 342. 347. 359—362. 364—367. 375—377. 381. 390. 396. 401. 418. 422. 434. 439—441. ii. 3. 9. 21. 22. 28, 29. 39. 48, 49. 56, 57. 66. 74. 84. 117. 142—144. 147. 149, 150. 174—178. 190—192. 248, 249. 415—417. iii. 48. 56—61. 85, 86. 125—128. 166. 171—173. 177—181
 Luther (John) i. 106
 Lydius i. 345. ii. 250
 M.
 MACHIAVEL i. 18
 Macrinus (Salmon) ii. 70
 Mattei i. 19. 408
 Maimbourg i. 106. 109. ii. 142—144
 Maittaire i. 6. *et passim*
 Majoragius i. 283. 407
 Majus i. 61
 Maldonatus i. 374
 Malincrot ii. 111. 188
 Mallarius ii. 20
 Mallet ii. 384
 Manardus i. 342
 Mantuan i. 17. 425
 Manutius (Aldus) i. 26. 182. 224. 358. ii. 11. 26, 27. 293, 294. iii. 96. 112
 Manutius (Paul) i. 149. 407. 409. ii. 141. 148. 293
 His judgment of Erasmus ii. 137, 138
 Marcella iii. 263
 Maresius's judgment of Erasmus ii. 144
 Margaret the mother of Erasmus i. 1, 2
 Margaret Countess of Richmond i. 5. 23. 34. 40
 Margaret of Austria i. 231. 298, 299. 302. 319. 341. 344. 439
 Margaret of Navarre i. 344
 Marius (Augustin) i. 421
 Mark (St.) ii. 41. 346, 347
 Marlianus (Aloisius) i. 199
 Marot i. 273. ii. 16
 Marsollier's judgment of Erasmus i. 374. ii. 179, 180. *et passim*
 Marsus (Pet.) i. 300
 Martinus (Theod.) i. 103
 Martyr (Pet.) i. 349, 350. ii. 17. 45
 Marville (Vigneul) i. 271. *et passim*
 Marullus i. 425. iii. 101
 Mary Queen of England, i. 97. 100. 121. 140. 145. 169. 192. 241. 349. 351. 353, 354. 379. 385. ii. 2. iii. 47, 48
 Mary of Hungary i. 364. ii. 3, 4. 44. 75. 89. 92. 184. 323
 Masius i. 272

- Massey i. 50
 Massuet i. 372
 Master (Rich.) i. 52
 Matrimonii Christiani Institutio
 i. 372. ii. 148. 313. 321—323
 Matrimonii Laus ii. 398. 410
 Matthæus (Cardinal) ii. 59
 Matthew (St.) i. 119. 278. 288.
 ii. 241—243. 343—346
 Matthias (John) i. 327, 328
 Mattius (Bernard) i. 259
 Maurice of Saxony i. 239
 Maurice Count Spiegelberg i. 121
 Maussac ii. 25. 153
 Maximilian i. 111. 143. 228. 237.
 ii. 22
 Mead (Dr.) i. 442
 De Medicis (Cardinal) i. 16
 Melanchthon i. 60. 71. 75. 77. 88.
 91. 114. 119. 132. 135. 144—
 147. 156. 161. 227. 232. 233.
 238. 242. 251. 275. 276. 285.
 290. 291. 305. 308. 310—315.
 320. 325. 356. 357. 360—362.
 382. 401. 418. 421. 435. 438.
 ii. 3. 4. 9. 17—19. 21. 22. 32.
 45. 58. 68. 74. 96. 98. 414. 416.
 iii. 48. 61. 280
 Melton ii. 407
 Memoires de Litteraturé i. 49
 Menage i. 74. *et passim*
 Menander ii. 284
 Mendoza ii. 14
 Menkenius i. 25. 75. *et passim*
 Menno i. 333, 334
 Mentz (Elector of) i. 187, 188
 Mercier ii. 159. 161
 Merula ii. 141. 206
 Mezeray i. 242
 Meziriac ii. 100
 Milichius ii. 98
 Militius i. 225. 260, 261
 Minorites i. 127. 320, 321
 Miræus i. 66 *et passim*
 Miræus (Aubert) his judgment of
 Erasmus ii. 132. 156
 Molendinus i. 68
 Moliere i. 121
 Monconis ii. 89
 La Monnoye i. 20. *et passim*
 Montaigne ii. 34
 Montanus (Phil.) ii. 47
 Montanus (B. Arias) ii. 148
 Montausier (Duke of) i. 75
 Montesquieu i. 120
 Montfaucon ii. 75. 237. *et passim*
 Montigny ii. 51
 Montinus i. 339
 Montjoy (Lord) i. 5. 11. 13. 21.
 26. 28—31. 42. 47. 54. 68.
 135. 141. 195. 257. 292. 436.
 440. ii. 10. 63
 More Sir T. i. 9. 21. 31. 33. 50—
 52. 67, 68. 70. 81—83. 92,
 93. 100, 101. 103. 110. 134—
 136. 138. 140, 141. 162—180.
 190. 203, 204. 207. 217—221.
 260. 358. 377. 399, 440—442.
 ii. 9. 35. 46. 63, 64. 71. 120.
 278, 279. iii. 62—71. 80—85.
 330—398
 His defence of Erasmus against
 an anonymous Monk iii. 365—
 392
 His dispute with a Franciscan iii.
 387, 388
 His daughters i. 260. 271
 More (John) i. 176. ii. 10
 More (Thom.) i. 50. *et passim*
 His judgment of Erasmus i. 164
 Moreri ii. 82
 Morhof's judgment of Erasmus
 ii. 144, 145
 Moræ Encomium i. 31. 66. 96.
 274. 426. ii. 2. 148. 153. 161,
 162. 194. 302—306. iii. 116.
 380, 381
 Morillonus iii. 102—104
 Morlas ii. 166
 Morrhuis ii. 37
 Morton's Jester i. 171
 Mosellanus i. 147, 148. 304. iii. 56
 —60
 Motthe (La) i. 71. 243
 Mudæus i. 233. ii. 92
 Muncer i. 324. 326, 327
 Munster (Sebast.) ii. 89, 90
 Munster (Ep. of) i. 328
 Muretus i. 402—405. 408. ii. 276
 His judgment of Erasm. ii. 135
 —137
 Remarks on Muretus ii. 135—
 137
 Musculus i. 391. ii. 48. iii. 171
 Musurus (Marc.) i. 25. 182. ii. 26.
 iii. 96

Myconius ii. 39
Mylius i. 361

N.

NACHTGALLUS i. 224
Nævius (Joann.) i. 300. 379.
iii. 92
Nannius (Pet.) his judgment of
Erasmus ii. 134, 135. 224. 238.
390, 391
Nassau (Count of) i. 231
Nangerius i. 407. 410
Nebrissensis i. 257, 258
Nesenus i. 258. 320. 360, 361.
iii. 73. 278
New Testament i. 45. 58. 63. 65.
67. 70. 73. 76. 94. 103. 105.
120. 125. 129—133. 135. 144,
145. 148. 159. 162. 167. 178.
181. 246, 247. 249. 285. 288.
321. 337. 381. 436. ii. 32. 103,
104. 113. 216—223. 229—236.
&c.
Nicolaitans i. 187
Nilus (St.) i. 271
Nizolius i. 407
Nolanus ii. 284
Nominalists i. 116. 127
Norfolk (Duke of) i. 180. ii. 49
Noviomagus (Gerard) i. 76. 101.
206. 435. ii. 249. 418—420
Nuns of Deny-Abby ii. 321

O.

OCCAM i. 127. 233. 307. iii. 218
Ochlinus ii. 45
Ocularius ii. 302
Œcolampadius i. 60. 88. 110. 135.
201. 202. 212. 244, 245, 246.
251. 312—314. 320. 335. 345,
346. 362, 363. 370, 371. 387.
390, 391. 418. 423. 431. ii. 1.
15. 28, 29. 46. 78. 94. 368.
399. 417, 418. iii. 60. 135. 150.
203
Olahus ii. 5
Olivarius i. 410
Omphalius ii. 27
Opmerus ii. 389
Oporinus ii. 63. 135
Vol. III.

Origen i. 133. ii. 75. 139. 152.
224
Ormanet i. 352. 355
Orosius (Paul) iii. 270
Osiander iii. 285
Ossuna (Duke of) i. 271
Ovid ii. 282
Oxford i. 23. 142, 143. 178, 179.
257

P.

PACE i. 93. 103. 135—137. 142.
157. 180. 190. 203. 249. 305.
322. 357. ii. 8. 197. iii. 50—54.
79
Packington i. 98
Pæan Virgini Matri ii. 338
Palenga (Archdeacon of) i. 19
Pallavicini i. 109. 223—225. 229.
242, 243. 296
Paludanus (Joann.) ii. 307. iii. 101.
107
Panegyricus ad Philippum i. 94.
ii. 306
Pannonius iii. 100
Par, (Queen Catherine) i. 145.
ii. 385
Paracelsus i. 285. iii. 90, 91
Paris (Bp. of) i. 88. 302
Parker (Archbp.) i. 97. 99. 390
Parrhasius i. 275
Pascal i. 287
Passeratius i. 409
Passionei (Cardinal) ii. 112. 118
Patenson, Harry i. 175
Patin (Charles) ii. 93. 162. 302—
304
Patin (Gui) ii. 65. 145. 163,
164
Patrick (Bp.) ii. 197
Patrick's (St.) Den ii. 286, 287
Paul (Father) i. 105. 242. 307.
ii. 164
Paul III. i. 273. 349. 351. ii. 44.
59. 62. 64, 65, 66. 117. 119. 147
Paul IV. i. 353. ii. 147. 149. 293
Paul (St.) i. 12. 22. 28. 113. 120.
197. 307. 315. 380. 421. ii. 7.
13. 197. 247. 333. 352—365
Paungartner ii. 33. 41. 45, 46. 64.
265. iii. 160—164

- Paynel ii. 338
 Peasants, their rebellion, i. 251.
 323—334. 341. 347. 349
 Pelagianism i. 205. 307. 388
 Pelagius ii. 414
 Pelisson ii. 164
 Pellicanus i. 272. 279. 314. 346.
 362—365. 368, 369. ii. 78, 79.
 iii. 135
 Peripatetics i. 134
 Perizonius i. 118. *et passim*
 Perron i. 90. 115. ii. 162—168
 His judgment of Erasmus ii. 162
 Peter, the grandfather of Erasmus
 i. 1
 Petit (John) i. 272
 Petit (Wm.) i. 71
 Petrarch i. 74
 Petreus i. 341
 Pentinger i. 229. 233
 Pfeffercorn i. 84. 94. 370
 Pflug i. 147. 231. ii. 17. 19, 20—
 22. iii. 56—60
 Phædrus (Pet.) ii. 427. iii. 96
 Phalaris's Epistles ii. 266
 Philelphus i. 133. iii. 107. 113.
 271. 274, 275
 Philerenus ii. 116
 Philip (Archbp. of Utrecht) i. 95.
 ii. 6. 303
 Philip II. i. 241, 242. ii. 89. 148.
 173
 Philips i. 140
 Picus Mirand. i. 74. 233. 358. 420.
 iii. 95
 Pierius i. 102
 Pilgrimage for Religion, (Collo-
 quy of) i. 33
 Du Pin i. 59. *et passim*
 His judgment of Erasmus
 ii. 168, 169. iii. 138—140
 Pinus (Joann.) i. 159
 Pirckheimer (Bilibald.) i. 60. 83.
 94. 147. 177. 200, 201. 220.
 267. 271, 272—275. 284. 295.
 299. 340. 343. 348. 362. 370.
 387. 413. 436. ii. 22
 His sisters i. 271, 272
 Piso i. 374
 Pistor (Simon) i. 244
 Pius (Pope) i. 184
 Plato i. 9. 25. 198. ii. 55. 149
 Plautus ii. 37
 Du Plessis i. 75. ii. 163. 165. 167.
 Pliny i. 81. 336
 Pliny's Epistles ii. 140. 268
 Plutarch i. 49. 52. 86. 94. 271.
 ii. 137. 228. 297—300
 Poëm on the death of More,
 ii. 433
 Poëms of Erasmus i. 339, 340.
 393. ii. 97. 229
 Poggianus i. 408
 Poinet i. 386. ii. 82
 Pole (Cardinal) i. 9. 97. 100.
 139. 190. 349—356. 372. 385.
 421. ii. 2. 23
 Politian i. 74—76. 201. 402, 403.
 ii. 140. iii. 95
 Poly ii. 39
 Polyphemus ii. 31, 32
 Pomponius Mela i. 258
 Poncherius (Steph.) i. 76. 79
 Pontanus i. 384. 410. ii. 153. 280,
 281
 Pontius (Constant.) i. 241, 242
 Pope—Blount i. 4. *et passim*
 Portius ii. 54
 Possevin ii. 105. 156. 158
 Postellus ii. 14
 Du Prat i. 116. 426
 Prieras (Silvest.) i. 117. 215. 294,
 295
 Priuli i. 352
 Proclus i. 7, 8
 Pronunciacione de i. 401, 402.
 ii. 116
 Prudentius ii. 216
 Psalms i. 139. 155. ii. 48, 49. 72.
 316—320
 Psalter i. 90
 Ptolemy ii. 40
 Publius Syrus ii. 292
 Pucci (Cardinal of Four Saints)
 i. 180
 Pyghards i. 182—186

Q.

 QUENSTEDT ii. 88. 157
 Querela Pacis i. 43. 95. 335.
 ii. 113. 308. iii. 116

R.

 RABELAIS i. 220. ii. 69. 162

Raida ii. 48
 Rainus ii. 96
 Rantzaw i. 112
 Rastall i. 175
 Ratio Studii i. 300
 Ratio Veræ Theologiæ i. 155. 293.
 ii. 312. 315
 Ravenstein i. 231
 Raynaldus ii. 18
 Realists i. 116. 127
 De Reformidatione Christi i. 17
 Regius (Raphaël) iii. 96
 Regius (Urban.) i. 81. 87. ii. 26
 Rescius i. 103. 258. ii. 272
 Retz (Cardinal) his judgment of
 Erasmus ii. 179
 Reuchlin (or Capnio) i. 23. 60. 61.
 84. 86. 94. 96. 116. 121. 122.
 135. 180. 205. 212. 279. 300.
 ii. 9. 83. 372. iii. 35—38. 72
 Rhenanus (Beat.) i. 59. 123. 130.
 143. 177. 201. 202. 204. 342.
 413. 433. ii. 71. 75. 79. 155. 157.
 159. 206. 264. 593. 594. 708
 His Life of Erasm. i. 1. *et passim*
 Rhodiginus i. 342. ii. 145. 287
 Ribadeneira ii. 8
 Richard (or de Saint Amour) i. 111
 His remarks on Erasmus ii. 169
 —179. 184
 K. Richard III. i. 44
 Ridley i. 82. 385
 Rigaltius ii. 2
 Rinckius ii. 4. 23
 Ritius i. 340
 Rittershusius i. 271
 Rivius i. 341
 Robortellus ii. 134. 135. 224. 238.
 390. 391
 Rochford (Lord) ii. 72
 Roper i. 21. *et passim*
 Roper (Margaret) i. 175. 436.
 442. ii. 216
 Rosemundus i. 190. 211. 217
 Rotan ii. 166
 Rotterdam, the city ii. 85—92
 Rotman i. 327. 328. 332
 Rubus (Petrus) ii. 116
 Ruellius i. 41
 Ruffinus of Aquileia i. 71. 248.
 366. iii. 265—278
 Rufus i. 391

Rustics. See Peasants.
 Ruterius (Nich.) ii. 307
 Ruthall i. 21. 22. 36. 177. 425—
 427
 Ruzeus i. 152. 154. 159
 Rychardus (Wolf.) i. 285

S.

SABINUS ii. 54. 58
 Sadolet i. 71. 83. 146. 149. 270.
 323. 346. 356. 421. 437. ii. 1.
 6. 7. 17—19. 28. 30. 41. 160.
 277. 279. 280
 Sallust i. 150. ii. 10
 Salmasius i. 271. ii. 144
 Salmero ii. 156. 217. 218
 Sammarthanus i. 71. 73. 149. 218
 Sampson i. 139. 350. 351. ii. 432
 Sancta Cruce (Cardinal of) i. 279
 Sanders i. 49. 50. 161. 440. 441.
 ii. 177. 186
 Sandoval i. 243. ii. 6. 148
 Sannazarius ii. 98. 280. 281
 Santeranus iii. 244. 245
 Sapidus i. 87
 Saulius i. 149
 Scaliger (J. Cæs.) i. 75. 412. ii. 24
 —28. 37. 40. 61. 66—69. 153
 —156. 265
 His judgment of Erasm. ii. 129,
 130. 149. 150
 Scaliger (Jos.) i. 345. 413. ii. 25
 96. 102. 103. 141. 145. 154.
 160. 276
 His judgment of Erasm. ii. 130,
 131. 135. 140
 Scaligerana i. 20. *et passim*
 Schelhornius (in the Amœnitates
 Literar.) his judgment of Eras-
 mus ii. 147—149
 His remarks on the New Test.
 of Erasmus ii. 376—381
 Schenk i. 330
 Schlüsselburg i. 361. ii. 19
 Schottus i. 413
 His judgment of Erasm. ii. 128
 Schurerius i. 103. iii. 145
 Schwebelius iii. 177. 178
 Schydlovietz i. 102. 343. 374. 379.
 ii. 121. iii. 161
 Scioppius i. 405. 412. 413. ii. 154

- Scotists i. 147. 231. 307
 Scotti, the Irish ii. 431, 432
 Scottus (the Bookseller) i. 290.
 300. 312. 321, 322
 Scotus i. 127
 Scriverius ii. 206. 389
 Scultetus i. 201
 Scylla and Charybdis i. 245. ii. 183
 Seckendorf i. 105. *et passim*
 His judgment of Erasm. ii. 142
 —144
 His remarks on Erasmus iii. 165
 —173
 Secundus (Joann.) ii. 120. 434,
 435
 Sepulveda i. 243. ii. 6. 51—53
 Seneca i. 46. 62. 70. 95. 356. 425
 iii. 100, 101. 112
 Seraphinus ii. 26
 Servatius i. 30. 35. 54, 55. 66.
 iii. 26—30
 Servetus i. 146. ii. 48
 Siberch (John and Nicholas) i. 7.
 356
 Sibert i. 22
 Sickingius iii. 72
 Sidonius (Mich.) ii. 19
 Sigismund (King of Poland) i. 379.
 399. ii. 6. 95
 Sigonius i. 160. iii. 390
 Silver i. 162
 Silvius i. 129, 130
 Simon i. 20. *et passim*
 His judgment of Erasmus ii. 151,
 152. 234
 Simler i. 86
 Sion (Cardinal of) i. 288. 298. 322.
 ii. 41
 Sixtinus i. 10. 135. iii. 97
 Sixtus IV. i. 44, 45
 Sladus ii. 150
 Slechta i. 182, 183. ii. 182
 Sleidan i. 71. *et passim*
 Smith i. 386
 Snider i. 330
 Snoyus ii. 86
 Socinus ii. 157
 Socrates i. 46
 Sorbiere i. 179
 Sorbonne i. 82. 96. 272. 340. 358.
 386. 392. ii. 14. 115. 117. 246,
 247. 314. 410. iii. 181—183
 Sotomayor ii. 158
 Spalatinus i. 98. 102. 192. 220.
 223. 226—228. 232. 244. 261.
 297. 362. ii. 143
 Spongia 85. 232. 284. 290, 291.
 310. 317. 319. ii. 143. 421—
 424. iii. 122
 Stadius (Bp. of Augsburg) i. 421.
 ii. 5—8. 63. 324. iii. 161
 Stafford (Lord) ii. 48. 50, 51
 Standish i. 203, 204. ii. 288, 289
 Stanley (Bp. of Ely) i. 5
 Stapleton i. 92. 100
 States of Holland ii. 41
 Stephanus (Henry) i. 75. ii. 13.
 136. 145. 226
 Stephanus (Rob.) i. 273
 Steuchus (Augustin) ii. 15. 29,
 30. 52
 Stibarus i. 437. ii. 5
 Stigelius ii. 66
 Stillingfleet's judgment of Erasmus
 ii. 190, 191
 Stockeslie i. 141, 142
 Stoicæ i. 134
 Storch (Nich.) i. 326
 Stromerus i. 319
 Strype i. 22. *et passim*
 Stubner i. 326
 Stunica i. 246—248. 269. 276.
 279. 282. 294. 298. 300. 305.
 436. ii. 52. 152. 241—244. 249.
 379. 404, 405. iii. 119, 120
 Sturmius i. 148. 424, 425
 His judgment of Erasm. ii. 127.
 141
 Suetonius i. 124, 125. ii. 54.
 iii. 48, 49. 101. 114
 Sulger ii. 147
 Sunia and Frotela ii. 324
 Sutor i. 337. 341. ii. 117. 246.
 407—410. iii. 180, 181
 Swiss i. 131
 Sylvagius i. 60. 138. iii. 116

T.

- DE TÆDIO et Pavore Christi
 ii. 338
 Talesius i. 399. ii. 34. 37
 Talmud i. 122
 Tanner i. 8. 143

- Tapper ii. 93
 Taverner ii. 319
 Taylor (Dr.) i. 385
 Temple of Diana in London ii. 328, 329
 Tenison (Abp.) i. 40
 Terence i. 2. ii. 37
 Terentianus ii. 150, 151
 Terminists i. 307
 Tergou ii. 86, 87
 Tertullian ii. 204
 Tetzel i. 110, 111
 Theocritus ii. 12
 Theodoric ii. 34. iii. 94
 Theophrastus's Characters ii. 266
 Thevet ii. 14
 Thirlby (Bp.) i. 99
 Thomasius i. 404
 Thomists i. 218. 306, 307
 Thuanus i. 70. *et passim*
 His judgment of Erasm. ii. 129
 Thucydides i. 150
 Thurmius i. 115
 Thysius's judgment of Erasm. ii. 4
 Tielmann ii. 32
 Tifernas i. 96
 Tillemont i. 366. ii. 8. 113
 Tindall i. 164. ii. 314
 Tindall's New Testament i. 98. 142
 Titelman i. 427, 428
 Tomicius (Bp. of Cracow) i. 399. ii. 7. 61. 72
 Tones i. 140. ii. 1, 2. 6. 46. 140
 Tonstall i. 11. 24. 54. 96—101. 103, 104. 136. 138, 139. 142. 173. 197. 294. ii. 1, 2. 6. 46. 140
 Tossanus i. 362. 373
 Tournay (Prebend of) i. 49. 139
 Tracy i. 33
 Trapezuntius ii. 3. iii. 102
 Tremellius i. 351, 352
 Treves (Elector of) i. 225
 Trojans and Greeks at Oxford i. 178, 179. iii. 358—363
 Trypemaker i. 327
 Tuiscofschurer i. 325
 Turenholt (John) i. 215
 Turlinge (University of) i. 116
 Turks i. 126—128. 141. 259. ii. 318
 Turnebus i. 271. ii. 96
 Turzo (Joann.) i. 196, 197. ii. 7. 121. 127
 Turzo (Stanisl.) i. 256. 259. 269. 336
 Tutor i. 181
 Twyne i. 142, 143

 V.
 VADIANUS i. 145
 Valla (George) iii. 113
 Valdenses ii. 106, 107
 Valesius (Henr.) i. 25
 Valla (Laurent.) i. 20. 233. ii. 46. 145, 146. iii. 95. 100. 113. 270, 271
 Vanden Vondel ii. 91
 Van Meel i. 249
 Varillas i. 109. 261. 271
 Varus (Quint.) i. 249
 Vatican (the) i. 9
 Vau Privas (Verdier) ii. 90
 Velius (Ursinus) ii. 17
 Verdier du i. 220. ii. 145. 160. iii. 100
 Vergara (John and Francis) i. 382, 383. iii. 100
 Verheiden i. 60. *et passim*
 Viandulus i. 338
 Victorius (Marianus) i. 80. ii. 160. *et passim*
 Vida (Hier.) ii. 70. 98
 Vidua Christiana ii. 3, 4. 60, 61
 Vigilantius i. 309. ii. 432
 Villanovanus ii. 69
 Vincentius i. 190. 218. 341. 379
 Vincentius (Lirinensis) i. 271
 Vinchel ii. 117
 Vinum Theologicum ii. 289
 Virgil (Polydore) i. 10. 49. 256. 295, 296. 349. 374. 378. ii. 117. iii. 46—48
 Virgil i. 2. 191. ii. 53
 Vitarius i. 157. iii. 14—18
 Vives i. 75. 116. 134. 191, 192. 194. 233. 257. 269. 272. 274. 375—378. 380. 397. 423. 434. ii. 135. 154. iii. 71
 Volaterranus ii. 392
 Volzcius i. 126. 319. 360. ii. 313
 Vonder Hardt i. 105. 311. *et passim*
 Vossius (G. J.) his remarks on Scaliger's judgment of Erasmus ii. 132—134

- Vossius (Isaac) i. 117
 Vulcanius (Pet.) ii. 51
 Vulgarius i. e. Theophylactus ii.
 371, 372. 376. 404
 Vulgate i. 120. 132. 246. ii. 151,
 152. 216, 217. 233
 Ubo i. 333
 Udal i. 145. ii. 302. 384
 Umphrey i. 82
 Ursewick i. 43—45
 Utenheim (Christ. ab) i. 424
 Utenhovius ii. 38
 Utrecht (Bp. of) i. 4
- W.
- WAKEFIELD ii. 50
 Walden i. 82
 Waldenses. See Pyghards
 Warbeck (Perkin) ii. 36
 Warburton (Bp.) i. 107
 Warham i. 28—30. 36—40. 51—
 54. 62, 63. 71. 77—79. 81. 87.
 134. 137, 138. 141. 204. 245,
 246. 309, 310. 427. ii. 2. 6—9.
 35—37. 45. 47. 63. 107—109.
 292. 300, 301. iii. 92, 93. 160.
 528—544
 Watson i. 68. 82
 Wechel ii. 413
 Wells (Dr.) i. 204
 Wentford i. 61
 Wessel i. 44, 45. 104. 233
 Wetstenius (J. R.) ii. 273, 274
 Wetstenius (J. J.) his remarks on
 the New Testament of Erasmus
 ii. 367—376
 Wharton (Henry) i. 50. 108
 Whitford i. 20, 21. 175
 Wicelius ii. 48
 Wicklevites i. 170
 Wicliffe ii. 113. 414
 Wida de (Archbp. of Cologne) ii. 73
 Wilson (Dr.) i. 139
- Wimpelingus i. 424, 425. iii. 144
 —146
 Wimpina i. 110
 Winckel, guardian to Erasmus i. 2
 Winckel (Joannes) i. 191
 Wolsey i. 6. 9. 11. 31. 39. 49—51.
 53, 54. 68—70. 82. 94. 101.
 103. 105. 122. 124. 135—142.
 166, 167. 175. 189. 191. 194,
 195. 198. 221. 265. 278. 295.
 309. 336. 367. 426, 427. 441.
 ii. 8. 161. 297. 321. 325. 387,
 388. iii. 30—35
 Wood i. 6. *et passim*
 Wren (Sir Christ.) ii. 329
 Wyer ii. 299
- X.
- XENOPHON ii. 5. 308. 392.
 iii. 253
 Ximenes (Cardinal) i. 247
- Y.
- YOUNG i. 6. 52, 53. ii. 298
- Z.
- ZASIUS i. 59. ii. 9. 72. iii. 76.
 77. 161
 Zeigler i. 279. 282
 Zisca i. 182
 Zinthus i. 2
 Zuichemus (Viglius) i. 438, 439.
 ii. 46
 Zuinger ii. 95. 121
 Zuinglius i. 60. 70. 110. 190. 251.
 310. 312. 320. 326, 327. 345,
 346. 363. 391. 423. ii. 1. 28,
 29. 78. 190
 Zuinglians i. 117. 251. 330. 338,
 334. ii. 57. iii. 178. 181

FINIS.

